НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП’ЯКЕВИЧА

Кваліфікаційна наукова

праця на правах рукопису

ОРЛЕВИЧ ІРИНА ВАСИЛІВНА

УДК: 94 (477) «1914–1939»: 281.96

МОСКВОФІЛИ ГАЛИЧИНИ: ГЕНЕЗА, ДІЯЛЬНІСТЬ, ІДЕОЛОГІЯ (1914 – 1939)

Спеціальність: 07.00.01 – історія України

Подається на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. В. Орлевич

Львів – 2025

АНОТАЦІЯ

Орлевич І. В. Москвофіли Галичини: генеза, діяльність, ідеологія (1914 – 1939) – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів, 2025. 518 с.

Розглянуто генезу галицького москвофільства, причини його відродження в міжвоєнний період, роль у суспільно-політичному та культурному житті українців Галичини. Об'єктивне дослідження цього явища ускладнювала його висока заполітизованість, що значною мірою зумовлено самою історією формування й розвитку москвофільства на західноукраїнських землях. Комплексне застосування історико-хронологічного, історико-порівняльного й типологічного, якісного та кількісного підходів, історії ідей і ментальності, синхронно з методами суміжних дисциплін (структурно-семіотичного й семантичного аналізу дискурсів і концептів тощо) дає змогу по-новому представити панорамну картину генези, передумов і трансформацій москвофільства 1920–1930-х рр. у його організаційно-інституційному, суспільно-політичному, ідеологічному та культурному аспектах.

Аналіз напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених, виявлення й інтерпретація невідомих архівних джерел дозволили дійти висновку, що галицьке москвофільство/русофільство зародилося в середині XIX ст. як наслідок політичної диференціації колись єдиного руського руху та поділу модерної руської ідентичності. В основу своїх ідейних переконань москвофіли поклали дослідження історика Д. Зубрицького. Діячі цієї течії розглядали галичан («галицко-русских») як представників малоросійського етносу, який, згідно з їхньою концепцією, разом з білорусами та росіянами і творив «русскій народ».

Показано, що одним з переломних моментів у розвитку москвофільства стала Перша світова війна. У Галичині вона почалася з репресій проти москвофілів, яких інтернували в табори Талергоф і Терезин. Натомість російська окупація краю в 1914–1915 рр., навпаки, сприяла короткочасному витісненню

українофільського сегмента й зміцненню москвофільського. Згодом певний час здавалося, що москвофільство в Галичині вже не відродиться, однак з крахом царату і приходом до влади більшовиків та закінченням війни москвофіли почали реемігрувати. Зазначено, що діяльність москвофілів була спрямована на пропаганду російської ідеї, інтеграцію краю в Російську імперію та боротьбу з українофільством і австрофільством.

Доведено, що відродженню москвофільства у 1923 р. (заснування «Русской народної організації» (РНО), 1928 р. перейменована на «Русску селянську організацію» (РСО)) сприяли конформізм представників цієї течії щодо польської влади й підтримка з її боку, що допомогло офіційно уконституюватись у новій політичній системі, а також наявність прорусофільськи налаштованого духовенства та селянства в краї. Зміну назви партії РНО на РСО москвофіли пояснювали потребою партії зосередити свої завдання на вирішенні проблем селянства. Москвофільські діячі засуджували більшовизм як політичний режим, виступали проти курсу керівництва СРСР на українізацію, вважаючи, що це санкціонує «сепаратизм» та розбиває культурно-національну єдність «русскаго народа». Із припиненням такого курсу москвофіли поступово змінили свою думку про суспільно-політичні процеси у Радянському Союзі – аж до цілковитого їх схвалення.

Декларуючи лояльність до польської влади, що забезпечувало їм легальне існування як політичного організму, москвофіли, як і більшість українських партій, критикували політику польського уряду, спрямовану на асиміляцію українського населення. «Русска народна організація» виступала проти політики II Речі Посполитої щодо українського народу у сферах економіки, науки й освіти, релігії, протестуючи проти тогочасного мовного законодавства, колонізації «національно-русских» територій, недопущення місцевого «русского» люду до участі в купівлі землі тощо.

Незмінними у розвитку москвофільства залишалися ідеологеми «русского мира» та «триєдиного русского народу». На зміну лоялізму до Австрії прийшов лоялізм до Польщі. Москвофільські діячі засуджували більшовизм як режим, що

придушує свободу людини та сповідує атеїзм, і курс керівництва СРСР на українізацію, вважаючи, що це санкціонує «сепаратизм» «малоросів» і білорусів. Із припиненням цього курсу вони поступово змінили свою думку про суспільно-політичні процеси у Радянському Союзі – аж до цілковитого схвалення.

Простежено політичну диференціацію міжвоєнного москвофільського руху, яку спричинили намагання державної влади використати РАП для роз'єднання українських політичних сил і прагнення членів цієї партії заволодіти Народним домом. Виокремлення з РНО в 1926 р. «Русской аграрної партії», що означало розкол москвофільської течії, чітко узгоджувалося з намірами польської влади не допустити об'єднання українських партій перед виборами 1928 р. Новостворена РАП, зберігаючи традиційну москвофільську орієнтацію, базувала свою ідеологічну платформу на популярних у 1920-х рр. у Європі ідеях аграризму, які розвивав і пропагував російський учений П. Сорокін. Прагнучи посісти провідні позиції на політичній арені, члени партії, завдяки сприянню польської адміністрації, заволоділи Народним домом, однією з найбагатших українських культурно-просвітніх установ. Вони продемонстрували перед польським урядом більшу гнучкість у питанні сповідування москвофільської ідеології, протиставляючи свою політичну силу партії РНО.

Участь москвофілів у виборах до сейму і сенату 1928 та 1930 рр. виявилася безуспішною. РНО двічі пропонувала УНДО йти на вибори спільним списком, але через ідеологічні розбіжності двічі отримала відмову. В елекційній кампанії 1928 р. вона зблокувалася з РАП, проте жодного мандата ця коаліція так і не здобула. Свою поразку партія РНО / РСО пояснювала нечисленністю інтелігенції у своїх лавах, слабкою роботою серед мас, відсутністю видання українською мовою, недостатнім фінансуванням.

Проблеми обох виборчих кампаній москвофіли виводили з негативного ставлення польської влади до меншин загалом, а до українців особливо (йшлося про масові арешти українських лідерів перед 1930 р., пацифікацію тощо). Засуджувалася діяльність РАП, що шкодила і українським національним силам, і

москвофілам, підриваючи авторитет їхніх партій перед урядом, заважаючи стабілізації відносин з владою та між собою.

Взаємини москвофілів з українськими національними силами характеризуються як протистоянням та взаємною різкою критикою, так і пошуками компромісів та політичних угод. Бажання політичного об'єднання у виборчих кампаніях 1928 і 1930 рр. й було уможливлене цим розумінням національної спільності. Членів усіх українських партій вони іменували «українцями», іноді пишучи це слово в лапках.

1930-ті роки позначені ще відчутнішою втратою впливів москвіфільства на політичній арені. Однією з передумов цього стала угода про виборчий компроміс між УНДО та польським урядом 1935 р., після якої польська влада вже не була зацікавлена в москвофільстві як політичній течії, оскільки більше не мала потреби використовувати його як противагу українським національним силам.

Складено колективний просопографічний портрет москвофільських діячів, який виявив виразне кількісне домінування в їхньому середовищі священників, а у світському колі міжвоєнної Ставропігії – юристів.

Москвофіли в міжвоєнні роки не відступали від своєї класичної схеми розуміння мовного розвитку, згідно з якою до творення «русскої» літературної мови доклалися всі три народи – українці, росіяни та білоруси. Розглядаючи українську як діалект, вони дедалі активніше обстоювали необхідність її вивчення й випуск нею друкованої продукції, маючи на меті посилення впливу своєї політичної течії на селянство.

У церковному плані москвофіли офіційно продовжували сповідувати греко-католицизм, хоч і виявляли симпатії до православ'я, протестуючи, серед іншого, і проти запровадження автокефалії, котра, на їхню думку, вела до розриву духовного зв'язку православних у Польщі з Москвою. Таку світоглядну двоїстість пояснювали унікальністю греко-католицизму, який став своєрідним синтезом православ'я і католицизму.

Москвофільські інституції – Ставропігійський інститут, Народний дім, Товариство ім. М. Качковського, Галицько-руська матиця та ін. – слугували

інструментарієм реалізації культурно-просвітніх завдань цієї суспільно-політичної течії. Бурси Ставропігії й Народного дому за своєю структурою та призначенням у загальній системі державного шкільництва виконували допоміжну функцію, ставлячи своїм завданням виховати в учнів москвофільські погляди. Товариство ім. М. Качковського вело кооперативну діяльність у теоретичній та практичній площині.

Значущим засобом розповсюдження москвофільських ідей у 1920–1930-х рр. було книговидання. Однак книжковий репертуар москвофілів залишався невеликим за обсягом, вузьким за тематикою й часто спрямованим у минуле, тобто таким же анахронічним, як і їхні погляди на суспільство, націю та її культуру. Серед надрукованого москвофілами домінували їхні ж тексти і, меншою мірою, твори російських письменників та істориків.

Анахронізм у розумінні і трактуванні національної ідентичності українців москвофілами відіграв негативну роль у політичному житті українців Галичини міжвоєнного періоду. Все це зробило їхню ідеологію, національну свідомість, суспільну думку змішаною, неоднорідною, гібридною, в чомусь деструктивною й часто слугувало для просування зовнішніх політичних наративів, несумісних з ідеєю України та української державності.

Поряд з терміном «русскій народ», який мав об’єднувати все населення колишньої території Київської Русі, москвофіли вживали до болю дразливе для нашого сьогодення словосполучення «русскій мір». Його сучасні апологети ототожнюють Русь із Росією. Москвофіли XIX і XX ст. не зводили ці два оніми воєдино, вважаючи Росію, Малоросію (Україну) та Білорусь рівноправними компонентами спільного культурного простору з тривалою історичною традицією, яку деколи пропонували об’єднати довкола давнього історично-політичного центру – Києва. Москвофіли визначали свою ідентифікацію як цивілізаційну, апелюючи до «русского міра» чи «русского народу» – понять, які й нині циркулюють у контексті російсько-українського збройного конфлікту.

Тематику дослідження москвофільства актуалізує ширший контекст, а саме орієнтація на зовнішню допомогу, котра, як відомо, породжує значні виклики і

загрози, найістотнішими серед яких є втрата національної самобутності та нездатність боротися за власну незалежність.

Ключові слова: москвофільство/русофільство, «русскій народ», Східна Галичина, Австро-Угорщина, Друга Річ Посполита, «Русский исполнітельний комітет» (РИК), «Русска народна організація» (РНО), «Русска селянска організація» (РСО), «Русска аграрна партія» (РАП), ББСУ (Безпартій блок співпраці з урядом), Ставропігійський інститут, Народний дім, Товариство ім. М. Качковського, В. Ваврик, В. Труш, Г. Малець.

ANNOTATION

Orlevych I. V. The Galician Moscowhiles: genesis, activity, ideology (1914–1939) – Qualifying scientific work on the rights of manuscript.

Thesis for dissertation for the degree of doctor of historical dciences in specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Lviv, 2025. 518 p.

The genesis of Galician Moscowphiles, the reasons for its revival in the interwar period, and its role in the socio-political and cultural life of Ukrainians in Galicia are examined. An objective analysis of this phenomenon was hindered by its extremely high politicization, which was largely due to the very history of the formation and development of Moscowphiles in Western Ukrainian lands. The comprehensive application of historical-chronological, historical-comparative and typological, qualitative and quantitative approaches, the history of ideas and mentality, synchronously with the methods of related disciplines (structural-semiotic and semantic analysis of discourses and concepts, etc.) allows us to present a new panoramic picture of the genesis, prerequisites and transformations of Moscowphiles in the 1920s–1930s in its organizational-institutional, socio-political, ideological and cultural aspects.

Analysis of the work of domestic and foreign scholars, identification and interpretation of unknown archival sources allowed us to conclude that Galician Moscowphiles / Russophiles arose in the middle of the 19th century as a consequence of the political differentiation of the once unified Ruthenian movement and the division of modern Ruthenian identity.

The Moscowphiles based their ideological beliefs on the research of historian D. Zubrytskyi. The activists of this movement viewed Galicians ("Galician-Russkie") as representatives of the Little Russian ethnic group, which, according to their concept, together with Belarusians and Russians, formed the “Russkyi narod”.

It is shown that one of the turning points of Moscowphiles was the First World War. In Galicia, it began with repressions against Moscowphilies supporters, who were interned in the Thalerhof and Terezin camps. On the contrary, the Russian occupation of

the region in 1914–1915 contributed to the short-term displacement of the Ukrainophile segment and the strengthening of the Moscowphiles. For a while it seemed that Moscowphiles sentiment in Galicia would never be revived, but with the collapse of the tsarist regime and the coming to power of the Bolsheviks and the end of the war, Moscowphiles began to re-emigrate. It is noted that the activities of Moscowphiles were aimed at promoting the Russian idea, integrating the region into the Russian Empire, and combating Ukrainophilia and Austrophilia.

It is proven that the revival of Moscowphiles in 1923 (the establishment of the "Russka People's Organization", renamed in 1928 to the "Russka Peasant Organization") was facilitated by the conformism of representatives of this movement towards the Polish authorities and their support, which allowed them to officially establish themselves in the new political system, as well as the presence of pro-Russophile clergy and peasantry in the region. The Moscowphiles party's name change was explained by the party's need to focus its tasks on solving the problems of the peasantry. Moscowphiles figures condemned Bolshevism as a political regime and opposed the course of the USSR leadership towards Ukrainization, believing that this sanctioned separatism and shattered the cultural and national unity of the "Russkyi narod". With the cessation of this course, they gradually changed their opinion about socio-political processes in the Soviet Union – up to their complete approval.

Declaring loyalty to the Polish authorities, which ensured their legal existence as a political organism, the Moscowphiles, like most Ukrainian parties, criticized the Polish government's policy aimed at assimilating the Ukrainian population.. The "Russka People's Organization" opposed the policy of the Second Commonwealth towards the Ukrainian people in the spheres of economy, science and education, and religion, protesting against the language legislation of the time, the colonization of "national-Russkie" territories, the prevention of local "Russkie" people from participating in the purchase of land, etc. The ideologues of the "Russkyi mir" and the "triune Rus people" remained unchanged in the development of Moscowphiles. Loyalty to Austria was replaced by loyalty to Poland. Moscowphilian figures condemned Bolshevism as a regime that suppressed human freedom and professed atheism, and the

course of the USSR leadership towards Ukrainization, believing that this sanctioned the «separatism» of the «Little Russians» and Belarusians. With the termination of this course, they gradually changed their opinion about socio-political processes in the Soviet Union – up to complete approval.

The political differentiation of the interwar Moscophiles movement, which was caused by the attempts of the state authorities to use the Russka Agrarian Party to divide Ukrainian political forces and the desire of members of this party to seize the People's House, is traced. The separation of the «Russka Agrarian Party» from the Russka People's Organization in 1926, which meant a split in the Moscophiles movement, was clearly in line with the Polish authorities' intentions to prevent the unification of Ukrainian parties before the 1928 elections. The newly formed Russka Agrarian Party, while retaining its traditional Moscophiles orientation, based its ideological platform on the ideas of agrarianism popular in Europe in the 1920s, which were developed and promoted by the Russian scientist P. Sorokin. In an effort to occupy leading positions in the political arena, party members, with the assistance of the Polish administration, took over the People's House, one of the richest Ukrainian cultural and educational institutions. They demonstrated to the Polish government greater flexibility in the matter of professing a Moscophiles ideology, opposing their political power to the Russka People's Organization's party.

The participation of Moscophiles in the elections to the Sejm and Senate in 1928 and 1930 was unsuccessful. The Russka People's Organization (later renamed the Russka Peasant Organization) twice proposed to the UNDO to run in the elections with a joint list, but due to ideological differences it was twice refused. In the 1928 election campaign, it formed a bloc with the Russka Agrarian Party, but this coalition never won a single mandate. The Russka People's Organization / Russka Peasant Organization party explained its defeat by the small number of intelligentsia in its ranks, weak work among the masses, the absence of a publication in the Ukrainian language, and insufficient funding.

The problems of both election campaigns were attributed by the Moscophiles party to the negative attitude of the Polish authorities towards minorities in general and

Ukrainians in particular (these included mass arrests of Ukrainian leaders before 1930, pacification, etc.). The activities of the Russka Agrarian Party were condemned, as they harmed both the Ukrainian national forces and the Moscophiles party, undermining the authority of their parties before the government, and hindering the stabilization of relations with the authorities and among themselves.

Relations between Moscowphiles and Ukrainian national forces are characterized by both confrontation and mutual harsh criticism, as well as searches for compromises and political agreements. The desire for political unification in the election campaigns of 1928 and 1930 was made possible by this understanding of national unity. They called members of all Ukrainian parties «Ukrainians», sometimes writing this word in quotation marks.

The 1930s were marked by an even more significant loss of Moscophiles influence in the political arena. One of the prerequisites for this was the agreement on an electoral compromise between the UNDO and the Polish government in 1935, after which the Polish authorities were no longer interested in Moscowphiles as a political movement, since they no longer needed to use it as a counterweight to Ukrainian national forces.

A collective prosopographic portrait of Russophiles figures was compiled, which revealed a clear quantitative dominance of priests in their environment, and lawyers in the secular circle of the interwar Stavropegion.

In the interwar years, Moscophiles scholars did not deviate from their classical scheme of understanding language development, according to which all three peoples – Ukrainians, Russians, and Belarusians – contributed to the creation of the «Russka» literary language. Considering Ukrainian as a dialect, they increasingly actively advocated the need to study it and produce printed materials in it, aiming to strengthen the influence of their political movement on the peasantry.

In the church context, Moscophiles officially continued to profess Greek Catholicism, although they showed sympathy for Orthodoxy, protesting, among other things, against the introduction of autocephaly, which, in their opinion, led to the severance of the spiritual connection of the Orthodox in Poland with Moscow. They

explained such ideological duality by the uniqueness of Greek Catholicism, which became a kind of synthesis of Orthodoxy and Catholicism.

Moscophiles institutions – the Stavropegian Institute, the People's House, the M. Kachkovskyi Society, the Galician-Ruthenian Matytsia, etc. – served as a tool for implementing the cultural and educational tasks of this socio-political movement. The Bursas of the Stavropegion and the People's House, by their structure and purpose, performed a supporting function in the general system of state education, setting as their task to instill Moscophiles views in students. The M. Kachkovskyi Society conducted cooperative activities in the theoretical and practical spheres.

A significant means of spreading Moscophiles ideas in the 1920s and 1930s was book publishing. However, the book repertoire of Moscophiles was small in volume, narrow in subject matter, and often directed toward the past, that is, as anachronistic as their views on society, the nation, and its culture. Among the publications of Moscophiles, their own texts and, to a lesser extent, the works of Russian writers and historians dominated.

The anachronism in the understanding and interpretation of the national identity of Ukrainians by Moscophiles played a negative role in the political life of Ukrainians in Galicia during the interwar period. All this made their ideology, national consciousness, and public opinion mixed, heterogeneous, hybrid, and in some ways destructive, and often served to promote external political narratives incompatible with the idea of Ukraine and Ukrainian statehood.

Along with the term "Russkyi narod", which was supposed to unite the entire population of the former territory of Kyivan Rus, Moscowphiles used the painfully irritating phrase "Russkyi mir" for our present. Its modern apologists identify Rus with Russia. Moscowphiles of the 19th and 20th centuries did not lump these two words together, considering Russia, Little Russia (Ukraine) and Belarus to be equal components of a common cultural space with a long historical tradition, which they sometimes proposed to unite around the ancient historical and political center – Kyiv. Moscowphiles defined their identification as civilizational, appealing to the "Russkyi

mir" or "Russkyi narod" – concepts that still circulate in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict.

The topic of studying Moscowphiles is actualized by a broader context, namely the orientation towards foreign aid, which, as is known, generates significant challenges and threats, the most significant of which are the loss of national identity and the inability to fight for one's own independence.

Keywords: Moscowhiles / Russophiles, «Rus people», Eastern Galicia, Austria-Hungary, the Second Commonwealth, «Russkiy Executive Committee», «Russka People's Organization», «Russka Peasant Organization», «Russka Agrarian Party», Nonpartisan Bloc for Cooperation with the Government, Stavropegian Institute, People's House, M. Kachkovskyi Society, V. Vavryk, V. Trush, H. Malets.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Орлевич І., Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів: Логос, 2018. 288 с.

   (*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 70 %*).

Брошури

2. Орлевич І., Каднічанський Д., Литвин М., Середа О., Стеблій Ф., Хахула Л. Тарас Шевченко: галицький вимір. Львів, 2014. 36 с.

   (*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 30 %*).

3. Орлевич І., Каднічанський Д., Литвин М., Середа О., Стеблій Ф. Тарас Шевченко як символ національної єдності Галичини і Наддніпрянщини. *Україна Тараса Шевченка*. Харків: Фоліо, 2014. С. 433–462.

Розділи в колективних працях

4. Орлевич І., Пашук В. Культурно-освітні інституції. *Історія Львова*: моногр. Харків, 2012. Т. 2. С. 371–384

   (*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

5. Орлевич І. Діяльність русофілів. *Галичина: історія, політика, культура:* в 11 т. / гол. ред. М. Литвин, відп. ред. І. Патер. Львів; Тернопіль, 2015. Т. 6. С. 269–290.

6. Орлевич І. Освіта, театр, стрілецька творчість. *Галичина: історія, політика, культура:* в 11 т. / гол. ред. М. Литвин, відп. ред. І. Патер. Львів; Тернопіль, 2015. Т. 6. С. 579–602.

7. Орлевич І. Русофільська течія в Східній Галичині: інституалізація, пошук компромісів та протистояння з українофілами. *Проект «Україна». Австрійська Галичина* / упоряд. М. Литвин. Харків: Фоліо, 2016. С. 125–145.

8. Орлевич І. Термінологія русофілів як індикатор самоідентифікації. *Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX століття (еволюція етноніма)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2016. С. 188–222.
9. Орлевич І. Ставропігія міжвоєнного періоду: реорганізація, особовий склад, сфери діяльності. *Львівська Ставропігія: історія, персоналії, взаємини* / наук. ред. В. Александрович, І. Орлевич. Львів: Логос, 2017. С. 253–295.
10. Орлевич І., Киричук О. Русофільські товариства в політико-правовому полі Австро-Угорщини (1772–1914). *Взаємодія інституцій держави та громадянського суспільства в Україні: західні землі (кінець XIX – початок XXI ст.)*: колект. моногр. / відп. ред. І. Соляр. Львів, 2017. С. 110–150 (*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 70 %).*
11. Орлевич І. Недержавні освітні заклади українців Галичини у XVIII – на початку XX століття. *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)*: колект. моногр. / відп. ред. І. Соляр; упоряд. М. Романюк. Львів, 2018. Кн. 1. С. 117–153.
12. Орлевич І. Політика російської окупаційної влади у сфері культури, науки та освіти. Співпраця з русофілами. *Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи*: колект. моногр. / відп. ред. І. Патер; упоряд. О. Муравський. Львів, 2018. С. 73–90.
13. Орлевич І. Василь Ільницький – священик, науковець, громадський діяч і педагог. *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)*: колект. моногр. / відп. ред. І. Соляр; упоряд. Н. Колб. Львів, 2019. Кн. 2. С. 138–151.
14. Орлевич І. У взаєминах з польською владою: реорганізація русофільства у 20-х роках XX ст. *Польсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні та релігійні критерії самоідентифікації населення*: колект. моногр. / відп. ред. І. Патер; упоряд. О. Муравський, М. Романюк. Львів, 2019. С. 221–230.

15. Орлевич І. Інкорпорація русофільства у політичне поле Польської держави. *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2021. С. 330–344.
16. Орлевич І. Русофільська течія. *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2021. С. 101–126.

Статті, опубліковані у виданнях, що належать
до науково-метричних баз Web of Science, Scopus

17. Orlevych I. The Galician-Ruthenian Matica. *The Matica and Beyond. Cultural Associations and Nationalism in Europe*. *Series: National Cultivation of Culture* 21 / ed. K. Lajosi, A. Stynen. Leiden; Boston; Brill, 2020. Vol. 21. S. 292–324. (*WoS*).
18. Орлевич І., Голик Р. Школа Львівського ставропігійського інституту в міжвоєнний період. *Сторінки історії*. 2021. Вип. 53. С. 173–183. (*WoS*).
19. Orlevych I. The Ukrainian Greek Catholic Church in 1918–1923: faicing social and religious challenges. *Postwar Continuity and New Challenges in Central Europe, 1918–1923. The War That Newer Ended* . 2022. P. 361–380. (*WoS*).
20. Orlevych I., Kolb N. “National consciousness and honor are not betrayed anywhere”: The organization and self-organization of Ukrainian refugees in Gmünd camp (1915–1918). *Refugees and Population Transfer Management in Europe, 1914–1920s* / ed. by K. Ruszała. New York; London: Routledge, 2024. P. 128–153. (*Scopus*)

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 70 %).*

Статті, опубліковані в наукових виданнях категорії «Б»

21. Орлевич І. Денис Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 281–299.

22. Орлевич І. Боротьба між русофілами та українофілами за Народний дім у Львові. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спец. випуск. Львів: місто – суспільство – культура*. Львів, 2007. С. 333–353.
23. Орлевич І. Фінансова діяльність Комісії Народного дому у Львові (1848–1872). *Наука, релігія, суспільство*. Донецьк, 2007. № 3. С. 51–57.
24. Орлевич І. Товариство «Народний дім» у Львові 1914–1921. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 275–288.
25. Орлевич І. Будівництво церкви Преображення Господнього у Львові. *Галичина*: Всеукр. наук. і культ.-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 15–16. С. 523–533.
26. Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (1914–1925). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 156–169.
27. Орлевич І. Товариство ім. М. Качковського в національно-політичному русі галицьких українців (1874–1914). *Наука, релігія, суспільство*. Донецьк, 2009. № 4. С. 101–109.
28. Орлевич І. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії*. *Серія – гуманітарні науки*. Львів, 2011. Вип. 10. С. 235–249.
29. Орлевич І. Будівництво Преображенської церкви у Львові та заснування її парафії. *Вісник Львівського університету*. *Львів: місто, суспільство, культура*: зб. наук. праць. Львів, 2012. Т. 8. Ч. 2. С. 56–69.
30. Орлевич І. «Народний дім» у Львові: заснування, етапи діяльності, роль у національній ідентифікації галицьких українців. *Київська старовина*. 2012. № 1. С. 35–54.
31. Орлевич І. Повернення Ставропігійського музею до Львова в контексті протистояння русофілів та українофілів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2013. Вип. 23. С. 389–401.

32. Орлевич І. Русофільська течія на початку 1920-х років у Галичині. *Галичина:* Наук. і культ.-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 22–23. С. 200–209.
33. Орлевич І. «… и онъ будетъ имъ тѣмъ, чѣмъ долженъ быть, – отцемъ, врачемъ душъ и тѣлесъ!…»: о. Іван Наумович про священиків і гомеопатію. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів: Логос, 2018. Вип. 28. Ч. 1. С. 150–164.
34. Orlevych I. Priest and political activist: Ivan Kostetskyi in Russofail movement of the late 19th and early 20th centuries. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів: Логос, 2019. Вип. 29. С. 139–149.
35. Орлевич І. Пам’яті доктора історичних наук, професора Ігора Скочиляса. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2021. Вип. 31. С. 1–4.
36. Орлевич І. Портретне малярство в історичному та мистецькому вимірі [рец. на кн.:] Левицька М. Львівський портрет кінця XVIII – першої половини XIX ст. Художній і меморіальний виміри. Київ: Наукова думка, 2019. 168 с. *Народознавчі зошити*. 2021. № 5 (161). С. 1293–1295.
37. Орлевич І., Колб Н. Релігійність та національність: актуальні питання Пінських унійних конференцій 1930–1937 років. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2022. Вип. 32. С. 74–100.

    (*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).
38. Орлевич І. Розкол русофільства й утворення Русской Аграрної партії у 1927 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2022. Вип. 36. С. 69–93.
39. Орлевич І., Нахлік Є., Мисак Н. о. Василь Ільницький: до 200-ліття від дня народження. *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2023. Вип. 19. С. 218–250.

    (*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 40 %*).

Статті, опубліковані у зарубіжних виданнях

40. Orlevych I. Do historiografii historii Instytutu Stauropigialnego. *Galicija 1772–1918. Problemy metodologiczne stan i potrzeby badań*. Rzeszów, 2011. T. 2. S. 133–146.

41. Orlevych I. Powstanie styczniowe w ujęciu galicyjskich historyków rusofilów. *Galicja a powstanie styczniowe*. Warszawa; Rzeszów, 2013. S. 457–467.
42. Orlevych I. Wasyl Ilnyckyj (1823–1895). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*. Rzeszów, 2014. T. 2. S. 59–71.
43. Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут міжвоєнного періоду: реорганізація, членство, діяльність. *Znani i nieznani miedzywojennego Lwowa. Studia i materialy*. Kielce, 2015. T. 4. S. 129–144.
44. Орлевич І. Система української громадської освіти у Східній Галичині (на прикладі Ставропігійської школи у Львові). *Galicia. Studia i materiały.* Rzeszów, 2015. T. 1. S. 176–198.
45. Орлевич І., Колб Н., Бенькалович Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2010. *Galicia. Studia i materiały.* Rzeszów, 2015. T. 1. S. 495–528.
(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).
46. Орлевич І. Жіноче питання у трактуванні русофілів (за сторінками періодичного видання «Временникь Ставропигійскаго Института»). *Galicja i jej dziedzictwo*. Rzeszów, 2016. T. 24. S. 6–76.
47. Орлевич І., Колб Н., Бенькалович Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2011. *Galicia. Studia i materiały*. Rzeszów, 2016. T. 2. S. 379–411.
(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).
48. Орлевич І., Колб Н., Курнявка Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2012. *Galicia. Studia i materiały*. Rzeszów, 2017. T. 3. S. 485–517.
(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).
49. Орлевич І., Колб Н., Курнявка Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2013. *Galicia. Studia i materiały*. Rzeszów, 2018. T. 4. S. 405–429.
(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).
50. Orlevych I. Intellectual thought of the Galician Russophiles of the interwar period about the Thalerhof tragedy. *Intellectuals and the First World War* . Krakow, 2018. P. 185–200.

51. Орлевич І., Колб Н. Українські греко-католицькі капелани в часі Першої світової війни: портрети на тлі доби. *Wielka Wojna wyzwań duchowych. Kapelani wojskowi na froncie wschodnim. 1914–1920* /. Kraków, 2020. S. 77–93.
(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).
52. Орлевич І. Українська світська інтелігенція кінця XVIII – першої половини XIX століть: походження, освіта та роль у суспільно-політичному житті (на прикладі Львівського Ставропігійського інституту). *Galicja. Studia i materiały*. Rzeszów, 2024. T. 11. S. 323–335.

Статті у нефахових виданнях

53. Орлевич І. Денис Зубрицький – автор «Хроніки міста Львова» (Передмова). *Зубрицький Д. Хроніка міста Львова*. Львів, 2002. С. 1–11.
54. Орлевич І. Заходи Ставропігійського інституту щодо реорганізації Успенської церкви (кінець 18 – перша половина 19 ст.). *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2002. Кн. 1. С. 305–311.
55. Орлевич І. Патронат Народного дому щодо Преображенської церкви у Львові. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2003. Кн. 1. С. 395–400.
56. Орлевич І. Конфлікт Народного дому та сс. Василіянок у 1911 р. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2004. Кн. 1. С. 413–420.
57. Орлевич І. «Народний дім» та навчально-виховний заклад для українських дівчат: до проблеми взаємин. *Історичні та культурологічні студії*. Львів, 2004. Вип. 4. С. 137–152.
58. Орлевич І. З історії будівництва Преображенської церкви у Львові. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2005. Кн. 1. С. 436–446.
59. Орлевич І. Заходи Народного дому щодо будівництва Преображенської церкви та заснування її парафії. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2006. Кн. 1. С. 430–441.
60. Орлевич І. Взаємини греко-католицької ієрархії та русофільських товариств Галичини XIX – поч. XX ст. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2007. Кн. 1. С. 672–684.

61. Орлевич І., Пашук В. Українські товариства. *Історія Львова*: у 3 т. Львів, 2007. Т. 2. С. 289–300.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

62. Орлевич І. Участь греко-католицького духовенства у створенні Народного дому у Львові. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2008. Кн. 1. С. 470–477.
63. Орлевич І. Співпраця русофільських товариств з російською владою під час Першої світової війни: релігійно-культурний аспект. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2009. Кн. 1. С. 508–519.
64. Орлевич І. Українська еліта Львова кінця XVIII – першої половини XIX ст. в контексті національно-культурних процесів. *Вісник Львівського музею історії релігії*. Львів, 2009. Ч. 5. С. 73–83.
65. Орлевич І. Між духовним пастирством і політикою: о. Іван Костецький в русофільському русі кінця XIX – початку XX століття. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2010. Кн. 1. С. 649–660.
66. Орлевич І. Духовні фундації Львівського Ставропігійського інституту. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2011. Кн. 1. С. 153–164.
67. Орлевич І. Львівська Ставропігія міжвоєнного періоду: відстоювання права патронату та участь у релігійних процесах. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2012. Кн. 1. С. 567–585.
68. Орлевич І. Галицькі священики у науковому і громадському житті Галичини XIX ст. (на прикладі отця Василя Ільницького). *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2013. Кн. 1. С. 739–759.
69. Орлевич І. «Отцы и дѣти»: ідеологічні розбіжності чи боротьба за домінування в Русскій народній партії? (До питання розколу в русофільській течії на початку XX століття). *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2014–2015. Вип. 10–11. С. 166–183.
70. Орлевич І., Киричук О. Реставраційні роботи Львівського Ставропігійського інституту (кінець XVIII – 70-ті рр. XIX ст.). *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2015. Кн. 2. С. 244–259.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

71. Орлевич І. Взаємини митрополита Андрея Шептицького з русофілами наприкінці XIX – на початку XX ст. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2016. Т. 1. Ч. 1. С. 338–353.
72. Орлевич І. «Інтелектуали і Перша світова війна: Центрально-Європейська перспектива» – зустріч у Кракові. *Україна модерна*. 2016. URL: http://uamoderna.com/event/orlevych-intelligentsia-and-wwi.
73. Орлевич І. Руська Трійця» і Денис Зубрицький. *«Русалка Дністровая» – перша книга українською мовою в Галичині: загальнонаціональний та європейський контекст. (З нагоди 180-річчя виходу у світ)*: матер. Всеукр. наук.-практ конф. (м. Івано-Франківськ, 27 вересня 2017 р.) / наук. ред. В. Качкан. Івано-Франківськ, 2017. С. 206–216.
74. Орлевич І. Інтелектуальна думка галицьких русофілів міжвоєнного періоду: новий погляд чи вірність традиції? *З історії західноукраїнських земель* / [наук. ред. і упоряд. І. Орлевич]. Львів, 2019. Вип. 15. С. 143–156.
75. Kolb N., Orlevych I. A prosopographic portrait of the Ukrainian Greek Catholic chaplains during the First world war. *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. і упоряд. І. Орлевич. Львів, 2020. Вип. 16. С. 158–184.
76. Орлевич І. Талергофська трагедія: інтерпретація та інструменталізація русофілами у міжвоєнний період. *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2022. Вип. 18. С. 42–68.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……25

ВСТУП……...26

РОЗДІЛ 1. ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА……..36

1.1. Історіографічна база досліджень……..36

1.2. Комплекс історичних джерел……59

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ……82

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ГАЛИЦЬКОГО МОСКВОФІЛЬСТВА……...102

3.1. Москвофільська течія у Східній Галичині: інституалізація, пошук компромісів та протистояння з українофілами……102

3.2. Термінологія русофілів (москвофілів) як індикатор само ідентифікації……121

РОЗДІЛ 4. МОСКВОФІЛИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ……...129

4.1. Взаємини з російською владою (1914–1915 рр.)……...129

4.2. Діяльність москвофілів у 1915–1918 рр……139

4.3. Ставропігія та Народний дім як об’єкт боротьби між москвофілами та українськими національними силами…….……..145

РОЗДІЛ 5. ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ В 1920–1930-Х РР…….…….164

5.1. Заснування «Русской народной організації» (1923 р.)……..166

5.2. Розкол у суспільно-політичній течії в 1926 р……..199

5.3. Участь у виборчих кампаніях до польського парламенту 1928 і 1930 рр……..208

5.4. Змагання за Народний дім……...235

5.5. «Русска селянска организация» в 1930-х рр. ……259

РОЗДІЛ 6. ІНТЕГРУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ЗАСАД МОСКВОФІЛЬСТВА У ПРАКТИКУ……...274

6.1. Освітня діяльність товариств…….……..274

6.2. Патронат Ставропігійського інституту над Львівською Успенською церквою й обрядові дискусії ГКЦ…….297

6.3. Господарсько-економічна діяльність……..…….…...314

6.4. Пропаганда ідеології через друковану продукцію……...……..328

РОЗДІЛ 7. САМО(ПРЕЗЕНТАЦІЯ) ІДЕНТИЧНОСТІ……..352

7.1. Просопографічний портрет москвофілів…….352

7.2. Мовний вимір…….359

7.3. Уявлення про народ, націю, «своїх» та «чужих»……...366

7.4. «Талергофська трагедія» в інтерпретації москвофілів…….……382

ВИСНОВКИ……390

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ……401

ДОДАТКИ……...483

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ББББСУ – Безпартійний блок співпраці з урядом
ВНК – «Временний народний Комитет»
ВУО – Волинське українське об'єднання
ГКЦ – Греко-католицька церква
ГРНО – «Галицко-русска народна організація»
ЗУНР – Західноукраїнська народна республіка
КПЗУ– Комуністична партія Західної України
КПСГ – Комуністична партія Східної Галичини
НТШ – Наукове товариство ім. Шевченка
ОУН – Організація українських націоналістів
ППС – Польська партія соціалістична
СДКПіЛ – Соціал-демократія Королівства Польського і Литви
РАО – «Русска аграрна организация»
РАП – «Русска аграрна партія»
РІК – «Русскій исполнітельний комітет»
РНО – «Русска народна організація»
РСО – «Русска селянска організація»
РНО (об) – «Русское народное объединеніе»
РРС – «Русскій ревізійний союз»
СРСР – Союз радянських соціалістичних республік
СУА – Союз українських адвокатів
УВО – Українська військова організація
УГА – Українська галицька армія
УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання
УНО – Українська народна обнова
УНДП – Українська національно-демократична партія
УНР – Українська народна республіка
УПТ – Українське педагогічне товариство
УСДП – Українська соціал-демократична партія
УСРП – Українська соціалістична радикальна партія
УСС – Українські січові стрільці

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Тема москвофільства (русофільства) належить до найбільш контроверсійних в історіографії України загалом та Галичини зокрема. У різні часи політична діяльність москвофілів отримувала різні оцінки й назви: від зрадницького / чужого сегмента до однієї зі складових українського руху. В історичній науці радянського періоду воно не вкладалося в прокрустове ложе ідеологічних догм, через що його майже цілковито ігнорували. Неприйнятним русофільство як феномен залишилося і з початком доби української незалежності, асоціюючись передовсім з російською ідеєю та її культурним і політичним експансіонізмом.

Ця суспільно-політична течія зародилася в XIX ст., яке увійшло в історію українського народу й багатьох народів Європи як час становлення модерних націй.

Людиною, якій приписують заснування москвофільства (русофільства), є історик Денис Зубрицький (1777–1862)[1]. Спираючись на дослідження Д. Зубрицького, вони виводили генезу «русского народу» з княжих часів. Згідно з москвофільською концепцією, галичани («галицко-русскі») як представники малоросійського етносу разом з білорусами та росіянами і творив «русскій народ»[2], а між українським та російським народами завше існували лише суто етнічні відмінності, а «малоруська» (українська) мова – це тільки діалект «русскої». Ідеологію «триєдиної Русі» панрусизму, культурно – політичної єдності східнослов'янських народів згодом підтримала офіційна доктрина Російської імперії. Після її розпаду вона частково продовжилася в міжвоєнній і повоєнній радянській концепції «спільної давньоруської мови та народності»[3]. Ця конструкція була чистою ідеологемою. Сучасні історики, філологи та етнологи стверджують, що відокремлений розвиток українського,

[1] Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). Львів, 2000. С. 150. Зубрицкій Д. Исторія древняго Галичско-русского княжества. Львовъ, 1852. Ч. 1. С. 1–2.

[2] Термін «русскій народ» тут не тотожний «російському народу» – він уживається в тому значенні, в якому ним послуговувалися русофіли, трактуючи його як єдність української (малоруської), російської та білоруської «народностей».

[3] Юсова Н. М. Генезис концепції давньоруської народності в історичній науці СРСР (1930-ті — перша половина 1940-х рр.). Вінниця, 2005.

білоруського та російського етносів, їхніх мов та культур почався вже на спільнослов'янському підгрунті, а «єдина руска народність та мова» навіть в умовах середньовічної руської державності була, радше, фікцією. Подальший розвиток східнослов'янських етносів/ народностей/ націй, попри намагання русифікувати українців та білорусів, проходив лише шляхом диференціації, національного самовизначення й відокремлення, а не злиття[4].

Поразка революції 1848 р. та зневіра лояльно налаштованої до австрійського уряду галицької інтелігенції спонукала її звернути погляди на давню суперницю Польщі – Росію, з котрою русофіли стали пов'язувати своє історичне минуле. Росія для них була тою «русскою» державою, що зуміла зберегти незалежність і, відповідно, мову та культуру.

В основу своїх ідеологічних концепцій москвофільські діячі поклали уявлення про безперервний процес трансформаційних перетворень «русского елементу», в якому виділяли два етапи: Київ як центр давньоруської культури; переміщення цього центру після занепаду Києва в середині XIII ст. до Москви, де продовжувався розвиток руської культури[5]. Концепція про належність галицьких українців до «русского» народу з його тисячолітньою культурою в баченні москвофілів дозволяла протистояти сильнішому та впливовішому елементові в краї – польському.

До 80-х років XIX ст. москвофільство навіть відігравало провідну роль у суспільно-політичному русі галицьких українців. Однак згодом, із глибинною трансформацією цього руху в 1890-х рр., політичний вплив і популярність москвофільського напряму знизилися, а їхня ідеологія зазнала загальної кризи. Симпатії до російського царизму перекривали москвофілам шлях до контактів з інтелігенцією Наддніпрянської України, яка дедалі більше заявляла про себе в українському національному відродженні. Антипольське спрямування та

---

[4] Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З проблем східнослов. глотогонії: Дві статті про постання укр. мови. Київ: Вид. дім «КМ Academia», 1994. 33 с. Півторак Г.П. Походження українців, росіян, булорусів та їхніх мов / Міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски». Київ: Видавничий центр «Академія», 2001. 152 с.;Плохій С. Походження слов'янських націй : домодерні ідентичності в Україні, Росії та Білорусі, пер. з англ. С. Плохій, ред. А. Мокроусов. Київ: Критика, 2015. 429 с.

[5] Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Львів, 2001. С. 48.

консерватизм не дозволяли їм співпрацювати з польськими ліберальними й політичними колами. Суттєво звужувало базу галицького москвофільства і покращення австро-російських відносин.

Під час Першої світової війни москвофільський рух дискредитували заява про входження Галичини до складу Росії та підтримка російської окупаційної влади на галицьких теренах. Здавалося, що після 1918 р. ця політична течія відійде в минуле, але вона знову відродилась у Польській державі, до якої 1923 р. було віднесено західноукраїнські землі. Виявляючи свою конформістську сутність, здатність пристосовуватися до всіх політичних режимів, москвофіли шукали прихильності в нової влади, виявляючи свої вірнопідданські почуття і, таким чином, забезпечуючи собі надійне існування.

Упродовж 1918–1923 рр. українці намагалися створити власну державу легітимними засобами, дотримуючись норм міжнародного права та беручи до уваги обставини світової політики, проте успіху не досягли. У той період усі українські партії, в т. ч. русофіли, зайняли антипольську позицію. Однак, після рішення Ради амбасадорів держав Антанти в 1923 р. про інкорпорацію Галичини до складу Польщі, український політикум був змушений інтегруватися в нові політичні реалії, адаптуючись до правових норм держави, в якій опинився.

1923 року русофіли заснували «Русску народну організацію» (РНО), проголосивши її правонаступницею довоєнної москвофільської інституції й підкресливши в такий спосіб тяглість своєї історичної традиції з XIX ст. Закономірно незмінним залишалося також ідейне підґрунтя: вірність ідеї «русского народу», що начебто складався з трьох етносів – українського, російського та білоруського. Відновилася діяльність усіх москвофільських установ – Ставропігійського інституту, Товариства ім. М. Качковського, Галицько-руської матиці, котрі, як і в XIX ст., забезпечували надійну фінансово-господарську базу, виконуючи водночас культурно-просвітницькі функції. Лише для Народного дому було встановлено характерну для міжвоєнної Польщі комісарську форму правління, за якої влада зосереджувалася в руках призначеного урядом комісара.

Падіння царської Росії на певний час дезорієнтувало зовнішні вектори москвофільства. Причинами розвалу цієї імперії стали комуністичний та український національний рухи. Москвофіли спершу критикували більшовизм як режим, що придушує свободи совісті, особистості та релігії. Та вже 1937 р. вони вітали курс в СРСР на згортання українізації – як явище, котре зміцнить єдність «русского народу». Відтоді й виникає симпатія москвофілів до країни Рад.

Розкол москвофільства в досліджуваний період пов'язаний з боротьбою за одну з найбагатших москвофільських установ – Народний дім. Комісарське правління ним призвело до протистояння в середовищі москвофілів і загострило конфлікт з польською владою. Врешті-решт усе це спричинило появу проурядової «Русской аграрної партії», що відділилася з РНО. І якщо елекційні кампанії 1928 і 1930 рр. були для РНО безуспішними, то проугодовій РАП, яка 1930 р. йшла одним списком з урядовою партією маршалка Пілсудського, вдалося виборoти два мандати.

У 1935 р. найвпливовіша українська партія Східної Галичини – Українське національно-демократичне об'єднання – увійшла до проурядового політичного табору Польщі та в 1935–1938 рр. була його союзником, тож, відповідно, москвофіли як партія, на яку раніше робив ставку польський уряд, тепер втрачали свою суспільно-політичну значущість. Попри це, москвофільство продовжило своє існування до 1939 р., до приходу радянської влади в Галичину.

Актуальність обраної теми дослідження полягає в тому, що воно дає змогу простежити історичне коріння уявлень та ідеологем, функціонування яких призвело до гібридної війни 2014 р. і повномасштабного вторгнення 2022 р., та розкрити генезу неорусофільських поглядів, що також були використані як претекст агресії. З іншого боку, сьогодні зростає зацікавленість до Галичини як до особливого мультикультурного регіону, що протягом усієї своєї історії перебував на перехресті східних і західних політичних впливів, фронтиру, пограниччя, специфіка якого сприяла формуванню і чітко орієнтованих національних рухів, і амбівалентних, гібридних ідентичностей.

Науково цінним у перспективі сучасного інтелектуального дискурсу є пояснення термінологічних аспектів проблеми, зокрема значення слів «русин», «руський» як української історичної та історико-мовної спадщини, з акцентом на відмінності цих означень від терміна «русский», який представники москвофільської течії в XIX ст. трактували як триєдність народів (українського, російського та білоруського), а тепер ідеологи «русского міра» використовують у своїй імперській політиці.

Особливо гостро тема москвофільства звучить у реаліях російсько-української війни. Її актуалізує також ширший історичний контекст: український досвід орієнтації на інші, чужі держави ціною власної ідентичності. За такого ракурсу аналіз вказаної проблематики проєктується також і на практику збереження національної ідентичності українців, що теж має важливе значення в сучасних умовах.

Незважаючи на це, в українській та закордонній історіографії, попри певну зацікавленість темою галицького москвофільства (русофільства), все ще бракує комплексного дослідження, присвяченого діяльності цієї політичної течії в 1920–1930-х рр. Заповнити таку лакуну й покликана запропонована робота.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Праця реалізована як частина планових тем відділу нової історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України: «Національні ідентичності в Галичині у XIX – на початку XX століття» (державний реєстраційний номер 0118U003906); «Взаємодія інституцій держави і громадянського суспільства в Україні у другій половині XIX – XX ст. Західні землі» (державний реєстраційний номер 0115U002458); «Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)» (державний реєстраційний номер 0118U005264); «Перша світова війна в уявленнях та оцінках українців Галичини (1914–1918)» (державний реєстраційний номер 0124U002580).

Метою роботи є комплексний та системний аналіз діяльності москвофільства як суспільно-політичної течії в контексті політичних і культурних реалій міжвоєнної Галичини / Західної України й Польщі.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання низки завдань:

– верифікувати концепції вітчизняних та іноземних дослідників міжвоєнного москвофільського руху, критично проаналізувавши виявлені джерела до історії москвофільства;
– обґрунтувати теоретико-методологічні принципи дослідження;
– проаналізовати генезу москвофільства як суспільно-політичної та культурної течії у XIX ст.;
– проілюструвати діяльність москвофілів у роки Першої світової війни та в період визвольних змагань;
– з'ясувати передумови відродження москвофільства (русофільства) у 20-х роках XX ст. у Східній Галичині та простежити його реорганізацію;
– показати внутрішню політичну диференціацію міжвоєнного Москвофільства (розкол, утворення «Русской аграрної партії») та встановити її причини;
– охарактеризувати ставлення її представників до польської влади, участь у владних структурах і кампаніях (у т. ч. у виборах 1928 і 1930 рр.);
– висвітлити взаємини представників цієї суспільно-політичної течії з українськими національними політичними силами;
– розкрити діяльність партії РСО у 30-х роках XX ст.;
– сформувати колективний просопографічний портрет москвофільських діячів;
– дослідити їхню мовну, релігійну, господарсько-економічну, культурно-просвітницьку та освітню політику в міжвоєнні роки;
– визначити підставові ідеологічні засади москвофільського світогляду та ідентичності.

Об'єктом є суспільно-політичні процеси в Західній Україні в 1920–1930-х рр., а **предметом** – суспільно-політична й культурна діяльність галицьких москвофілів (русофілів) у міжвоєнний період.

Хронологічні межі. Основний часовий проміжок, на якому зосереджено дослідницьку увагу в цій роботі, – від початку Першої світової війни в 1914 р. і до

початку Другої світової війни в 1939 р. (міжвоєнний період). Для з'ясування генези москвофільства вказані рамки розширено екскурсом у XIX ст., коли відбувалося формування цієї суспільно-політичної та культурної течії.

Географічні межі праці охоплюють територію Східної Галичини, яка в XIX ст. входила до складу Австрії, з 1867 р. – Австро-Угорщини, а в 1921–1939 рр. перебувала в кордонах Польської держави (II Речі Посполитої), поділена на три воєводства – Львівське, Станіславівське й Тернопільське.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять загальнонаукові методи дослідження – аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, системний, функціональний. Розгляд москвофільства здійснено в компаративному, інституційному та просопографічному аспектах, із застосуванням, відповідно, порівняльно-історичного й історико-типологічного методів, методологічного інструментарію текстології та інших допоміжних історичних дисциплін, а також із використанням елементів семіотичної, семантичної й герменевтичної методології, дискурс- і контент-аналізу, окремих підходів квантитативної історії тощо. З огляду на охоплення обраною темою розмаїтих питань і політичної, і економічної, і культурної історії, продуктивними виявилися також методи історії понять та ідей, історії ментальності, історії повсякденності, історії читання.

Наукова новизна дисертаційної роботи.

Уперше в українській історіографії:

– системно, крізь призму нових методологічних засобів (передовсім категорії культурної гібридності) осмислено ідеологічні парадигми міжвоєнного москвофільства та причини їхнього відтворення;
– розкрито уявлення москвофілів про національне й політичного життя;
– подано просопографічний опис москвофільського міжвоєнного середовища, визначено його соціальну роль;
– реконструйовано структури культурної й історичної пам'яті москвофілів та форми їхньої публічної репрезентації (зокрема Талергофський культ);

– виділено основні параметри й напрями економічної, політичної та культурної діяльності галицьких москвофілів між двома світовими війнами;

– проаналізовано книжну культуру й видавничу активність москвофільства.

Удосконалено:

– методологічні підходи до трактування галицького москвофільства як політичного та культурного феномену;

– уточнено механізми й етапи формування й розвитку москвофільства;

– простежено вплив Першої світової війни на структурну й ідеологічну трансформацію москвофільських організацій;

– розширено й доповнено біографістику москвофільського руху першої половини XX ст.

Отримали подальший розвиток:

– дослідження діяльності москвофільських партій та інституцій міжвоєнного періоду (Ставропігійський інститут, Народний дім, Товариство ім. Качковського та ін.);

– вивчення політичного життя галицьких українців початку XX ст.;

– аналіз шляхів формування національної ідентичності та етноніміки українців Галичини міжвоєнного періоду.

Науково-практичне значення роботи в тому, що її результати можна використати для підготовки навчальних курсів загальної історії України чи локальної історії Галичини (Західної України) першої половини XX ст., нарисів історії української політичної думки й культури, у науково-краєзнавчій і музейній роботі, а також для пояснення понять «русского міра», «русской ідеї» в умовах сучасного збройного та інформаційного протистояння.

Особистий внесок автора. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Наукові положення, висновки та результати, які виносяться на захист, одержані здобувачем одноосібно. Особистий внесок автора в роботах, виданих у співавторстві, відображено окремо в переліку публікацій. У публікаціях № 1, 10, 20, особисто авторові належить 70%, в позиціях № 18–60%, в позиціях № 4, 37,

51, 61, 75–50 %, № 39–40%, № 45, 47, 48, 49–35%, № 2–30% матеріалу, пов'язаного з висвітленням означеної проблеми.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом його обговорення на засіданнях вченої ради та відділу нової історії України Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, наукових семінарах Інституту релігієзнавства – філія Львівського музею історії релігії, які проводилися спільно з відділами нової історії України та української літератури Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, редколегій видань «Історія релігій в Україні» та «З історії західноукраїнських земель». Основні положення та результати роботи викладені у виступах на таких наукових форумах: 17 щорічних міжнародних конференцій «Історія релігій в Україні» (Львів, 2006–2023); три Всеукраїнські ставропігійські читання (Львів, 2007–2008); п'ять Ісаєвичівських наукових читань (Львів, 2013–2015, 2017, 2020); міжнародні наукові конференції «Львів: місто – суспільство – культура» (Львів, 2010), «Historia Galicii 1772–1918. Problemy metodologiczne, stan i potrzeby badań» (Жешув; Чудець, 2010), «Galicja a powstanie styczniowe» (Чудець, 2011), «Building cultural nations. The matica and equivalent intermediary structures in Europe» (Будапешт, 2012), «Historia, polityka i kultura w Europie Wschodnie» (Перемишль, 2012), «Natio and nationalism» (Марбург, 2013), «Перша світова війна у Східній Галичині: військові дії, громади, матеріальна спадщина» (Львів; Перемишль, 2014), «Kobieta w Galicji. 1772–1918. Przestrzeń prywatna – przestrzeń publiczna» (Жешув; Чудець, 2014), «Kontynuacja i zmiana. Historiografia krajów Europy Środkowo-Wschodniej wobec nowych tendencji w nauce XIX–XXI wieków» (Варшава, 2014), «Powstanie styczniowe w pamięci zbiorowej (XIX–XXI wiek)» (Жешув, 2015), «World War I in Central and Eastern Europe» (Перемишль, 2015), «Intellectuals and the First World War: a Central European Perspective. An International Conference and Research Workshop» (Краків, 2016), «The war that never ended: postwar continuity and new challenges in the aftermath of the Habsburg and Ottoman empires, 1918–1923» (Краків, 2019), «Станіславів і Станіславівщина в українському та польському історичному просторі» (Івано-Франківськ, 2021), «Oblicza religijności w Galicji. Stan i potrzeby

badań» (Жешув; Львів, 2022), «Українські виміри Січневого повстання 1863 р.» (Київ, 2023), «Galicyjski tygiel. Inteligencja w zaborze austriackim (1772–1918)» (Жешув, 2023), «Wilno i inne stolice europejskie przez pryzmat nauk pomocniczych historii» (Вільнюс, 2023), «Wspólnoty lokalne i nowe elity w monarchii austro-węgierskiej» (Варшава, 2023), «“Idei narodowości nic nie pokona”. Spory i współdziałanie w polsko-ukraińskim dialogu intelektualnym w latach 1831–1914» (Варшава, 2024), «Uczelnie wyższe wobec wyzwań nowoczesnego świata w Polsce i Europie w latach 1918–1939» (Краків, 2024); всеукраїнські наукові конференції «Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики» (Львів, 2018), «Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи (2014–2018 рр.)» (Львів, 2018), «Релігійно-культурні процеси в країнах Центрально-Східної Європи: випробування війною» (Львів, 2019), «Олександр Карпенко – видатний український історик, педагог, суспільний діяч» (Івано-Франківськ, 2021), «Феодосій Стеблій: життя, присвячене історії» (Львів, 2021); наукові конференції «Львівська Ставропігія та український Львів» (Львів, 2016, 2017), «Історія одного експоната» (Львів, 2023); XVIII Міжнародний конгрес україністів «Тарас Шевченко і світова україністика: історичні інтерпретації та сучасні рецепції (до 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка)» (Київ, 2013), IX конгрес МАУ (Київ, 2018).

Публікації. За результатами проведеного дослідження опубліковано 76 наукових праць, зокрема: 1 монографія, 2 брошури, 13 розділів у колективних монографіях, 4 статті у виданнях, що належать до науковометричних баз Web of Science, Scopus, 19 статей у наукових фахових виданнях категорії «Б», 13 статей у зарубіжних виданнях; додатково відображають результати дисертаційної роботи 24 публікацій.

Структура дослідження. Робота побудована за проблемно-хронологічним принципом, складається з переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (1091позицій) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 518 сторінок, з яких основний текст – 400 сторінки.

РОЗДІЛ 1
ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ

1.1. Історіографічна база досліджень

Проблема діяльності галицьких москвофілів міжвоєнного періоду залишається однією з малодосліджених та суперечливих тем як в українській, так і в зарубіжній історіографії. Найбільш активно дослідженням цієї суспільно-політичної течії займалися її безпосередні діячі. Їхні розвідки, безумовно, не позбавлені суб'єктивізму й чітко виражених ідеологічних симпатій, проте саме завдяки їм до наукового обігу було введено надзвичайно багатий фактологічний матеріал.

У XX ст. студії москвофільства (русофільства) суттєво ускладнилися відомими цензурними обмеженнями з боку радянської влади, які торкалися всіх напрямків та осередків українського суспільно-політичного руху.

Більше пощастило в цьому плані москвофільству XIX ст., що вивчалося в аспектах генези його зародження, ідейної бази, контактів з Росією та її фінансової підтримки, розколу цієї течії, діяльності русофільських товариств тощо. Тобто основна увага в опрацюванні тематики досі була звернена на попередні етапи розвитку москвофільського руху – до початку XX ст. При цьому парадигми історіографії проблеми еволюціонували. Спершу дослідники зосереджувалися переважно на витоках і становленні москвофільства. Такі питання цікавили, очевидно, і самих представників цього суспільно-політичного напрямку.

Москвофільські історики XIX та першої половини XX ст. (Денис Зубрицький, Ізидор Шараневич, Филип Свистун, частково Антоній Петрушевич) також не намагалися укласти синтетичної історії власного руху, виступаючи натомість або його ідеологами, або дослідниками історичних процесів у Галичині через монокуляр «старорусинства». Вони радше концентрувалися на минулому найбільш значущих для русофільства інституцій[6] – як-от Львівський Ставропігійський інститут, до 300-ліття якого в 1886 р. було видано «Юбилейное

[6] Юбилейное издание въ память 300-летняго основания Львовского Ставропигійского братства. Львовъ, 1886.

издание въ память 300-летняго основания Львовского Ставропигійского братства», з передмовою І. Шараневича.

Їхні послідовники-журналісти (серед них насамперед варто назвати Осипа Мончаловського) теж не претендували на синтезу, яка достатньо повно й всебічно представляла б розвиток «русской ідеї» на галицьких теренах, й обмежувалися тільки окремими подіями чи постатями[7].

Наприкінці 90-х років XIX ст. навколо Наукового товариства імені Шевченка сформувалося коло вчених, які перейшли до критично-аналітичного вивчення галицького москвофільства в контексті відносин з усім слов'янським світом, публікації архівних джерел та епістолярної спадщини його діячів. У цьому напрямку плідно працювали Є. Тишинська[8], К. Студинський[9], М. Стахів[10], Ф. Савченко[11].

Історичній диференціації двох культурно-політичних течій присвячував свої напрацювання й Михайло Лозинський[12]. Як феномен галицької української літератури та місцевого суспільного життя москвофільський рух у його літературному вигляді згаданий у доробку Івана Франка (передовсім у його «Нарисах історії українсько-руської літератури до 1890 р.»). Проте І. Франко був ідейним противником москвофільства й не мав наміру давати його синтези.

Нова хвиля критики москвофільства розгорнулася під час Першої світової війни у зв'язку з колабораціоністською позицією щодо російської окупаційної

---

[7] Мончаловскій О. Житье и дѣятельность Ивана Наумовича. Львов, 1899.

[8] Тишинська Є. М. Погодін і Зубрицький. *Записки Наукового товариства ім. Шевченка (далі – Записки НТШ)*. 1912. Т. 110. С. 101–122.

[9] Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–1862 / ред. К. Студинський. Львів, 1905. 592 с.; Студинський К. Епізоди боротьби за українство в 1863 р. Відбиток. Б. м., б. д. С. 498–522; Його ж. З кореспонденції Д. Зубрицького. 1840–1853. *Записки НТШ*. 1901. Т. 43. С. 1–66; 1909. Т. 110. С. 71–120; Його ж. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1797–1857 роках. Львів, 1920. 431 с.; Його ж. Галичина і Україна в листуваннях 1860–1880 рр. Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною. Харків; Київ, 1931; Його ж. Галичани в світлині у М. Максимовича в 1872. *Записки НТШ*. Львів, 1935. Т. 153. С. 209–233; Його ж. В адін час. Львів, 1936. 15 с.

[10] Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. Зміна на Наддніпрянщині в 1860–1870-х рр.: Зворот у Галичині. Заслуга М. Драгоманова. Львів, 1938. Ч. 3. 48 с.; Його ж. Народні маси в русі: Історія українського політичного руху. (Проти режима перти. І. Франко). Від 1890 до 1895. Львів, 1939. Ч. 5. 75 с.; Його ж. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918). Скрентон, 1958. Т. 1. 208 с.

[11] Савченко Ф. Листи галичан до Бодянського. *Україна*. 1929. Ч. 9. С. 91–93; Його ж. Справа про щорічну таємну субсидію львівському «Слову». *Записки НТШ.* 1929. Т. 150. 150 с.; Його ж. Західна Україна у листуванні Головацького з Бодянським. Київ, 1930.

[12] Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Львів, 1909. 96 с.

влади. Чи не найповніше вона відображена в роботі Івана Крип'якевича, опублікованій під псевдонімом Іван Петрович, «Галичина під час російської окупації»[13]. Це було глибоке наукове дослідження, що базувалося на скрупульозному опрацюванні джерел, особливо тогочасної преси. І. Крип'якевич описав Галичину за першої російської окупації 1914–1915 рр., зосередившись на цивільній діяльності окупаційної влади та економічному й культурному житті населення[14]. Автор, єдиний в українській історіографії, показав складність взаємин москвофільської інституції – Ставропігії – з російською адміністрацією, в яких проявлялися не лише «прислужницькі», але й опозиційні тенденції, відобразив розчарування деяких її членів після захоплення російськими військами Ставропігійської друкарні й переплавлення друкарського шрифту на кулі.

Зацікавлення історією галицького москвофільства відроджується в роки української незалежності. На широкому джерельному матеріалі простежено витоки та основні етапи еволюції цього явища, з'ясовано його взаємодію з народовською течією. Воно розглядається як органічна частина українського руху, перехідна стадія в його становленні. Олена Аркуша та Мар'ян Мудрий[15] проаналізували інституційний розвиток москвофільської течії XIX ст. в Галичині, генезу та структуру світогляду її діячів, а також місце і роль у становленні українського національного руху. Історики висновують, що москвофільство на галицькому ґрунті в другій половині XIX – на початку XX ст. було не зрадницькою стосовно українства позицією, а складним суспільно-політичним та інтелектуально-духовним феноменом, до певної міри закономірним етапом в українському націєтворчому процесі[16].

Монографія Олексія Сухого розкриває причини зародження Москвофільства, його позитивну роль у протистоянні на початках польському елементу, а політичні невдачі русофілів у 1860–1880-х рр. пояснює переломом в

[13] Іван Петрович (І. Крип'якевич). Галичина під час російської окупації. Львів, 1915. 116 с.
[14] Там само.
[15] Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 1999. Вип. 34. С. 231–268; Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 254–280.
[16] Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст. … С. 267.

українському галицькому русі на користь народовської течії та української версії національної ідентичності[17]. Книга також детально ілюструє процес заснування русофільських організацій: Галицько-руської матиці, Народного дому, Товариства ім. М. Качковського.

Ігор Райківський у своїй праці «Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття»[18] доходить висновку, що «русофільський світогляд був різновидом національно-політичної свідомості діячів, що первісно мали на меті розв'язання внутрішньогалицьких проблем українського націотворення (національного відродження), але аж ніяк не злиття місцевих русинів із росіянами ("москалями")»[19].

Конструктивістична парадигма трактування москвофільства, яскравим виявом якої є роботи Анни-Вероніки Вендлянд, передбачає інтерпретацію русофільського руху як альтернативного українського проєкту консервативного спрямування[20]. Цього погляду дотримуються як уже згадані науковці О. Аркуша, М. Мудрий[21], О. Сухий, О. Киричук, І. Райківський[22], так і Олег Турій[23], Остап Середа[24], Андрій Заярнюк[25], Роман Лехнюк[26]. Підтримуючи розширене, плюралістичне тлумачення москвофільства, вони розглядають його появу як результат вибору галицьких русинів / українців. Деякі ж інші історики, узявши за вихідний пункт існування української національної ідеї в сучасному її розумінні,

---

[17] Сухий О. Від русофільства до москвофільства: Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті. Львів, 2003. С. 419.

[18] Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX століття. Івано-Франківськ, 2012. С. 185–295.

[19] Там само. С. 219.

[20] Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien: Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848–1915. Wien, 2001. 644 S.; Вендланд А.-В. Русофіли Галичини: Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915 / пер. з нім. Х. Назаркевич. Львів, 2015. 688 с.

[21] Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст. … С. 231–268; Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії… С. 254–280.

[22] Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини…

[23] Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване «старорусинство»). *ІІІ Міжнародний конгрес україністів. Харків, 26–29 серпня 1996. Історія*. Харків, 1996. Ч. 1. С. 106–112; Його ж. Конфесійно-обрядовий чинник у національній самоідентифікації українців Галичини в середині XIX століття. *Записки НТШ.* Львів, 1997. Т. 233: Праці Історико-філософської секції. С. 69–99.

[24] Середа О. В. Москвофільство. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2010. Т. 7. С. 83.

[25] Zayarnyuk A. Mapping Identities: The Popular Base of Galician Russophilism in the 1890s. *Austrian History Yearbook*. 2010. Vol. 41. P. 117–142.

[26] Лехнюк Р. О. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті XX століття: національно-політичний аспект: дис. … канд. іст. наук (доктора філософії): 07.00.01. Львів, 2018.

до певної міри утривалюють модифікований пострадянський дискурс, інтерпретуючи москвофільський рух як «зрадницький», себто такий, що діяв проти українських державницьких сил[27], ставши фактично відмежуванням, відходом чи відхиленням від етнополітичного українства. Цей підхід, частково використаний, зокрема, в публікаціях Степана Макарчука[28], і нині залишається одним із домінантних у трактуванні теми. Підкреслюється також антиукраїнська спрямованість москвофільства в Австро-Угорській монархії[29], що досягла своєї кульмінації в дні Першої світової війни, ознаменувавши кінець австро-угорського етапу галицької русофілії[30].

Водночас виходять друком праці, в яких москвофільство показано через калейдоскоп історії окремих інституцій – Ставропігійського інституту, Народного дому, Галицько-руської матиці, Товариства ім. М. Качковського (Ірина Орлевич, Олександра Киричук, Ганна Сіромська)[31]. Москвофільські тенденції як ще одна ідеологічна лінія розвитку українських спільнот аналізуються в наукових студіях про українське греко-католицьке духовенство кінця XIX ст. (Наталія Колб[32]), українську інтелігенцію та молодь XIX–XX ст. (Наталія Мисак[33]), українську культуру Галичини XIX – першої половини XX ст. (Роман Голик[34]). Видавнича діяльність москвофілів опинилася також у полі зору українських

[27] Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів, 2006. С. 253.
[28] Пор.: Макарчук С. А. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї. *Вісник Львівського університету: Серія історична*. 1997. Вип. 32. С. 82–98.
[29] Пор.: Плекан Ю. Нариси з історії москвофільства на Галичині (середина XIX – початок XX століть). Івано-Франківськ, 2020. 108 с.
[30] Гайсенюк В. Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914–1918). Чернівці, 2017. 304 с.
[31] Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини… 188 с.; Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914)... 291 с.; Сіромська Г. М. Русько-народний Інститут «Народний Дім» у Львові в громадському житті галицьких українців (середина XIX – початок XX ст.): дис. … канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2007. 220 с.
[32] Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття: монографія. Жовква, 2015. 324 с.
[33] Мисак Н. Етноніми «русин», «русский», «українець» у молодіжному середовищі Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. *Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX століття (еволюція етноніма)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів, 2016. С. 223–249.
[34] Голик Р. Сльози й кості: Перша світова війна у текстах та уявленнях галицьких селян... С. 494–501; Його ж. Лабіринтами назв: етноніми, уявлення та стереотипи галицьких українців у культурній пам'яті й громадському житті Східної Європи. *Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX ст.* Львів, 2016. С. 30–74.

бібліографів та істориків книговидання, хоча її й не виділено із загального контексту[35].

Активність москвофілів під час Першої світової війни, їхню співпрацю з російською владою проілюстровано в дослідженнях В. Гайсенюка, І. Орлевич, І. Патера й О. Мазура, В. Расевича[36]. Віталій Гайсенюк у своїй монографії окреслив масштаби та характер діяльності москвофілів у складі російських окупаційних адміністрацій на території Галичини в 1914–1917 рр. На думку В. Любченка, москвофіли не посіли того місця в системі устрою й управління окупованими територіями, на яке розраховували, хоча, як дорадники місцевої адміністрації, впливали на її політику[37].

Книга І. Патера й О. Мазура про Першу світову війну дає загальну характеристику подій у Львові: це битва за місто, його захоплення російськими військами, повсякденне життя в умовах окупації та після неї, відносини російської адміністрації з місцевим населенням і т. д.[38] Релігійну політику окупаційної влади проаналізував В. Расевич, який наголосив, що саме відсутність конкретної програми відповідних заходів у Галичині призвела до зосередження важелів впливу на ситуацію в руках єпископа Євлогія[39].

На тематиці Першої світової війни сфокусовано напрацювання О. Реєнта та Б. Янишина[40], дисертації Л. Жванко («Перша світова війна: біженці в Україні (1914–1918 рр.)»)[41], О. Кураєва («Український фактор у політиці Німеччини та

---

[35] Українські часописи Львова 1848–1939 рр. … Т. 3. Кн. 1–2; Українська книга в Галичині, на Буковині, Закарпатті, Волині та в еміграції, 1914–1939: бібліографічний покажчик. Львів, 2012–2019. Т. 5 тощо.

[36] Гайсенюк В. Початок кінця: Москвофіли у Великій війні…; Орлевич І. Співпраця русофільських товариств з російською владою під час Першої світової війни: релігійно-культурний аспект. *Історія релігій в Україні*. Львів, 2009. Т. 1. С. 508–519; Її ж. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки*. 2011. Вип. 10: Ювіл. зб. на пошану Степана Гелея. С. 235–249; Її ж. Політика російської окупаційної влади у сфері культури, науки та освіти. Співпраця з русофілами. *Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи*: колект. монографія / відп. ред. І. Патер, упоряд. О. Муравський. Львів, 2018. С. 73–90; Патер І., Мазур О. Львів у роки Першої світової війни. *Львів: історичні нариси.* Львів, 1996. С. 315–317; Расевич В. Перша світова війна. Церковно-релігійне життя. *Історія Львова*: у 3 т. / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів, 2007. Т. 2. С. 530.

[37] Любченко В. Москвофільський фактор в політиці Російської імперії напередодні та на поч. Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст.* Київ, 2003. Вип. 6. С. 125–142.

[38] Патер І., Мазур О. Львів у роки Першої світової війни… С. 315–317.

[39] Расевич В. Перша світова війна. Церковно-релігійне життя... С. 531.

[40] Реєнт О., Янишин Б. Велика війна 1914–1918 рр. у сучасній українській історіографії. *Український історичний журнал.* 2014. № 3. С. 4–21.

[41] Жванко Л. Перша світова війна: біженці в Україні (1914–1918 рр.): автореф. дис. … д-ра іст. наук: 07.00.01. Харків, 2013. 40 с.

Австро-Угорщини періоду Першої світової війни»)[42], І. Лозинської («Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни»)[43], В. Передерка («Галичина в політиці Російської імперії (1900–1914 рр.)»)[44], І. Монолатія («Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини)»)[45], І. Кучера («Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.»)[46].

За кордоном пов'язані з нашим дослідженням проблеми викликали інтерес передовсім у російській, польській та чеській історіографії. Дореволюційна російська історіографія цікавилася суспільно-політичним і літературним життям галицьких українців з огляду на політичне замовлення російського самодержавства, представляючи українську активність у вигідному для себе світлі. До таких робіт належать насамперед твори російських слов'янофілів Івана Аксакова, Платона Кулаковського, Олександра Пипіна, зокрема полемічно-лінгвістичні тексти про розвиток української й «галицько-руської» мов[47]. Увага до галицького москвофільства посилюється на початку XX ст. і напередодні Першої світової війни. Більшість російських авторів – Л. Бурчак, Л. Василевський, О. Васильєв, В. Володимиров, П. Заболотський, П. Казанський, І. Ливчак, І. Малишевський, О. Погодін, Т. Флоринський[48] та ін. – писали в публіцистичному ключі, трактуючи український національний рух у Галичині як штучне явище, результат таємної угоди «сепаратистів» М. Драгоманова і В. Антоновича з поляками проти «галицких русских». Нерозуміння української ситуації на галицьких теренах виявляв навіть російський «западник», який мав

[42] Кураєв О. Український фактор у політиці Німеччини та Австро-Угорщини періоду Першої світової війни: автореф. дис. … д-ра іст. наук: 07.00.02. Київ, 2006. 26 с.
[43] Лозинська І. Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. … канд. іст. наук: 20.00.22. Львів, 2010. 20 с.
[44] Передерко В. Галичина в політиці Російської імперії (1900–1914 рр.): автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.02. Чернівці, 2007. 20 с.
[45] Монолатій І. Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини): автореф. дис. … д-ра політ. наук: 23.00.02. Чернівці, 2011. 39 с.
[46] Кучера І. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.: автореф. дис. … канд. іст. наук: 07.00.02. Чернівці, 2005. 19 с.
[47] Яворский Ю. Очерк развития галицкой русской литературы. *Галицко-Русский Вестникъ*. 1894. № 4. С. 39–51.
[48] Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914): Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів, 2018. С. 24

особисті контакти з митрополитом А. Шептицьким, князь А. Волконський[49]. Він виокремив три політичні табори в галицькому суспільстві: русофільський (на чолі з В. Дудикевичем), український (на чолі з М. Грушевським) і рутеніанський, «с руским подсознанием и украинскою мовою».

Сучасна російська історіографія продовжує старі традиції, хоч і вже у завуальованій формі. Так, скажімо, у монографії московської вченої Н. Пашаєвої «Нариси історії російського руху в Галичині XIX–XX ст.» великий фактичний матеріал підібраний тенденційно, галицьке русофільство зображується як рух за возз'єднання з російським народом. Є й такі російські історики, котрі, як-от О. Міллер чи М. Клопова, займають більш гнучку позицію, вважаючи галицьке русофільство елементом дискусій навколо питання про національну ідентичність галичан та відмовляючись від трактування «москвофілів» як групи осіб зі сформованою російською національною свідомістю[50].

Прямолінійна концепція москвофільства стала добрим ґрунтом для польської публіцистики і частини політично заангажованої польської історіографії, що оскаржувала цей рух у проросійських симпатіях і подавала полонізаційні заходи як прагнення захистити українців від загрози русифікації (В. Серчик[51], М. Тантий[52]). Виняток становили дослідження Я. Козіка та Ю. Хлєбовчика, які розмежовували «русофільство» і «москвофільство»[53]. Теза про москвофілів як відступників від української національної ідеї та москвофільства як головної перешкоди для польсько-українського порозуміння в Галичині назагал поділяється й сучасною польською історіографією, яка все ще послуговується публіцистичними штампами польської періодики зламу XIX–XX ст.

---

[49] Волконский А. М. Вступление (доказы единства Руси). Царинный А. Украинское движение. Краткий исторический очеркъ, преимущественно по личным воспоминаниям. Берлин, 1925. С. 62–73.

[50] Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914): Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. С. 25.

[51] Serczyk W. Drogi i bezdroża ukraińskiej myśli politycznej i narodowej w XX stoleciu. *Zeszyty naykowe Uniwersytetu Jagellonskiego. Prace historyczne*. 1993. Z. 103. S. 11–19.

[52] Tanty M. Kontakty rosyjskich komitetów slowiańskich ze slowianami z Awstro-Węger. *Kwartalnik historyczny*. 1964. № 1. S. 59–77.

[53] Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych narodów. Ęwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.). Warszawa; Kraków, 1983. 304 s.

Москвофільські сюжети західноукраїнської історії стали об'єктами аналізу вчених у Західній Європі та США. Зарубіжні науковці займалися переважно питанням витоків москвофільства. До піонерів таких студій належить Павло Роберт Маґочі[54]. Його візія москвофільства опиралася на концепцію конструювання модерних націй у XIX ст. і вибір етнічними спільнотами, у т. ч. в Галичині й на Закарпатті, різних національно-політичних опцій[55]. Згодом, уже в 1990-х – на початку 2000-х рр., учений починає вивчати діяльність москвофілів на тлі розвитку українського націоналізму та образу Галичини як українського П'ємонту[56]. Таке трактування було затінене ідеологією неорусинства чи карпаторусинства як політичного конструювання «нової нації» / «Третьої Русі», яке став пропагувати П. Маґочі. Погляд на москвофільство як одну з ідентичностей галицьких українців знайшов підтримку інших істориків, зосібна дослідника галицького селянства, соціалізму та Греко-католицької церкви в XIX ст. Івана-Павла Химки, який ще чіткіше окреслив концепцію вибору національності галицькими українцями, уживши метафору «польоту майже в усіх напрямках»[57].

Цю проблематику досліджують також такі зарубіжні вчені, як Джон Армстронг[58], Мартін Полляк[59] та ін.Важливою компонентою формування москвофільства, на думку вчених, була ідея православ'я (концепція Володимира Осадчого)[60].

---

[54] Magocsi P. R. Old Ruthenianism and Russophilism: A New Conceptual Framework for Analyzing National Ideologies in Late-Nineteenth-Century Eastern Galicia. *American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists* / ed. P. Debreczyn. Columbus, 1983. Vol. 2: Literature, Poetics, History. P. 305–324.

[55] Magocsi P. The Shaping of a National Identity of Subcarpathian Rus' 1848–1948. Cambridge (Mass), 1978. 640 p.; Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). Ужгород, 1994.

[56] Magocsi P. The Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont. Toronto; Buffalo; London, 2002. P. 119–158.

[57] Himka J.-P. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions. *Intellectuals and Articulation of the Nation* / ed. R. G. Suny and M. D. Kennedy. Ann Arbor, 1999. P. 109–164.

[58] Armstrong J. Myth and History in the Evolution of Ukrainian Consciousness. *Ukraine and Russia. Their Historical Encounter. Papers from the 1-th Conference on Ukrainian-Russian Relations, October 8–9 1981*. Hamilton; Edmonton. 1992. P. 125–139.

[59] Pollak M. Nach Galizien. Von Chasiden, Huzulen, Polen und Ruthenem: Eine imaginare Reise durch die verschwundene West Ostgalizien und der Bukowina. Wien; Munchen, 1984. 208 S.

[60] Osadczy W. Święta Ruś: rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji. Lublin, 2007.

Дослідження Ставропігії. Аналіз найбагатшої та найвпливовішої установи москвофілів – Ставропігійського інституту – дає змогу простежити діяльність москвофільської течії загалом. Після того як москвофільське керівництво Ставропігійського інституту в роки Першої світової війни організувало свою втечу до Росії і його провід перебрала національно налаштована українська еліта, нові керівники спробували реабілітувати попередні позитивні надбання установи. В умовах гострої фінансової кризи новому складу Ставропігії вдалося видати збірник праць з її історії (за редакцією Кирила Студинського). Вміщені у цьому виданні статті розкривали різні сторінки минулого Інституту другої половини XIX – початку XX ст.: темі реставраційних і ремонтних робіт в Успенській церкві присвятив свою розвідку Олександр Барвінський[61], ролі Львівської Ставропігії в організації українських часописів у Галичині – Іван Брик[62], ставропігійській літографії 1847–1854 рр. – І. Крип'якевич[63], публікуванню Інститутом доробку Д. Зубрицького – Михайло Тершаковець[64]. На одному із засідань наукової колегії, до якої входили Василь Щурат, Олександр Барвінський та А. Андрухович, підкреслювалося, що Львівська Ставропігія є культурною інституцією і що «наукова праця, ведена на схилі XIX ст. великим сеньйором І. Шараневичем, не сміє знидіти в найдавніших часах»[65]. Однак із поверненням з еміграції русофільського керівництва Інституту ця праця українських істориків припинилася.

Наступний етап в історіографії Ставропігії москвофільського напряму припав на міжвоєнну добу. 1924 року, після нетривалого домінування у Ставропігійському інституті представників української національної орієнтації, його провід знов обійняли москвофіли. З-поміж досліджень цього періоду

---

[61] Барвінський О. Ставропігійська церква Успенія Пресв. Богородиці і заходи коло її обнови і прикраси. *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 4–54.

[62] Брик І. Початки української преси в Галичині і Львівська Ставропігія. *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 123–141.

[63] Крип'якевич І. Ставропігійська літографія в роках 1847–1854. *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 143–147.

[64] Тершаковець М. Роля Ставропігії у виданню Д. Зубрицького «Исторіи древняго галичо-русскаго княжества» I–III т. та його брошури «Аноним Гнезнинськiй и Іоанн Длугош». *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 187–213.

[65] Звіт про діяльність Ради Ставропігійського інституту. 1920 (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 22. Арк. 22).

виділяються роботи члена Інституту Василя Ваврика. Повернувшись до Львова після еміграції, він оприлюднив власні спогади про життя в Росії ставропігійських діячів, їхню участь у громадянській війні на боці білогвардійців[66].

Іншою цариною студій В. Ваврика стало минуле Ставропігії. За редакцією цього історика вийшли «Черные дни Ставропигии». Збірник складався з надрукованих у щорічнику «Временник» за 1927 р. документів, котрі зібрав сеньйор Ставропігії Микола Третьяк під час служби в департаменті Львівської поліції та воєводства. Метою упорядника було довести неправомірність українофільського правління в 1916–1924 рр., якому суттєво посприяла австрійська влада. В. Ваврик, як і всі українські історики – обох напрямків – обстоював безперервність історичного розвитку Ставропігії[67].

У 1929 р. у звітах Ставропігійського інституту був уміщений історико-біографічний нарис про І. Шараневича[68]. Того ж року з нагоди сторічного ювілею цього вченого побачило світ велике дослідження В. Ваврика[69], яке не втратило своєї актуальності до сьогодні. Автор навів чимало відомостей про життя й наукову діяльність І. Шараневича, уклав першу й дотепер єдину бібліографію його праць та систематизував їх за галузями. Іншу свою роботу – «Основныя черты литературной дьятельности Исидора Ивановича Шараневича» (вийшла друком на шпальтах «Временника» за 1929 р.) – В. Ваврик написав, опершись на українські, польські, латинські й німецькі документи та рукописні довідки Ісидора Громницького. У візії автора Шараневич був правонаступником Д. Зубрицького, про що свідчить хоча б його книжка «История Галицко-Владимирской Руси» (цей твір ввібрав у себе критичний формалізм та строго науковий аналіз, притаманний доробку першого історика Галицької Русі). Дослідник аналізує й мову творів ученого, на конкретних прикладах демонструючи вплив на неї польської й німецької. Згідно із філологічними висновками В. Ваврика, у яких виразно

---

[66] Ваврик В. Р. Карпатороссы в корниловском походе и Добровольческой армии. *Временникъ Ставропигійскаго Института*. 1923. С. 114–142; Його ж. Роковая песенка. *Там же*. 1924. С. 89–92.

[67] Ваврикъ В. Р. Справка о русскомъ движеніи въ Галичинъ съ библіографіей за 1929 годъ. Львовъ, 1930. С. 8.

[68] Шараневичъ Исидоръ (историко-биографический очерк). *Отчетъ о діятельности Ставропигійского Института с 22 IV 1928 по 13 V 1929 г.* Львов, 1930. С. LIII–LXXI

[69] Исидор Шараневичъ: Сб. ст. / под ред. В. Ваврика. Львов, 1929. 128 с.

прослідковується українофобська позиція, він вітає перехід вченого з «галицько-русского» діалекту до майже літературної мови (російської).

У 1930-х рр. В. Ваврик зосередився на безпосередній історії Ставропігійського інституту. Велику пошукову роботу історика підтверджують його наукові записи, що зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у м. Львові[70]. Перші її результати були оприлюднені протягом 1932–1933 рр. у «Временнику». Автор систематизував у хронологічному порядку матеріали про отців Успенської церкви, з'ясував правові й канонічні нюанси прийому священників до Ставропігії[71]. В іншій його статті описано діяльність Ставропігійської бурси, склад її викладачів та управителів, методику виховання й організації учнів, матеріальні видатки на їхнє утримання та джерела надходжень[72].

У той самий період минуле Ставропігії досліджував ще один її діяч – С. Бендасюк, автор нарису про Ставропігійську друкарню. Приділивши основну увагу заснуванню цього друкарського закладу в XVI ст., історик подав також відомості про видавничу активність Інституту впродовж XIX ст.[73].

350-річний ювілей Ставропігії спонукав її діячів ухвалити рішення про відновлення публікації матеріалів з архіву Інституту. Передусім йшлося про документи XVIII ст.[74]. У 1937 р. цю справу продовжив В. Ваврик. Він активно долучився до підготовки спецвипуску «Временника Ставропігійського інституту», видання якого в 1937 р. стало важливою частиною ювілейних заходів. У цьому випуску вчений представив результати своїх студій з історії Ставропігії австрійського періоду і багатий документальний матеріал, зокрема списки всіх діячів за 350 років існування інституції та короткі біографічні довідки про них[75].

---

[70] Стаття Ваврика Василя про історію школи і бурси (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1283. Арк. 1–25).
[71] Ваврик В. Р. Священики – члени Ставропигийского института. *Временникъ Ставропигійскаго Институтa*. 1932. С. 3–8.
[72] Ваврик В. Р. Школа и бурса Львовского Ставропигіона. *Временникъ Ставропигійскаго Институтa*. 1933. С. 19–71.
[73] Бендасюк С. Общерусский первопечатник Иван Федоров и основанная им Братская Ставропигийская печатня во Львове. *Временникъ Ставропигійскаго Институтa*. 1934. С. 59–64.
[74] Юбилейный сборникъ въ память 350-летія Львовского Ставропигійского братства / под ред. А. Копыстянского. Львов, 1936. Ч. 1.
[75] Ваврик В. Р. Члены Ставропигиона за 350 лет (1586–1936). *Юбилейный сборникъ въ память 350-летія Львовского Ставропигійского братства*. Львовъ, 1937. Ч. 2; Диплом А. Петрушевича про почесне членство в

Опублікував він і статтю «Крепость духа»[76], що висвітлювала культурно-просвітницьку діяльність Інституту.

Видані в цьому ж ювілейному збірнику статті Михайла Онишкевича (про Ставропігійську бурсу)[77] та Антона Генсьорського (про Ставропігійську друкарню)[78] мали переважно інформаційний характер. Більше зацікавлення сучасних науковців викликає праця авторитетнішого дослідника А. Копистянського, в якій йдеться про відносини керівництва Інституту з очільниками Греко-католицької церкви[79].

У контексті марксистсько-ленінської методології, де заздалегідь «було відомо, хто є рушієм, а хто гальмом, і де півтонів і відтінків не існувало»[80], Інститут був визначений як реакційний. Він підлягав апріорному засудженню, а його діячі трактувалися як монархісти, консерватори, які заперечували радикально-соціальні рухи, співпрацювали з білогвардійськими емігрантами.

Різні аспекти взаємовідносин окремих ставропігійських діячів із представниками слов'янофільського руху порушувалися чеською історіографією в межах слов'янознавчих студій[81]. Особливо цікавими в цьому плані є публікації 1950-х рр. В. Гостицької[82] і З. Хаєка[83].

Таким чином, галицькі історики москвофільського напряму, здебільшого пов'язані зі Ставропігією особистим членством чи тісними науковими контактами, започаткували систематичне наукове вивчення діяльності

Ставропігійському інституті (Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника (далі – ЛННБ України ім. В. Стефаника). Відділ рукописів. Ф. 77 (Антон Степанович Петрушевич). Спр. 23. Арк. 1.

[76] Ваврик В. Р. Крепость духа. *Юбилейний сборникъ в память 350-летія Львовской Ставропигіи*. Львов, 1937. Ч. 2. С. 6–21.

[77] Онышкевичъ М. О. Бурса Ставропигійского Института. *Юбилейный сборникъ въ память 350-летія Львовского Ставропигіона. Научно-литературные записки*. Львов, 1937. Ч. 2. С. 3–8. (У 1905 р. вийшла окремою брошурою російською мовою).

[78] Генсіорський А. Книги Ставропигійской печатни и их роль в культурной жизни Галицкой Руси. *Юбилейный сборникъ въ память 350-летія Львовского Ставропигіона. Научно-литературные записки*. Львов, 1937. Ч. 2. С. 56–59.

[79] Копыстянський А. Митрополит Іосифъ Сембратовичъ и его отношеніе къ Ставропигіи. *Юбилейный сборникъ въ память 350-летія Львовского Ставропигіона. Научно-литературные записки*. Львов, 1937. Ч. 2. С. 46–48.

[80] Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст.: навч. посібник для учнів гуманітарних гімназій, ліцеїв, студентів історичних факультетів та ін. Київ, 1996. С. 10.

[81] Slovanská vzajemnost (1836–1936). Sb. pracy k 100-výroci vydaní rozpravy J. Kolara o slovanské vzajemností. Praha, 1938; Paul K. J. Šafarik. Rusiní a Belorusově. Praha, 1931. 64 s.

[82] Hosticka V. K. V. Zap – prîtel ukrájinskeho liúdu. *Slovánsky prehled.* Praha, 1957. S. 81–84; Ejusd. V. Zap a halitci Ukraínci. *Kapitoly z dějin vzájemných vztáhu národu ČSR a SSSR*. Praha, 1958. 119 s.

[83] Hajek Z. Styky Jakiva a Ivana Holovackych s Josefem Podlipskim a Frantiskiem Cyrilem Kampelikem. *Franku Wollmanowi k sedemdesatinam*. Praha, 1958. S. 220–225.

Ставропігійського інституту. Вони опрацьовували архів цієї установи і ввели до наукового вжитку низку нових джерел, досліджували творчу спадщину ставропігійських діячів XIX ст., зібрали багато цікавого фактичного матеріалу на основі спогадів тогочасників. Але їхні праці містять чимало помилок і неточностей і потребують критичного перегляду сучасними дослідниками. Щодо ідеологічного спрямування, то більшості цих робіт властивий суб'єктивний підхід до оцінки тих чи тих явищ через призму утвердження в Галичині москвофільського руху.

Історіографія міжвоєнної доби. Використовуючи одну з популярних у сучасній українській історіографії схему-модель «історичної школи», запропоновану Л. Винаром: наявність керівника, учнів, організаційної структури (університет, наукове товариство тощо), спільні головні історіографічні концепції, методологічні засади, наукові видання, специфічну історичну тематику[84], можна стверджувати про існування історичної школи русофілів у XIX ст. Її засновником став учений Д. Зубрицький, а його послідовниками були А. Петрушевич, І. Шараневич, Я. Головацький, Б. Дідицький, Ф. Свистун[85] та ін. Д. Зубрицький[86] був прихильником теорії «триєдності русского народу», за якою до складу цього надетнічного утворення входили три народності – малороси (українці), великороси (росіяни) та білоруси (галичан українського походження («галицко-русских») вважали частиною малоросів). Визнавалася етномовна диференціація складових єдиного «русского» народу, діалектна специфіка «малоруського наречія», проте заперечувалося право на його самостійне культурно-політичне існування. Цю концепцію підтримали й розвинули як вчені XIX ст. та історики-москвофіли міжвоєнної доби.

Організаційними структурами, в межах котрих провадилася наукова праця москвофілів у міжвоєнний період і надалі, залишалися створені ними в XIX ст. науково-освітні товариства (Львівський Ставропігійський інститут, Галицько-Руська Матиця, Товариство ім. М. Качковського, Народний дім), кожне з яких

[84] Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ, 2013. С. 158.
[85] Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини… С. 81–91.
[86] Зубрицкій Д. Исторія древняго Галичско-русского княжества. Ч. 1. С. 1–2.

мало власне наукове періодичне видання, утримувало заклади для навчання молоді та друкарні[87]. Науково-освітніх закладів вищого рівня москвофілам відкрити не вдалося, вони зуміли зорганізувати лише навчальні установи, що відповідали рівню училищ (початкових чи радше допоміжних у системах австрійського та польського шкільництва). Це були бурси при Ставропігійському інституті та «Народному домі», учні котрих паралельно відвідували державні школи. Серед москвофільської наукової періодики варто передовсім згадати «Временникъ ставропигійскаго Института», «Вѣстникъ Народного дому», «Науку» (часопис Товариства ім. М. Качковського). Виходили ці видання від часу їхнього заснування в XIX ст. і до ліквідації товариств радянською владою в 1939–1940 рр., не змінюючи назви. Основна тематика публікованих у цій періодиці досліджень охоплювала історію Галицької Русі від найдавнішого періоду до тогочасного, включаючи питання ідентифікації, мови, релігії тощо.

Багато москвофілів, котрі творили тогочасний інтелектуальний дискурс, були не тільки професійними істориками, а публіцистами, філологами, журналістами. Серед відомих імен – Семен Бендасюк (1877–1965), який закінчив юридичний факультет Львівського університету; Юліан Яворський (1873–1937), філолог за освітою, яку здобув у Львівському, Чернівецькому та Віденському університетах; Тит Мишковський (1861–1939), котрий опановував знання з теології у Віденському університеті[88]; Андріан Копистянський (1883 (1871) – 1938), випускник Львівського університету; Дмитро Марков (1864–1938), який навчався на богословському факультеті Львівського університету, а пізніше – в Інсбрукському університеті на юридичному факультеті.

Найбільш впливовою постаттю в історії міжвоєнного москвофільства був уже згаданий Василь Ваврик, в особі якого цей рух набув інтелектуального лідера. У 1926 р. він закінчив філологічний факультет у Празі й захистив дисертацію, отримавши диплом доктора зі слов'янської філології[89]. Власне з його

---

[87] Орлевич І., Пашук В. Українські товариства. *Історія Львова*: у 3 т. Львів, 2007. Т. 2. С. 371–383.

[88] Galadza P. Tyt Myshkovsky: The Esteemed Russophile of the Lviv Greco-Catholic Theological Academy. *Journal of Ukrainian Studies*. 1993. Issue 18. P. 93–122.

[89] Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона. Ч. 2. Временникъ научно-литературныя записки львовскаго Ставропигіона на 1936 и 1937 годы / под ред. В. Р. Ваврика. Л., 1937. С. 130.

творчістю й пов'язували москвофіли надії на відродження свого руху, а саме з публікацією В. Ваврика про Я. Головацького[90].

Наприкінці 20-х і в 30-х роках XX ст. історик, як і багато інших москвофілів, публікували свої тексти українською мовою. Це пояснювалося тим, що цей рух втрату своєї популярності вбачав у вживанні у своїх виданнях російської мови, яка була незрозумілою для більшості галицького населення.

Однією з головних у дискусіях між москвофілами та українськими національними силами тривалий час залишалася тема Талергофу. Окрему книгу цьому історичному сюжету присвятив В. Ваврик. Джерелами до її написання стали випуски «Талергофських альманахів» (1924, 1925, 1930, 1932), галицькі газети, видання Товариства ім. М. Качковського, «Временник» Ставропігійського інституту, праці З. Лясоцького та С. Маковського, а також власні нотатки В. Ваврика, колишнього в'язня Талергофу, безпосереднього очевидця й учасника тих подій. Як і майже всі твори москвофілів, ця книжка позначена незавуальованою тенденційністю, що виявляється в необ'єктивній та упередженій оцінці українофілів, які зображені «зрадниками» і «прислужниками» Австро-Угорщини[91]. Присутність у Талергофі прихильників українства автор категорично заперечував – за його словами, навіть якщо вони туди й випадково потрапляли, їх одразу ж звільняли. Це не відповідало дійсності, оскільки в цьому таборі поряд з москвофілами та їхніми симпатиками були також прихильники української національної ідеї.

Критикував В. Ваврик і політику Польщі щодо Галичини в міжвоєнний період. Він зазначав, що коли в 1920 р., на підставі рішення амбасадорів великих держав, Галичина увійшла до складу Польщі, та перекреслила «ея національное, историческое имя, переименовала ее въ Мало-Польшу»[92]. Некоректною вважав цей діяч і постановку питання, яке польська влада сформулювала під час перепису населення 1921 р., запропонувавши для українців Галичини на вибір два варіанти національної самоідентифікації: належність до національності «русской»

[90] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 148 (Науково-літературне товариство «Галицько-руська матиця» / «Галицко-руска матиця»). Оп. 1. Спр. 22. Арк. 27.
[91] Талергоф. В 20-ю годовщину народной трагедии галицко-русского народа. Львов, 1934.
[92] Ваврикъ В. Р. Справка о русскомъ движеніи въ Галичинъ… С. 1.

(російської) або русинської (української). Такий поділ на «русских (россиян) и русинів (українцев)» не має змісту, – впевнено констатував В. Ваврик, помилково твердячи, що народні маси давно називають себе «русскими». «Скасування» ж давніх народних термінів «Русь, русин, русский» може, наголошував він, призвести до визнання існування в Галичині російської нації[93].

У 1922 р., коли Рада амбасадорів приймала рішення про статус Галичини, В. Ваврик видав збірку віршів, у передмові якої звернувся до Росії із закликом вимагати приєднання до неї всієї Прикарпатської Русі[94].

Аналізуючи тогочасне суспільно-політичне життя, цей москвофіл виокремлює дві ідеологічно протилежні партії – «русску», з програмою єдності «русского» народу, та українську, з програмою самостійності України. «Русский» рух очолювала «Русска селянська організація» (РСО), основним завданням якої був захист культурних, економічних і соціальних прав «русского» селянства в Польщі[95]. Тут схарактеризовано діяльність москвофільських інституцій – Ставропігійського інституту, Народного дому (з критикою його комісарського правління, яке призначала польська влада)[96], Товариства ім. М. Качковського, Галицько-руської матиці та ін.[97] Українофільський рух у цій роботі автор не розглядає, з огляду, як він сам зазначив, на свою недостатню обізнаність з ним.

Багато публікацій істориків-москвофілів міжвоєнного часу стосувалося їхніх інституцій чи пов'язаних із ними суспільно-культурних явищ. На сторінках альманаху «Вешния води», для прикладу, описувалося становлення Товариства «Друг»/«Академический кружок» (Михайло Онишкевич), простежувався розвиток москвофільського студентського руху (Олександр Хиляк), а також жіночого руху в межах цієї ж течії (Ірина Подлуська), висвітлювалася еволюція молодіжної москвофільської преси (Роман Луцик)[98].

---

[93] Там само. С. 3.
[94] Ваврикъ В. Р. Стихотворенія. Нью-Йорк, 1922. С. 2.
[95] Справка о русскомъ движеніи на Галицкой Руси, съ библіографіей за 1929 годъ. *Временникъ. Научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона* / под ред. В. Р. Ваврика. Львовъ, 1931. С. 97–109. С. 100
[96] Ваврикъ В. Р. Справка о русскомъ движеніи въ Галичинъ... С. 8.
[97] Справка о русскомъ движеніи на Галицкой Руси… С. 100.
[98] Вешнія воды: сб. ст., посвященныхъ шестидесятилѣтію Общества русскихъ студентовъ «Другъ» («Академическій кружокъ»), 1871–1931 / редкол.: Л. Я. Луцык, О. Ю. Луцык, Р. Я. Луцык, Р. Г. Максимович, М. О. Онышкевич, Н. Н. Рагозин, Ф. Е. Хиляк. Львов, 1932. VII, 197, [1] с.

Запереченням українства марковані дослідження А. Камінського, який закликав розповсюджувати москвофільство шляхом пропаганди опанування російської мови та впровадження її і на побутовому рівні в середовищі селянства, і в офіційному справочинстві. Ретранслюючи ідеї москвофільських лідерів про помилковість переконань українофілів, цей автор вказував на необхідність об'єднання обох течій (через компроміси й взаємні поступки) задля досягнення спільних державних інтересів[99].

Особливістю москвофільської історіографії була наявність досліджень у різних сферах – історії, філології, публіцистиці, літературі, фольклористиці. Однак, через політично-ідеологічну заангажованість, майже всі представники цієї інтелектуальної сфери були одночасно політичними діячами, що не дозволяло їм зосередитися на наукових студіях. Ситуація ускладнювалася й тим, що москвофільство поступово втрачало своє значення для українського народу, тож в міжвоєнний час вони уже не могли досягти рівня своїх попередників – істориків XIX ст.

Із протилежної позиції розглядалася історія москвофільства опозиційними йому українськими тогочасними дослідниками – Миколою Андрусяком[100], Кирилом Студинським[101], Степаном Томашівським та ін. Так, у 1929 р. С. Томашівський у часопису «Нова Зоря» (№ 8) порушив питання про приєднання галицького москвофільства до українського національного табору й запропонував розглядати його як проміжний етап становлення в Галичині національної ідеї. Інший історик М. Андрусяк у своїх працях «Нариси з історії галицького москвофільства»[102] та «Генеза і характер галицького русофільства в XIX–XX ст.»[103] трактував москвофільських діячів не як зрадників і запроданців російського царизму, а як носіїв староруського архетипу. Вчений також доводив потребу розмежування «невірно ототожнених в українській публіцистиці» понять

[99] Камінський А. Народники и общеруссы (их историческая стоимость). Львов, 1930. 31 с.; Його ж. Синтеза українства і руськости. Львів, 1937. 35 с.
[100] Андрусяк М. Нариси з історії галицького москвофільства. Львів, 1935. 79 с.
[101] Студинський К. «В адін час»: Російська мова серед москвофілів у Галичині. *Наша культура*. Варшава, 1936. Ч. 5. С. 358–372.
[102] Андрусяк М. Нариси з історії галицького москвофільства.
[103] Андрусяк М. Генеза і характер галицького русофільства в XIX–XX ст. Прага, 1941. 9 с. (Народна бібліотека «Наступ». Ч. 18).

«тверді русини», «галицьке національне русофільство» і «москвофільства», бо «не всі русофіли були москвофіли, але москвофільство розвинулося з русофільства»[104].

М. Миколаєвич (Матвій Стахів) аналізував окремі періоди історії галицького москвофільства. Міркуючи про причини відродження цієї течії в міжвоєнну добу, він виділив дві найбільш знакові: підтримка її польською владою як противага іншим політичним течіям, а саме українським національно-демократичним силам, і підтримка з боку греко-католицького духовенства, а саме єпископських консисторій, які творили т. зв. «замкнені парохії», у котрих священники з покоління в покоління передавали москвофільські переконання[105].

Проте надалі таке бачення москвофільства не знайшло свого розвитку в історіографії – цьому завадила необхідність протистояти російській культурній експансії й асиміляторській політиці радянського комуністичного режиму.

Сьогодні, попри фактологічний багаж, чимало таких публікацій уже самі стали джерелами до вивчення ідеологій та політичних характеристик українофільства і москвофільства[106].

Після Другої світової війни, зі зміною політичних реалій, змінилися й підходи до історіографування москвофільського руху. У радянській Україні його вважали негативним, реакційним явищем[107]. Показово, що ці тези транслювалися навіть вихідцями з москвофільських середовищ[108] – у нових умовах колишні москвофіли були змушені орієнтуватися на комуністичні постулати, у т. ч. на ідеологему возз'єднання західних і східних українців в єдиній УРСР, що суперечило доктрині москвофілів. Ідея «панруського народу» / «російського племені», яку ті раніше активно пропагували, не узгоджувалася з ідеєю єдності української нації, яку поширювала радянська наука. Оскільки міжвоєнних москвофілів називали союзниками білогвардійців і представниками буржуазних

---

[104] Там само. С. 3.
[105] Миколаєвич М. Москвофільство, його батьки і діти: історичний нарис. Львів, 1936. С. 64.
[106] Див., наприклад: Кушнір В. Спроба характеристики ідейних підстав українського політичного русофільства. Прага; Берлін, 1924. 42 с.
[107] Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в період імперіалізму. Львів, 1954.
[108] Львов: справочник / под ред. Б. Дудыкевича. Львов, 1949. С. 39; Дудикевич Б. Львів у період капіталізму. *Львів*: *довідник*. Львів, 1955. С. 56.

кіл, котрі зневажали свій народ і заперечували його існування[109], то про їхні організації 1920–1930 рр. у текстах українських радянських істориків не згадувалося взагалі; послідовно замовчувалися й москвофільські симпатії частини міжвоєнних прокомуністичних діячів, зокрема членів «Сельробу» (К. Пелехатий, К. Вальницький)[110]. Однак радянізація Західної України після 1939 і 1944 рр. включала в себе також русифікацію та ідеологему «віковічної дружби українського й російського народів», тому деякі російські радянські автори (В. Малкін та ін.) почали використовувати москвофільські публікації як приклад контактів між росіянами і галицькими українцями[111]. В. Малкін трактував цей рух як буржуазну течію, котра у своїй діяльності орієнтувалася на російське самодержавство і була ворожа російському демократичному рухові. Самі ж москвофільські історики міжвоєнної доби, якщо й оприлюднювали власні концепції розвитку цього руху в Галичині, то лише в російських еміграційних осередках[112].

Міжвоєнному москвофільству в сучасній українській історіографії присвячено незначну кількість розвідок, зокрема, спеціальну дисертаційну роботу Людмили Матюшко[113]. Окремі аспекти діяльності москвофілів характеризують роботи: Тетяни Слотюк про москвофільську публіцистику крізь призму соціальних комунікацій[114]; москвофільську пресу, що виходила у 20–30-ті роки XX ст., дослідила Лідія Сніцарчук, яка з'ясувала тематико-типологічні особливості цих часописів та окреслила специфіку інформаційно-публіцистичної політики їхніх редакцій[115].

Ідеологічні відмінності між двома москвофільськими партіями міжвоєнного періоду – РСО і РАО – розкриваються в статті польського історика Ярослава

---

[109] Торжество історичної справедливості… С. 290, 329, 438.
[110] Історія Львова: [монографія] / Ю. Ю. Сливка, Ф. І. Стеблій (кер. авт. кол.), В. К. Баран та ін.; редкол.: В. В. Секретарюк (відп. ред.). Київ, 1984. С. 168, 196.
[111] Малкин В. А. Русская литература в Галиции. Львов, 1957. 164 с.
[112] Ваврик В. Р. Краткий очерк галицко-русской письменности. Лувен, 1973; Його ж. Крестяне-поэты. Лувен, 1973.
[113] Матюшко Л. І. Галицьке москвофільство міжвоєнного періоду: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2006. 233 с.
[114] Слотюк Т. Антиукраїнська суть москвофільської преси в Східній Галичині (1900–1939): монографія. Львів, 2019. 248 с. + 4 кол. с.
[115] Сніцарчук Л. В. Москвофільська преса в Галичині міжвоєнного періоду: тематико-типологічні аспекти. *Наукові записки Інституту журналістики* / гол. ред. В. Різун. 2007. Т. 29. С. 41–46.

Мокляка[116]. В іншій своїй розвідці, в якій обговорюються термінологічні маркери русофільства й москвофільства[117], вчений акцентує, що представники РАО називали себе русинами, вбачаючи можливість утримання такої етнічно-політичної опції в підпорядкуванні адміністративній владі, від якої очікували дієвої підтримки[118]. Щоправда, автор упускає той факт, що такі переконання випливали з бажання володіти Народним домом, а ідея триєдності «русского» народу не заперечувалася РАО, як і членами РСО.

З-поміж тих праць, в яких змальовується загальне суспільно-політичне та культурне тло діяльності галицьких українців у 1920–1930-х рр., варто виділити доробок Леоніда Зашкільняка, а саме написаний у співавторстві з Миколою Крикуном підручник історії Польщі, який став першою в українській історіографії синтезою про цю державу від давніх часів до сучасності і в якому особливу увагу звернено на політичний розвиток, соціальні, економічні й культурні зміни та взаємини з українцями[119]. Чимало аспектів цієї ж проблематики розкрито в інших роботах Л. Зашкільняка – про політику нормалізації 1935 р.[120], розвиток українських науково-історичних інституцій та історичної науки на західноукраїнських землях у складі міжвоєнної Польщі[121] тощо, а також у дослідженнях Ігоря Соляра про ідеологічні орієнтири українських політичних партій[122], Миколи Литвина про Галичину й Волинь міжвоєнного періоду[123], Олександра Зайцева, у полі зору якого уся політична історія Західної України міжвоєнної доби, український інтегральний націоналізм та виборчі кампанії до

---

[116] Moklak J. Koncepcje staroruskie i prorosyjskie w ukraińskiej myśli politycznej: Ruska Agrarna Organizacja (RAO) i Russka Włościańska Organizacja (RSO). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*. 1993. № 103. S. 149–154.

[117] Moklak J. Moskwofilstwo (moskalofilstwo) i rusofilstwo: uwagi o terminologii, w związku z artykułem A. Zięby (Łemkowie i łemkoznawstwo w historiografii polskiej, w: Łemkowie i łemkoznawstwo polskie. T. 5. Kraków 1997). *Studia Historyczne*. T. 43. № 4. S. 701–712.

[118] Moklak J. Koncepcje staroruskie i prorosyjskie w ukraińskiej myśli politycznej… S. 153.

[119] Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів. Львів, 2002.

[120] Зашкільняк Л. Українсько-польське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я. С. Лося). *Проблеми слов'янознавства: Міжвід. наук. зб.* Львів, 1996. С. 62–72.

[121] Зашкільняк Л. Українська історіографія у міжвоєнній Польщі: організаційні та методологічні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. № 50. С. 55–72.

[122] Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). Львів, 2010. 150 с.; Його ж. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1939). Львів, 2011. 354 с.

[123] Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / авт.-упоряд. М. Литвин. Харків, 2017. 444 с.

сейму і сенату Другої Речі Посполитої, вибори 1922 р. у контексті польсько-української боротьби за Східну Галичину, українська парламентська репрезентація в міжвоєнній Польщі[124], Ореста Красівського про українсько-польські відносини 1918–1923 рр. та взаємини польської влади із ЗУНР[125], Миколи Кучерепи про українське питання в політиці Польської держави[126], Івана Патера про тогочасний адміністративний устрій Галичини[127], Оксани Рудої про освітню систему в міжвоєнній Галичині[128], Івана Зуляка про тогочасну активність осередків «Просвіти» та українців у Другій Речі Посполитій, польську політику щодо українців у 1919–1939 рр.[129], Михайла Швагуляка про адміністративно-репресивну поліційну акцію польської влади проти української людності Галичини восени 1930 р. – «пацифікацію»[130], Володимира Комара про концепцію прометеїзму як одну з основ міжвоєнної політичної системи[131], Віталія Виздрика про суспільно-політичні процеси в галицькому селі 1919–1939 рр.[132], Ігоря Райківського про українську соціал-демократичну партію[133], Мирослави Дядюк про галицький міжвоєнний жіночий рух[134], Леся Алексієвця про парламентські

---

[124] Зайцев О. Вибори 1922 року у Західній Україні. URL: https://er.ucu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ 26d4edc9-aafc–4f87-b787–3cabb9366d63/content; Його ж. Українці в Сеймі та Сенаті Польщі (1922–1939). Львів, 2022. 326 с.

[125] Красівський О. ЗУНР і Польща: політичне та воєнне протиборство (листопад 1918 – липень 1919 рр.). Львів, 1999; Його ж. Українсько-польські відносини в Східній Галичині в контексті національної політики Другої Речіпосполитої (1918–1923 рр.). Львів, 1999; Його ж. Українські політичні партії Західної України в період становлення Польської держави (1918–1923 рр.). *Наукові записки* [*Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*]. 2006. Вип. 30 (2). С. 410–420.

[126] Кучерепа М. Українська проблема в політиці Другої Речі Посполитої і в концепціях та діях українських політичних сил у міжвоєнний період. *Україна – Польща: важкі питання. Матеріали XI Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни».* Варшава, 2006. С. 26–28.

[127] Патер І. Адміністративно-територіальний устрій Східної Галичини у 1919–1939 рр. як чинник державно-управлінської системи Польщі. *Місцеве самоврядування в Україні (XX – поч. XXI ст.). Західні землі* / відп. ред. М. Романюк. Львів, 2023. С. 173–202.

[128] Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та рецепції: монографія. Львів, 2019. 802 с.

[129] Зуляк І. Особливості польської політики на західноукраїнських землях (1919–1939). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2002. С. 39–47; Його ж. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль, 2005. 946 с.; Його ж. Українці у Другій Речі Посполитій. *Україна – Європа – Світ: міжнар. наук. зб. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2011. Вип. 6–7. С. 6–7.

[130] Швагуляк М. «Пацифікація»: Польська репресивна акція у Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів, 1993. 53 с.

[131] Комар В. Л. Конценція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.). Івано-Франківськ, 2011. 360 с.

[132] Виздрик В. Галицьке село: соціально-економічне життя та суспільно-політичні процеси (1919–1939). Львів, 2015. 394 с.

[133] Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.). Івано-Франківськ, 1995. 67 с.

[134] Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині. Між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. Львів, 2011.

вибори в Польщі[135]. Олег Беген, Василь Стефанів та О. Зайцев вивчають проблеми націоналізму та Греко-католицької церкви[136]. Роль цієї церкви в суспільно-політичному житті галицьких українців у міжвоєнні роки з'ясовують Андрій Васьків[137], Олег Єгрешій[138], Ігор Пилипів[139], Олег Павлишин[140]. Виникнення й діяльність Волинського українського об'єднання (1931–1939) стали темою студій Руслани Давидюк[141]. Кооперативного руху присвятив свої напрацювання Степан Гелей, згідно з висновками якого кооперація для українців у міжвоєнний період була справжньою школою суспільно-адміністративного та господарського життя[142]. У монографіях Оксани Пасіцької детально охарактеризовано економічне життя тогочасного Львова й Галичини[143].

Для осмислення загальних суспільних і політичних процесів використано публікації польських істориків: Анджея Айненкеля[144], В. Бонусяка[145], Мирослави Папежинської-Турек[146], Яна Пісулінського[147], Януша Радзейовського[148], Єжи

---

[135] Алексієвець Л. Польща: відродження національної державності та формування основ парламентської демократії (1918–1926 рр.). *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2004. Вип. 2. С. 157–159; Його ж. Польща: утвердження незалежної держави, 1918–1926. Тернопіль, 2006. 448 с.; Його ж. Парламентські вибори 1922 р. та особливості діяльності сейму та сенату першого скликання II Речі Посполитої. *Україна – Європа – Світ: міжнар. наук. зб. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Тернопіль, 2010. Вип. 4. С. 119–134.

[136] Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / за ред. О. Зайцева. Львів, 2011.

[137] Васьків А. Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11. Київ, 1997. 25 с.

[138] Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ, 2006. 168 с.

[139] Пилипів І. Державотворча політика греко-католицької церкви у суспільно-політичному житті Західної України 20–30 років XX ст. *Українське державотворення: уроки, проблеми, перспективи*. Львів, 2001. С. 90–95.

[140] Павлишин О. З історії впровадження Григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина. *Україна модерна*. Київ; Львів, 2002. Ч. 7. С. 7–68.

[141] Давидюк Р. Історія виникнення і діяльності Волинського українського об'єднання (1931–1939 роки). Львів, 1998.

[142] Гелей С. Кооперація і національне відродження української державности. *Вісник НТШ*. Львів, 2013. № 49. С. 42.

[143] Пасіцька О. Львів і львів'яни: український соціум та промисел (20–30-ті роки XX ст.). Львів, 2014. 400 с.; Її ж. «Львівський Манчестер» і «Галицька Каліфорнія»: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20–30-ті роки XX ст.). Львів, 2019. 572 с.

[144] Ajnenkiel A. Historia sejmu polskiego. II Rzeczpospolita. Warszawa, 1989. T. 2. Cz. 2. 420 s.; Ejusd. Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym. Wybrane problemy. *Polska – Ukraina: trudne pytania: materiały II międzynar. seminarium historycznego «Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947» (m. Warszawa, 22–24 maja 1997)* / pod red. R. Niedzielko. Warszawa, 1998. T. 1–2. S. 11–28.

[145] Bonusiak W. Druga Rzeczpospolita (1918–1939). Rzeszów, 2011. 364 s.

[146] Papierzyńska-Turek M. Od tożsamości do niepodległości. Studia i szkice z dziejów kształtowania ukraińskiej świadomości narodowej. Toruń, 2012. 498 s.

[147] Pisulinski J. Nie tylko Petlura. Kwestia Ukrainska w Polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wroclaw, 2004. S. 289.

[148] Radziejowski J. Komynistyczna partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929. Węzłowe problemy ideologiczne. Kraków, 1976. S. 108.

Томашевського[149], Магдалени Новак[150] та ін. Амбівалентна мовна політика русофілів 1920–1930-х рр. стала об'єктом дослідження Міхаеля Мозера, котрому вдалося застосувати цілком нові підходи до цього феномену[151].

Климентій Федевич, російський історик, який працював в Україні, вважав, що 1920–1939 рр. – це період переважно успішної державної інтеграції галицьких українців до Польщі та мирного польсько-українського співжиття. За визначенням дослідника, український національний рух прагнув максимально скористатися всіма можливостями для свого розвитку в Польській державі, і за умови певних компромісів із владою це було реально[152]. При цьому К. Федевич оминає гострі моменти, які все ж існували в польсько-українських взаєминах.

Аналіз наявної історіографії засвідчує, що більшість досліджень галицького москвофільства присвячені його розвиткові до 1918 р. і лише невелика частина торкається еволюції міжвоєнного москвофільського руху. Натомість синтези, котрі системно, у проблемному міжпарадигмальному й міждисциплінарному руслі трактували б русофільство Галичини 1920–1930-х рр. як результат ідеологічних і культурних трансформацій колективної свідомості й суспільно-політичної думки певного сегмента українського соціуму після Першої світової війни, відсутні взагалі. Пропоноване дослідження, що підсумовує й розвиває попередні наукові студії авторки з цієї проблематики, покликане заповнити таку прогалину.

1.2. Комплекс історичних джерела

Дослідження про історію галицького москвофільства ґрунтується на аналізі письмових та речових джерел, які містять інформацію про суспільно-політичну, культурно-просвітницьку діяльність москвофілів та їхні товариства.

Письмові джерела поділяються на актові, діловодні та облікові (статистично-описові). Серед актових виокремлюють: законодавчі акти, постанови і

[149] Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939 .Warszawa, 1985. 226 s.
[150] Nowak M. Narodowcy i Ukraincy. Narodowa demikracja wobec mnejszosci ukrainskiej w Polsce 1922–1939. Gdansk, 2007.
[151] Moser M. The Language Behavior of Galician Russophiles during the Interwar Period. *Russian Linguistics*. 2014. Vol. *38*(3). P. 315–339.
[152] Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. (Інтеграція галицьких українців до Польської держави у 1920–1930-ті рр.). Київ, 2009. 280 с.

розпорядження органів влади, публічноправові договори, приватноправові угоди, розпорядження власників підлеглим органам, офіційне листування, планово-звітну документацію[153]. Діловодні джерела тісно пов'язані з актовими, виконання яких вони забезпечують. В архівній спадщині москвофільських організацій це насамперед статутні й організаційні документи, матеріали з'їздів і нарад, партійна публіцистика тощо – усе, що підсумовує або регулює діяльність цих інституцій.

Більшість джерел з досліджуваної тематики зберігаються в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (ЦДІА України, м. Львів), Державному архіві Львівської області (ДАЛО), Державному архіві Івано-Франківської області (ДАІФО), Державному архіві Тернопільської області (ДАТО), Архіві актів нових у Варшаві (Archiwum Akt Nowych, AAN), Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, Архіві Львівського історичного музею, фондах Львівського музею історії релігії та ін.

До статистично-описової документації належать оприлюднені москвофілами розпорядження та резолюції, а також російські пресові публікації про русофільську активність періоду Першої світової війни («Современная Галиция. Составлено при Военно-Цензурномъ отделении Управления Штаба Главнокомандующего Армиями Юго-Западного фронта (Іюль 1914 г.)» (Похідна друкарня Штабу головнокомандувача Арміями Південно-Західного фронту, 1914); «Іюльскія резолюціи Русскаго Народного Совѣта Прикарпатской Руси 1917 г.» (Ростов-на-Дону, 1917); «Докладная записка делегата Русского Исполнительного Комитета во Львове, д-ра Э. Вальницкаго» (Одеса, 1919)). Ці джерела вирізняються тим, що створювалися свідомо, із заздалегідь визначеною метою. Вони містять відомості, зібрані шляхом розмаїтих масових і локальних обстежень, описів, переписів, ревізій, звітів і т. д.[154]

Всі ці документи тієї доби адресувалися різним аудиторіям і мали різне спрямування. Так, брошура «Сучасна Галичина», що була випущена в 1914 р., подавала короткий опис краю через призму тогочасної політичної ситуації та

[153] Папакін Г. В. Писемні джерела. [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України: Україна – Українці*. Кн. 2 / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2019. 842 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=2. 2. 7 (останній перегляд: 08.03.2025).
[154] Там само.

настроїв населення, з особливою увагою до місцевих «русских» жителів, яких автори тексту, ймовірно, ототожнювали з російською спільнотою. У цьому невеликому за обсягом виданні достатньо детально представлено політичні структури москвофілів, зокрема «Народний совѣт» як «магістратуру» для «русского населення» та «Русскую раду» як продовжувачку традицій Головної руської ради 1848 р. Також докладно описано й ієрархічність «Народного совіта» як репрезентанта галицьких москвофільських організацій (Ставропігії, Товариства ім. М. Качковського, Народного дому), наведено принципи її формування та список членів. Повідомлялося у брошурі і про «Карпато-русский освободительний комітет», його персональний склад, мету й завдання, публікувався навіть текст відозви комітету до галичан. В окремому розділі проаналізовано політичні настрої в Галичині (у т. ч. українофільські та русофільські), географію політичних уподобань та символіку москвофілів. Джерела такого типу цінні тим, що не тільки інформують про їхні структури часів Першої світової війни, але й моделюють сприймання тих структур у російському імперському середовищі.

Групу діловодних документів, значущих для цього дослідження, складають рішення з'їздів і статути галицьких москвофільських організацій: «Русскій Народный Съѣздъ 1 ноября 1923 г. Резолюція Съѣзда и Уставъ Русской народной организаціи. Съ приложеніемъ Резолюцій русскаго народного совѣта отъ 2 февраля 1924 г.» (Львовъ, 1924); «Русское народное обьединеніе в Польшѣ. Его задачи в связи с выборами в сейм и сенат» (Вильно, 1927); «Організацийний устав Русской Селянской Организаціи» (Друкарня Ставропігійського інституту, б. р.); «Устав Русского народного об'единенія в Польшѣ» (1926); «Уставъ организаційный и регуляминъ Русской Аграрной Организаціи (Ухваленый на загальномъ Собранію дня 25 лютого 1931 г.)» (Львів, 1931).

Важливими для висвітлення досліджуваної теми актовими джерелами є правові акти Польської держави: розпорядження, декрети, закони, які регламентували функціонування москвофільських інституцій, звіти й оцінки Міністерства внутрішніх справ, що ілюструють ставлення польської влади до

досліджуваного руху. Для прикладу, ціла низка неопублікованих документів показує підтримку цими державними чинниками угодової москвофільської «Русской аграрної партії» (РАП), яка завдячувала їм своїм існуванням (йдеться, зокрема, про акти Станиславського воєводського управління Станиславського воєводства (Urząd Wojewódski w Stanisławowie), що відклалися в: ДАІФО Ф. 2. Оп. 1. Спр. 168, 733, 1332; Оп. 3. Спр. 292, 293, 296, 297). Розпорядження польських державних органів 1923 р. щодо іншої москвофільської партії, «Русской народної організації», демонструють трактування ними української ідентичності, а також допомагають простежити відхід від русофільства в 1926 р. лівого угрупування цієї політичної структури й утворення «Українського селянсько-робітничого соціалістичного об'єднання» (далі – «Сельроб»), яке взяло на озброєння соціалістичні гасла реорганізації суспільного ладу. Багато вдається довідатись і з матеріалів Львівського воєводства, котре теж моніторило й координувало діяльність частини москвофілів та їхніх інституцій (ДАЛО Ф. 1 (Львівське воєводське управління, м. Львів. Суспільно-політичний відділ). Оп. 52).

Документи з AAN не лише акумулюють значний фактаж про українські національні партії та москвофільські, але й розкривають явні симпатії польського уряду до РАП, яка відкололася від москвофільського руху і, заручившись підтримкою польської влади, заволоділа найбагатшою москвофільською інституцією – Народним домом. Саме звідси дізнаємося докладніше про співпрацю одного з лідерів РАП Михайла Бачинського з проурядовою партією «Bezpartyjny Blok wspolpracy z rządem», угоду між ними і спільну елекційну кампанію на виборах до сейму та сенату Польської Республіки 1930 р. (див.: AAN. 1036. M. Wydzial narodowosciowy. Ministerstwo spraw wewnetsznych. 02. 1566|№ 7. S. 10; Ministerstwo spraw wewnentrznych. Referat Wydzialu Narodowosciowego Ukrainskie I Ruskie ugrupowania polityczne w Polsce 02. 1566 / п. 7. S. 4–5; 34. Bezpartyjny Blok wspolpracy z rzadem. Sekreyariat generalny. Odezwy wybornie do Sejmu I Senatu 1930. 51 / 8 p. 1. S. 1, 7).

Велику групу діловодних джерел становлять матеріали москвофільських товариств: Львівського Ставропігійського інституту, Народного дому, Товариства ім. М. Качковського, Галицько-руської матиці, товариства «Друг», «Общества русских дам» і т. д. У цих архівних фондах містяться матеріали русофільських організацій, починаючи від тих, які були засновані ще в XIX ст. (Ф. 129 (Львівський Ставропігійський інститут), Ф. 148 (Галицько-руська матриця), Ф. 182 (Товариство ім. М. Качковського)), до тих, які виникли вже в міжвоєнний час (Ф. 351 (ЦК «Сель-роб», Львів), Ф. 394 (Русска селянська организация) тощо). Вони дають інформацію про правовий статус товариств, їхню реорганізацію польською владою, господарсько-майнову діяльність (фінансові звіти, реєстри прибутків і видатків, відомості про створення стипендійних та інших фондів, інвентарні описи, переліки майна та форм управління ним і т. п.). Серед них є й документи, в яких відображено функціонування друкарні, книгарні та бурси Ставропігійського інституту, а також матеріали, що стосуються церков, взаємин русофілів зі священниками й церковною ієрархією.

З усіх аналізованих москвофільських інституцій найбагатший архів має Львівська Ставропігія (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129), внутрішня організація якої протягом понад чотирьох століть залишалася практично незмінною, а сам архів доповнювався новими й новими матеріалами, після 1761 р. поєднавши документальну спадщину Львівського Успенського братства з документами інституції-спадкоємиці.

Ця джерельна збірка відзначається фаховою систематизацією, відповідно до норм архівної справи, яку започаткував ще 1832 р. Д. Зубрицький[155], а в 1890-х рр. продовжив В. Мількович[156]. Частина архіву Ставропігії (та, що залишилася після втечі її керівництва до Росії в 1915 р.) й організаційні документи українофільського складу Інституту (1916–1924 рр.) потрапили до фонду 11 (Олександр Барвінський) Відділу рукописів Львівської

[155] Інвентарний опис документів архіву братства, складений Денисом Зубрицьким. 1832 (Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДІА України, м. Львів). Ф. 129 (Ставропігійський інститут). Оп. 2 (Бібліотека Народного дому). Спр. 854. Арк. 1).

[156] Звіти і доповідні записки Мількoвича Володимира про підготовку архівних документів братства до їх публікації. 1892–1895 (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 781. Арк. 38).

національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника (далі – ЛННБ) (спр. 213–214, 3212, 5743).

Загалом архів об'єднує широкий спектр джерел, що віддзеркалюють традиції й міжвоєнну активність Ставропігійського інституту: урядові нормативно-правові документи, якими регулювалася діяльність цієї установи в Австро-Угорщині та після її розпаду (у т. ч. ті акти, котрими було відновлено функціонування Інституту в міжвоєнний період); статути Ставропігії, що визначали внутрішню структуру інституції, кількість і соціальний статус членів; внутрішнє діловодство – протоколи засідань, зборів та звіти керуючої ради й загальних зборів, службові інструкції; заяви, списки й біографії членів; фінансово-господарські документи (реєстри надходжень і витрат, відомості про пожертвування та їхнє використання, заснування стипендійних фондів, інвентарні описи інститутського й церковного майна, перелік інститутських будинків та форм управління ними (здавання в оренду й отримання чиншу), справи про майнові суперечки); матеріали про роботу та фінансово-майновий стан друкарні й книгарні (описи обладнання, реєстри друкованої продукції); матеріали про бурсу (кількість учнів, навчальні предмети та програми, заходи щодо забезпечення вихованцям умов проживання в інститутських будинках, соціальний статус наставників, дозвілля й побут бурсаків, ремонт приміщень бурси); документальні свідчення фінансової опіки Інституту над церквою, його комунікації зі священниками й архиєреями; акти пам'яткоохоронного характеру (стосовно комплексу Успенського храму), інформації про реставраційні роботи у храмі, контракти з художниками, консультації з митрополитом Андреєм Шептицьким; джерела, присвячені Ставропігійському музею (відомості про вивезення його москвофілами в Росію й повернення на батьківщину; інвентарний опис музейних експонатів – стародруків, рукописів, пам'яток мистецтва; документи з історії краю та москвофільського руху в Галичині і т. д.)[157]. Вартісним джерелом для вивчення особового складу Ставропігії, його чисельності, кількості щорічних

[157] Детальніше див.: Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914): Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів, 2018. С. 27–28.

вступників, їхнього соціального статусу тощо є «Альбум. Acnutorum Instituti Stauropigiani», який тепер зберігається в архіві Львівського історичного музею, та зібрані І. Шараневичем матеріали, в яких віднаходимо списки членів Львівської Ставропігії від часу її заснування (Відділ рукописів ЛННБ, ф. Шараневича).

Хронологічно значну та історично значущу частину джерельних матеріалів охоплює архів одного з найдавніших руських / українських товариств – заснованої в дні «Весни народів» 1848 р. Галицько-руської матиці (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 148). Тут бачимо статути товариства, які легалізували й скеровували його діяльність, звіти, що її підсумовували, протоколи зібрань; фінансово-господарські звіти, інвентарі; історичні матеріали, в яких аналізувався розвиток Галицько-руської матиці від її створення; документи, які фіксували видавничу активність товариства та шляхи розповсюдження його видань. Епістолярій матиці окреслює її міжнародні зв'язки (передусім з аналогічними слов'янськими товариствами) та внутрішні відносини зі Ставропігійським інститутом, з керівництвом Греко-католицької церкви. Як і архів Ставропігії, джерела до історії Галицько-руської матиці допомагають зрозуміти ідеологічне еволюціонування частини діячів та інституцій первісно єдиного руського руху в напрямі москвофільства.

Чимало цінного можемо відшукати і в архіві Товариства імені М. Качковського (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 182), який містить звіти про культурницьку та суспільно-економічну діяльність товариства, висвітлює його ідеологічно-агітаційну роботу, відкриття філій, виникнення й розбудову мережі читалень ім. Михайла Качковського, розповсюдження москвофільської та «слов'янської» літератури через ці бібліотеки, взаємодію з іншими організаціями тощо.

Наступна група джерел репрезентує керівництво в москвофільських товариствах – українських національних сил в період Першої світової війни та знову москвофільське в часи відновленої Польської держави. Ці матеріали показують внутрішню організаційну структуру за правління представників обох течій, заходи в освітній, культурній та релігійній сферах українофільських

очільників Ставропігії, їхнє намагання перетворити Ставропігійський інститут на заклад, який відстоював би українські національні інтереси, і водночас реконструюють протистояння з польською владою, що прагнула перешкодити таким намірам.

Інший масив збереженого в сучасних архівосховищах кидає яскраве світло на історію Народного дому у Львові та боротьбу українських національних сил і русофілів (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130 (Руський народний інститут «Народний дім»); фонди Бібліотеки Народного дому (ф. 2) та окремих надходжень (ф. 9) Відділу рукописів ЛННБ). Це і статути установи, і документи, що повідомляють про джерела його фінансування на різних етапах функціонування закладу (у т. ч. збір коштів галицьких українців на користь Народного дому), розкривають його господарсько-економічний і майновий стан у міжвоєнну добу (мовиться, серед іншого, й про орендування будівель, використання маєтків Костенів і Білка), висвітлюють здобутки установи в ділянці культури та історичної пам'яті (організацію бібліотеки й музею Народного дому, література та експонати яких представлені відповідними списками). Достатньо інформативними в межах нашої теми є також матеріали про бурсу Народного дому, принципи її діяльності, внутрішній розпорядок, побут вихованців, їхні погляди та повсякденне життя. Цікавий фактаж про соціальні пріоритети русофільських установ дають документи стосовно стипендіатів.

Автономним блоком в архівній колекції Народного дому виступають тексти, що демонструють протистояння і взаємодію міжвоєнних мосвофілів та українських національних сил, нотують епізоди їхньої боротьби проти комісарського правління, яке супроводжувалося численними фінансовими надуживаннями (що викликало спротив та обурення як українофілів, так і русофілів), ознайомлюють з особливостями правління комісарів – Я. Вербицького, Л. Черкавського, М. Бачинського, окреслюють ставлення русофілів до процесів українізації в СРСР тощо.

Роль «Русского ревізійного союзу» (РРС) у розвитку кооперації увиразнюють матеріали ЦДІА України, м. Львів (Ф. 428 (Ревізійний союз руських

кооперативів, м. Львів)). У цьому фонді збереглися статути РРС та окремих москвофільських кооперативів, протоколи кооперативних з'їздів, ревізійні та фінансово-господарські звіти, документи, що засвідчували сплату членських внесків і т. п. Змістовним джерелом для вивчення діяльності цієї організації стали продуковані нею медійні тексти, передовсім інформаційно-просвітницького характеру, що виходили друком у журналі «Кооперативний вістник» (1928–1939)[158]. Це дані про заснування москвофільських кооперативів, кооперативні зібрання й святкування, звіти «собраній "Ревізійного союза руських кооперативів"», фінансові баланси кооперативних осередків, посилання на державні закони, якими регулювалася робота кооперативів, біографії русофільських кооператорів і т. д. Згадано й діяльність Товариства імені М. Качковського та проведені спільно з ним акції (наприклад, культурно-економічний з'їзд русофільських організацій).

Становлення й розвиток москвофільського молодіжного руху чи не найкраще документує Архів товариства «Друг» (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 506 («Общество русскихъ студентовъ "Другъ" во Львовѣ»)). На жаль, у відповідному путівнику цей фонд фігурує як фонд товариства студентів «російської національності»[159]. Насправді ж ці джерела відтворюють складну історію формування й перетворення «Академического кружка» на «Друг», розмежування в ньому майбутніх українофілів та русофілів. Це статутні й дозвільні акти, видані у процесі заснування товариства, звіти про його діяльність, фінансово-господарська документація, матеріали, що вказують на співпрацю з іншими організаціями, а також описують функціонування внутрішніх структур товариства (кола / клубу любителів словесності та історії, спортивного клубу), побут студентів з будинку імені Айтала Ясеницького.

Ґендерний вимір діяльності москвофілів, розвиток жіночого руху в їхньому середовищі можна простежити через архів «Общества Русских дам» (ДАЛО. Ф. 300). У ньому акумульовано відомості про напрямки роботи, організаційні й

[158] Пор.: Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. Львів, 2003. Т. 3. Кн. 1. С. 812–825.

[159] Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник / авт.-упоряд.: О. Гнєвишева, У. Єдлінська, Д. Пельц, Г. Сварник, І. Сварник, Н. Франко. Київ, 2001.

ідеологічні засади цієї інституції, її роль у жіночому суспільному житті Галичини. Цей комплекс документів включає статути та фінансові акти (баланс витрат і надходжень), листування з органами влади (Міністерством віросповідань та освіти), іншими москвофільськими структурами (Народний дім) щодо фінансування незаможних учениць, звіти про діяльність пансіону для дівчат та ін.[160] Такі джерела характеризують не лише москвофільський рух, але й повсякденне життя, освіту й виховання тогочасного галицького жіноцтва.

Газетні матеріали відтворюють найголовніші ідейні, політичні, ментальні процеси суспільства. Надзвичайно цінними для дослідження історії москвофільського руху та його ролі в українському суспільно-політичному житті є тогочасні друковані періодичні видання – москвофільські («Воля народа», «Русскій голос», «Голос народа», «Земля і Воля», «Вѣстникъ Народного дома»), українофільські («Діло»), польські («Slowo Polskie»).

Так, дзеркальний аналіз періодики («Русскій голос» і «Голос народа») двох ідеологічних опонентів з москвофільського середовища – «Русскої народної організації» (РНО) та новоутвореної «Русскої аграрної партії» – допомагає відстежити причини їхнього конфлікту, вплив на ці процеси польської влади тощо. Повноту картини забезпечує паралельний аналіз часопису їхнього спільного опонента з українського національного табору – газети «Діло» (офіційний орган УНДП і УНДО, а також польської газети «Słowo Polske». Особливо важливим є оприлюднення на шпальтах преси результатів та перебігу виборчих баталій 1928 і 1930 рр. (різноманітні переговори перед виборами, укладення угод між потенційними союзниками й намагання влади (не)сприяти цьому, передвиборчі агітації та промови лідерів і т. д.). Це інформація про активність міжвоєнного українського політикуму на галицьких теренах, зокрема такі віхи його історії, як перейменування й ліквідація РАП у 1931 р., політика «нормалізації» та її вплив на вирішення справи Народного дому, діяльність РСО в 30-х роках ХХ ст. та ін. Газетні дискурси москвофілів, українських національних

[160] Пор.: Львівський обласний державний архів: Путівник / ред. Б. К. Дудикевич [та ін.], уклад.: В. І. Котельникова, Р. Б. Плоткіна, О. М. Рузанов. Львів, 1965. С. 150.

сил і польської влади передбачали не тільки фактологічність, але й оцінку фактів у руслі різних ідеологічних поглядів, міжособистісних взаємин та міжгрупових упереджень і стереотипів.

Численні відомості про Ставропігію зафіксовано в публікаціях цієї інституції, насамперед в її щорічних виданнях, серед яких чільне місце посідає «Временникъ. Научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона». Цей часопис-календар, який виходив друком у 1867–1915 та 1922–1938 рр., дає уявлення і про інтелектуальні зацікавлення москвофілів, конструювання їхньої історичної пам'яті, і про персональний склад та функціонування міжвоєнної Ставропігії.

Москвофільська преса («Очагъ, «Разсвѣтъ», «Русское слово»), разом із науковими, художніми, публіцистичними творами тогочасних дослідників, письменників та журналістів москвофільського напрямку (Ю. Яворського, В. Ваврика, М. Глушкевича та ін.), а ще документами їхніх видавництв (як, наприклад, видавничий кооператив «Слово») дозволяє реконструювати і культурно-просвітню та книговидавничу діяльність москвофілів, окреслити їхній світогляд.

Про товариство «Друг» й суміжні структури часто писали журнали москвофільської молоді «Наш путь» і «Разсвѣть». На сторінках цих часописів розповідалося про значущі події в житті москвофільського студентства, публікувалися біографії його діячів та некрологи опікунів, роздуми молодих діячів про інші москвофільські організації (Народний дім, Товариство імені М. Качковського), різні свідчення інтелектуальних зацікавлень студентів-москвофілів. Джерелом студій слугує також ювілейний збірник статей і матеріалів «Вешнія воды», вихід якого було приурочено до 60-ліття «Друга» (Львів, 1932). Окрім ретроспективного аналізу молодіжної преси та жіночого руху серед москвофілок, у ньому було оприлюднено персональний склад правлінь товариства «Друг», у т. ч. і в міжвоєнні роки – з 1922 до 1932-го, на підставі чого вдається з'ясувати, як саме формувалася ієрархія молодих москвофілів. Натомість наведені у збірнику тексти телеграм від різних організацій, присвячені ювілеєві «Друга»,

дають змогу оцінити суспільну рецепцію цього товариства, а детальний опис підготовки до згаданого ювілею – взаємодію цих товариств.

Інтелектуальний контекст москвофільського жіночого руху засвідчується, зокрема, публікаціями часопису «Очагъ». Його рубрики ілюструють погляди представниць міжвоєнного москвофільства на літературу й мистецтво, моду, спорт, домашнє господарство, здоров'я, частково також і про ідеологічні засади москвофільського жіночого руху. Тому не варто погоджуватися з думкою тих бібліографів, які зображають «Очагъ» як журнал для «єднання і організації російських жінок», журнал для національних меншин у Галичині чи «журнал російської жінки»[161]. Це видання галицьких москвофілок, хоч у ньому й були задіяні деякі російські емігрантки, і саме це визначило зміст та риторику часопису.

Періодик ще однієї москвофільської інституції – «Наука: Илюстрованый мѣсячникъ для народа» Товариства ім. М. Качковського – докладно змальовує господарсько-економічну активність цього товариства, його практичну роботу серед населення – організацію кооперативів, читалень, виставок, курсів і т. д. ін. Описується тут і агітаційна складова його діяльності: роз'яснення важливості кооперативного руху для українського населення. Інші видання товариства, як-от безкоштовний додаток до «Науки» «Листокъ», зосереджувалися здебільшого на культурницькій праці учасників цього громадського об'єднання, житті його філій, а ще на ідейних конфліктах його членів з учасниками українофільського руху[162].

Для написання дисертації залучено джерела особистого походження (автобіографії, щоденники, спогади, листи та ін.) окремих москвофільських діячів – джерела, для яких властивий певний суб'єктивізм. Йдеться перш за все про наявну в архіві канцелярії Львівського історичного музею особову справу В. Р. Ваврика (1889–1970) – одного з лідерів інтелектуального руху москвофілів міжвоєнної доби, філолога за освітою (випускника Празького університету) й водночас історика, публіциста, літератора, члена практично всіх тодішніх москвофільських товариств і РНО. Слід зазначити, однак, що особисті архіви

[161] Українські часописи Львова 1848–1939 рр. Т. 3. Кн. 2. С. 607.
[162] Там само.

москвофілів розпорошені нині по різних інституціях і збереглися лише частково, іноді у приватних колекціях (як щоденникові записи Романа Луцика[163] чи частина матеріалів А. Генсьорського), через що або малодоступні, або ж (як архів В. Ваврика) опинилися поза межами України, в РФ, і взагалі недоступні для українських науковців.

У спогадах Дмитра Дорошенка[164] висвітлено період російської окупації Галичини 1914–1915 рр., діяльність «Карпато-русского освободительного комитета» на чолі з Юліаном Яворським, постать якого теж охарактеризована (саме цей діяч, як читаємо в книзі, готував для російських військ таємну брошурку, що мала полегшувати царським військам розрізнення «галицьких русских» і «мазепинців»). Д. Дорошенко дав і загальну оцінку галицьким москвофілам, створивши фактично їхній колективний портрет. Мемуарист звинувачував представників москвофільської течії в доносах на українофілів та провокуванні репресій проти них, стверджував, що дії росіян були спровоковані їхніми галицькими дорадниками[165].

На активність москвофілів під час Першої світової війни звертали увагу подеколи навіть галицькі австрійці / німці та євреї, такі як Герман Блюменталь. Він, зосібна, намагався відтворити сприймання селян-русофілів, яких арештовували й інтернували в Талергоф, і зізнавався, що під впливом натовпу сам вважав їх зрадниками-шпигунами[166]. Схожі тенденції простежує у своєму воєнному щоденникові з Перемишля Г. Яблонська – наприклад, коли пише про події, згодом означені русофілами як «перемишльська бійня»[167].

Джерельну базу дослідження доповнюють інші щоденникові записи, у т. ч. «Щоденник з записами подій 1914 р.» Володимира Шухевича (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 735. Оп. 1. Спр. 2). У ньому передано враження львів'ян від

[163] Зінько О. Я. Професійна діяльність Романа Луцика (1900–1974): бібліотечний, бібліографічний, книгознавчий аспекти: дис. … канд. наук із соціальних комунікацій. Київ, 2023. С. 47.
[164] Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле. Мюнхен, 1969.
[165] Там само. С. 28.
[166] Блюменталь Г. Галичина. Східний вал. Галичина. З великої війни = Galizien. Aus dem grossen Krieg. Львів, 2014. С. 137.
[167] Jabłońska H. Dziennik z oblężonego Przemyśla 1914–1915 / wstęp, przypisy i oprac. S. Stępień. Przemysl, 2017. S. 83, 87–88.

російської окупації, а також українську рецепцію тогочасних дій представників москвофільського руху[168].

Проте таких щоденників представників українських національних сил, мемуарів, які були б спеціально сфокусовані на подіях і постатях міжвоєнного періоду в розвитку москвофільства, обмаль. Так, Іван Кедрин у своїх споминах про міжвоєнний галицький політикум згадував москвофілів у кількох контекстах, але тільки як маргінальне явище. Коментуючи ситуацію в Галичині протягом 1914–1915 рр., він, зокрема, вказує на «фаворизування москвофілів, які були видимим знаком незавершеного ще процесу національного освідомлення»[169]. Інший галицький політик міжвоєнної доби, соціаліст Антон Чарнецький, дивився на москвофілів під кутом радянофільського угрупування К. Вальницького, ідеологію якого вважав дуже двозначною: «Дивна це була ідеологія групи Вальницького. Вони були нібито українці, послуговувалися навіть українською мовою, але в душі лишилися москалями, і для себе, і в ім'я демократії вимагали, щоб вільно їм було признаватися до московської нації»[170]. У спогадах українські галицькі діячі приділяли увагу москвофілам лише тоді, коли йшлося про конфлікти, не зупиняючись ані на самій доктрині опонентів, ані на внутрішньому житті їхніх організацій. Для прикладу, спогади Степана Шаха, з одного боку, давали значний матеріал до біографій москвофілів на Перемишльщині й Сяніччині[171], а з іншого, акцентуючи на релігійних проблемах, пов'язаних із поширенням православ'я в регіоні, розкривали боротьбу обох політичних течій[172]. Загальна оцінка москвофільства у баченні С. Шаха була негативною, і це накладало відбиток на його спомини. Подібно розглядав москвофілів і симпатик ОУН Володимир Макар. Його мемуари рясніють біографічними фактами, що стосуються міжвоєнних москвофілів (зосібна Адріана Копистянського, який учителював у Станиславові)[173]. Натомість у книжці тогочасного журналіста

[168] Петрій І. Щоденник Володимира Шухевича як джерело до історії російської окупації Львова 1914–1915 років. *Львів: місто – суспільство – культура: Зб. наук. праць*. Львів, 2007. Т. 6. С. 464–479.
[169] Кедрин І. Життя. Події. Люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк, 1976. С. 19.
[170] Чарнецький А. Спомини з мого життя. Лондон, 1964. С. 72.
[171] Шах С. Між Сяном і Дунайцем. Спомин. Мюнхен, 1960. Ч. 1. С. 76–82.
[172] Там само. С. 117–121.
[173] Макар В. Спомини та роздуми. Торонто; Київ, 2011. Т. 1. С. 178–179.

Володимира Барагури міжвоєнний москвофільський рух позиціонується як відмираюче явище[174].

Цікавим джерелом москвофільського походження є белетризована «автомонографія» / автобіографія Ігоря Грабара (1871–1960) «Моя жизнь» (1937). Її автор, художник та мистецтвознавець, докладно реконструює процес формування москвофільського світогляду в його родині[175]. Автор не приховував мрії діда й матері, Ольги Грабар, побачити українські землі возз'єднаними з Росією. Тут варто підкреслити, що написання мемуарів не було розповсюдженою практикою в середовищі русофільських діячів ще з XIX ст., оскільки ті, дотримуючись корпоративних звичаїв та етики, воліли не виносити своїх справ на публічний розголос.

Загалом специфіка его-документів полягає в тому, що вони відображають ситуацію крізь призму індивідуального сприймання та ідеологічних поглядів їхніх авторів, водночас даючи дуже цінну, часто унікальну інформацію про події, людей, інституції, їхню суспільну рецепцію та (нерідко приховані) взаємозв'язки між ними.

Так, в особистих документах українських національних сил москвофіли показані або як небезпечні неприятелі, або ж лише як ситуативні союзники, яких краще уникати. Таке бачення було притаманне для більшості української галицької інтелігенції, і його необхідно брати до уваги, аналізуючи всі перипетії історії галицького москвофільського руху.

Протилежну оцінку фіксують москвофільські его-документи, як-от приватне листування Володимира Дудикевича з Юліаном Яворським з того періоду, коли другий з них перебував у Києві, а перший – у Росії. Вони активно спілкувалися, і В. Дудикевич давав Ю. Яворському рекомендації щодо ведення москвофільської партійної діяльності в час Першої світової війни (Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Ф. XXI (Архив

[174] Барагура В. Як я став журналістом: Спогади зі студентських років 1928–1934. Торонто, б. р. С. 53–54.
[175] Грабарь И. Моя жизнь: Автомонография. Москва; Ленинград, 1937. С. 13–27.

Яворского № 445, Дудикевич – Яворському [Юлиану Андреевичу] Телеграмма. 1917 Из Ростова в Киев. 1 л. Ростов – 117612 51 4 / 6 18); Ф. 646).

Вагомим для повноти розкриття дисертаційної теми є ще один епізод міжвоєнної історії – Талергофська трагедія, для вивчення якої залучено як письмові, так і речові джерела. Серед письмових – джерела особового походження, а саме спогади та літературні твори.

Українофільських матеріалів про Талергоф вдалося зібрати небагато. Це насамперед згадка у споминах тогочасного галицького педагога Пилипа Гайди. Він не тільки намагався пояснити цю трагедію, але й у 1924 р. сам відвідав місце, де недавно був табір, і описав стан його меморіалізації та спроби українського національного табору зберегти пам'ять про цю трагічну сторінку національної історії[176].

Інший представник цієї течії Василь Маковський, усупереч твердженням москвофілів, наголошував, що цілком безпідставно ув'язнювали в Талергофі лише представників проукраїнської орієнтації, тоді як москвофілів затримували в тому разі, якщо вони були в «чорному списку» австрійської влади[177].

Різновидом особистих джерел талергофської тематики є й неопубліковані его-документи, зокрема особисті записники ув'язнених. У них зазвичай містилися малюнки та різні записи (вірші, коментарі щодо певних подій приватного й громадського життя). Одним з таких документів, який зберігся до нашого часу, став нотатник талергофця (1914–1917) Матвія Квасника[178], учителя школи в Раківці Львівського повіту. У цьому блокноті сучасний дослідник може знайти і прізвища, і автографи табірних в'язнів (у т. ч. автограф Василя Ваврика). Ось декілька рядків з нотатника: «Дорогому товаришу-другу Матвію Федоровичу на добру згадку пережитої долі в Талергофі», «В пам'ять ув'язнення під час світової війни в 1914, 1915, 1916 і 1917 і понесення страждань разом за повних два роки…». Інші записи дають уявлення про вдачу М. Квасника та заняття інтелігенції в таборі. Одна з їхніх авторок, Анна Сушкевич, наприклад, написала:

[176] Гайда П. Пройдений шлях. Спогади 1892–1952. Київ, 2014. С. 197.
[177] Маковський В. Талергоф. (Спогади і документи). Львів, 1934. С. 189, 194.
[178] З родинного архіву Матвія Квасника.

«В пам’ять дрожайшему вчителю і розказчику веселих анекдотів в скучні талергофські вечори». Знаходимо тут і вірші О. Пушкіна, М. Лермонтова, І. Франка та ін. Існували також і спеціальні пісенники талергофців, в яких поряд з москвофільськими політичними піснями («Пора, пора за Русь святую») були занотовані селянські вірші й пісні про Талергоф, що відлунювали народною творчістю[179].

Наступний вид джерел цього ж тематичного напрямку – художні твори. Позначені домінуванням авторської позиції в побудові сюжету, доборі й висвітленні фактів, вони є яскравим зразком суб’єктивності джерела[180]. Це літературні тексти різних жанрів, таких як оповідання, повість, вірш тощо. Основою ж усієї цієї москвофільської художньої творчості стали реальні події. Особливу увагу москвофілів привернула трагічна доля гімназистки Марії Мохнацької, яку арештували і разом з іншими селянами доправили до Перемишля, проте по дорозі до поліцейського відділку майже всі заарештовані були забиті до смерті угорськими військовими. В. Ваврик присвятив цій події оповідання «Маша» (1933); трагічна смерть М. Мохнацької описана й у творі А. Копистянського[181]. Інший герой москвофільської прози, дзвонар Матвій із с. Болотні Львівського повіту виступає справжнім «мучеником за батьківщину». Згідно з літературною версією, австрійські вояки затримали його й відправили в Талергоф лише через те, що дзвонив на свято Успіння Пресвятої Богородиці 1914 р. У таборі Матвій помер однієї ночі від побиття солдатами[182].

У низці художніх текстів автори через призму історії окремих родин та персонажів відтворювали досліджувані події, розкриваючи їхній вплив на людські долі, зображали складність людських взаємин, зумовлену відмінністю політичних орієнтацій. Так, в оповіданні «Калинин сруб» (1926) В. Ваврик розповідав своїм

---

[179] Голик Р. Сльози й кості: Перша світова війна у текстах та уявленнях галицьких селян. *Народознавчі зошити*. 2014. № 3 (117). С. 494–501; Його ж. Пісні з Талергофа: образ Першої світової війни у співанику галицького селянина. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 26. С. 234–245.

[180] Папакін Г. В. Писемні джерела…

[181] Копистянський А. Всенародний рускій пам’ятник в м. Перемишлі. Львів, 1937. С. 11–12.

[182] Билинкевич І. Звонаръ М. *Временникъ Ставропигійскаго Института з мѣсяцесловом на 1925 рік*. Львов, 1924. С. 139.

читачам, як угорські жандарми розправлялись із невинними селянами[183]. Цю тему розвинув інший літератор С. Булик. Його невеликий прозовий твір під назвою «Як герої умирали... Рождественскій розказ (Правдива історія з світовой войни)» – це оповідь про те, як напередодні Свят-вечора австрійські жандарми стратили селянина Якима, котрий начебто показав дорогу російським військам. Насправді ж він тільки дав відповідь на запитання вояків, куди веде дорога[184]. Подібний сюжет має й повість В. Ваврика «Як Богдан Черемха умирав за правду»[185].

В іншому своєму творі «Изверг» В. Ваврик змалював долю сім'ї Ігнатія Кучерини[186]. Текст В. Ваврика виразно тенденційний, бо формує не лише образ «австрійського воєнного терору», але й образ «зрадників» – українофілів, у дусі характерного для москвофілів наративу міжвоєнних років.

Активізація творчої діяльності москвофілів детермінувалася ювілейними датами історії Талергофу, зокрема приуроченими до них зібраннями. До Першого талергофського з'їзду вийшла ціла низка віршів: М. Цебринського «Страстям талергофців»[187], С. Надсона «Голгофа»[188], С. Булика «Замученимь…»[189], А. Дерима «Талергоф»[190]. Черговий пік поетичної творчості припав на період скликання Другого талергофського з'їзду. Тоді були опубліковані «Галицкая Голгофа» Ю. Яворського, «На встрѣчу Неизвьстному талергофцю» М. Цебринського[191], «Талергофський вечір» В. Юркевича[192] та ін. Мотиви цих поезій повторювалися й ставали майже постійними: страждання, яких зазнали москвофіли в Талергофі, «зрадницька роль українофілів», сподівання, що муки «русского» народу не марні, що вони запорука його відродження.

---

[183] Ваврик В. Калининъ сруб. Львов, 1926. С. 14.
[184] Булик С. Як герої умирали… Рождественский розказ (Правдива історія з світової войни). *Наука*. Львов, 1927. № 12. С. 295–299.
[185] Ваврик В. Як Богдан Черемха умирав за правду. *Наука*. Львів, 1936. Ч. 6–7. С. 6–49.
[186] Ваврик В. Ізвергъ. Картина воєнного времени. *Временникъ Ставропигійскаго Института з мѣсяцесловом на 1928 рік.* Львов, 1927. С. 73, 85.
[187] Цебринський М. Страстям талергофців. *Наука*. Львов, 1928. № 9–10. С. 193.
[188] Надсон С. Голгофа. *Наука*. Львов, 1928. № 3–4. С. 49.
[189] Булик С. Замученимъ… *Наука.* Львов, 1927. № 12. С. 202.
[190] Дерит А. Талергоф. *Временникъ Ставропигійскаго Института з мѣсяцесловом на 1928 рік*. Львов, 1927. С. 69–70.
[191] Цебринський М. На встрічу «Неізвістному талергофтцю». *Наука.* Львов, 1933. № 1. С. 6.
[192] Юркевич В. Талергофський вечір. *Наука*. Львов, 1936. Ч. 6–7. С. 2.

У літературному доробку москвофілів трапляються також п’єси, як-от «Талергоф» В. Ваврика (1932). Опершись на свідчення очевидців, автор зобразив арешти та реалії табірного життя[193]. Однойменну п’єсу представив читачам О. Білінкевич[194], теж узявши за основу схожий сюжет.

Навіть праці, які безпосередньо не стосувалися тематики Талергофу, москвофіли присвячували цій сторінці своєї недавньої історії. Так, роботу «Потуги розъединенія и ослабленія русского народа» Г. Малець розпочав дедикацією: «Посвящаю дорогой памяти за русское имя умученихь в 1914–1918 гг.»[195].

Показово, що частину текстів про Талергоф подавали одночасно і в українській, і в «русскій» версії – для різних мовних аудиторій, репрезентуючи їх як «вираз народного письменства»[196].

Опрацьовуючи художні твори загалом і з-під пера москвофілів зокрема, необхідно пам’ятати, що це дуже специфічний джерельний матеріал. Такі тексти були покликані насамперед емоційно впливати на читача, тож у науковому плані надаються переважно тільки для реконструкції уявлень москвофільських авторів про окремих персонажів або події.

Одним із видів матеріальних джерел як форми збереження пам’яті про Талергоф стали музейні експонати. 1936 року в Ставропігійському музеї було відкрито Талергофський відділ[197]. Після ліквідації Інституту радянською владою в 1940 р. основну частину цієї музейної колекції перемістили до Львівського історичного музею, окремі експонати є також у фондах Львівського музею історії релігії. Це передовсім речі колишніх таборових в’язнів: фотографії інтернованих, їхні малюнки та різні вироби (хрестики, коробочки, одяг тощо), які виготовляли здебільшого селяни, а купувала інтелігенція, що отримувала гроші з дому та

[193] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147 (Центральний Талергофський комітет). Оп. 1. Спр. 36. Арк. 79.
[194] Билинкевичъ О. Талергоф. *Наука*. Львов, 1933. № 4. С. 2–3.
[195] Малець Г. С. Потуги розъединенія и ослабленія русского народа. Львов, 1924. С. 1.
[196] Федоричка І. Талєргоф або русько-українська Голгофта. Опис мук і страждань галицькоукраїнського народу під германським ярмом в часі всесвітньої війни на засланню в Талєргофі 1914–1917 р. рукою мученика й очевидця. Коломия, 1923; Його ж. Талергоф или русская Голгофа. Описание мук и страданий галицко-русского народа под игом германским в Талергофе 1914–1917. Коломыя, 1923.
[197] Талергофский отдел Ставропигійскаго Музея во Львові. *Русскій голос*. Львов, 1936. 7 іюня. № 21 (755).

щомісячне «жалованье»[198]. На відміну від інтелігентів, яких швидко звільнили від табірних робіт, селяни змушені були працювати, щоб не померти з голоду.

Сцени щоденного життя інтернованих[199] відтворюються на графічних малюнках з архіву Львівського історичного музею. З них можемо почерпнути відомості про інфекційних хворих[200], лікарський огляд хворих на тиф[201], антисанітарні умови[202], налагоджений з часом табірний побут (з'явилися пральня, кухня[203], лазня[204], карантинний і дизентифікаційний бараки, медична служба)[205], форми проведення вільного часу (гра в карти[206]) та ін. Збереглися й т. зв. альбоми – карикатури, в яких в'язні іронізували зі своїх табірних буднів. Цікавим зразком такої творчості є зображення ситуації, коли солдати змусили спочатку єврея возити в тачці священника[207], а потім навпаки.

Маємо також речові свідчення того, що і в таборі ув'язнені змогли організувати своє релігійне життя. Унікальний експонат, який сьогодні в розпорядженні сучасних дослідників, – єпитрахиль москвофільського отця Дмитра Вінграновського, що певний період була чи не єдина на весь Талергоф (нині в експозиції Львівського музею історії релігії[208]). В архівних фондах є також молитовник, зроблений у Талергофі[209], малюнки на релігійну тематику, виконані ув'язненими, фото каплички (там відбувалося і православне, і греко-католицьке богослужіння), зображення згодом збудованої церкви[210], чину похоронів, цвинтаря «під соснами», де ховали померлих і страчених талергофських в'язнів.

---

[198] Талергофський альманах. Пропам'ятна книга австрийских жестокостей, зверств и насилий над карпато-русским народом во время всемирной войны 1914–1917 гг. Львов, 1930. Вип. 3. С. 10.
[199] Див.: Петрій І. Характеристика мемуарних джерел до історії побуту Східної Галичини часу Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія: Гуманітарні науки*. Львів, 2010. Вип. 9. С. 30–42.
[200] Архів Львівського історичного музею (далі – Архів ЛІМу). Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г-11540, ЛІМ-1865 (12). Зображення бараків Талергофу, між якими і барак з інфекційними хворими (під ним напис: «Pókaż język! Horaczka»).
[201] Архів ЛІМу. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г-11531, ЛІМ-1865 (11).
[202] Там само. Інв. ном. Г-11541, ЛІМ-1865 (13).
[203] Там само. Інв. ном. Г-11552, ЛІМ-1865 (24).
[204] Там само. Інв. ном. Г-11543, ЛІМ-1865 (15).
[205] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 74. Арк. 1.
[206] Архів ЛІМу. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г-11548, ЛІМ-1865 (19).
[207] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 20. Арк. 17.
[208] Фонди Львівського музею історії релігії.
[209] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 21.
[210] Там само. Спр. 76.

Дійшли до наших днів і світлини інтернованих[211], зібрані Талергофським комітетом (на звороті стоїть його штамп). Судячи з тих фотографій, умови перебування в таборі поступово поліпшувалися. Всі ці предмети стали своєрідними знаками пам'яті про Талергоф, засобами її підтримування серед русофілів.

Окрім того, під егідою Центрального талергофського комітету побачили світ чотири випуски «Талергофського альманаху» (1924, 1925, 1930, 1932), що мали стати «сирівцем» для «історії Талергофу», закарбувавши для майбутніх поколінь картину «австрійських жорсткостей». У цих виданнях, підготовлених москвофілами, було оприлюднено джерела особистого характеру спогади і щоденники безпосередніх учасників тих подій[212] (священників, політичних діячів, учителів, землевласників). Над випусками працювали: Ю. Яворський, Д. Ключник, В. Ваврик, С. Бендасюк. Основним завданням альманаху стало утривалення пам'яті про Талергофську трагедію: «поміщається в них не історія Талергофа, а только сырые матеріалы для будущей исторіи его»[213]. Хронологічно синхронні тим репресіям спогади 1914–1917 рр. були досить рідкісними[214], тож тексти альманаху, створені відразу з орієнтацією на публікацію в москвофільському виданні, характеризувалися виразною тенденційністю[215].

Інформацію про табір акумулювали роздані Талергофським комітетом у 1928 р. на Першому талергофському з'їзді «Опитувальні листи». У ЦДІА України, м. Львів сьогодні налічується бл. 215 таких листів. З них можна дізнатися особисті дані в'язнів, підстави для їхнього арешту, умови транспортування і перебування в таборі тощо[216]. Комітетом також була створена картотека ув'язнених (бл. 2 000 карток)[217] із такими даними: прізвище, дата арешту, соціальний статус, дата смерті.

---

[211] Там само. Спр. 72.
[212] Це, зокрема: Ваврик В. Талергоф. В 20-ті роковини народної трагедії галицько-руського народа. Львів, 1934.
[213] Талергофський альманах… 1924. Вип. 1.
[214] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 31.
[215] Там само. Спр. 22. Арк. 5.
[216] Там само. Спр. 60. Арк. 1.
[217] Там само. Спр. 69.

Попри згадану тенденційність, усі ці матеріали залишаються цінним джерелом для вивчення Талергофської трагедії, москвофільського руху та міжпартійних взаємин українців Галичини в роки Першої світової війни.

Таким чином, використана в дисертаційній праці джерельна база доволі різноманітна за змістом та обсягом. Це і писемні тексти (актові, діловодні, статистично-описові документи, джерела особового походження, художні твори), і матеріальні речі (фотографії, малюнки, картини, речі ритуального призначення тощо). Системний аналіз їх у сукупності дозволяє з'ясувати особливості москвофільського руху, а також відкриває нові можливості студій над еволюцією міжвоєнного москвофільства та переосмислення низки концепцій, усталених в історіографії цієї теми. Що ж до джерельного матеріалу з історії москвофільства, то суттєвою дослідницькою проблемою є його інтерпретація, зокрема термінологічне окреслення. Так, частину москвофільських джерел навіть в українських (а тим паче російських) архівних публікаціях називають і руськими, і «русскими», і русофільськими, або й узагалі «російськими»[218]. Відповідно, у дослідженнях, які на них ґрунтуються, інколи висновується, що творцями таких джерел і членами москвофільських організацій були представники «російської національності», які розмовляли російською й дотримувалися православного віросповідання[219]. Те саме стосується москвофільських книг і часописів, які (через подібність мови з російською та публікування творів російських авторів) теж деколи зараховуються до «видань російської еміграції»[220]. І якщо в ідеологічному контексті російської науки віднесення літературно-публіцистичної спадщини галицьких москвофільських авторів до «російської емігрантики» є різновидом суспільно-політичної експансії, то в українському науковому контексті маркування львівських москвофільських видань як «російських» – це, мабуть, наслідок нерозуміння ментальності русофілів та їхніх концепцій.

---

[218] Пор.: Центральний державний історичний архів України, м. Львів: Путівник. С. 365.

[219] Луговська Т. Характеристика персональних анкет членів товариства російських студентів «Друг» у Львові. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. 2012. Вип. 2. С. 57–61; Ревуцький М., Луговська Т. Аналітична характеристика складу товариства російських студентів «Друг» у Львові на підставі їх персональних анкет (1924–1934 рр.). *Україна – Європа – Світ = Ukraine – Europe – World: Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* Тернопіль, 2012. Вип. 10. С. 337–342.

[220] Українські часописи Львова 1848–1939 рр. … Т. 3. Кн. 2. С. 606–609.

Потрібно наголосити, що в джерельному матеріалі до історії міжвоєнного москвофільства залишилося багато лакун, що зумовлено недоступністю цілих блоків документів, які повною мірою демонстрували б масштаби зовнішнього, іноземного фінансування москвофільських організацій напередодні й після Першої світової війни та засвідчували б зв'язки москвофілів зі спеціальними службами різних країн. Усе це вказує на необхідність критичного використання певних джерел до історії галицького москвофільства.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Міжвоєнне москвофільство Галичини, як і галицьке загалом, – це складний феномен, який вимагає зваженого теоретичного й методологічного аналізу, а також загальнонаукових та історичних методів, характерних для більшості гуманітарних студій: аналізу й синтезу, індукції й дедукції, історико – типологічного, порівняльно-історичного підходу, частково – історико-герменевтичних та лінгвістико-семіотичних підходів, а ще застосування історико-статистичних, кількісних методів досліджень поруч з елементами історії ідей, ментальності тощо. Проаналізуємо декілька основних методологічних проблемах, пов'язаних зі специфікою галицького москвофільства як явища.

Типологія. Базовим для дослідження москвофільства є історико-типологічний підхід. Саме порівняння різних форм будь-якого історичного явища з іншими, аналогічними чи подібними на різних етапах їхнього розвитку, дозволяє виділити диференціальні риси, що відрізняють ці явища одне від одного, і в такий спосіб виділити їхні найсуттєвіші риси. Галицьке москвофільство (русофільство) було лише однією з історичних форм русофільства чи русофілії, які існували у Східній та Західній Європі і навіть у США й Канаді. Кожна з цих форм має свою специфіку й власну генезу. Тому русофільство серед українців не ідентичне русофільству / русофілії інших слов'янських народів. Там воно мало різні ідеологічні витоки: західне слов'янофільство і панславізм (чеське, словацьке, частково польське русофільство), ґрунтовані на уявленнях про Росію / Російську імперію як найбільшу слов'янську державу, довкола якої культурно й цивілізаційно мають гуртуватися інші слов'яни; русофілія південних слов'ян (сербів, болгар), що опиралася на історичну пам'ять про Росію як воєнно-політичну союзницю Сербії й Болгарії на Балканах, православну країну, яку із сербською та болгарською культурою об'єднує кирилиця. Іншу генезу мала русофілія частини західноєвропейських та американських еліт: у цьому випадку

йшлося про захоплення Росією як великою державою, її «великою культурою, літературою й мистецтвом», «загадковою російською душею».

Галицьке москвофільство помітно відрізнялося від цих світоглядних парадигм. У своєму міжвоєнному варіанті воно мало особливий контекст, для аналізу якого можна застосувати також поєднання історичних методів з методами суспільної та політичної географії, в тій частині, де вони вивчають «динаміку розміщення й взаємовідношення політичних сил, територіальні особливості політичних процесів і явищ»[221]. На розвиток цього явища впливали (і, навпаки, воно впливало на) такі варіанти москвофільства, як: москвофільство тогочасної Підкарпатської Русі, котре вело свій родовід від «будителя» закарпатських русинів / українців Олександра Духновича й Івана Сільвая (Уриїла Метеора)[222], та Чехо-Словаччини (Прага), де були осередки російської та проросійської еміграції; буковинське москвофільство (діяльність прихильників Григорія Купчанка), що в міжвоєнний час функціонувало в румунському політичному середовищі; російські та русофільські тенденції в міжвоєнній корінній Польщі (Варшава) й на Волині, у тамтешніх російських емігрантських колах і частково серед волинських чехів, де теж простежується своє русофільство[223]. Зрештою, існувала й русофілія частини польських політичних сил правого табору[224]. Ідеї галицького москвофільства прямо чи опосередковано залежали також від політико-ідеологічних центрів русофілії Центральної та Західної Європи (Берлін, Париж), Балкан (Королівство Югославія, Болгарія). З іншого боку, москвофільство Галичини отримало свою проєкцію на американському континенті (США, Канада), куди потрапило разом з русько-українськими трудовими мігрантами ще наприкінці XIX ст. і де розвивалося у специфічному мультикультурному контексті.

Термінологія. Ще одна методологічна проблема стосується термінологічної й фактичної ідентифікації галицького москвофільства – питання про те, якою

---

[221] Дністрянський М. Політична географія України. Львів, 2019. С. 18.

[222] Майор Р. І. Національна концепція русофілів Закарпаття у другій половині XIX – на початку XX століть *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія* / відп. за вип. С. Федака. Ужгород, 2013. Вип. 2 (31). С. 13–18.

[223] Шульга С. Чехи в Західній Волині: від оселення до реемігрції. Луцьк, 2018. С. 92–93.

[224] Bułhak Wł. Dmowski – Rosja a kwestia polska. U źródeł orientacji rosyjskiej obozu narodowego 1886–1908. Warszawa, 2000. 226 s.

мала би бути назва цього руху та кого відносити до москвофілів. Дискусії довкола цієї проблематики точаться вже давно. Відповідь на згадане питання слід шукати, опираючись на історичну семантику термінів у баченні лінгвістів, і на історичну семантику Райнгардта Козеллека (Reinhart Koselleck)[225]. Лінгвісти, зосібна Чарльз Філлмор (Charles J. Fillmore), пропонують у таких випадках аналізувати слово / лексему / термін з погляду «семантики розуміння», вивчаючи мовну одиницю в широкому мовному та позамовному (у т. ч. культурно-історичному) контексті, який творить її інтерпретаційну рамку або прагматичний вимір[226]. Р. Козеллек пропонував розглядати історичні поняття та зміни їхнього значення в історико-політичній площині, звертаючи увагу передовсім на соціально, історично чи політично значущі поняття, причому не тільки на їхнє мовне значення, а й на позамовний смисл. Згідно з цим ученим, існує три основних типи соціально релевантних категорій / термінів / лексем: 1) незмінні чи малозмінні впродовж дуже довгого періоду часу (як-от поняття політики чи права, прийняті ще з античної доби); 2) ті, які, навпаки, повністю змінили свою семантику, залишаючись тотожними чи подібними на мовному рівні (наприклад, «історія» чи «клас»); 3) неологізми, що засвідчують постійну мінливість історичного процесу. Поряд з ними, зауважував Р. Козеллек, можуть з'являтися також різні проміжні типи понять[227]. З такого погляду, категорії, концепти, пов'язані з русофільським рухом і його дискурсом, мали різну природу й різну історію змін та різне розуміння протягом усієї історії існування. Йдеться передусім про історико-політичну самоназву й назви цього руху, що диференціювали його від інших. Ще у «Слові перестороги» Василя Подолинського з 1848 р. поміж інших течій («чисто-руської», русько-польської, австро-руської), які виділялися зі спільного руського руху, була виокремлена «партія російсько-руська» – сила, «яка хоче Русі, може й вільної, і прямує до неї через попереднє об'єднання з Росією з думкою, що тоді буде вільна, коли буде вільною Росія» («Partia rossyjsko-ruska – chce także Rusi, może i wolnej, a zmierza do niej za poprzednim złączeniem się z Rosją

[225] Козеллек Р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу. Київ, 2005.
[226] Szczepanowska I. Semantyka I pragnatyka. Słownik podstawowych pojęć z zadaniami i literaturą przedmiotu ymstoku. Białystok, 2011. S. 133.
[227] Козеллек Р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу. С. 120.

w myśli być wolną bodaj aż wtedy, kiedy Rosja wolna będzie»)[228]. Згодом і самі представники цієї течії, іменуючи себе та своїх адептів «русинами» (довгий час це відповідало офіційному етноніму та самоназві жителів Галичини), згодом почали сепарувалися від русинського середовища, позиціонуючи себе як «русскі», що мало нав'язувати до ідеї триєдиного (мало-, велико- і білоруського) «русского» народу чи «триєдиної Русі»[229]. Іменували себе представниками «Галицької Русі». Цей термін вживався і в царській Росії, а почасти і в міжвоєнній російській еміграції вживався термін «галицко-русское движение», яким означалося то тільки симпатиків панрусизму, то весь руський рух у Галичині. Таку ж термінологію використовували й самі москвофіли та їхні російські прихильники в міжвоєнний час і пізніше[230]. Ним послуговувалися також російські дослідники, реанімуючи історію та концепт «галицко-русского» руху вже наприкінці XX – на початку XXI ст.[231]. Натомість з українофільського боку «русскі» сприймалися як «русофіли» або «москвофіли», і власне ці терміни й утвердилися в українській науковій літературі[232]. Показово, що обидва поняття первісно були оточені стереотипами і в українофільському середовищі побутували як синоніми, хоча й з різним смисловим і асоціативним наповненням: лексема «москвофіли» прямо стверджувала, що мовиться про адептів Росії як «Московщини», тоді як термін «русофіли» теж апелював до Росії та російської культури, але вже опосередковано. Водночас, через спільність кореня зі словом «русин» та різних тлумачень поняття «Русь», у назві «русофіл» можна було бачити зв'язок із цілим галицьким руським рухом. Оскільки, саме така назва активно використовувалася в офіційному дискурсі кінця XIX – початку XX ст., а також в офіційній документації австрійської влади, то власне вона й була прийнята пізнішими дослідниками – як більш нейтральна й значно ширша, а її синонім «москвофіли» набув політичного значення.

---

[228] Подолинський В. Слово перестроги 1848. Львів, 2001.

[229] Орлевич І. Термінологія русофілів як індикатор самоідентифікації. *Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX століття (еволюція етноніма)* / [наук. ред. І. Орлевич]. Львів, 2016. С. 188–222.

[230] Арабажин К. Галицко-русское литературно-общественное движение...

[231] Пашаева Н. М. Очерки истории русского движения в Галичине…

[232] На побутовому рівні, а також у публіцистиці використовувалася також пейоративна лексема «кацапи», відома з діалектного мовлення.

Частина термінів «русофіл», «русофільство» семантично тяжіла до традиції прихильників «старої Русі» («старорусинів», «святоюрців» XIX ст.) та до руської традиції й ідентичності загалом, інша ж допомагала окреслити русофілів як союзників чи адептів Росії. Така поліфункціональність спрчинилася до появи уявлення про штучність, гібридність та суперечливість ідеології й ідентичності «русофілів-москвофілів». Вибір того чи того синоніма та його тлумачення детермінувалися належністю авторів до тієї чи тієї суспільно-політичної течії (русофілів чи їхніх опонентів, представників українофільського табору). У носіїв української ідеї виникав певний логічний парадокс, котрий породжувала несумісність самоназв русофілів, які вважали себе одночасно «русскими», «русинами» й «малоросами». В такий спосіб пов'язуючи себе з тими, хто називався «українцем», а з іншого – відмежовувалися від політичних українців, які в частині текстів також фігурували як «русини» і «малороси». В українофільському розумінні самоназвою «русскі» ті зрікалися спільності зі своїм руським-малоруським-українським народом як окремою політичною одиницею, розглядаючи його лише в панруській перспективі. А для русофілів уживання термінів «українець» / «українофіл» означало, що певна частина «малоросів» / «русинів» є «сепаратистами» / «мазепинцями», які самоізолюються від «загальноруської» історії й традиції. Цією термінологією їхній дискурс вписувався в російський імперський, де українська ідея також поставала сепаратизмом, а образ Івана Мазепи і його ідейних прихильників («мазепинців») протиставлявся образові царя Петра Олексійовича (Петра I Великого) й асоціювався зі «зрадою», що було вписано і в російську православну церковну традицію, і в парадигму російського монархізму.

Одним з найближчих аналогів того явища, яке українофіли визначали як «русофільство», був феномен, який на Наддніпрянській Україні представники українського національного руху назвали «малоросійством». На відміну від тих етнічних українців, які повністю ототожнювали себе і з політичними, і з етнічними росіянами, галицькі русофіли, як і малороси Наддніпрянщини, відмежовувалися від великоросів і білорусів, уважаючи себе етнічними русинами-

малоросами, хоча й близькими до політичних росіян. Однак і тут були свої відмінності: ті з наддніпрянців, хто самоідентифікувався малоросом, жили в умовах Російської імперії і репрезентували малоросійське бачення етнічної історії, яке зародилося ще у XVIII ст. Натомість русофіли / москвофіли Галичини мали власне бачення історичного процесу, в якому саме Галичина / Галицька Русь виглядала однією з найдавніших територій великого панруського простору.

Те, що принаймні частина москвофільського лексикону перетиналася з ідеологією російського (великоруського) націоналізму та імперської ідеї, робить двоїстим визначення «русофіли – один з українських проєктів». Для самих представників цієї течії таке трактування було неприйнятне, бо передбачало, що вони начебто також поділяють українську / україно фільську ідеологію. Зі свого боку, українські діячі, україно філи, ще з кінця XIX ст., а особливо в міжвоєнну пору, вбачали в русофілах зрадників української ідеї. Тому сучасна дефініція москвофілів (русофілів) як українського проєкту викликає менше дискусій лише тоді, коли її розуміти як – «русофіли – один з політичних проєктів етнічних українців». Це мало б означати, що, хоча москвофіли й не ототожнювали себе з українськими політичними силами, ідеологічно сепаруючись від них, етнічно вони залишалися членами тієї ж національної спільноти, що і їхні ідеологічні суперники. Зрештою, навіть відмежовані від україно філів, вони теж залишалися частиною українського політикуму Галичини. Галицьких москвофілів не можна назвати етнічними «росіянами / великоросами» (а їхню політичну силу, відповідно, «великоруською»), бо вони, будучи проросійськими у багатьох аспектах, усе ж диференціювали себе від росіян як етносу та нації. Москвофіли були «іншими русскими» навіть для етнічних росіян.

Ці проблеми були актуальними для діячів та науковців 1920–1930-х рр. Офіційна термінологія міжвоєнної Польської Республіки акцентувала на використанні терміна «руський» щодо українців, але більшість колишніх русинів Австро-Угорщини таку ідентифікацію вже не сприймали, іменуючи себе українцями. Після Першої світової війни все частіше щодо русофілів їхні опоненти використовують термін «москвофіли», намагаючись підкреслити їхню

політичну орієнтацію на Росію у воєнні роки, а саме декларацію про готовність приєднати Галичину до складу Росії.

Представник українських національно-державницьких сил Іван Кедрин розглядав галицьке москвофільство як певний різновид світогляду українців Галичини, який так і не набрав форм чіткої української ідентичності: «Під москвофільством у специфічному галицькому вигляді треба розуміти три групи українського населення: а) людей, які ще не пройшли процесу національного освідомлення та, цупко тримаючись традицій своїх батьків, схиляються до поглядів про спільноту російської й української культура як єдино руської та про єдність обидвох народів; б) ренегатів, які в приватному й родинному житті прийняли російську мову, в російському дусі виховують своїх дітей, відбилися цілком від українського народнього пня й громадського життя та втримують зв'язок і слухають директив московських емігрантських центрів; в) людей під національним оглядом зовсім байдужих, "безголових", які для чисто матеріяльних цілей, для спекуляції, для особистих вигод і карієри відмовляються від спільноти з українцями та співпрацюють у москвофільських організаціях»[233]. А під москвофільством як політичним рухом І. Кедрин розумів політичну концепцію, пропаговану українськими політиками-патріотами, які майбутнє України бачать у злагоді з Московщиною через єдність політично-економічних інтересів обох народів[234].

У цьому дослідженні ми беремо за основу мовну, культурну та політичну самоідентифікацію представників міжвоєнних москвофільських середовищ. У роботі терміни «русофіли» і «москвофіли» вживаються як синоніми, іноді також використовується самоназва русофілів – «русскі».

*Мовна ідентичність***.** Одним із маркерів національної ідентичності є мова. У концепціях Вільгельма фон Гумбольдта (Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand von Humboldt), та його пізнішого послідовника, українського вченого з тогочасної Російської імперії Олександра Потебні та американських дослідників

[233] Кедрин І. Дефініції понять. *Діло.* 1935. 5 січ. Ч. 5.
[234] Там само.

1920–1930-х рр. Бенджаміна Лі Ворфа (Benjamin Lee Whorf) і Едварда Сепіра (Edward Sapir)[235] мова отримувала формотворчу функцію не тільки як фундамент національної ідентифікації, але й як підстава світогляду етнічних і національних спільнот, те, що відмежовує їх від інших. Москвофіли теоретично й практично дотримувалися змішаного погляду на мовну проблему. Ще з часів Дениса Зубрицького вони акцентували на спільності слов'янських мов, на особливій ролі церковнослов'янської як сакральної й загальної для слов'ян літературної мови, а також на особливій ролі російської (великоруської) літературної мови як мови «державного народу». Звісно, в цій ієрархії певне місце виділялося й українській / малоруській мові – як народній чи засобу комунікації з «народом». Вершиною цієї системи уявляли ідеальну панруську / загальноруську мову, діалектами чи регіональними різновидами якої мали бути літературні й народні мови східних слов'ян – російська / великоруська, українська / малоруська та білоруська, а субдіалектами, очевидно, їхні говори. Мовні практики самих москвофілів були складними й неоднорідними. У своєму середовищі представники цієї течії прагнули розмовляти й писати російською / великоруською, проте до народу вони зверталися народною мовою, тобто західноукраїнським варіантом української літературної мови, та місцевими діалектами; у XIX ст. документацію вели німецькою та польською, у своєму середовищі послуговувались здебільшого польською, а в міжвоєнний час – польською. Така багатомовність впливала і на їхню російську мову, що ставала змішаною. В ній існувало місце і для тієї мовної ідентичності, яка поєднувала москвофілів з українофілами (її ґрунтом була українська мова), і для тої, яка єднала їх із росіянами (модифікована російська мова). Якщо виходити з нинішньої етнонаціональної та політичної термінології, то москвофіли, попри своє небажання, залишалися частиною українського політичного життя, проти якого боролися і від якого термінологічно відмежовувалися так само, як і частина полонофілів. У такому світлі вони постають як українські (етнічно) адепти панрусизму, або українські панрусисти.

[235] Sapir E. Language: An Introduction to the Study of Speech. New York, 1921. 258 p.; Whorf B. L. Language, Thought, and Reality: Selected Writings. Cambridge, Mass, 1956. 302 p.

Політична ідеологія й дискурс. Труднощі виникають і при політико-ідеологічній ідентифікації цього руху. Анна-Вероніка Вейндлянд пропонує розглядати їх як галицьких руських, чи українських, консерваторів[236]. Цей підхід теж актуальний щодо москвофілів міжвоєнного часу, але лише частково. Опинившись уже не між Австрією та Росією, а в значно складнішій системі політичних і культурних координат, вони певною мірою дійсно залишалися консерваторами, намагаючись дотримуватися суспільно-політичної традиції своїх попередників. Консервативність зазвичай характеризують як «політичну ідеологію і практику суспільно-політичного життя, що орієнтуються на збереження і підтримання існуючих форм соціальної структури, цінностей й морально-етичних засад»[237]. Однак москвофілів не цікавив консерватизм як теоретична система. Йшлося радше про своєрідний корпоративізм їхнього закритого середовища, яке прагнуло зберегти і дотримуватись давніх звичаїв, слідуючи так званій «плідній одержимості безперервної історичної спадкоємності»[238]. Однак, міжвоєнне москвофільство вже не було ідеологією, котру її адепти підтримували через переконання, а видом політичної діяльності, в якій використовували ідеї XIX – початку XX ст., накладені на політичні реалії 1920–1930-х рр.

Політичну ідеологію москвофілів можна, за аналогією до теорії науки Томаса Куна (Thomas Samuel Kuhn), назвати не просто системою, а світоглядною/політичною парадигмою – сукупністю чи набором усталених понять, «прийнятою моделлю або зразком» поглядів, призначених для копіювання, наслідування і частково – розвитку й удосконалення[239]. Самі москвофіли не вдавалися до теоретизації природи й структури ідеології загалом і власної ідеології та її ключових слів зокрема. Москвофільський дискурс міжвоєнних років, на відміну від дискурсу кінця XIX – XX ст., взагалі не містив якихось наукових концепцій, а був газетним чи, кажучи сучасною термінологією,

[236] Вендланд А. В. Русофіли Галичини...
[237] Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна. Київ, 1997. С. 165.
[238] Vierek P. Conservatism Revisited: Revised and Enlarged Edition. New York, 1962. P. 7.
[239] Кун Т. Структура наукових революцій / пер. з англ. Київ, 2001. С. 35.

мас-медійним, публіцистичним, тенденційним і чітко антиукраїнським[240]. Незважаючи на те, що москвофільські автори уникали будь-яких теоретизувань, описів чи розбудов ідеології свого суспільно-політичного напрямку, вони хотіли бачити у власному світогляді певну систему поглядів, яких слід послідовно дотримуватися, оскільки залишалися прихильниками збереження існуючих, звичних для них правил мислення. Були серед москвофілів і ті, які після Першої світової війни почали сприймати поняття ідеології в марксистському тлумаченні. Як альтернативу вони прийняли соціалістичні / комуністичні погляди з ідеологією класової свідомості, боротьби класів та революції як двигуна суспільного прогресу: одні – перейшовши на ідеологічну платформу радянської України, а інші – стали носіями змішаної ідеології, в якій давні москвофільські категорії були суміщені з марксистськими ідеями.

Гібридність. Хоча для самих москвофілів їхня ідеологія була відносно монолітною й незмінною, та насправді їхній ідеологічний дискурс характеризувався неоднорідністю і часто трансформувався під впливом історичних обставин, що дозволяє стверджувати про гібридність цього дискурсу. Гібридність як поєднання різних, нерідко суперечливих елементів, належить до вагомих категорій культури, відображених у мистецтві, літературі, лінгвістиці. Це настільки складний концепт, що іноді навіть саму гібридність уважають гібридною категорією[241]. З цим пов'язують також культурну гібридність або змішаність дискурсу, яку часто розглядають у постколоніальній перспективі. У XXI ст., після початку російсько-української війни 2014 р., важливим стало також поняття гібридної війни, гібридної атаки, в т. ч. в культурній та інформаційній сферах, – агресії непрямої, двопланової, почасти прихованої.

Ідентичність, політична діяльність, мова й література москвофілів також позначені рисами гібридності. Звідси, з одного боку, лояльність до греко-католицизму, а з іншого – симпатії до православ'я, галицько-малоруська й водночас загальноруська ідентифікація, відданість Австрії й орієнтація на

[240] Слотюк Т. Антиукраїнська суть москвофільської преси...
[241] Guignery V. Hybridity, Why It Still Matter. *Hybridity: Forms and Figures in Literature and the Visual Arts* / ed. by V. Guignery, C. Pesso-Miquel and F. Specq. Newcastle upon Tyne, 2011. P. 1–8.

Російську імперію до Першої світової війни, а згодом – на Польщу та російські еміграційні середовища і навіть на Польщу й радянську Росію, одночасне вживання української, польської та гібридної квазіросійської мови з українськими конструкціями.

Міфи й стереотипи. Під міфами, зокрема історичними, розуміємо, за Єжи Топольським (Jerzy Topolski), «перекази, що не піддаються верифікації, а існують у свідомості дослідників та в їхніх текстах», тобто сакралізовані, знерухомлені знання, висловлювання, фактографічні відомості, що не ставляться під сумнів[242]. Класичним зразком такої міфології, яка мала водночас релігійно-містичне та ідеолого-політичне наповнення, замасковане в ідеї християнства (зокрема у православній формі), є пропагована ще перед Першою світовою війною О. Мончаловським ідея «святої Русі»[243]. Вона базувалася на примордіалістському уявленні про християнську природу Русі, яка сакралізує її територію та людей (передовсім тих, котрі іменують себе «русскими»)[244].

З моменту поділу відносно єдиного доти руського руху в Галичині середини XIX ст. на українофілів, русофілів, полонофілів, серед їхніх представників поширилися авто – і гетеростереотипи, з яких урешті-решт і сформувалися політична міфологія та публічне сприйняття кожного з цих напрямків. Такі процеси – формування та поширення стереотипів у суспільній (і науковій) думці, як відомо, досить складні. Проте, як наголошує В. Ліппманн, поняття міфу та стереотипу виконує також захисну функцію, охороняючи свій, власний світ індивідуума чи групи індивідуумів від чужого світу і таким чином утривалюючи традицію[245]. Саме на підставі стереотипних уявлень русофілів про Україну та українців, Росію й росіян і формувалося їхнє бачення певних суспільних явищ, політичних подій чи історичних персоналій. Однак такі стереотипи й міфи виконували радше роль негативних упереджень, ґрунтованих

[242] Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної нарації / пер. з пол. Київ, 2012. С. 207–208.
[243] Osadczy W. Święta Ruś…
[244] Мончаловскій О. Святая Русь. Львов, 1903. С. 6.
[245] Lippmann W. Public Opinion. P. 96.

на схильності до відокремлення від інших українських політичних партій та бажання шкодити їм[246].

Специфіка москвофільського міжвоєнного націоналізму. У другій половині XIX ст. в русофілів, як і в представників українофільської течії, відбувалося конструювання національної ідентичності як основи формування модерного націоналізму. Впродовж XIX ст. русофільська течія намагалася відстояти домінуючі позиції своєї політичної сили в суспільно-політичному русі українців Галичини та своє, як на їхню думку, єдино правильне бачення національного розвитку. Спираючись на висунуту Денисом Зубрицьким теорію «єдності русского народу», вони формували свою національну ідентичність.

У цій теорії належність до «високої» русскої культури з давніми традиціями мала протистояти «чужій високій культурі» (у різні періоди різній – польській, австрійській, залежно від того, у складі якої держави перебувала тоді Галичина). Націоналізм москвофілів, як і українофілів, спершу був чинником опору іноземному пануванню та культурній асиміляції, зокрема полонізації русинів / українців, шляхом культурного відродження й самоствердження. Та пройшовши процес концептуалізації національної ідеї, що сприяло подальшому формуванню «русскої» ідентичності.

Націоналістичне почуття було притаманне москвофілам, котрі, довший час залишаючись лояльними до Австрійської монархії, потай думали, що межі їхньої держави – то кордони Великої Русі, тобто Російської імперії, і в роки Першої світової війни, як тільки настала слушна нагода, відкрито задекларували доктрину адміністративно-політичного приєднання Східної Галичини до Росії. Невдача цієї акції, а далі приєднання західноукраїнських земель до Польщі (рішенням Ради послів 1923 р.) знову спонукали їх відстоювати те, що вони вважали національним правом у чужій державі. У своїх програмних документах, періодиці, окремих публіцистичних працях, москвофільські діячі активно оперували термінами «народ», «нація», «націоналізм».

Москвофіли здебільшого розрізняли поняття народу й нації. Народ для них був певною формою національної та етнічної єдності (те саме, що й «народність», іноді «плем'я» або «відгалуження», «гілка», «ветвь»), історичною спільністю

[246] Пор.: Newcomb T. M., Turner R. H., Converse P. E. Psychologia społeczna: studium interakcji ludzkich. Warszawa, 1970. S. 453.

людей, яка склалася на певній території та володіє усталеними особливостями мови, культури, а також усвідомленням своєї єдності й відмінності від інших. Згідно з їхньою концепцією, існували три народності: великоруська, малоруська і білоруська, які разом творили «русский» народ[247]. З огляду на це, москвофіли й називали себе «представниками русского народа Галичини»[248], наголошуючи, що їхнім опертям є «ідеологія культурної і народної єдності русских племен» (див. хоча б резолюції з'їзду РСО від 26 липня 1934 р.[249]). Порівнюючи «малоросів», росіян та білорусів з субетнічними групами польського народу, вони заявляли, що для «русских» «сепаратизм» (тобто відокремлення українців від решти східних слов'ян), неприйнятний так само, як для поляків немислима самостійність мазурів, кашубів і т. д.[250]

Іноді, однак, передусім коли йшлося про «триєдиний» «русский народ», москвофільські автори ототожнювали термін «народ» із терміном «нація» (сьогодні тлумачиться як історична спільність людей, що складається на підставі спільності території, економічних зв'язків, літературної мови, певних особливостей культури і колективної психології, які є її диференційними ознаками): однією («русскою») нацією для них були вже згадані три східнослов'янські народи («народності», «племена», «ветви»). Водночас москвофіли намагалися довести відмінність між «русскою» мовою та російською, а ототожнення цих понять їхніми політичними суперниками кваліфікували як свідоме упередження, яке до того ж використовувалося для дискредитації їх перед владою[251]. Проте москвофільські активісти не вважали, наприклад, українську культуру загальносвітовим чи європейським феноменом, на відміну від культури польської чи російської. Вони твердили, що «малоруська» культура не витримує конкуренції з польською[252].

В історіософії москвофілів міжвоєнної доби, як і для їхніх попередників, «русский» народ – це спільнота з «тисячолітньою історією», що сягає часів середньовічної Русі. Завдання, яке ці діячі перед собою ставили як у XIX, так і в XX ст., – відродження та збереження культурних традицій цієї первісної,

[247] РНО і РСО. *Діло*. 1930. 12 жовт. Ч. 227.
[248] Наша головна задача. *Русскій голос*. 1923. 2 черв. (20 мая). № 21.
[249] ДАІФО. Ф. 2 сг. Оп. 1. Спр. 1332. Арк. 3.
[250] Русскій голос. 1930. 15 мая. № 35 (429).
[251] Рабское подхалимство. *Русскій голос*. 1929. 20 янв. № 5 (297).
[252] Язык и культура. *Русскій голос*. 1938. 9 янв. № 1 (835).

утопічної Русі в межах тих держав, до складу яких входила тогочасна Галичина (Австро-Угорщини в XIX ст. та Польщі у міжвоєнний період). Політичну перспективу майбутнього розвитку триєдиної нації москвофіли вбачали в повторному об'єднанні в єдину націю в колишніх кордонах Русі та відновлення цієї держави як політичного організму. Шляхом досягнення такої мети мав стати «русский» об'єднавчий рух на галицьких теренах. А результатом – культурно-політична злука «галицко-русского народу» з «русскимъ народомь въ Россіи» під проводом «всеросийского» чи «загальноруского» уряду в спільній російській / загальноруській державі[253]. Об'єднання з Великоросією адепти москвофільства розглядали як єдину можливість порятунку «народу». При цьому вони намагалися залишити собі поле для маневру, тож зображали себе вірними й «малоруським» патріотичним настроям. Скажімо, москвофільські діячі не виключали, що центром об'єднаної «русской» нації може стати Київ: «не надаємо значення, чи буде гегемонія належати Києву, чи Москві»[254]. Вони зазначали, що «галицькі общерусси» не ототожнюють «русскості» з «великорусскістю», а отже, їх не можна звинувачувати в «пренебреженіи к их малорусской природѣ»[255]. Ця уявна національна єдність чи триєдність Русі, за москвофільською концепцією, спочатку мала виникнути на рівні культурно-освітньому, а вже згодом перейти на рівень політичної інтеграції.

На позначення жителів Східної Галичини москвофіли вживали етнонім «русский / галицко-русский народ» (варіація – «русский народ Прикарпаття», що з'явилася під час Першої світової війни, коли декларувалася готовність ввійти до складу Російської держави[256]; натомість пізніше говорили про належність «русской Галичини до Польщі»[257]). Цей «русский народ» населяв Східну Галичину, підросійську Наддніпрянську Україну (Малоросію), Білорусь та Росію. Для визначення державності й державної належності в москвофільському лексиконі існували терміни «Россія» та «російський»; слова «Русь» і «руській» уживалися для окреслення цілої («триєдиної») нації й належності до неї, а означеннями «білоруський», «великоруський» і «малоруський» розрізнялися три

[253] Наглый вызовъ. *Русскій голос*. 1923. 9 черв. (27 мая). № 22.
[254] Заколдованный круг. *Русскій голос*. 1928. 23 сент. № 272–274.
[255] Каренин В. Русско-украинская проблема. *Русскій голос*. 1931. 15 марта. № 10 (503).
[256] Докладная записка делегата Русскаго Исполнительнаго Комитета во Львовѣ, д-ра Э. Вальницкаго. Одесса, 1919. С. 6–7.
[257] «Вовки вь овечой скорь». *Воля народа*. 1922. 1 лип. Ч. 73.

складові цієї нації[258]. Етнонім «галицко-русский» у баченні москвофілів охоплював частину народності (етнічної гілки), поки що відокремленої від основного «русского народу», який перебуває в Російській державі[259].

Допоки «русскі» ще у складі іншої держави, москвофільські діячі вважали своїм обов'язком турбуватися про «вільне виявлення етнічних особливостей», що гарантуватиме культурний і економічний успіх[260]. Власне тому в міжвоєнний період москвофіли, принаймні на рівні риторики, обстоювали політичні, громадянські та культурні права «русинів» («русских»). Учасники з'їзду 1923 р. навіть ухвалили спеціальне рішення звернутися до влади з вимогою забезпечення «місцевому русскому населенню» рівних прав (у політичному, економічному та культурному відношеннях) з іншими народами Польщі: визнання громадянського і культурного повноправ'я в краї як самої «русскої народності», так і «русскої» літературної мови; створення передумов для розвитку «русского» шкільництва тощо[261]. У програмі РНО від 1926 р. мовилося й про обласну автономію «русских» / «західноруських» земель у польському державному організмі[262]. Представники автохтонного населення цих земель у москвофільських наративах фігурували як «русскі» або «русини».

Такими своїми наративами й діями москвофіли намагалися підтримати утопію – картину уявного ідеального соціального ладу[263], при якому «русскі народности / племена / ветви» загальноруської нації житимуть щасливо, незалежно й справедливо; картину, накладену на образ утопічного простору, де цей порядок існував колись (княжа Русь) і мав би реалізуватися в майбутньому (нова Русь). Крізь цю утопію проглядався міф «Святої Русі» Осипа Мончаловського та російських апологетів цієї міфологеми.

Консервативність націоналізму міжвоєнних галицьких москвофілів виявлялася як через прив'язаність до традиції старорусинства XIX ст., так і через своєрідну застиглість, бажання повторювати стереотипи й кліше та поширювати

---

[258] Каренин В. Русь и украинцы. *Русскій голос*. 1932. 23 окт. № 41 (582).
[259] Наша головна задача. *Русскій голос*. 1923. 2 черв. (20 мая). № 21.
[260] Программа Русск. Нар. Организаціи, принятая на Съѣздѣ 29-го іюня. *Русскій голос*. 1926. 4 іюля. № 162.
[261] Русскій Народний съѣздь. *Русскій голос*. 1923. 3 лист. (21 жовт.). № 43.
[262] Программа Русск. Нар. Организаціи…
[263] Про проблему утопії й утопічного мислення див., зокрема: Mannheim K. Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge. London, 1979. P. 49–86, 173–236.

тиражовані міфологеми тієї національної свідомості, котра згасла ще напередодні Першої світової війни або й раніше.

Накладення порівняльно-історичного методу на географію міжвоєнних концепцій націоналізму дає змогу виділити головні параметри, які дозволяють чіткіше зрозуміти природу саме москвофільського його різновиду. Це чітка опозиція до українського інтегрального націоналізму, що поступово наближався до класичного варіанту, проголошуючи українську націю найвищою цінністю, заради якої варто віддати життя, прославляючи збройну боротьбу за національне визволення, запроваджуючи культ харизматичних лідерів та містику національної солідарності. Навіть відносно пом'якшений його варіант у трактуванні Дмитра Донцова та його однодумців з «Вістника» викликав ідеологічний спротив москвофілів – головно через те, що в центрі цієї системи стояла українська ідея, ідеологія української державності як категоричний імператив. Натомість власний націоналізм москвофілів існував в інших понятєвих координатах. Його слід вивчати у зіставленні з тогочасними концепціями «русской ідеї», які були різновидами російського націоналізму.

Москвофіли розрізняли державний і народний націоналізм. Під поняттям державного вони розуміли російський націоналізм, який існує лише в кордонах Росії. Натомість народний націоналізм, за цією теорією, властивий усім гілкам «русского» народу («малоросам», росіянам, білорусам). Тому й РНО, як «русска» національна організація, стоїть на ґрунті «русского», себто народного, а не російського, державного, націоналізму. Це було логічно з політичного погляду: інакше РНО не могло б отримати затвердження від польської влади і діяти легально[264].

Український націоналізм, який у міжвоєнний час радикалізувався, москвофільські діячі називали «доктринерським», всілякими способами намагаючись довести його нежиттєздатність, зобразити таким, що суперечить усім логічним переконанням і не має реального теоретичного підґрунтя. Жодна програма «доктринерського націоналізму» не усуне провінційності «малоруського» по відношенню до загальнонаціонального «русского» – підкреслювали русофіли. Культурна, політична, економічна сила і слава Русі чи

[264] Рабское подхалимство…

Малоросії перебувають у тісному зв'язку із життям «іншого» руського світу – наголошували вони[265]. Така ідеологія в умовах міжвоєння означала дрейфування від ідеї України в бік російської ідеї.

Цивілізаційний вибір. Дискурс москвофільства був обумовлений ситуацією вибору: до Першої світової війни – між Росією й Австрією, у міжвоєнні роки – між Білою Росією / Червоною Росією (СРСР) і Польщею, а загалом – між Росією й Заходом. А отже, діяльність носіїв цього дискурсу, якщо застосувати сучасний термін Самуеля Гантінгтона (Samuel Phillips Huntington), проходила по лінії зіткнення цивілізацій[266]. Самі москвофіли опиралися на теорію Миколи Данилевського, який протиставляв Росію та слов'янство, що мало бути в неї інкорпороване, Європі, котра не визнає Росію своєю частиною[267]. Російський автор виходив з концепції корозії європейської дійсності, вказував на принципові розбіжності між російським і європейським способом життя, мислення, віросповідання (православ'я *vs* католицизм), звинувачував колективний Захід в агресивності та виступав проти впливу західної цивілізації на Росію[268]. За словами лідера москвофілів В. Дудикевича, будь-які інші орієнтири, окрім як на «русскій мир», – це «безусловное служеніе Риму, то-есть католичеству, правительству и западной цивилизаціи», а це «нам загрожує небезпекою перестати бути "русскими" і зробитися поляками, а вже потім, разом з ними, звичайно німцями»[269], тобто стати частиною іншої цивілізації[270]. М. Данилевський протиставив європейську, або германо-романську, цивілізацію православно-слов'янській, провідну роль у якій відігравала Росія[271].

Ця теорія, однак, показувала самих москвофілів у двозначному, гібридному світлі: «галицькі русскі» жили в Європі, а не в Росії, тож їхнє формування (переважно) відбувалося в європейському, а не російському політичному та культурному просторі, при цьому вони принаймні декларативно тяжіли до Сходу, Росії, а не до Заходу. Це породжувало суперечність чи роздвоєність ідентичності,

---

[265] Ахов Є. Гдѣ причины? *Русскій голос*. 1929. 13 янв. № 3 (295).
[266] Huntington S. L. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York, 1996. Пор.: Ададуров В. Война цивилизаций: Социокультурная история русского похода Наполеона. Киев, 2017. Т. 1: Религия – Язык. 400 с.
[267] Данилевский Н. Я. Россия и Европа. 574 с.
[268] Там само. С. 263.
[269] Дудикевич В. С. 14.
[270] Мончаловский О. А. Литературное и политическое украинофильство… С. 175.
[271] Данилевский Н. Я. Россия и Европа. С. 16, 108.

проте представники москвофільства в собі її не помічали (чи не визнавали) – лише у своїх ідейних супротивниках.

У контексті міжвоєнної УРСР з її коренізацією / українізацією москвофіли наводили приклади діячів зазбручанської України, які стояли перед цивілізаційним вибором між Сходом і Заходом. Згадувалося, зосібна, про Миколу Хвильового, перед яким тоді постала дилема культурної орієнтації: на «серце східної культури» (Москву), чи на Захід. Москвофільські автори зображали це так, нібито орієнтація на власні сили «за рецептом галицьких українців» була б для українського письменника наївним самолюбством. Вони підкреслювали певну, на їхню думку, неповноцінність української культури на тлі опозиції Сходу й Заходу, заявляючи, що не існує сили, здатної сформувати окрему українську національну культуру, «одаренную своїй собственной, особой душой, а не плагіаты, копированные с чужих мотивов»[272]. Для обґрунтування антизахідницьких переконань наводилися цитати з праць ідеологів українського націоналізму, підтасовані під москвофільську концепцію. Зокрема, цитувалися витяги з роздумів Дмитра Донцова, який про українську еліту в СРСР писав, що її творчість не перестає крутитися довкола свого «сонця» – Москви, що в неї немає «власної душі» – тільки «чужа, московська», або вона роздвоєна і є лише «погноєм свого провінціального для чужого загального», без власного абсолюту / догмату (створити його – це завдання майбутнього для українців)[273]. Критикуючи українську еліту в СРСР, Д. Донцов, визначний ідеолог українського інтегрального націоналізму, насправді аж ніяк не закликав до орієнтації на Росію – навпаки, він стверджував, що українська нація є для нього абсолютною цінністю, а незалежна Українська держава – найвищою метою[274]. Прикметно, що поставши перед цивілізаційним вибором (Європа чи Росія / Москва), міжвоєнні москвофіли не акцентували його – ані так, як це робили українські патріоти / націоналісти в Галичині, ані як українські націонал-комуністи в СРСР, ані як російські білоемігранти. Вони лише (як-от члени РНО) зазначали, що московської орієнтації в державному розумінні ніколи не мали: з Москвою в них спільна

[272]Ахов Є. Гдѣ причины? *Русскій голос*. 1929. 7 янв. № 2 (294).
[273] Там само.
[274] Див.: Зайцев О. Націоналіст у добі фашизму: Львівський період Дмитра Донцова, 1922–1939 роки: Начерк інтелектуальної біографії. Київ, 2019; Erlacher T. Ukrainian Nationalism in the Age of Extremes: an Intellectual biography of Dmytro Dontsov. Cambridge, MA, 2021, xvi + 642 p.

тільки мова, література, культура, але це без жодних політичних наслідків[275]. Очевидно, така позиція повинна була захистити москвофілів перед польською владою, адже артикулювалася їхня культурна чи цивілізаційна, але не політична, єдність з росіянами.

Елітарність / замкненість. Ще одна особливість москвофільського руху – їхнє місце в соціумі. Якщо виходити із соціального статусу членів русофільських організацій, таких як Ставропігійський інститут, то вони претендували на роль політичної й культурної еліти – так, як її бачили ще Вільфредо Парето (Vilfredo Pareto) та Ґаетано Моска (Gaetano Mosca), тобто «організованої меншості, що здійснює керівництво неорганізованою більшістю»[276], чи, якщо залучити інші визначення елітарних прошарків, «людей, які мають інтелектуальну й моральну перевагу над масою безвідносно до свого статусу», чи й навіть найбільш пасіонарної, провідної й активної групи в суспільстві[277]. У XIX ст. русофіли дійсно могли претендувати на таку роль, проте вже на кінець XIX – початок XX ст. їхній вплив, порівняно з впливом українофілів, помітно зменшився, вони були відтиснені на суспільно-політичний маргінес і в міжвоєнний час перетворилися на досить вузьке суспільне середовище. За різними класифікаціями соціологів, наприклад Яна Щепанського (Jan Szczepański)[278], русофільські кола можна розмістити між обмеженими групами, з відносно менш строгими правилами прийому нових членів, і замкненими групами, з чіткими критеріями членства, що різко відмежовують їх від решти суспільства. Стосовно міжвоєнних москвофілів можна вжити навіть характеристику «кастовість», хоча, звісно, класичною кастою, типовою для східних суспільств, прихильники москофільського руху не були. Водночас їхнє суспільно-політичне життя оформлювалося в модерні політичні партії – об'єднаних спільною політичною ідеєю (тут це т. зв. «русская идея») групи людей, які використовували своє об'єднання як інструмент впливу еліт / малих груп на ширші маси суспільства[279]. Проблемою москвофілів міжвоєнного періоду стало те, що їхні партії й рухи виявилися закритими корпораціями, покликаними слугувати передовсім

[275] Новыя вѣянья. *Русскій голос*. 1927. 28 авг. № 217.
[276] Елітознавство / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ, 2013. С. 14.
[277] Там само. С. 15.
[278] Szczepański J. Elementarne pojęcia socjologii. Warszawa, 1970. S. 109–128.
[279] Пор.: Партія політична. *Політологічний енциклопедичний словник* / за ред. Ю. С. Шемчушенка, В. Д. Бабкіна. Київ, 1997. С. 348.

корпоративним інтересам та поглядам. У замкненому москвофільському середовищі розвивалася специфічна колективна психологія малих закритих груп з великою згуртованістю, обмеженістю вступу й одночасно із «феноменом духу групи», з виразною упередженістю до опонентів і блокуванням альтернативних думок чи концепцій[280].

Тут усталювалися основні детермінанти колективної психології москвофілів: їхня ментальність, історична та культурна пам'ять. Історична ментальність (у дефініції Пітера Дінцельбахера (Peter Dinzelbacher)[281]), як і вся спрямованість мислення й культури москвофілів, була двоїста: вона охоплювала і підставові елементи українського / малоруського та європейського менталітету, і бажання наблизитися до менталітету великоруського / російського. Те саме притаманне й для їхньої колективної історичної, культурної та комунікативної пам'яті – тих форм пам'яті, фіксації подій, котрі виникають над індивідуальною пам'яттю окремих людей, фіксуючи соціально та історично значущі події. У вигляді комунікативної традиції та пам'яті, переданої усним шляхом чи культурної, утриваленої в писемних текстах, колективна пам'ять москвофілів залишалася складною й суперечливою, бо була схожа водночас і на українську, і на російську. Показовим прикладом є хоча б трактування знакової для москвофілів теми: трагедії Талергофу й Терезина, що спричинилося до появи низки щорічних ритуалів. Саме така неодновекторність і неоднорідність, двозначність культури, мислення, політичних поглядів залишається головною проблемою для сучасного дослідника, який аналізує різні аспекти еволюції галицького москвофільства міжвоєнної доби.

[280] Партико Т. В. Загальна психологія. Київ, 2008. С. 163.

[281] «Історична ментальність – це набір способів і змістів мислення та сприйняття, які типові для відповідного колективу у відповідний період. Ментальність виявляється в діях» (Історія європейської ментальности / за ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам'янець. Львів, 2004. С. 21).

РОЗДІЛ 3
ФОРМУВАННЯ ІДЕОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ГАЛИЦЬКОГО МОСКВОФІЛЬСТВА

3.1. Москвофільська течія у Східній Галичині: інституалізація, пошук компромісів та протистояння з українофілами

Доба національно-культурного піднесення у 40-х роках XIX ст., що сколихнула всі народи Австрійської держави, мобілізувала й галицьких українців до активізації політичного і громадського життя. У час революційних подій 1848–1849 рр. галицькі українці заснували свій перший політичний орган – Головну руську раду (ГРР), яка оголосила про необхідність поділу Галичини за етнічним принципом на Східну та Західну, виступили з вимогами про запровадження демократичних прав і свобод тощо. Виразниками національних інтересів стали духовенство й незначна частина світської інтелігенції, у середовищі котрої були чиновники, підприємці, відомі діячі науки, літератури та культури[282], при чому третина діячів ГРР належали до Ставропігійського інституту[283]. Очолив Раду єпископ, митрополит Галицький і архиєпископ Львівський Григорій Яхимович, його заступником став крилошанин, декан львівського капітулу, пізніший єпископ Холмський Михаїл (Михайло) Куземський. Членами ГРР стали також член Ставропігійського інституту, один з пізніших засновників «Народного дому» та Галицько-Руської матиці Йоан / Іван Борисикевич, катехит, публіцист, пізніший (у 1870-х рр.) адміністратор Львівської архиєпархії та єпископський вікарій Михайло Малиновський; письменник, композитор та співзансновник «Зорі Галицької» Теодор Леонтович, один з засновників модерної галицької історіографії Денис Зубрицький, промисловець та колекціонер Іван Товарницький та ін.[284].

---

[282] Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). С. 97–98.
[283] Там само. С. 152.
[284] Див.: Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. О. Турія, упоряд. У. Кришталович та І. Сварник. Львів, 2002.

Світоглядні позиції частини цих діячів, які в українській історіографії часто фігурують як «старорусини» або «святоюрці»[285], детермінувалися орієнтацією на Австрійську імперію, яка мислилася ними як природний захисник галицьких українців, вірністю Греко-католицькій церкві та антипольськістю[286].

Галицькі українці наслідували процеси, що відбувалися в усіх слов'янських народів Австрійської держави в період національного піднесення. Так, 1848 р. ГРР ухвалила рішення про заснування культурно-просвітнього товариства Галицько-руська матиця[287] за зразком інших слов'янських матиць, а наступного року було ініційовано створення товариства Народний дім (уконституювалося 1872 р.) та спорудження греко-католицького храму (Преображення Господнього).

Ставропігійський інститут, Галицько-руська матиця, Народний дім, засноване 1874 р. Товариство ім. М. Качковського згодом стали інструментарієм для реалізації партійних завдань русофілів. Статутні положення цих русофільських товариств забезпечували надійність їхнього фінансового становища. Скажімо, у разі ліквідації Народного дому, його майно переходило до Ставропігії, а після припинення діяльності Галицько-руської матиці – ділилося між Ставропігійським інститутом і Народним домом[288]. Типовою ознакою для діячів русофільського руху було одночасне членство в їхніх політичних партіях та культурно-просвітніх товариствах. У біографіях більшості русофілів зазначалося: «состоял членом всехъ центральних русских обществ» (під ними розумілися щойно названі громадські інституції). Це надавало москвофільському рухові сконсолідованого характеру.

---

[285] До «старорусинів», чи «святоюрців», належали представники вищої греко-католицької ієрархії, які зосереджувалися довкола митрополичої кафедри церкви св. Юра у Львові, та окремі світські особи, головно члени Ставропігійського інституту, єдиного на той час світського товариства галицьких українців. Докладніше див.: Орлевич І. Поняття «святоюрці» в українській історії. *Вісник Львівського музею історії релігії*. Львів, 2011. Ч. 9. С. 96–97.

[286] Середа О. Українські народовці та польські повстанці в Східній Галичині (1863–1864): таємні контакти та публічні дискусії. *Galicja a powstanie styczniowe*. Warszawa; Rzeszów, 2013. S. 125–134.

[287] Orlevych I. The Galician-Ruthenian Matica... P. 292–295; Седляр О. «Галицько-руська матиця»: завдання, організація, члени товариства (1848–1870 рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2012. Вип. 21. С. 668–692.

[288] Детальніше див.: Орлевич І. Товариство «Народний дім» у Львові в 1941–1921 роках. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 275–288; Її ж. Львівський Ставропігійський інститут (1914–1925). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 153–169.

Як відомо, важливим чинником впливу на самоідентифікацію народу є знання про його історичне минуле. Найпопулярнішим галицьким істориком середини XIX ст. був Д. Зубрицький (1777–1862), праці котрого з історії Ставропігійського братства, львівських друкарень, Галицького князівства тощо будили в галицьких українців інтерес до свого минулого[289]. У них автор доводив тезу про етнічну єдність «русского народа» та Київську Русь як державу всіх східних слов'ян, називаючи Галицьке князівство лише дрібною частинкою обширного русского світу» («мелкою частицею обширного русскаго міра»)[290].

Вчення Д. Зубрицького було покладене в основу наукових студій його учнів та послідовників – Я. Головацького, А. Петрушевича, І. Шараневича, а також усіх учених-русофілів. Щоправда, на початку 50-х років XIX ст. тезу про «єдину русску народність» розкритикував російський історик М. Погодін. Він висунув гіпотезу про Київську Русь як утвір тільки великоросійського народу[291]. Такі самі погляди висловлював у своїх творах російський учений Миколай Карамзін (Николай Карамзин). Княжий період Київської Русі він характеризував як «російський» – «…да будетъ Кіевъ матерію городов россійскихъ»[292]. Це спростовував український дослідник Михайло Максимович, заявляючи про право малоруської народності на києво-руську спадщину й обстоюючи теорію «єдиної руської народності» у складі малоросів і великоросів[293]. Подібною була позиція й українських істориків перших десятиліть XIX ст. – Дмитра Бантиш-Каменського, Миколи Мартоса, Миколи Маркевича[294]. Це заперечує поширену в українській історіографії думку про вагомий вплив М. Погодіна на формування історичних поглядів Д. Зубрицького, оскільки, як переконуємося, вони бачили розвиток історичного процесу східнослов'янських народностей по-різному[295]. Однак погодінські погляди все ж мали резонанс в галицькому москвофільському

[289] Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). С. 150.
[290] Зубрицкій Д. Исторія древняго Галичско-Русского княжества. Ч. 1. С. 1–2, 9.
[291] Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). Київ, 2006. С. 69.
[292] Карамзинь Н. М. Исторія государства Россійскаго. С.-Петербургъ, 1892. Т. 1. С. 84.
[293] Юсова Н. «Давньоруська народність»… С. 69.
[294] Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів, 1991. С. 22–23.
[295] Див. зокрема: Куций І. Проблема «руської» етнонаціональної ідентичності в науково-історичній спадщині Дениса Зубрицького. .

середовищі, тому вчення про Київську Русь як утвір лише російської народності, певною мірою, вплинуло на окремих представників москвофільства.

Москвофіли визнавали відмінності між українським («малоруським») та російським народами, але тільки як складових («ветвей») єдиного «русского» народу, відповідно і мову «малоруську» (українську) розглядали як діалект «русскої».

Для діячів, які вели провід у суспільно-політичному житті галицьких українців у 40-х роках XIX ст., була притаманна лояльність до австрійського уряду[296]. Прорусофільські настрої на цих теренах почали зміцнюватися після поразки революції 1848–1849 рр., коли надії галицьких українців на підтримку з боку австрійської влади не виправдалися. Задекларувавши свою вірність австрійському престолу, українські діячі сподівалися, натомість, на захист від своїх «внутрішніх» ворогів – поляків, а також на визнання їхніх прав. Однак перевага, надана урядом полякам (відмова русинам у поділі Галичини на Східну і Західну), послабила австрофільські настрої серед старорусинів і спонукала звернути свої погляди на давнього суперника Польщі – Росію. Крім того, в цей період, після розгрому Кирило-Мефодіївського товариства й антиукраїнських репресій у Росії з кінця 1840-х рр., помітно зменшується ідейний вплив на Галичину Наддніпрянської України[297].

Молодше покоління, котре намагалося створити літературну мову на основі народної, орієнтувалося на український рух на Наддніпрянській Україні. Вони також організовувалися в гуртки, які називали громадами, і читали літературу наддніпрянських громадівців, привезену з-за кордону. 1861 року у Львові постала перша руська громада «Молода Русь», що проповідувала одноціліcть і самостійність руського (українського) народу. Звідси вийшли «Вечерниці» – орган «Молодої Русі» за редакцією Федора Заревича (1862), «Мета», редагована Ксенофонтом Климковичем (1863), а також «Нива», редактором якої був Кость Горбаль (1865). «Львівська громада» відновилася із заснуванням Товариства

[296] Нашъ програмъ. *Слово*. Львовъ, 1861. Ч. 1.
[297] Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини… С. 386.

«Руська бесіда» у Львові, що стало вже справжнім прихистком української національної думки (1864). Поступова інституалізація народовського руху викликала занепокоєння з боку русофілів. Такі дії «молодих» критикувалися представниками старшого покоління, котрі сприймали це як небезпеку для єдності «русского народа». Утворення народовської партії розглядалося як несамостійний проєкт і польська інтрига. Тоді, за переконанням москвофілів, утворились дві партії – партія “старших” (русофіли) і “молодших” (народовці). Старші спирались на допомогу уряду, молодші почали мріяти про Україну із гетьманами та козаками з окремою мовою і правописом»[298]. З іншого боку, кристалізація політичної свідомості тих, хто став згодом переконаними народовцями, також не була простою, інколи вони вагалися між українофільством та москвофільством[299].

Поразку Австрії у війні з Пруссією поляки використали на свою користь. 1866 року, попри протести українців, сейм ухвалив звернення до цісаря з вимогою заснувати коронне канцлерство для Галичини. Це був важкий удар для української репрезентації і, як наслідок, 8 серпня 1866 р. у «Слові» з’явилася стаття «Погляд в Будучність», у якій автор (священник, письменник та популяризатор науки, один з пізніших лідерів москвофільства Іван Наумович) заявив про належність галицьких українців до «русского» народу, підкресливши, «що границею нашею народною ни Збручъ, но дальше Днѣпра?..»[300]. При цьому русофіли завжди декларували, що звинувачення їх з боку народовців у політичній єдності з Росією безпідставні[301].

Правомірну оцінку таких заяв дав свого часу український національно-демократичний діяч Кость Левицький, який констатував, що москвофільське об’єднання вперше було репрезентоване як форма захисту українського населення «від Польонії», тобто польського політикуму, але водночас це був акт недовіри до

---

[298] Слово. Львовь, 1869. 19 нояб. (1 дек.). Ч. 91.

[299] Середа О. Між українофільством і панславізмом: до історії змін національної ідентичности галицько-руських діячів у 60-х роках XIX ст. (спроба полібіографічного дослідження). *Journal of Ukrainian Studies.* Vol. 35–36: Confronting the Past: Ukraine and Its History. A Festschrift in Honour of John-Paul Himka. 2010–2011. P. 103–119.

[300] Там само. 1866. 27 лип. (8 серп.). № 59.

[301] Современное украйнофильство. *Слово*. Львовъ, 1875. 24 апр. (6 мая). Ч. 44.

австрійського уряду й вияв власного безсилля[302]. Відтак поляки знову отримали привід говорити про симпатії москвофілів до Росії. Аналогічно оцінювала ситуацію й австрійська преса, яка поширювала інформацію про маніфест у своїх емоційних повідомленнях[303].

Формуючись як суспільно-політична течія, русофіли в 1861 р. заснували своє політичне періодичне видання – часопис «Слово». Його редактором з 1861 до 1871 р. був Богдан Дідицький, письменник, історик, голова Товариства ім. М. Качковського, з 1871 до 1887 р. – Венедикт Площанський, літератор та історик. У 1861 р. газета «Слово»[304] виконувала функції передвиборчого комітету галицьких українців[305].

1870 року москвофіли заснували свій перший політичний орган «Русску раду», а 1900 р. – «Русску народну партію». Москвофільство відігравало провідну роль у суспільно-політичному русі галицьких українців до 80-х років XIX ст.

*Взаємини з україно*філами. Різко критикуючи народовський рух, москвофіли іменували його «дітищем XIX ст.»[306]. При цьому вони розрізняли літературне та політичне україно*фільство*. «Літературне україно*фільство*», у такому баченні, започаткували своєю творчістю наддніпрянські письменники Петро Гулак-Артемовський, Григорій Квітка-Основ'яненко, Іван Котляревський та ін. Згідно з поглядами представників русофільського табору, літературне україно*фільство* було до певної міри позитивним феноменом, оскільки сприяло поширенню «малоросійської» літератури й «малоросійського діалекту».

До 60-х років XIX ст. москвофіли сприймали українізм як явище суто літературне[307]. Однією із головних подій, котру вони пов'язували із зародженням україно*фільського* руху як суспільно-політичної течії, було польське повстання 1863 р., яким поляки начебто хотіли скористатися для реалізації далекосяжних амбітних планів – залучити до своїх рядів і «галицько-русску» молодь, апелюючи до ідеї про відрубність малоросійської мови від мови «русской». Тоді, за їхнім

[302] Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. Львів, 1926. С. 91.
[303] Вендлянд А.-В. Русофіли Галичини... С. 172.
[304] Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 рр. Львів, 2002. С. 29.
[305] Там само.
[306] Новая апологія украинофильства. *Слово*. 1885. 23 іюля (4 авг.). Ч. 79.
[307] Свистун Ф. Галицкая Русь в Європейской политицѣ. Львовь, 1886. С. 10.

твердженням, уперше з'явилися назви «Русь-Україна» і «руско-український»[308]. Нагадаємо, що польське повстання 1863–1864 рр. було спрямоване проти національного гніту з боку російського царизму. Його політичною метою було визначено відновлення незалежної Польщі в кордонах 1772 р., як держави трьох народів: польського, литовського і руського (білорусів та українців)[309]. руху. Поширившись на Правобережну Україну, воно сприяло активізації українського національного руху, зростанню української національної свідомості[310].

Іншою причиною розповсюдження україножильства в Галичині, за визначенням москвофілів, була популяризація творчості Тараса Шевченка. Його твори, як стверджувалося, сприяли формуванню літературного козакофільства, котре негативно впливало на національну самоідентифікацію молоді. Відтак вона почала вимріювати собі самостійну козацьку Україну, вважаючи запорожців ідеалом лицарства, а поляків і великоросів – гнобителями України[311].

Позаяк характерною рисою москвофільства була антипатія до всього польського й будь-які спроби порозумінь з поляками сприймалися як неприпустимі, то угодова акція Юліана Лаврівського[312] з польським представництвом у сеймі 1869 р. викликала шквал обурення з боку русофілів, котрі назвали її зрадою «русского» народу[313]. Однак і цей факт москвофільські діячі сприйняли як лише певну конфліктну ситуацію, й надалі твердячи про існування однієї політичної організації в галицьких українців[314].

Невдала українсько-польська угодова акція Ю. Лаврівського змусила його шукати шляхи консолідації українського суспільства і він став ініціатором об'єднання українських політиків в єдине політичне товариство[315]. Організаційну роботу вів провізоричний комітет на чолі з Юліаном Лаврівським та Йосифом Кульчицьким. Однак, русофіли перехопили ініціативу і не допустили до членства

---

[308] Мончаловскій О. А. Святая Русь. С. 93–94.
[309] Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі… С. 329.
[310] Свистун Ф. Галицкая Русь в Европейской политицѣ. С. 9, 10; Генеза українства. *Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на простый 1915 годъ*. Львовъ, 1914. С. 143.
[311] Мончаловскій О. А. Литературное и политическое украинофильство. Львовь, 1898. С. 72.
[312] До Ю. Лаврівського приєдналися члени «Руського клубу» С. Качала, І. Левицький та ще кілька послів (див.:Чорновол І. Українська фракція Галицького сейму… С. 66).
[313] Русскій народ и его мірская интелигенція. *Слово*. Львовь, 1874. 31 окт. (12 нояб.). Ч. 120.
[314] Слово. Львовъ, 1869. 26 ноября (8 декабря). Ч. 92.
[315] Сухий О. Від русофільства до москвофільства… С. 131.

у новоствореному товаристві українофілів[316]. Заснована в 1870 р. організація москвофілів «Русская рада» стала їхнім політичним органом, який керував передвиборчою агітацією українців за кандидатів до Галицького сейму[317]. Українофіли не ввійшли до її складу і таким чином залишилися без політичного представництва (свою політичну партію – «Народну раду» – їм вдалося створити лише в 1885 р.). Метою «Русской ради», котра проголошувала себе спадкоємицею «Головної русской ради», був захист прав «русского» народу[318]. Згодом ці завдання набули більш чіткого окреслення: зміна виборчої системи, запровадження «русской» мови у справочинство краю, перетворення львівського університету на «русскій» та ін.

У назві товариства, у його статутних документах і звітах[319] уживався термін «русска», «русская» – з двома «с», як і в москвофільській періодиці[320]. А в «Програмі політичного товариства русинів “Русска Рада” у Львові»[321] її автори ідентифікували себе як «русини Галичини». Відповідно до статуту цієї організації, її членом міг стати кожен австрійський підданий «русской» народності (у згаданих звітах це «галицько-русскій народ»)[322].

«Русску раду» очолив о. Теофіль Павликів. Активними діячами були о. Яків Шведзицький, Василь Ковальський, Антін Петрушевич, Іван Гушалевич, Володимир Дудикевич та ін. Із появою цієї організації москвофіли починають говорити про українофілів як про внутрішніх ворогів, наголошуючи, однак, на необхідності й можливості об’єднання. Звідси й задекларована ними готовність надати українофілам місця в усіх своїх товариствах – «наши немногие “украинофіли” находили приступ» і в Комісії «Народного дому», і в «Галицько-руській матиці», і в Ставропігії, і в «Бесіді»[323].

---

[316] Вендланд А.-В. Русофіли Галичини… С. 182.
[317] Мудрий М. Виборчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60–70-ті XIX ст.). С. 38.
[318] Наши дѣла. Русская Рада. *Слово*. Львовь, 1870. 25 апр. (7 мая). Ч. 32.
[319] Отчетъ о деятельности Комитета политического Общества «Русская Рада» за время отъ17 (29) ноября до 30 октября (11 ноября) 1885 г., составленный и в новейшем генеральном Собрании отчитанный Венедиктом М. Площанским. Львов, 1885. С. 3.
[320] Слово. Львовъ, 1885. 15 (27) мая. Ч. 51.
[321] Программа политического общества русинов «Русская Рада» во Львове. Львовъ, 1871. С. 1.
[322] Статуты политического общества «Русская Рада». Львов, 1901. С. 1.
[323] Партіи на Галицкой Руси. *Слово*. Львовь, 1870. 6 (18 іюля). Ч. 44.

Визначаючи основною метою захист прав руського народу, члени Ради обговорювали питання, в яких межах потрібно розуміти «русскій народ»: чи поширювати це поняття на всю Русь – австрійську та «русску» (у складі Російської держави), подібно до єврейського товариства «AllianceIsraelite», котре опікується долею своїх співплемінників, розкиданих по всій землі. Проте дійшли висновку, що «наше становище, дякуючи Богу, не таке, як у єврейського народу, і "наші закордонні брати" самостійно спроможні зарадити своїй ситуації, тому "Русска Рада" захищатиме права "русского народу" лише в Австрійській державі»[324].

Про бажання звести представників обох груп в одну партію з однією назвою, однією ідеєю «єдності русского народу», свідчать коментарі в часописі «Слово» з 1870 р.: «Дають нам (йдеться про обидва напрямки. – І. О.) прізвища рутенів, святоюрців, москалей, москале- і українофілів […]. Такі прізвища відмовляють нам в народних правах і підтримують між нами тенденції, котрі найбільше віддаляють нас від "русского" центру»[325].

У 1869 р. в газеті «Слово» вказувалося, що депутати Ю. Лаврівський та І. Наумович є представниками не одної малоруської партії, а всього «русского» народу в Галичині[326]. Ставропігійський інститут до списку «русскої» бібліографії за 1885 р. включив перелік видань «Просвіти»[327]. Інформація про «русскіе народныи школи» охоплювала і навчальний заклад М. Шашкевича[328]. 1890 року в рубриці «Временника» «Наши общества во Львовѣ» до «своїх» москвофіли віднесли й «Просвіту» та Наукове товариство імені Шевченка[329].

60–70-ті роки XIX ст. стали періодом зародження та інституалізації в галицьких українців двох суспільно-політичних течій – москвофілів та народовців. Слабкість політичних позицій галицьких українців у краї вела до пошуку підтримки різних політичних сил. Утрата сподівання на підтримку з боку

[324] Наши дъла. Русская Рада. *Слово*. Львовь, 1870. 25 апр. (7 мая). Ч. 32.
[325] Наши дѣла. Русская Рада. *Слово*. Львовь, 1870. 25 апр. (7 мая).Ч. 32.
[326] Там само. 1869. 26 нов. (8 дек.). Ч. 92.
[327] Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1886 годъ. Львовъ, 1886. С. 63–64.
[328] Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1900 годъ. Львовъ, 1900. С. 48.
[329] Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1890 годъ. Львовъ, 1890. С. 86.

австрійського уряду в 60-х роках XIX ст. привела до орієнтації на Росію, з котрою вони пов'язували своє історичне минуле та спільне походження як частини «русского» народу, що утворився в часи Київської Русі. Росія для москвофілів була державою, що зуміла зберегти свою незалежність, а відповідно мову. Відчуття належності до «великого русского» народу та його тисячолітньої культури, на переконання русофілів, надавало їм значущості та підвищувало самооцінку. Незрозумілі були спроби молодого покоління – народовців (українофілів) творити літературну мову на основі простонародної, як і заяви про право українського (малоруського) народу на самостійне політичне й культурне існування. З іншого боку, Росія була імперією, яка поступово стала спонсорувати русофілів, тому питанням ставало те, наскільки їхні твердження у цьому плані ставали щирими, а наскільки риторично-політичними.

Однією з головних проблем, яка активно дискутувалась у середовищі галицьких українців упродовж майже всього XIX ст., ставши значною мірою ідентифікатором національної належності, було *мовне питання*. Предметом дискусії стала підстава творення літературної мови – на основі народної чи церковнослов'янської, а також вибір правопису – фонетичного чи етимологічного.

Згідно з русофільськими поглядами, «українізм», який спершу обмежувався обговоренням справи правопису, згодом перетворився на «сепаратизм» (йшлося про заяви українофілів про самостійне існування українського народу), а у 80-х роках XIX ст. взагалі почав поширюватися небезпечний радикалізм, ціллю котрого було відірвати простий люд від Церкви та держави. Українофілів москвофіли все ж сприймали як своїх, іменуючи їх «русскими сепаратистами», які начебто стали «польско-правительственной партией». Найбільше представників москвофільського табору обурила[330] зміна в 1898 р. етнонімів «Русь» і «русскій» на «Україна» та «український»[331], адже поки термінологічні відмінності існували лише в назвах партій, а назва народу залишалась однаковою, був шанс на примирення. Українофіли також уживали термін «руський», «рускій» з одним «с»

[330] Обьявленія общества «Русская Рада» во Львовѣ. *Прикарпатская Русь*. Львовъ,1909. 7 (20) дек. № 9.
[331] Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914... С. 311.

(Товариство «Руська бесіда» (1864), Русько-українська радикальна партія (1890) та ін.). Це було показово, бо, як стверджує теоретик націоналізму Ентоні Сміт, «знову присвоєне або успадковане з минулого власне ім'я покликане відображати національну самобутність, героїзм і усвідомлення спільної історичної долі»[332]. Запровадження нових мовних форм національної самоідентифікації вело до ще помітнішого відчуження та протистояння двох політичних сил.

Москвофіли боролися проти намірів уряду у 1892 р. запровадити в шкільних підручниках фонетичний правопис[333]. Уживання «фонетики», якого таки домоглися народовці, консерватори русофіли не сприймали передовсім через те, що вона начебто віддаляла молодь від церковних книг і від релігії, а так з'являється радикалізм, слідом за ним атеїзм чи навіть анархізм[334].

Свою прихильність до «малорусского діалекту» москвофіли пояснювали як перший крок на шляху до засвоєння «русскої» мови, адже, за їхнім твердженням, новітня педагогіка визнала за діалектами важливу виховну функцію, що забезпечувало успішний вплив на серце та розум народних мас[335].

Упродовж 80–90-х років XIX ст. взаємини між москвофілами та народовцями характеризувалися як спробами порозуміння, так і конфліктами, обумовленими боротьбою за домінування на політичній арені.

Окремі події суспільно-політичного життя все ж спонукали представників обох течій до сконсолідованих дій. Ідеться, зокрема, про реформу в 1882 р. Василіанського чину (переведення до Львова ордену «змартвихвстанців»), котру започаткували в Добромильському монастирі (звідси й назва – Добромильська реформа)[336]. Проти реформи під керівництвом єзуїтів виступали москвофіли та багато патріотично налаштованих діячів з народовського табору, котрі спільними зусиллями організовували протестні віча.

---

[332] Сміт Е. Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Київ, 2004. С. 15.
[333] Орлевич І. В. Товариство імені Михайла Качковського в національно-політичному русі галицьких українців… С. 104.
[334] Галичанинь. 1910. 17 (30) янв. № 13.
[335] Наши идеалы. *Слово*. Львовъ, 1877. 5 (17) февр. Ч. 13.
[336] Див.: Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»...

4 травня 1884 р. у Львові пройшло віче, на якому були народовці та москвофіли[337], спрямоване проти впровадження Добромильської реформи[338]. Незважаючи на побоювання української суспільності, реформа не мала негативних наслідків для Греко-католицької церкви[339].

Кризові явища в Унійній церкві, породжені, серед іншого, й підозрами та звинуваченнями у «відступництві» з боку латинського клиру й польської верхівки, яка в 1860-х рр. перебрала до своїх рук усю повноту влади в Галичині, байдужість австрійського уряду до українців, коливання між лояльністю до Австрії та симпатіями до Росії, проявились у хаотичному обрядовому русі 60-х років XIX ст. (очищення греко-католицького обряду від накинутих «латинських» форм і повернення до давніх східнохристиянських практик) у масовій еміграції священників до Російської імперії, активній ролі галицьких москвофілів у ліквідації унії на Холмщині (1876) тощо[340].

Для багатьох «обрядовців» (прихильників москвофільства) зразком «правдивої віри, незабрудненої чужоземними впливами», стало російське православ'я[341]. Саме його й пропагували москвофіли під виглядом очищення греко-католицизму від латинізації. У 1882 р. під впливом русофілів оголосили про намір перейти на православну віру парафіяни галицького села Гнилички. Як наслідок, австрійська влада розпочала судове переслідування представників москвофільського табору, (т. зв. «процес Ольги Грабар і товаришів 1882 р».).

У цьому процесі фігурували прізвища таких відомих представників русофільства, як Адольф Добрянський, Осип Марков, Венедикт Площанський, Іван Наумович, Микола Огоновський та ін. Їх обвинувачено в державній зраді – за пропаганду москвофільства та православ'я, агітацію за відрив від Австро-

---

[337] Бегей І. О. Добромильська реформа: передумови та наслідки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2013. № 1055. Вип. 16. С. 29–34.

[338] Левицький К. Історія політичної думки... С. 215–216.

[339] Оновлений ЧСВВ став потужним інтелектуальним центром. Реформа вплинула на розвиток чернецтва в краї та сприяла формуванню української духовної культури, якій був притаманний високий рівень освіченості, внутрішня дисципліна та здатність до соціально-економічної адаптації. (О. І. Бегей Добромильська реформа: передумови та наслідки… С. 33)

[340] Турій О. Греко-Католицька Церква та українська національна ідентичність у Галичині. *Ковчег*: наук. зб. із церковної історії / за ред. о. Б. Гудзяка, І. Скочиляса, О. Турія. Львів, 2003. Ч. 4: Еклезіальна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. С. 67–85.

[341] Osadczy W. Święta Ruś... S. 717.

Угорської імперії Галичини, Буковини й Закарпаття та приєднання їх до Росії. Під час розгляду цієї справи в 1882 р. звинувачення в москвофільстві заторкнули не лише самих москвофілів, але й народовців. Народовець В. Барвінський підтримував обвинувачених[342].

Хоча суд не довів факту державної зради, але слідство та судовий процес суттєво похитнули позиції москвофілів[343]. З іншого боку, австрійській суд мав рацію, оскільки їхня діяльність дійсно субсидувалася з Росії, а їхня ідеологічна доктрина формувалася, зокрема, під впливом спочатку Михайла Погодіна (Михаил Погодин), а потім Михайла Раєвського (Михаил Раевский) з Відня, який виступав ініціатором і посередником в реалізації подібних проєктів.

Однак процес О. Грабар викликав невдоволення обох течій і спонукав їхніх представників до переговорів. Наслідком стала міжпартійна угода 1882 р. Згідно з нею, всі політичні акції мали відбуватися за взаємною згодою. Договір 1882 р. формально регулював відносини між москвофілами та народовцями до 1890 р., хоча вони й не припиняли полеміки[344].

Попри ідейні розбіжності в національній площині, до 1890 р. народовці та русофіли виявляли прагнення до компромісу у сфері поточної галицької політики на ґрунті протистояння полонізації. Однак завдання загально-українського національного руху, які з посиленням антиукраїнської політики російського самодержавства перекладали на Галичину обов'язки центру національного життя, вимагали від галицьких політиків негайної модернізації національно-політичного мислення, не залишаючи їм часу для завершення правописних та історичних дискусій. Це змушувало народовців рішуче відмежуватися від москвофільської ідеології та всіх її репрезентантів у Галичині, що врешті виявилося в угодовій акції з представниками польського політикуму

[342] Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини… С. 55.
[343] Там само. Мончаловскій О. А. Памятная книжка в. 25-лѣтній ювілей Общества имени Михайла Качковского 1874–1899. Львовь, 1899. С. 35.
[344] Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини… С. 56.

1890 р. (політика «нової ери»)[345]. Ця угода викликала обурення москвофілів, які почувалися зрадженими[346].

На виборах 1891 р. до Державної думи не було обрано жодного москвофіла. У 1893 р. Народна рада, завдяки зусиллям Ю. Романчука та Телішевського, пішла на консолідацію з «Русскою радою». У результаті цього русофіли І. Добрянський, А. Павенцький, О. Марков увійшли в загальні комітети під час виборів до сейму 1895 р. і Державної думи 1897 р.[347].

Баденівські вибори 25 вересня 1895 р., що відбулися в атмосфері надуживань і безправства (із 63 послів від Галичини було обрано лише 3 українців), започаткували новий етап об'єднання москвофілів і народовців у боротьбі проти влади. Воно протривало до утворення УНДП (1899) і виявлялось у спільних депутаціях до цісаря з протестом проти порушень виборчого законодавства.

Процеси глибинної трансформації, які пройшов український рух у Галичині протягом 1890-х рр., супроводжувалися зниженням політичних впливів і популярності в суспільстві москвофільського напряму та загальною кризою русофільської ідеології. Симпатії до російського царизму закривали москвофілам шлях до контактів з інтелігенцією Наддніпрянської України, яка дедалі більше заявляла про себе в українському національному відродженні. Антипольське спрямування та консерватизм не дозволяли їм співпрацювати з польськими ліберальними й політичними колами. Суттєво звужували базу галицького москвофільства стабілізація та покращення австро-російських відносин, особливо помітні під час перебування на посаді міністра закордонних справ Австро-Угорщини графа А. Голуховського (1895–1906)[348]. Українофіли заснували низку своїх партій – Русько-українську радикальну (1890), Українську національно-демократичну (1899), Українську соціал-демократичну (1899), Революційну українську (1900). Програма УНДП передбачала можливість порозуміння з

[345] Там само. С. 59–60.
[346] Левицький К. Історія політичної думки... С. 252.
[347] Галичанинь. 1910. 4 (17) апр. № 76.
[348] Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини… С. 60.

русофільською партією тільки тоді, коли треба поборювати спільного противника. Це був, за словами К. Левицького, «початок всякої розлуки з русофілами»[349].

Реакцією на інституалізацію українофілів було заснування з ініціативи «Русской ради» в 1900 р. «Русской народної партії» (РНП). Її члени декларували, що визнають національну й культурну єдність усього «русского» народу, який має тисячолітню історію. Декларуючи належність «русского» населення Галичини до «малоросійського племені русского народу», РНП уважала за доцільне вести просвіту місцевого люду Галичини на його власному «галицько-русскому діалекті», не відмовляючись, однак, і від використання російської мови. Головою партії став І. Добрянський, до її членів належали С. Лабенський, о. М. Раставецький, о. К. Сеник, К. та І. Черлюнчакевичі, О. Вальницький, М. Король, о. В. Давидяк, пізніше О. Мончаловський, о. І. Костецький, Ю. Павенцький та ін. ЇЇ керівним органом був «Народний совіт».

Окрім невизнання ідеї єдності «русского» народу, як негатив «українства» москвофіли розглядали й той соціальний і державний устрій, що його пропонували українофіли. Згідно з Дмитром Марковим, в ідеї українофільства було багато рудиментів «національного малоросійського романтизму», багато визвольних, політичних, соціалістичних та радикальних ідей, котрі москвофіли як консерватори відмовлялися сприймати, бо для них ідеалом політичного ладу залишалася сильна монархія. Филип (Пилип) Свистун помічав в «українізмі» крайній демократизм з ознаками соціалізму й анархізму, які в Галичині могли підірвати становище шляхти й підштовхнути нижчі суспільні верстви до боротьби проти поміщиків[350]. Це булою однією з причин, чому русофіли категорично відмовлялися допомагати своїм політичним опонентам у творенні нової республіканської держави, організованої на тих засадах, про які колись мріяв Іван Мазепа[351]. З огляду на це, наприкінці XIX – початку XX ст. українофілів усе

[349] Левицький К. Історія політичної думки... С. 331–332.
[350] Свистун Ф. Галицкая Русь в Європейской политицѣ... С. 14.
[351] Марковь Д. Русская и украинская идея въ Австріи… С. 58.

частіше іменують також «мазепинцями», засуджуючи таким чином і діяльність гетьмана Мазепи як того, хто хотів «відірвати» малоросів від «русских» земель[352].

З моменту виникнення українофільського руху москвофіли називали його представників «молодими» (в ньому справді переважали люди молодшої генерації), «українофілами»[353], «сепаратистами», пізніше «мазепинцями», а саму течію – «українофільською партією»[354], «малоруською партією»[355], «сепаратистською партією», «сепаратистським рухом» і т. п. (причому слова «український» чи «малоруський» часто подавалися в лапках – як нібито штучні, неправдиві). Себе ж іменували «старшими», членами «русской» партії, «русскими», а свій політичний табір окреслювали як «русское общество»[356], «русская партія въ Галичинѣ»[357], «русско-народное движеніе»[358], «наша твердая партія»[359], яка «в краї не нова, а так би мовити історична, котра має значення і силу нумеричну та інтелектуальну, котра є консервативною»[360] та ін. Натомість терміном «русини» на означення національної належності москвофільські діячі послуговувалися впродовж усього досліджуваного періоду, застосовуючи його і до своїх прихильників, і до опонентів (наприклад, «молодыи Русины»[361]). Як бачимо, москвофіли не розуміли основної підстави для наростання конфлікту з «молодими», а вона полягала у виборі модерної моделі націотворення, що її обрало молоде покоління.

Початок XX ст. характеризується диференціацією москвофільського руху, виділенням у ньому просоціалістично налаштованої молоді, котра, як і молоді українофіли, захоплювалася новими політичними ідеями.

Причинами розколу на старо- і новокурсників було захоплення молодшої генерації москвофілів соціалістичними гаслами, бажання надати програмі партії

---

[352] Мончаловскій О. А. Положеніе и нужды Галицкой Руси. Москва, 1915. С. 6; «Основа» мазепинства. *Галичанинъ*. Львовъ, 1912. 11 (24) янв. № 8.
[353] Там само. С. 26.
[354] *Слово*. 1885. 27 апр. (2 мая). Ч. 44.
[355] *Слово*. 1869. 26 нов. (8 дек.). Ч. 92.
[356] Головацкій Я. О первомъ літературно-умственномъ движеніи русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владѣнія въ той землї. Львовъ, 1865. С. 37.
[357] Бендасюкъ С. Грамматика русского (общерусского) литературного… С. III.
[358] *Галичанинъ*. Львовъ, 1912. 1 (4) янв. № 1.
[359] *Слово*. 1885. 27 апр. (2 мая). Ч. 44.
[360] Там само.
[361] Там само.

соціального спрямування, звернувши увагу на проблеми селянства, а також прагнення відмовитися від будь-яких компромісів з владою, провадити партійну діяльність і захищати «русску» ідею більш рішуче тощо.

Із 1902 р. москвофільська молодь видавала журнал «Живая мысль», довкола якого згуртувалися відомі в майбутньому діячі – русофіли М. Глушкевич, Д. Вергун, Ю. Яворський, А. Геровський, Р. Алексевич, С. Лабенський та ін. Залишаючись вірними гаслу єдності «русского» народу, першорядним своїм соціальним завданням вони вважали вирішення проблем селянства, чим, на їхню думку, мало переймалося старше покоління[362]. 1905 року на сторінках згаданого часопису було засуджено російський царизм й підтримано революцію в Росії[363], за що видання закрили[364].

У 1908–1909 рр. ця ж група, очолювана головою молодіжного москвофільського товариства «Друг» М. Стасевичем, заснувала газету «Новая жизнь». Представники цього політичного кола називали себе правонаступниками «Жывой мысли» та «галицко-русскими прогресистами»[365]. І надалі виступаючи за «русску» єдність, вони також ставили на перше місце класові інтереси селян без різниці на партійну приналежності[366].

Розкол москвофільства відбувся на з'їзді мужів довір'я 2 лютого 1909 р. Молодше покоління («новокурсники» РНП) було не вдоволене методами ведення політичної діяльності старшими представниками старокурсниками. Перші звинувачували других в «отступничестве отъ русской идеи», котре визначили словом «рутенізм», під яким розуміли надмірну послужливість перед будь-якою політичною владою, аристократизм, що вів до ігнорування соціальних проблем, консерватизм, певну авторитарність у керівництві партійними та культурно-просвітніми товариствами, відсутність критики очільників РНП, брак політичних принципів, а звідси й непослідовність і нерозбірливість у способах і засобах[367].

---

[362] Живая мысль. Львовъ, 1902. № 1.
[363] Письмо къ молодежи. *Живая мысль*. 1905. 1 янв. Вып. 22.
[364] На перепутьи. *Новая жизнь*. 1908. Іюнь. № 1.
[365] Новая жизнь. 1908. Іюнь. № 1.
[366] «Украинцы» ругаются нехорошими словами! *Новая жизнь*. 1908. № 2. С. 3.
[367] Оть редакціи. *Новая жизнь*. 1908. № 1.

Старокурсники намагалися залагодити цей конфлікт «личныхъ антагонизмовъ»[368], зауваживши, що загалом ідейних протиріч між обома групами немає. Тогочасні завдання обох відгалужень москвофільської течії справді були однакові: відновлення етимологічного правопису, надання прав «русскому язику», заснування кафедр у Львівському і Чернівецькому університетах з «русскою» мовою викладання, вимога до греко-католицького єпископату приймати в семінарії молодь РНП та визнання культурної єдності галичан з усіма племенами «русского» народу[369].

19 жовтня (1 листопада) 1909 р. назву «Русско-народна партія» змінено на «Русская народная организація» (РНО). Згідно зі статутом РНО, її членом міг бути кожен, хто «сознаетъ національное и культурное единство всего русскаго народа». РНО стала партією новокурсників, котру очолив Володимир Дудикевич*.

«Новокурсники» започаткували кілька видань: газету «Прикарпатская Русь», тижневик «Голос народа», часописи «Новая жизнь» і «Русь». Старокурсники зберегли газети «Русское слово» та «Галичанин». 27 січня 1910 р. це крило москвофілів утворило «Галицько-русску раду» – на засадах культурної єдності «русского» народу, вірності Габсбурґам і Греко-католицькій церкві. 3 листопада 1910 р. члени-засновники цієї Ради обрали свій провізоричний комітет[370], головою якого став І. Костецький*[371] і свідчило про їхній конформізм.

Ідеологічна основа галицьких москвофілів обох напрямків залишалася незмінною, передбачаючи насамперед вірність ідеї єдності «русского» народу. Новокурсники, однак, як радикальніша частина москвофільського табору, вели свою пропаганду значно відвертіше та активніше ніж більш помірковані та обережні у своїй діяльності старокурсники.

---

[368] Заявленіе на «заявленіе». *Галичанинъ*. 1909. 23 янв. (5 февр.). № 18.

[369] По важнымъ національнымъ вопросамъ. *Галичанинъ*. 1909. 21 нояб. (4 дек.). № 262.

* Володимир Дудикевич (1861–1922) – юрист, доктор права, адвокат. Походив із священничої родини, закінчив німецьку гімназію у Львові, юридичний факультет у Відні. Після повернення на батьківщину, відкрив у Коломиї адвокатську контору. Був обраний послом Галицького сейму. 1914 року виїхав до Росії, де в Ростові-на-Дону став провідником галицьких біженців. Арештований більшовиками. Помер у Ташкентській тюрмі.

[370] Мельник В. І. Розкол у рядах «Русско-народной» партії (1909 р.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XII–XIII. С. 203.

* о. Іван Костецький (1844–1925), народився у сім'ї землевласника, закінчив духовну семінарію «Барбареум» у Відні. Голова «Народного дому» з 1906 р., депутат Крайового сейму.

[371] Галицко-Русская Рада. Львовь, б. р. С. 9.

Знаковою в процесі розколу москвофілів стала дискусія в сеймі між лідерами обох груп – В. Дудикевичем і М. Королем. Ототожнення термінів «русскій» і «російський», яке демонстрував перший з цих діячів, дозволяє припускати його тяжіння до російської ідентичності, тоді як інший виявляв більшу симпатію до української. Показово, втім, що В. Дудикевич розрізняв поняття «русскій» і «россійський» і визнавав належність галичан до малоросійського народу[372].

Підтримував ідею «русского» народу і провідний діяч «старокурсників» М. Король. На засіданні сейму 11 (24) жовтня 1908 р. він виголосив промову, в якій констатував, що виступає за культурну єдність «русского» народу, проте питання про можливість існування малоросів як самостійної «народності» залишає на суд майбутнього. Самоідентифікацію М. Короля можна означити як малоросійську, оскільки терміна «український» він не вживав[373].

Проти ототожнення термінів «російський» і «русскій» (у значенні «російський») заперечував також інший лідер москвофільського руху В. Курилович: «…ми – народ “русскій”, но не “російський”. Ми не знаємо народу “російського”, як і українського».

Обстоюючи ідею єдності «русского» народу, москвофіли не заперечували існування етнічних відмінностей між українцями та росіянами, на що вказували у своїх програмних документах, на сторінках періодики, у публіцистиці тощо., використовуючи терміни «український» («малоруський») та «россіяни», а єдність цих «народностей» як одного народу передаючи словом «русскій». Такі етноніми вписувалися в москвофільське бачення минулого, яке прихильники цього руху передавали формулою: «Ми – сини тієї тисячолітньої Русі, яку політична боротьба роз’єднала та розділила» («Мы сыны той тысячелетней Руси, которую политическая борьба разъединила и разделила…»)[374].

---

[372] Речь д-ра В. О. Дудыкевича. *Галичанинъ*. Львовъ, 1908. 21 окт. (3 нояб.). Ч. 239.
[373] Там само.
[374] На прямый путь. *Галичанинъ*. Львовъ, 1908. 4 (17) окт. Ч. 236.

3.2. Термінологія москвофілів (русофілів) як індикатор само-ідентифікації

Термін Русь. Назви «Русь» і «русин» використовувалися на західно-українських землях майже до кінця XIX ст. на означення української території й українського народу[375]. Відомий діяч національного відродження 1848 р., член «Руської трійці» Яків Головацький (1814–1888), лінгвіст, етнограф, історик, який згодом перейшов на русофільські позиції), в 1849 р. мову, котрою послуговувалися галицькі українці, називав «рускою», ототожнюючи цей термін з «український (малоруський)[376]. Іван Могильницький (1778–1831), український освітній і церковний діяч, філолог, «руску» мову ідентифікував як «малоруску» й доводив, що вона відрізняється від російської та польської[377]. Тої ж думки дотримувався також український священник, етнограф, публіцист, мовознавець Йосиф Лозинський (1807–1889)[378].

Найчастотнішим терміном, яким представники москвофільської суспільно-політичної течії означали свій край (Східну Галичину), була все ж «Галицка Русь», яку населяв «галицко-русский народ»[379]. Намагаючись акцентувати на ролі Львова як центру цього краю, використовували варіант «Львовская Русь»[380].

В уявному просторі москвофілів існувало дві «Русі»: «Галицька» і та «Русь», що сягала політичних кордонів підросійської України та території Російської держави. Відтак часто послуговувалися словом «Русь» і без означення «Галицька», «Австрійська» чи «від Карпат до Камчатки» [381].

Своє ставлення до «Русі» русофіли виявляли і за допомогою різних епітетів на зразок: «Русь-Мати», «Свята Русь»[382],«велика святая Русь»[383] і т. п. У

---

[375] Див.: Наконечний Є. Украдене ім'я: Чому русини стали українцями. Львів, 2001.
[376] Головацкый Я. Розправа о языц южнорускымъ и его нарѣчыяхъ. Львовъ, 1849. С. 27–28.
[377] Mogilnicki J. Rozprawa o jezyku ruskim. Lwow, 1848. S. 5.
[378] Lozinski J. Grammatyka jezyka ruskiego malo-ruskiego. Przemusl, 1846. S. XVIII.
[379] Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1889 годъ. Львовъ, 1889. С. 101; Временникъ Института Ставропигійского на годъ 1866. Львовъ, 1866. С. 161.
[380] Временникъ Института Ставропигійского на годъ 1898. Львовъ, 1898. С. 138.
[381] Временникъ Института Ставропигійского на годъ 1895. Львовъ, 1895. С. 110.
[382] Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1893 годъ. Львовъ, 1893. С. 123–124.
[383] Бендасюкъ С. Грамматика русского (общерусского) литературного языка… С. V.

складеному Б. Дідицьким вірші з приводу смерті Йосифа Левицького, «сочинителя первой руской граматики», описувався «сум Матері-Русі»[384].

Розглядаючи часи Київської Русі як період формування «русскої» народності, москвофіли вважали їх найбільш вдалою сторінкою в історії «русского» народу. Термін «Русь» прихильники русофільства застосовували і щодо краю, в котрому жили тогочасні галицькі українці (Галицька Русь), і щодо історичної території, на якій раніше існувала Київська Русь, а в досліджуваний період локалізувалася Російська імперія.

Формулювання «Мала і Велика Русь» трапляються передусім в історичних текстах москвофілів. Вони мають етноісторичний зміст, позаяк окреслюють територію формування українського та російського етносів. Б. Дідицький у 1868 р. пише: «Ми всі русини, а одних називають “Великою Руссю”, других “Малою Руссю”»[385]. Генезу цих назв він пояснював утворенням двох держав з колись єдиної Київської Русі. За трактуванням Б. Дідицького та О. Мончаловського, ці держави фігурували в дискурсі самих «русинів» як «Суздальско-Московское великое княжество на сѣвере» (або «Велика Русь») та «Галицко-Владимірское королівство на юзѣ Руси» («Мала Русь»)[386]. «Велику Русь» ще іменували «Московською»[387], а «Малу Русь» – «Южною Руссю»[388].

Правомірність таких назв Б. Дідицький обґрунтовував кількісним співвідношенням жителів і території: населення на півночі було вдвічі більше, а землі – втричі. Пізніше в москвофільській термінології з’являється й вислів «молодший брат», який стосувався «малоросів» (українців), котрі, проте, мали культурну перевагу над «великоросами». «Молодший» брат з Малої Русі, метафорично твердили русофіли, приніс своєму «старшому» братові у Великій Русі все, що було в нього найкращого[389]. В риториці москвофілів, в той час, «коли

[384] Дѣдицкій Б. Въ вѣчную память Іосифу Лѣвицкому, сочинителю первой руской Грамматики, бывшому учителю св. богословія и руского языка въ Перемышли, пароху Нагуевичь и пр., усопшему въ Бозѣ на дню 24 мая 1860. Львовъ, 1860. С. 4.
[385] Дѣдицкій Б. Народная Исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ. Львовь, 1868. Ч. 1. С. 3.
[386] Дѣдицкій Б. Народная Исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ. Ч. 1. С. 68.
[387] Генеза українства… С. 131.
[388] Мончаловскій О. А. Литературное и политическое украинофильство... С. 4.
[389] Генеза українства... С. 131.

задніпрянська Русь» (Україна) перейшла під владу «русскаго» імператора (1654), Київ був «ареопагом русскаго міра», «центром всієї суми русской культури»[390].

Культурну експансію малоросів у Росію представники цієї течії подавали як допомогу своїм «братам»[391]. Процес етнокультурної та етнополітичної асиміляції, що обмежувався спершу окремими видатними постатями, у XVIII і XIX ст. поширився і на різні прошарки малоруського дворянства, а пізніше на козацтво та простий народ. Москвофільські історики вважали цей процес не негативним, а, навпаки, позитивним. Так, на переконання москвофілів, започаткувався новий період у творенні «русскої» мови східної групи (тобто російської мови), яка ввібрала «все найпрекрасніше», що було в групі «західно-русскої мови» і стала «общерусскою»[392].

Першість малоросам москвофіли віддавали й у творенні давньоруської мови, твердячи, що вона до XVIII ст. була продуктом духовної культури переважно малоросів[393] або їх і великоросів рівною мірою[394]. Таку ж позицію обстоював Д. Марков (1864–1938)[395].

У XIX ст., на думку москвофілів, «русска» мова була наближена до великоросійської, оскільки Росія як незалежна держава змогла перейняти і зберегти мовні особливості козацької епохи, Києво-Могилянської академії і т. д. З огляду на це, в ужитку щодо мови термін «русска» фактично ототожнювався носіями таких поглядів із терміном «російська».

У 1908 р. москвофільська газета «Галичанин» констатувала: «Мы “малороси”, старая и сильная ветвь того дерева, от которого выросла более крепкая, хоть и младшая “великоруская” ветвь, или как ее кто-то хочет называть – “російська”»[396]. Про належність «русского» населення Галичини до «малорусского племені русского народу» зазначалося в положеннях

[390] Там само.
[391] Там само.
[392] Там само. С. 132.
[393] Протестъ «Русской Рады»… С. 10.
[394] Современное украйнофильство… Ч. 51.
[395] Марковъ Д. Русская и украинская идея въ Австріи. С. 55.
[396] На прямый путь… С.

реорганізованої 1899 р. «Русско-народной партіи», а також в ухвалах, прийнятих на I (1900) і II (1903) з'їздах «мужів довѣрія»[397].

Таким чином, етноніми «Мала і Велика Русь» носії москвофільських ідей вживали для означення території формування українського та російського етносів.

У своїх історичних працях москвофіли використовували також термін «Україна» – переважно, як назву одного з історико-етнографічних регіонів. Я. Головацький досліджував «малорускій язик в таких обширних краях, як Волинь, Поділля, Україна, Низовье, Чорноморщина»[398]. У цьому розумінні «Україну» ототожнювали з Київщиною – подібно, як і в польських джерелах XIX ст.[399].

У Д. Зубрицького, наприклад, знаходимо: 1572 р. «русскія области (тобто землі, які ввійшли до складу Великого князівства Литовського після Люблінської унії 1569 р. – І. О.) Волынь, Подолье и Украйна окончательно соединены с Польшею…»[400]; у Ф. Свистуна: «на Украинь, Подольи и Волыни»[401].

Історики-русофіли назву «Україна» пов'язували із козацтвом та державою Б. Хмельницького. Б. Дідицький розповідав про виникнення козацтва так: «Русскіе козаки умножались пришельцями з Великой і Малой Русі, склали з часом дві великі громади, одна жила над Доном (Донські козаки), інша у побережній нижчого Дніпра, на так званій Україні. Наддніпрянські козаки названі українськими, через те, що жили біля самого кордону Русі з боку Чорного моря, складались з самих малоросів»[402]. Я. Головацький нагадував, що австрійський історик Йоган Христіан Енґель свого часу з любов'ю описав діяння України та українських козаків[403]. В історичних текстах Б. Дідицького козацьку державу неодноразово названо «Україною». При цьому він спеціально відзначав, як 1638 р. польські урядники оголосили «на Україні», що козакам скасовуються всі

[397] Мончаловскій О. Положеніе и нужды Галицкой Руси. С. 28.
[398] Головацкый Я. Розправа о языцѣ южнорускымъ… С. 28–29.
[399] Наконечний Є. Украдене ім'я… С.
[400] Зубрѣцкий Д. Лѣтопись Львовскаго Ставропигіальнаго братства. Львовь, 1850. С. 10.
[401] Свистун Ф. Галицкая Русь в Европейской политицъ. С. 8.
[402] Дѣдицкій Б. Народная Исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ. Ч. 1. С. 213.
[403] Головацкій Я. О первомъ літературно-умственномъ движеніи Русиновъ… С. 26.

права і вольності[404]; 1649 р. король Йоан Казимир дав Б. Хмельницькому грамоту, в якій титулував його «гетьманом України»[405]; а 1654 р. «цѣла русско-козацка Украина прилучилася до Россіи»[406]. «Україна» – це також лівобережна частина України (Гетьманщина), захоплена Росією. «Україну» як частину території включають, відповідно, у свій «руський» простір, іменуючи «Украинской Русью». Скажімо, Б. Дідицький зауважував, що хоча розповіді про козаків стосуються лише «Украинской Руси», вони мають опосередкований зв'язок і з Галичиною[407].

Отже, етнонім «Україна» для москвофілів спершу означав історико-географічну область Київщину, козацьку державу Б. Хмельницького, а потім усі українські землі під російською займанщиною, «західно-русску окраїну […] як частину Русі»[408]. Він не викликав жодних заперечень, поки українофіли не почали вживати його для означення всього народу.

У другій половині XIX ст. терміном «Україна» в москвофільському дискурсі дедалі частіше окреслювалися тогочасні українські землі у складі Російської імперії: «…по образцу "громадъ", существовавшихъ на Украинѣ передъ востаніемъ 1863 г.»[409]; повстанці з України під час «мятежа 1863 г.»[410] тощо. Та й саму партію, в яку об'єдналися прихильники національних ідей, тепер іменували «українофільською» або «украинскою»[411].

У 1918 р.«Русскій народный совѣтъ Прикарпатской Руси» вважав недоцільним задоволення Тимчасовим урядом вимог Української центральної ради про утворення під назвою «Україна» політично-національної автономії, територія котрої простягалася б від Карпат до Кавказу або принаймні від Збруча до Кубані. Словом «Україна» з усіх цих територій москвофіли пропонували означувати лише автономну область, яка складалася б із Придніпров'я, тобто Київської, Чернігівської та Полтавської губерній.

---

[404] Дѣдицкій Б. Лѣтопись Руси для галицко-русскаго народа. С. 67.
[405] Там само. С. 70.
[406] Там само. С. 73.
[407] Там само. С. 75.
[408] Яворскій Ю. По-поводу нашей культурно-политической терминологіи. *Живая мысль*: *литературно-общественный журналъ*. Львовъ, 1902. № 2. С. 46–47.
[409] Мончаловскій О. А. Литературное и политическое украинофильство… С. 73.
[410] Свистун Ф. Галицкая Русь в Європейской политицѣ. С. 13.
[411] Бендасюкъ С. Грамматика русского (общерусского) литературного языка… С. III.

Назви власної політичної партії та її органів представники москвофільського напрямку виводили від своєї самоідентифікації – з «русским» народом: «Русская рада», «Русска народна партія», «Русскій народний совіт» і т. п. Як і будь-як інша політична сила, вони намагалися довести правомірність власної термінології для означення народу, впроваджуючи її, відповідно, і в номінації своїх політичних структур. При цьому москвофіли були змушені також брати до уваги й дефініції, набуті від політичних опонентів – українофілів: «русофіли», «москвофіли», «старі» тощо. Питання самоназви та назви своїх противників ставало темою обговорення на сторінках москвофільської періодики, йому присвячувалися навіть окремі праці[412]. Отримані від українофілів найменування москвофіли зазвичай відкидали як недоречні. Неслушність терміна «москвофіли», зокрема, Ю. Яворський пояснював тим, що прихильники цієї політичної течії насправді не відчувають особливої любові до міста Москви та її мешканців. Некоректною вважав він і номінацію «русофіли», оскільки «всі ми цілий русскій народ – “руссофили”, тому що любимо Русь, тобто самих себе». Єдиним правильним терміном щодо їхньої партії, на його переконання, був прикметник «русскій», адже вона представляє народ, до якого належать у Галичині і малороси, і росіяни – себто всі «русскі»[413]. «Новокурсник» Д. Вергун, ставлячи своїм завданням внести ясність у цю номенклатуру, висновував, що їхню партію слід було відразу назвати «русскою», а то їй давали означення, не завжди цілком зрозумілі чи не завжди відповідні до її призначення: «історична», «старорусска», «русско-народна», «москвофільська»[414]. Такої самої думки дотримувався і С. Бендасюк[415].

Хоча москвофіли й не погоджувались із назвами, які отримали від своїх опонентів, згодом і ці слова потрапляли в їхню термінологію. Часто їх подавали у лапках. Саме так, для прикладу, чинить О. Мончаловський, прагнучи підкреслити

---

[412] Мончаловскій О. А. Литературное и политическое украинофильство…; Марковъ Д. А. Украинская и русская идея въ Австріи...; Яворскій Ю. По-поводу нашей культурно-политической терминологіи…
[413] Яворскій Ю. По-поводу нашей культурно-политической терминологіи… С. 46–47.
[414] Вергун Д. Нѣсколько азбучныхъ истинъ и одинъ проектъ. *Живая мысль*: литературно-общественный журналъ. Львовъ, 1902. № 1. С. 4.
[415] Бендасюкъ С. Грамматика русского (общерусского) литературного языка... С. III.

неправомірність використаного ним варіанта: «русская партія чи так звана “москвофільська”»[416].

Термін «русофіли» також побутував і як самоназва цієї течії. О. Мончаловський зазначав: «Русское населеніе Галичины, особенно же русское крестьянство, въ общемъ руссофильское»[417].

Загалом сам розвиток москвофільського руху, етнонімічні парадигми русофільських діячів, їхня самоідентифіція уже в XIX – на початку XX ст., були тісно пов’язані з їхніми політичними та історіософськими поглядами та із кристалізацією й диференціацією самосвідомості галицьких русинів. Поступова заміна вживання етноніма «русин» означенням «русскій», «малоруський», «український» відображала еволюцію самоідентифікації в середовищі галицьких українців. Представники москвофільства обстоювали варіант «русский», який передбачав єдність трьох народів (українського, російського, білоруського) як «народностей», що входили до одного «русского» народу. Уживання замість «русскій» слів «малорускій» та «український» в русофільському середовищі сприймалося як зрада інтересів уявного для них «єдиного народу». Прихильники ж україножільської течії в москвофільському етнополітичному лексиконі фігурували як «молоді» (тобто молодше покоління української інтелігенції), україножіли (за любов до Наддніпрянської України, захоплення її козацтвом і творення її образу як вільної держави; найбільш поширений варіант), «сепаратисти» (за відмову від ідеї єдності «русского» народу, а отже, намагання відірвати галицьких українців від їхньої багатої культурної й мовної традиції), «мазепинці» (від імені гетьмана Мазепи, діяльність якого гостро критикувалася). Водночас про готовність русофілів до компромісів і пошуку взаєморозуміння частково свідчило називання ними власних політичних опонентів «своїми», «молодими», котрі, ще не маючи «достатніх знань», дійшли «неправильних» висновків щодо самоідентифікації, формування літературної мови та літератури. Не сприймаючи нових віянь часу, москвофільські діячі не могли прийняти

[416] Мончаловскій О. А. Литературное и политическое украинофильство... С. 186.
[417] Мончаловскій О. Положеніе и нужды Галицкой Руси. С. 27.

модерну модель націотворення і, на відміну від українофілів, поступово втрачали свої впливи у суспільно-політичному русі. Найвідповіднішою своєю самоназвою діячі цього політичного напрямку вважали слово / лексему «русскі» (від назви народу, до якого, на їхній погляд, належали галицькі українці), паралельно в періодику й публіцистику частково ввійшли, як синоніми, варіанти, отримані від політичних опонентів, – «русофіли», «москвофіли». Поняття «Україна» москвофіли обмежували такою історико-етнографічною областю, як Київщина та інші тогочасні українські землі у складі Російської імперії, а на початку ХХ ст., у період визвольних змагань та утворення УНР і ЗУНР, правомірність цього етноніма визнавали лише за однією автономною територією, протестуючи проти його впровадження для означення цілого народу.

РОЗДІЛ 4
МОСКВОФІЛИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

4.1. Взаємини з російською владою (1914–1915 рр.)

Зі зростанням напруги у відносинах між Росією та Австро-Угорщиною у перших десятиліттях XX ст, ставлення до москвофільства з боку держави погіршилось ще більше. У 1912–1914 рр. австро-угорська влада перейшла до жорсткої політики стосовно цього руху[418]. До акції долучилися також українофіли. На початку травня 1914 р. комітет УНДП ухвалив постанову про протистояння зі своїми політичними опонентами і розпочав антирусофільську пропагандистську кампанію[419].

Перед Великою війною москвофіли значно активізували свою діяльність. Окрім того, постійно зростав розмір грошових субсидій з боку Російської імперії[420]. Для поширення та зміцнення проголошеної ідеї спільного історичного й культурного минулого (а приховано також і політичного майбутнього) Східної Галичини з Росією вони пропагували православ'я. Активну участь у цьому брали Д. Марков, О. Геровський, В. Дудикевич та ін. Вони організовували мітинги, метою яких було навернення на православну віру австрійських русинів. Такі зібрання відбулися, зокрема, 1911 р. в Почаєві (організатор – голова Петербурзького галицько-руського товариства Володимир Бобринський)[421] та 1912 р. у Холмі[422]. Однією з причин була політична ідея прилучення краю до імперії Романових і з ідеологічною підготовкою до війни, яку очікували ще у 1912 р. Адже, рух за поширення православ'я на Лемківщині був масштабним, системним і, ймовірно, зовнішньо інспірованим, а під час обшуків в інституціях

---

[418] Уська У. Політика офіційного Відня та галицького намісництва щодо русофільського руху у 1908–1914 рр. *Історичні та культурологічні студії*. Львів, 2004. Вип. 3. С. 153–180.
[419] Wojtowicz-Huber B Ojcowie narodu. Duchowienstwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinow galicyjskich (1867–1918). Warszawa, 2007. S. 217–218.
[420] Гайсенюк В. Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914–1918). С. 76.
[421] Himka J.-P. The Propagation of Orthodoxy in Galicia on the Eve of World War I. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стеблія. С. 483, 485.
[422] Ibid. С. 481.

галицьких москвофілів були виявлені, портрети російських царів і мапи та державна символіка Російської імперії.[423] .

Перед початком війни проти москвофілів було організовано три політичних процеси: братів Геровських, Марамарош-Сігетський та Львівський. Перший з них відбувся в грудні 1913 р. – тоді в Чернівцях були арештовані Олексій та Георгій Геровські, яких звинувачували в державній зраді. 9 березня 1912 р. розпочався розгляд судової справи у Львові. Активного москвофільського діяча (члена Ставропігійського інституту, «Народного дому», «Галицько-руської матиці» тощо) С. Бендасюка, а також двох православних священників М. Сандовича й І. Гудиму та студента В. Колдру звинувачували у спробах від'єднання Галичини від Австрії. На захист підсудних виступив навіть політичний опонент москвофілів К. Левицький[424]. Урешті-решт у червні 1914 р. підсудних було виправдано.

Мармарош-Сігетський процес тривав з 29 грудня 1913 р. до 3 березня 1914 р. Він був спрямований проти православних громад Закарпаття. До суду притягли 189 обвинувачених, згодом їхнє число зменшилося до 94 (серед них був і архимандрит Олексій Кабалюк). Засудженим також інкримінували державну зраду.

До мобілізації в Австро-Угорщині були заарештовані члени «Русского народного совіта», керівного органу РНО, депутат віденського парламенту Д. Марков та К. Черлюнчакевич, який був адвокатом на «Львівському процесі». Хоча частина звинувачень були інспірованими, проте було зрозуміло, що Російська імперія бачила в представниках «русского національного табору» в Галичині й Буковині своїх агентів впливу, які мали поширювати панславістичні ідеї, ідею трудової еміграції в Росію, православ'я як основного чинника впливу на місцеве селянство[425]. Водночас частина російських чиновників, зокрема представники російського консульства у Відні в 1912–1913 р., підкреслювали, що демонстративна підтримка у Санкт-Петербурзі та Москві москвофільських прихильників з Галичини й Буковини лише посилює репресивні заходи

[423] Уська У. Політика офіційного Відня та галицького намісництва щодо русофільського руху у 1908–1914 рр. С. 153–154.
[424] Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. С. 699.
[425] Москвофільство: документи і матеріали. С. 128–135, 136–137, 158–159, 170–177.

австрійської влади, котра (логічно) сприймає такі дії як втручання Росії у внутрішні справи Австро-Угорщини[426] .

Певною мірою, закономірно, що наступна хвиля арештів москвофілів прокотилася після оголошення мобілізації влітку 1914 р. Було ув'язнено бл. 10 тисяч осіб, у самому Львові – 2 тисячі. З одного боку, звинувачення у проросійських настроях і навіть агентурній діяльності на користь Росії серед москвофілів не були безпідставними, з іншого боку – маховик репресій набирав обертів, і суди виносили смертні вироки, не шкодуючи ані звичайних цивільних, ані духовенство[427], і не відрізняючи винних від невинних. Так, у вересні 1914 р. розстріляно священника в Горлицях Максима Сандовича, який вважав себе православним і не приховував симпатій до ідеї «Святої Русі». Подібним чином пішов із життя і греко-католицький душпастир Петро Сандович із Брунарів[428].

Перед наступом російської армії у 1914 р. австрійська влада відправила в концентраційні табори Талергоф і Терезин численних представників Москвофільського руху та їхніх симпатиків. Те, що репресивні заходи неминучі, розуміли й самі прихильники галицького москвофільства, а тому намагалися діяти на випередження, хоч і невдало. Ще до завершення процесу С. Бендасюка й товаришів русофіли-«старокурсники» занепокоїлися, що влада може закрити всі «руско-народні» товариства[429], 19 червня 1914 р. москвофіли відправили до австрійського уряду депутацію, в склад якої входили очільники Ставропігії, «Народного дому», Товариства ім. М. Качковського й організації «Русско-народної партії» – о. І. Костецький, о. І. Давидович, д-р Л. А. Павенцький і д-р Ф. С. Заяць[430]. Однак усі ці сподівання виявилися марними – функціонування москвофільських структур призупинили. Як слушно зауважив історик Бахман Клаус, процес Бендасюка мав наміри політичні. В розумінні австрійських політиків мав показати інтриги руху панславістичного, розчавити москвофілів, ізолювати їх на політичній арені, показати польським народним демократам якою небезпечною

[426] Там само. С. 149.
[427] Wojtowicz-Huber B. "Ojcowie narodu". Duchowieństwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918). S. 219.
[428] Ibidem.
[429] «Схаменѣтся, будьте люде!». *Русское слово*. Львовъ, 1914. 6 (19) черв. Ч. 21.
[430] Русское слово. 1914. 12 (25) черв. Ч. 21.

була політика підтримки москвофілів проти українофілів. Жодного з тих завдань не виконав, але показав зв'язки руху православного з православними осередками в Росії, але дав одночасно оскарженим і їх оборонцю адвокату В, Дудикевичу багато причин до пропаганди своїх поглядів і до виконання ролі мученика за світлу справу православя[431].

Із приходом до Львова російських військ у 1914 р. діяльність русофілів відновилася. Тепер вона була відкрито спрямована на пропаганду російської ідеї, інтеграцію краю в Російську імперію та боротьбу з українофільством й австрофільством. Одним із засобів боротьби з українством для окупаційної адміністрації мала слугувати релігія, а саме православна віра. Москвофільські товариства підтримали нову владу та активно їй сприяли[432]. Група В. Дудикевича запропонувала росіянам заходи боротьби з українством та Греко-католицькою церквою. 1 вересня 1914 р. він підготував пропозиції про бажаний устрій у Галичині, за якими всіх священників-єзуїтів та василіан треба було вигнати з краю та пропагувати ідею приєднання уніатів до православ'я[433].

Сподівання на швидкий перехід на православну віру не здійснилися. Цьому перешкодили насамперед сильні позиції ГКЦ та нечисленність проросійськи зорієнтованої інтелігенції. Слабкість москвофільського руху виявлялася саме у відсутності на цей момент в його рядах достатнього числа високоосвічених осіб та духовенства, замість них тепер переважали, здебільшого, селяни. Побоюючись політичних репресій з австрійського боку, багато москвофілів в цей час покинуло Галичину, продовживши свою діяльність за її межами.

29 липня 1914 р. у Києві, за ініціативою колишнього галичанина Ю. Яворського, було створено «Карпато-русскій освободительный комітет» (далі – КРОК), до його складу увійшли: редактор «Прикарпатської Русі» С. Лабенський та члени «Народного совіта» адвокат М. Глушкевич,

---

[431] Bachman K. Tlo polityczne ekapansiji prawoslawia na terenie Galicji przed wybuchem I wojny swiatowej. *Biuletyn polydniowo – wschodnego Instytutu naukowego* 3. Przemysl, 1997. S. 90.
[432] Орлевич І. Галицьке русофільство під час Першої світової війни... С. 245.
[433] Расевич В. Перша світова війна. Церковно-релігійне життя...

М. Сохоцький, Ю. Секало. В. Дудикевич з Ростова на Дону давав вказівки Ю. Яворському, щодо діяльності[434].

Завданням КРОКу було інформування суспільності та російської армії про національно-культурний і політичний стан «карпато-русского» народу, допомога військовим біженцям і полоненим з Галичини. У разі окупації східної частини галицьких теренів російськими військами КРОК мав переміститися до Львова, передавши свої повноваження «Народному совіту Галицької Русі», що згодом і відбулося. 29 липня КРОК видав відозву до «Багатострадального Русского народу Галицької землі»[435], у якій мовилося про приєднання Східної Галичини до Росії та перехід на православ'я як відновлення історичної справедливості. 5 серпня 1914 р. з'явилася ще одна відозва КРОКу – «Къ русскому народу въ Австріи», із закликом урочисто зустрічати російські війська[436].

У час війни русофіли згуртувалися навколо В. Дудикевича, який був членом усіх москвофільських товариств. Після розколу цього руху на «старо-» і «новокурсників» він очолив останніх, заснувавши «Русску народну організацію». РНО діяла до оголошення Австрією мобілізації й початку Першої світової війни. В рік, коли почалася світова війна, партія намагалася посилити свою діяльність спочатку в рамках австрофільської лояльності. Останній з'їзд цієї партії відбувся 20 січня (2 лютого) 1914 р.[437] (Попередній було розпущено владою). Тут В. Дудикевич оголосив промову у якій йшлося про триєдність «русского» народу, про його вірність Австро-Угорській державі, котра однак прислухався ло доносів поляків і знехтував його інтересами, намагалась створити «український» народ і знищити «русскій» народ в межах Австро-Угорщини[438]. Такі абсурдні висновки творили адепти цієї політичної сили щодо питання існуванні українського народу.

---

[434] Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. Ф. XXI. Архив Яворского, № 445, Дудкевич – Яворському [Юлиану Андреевичу] Телеграмма. 1917 Из Ростова в Киев. 1 л. Ростов – 117612 51 4 / 6 18.

[435] Современная Галичина. «Составлено при Военно-Цензурномъ отделении Управления Штаба Главнокомандующего Армиями Юго-Заподного фронта» (Іюль 1914 г.). Походная типографія Штаба Главнокомандующего Армиями Юго-Заподного фронта, 1914 г. С. 10–11.

[436] Современная Галичина… С. 12.

[437] Русскій Народный Совѣтъ (IV). *Прикарпатская Русь*. 1915. 19 мая. № 1650.

[438] Там само.

Після російського приходу в Галичину риторика колишіх членів партії змінилася на відверто зрадницьку. 5 (18) вересня 1914 р. В. Дудикевич скликав своїх прихильників на зібрання, яке ухвалило послати делегацію до прибулого у Львів Г. Бобринського, призначеного військовим генерал-губернатором Галичини[439]. До делегації ввійшли представники всіх москвофільських товариств. Вони мали на меті висловити імператорові Миколі вірнопідданські почуття[440]. Монарх відповів подякою[441].

9 (22) вересня 1914 р. пройшло засідання «Народного совіта» під головуванням В. Дудикевича, яке засвідчило відновлення діяльності організації. Головою РНО обрали В. Дудикевича, заступником голови – І. Добрянського, секретарем – М. Сохацького. М. Глушкевич, В. Лагола, Ю. Луцик, М. Третьяк були одночасно членами «Народного совіта» і Ставропігії.

Проте й у таких умовах не обійшлося без конфліктів в середовищі самих москвофілів. У своєму щоденнику Володимир Шухевич, переказуючи спогади Й. Дольницького, занотував, «що між москвофілами незгода, що вони вилучили зі свого кружка його (Й. Дольницького. – І. О.), обох Павенцьких і Давидяка. Лісковацького ув'язнили, бо він мав бути конфідентом Австрії»[442]. У той же час, російська влада вимагала 16 заручників – по четверо від поляків, євреїв, українців і старорусинів[443]. Від старорусинів заручниками стали: о. І. Давидович, Л. Павенцький, М. Третьяк та І. Лісковацький[444]. Невдовзі всіх їх було відпущено, за винятком І. Лісковацького, якого заарештували, причому, як згадував В. Шухевич, це «арештованє послідувало на припорученє Дудикевича, є се проте лична месть, бо ж престав Лісковацький за дуже не політичного чоловіка»[445]. Про

[439] Русская народная организация. *Прикарпатская Русь*. Львовъ, 1914. 15 (28) сент. № 1416.
[440] Там само.
[441] Прикарпатская Русь. 1914. 12 (25) сент. № 1414.
[442] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 735 («Шухевич Володимир (1849–1915), педагог, етнограф, громадський діяч, голова товариств "Руська бесіда", "Боян", редактор часописів "Дзвінок" та "Учитель" у Львові, дійсний член НТШ»). Оп. 1. Спр. 2 (Шухевич Володимир. Щоденник з записами подій 1914 р.). Арк. 59.
[443] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 735. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 9.
[444] Там само. Арк. 11.
[445] Там само. Арк. 8.

причетність голови РНО до ув'язнення І. Лісковацького (його випустили 19 грудня 1914 р.) стверджував і М. Андрусяк[446].

Змін у політичній долі Галицької Русі «новокурсники» очікували тільки від «державної Росії. Цим пояснювалась і пізніша участь «галицко-русскої молоді в добровольческіх отрядах» (Денікіна та Врангеля) – щоб таким чином виборoти для себе право стати майбутніми громадянами вільної Росії[447].

Знаючи про існування в Галичині потужних українських політичних, економічних, культурних організацій, які становили основу українського національного руху, російська окупаційна адміністрація розгорнула широку кампанію боротьби з українством[448]. Російська влада зупинила роботу численних українських інституцій – 6 вересня 1914 р. закрито товариство «Просвіта», 22 вересня – книгарню НТШ, 18 вересня – всі українські періодичні видання[449].

Політика царської Росії на галицьких теренах вирізнялася прямолінійністю. В. Дудикевич заявляв, що російський уряд «не стерпить ніякого сепаратизму і здавить все, що би могло вказувати на старання сепаратизму: один народ – уся велика Русь»[450]. 27 вересня 1914 р. з'явився циркуляр «Про школи і товариства», який передбачав закриття всіх середніх, нижчих і вищих навчальних закладів, а питання про відновлення занять залежало від «благонадійності» вчителів[451].

У перший період правління Г. Бобринського москвофіли ще частково впливали на ситуацію в краї, займаючи кілька урядових посад. При генерал-губернаторові чиновниками для спеціальних доручень стали М. Глушкевич та

---

[446] Андрусяк М. Галицьке москвофільство і Талергоф. *Діло*. 1933. 4 серп. Ч. 202. Серед імовірних причин ворожнечі між Дудикевичем та Лісковацьким було звинувачення останнього в австрофільстві[446]. Поведінку В. Дудикевича критикувала й російська влада. Зокрема, у її офіційному органі «Львовское военное слово» від 1 квітня 1915 р. підкреслювалося, що вона не буде підтримувати невелику крикливу купку «рутенской олигархии», якій видається, що російська армія завоювала Галичину тільки для того щоб дати змогу цій групці звести давні порахунки з політичними противниками. Як людину зарозумілу «до ароганції» характеризував В. Дудикевича один з піонерів українського громадсько-економічного життя на галицьких теренах Василь Нагірний. На його думку, це й зумовило втрату довіри до засновника РНО з боку російської влади, оскільки на початках «впливи Дудикевича були значні», «одначе згодом губернатор Бобринський видко пізнався на нім і недвозначно дав йому до пізнання, що не числить на його доради й інформації». (Нагірний В. З моїх споминів. Львів, 1935. С. 62.)

[447] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 506. Оп. 1. Спр. 107. Арк. 31–32, 48.

[448] Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. С. 254.

[449] Мазур О., Патер І. Перша світова війна. *Історія Львова*: у 3 т. Львів, 2007. Т. 2. С. 513.

[450] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 735. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 61.

[451] Орлевич І. В. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії*. Серія – гуманітарні науки. Вип. 10. Львів, 2011. С. 239.

С. Лабенський, цензурою відав І. Завадовський. Г. Бобринський закликав їх до більшої поміркованості, але вони, всупереч його побажанням, разом з єпископом Євлогієм і Г. Бобринським, почали вести нетолерантну політику щодо Греко-католицької церкви. РНС надіслав низку меморіалів до Петербурга з критикою місцевих урядовців. В одному меморіалі пропонувалося надати москвофілам повноту влади в галицькій адміністрації, в іншому – йшлося про налагодження шкільництва зусиллями москвофільських товариств. Русофіли зводили порахунки між собою[452]. Видання газети «Львовское военное слово», що спершу здійснювалося в Ставропігійській друкарні, не без втручання з боку В. Дудикевича було перенесено до друкарні Айхельберга[453]. У січні 1915 р. «Прикарпатській Русі» заборонили публікувати на своїх шпальтах вступні статті та фейлетони[454]. Плануючи реформувати місцеву судову систему, міністр іноземних справ Росії як кандидатуру на посаду голови Вищого суду розглядав В. Дудикевича, плануючи таким чином обмежити політичну активність русофільської інтелігенції та, зокрема, її лідера. Політика російського уряду в Галичині була суперечливою й непослідовною, що викликало незадоволення москвофільського керівництва, представники якого були більш послідовними прихильниками промосковських та антипольських позицій, ніж царська адміністрація[455], і сподівалися на свою активну участь в управлінні краєм.

Одним з головних чинників, що їх використовувала у своїй зовнішній політиці російська влада, було православ'я. «Православна» основа російської зовнішньої доктрини, надання їй статусу офіційної державної віри перетворили релігійно-конфесійну сферу на суто політичну[456]. Проголошена очільниками москвофільських товариств в умовах перебування у складі Австро-Угорської імперії культурна єдність з Росією зі зміною політичної ситуації трансформувалася в політичну, а декларована австрійській владі вірність унії та греко-католицькому обряду – у підтримку російського православ'я. Про це заявив

[452] Іван Петрович [Крип'якевич І.]. Галичина під час російської окупації. С. 93.
[453] Там само. С. 94.
[454] Там само. С. 113.
[455] Орлевич І. В. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. С. 239.
[456] Расевич В. Перша світова війна. Церковно-релігійне життя... С. 525. Про релігійну політику російської влади див.: Osadczy W. Święta Ruś...

В. Дудикевич під час відвідин православним єпископом Євлогієм (Георгієвським) Галичини в листопаді 1914 р. (спочатку той побував у Бродах, а пізніше – у Львові). Провідник москвофілів запевнив архиєрея в тому, що «галицко-русскій народъ всегда счыталъ себя въ душѣ православнимъ, такъ какъ унія никогда имъ сознательно признана и принята не была». До депутації, що відвідала архиєпископа, входили обидва заступники В. Дудикевича – І. Добрянський та М. Глушкевич, від Ставропігії – М. Сивуляк, від «Народного дому» – о. І. Костецький, від Товариства ім. М. Качковського – Ф. Свистун, від «Народної контори» – завідувач Григорій Малець (вчений, агроном), від «Галицко-русскої друкарні» – львівський кореспондент С. Лабенський та редактор «Прикарпатської Русі» Ю. Яворський[457].

Демонстрація царським урядом своїх культурних завоювань у Галичині – відкриття читалень, виставок, курсів, товариств тощо, супроводилася спеціальним церемоніалом – за обов'язкової присутності духовенства, представників російської політичної верхівки та галицької москвофільської суспільності, об'єднаної «Русским народним совітом». Так 6 (19) грудня 1914 р. у Львові урочисто відсвяткували іменини російського імператора Миколи ІІ. В Успенському храмі Літургію правив настоятель посольської церкви в Константинополі архимандрит Ювеналій (Машковський) з о. М. Стельмашенським, директором гімназії в Києві, та о. М. Митроцьким, членом Державної думи. На богослужінні були присутні архиєпископ Євлогій, помічник генерал-губернатора, генерал-майор А. Половцев, генерал від інфантерії Л. Артамонов, градоначальник А. Скалон, члени Державної думи граф В. Бобринський і Д. Чихачев, члени «Русского народного совіта» та його очільник В. Дудикевич. Владика здійснив чин освячення «русскої» їдальні й дитячого притулку в головному будинку «Народного дому». Завершилася церемонія виконанням російського національного (чи державного) гімну [458].

[457] Къ пріѣзду Архіепископа Евлогія въ Галичину. *Прикарпатская Русь*. 1914. 6 (19) нояб. № 1462.
[458] Прикарпатская Русь. 1914. 7 (20) дек. № 1493.

У квітні 1915 р. сеньйорат Ставропігійського інституту запросив до церкви православних священників із Волині, аби відправити панахиду за своїми померлими членами[459].

Москвофіли надавали свої храми російській владі для православних відправ: Ставропігійський інститут – Успенську церкву, а Народний дім – церкви Преображення Господнього та Непорочного зачаття Пресв. Богородиці. 7 грудня 1914 р. в Преображенському храмі архиєпископ волинський і житомирський Євлогій відслужив першу архиєрейську Літургію[460]. 18 січня 1915 р. він спільно з єпископом Трифоном Дмитровським (Московським вікарієм) відправили архиєрейську службу в Георгіївській церкві (храмі, збудованому для православних з Буковини). Присутнім був губернатор граф Г. Бобринський. Під час богослужіння, на православ'я перейшли чотири унійні священники: оо. І. Гоцький, Е. Зарицький, Ф. Решетилович та І. Заєць, а на наступний день – ще п'ятий, о. І. Головка.

19 січня 1915 р. в Успенській святині поминальну Літургію та панахиду за засновників Ставропігійського братства провели архиєпископ Євлогій, архимандрит Смарагда, протоєрей І. Казанський, оо. М. Митроцький та А. Яворський[461]. У проповіді, виголошеній 19 квітня 1915 р. в цьому ж храмі, Євлогій наголосив на заслугах фундаторів і діячів Успенського братства[462]. 21 квітня 1915 р. генерал А. П. Половцев, інформуючи імператора про цю подію, зазначив, що члени Львівського Ставропігійського братства засвідчують вірність російському царю[463].

Перехід церковних громад на православ'я породжував проблему забезпечення кадрами священнослужителів та облаштування парафій. Багато душпастирів перед війною було заарештовано австрійською владою[464]. Часткове вирішення справи опорядження церков запропонував Синод російської православної церкви, постановивши з підвідомчих храмів і монастирів виділяти

[459] Прикарпатская Русь. 1915. 30 марта (12 апр.). Ч. 1600.
[460] Прикарпатская Русь. 1914. 8 (21) дек. № 1494.
[461] Братскія поминки. *Прикарпатская Русь*. 1914. 21 апр. № 1622.
[462] Два слова Архіепископа Євлогія. *Прикарпатская Русь*. 1914. 23 апр. № 1627.
[463] Высочайшая благодарность Ставропигіи. *Прикарпатская Русь*. 1914. 28 апр. № 1629.
[464] Расевич В. Перша світова війна. Церковно-релігійне життя… С. 533.

церковні та богослужбові предмети, які не мали історичної цінності, православним святиням Галичини. Пожертви мали доправляти в «Галицко-русское общество» в Петрограді, а звідти – архиєпископові Євлогію[465].

З часом царський уряд зрозумів, що очікуваного масового переходу на православну віру не відбудеться, оскільки впливи Греко-католицької церкви в Галичині є достатньо сильними[466]. Однією з причин нечисленності галичан, які таки змінили своє віросповідання, і москвофіли, і російські чиновники називали відсутність серед прихильників православ'я місцевої інтелігенції та нестачу добре вишколених православних священників[467]. С. Бендасюк визнавав, що стосовно переходу у православ'я, народ буде наслідувати інтелігенцію, однак серед неї майже немає православних[468]. Ця проблема належала до основних у москвофільському русі та його товариствах, діячі і прихильники яких стали опорою російської влади, в т. ч. і в поширенні православ'я.

Серед русофілів особливо виділявся О. Марков, який персонально збирав матеріали на всіх галицьких «мазепинців»[469], зокрема й на митрополита Андрея Шептицького[470]. Арешт владики 15 вересня 1914 р. й заслання його в Росію кидали на Ставропігійський інститут тінь звинувачень у причетності до цих подій[471].

4.2. Діяльність москвофілів у 1915–1918 рр.

Із відступом російських військ, побоюючись репресій з австрійського боку, багато москвофілів покинуло Галичину (кількість встановити складно, дослідники називають різні цифри – від бл. 100 до 300 тисяч. П. Магочі вважає, що їх було 25 тисяч[472]). Але, якщо перша хвиля переселення відбувалася більшменш організовано. Російській цивільній владі допомагали москвофіли. То зовсім

---

[465] Церковная утварь для Галицкихъ церквей. *Прикарпатская Русь*. 1914. 23 янв. (5 февр.). № 1536.
[466] Расевич В. Перша світова війна. Церковно-релігійне життя… С. 532.
[467] Обзоръ печати. *Прикарпатская Русь*. 1915. 28 декабря (10 января). № 1512. Синод послав у Галичину професора петроградської духовної академії П. Жуковича для ознайомлення з місцевим церковним життям. (Див.: Къ церковному вопросу въ Галичинѣ. *Прикарпатская Русь*. 1915. 27 янв. (9 февр.). № 1540).
[468] Бендасюкъ С. Возрожденіе православія въ Карпатской Руси. *Прикарпатская Русь*. 1914. 3 (16) окт. № 1432.
[469] Марков О. Враги единства руского народа-мазепинцы. В пользу руского народа Карпатской Руси. Киев: Отдел галицко-руского общества, 1915.
[470] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 4. Спр. 70. Арк. 5.
[471] Споминки з тернової дороги. Львів, б. р. [Відбиток]. С. 2–7.
[472] Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів / наук. ред. С. Біленький; ред. укр. вид. Л. Ільченко. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2012. С. 392.

інакше було проведено другу хвилю виселення, яка припала на початок червня 1915 р. Тепер людей вивозили примусово, особливо чоловіків, для того, щоб їх не мобілізували до австрійської армії[473]. Росія не була готова приймати таку значну кількість біженців. Через погану організацію евакуація перетворилася на хаотичну втечу. У дорозі люди гинули від антисанітарії, нестачі води та їжі. Перша українська газета у США «Свобода» писалала, що після цього москвофільство зникне назавжди, а втікачі в Росію після таких жахливих умов перебування, стануть найбільшими ворогами Росії[474]. РНС переїхав спершу до Києва, а потім, на початку вересня 1915 р., в Ростова-на-Дону[475].

Члени «Русского народного совіта» В. Дудикевич, Л. Алексевич і Г. Малець намагалися добитися для евакуйованих з Галичини права на навчання у вищих навчальних закладах та на працевлаштування в Росії. Це вони обговорювали з керівником Міністерства внутрішніх справ князем М. Щербатовим, який пообіцяв виконати їхнє прохання, але з умовою, що РНС поручиться за благонадійність прибулих (російська сторона боялася проникнення на її територію австрійських шпигунів). РНС видав своїм землякам відповідне свідоцтво. До кінця літа 1915 р. біженці з Галичини отримали такі самі права, як і емігранти з Царства Польського та північно-західних губерній. Уряд взяв на себе зобов'язання забезпечити їх житлом, продовольством та одягом[476].

У Ростові-на-Дону обидві політичні течії продовжили своє протистояння. Ростовські й київські українофіли звернулися до ростовського «Общественного комитета» і Ради робітничих і солдатських депутатів, до Тимчасового уряду і його комісара по Ростовському градоначальству В. Зеелера з вимогою розпустити «Русску народну організацію», арештувати її членів і передати заклади РНО «українофілам». 20 квітня 1917 р. В. Зеелер видав постанову про припинення діяльності РНО та ревізію результатів її функціонування, для чого було створено комісію з п'яти членів Доно-Кубанського комітету «Всеросійського земського

[473] Гайсенюк В. Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914–1918. С. 169
[474] З недолі галицьких збігців у Росиї. *Свобода*. 1915. № 33. С. 7.
[475] Іюльскія резолюціи Русскаго Народнаго Совѣта Прикарпатской Руси 1917 г. Ростов на Дону, 1917. С. 4–5.
[476] Орлевич І. В. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. С. 242.

союзу». РНО закрили 21 квітня 1917 р., та вже 1 липня 1917 р. їй вдалося відновити свою роботу[477].

У той же час, газета «Приазовский край» звинувачувала В. Дудикевича у привласненні «москвофільських» грошей. Російська влада констатувала, що діяльність РНС у Ростові-на-Дону була справді безконтрольною. Закиди лунали на адресу як москвофілів, так і «україноφілів» – у газетній кампанії, мовляв, винні галичани, які через політичні інтриги між собою «вынесли сор из избы», не зважившн на те, що вони не вдома[478].

Конфлікт з україноφілами став поштовхом до того, що РНО провела з 6 по 19 червня 1917 р. засідання представників евакуйованих з Галичини національно-культурних і політичних закладів, «карпаторусских» колоній та утворених на російській території організацій, з метою обговорити становище Росії та Прикарпатської Русі. У прийнятій зібранням резолюції наголошувалося на національній і культурній єдності Прикарпатської Русі з усім «русским миром»[479]. До керівного органу РНО – «Народного совіта» – входили очільники Ставропігії, Народного дому та Товариства ім. М. Качковського[480].

З погляду москвофілів, спільним у політичному становищі Росії та «Прикарпатської Русі» була загроза більшовизму. Очільники РНО очікували, що російський уряд оголосить однією з цілей війни «визволення» Прикарпаття та об'єднання його з Росією[481]. Вони далі виступали проти назви «Україна», пропонуючи окреслювати землі «південно-русского племені» словом «Малорусь». У майбутньому адміністративному устрої Росії москвофіли сподівалися на територіальну автономію, визнаючи відмінність економічних і побутових умов у різних регіонах імперії. На їхній погляд, автономними одиницями мали стати, крім Галичини і Холмщини, також Волинь, Поділля, Буковина з прилягаючою однорідною частиною Бессарабської губернії й

[477] Іюльскія резолюціи… С. 5.
[478] Орлевич І. В. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. С. 242 – 243.
[479] Іюльскія резолюціи… С. 3.
[480] Там само. С. 4.
[481] Там само. С. 7.

Угорська Русь. Україною пропонувалося називати регіон Придніпров'я, тобто Київську, Чернігівську й Полтавську губернії[482].

Також москвофіли засуджували претензії поляків на «русскі» землі – Західну, Південну, Білу й Червону Русь, Галичину та Холмщину, озвучені в декларації Державної ради у Варшаві та сеймових депутатів в Австрії від 24 березня 1917 р. Протестуючи проти визнання Тимчасовим урядом Української центральної ради, вони водночас проголошували демократичні свободи – свободу совісті та віровизнання, право православних і греко-католиків, які становили в Прикарпатті більшість, вільно влаштовувати своє церковне життя, вживати «русску» мову, відкривати «русскі» школи всіх рівнів тощо, свободу національного самовизначення для національних меншин, передачу землі селянам. Керівництво РНО для боротьби з більшовизмом вирішило організувати «Карпаторусский добровольческий отряд». У березні 1917 р. «Русскій народний совіт Прикарпатской Русі» просив у Найвищого головного командату дозволу створити окремий «карпаторусский» відділ добровольців у складі російської армії. Відозву підписав голова «Русскаго народного совіта» у Києві Ю. Яворський[483]. Правління РНО закликало галичан вступати у лави цього загону. РНС навіть декларувало свою готовність налагодити взаємини з «русско-американськими» національними й військовими структурами та залучити «русских» добровольців з Америки до участі у згаданому «добровольческом отряде»[484].

Формуванням «Карпаторусского добровольческого отряда» займався Григорій Малець. Разом з іншим товаришем голови «Русского народного совіта Прикарпатської Русі» – Л. Алексевичем, вони досягли угоди з генералом Михаїлом Алексеєвим (Михаил Алексеев) на таких умовах: РНС сам обиратиме командира для загону; офіцери-галичани зберігатимуть набуті в австрійському війську чини; Добровольча армія, а згодом «русскій» уряд підтримуватимуть РНС у його намірах; вільнонайманих військових прийматимуть до військових училищ

[482] Там само. С. 10.
[483] Москвофільський «легіон» в Росії. *Діло*. 1917. 15 марта. Ч. 61.
[484] Іюльскія резолюціи… С. 9, 10, 12.

на правах «русских» підданих; загін підпорядковуватиметься командуванню Добровольчої армії та статутам, які зобов'язували її до революції. 21 січня 1918 р. було видано звернення до земляків із закликом вступати в лави загону. Г. Малець записався першим. Формування складалося лише з галичан-біженців, котрі перебували в Ростові, й налічувало 41 особу[485]. Відділ воював пізніше під командуванням Антона Денікіна (Антон Деникин), а потім Петра Врангеля (Петр Врангель). Після того як РНС у Ростові, внаслідок революції, перестав діяти, «галицко-русский», як зазначали русофіли, загін захищав інтереси «Карпатської Русі» за посередництвом свого представника – Г. Мальця.

У період національно-визвольних змагань 1918 р. москвофіли знову розгорнули свою діяльність у Галичині. Члени РНО висловлювали обурення тим, що їх не запросили на засідання «Української Конституанти» (установчі збори у Львові 19 жовтня 1918 р.), яка проголосила автономію краю в межах Австро-Угорської монархії[486]. Невдоволені вони були й тим, що їхньою політичною силою українські національні сили проігнорували і 1 листопада 1918 р., проголошуючи ЗУНР. До управління ЗУНР увійшли всі колишні українські посли в парламенті та сеймі, крім русофілів – В. Куриловича, Д. Маркова і К. Сеника. У відповідь, 17 листопада 1918 р. москвофіли скликали зібрання мужів довір'я РНО в Сяноку (під головуванням Д. Маркова) й у Львові (під головуванням В. Куриловича). На цих зборах ухвалено резолюції з вимогою інкорпорації «Русской Галичини» до Росії. Документ підписали і колишні «старокурсники» – В. Давидяк, І. Давидович, І. Лісковацький. 13 грудня 1918 р. РИК видав маніфест про необхідність об'єднання всіх «русских» земель, у т. ч. Галицької, Буковинської, Угорської Русі, в одну державу. Ця декларація згодом пояснювалась уже згаданим ігноруванням з боку українських національних сил москвофільського політичного табору під час утворення УНР та ЗУНР.

РИК вислав делегатів: Д. Маркова – з доповідною запискою до міністра закордонних справ Росії, згодом активного діяча Білого руху Сергія Сазонова

[485] Ваврикь В. Карпатороссы вь корниловскомь походѣ… С. 116–117.
[486] Докладная записка делегата Русскаго Исполнительнаго Комитета во Львовѣ… С. 3.

(Сергей Сазонов), а Є. Вальницького – до «Північно-Русского уряду» та головнокомандувача Добровольчої армії генерала А. Денікіна. Обидва делегати виїхали спочатку до Праги, де 24 грудня 1918 р. вручили доповідну президентові Чехословацької Республіки Т. Масарикові, задекларувавши нібито готовність «русского» народу Прикарпаття приєднатися до Російської держави й небажання миритися з окупацією Червоної Русі Польщею. Окремим пунктом документа була вимога передати всі москвофільські інституції, які австрійська влада в передвоєнні роки віддала «українофілам»[487].

13 (26) грудня 1918 р. з'явився меморандум «Народного совіта русского Прикарпаття», у якому було звинувачено «українофілів» в причетності до арештів та ув'язнення в Талергофі. У меморандумі сказано, що відколи міністр С. Сазонов у Петроградській державній думі, за згодою коаліційних держав, проголосив у 1914 р. приєднання Прикарпаття до «Великої Русской імперії», москвофіли почуваються громадянами єдиного «Русского государства». Акт підписали В. Курилович – як голова, Володимир Туркиняк – перший товариш голови з Угорщини, Кассіар Богатирець – другий товариш голови з Буковини, Олександр Савюк – третій товариш голови, голова Сяноцької «Русской народной ради» з Галичини, Еміліян Вальницький – перший секретар (Галичина), Євгеній Шатинський – другий секретар (Галичина)[488].

Підтримку москвофілам у час Першої світової війни надавало «Галицко-русское благатворительное общество» та харківський архиєпископ Антоній (Храповицький), які приймали з Галичини їхніх дітей-сиріт. Для селян, які приїздили до Львова, РНС організував у Києві «бюро праці». Москвофільські захоронки для втікачів було засновано в Києві та Харкові, «Свято-Владімірске братство» та «Славянское благотворительное общество» займалися на Київщині збором пожертв для галицького населення[489].

Важливим органом москвофільства був «Главный краевый благотворительный комитетъ» у Львові. Він утворився із «Русскаго спасательного

[487] Докладная записка делегата Русскаго Исполнительнаго Комитета во Львовѣ… С. 6–7.
[488] Меморандумъ народного совьта русскаго прикарпатья. Издательствомь Н. Совѣта; Печатня Дра Ед. Грегра и сына въ Прагь, б. г.
[489] Іван Петрович. Галичина під час російської окупації. С. 96–97.

комитета», організованого ще в 1913 р. «Народним совітом». До його складу входили члени Ставропігійського інституту. Головою став В. Бобрінський, містоголовою – Ф. Свистун, контролював діяльність радник суду М. Третьяк. Комітет виступив із відозвою, в якій вказав на втрати, яких зазнали москвофіли у період війни[490].

Львівські емігранти в Росії опинились у вирі революційних подій. Як австрійська влада, що повернулася до Львова, так і радянський режим після Жовтневого перевороту 1917 р. не вибачили галицьким москвофілам співпраці з російським царизмом. В. Дудикевич був звинувачений у контрреволюційній діяльності, чотири роки провів у більшовицьких тюрмах і в червні 1922 р. помер у Ташкенті[491]. Ще в 1916 р. на еміграції відійшли з життя Ф. Свистун і Р. Ямницький, а 1919 р. – І. Добрянський[492]. Чимало емігрантів загинули у складі російських білогвардійських військ під час громадянської війни[493].

Австрійська адміністрація після повернення до Львова вдалася до репресій проти проросійських колабораціоністів, що заторкнуло навіть тих діячів, які вважали себе лояльними до Австрійської держави й тому залишились у місті. Всіх причетних до москвофільських організацій відправляли в концентраційні табори. Там багато з них загинуло, зокрема чимало в'язнів Талергофу стали жертвами епідемії чуми[494].

Співпраця москвофілів з російською окупаційною владою не дала бажаних результатів і сподівань. Останні не дали повноти влади москвофілам у питанні впливу на політичну ситуацію в краї.

4.3. Ставропігія та Народний дім як об'єкти боротьби між Москвофілами та українськими національними силами

У 1914–1915 рр. з усіх інституцій, діяльність яких призупинила австрійська влада[495], Ставропігійський інститут, очолюваний М. Третьяком (до моменту

---

[490] Там само. С. 89.
[491] ВСИ. 1923. С. 39–40.
[492] Там само. С. 52.
[493] Ваврик В. Р. Карпатороссы в корниловском походе… С. 114–142; Його ж. Роковая песенка. С. 89–92.
[494] *Временникъ Ставропигійскаго Инстітута*. 1922. С. 44.
[495] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 727.

відступу російських військ зі Львова в червні 1915 р.) продовжував діяти у звичному режимі.

До того часу функціонували майже всі його структурні одиниці (друкарня, книжкова крамниця), окрім бурси, закритої разом з іншими навчальними закладами. Натомість приміщення бурси було ревізовано австрійською владою під лікарню (пізніше російські війська відкрили тут притулок для дітей, батьки котрих були арештовані або загинули на війні)[496].

Загальні збори Інституту відбулися без будь-яких перешкод у 1914 і 1915 рр.[497] На засіданні Ставропігії 11 квітня 1915 р., у Томину неділю, сеньйором обрано Івана Цибика, котрого Дудикевич зобов'язував «честним словом хранить в тайне все происходящее в заседаніях РНС». Товаришами сеньйора – М. Сивуляка й М. Третьяка. На загальних зборах проголосили «апостазію» (відречення) Ставропігії від католицизму та подали чолобитну до царя Миколи II[498], у якій назвали Ставропігію «оплотом древняго православія» в Галичині[499].

На вимогу голови РНС В. Дудикевича російські війська, які відступали зі Львова, вивезли у травні 1915 р. Музей Ставропігійського інституту[500]. І. Свенцицький зазначав, що правління Ставропігії в цей час вибиралося «під диктовку Русского Народного Совіта». 9 червня 1915 р. на засіданні РНС у Києві В. Дудикевич доповів, що перевезені музейні цінності зберігаються в приміщенні Першої Київської гімназії[501].

Під час російської окупації в ставропігійській друкарні й далі виходили русофільські газети «Прикарпатская Русь», «Голос народа», навіть «Временник» на 1915 р. побачив світ вчасно (щоправда, у скороченому варіанті).

---

[496] Временникъ. Научно-литературние записки Львовскаго Ставропигіона на 1935 годъ. Львовъ, 1934. С. 62.

[497] Изъ исторіи Ставропигійскаго Института въ 1914–1922 гг. *Временникъ Ставропигійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1923 годъ*. Львовь, 1922. С. 56–57; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 1.

[498] Изъ исторіи Ставропигійского Института въ 1914–1922 гг. *Временникъ Ставропигійского Института съ мѣсяцесловомъ на 1923 годъ*. Львовъ, 1922. С. 56.

[499] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 15. Арк. 2.

[500] Свєнціцкий І. У справі музейних збірок Ставропігії і Народнього Дому. *Діло*. 1929. 27 берез. Ч. 67; Изъ исторіи Ставропигійскаго Института въ 1914–1922 гг. *Временникъ Ставропигійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1923 годъ*. Львовъ, 1922. С. 56–57; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 1.

[501] Свєнціцкий І. У справі музейних збірок Ставропігії і Народнього Дому. *Діло*. 1929. 27 березня Ч. 67; Изъ исторіи Ставропигійскаго Института въ 1914–1922 гг. … С. 56–57; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 1. У міжвоєнний період музей Ставропігії та Народного дому русофілам вдалося повернути з Росії до Львова. Див.: Орлевич І. Повернення Ставропігійського музею до Львова в контексті протистояння русофілів та українофілів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2013. Вип. 23. С. 389 - 401.

Українські національно-демократичні сили тривалий час безуспішно намагались оволодіти москвофільськими інституціями – Ставропігійським інститутом, «Народним домом», Товариством ім. М. Качковського, «Галицько-Руською матицею»[502]. Піднесення українського національно-визвольного руху під час Першої світової війни стимулювало національних діячів до реформування суспільного життя в усіх його сферах, зокрема в культурно-просвітній. Ініціатива виборювати права на москвофільські інституції належала К. Левицькому – голові уряду ЗУНР, а її міністри О. Барвінський, С. Голубович, С. Баран, С. Федак[503] взяли активну участь у реалізації цих планів. 21 листопада 1915 р. Українська національна рада на чолі з К. Левицьким внесла подання до австрійського уряду з пропозицією реорганізувати українські інституції, які перебували в руках москвофілів, щоб вони служили «добру і національно-культурному розвитку українського народу»[504].

Завдяки старанням українських демократів, особливо К. Левицького[505], С. Барана, та за сприянням урядового комісара А. Смулки 14 грудня 1915 р. намісництво доручило комісарові львівської поліції прийняти нових членів. Куратор заступив на свою посаду в липні 1915 р. і завідував Ставропігією до 2 лютого 1916 р.[506] Він прийняв 119 осіб (за іншими даними – 116) з українофілів[507]. На зібранні 2 лютого 1916 р. вони вибрали нове керівництво, яке управляло інституцією до 16 листопада 1922 р. Москвофіли вважали цю акцію незаконною, оскільки для вступу в члени Ставропігії потрібна була рекомендація двох дійсних членів Інституту, чим українські політичні сили знехтували. Цей аргумент вони використовували для доведення не легітимності українофільського правління.

2 лютого 1916 р. відбулися загальні збори, в яких узяли участь 76 осіб[508]. Сеньйором було обрало Г. Кузьму, його заступниками – Ю. Січинського та І. Кивелюка, членами правління: С. Барана, А. Барвінського, І. Голубовича,

---

[502] Орлевич І. Боротьба між українофілами та русофілами за «Народний дім»…
[503] Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. С. 78.
[504] Народный домъ в 1914–1920 гг. *Вѣстникъ «Народного дома»*. Львовъ, 1921. С. 4; Временникъ Ставропигійскаго Института сь мѣсяцесловомь на 1927 г. Львовь, 1926. С. 24.
[505] Временникъ Ставропигійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1927 г. С. 24.
[506] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 2.
[507] Там само. Спр. 762. Арк. 10.
[508] Изъ исторіи Ставропигійскаго Института въ 1914–1922 гг. … С. 57.

І. Громницького, А. Кмицикевича, д-ра А. Кульчицького, К. Левицького, І. Мидловського, д-ра К. Озаркевича, М. Стефановського, Я. Шеховича і д-ра В. Щурата; до контрольної комісії ввійшли К. Бандровський, Г. Пежанський, Є. Саєвич. Прибули на збори і представники «старшого» покоління – Ю. Романчук, А. Борковський, В. Федорович, М. Король, проф. Стебельський[509].

Після смерті Г. Кузьми 30 квітня 1916 р. сеньйором став Я. Шехович, а з 22 квітня 1917 р. – д-р С. Федак. Кількість членів у 1917 р. сягала 212, 1918 р. – 168, 1919 р. – 154 осіб[510].

У дні Листопадового повстання в приміщенні цієї установи засідала Українська національна рада, яка переважно і складалася з нових членів Інституту. Засідання його керівництва в 1918 р. скликалися нерегулярно, головним чином через українсько-польську війну.

Після захоплення Львова польськими військами у Ставропігії проводилися ревізії, було опломбовано канцелярію, арештовано бухгалтера Щетинського[511]. 19 березня 1919 р. польська влада заарештувала управителя друкарні Юрка Сидорака, а сам заклад закрила (він відновив свою діяльність 10 травня 1919 р.)[512]. 3 березня 1919 р. над Інститутом встановлено нагляд прокуратора Р. Чайківа[513]. 30 жовтня 1918 р. відбулося коротке засідання, наступне – 8 серпня 1919 р., на якому йшлося про неможливість проведення таких зібрань. У цей період фактичним управляючим справами інституції був Я. Вітошинський.

Тогочасні очільники Інституту зберігали колишню організаційну структуру установи, запроваджену ще їхніми ідеологічними конкурентами і попередніми керівниками – москвофілами, і навіть відправляло за них заупокійні богослужіння. Так, на надзвичайному засіданні Ставропігії 26 грудня 1916 р. сеньйор Лев Шехович виголосив коротку промову, присвячену пам’яті покійних братчиків Максима Черникова й Володимира Івасечка, котрі належали до москвофільського

---

[509] Там само. С. 58.
[510] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 4, 23; *Діло.* 1917. 23 квіт. Ч. 95.
[511] Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1914–1924 рр.). С. 336.
[512] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 10.
[513] Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1914–1924 рр.). С. 336.

керівництва[514]. На цьому ж зібранні С. Голубович реферував справу колишнього начальника канцелярії Ставропігійського інституту, москвофіла Михайла Гумецького, інтернованого в Талергоф у серпні 1914 р. Згідно з постановою від 7 березня 1916 р., «умови службові з ним розірвані з його вини і від моменту його інтернування», але запропонували видати йому платню до кінця 1914 р.[515]. Усе це вказує на неоднозначність взаємин між представниками двох суспільних течій і відсутність постійного протистояння й ворожості.

Українофільське правління Ставропігії намагалося відновити діяльність Інституту і перетворити його на заклад, який відстоював би українські національні інтереси. Оскільки, як слушно зауважував С. Баран, що Народний дім, Галицько-руська матиця та Ставропігійський інститут москвофіли зробили їх «одним з джерел національної російської пропаганди, а в час наїзду і церкви православної»[516].

Ставропігійські діячі демонстрували свої вірнопідданські почуття до австрійської влади. По смерті Франца-Йосифа вони послали депутацію до намісника у Відень, а на засіданні 29 березня 1917 р. доручили Кмицикевичу вбити цвях від імені Інституту в залізного лицаря, поставленого у Львові, виділивши для цього 100 корон (доручення, однак, виконане не було – 2 квітня 1917 р. поляки скинули пам'ятник у Полтву)[517]. Свою увагу правління зосередило переважно на видавничій, науковій, церковно-релігійній та освітній сферах. Першим кроком у цьому напрямку стали заходи щодо українізації справочинства Ставропігії, її видань, у т. ч. церковної літератури, тощо.

На надзвичайному засіданні 26 грудня 1916 р. було прийнято, серед іншого, дві пропозиції: В. Левицького – перекласти статут інституції українською мовою, та О. Барвінського – переробити цей нормативний документ загалом[518]. Зібравшись 28 березня 1918 р., українофільське керівництво постановило ліквідувати і продати зорієнтовані на етимологічний правопис церковні шрифти,

[514] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 47. Арк. 5.
[515] Там само. Арк. 7.
[516] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 727.
[517] Третьяк Н. Исторія Ставропигіййскаго Института… С. 48.
[518] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 47. Арк. 7.

замінивши їх на фонетичні. На засіданні від 3 квітня 1918 р. ухвалили змінити російськомовні написи на україномовні[519]. З 1916 по 1919 рр. у ставропігійській друкарні виходили часописи «Українське слово», «Вперед», «Нова Рада», «Шляхи», «Світ дитини»[520].

18 квітня 1920 р. очільники Ставропігії виступили з пропозицією українізувати богослужіння і вирішили видати український переклад Євангелія та молитовника, а також клопотати перед митрополитом А. Шептицьким про широку українізацію церковного життя. Ці задуми частково реалізували. Світ побачили українськомовні «Молитвослов» та «Чин літургії» у перекладі І. Огієнка, за сприянням о. Горчинського почали друкувати і «Требник» українською мовою[521]. Запроваджено звичай завершувати Літургію гімном «Боже великий, єдиний, нам Україну храни». З червня 1920 р. щоп'ятниці у приміщенні Інституту відбувались «апологетичні виклади» з філософії релігії, які провадив митрополит Андрей[522].

26 листопада 1919 р. українські національні сили створили редколегію (В. Щурат, О. Барвінський, А. Андрохович та К. Студинський) для видання «Збірника Львівської Ставропігії» за редакцією К. Студинського. За його словами, збірник мав засвідчити, що наукова праця, ведена «…на схилі XIX ст. великим сеньйором І. Шараневичем, не сміє знидіти в найновіших часах»[523]. Наукове значення цієї книги (вийшло друком у 1921 р.) було високо оцінене навіть русофілами[524].

Члени Інституту активно реагували на виклики тогочасного релігійно-церковного життя, тож багато важливих рішень було прийнято саме в цій царині. У той час єпископ Григорій Хомишин пастирським посланням (15 лютого 1916 р.) замінив юліанський календар григоріанським. Станиславівська капітула підтримала ідею реформи, мотивуючи це тим, що в роки війни вірним унійного обряду потрібно прагнути до тіснішого зв'язку з Католицькою церквою.

[519] Третьякъ Н. Исторія Ставропигійскаго Института… С. 49.
[520] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 4.
[521] Временникъ Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на годъ 1926. Львовъ, 1925. С. 79.
[522] Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1916–1924 рр.). С. 338.
[523] Збірник Львівського Ставропігійського Інституту / під ред. К. Студинського. Львів, 1921. С. 2.
[524] Кукушкино яичко въ Ставропигіон. Ю. Яворській… С. 63.

Прихильники календарних змін вважали, що дотримання греко-католиками старого стилю, який тоді використовувала суперниця Австрійської монархії – Росія, сприймалося як ознака певної політичної орієнтації галицьких українців. Їхній перехід на григоріанський календар міг би стати виразною демонстрацією відданості монархії в скрутні для неї часи[525]. При обговоренні цього питання на засіданні Інституту від 10 березня 1916 р. С. Баран, натомість, ствердив, що реформа Г. Хомишина шкодить не лише церковним, але й національним справам, оскільки відштовхує від лона Церкви православних українців. У свідомості українського народу юліанське літочислення в релігійному житті було невід'ємною складовою східного обряду, тому церковний календар чітко ідентифікувався як із конфесією, так і з нацією. Члени Ставропігії вирішили надіслати пропам'ятний лист з проханням призупинити реалізацію ініціативи владики Григорія (Хомишина). Текст листа складав В. Щурат. Користуючись давнім правом голосу у важливих справах ГКЦ, Ставропігійський інститут просив також митрополита відмінити розпорядження єп. Хомишина як самовільне і нелегальне[526]. Із розпадом Австрії справа втратила свою актуальність.

Поряд із Ставропігійським інститутом реформу негативно оцінювали Народний комітет Української національної-демократичної партії, який очолив К. Левицький, Комітет Загальної української ради, Товариство св. Апостола Павла. Натомість її схвалювали Відень і краєва влада. Ймовірно, неприхильним було ставлення до реформи й А. Шептицького, оскільки вона стояла на заваді втіленню його унійної концепції поширення католицизму на Схід, котра передбачала збереження східного обряду[527].

Діячі Ставропігії виступили проти запровадження безженства священників (целібату). У 5-му номері «Львівських архієпархіальних відомостей» за 1918 р. опубліковано пастирське послання митрополита Андрея «О вихованню питомців и євангельських радах», у якому повідомлялося, що впродовж наступних 12 років прийматимуть тільки тих кандидатів, котрі зобов'яжуться стати безженними. На

[525] Павлишин О. З історії впровадження Григоріанського календаря в церковне життя українців… С. 7–68.
[526] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1365. Арк. 11–14.
[527] Павлишин О. З історії впровадження Григоріанського календаря в церковне життя українців.... С. 7–68.

засіданні Ставропігійського інституту 18 вересня 1918 р., за пропозицією К. Студинського, постановили виступити з меморіалом проти введення целібату греко-католицького духовенства, який депутація із членів сеньйорату і вручила митрополитові. Екземпляр протесту було надіслано папській нунціатурі у Відні, урядові, Римові та бібліотекам до архівів. Автором документа був К. Студинський[528].

На засіданні 15 червня 1921 р., з ініціативи В. Щурата й І. Брика, керівництво Ставропігії вирішило надіслати меморіал польській владі до Варшави, протестуючи проти реквізиції майна церков на Холмщині й Волині та собору в Холмі, де зберігалися мощі короля Данила Романовича[529].

28 вересня 1918 р. Інститут звернувся до А. Шептицького у справі частинної безженності серед галицького клиру. У пропам'ятному листі ставропігійських діячів зазначалося, що одружені священники виконують свої обов'язки краще, ніж неодружені. Свої підписи під цим текстом поставили сеньйор С. Федак, його заступники Ю. Січинський та І. Громницький, а також А. Андрохович, О. Барвінський, І. Голубович та ін.[530].

Українські національні сили хотіли бачити перемишльським єпископом свого кандидата о. П. Філяса, тому намагалися відновити давнє право Ставропігії – на власний голос при обранні владики. Про це йшлося на засіданні 22 березня 1916 р. Однак спроба повернути свій вплив у цій сфері не дала бажаного результату.

Українофільське керівництво Ставропігії відстоювало право українців на заснування власного вищого навчального закладу. У серпні 1919 р. члени НТШ В. Щурат, І. Свенцицький, І. Крип'якевич, Б. Барвінський, В. Гарасимчук

---

[528] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 27. 20 вересня 1919 р. у Львові А. Шептицький, єпископи Г. Хомишин і Й. Коциловський прийняли постанову про безженство. Її почав виконувати тільки Г. Хомишин з 1920 р. Проти целібату виступило Товариство св. апостола Павла. 1 липня 1924 р. часописи «Діло», «Український голос», «Новий час» засудили нововведення на Станиславівщині. (Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин… С. 54–55, 57, 59).

[529] Третьяк Н. Исторія Ставропигійскаго Института въ послѣднемъ десятилѣтіи. 1915–1925. *Временникъ Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный годъ 1925*. Львовъ, 1924. С. 52–54; Его Святѣйшеству, Святѣйшему Отцу Пію XI, Папѣ Римскому в Римѣ посредствомъ Его Превосходительства о. Іоанна Джинокки Апостольскаго Визитатора Галичской Провинціи греко-католическаго обряда тепер во Львовѣ. Пропамятное письмо Ставропигійскаго Института, по дѣламъ новшествъ в богослуженіяхъ, украинизаціи Церкви и введеніи безбрачія духовных въ греко-католической Галичской провинціи. 4 (17) марта 1923 г. С. 80.

[530] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1367. Арк. 24–26.

виступили з ідеєю створення у Львові українських приватних курсів у складі філософського, правничого й теологічного факультетів, рівень освіти на яких мав відповідати університетському. Проте польський уряд відмовив[531]. Державна заборона вступати львів'янам-українцям до Львівського університету Яна Казимира, а НТШ і Товариству ім. П. Могили – відкрити згадані курси, спонукала Ставропігію, покликаючись на свої давні права, фундувати власну вищу навчальну установу[532].

7 березня 1920 р. братчики підготували проєкти звернення до Юзефа Пілсудського та Галицького намісництва з проханням про дозвіл створити вищий навчальний заклад у Ставропігії, позаяк польська влада залишила українську молодь «без науки», а 12 березня 1920 р. – з проханням визнати за Інститутом існуюче віддавна право на фундацію вищої школи та не забороняти українцям здобувати освіту у вищих навчальних закладах. Попри відсутність офіційного дозволу, восени 1920 р. українські університетські курси було таки відкрито. У липні 1921 р. їх реорганізовано в Український таємний університет у Львові, ректором якого став В. Щурат[533]. Там спостерігалися певні компроміси між обома конкуруючими силами. Зокрема, 12 травня 1922 р. студенти-русофіли подали сенатові Таємного університету вимоги перейменувати університет в перспективі на «українсько-русский», а для початку створити з допомогою представників «русского» руху кафедр російської словесності, мови й літератури, історії з обов'язковим викладанням російською мовою, ведення частини діловодства університету, зокрема офіційних документів цією мовою[534]. Ці вимоги сенат задовольнив лише частково, зокрема дозволивши москвофільським студентам ідентифікувати себе «русскими» та звертатися до університетської влади «русскою» мовою, створивши кафедру «русскої» літератури, на якій викладали російською і давши представнику москвофілів можливість читати лекції на

[531] Соляр І. Освіта. *Історія Львова*: у 3 т. Львів, 2007. Т. 3. С. 82.
[532] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 27–28.
[533] Качмар В.М. Львівський таємний український університет. *Енциклопедія історії України*. Т. 6: Ла-Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2009. С. 368; *M. Mudryj* Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i Ukraiński [Tajny] Uniwersytet lat 1921–1925 *Academia Militans*. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowiered. A. Redzik. wyd. 2 poprawione. Kraków: Wydawnictwo Wysoki Zamek 2017. S. 887–912.
[534] Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. Львів – Нью-Йорк, 1999 С. 99–100, 149.

правничому виділі університету, але українською. Так, «русску» літературу читав (як учень Олексія Шахматова) Антін Генсьорський, а право - Мар'ян Глушкевич, українською. Решту ж вимог українські національні сили намагалися скорегувати, вказуючи, зокрема, що все діловодство з боку університету має вестися виключно українською мовою, і це робило його українською інституцією[535]. Проте змагання за українські вищі школи завершилося невдачею: у важких нелегальних умовах таємний університет проіснував не довго і 1925 р. під впливом владних репресій припинив функціонування.

Українофільське правління зуміло восени 1917 р. відновити роботу бурси. Навесні 1918 р. навчання в ній припинилося через епідемію іспанського грипу. На початку осені цього ж року учні знову сіли за шкільну лаву, проте невдовзі освітній процес перервала польсько-українська війна. На 1919–1920 рр. навчальний рік було набрано 38 вихованців на платній основі. При наборі перевагу надавали учням з добрим голосом, бо хотіли організувати хор для богослужіння в Успенській церкві. Під керівництвом О. Смішка хористи підготували Шевченківський вечір, але він не відбувся через епідемію тифу й холери[536].

Діячі Інституту з українськими національними переконаннями планували об'єднати під егідою Ставропігії найбільші русофільські установи й добивалися від влади передачі в їхнє управління «Народного дому» та Товариства ім. М. Качковського. 27 вересня 1916 р. К. Левицький поставив це питання на порядок денний засідання. Він доповів, що С. Голубович 1 вересня 1916 р. клопотав з цього приводу у Відні і вів розмови з намісником та віцепрезидентом Володимиром Децикевичем. Той, однак, відповів, що це справа українців, і вони самі можуть її залагодити. На засіданні 12 грудня, після того як К. Левицький знову порушив згадану проблему, було вирішено послати до В. Децикевича

[535] Там само. С. 100, 149.
[536] Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1914–1924 рр.)… С. 338; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 22. Спр. 22. Арк. 4–4 зв.

спеціальну делегацію, проте уряд не поспішав віддавати названі установи українцям[537].

Члени Ставропігії намагалися владнати фінансовий стан Інституту. Здійснити це в умовах воєнної руйнації було складно. Всі рахунки, фонди виявилися заблокованими, оскільки документація (передовсім справочинні книги починаючи з 1909 р.) була вивезена до Росії москвофілами[538]. Не сплачувалися орендна плата й податки з будинків, борги Інституту зростали. Ситуацію погіршила інфляція[539]. Аби упорядкувати фонди, Ставропігія 5 квітня 1916 р. зверталася до Львівської дирекції поліції, до «Товариства кредитового», митрополичої консисторії, «Банку земельного», «Галицької каси ощадності» з проханням відновити заблоковані фонди. Та щоразу відповідь була негативною. Львівська дирекція поліції, наприклад, 20 квітня 1916 р. зазначала, що не отримувала від Ставропігії вкладів на збереження, позаяк діяльність Інституту повністю не припинялася – він функціонував навіть у час російської інтервенції[540]. Лише «Банк краєвий», Акційний банк, магістрат м. Львова та державна каса зобов'язувалися виплачувати відсотки від вкладених цінних паперів[541]. Українофілам вдалося з'ясувати, що Інститут має 31 фонд, серед яких переважно стипендійні, для вбогої молоді, вдів і сиріт та ін.[542], а також відновити стипендійний фонд К. Глинецької[543]. Керівник канцелярії З. Турянський, який обійняв цю посаду після Вітошинського, зумів сплатити не віддані з 1919 р. податки і заборговані від 1918 р. іпотечні внески в сумі бл. 100 000 польських марок[544].

Поряд з іншими товариствами, представники Ставропігії долучалися до роботи Комісії у справах «Літературної фундації ім. М. Качковського», якою раніше керували москвофіли (уконституювалася 11 (24) листопада 1904 р. і свої кошти надавала здебільшого на підтримку русофільських друкованих творів).

[537] Третьякъ Н. Исторія Ставропигійскаго Института въ послѣднемъ десятилѣтіи… С. 49.
[538] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 30.
[539] Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1914–1924 рр.). С. 337.
[540] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 705. Арк. 6.
[541] Там само. Арк. 30.
[542] Там само. Арк. 30.
[543] Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові (1914–1924 рр.). С. 338.
[544] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 22.

22 вересня 1919 р. відбулося чергове засідання цієї комісії, котру, як і в час русофільського керівництва, очолював А. Шептицький. До її складу входили єпископи Григорій Хомишин і Йосафат Кочиловський, делегат «Народного дому» О. Барвінський, делегат Ставропігійського інституту А. Андрохович і визначені кураторією «Народного дому» члени В. Гарасимчук, В. Левицький, О. Макарушка, Вергановський та ін. Були відсутні (через комунікаційні перешкоди чи хвороби): о. І. Литвинович, о. В. Левицький, Ю. Романчук і В. Левицький. Комісія ухвалила преміювати «твори, написані в народній мові, яка відповідає вимогам сучасного розвитку нашого письменства». Останній протокол комісії датований 19 квітня 1921 р.[545]

Правовий статус і управління «Народним домом». Боротьба за право володіти «Народним домом» була логічним наслідком цілеспрямованого врегулювання його правововового статусу. Перед початком Першої світової війни навколо цієї установи виникла дуже своєрідна колізія: заснована австрійським цісарем фундація вела ворожу пропаганду проти фундатора та інтересів держави, а все ж австрійський уряд толерував її з огляду на відносини з Росією та з огляду на декларовану лояльність до цісаря. Воєнні події позбавили Відень цієї проблеми. Рескриптом від 8 листопада 1912 р. Галицьке намісництво закликало Товариство «Народний дім» скласти до 31 грудня 1912 р. нарис фундаційної грамоти[546]. У відповідь товариство подало як фундаційну власність лише первісні ділянки землі, а набуте згодом майно потрактувало як суто приватне[547]. Така позиція обурила австрійський уряд і розпорядженням від 4 серпня 1914 р. Галицьке намісництво призупинило діяльність цієї установи, доручивши управління його справами урядовому комісарові, раднику намісництва Здзиславу Вавраушу (Zdzisław Wawrausch), який 5 серпня 1914 р. прийняв від колишнього керівництва в особі голови І. Костецького і членів правління Ю. Луцика, І. Добрянського, Р. Красицького все справочинство та інститутське майно[548]. Урядування З. Вавраушa було дуже коротким (5–30 серпня 1914 р.), оскільки

[545] Там само. Спр. 596. Арк. 1, 24, 28.
[546] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130 («Русский народный институтъ Народний домъ»). Оп. 1. Спр. 23. Арк. 13.
[547] Вістник неуконституованої фондації «Народного Дому». Львів 1918–19. Ч. 1. С. 6.
[548] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 1.

російські війська невдовзі захопили Галичину[549]. Радникові було надано прибічну раду з шести членів, однак до їхнього зібрання справа так не дійшла. За його правління канцелярія провадила справочинство українською мовою. Від 30 серпня 1914 р. до 24 жовтня 1914 р. «Народним домом» керував В. Лагола (у своїй приватній квартирі на вул. Вірменській, 3).

Російська влада в особі львівського воєнного губернатора полковника Сергія Шереметьєва (Сергей Шереметьев) видала 22 серпня 1914 р. наказ розпустити австрійську урядову комісію й повернути управління «Народним домом» колишньому москвофільському складу. 24 жовтня 1914 р. представники російської адміністрації провели формальну передачу майна[550].

З 1 листопада 1914 р. по 21 жовтня 1916 р. москвофільське керівництво «Народного дому» під головуванням І. Костецького організувало 18 зібрань. Аналіз протоколів засідань Керуючої ради показує, що на них головно обговорювалися фінансово-господарські питання[*]. Після того як усе правління покинуло місто, за наказом органів російської влади, а також за особистим дорученням В. Дудикевича і під його відповідальність, без згоди Керуючої ради, інститутську бібліотеку на вул. Курковій відкрили й перемістили на територію Російської імперії[551]. Перед від'їздом очільників «Народного дому» в Росію цінні папери та гроші були зафіксовані в окремому протоколі.

Тим часом українські національні сили намагалися здобути вплив на найбільші національно-культурні інституції – Народний дім, Ставропігійський інститут, Товариство ім. М. Качковського. Ще 25 лютого 1914 р. українофіли звернулися до Галицького намісництва з проханням створити фундацію, яка служила б інтересам українського народу. До основного тексту додавалася історична довідка про заснування товариства, урядові документи, котрі доводили,

---

[549] Вістник неуконституованої фондації «Народного Дому». Львів 1918–19. Ч. 1. С.10.

[550] «Народный Домъ» в 1914–1920 гг. *Вѣстник «Народнаго дома»*. 1921. С. 2; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 1.

[*] На останній з таких нарад 21 жовтня 1916 р. прийнято до відома, що зі Львова до Росії вивезли готівкою 1 296 кор. 88 гел., які й були використані в 1915 р. на інститутські потреби. Цінні папери на суму 56 992 кор. 87 гел., покладені на депозити у державному банку в Ростові-на-Дону на ім'я В. Лаголи, Керуюча рада вирішила залишити в цій банковій установі. Виїзд членів Керуючої ради і працівників «Народного дому» зі Львова відбувався, відповідно до наказу військової влади, з 5 по 12 травня 1915 р. Ключі від канцелярії та нагляд за майном передали Я. Лепкому.

[551] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 89. Арк. 2, 14.

що він не має права власності на спірне майно, оскільки є неуконституйованою структурою. Автори звернення стверджували, що товариство від початку проповідувало «національну єдність галицьких русинів з російським народом», у члени товариства приймали людей винятково з «москвофільської партії», бурси Народного дому виховали ряд москвофільських діячів[18]. Під документом підписалися 182 особи, у т. ч. К. Левицький, В. Шухевич, І. Кивелюк та ін.[552]. Проте влада зволікала з передачею інституції українським національним силам.

Після втечі частини москвофілів наприкінці червня 1915 р. до Ростова-на-Дону[21] і здійснених австрійською владою арештів, українські національні сили відновили свою активність. Їм сприяв урядовий комісар А. Смулка, призначений 10 липня 1915 р. Львівською дирекцією поліції комісаром Народного дому. До обов'язків комісара входило: збір чиншів, управління будинками і припинення розграбування установи. Він клопотав у Галицькому намісництві про закриття існуючого москвофільського товариства і створення для нього нового управління. Провізоричне управління А. Смулки тривало до 1918 р.

Як йшлоя вище, 21 листопада 1915 р. ЗУР на чолі з К. Левицьким внесла подання до австрійського уряду під назвою «Пам'ятка Загальної української національної ради стосовно заходів щодо реформи опанованого москвофілами Інституту у Львові». У ньому ЗУР запропонувала уряду уконституювати Народний дім і передати його власність в управління кураторії, до складу котрої мали б увійти Степан Баран, Іван Чапельський, Юліан Січинський, Олександр Стефанович, Лесь Шехович, Василь Щурат, Григорій Пежанський. К. Левицький, своєю чергою, окреслив два шляхи вирішення проблеми: віддати майно Народного дому Ставропігійському інституту, за умови реорганізації останнього та його переходу під керівництво представників українських національних сил; призначити урядового комісара, який прийняв би нових членів, «котрих українсько-національне переконання і австрійський патріотизм не підлягав би сумніву». Другий варіант, на думку К. Левицького, був раціональнішим[553].

[552] Там само. Спр. 25. Арк. 2.
[553] Там само. Спр. 26. Арк. 6–8.

До 15 травня 1917 р. матеріальними цінностями Народного дому розпоряджалися урядові комісари від Львівської дирекції поліції. 15 травня 1917 р. австрійська влада заборонила діяльність товариства. Рескрипт листом від 14 липня 1917 р. вручили адвокатові і діячеві польського «Сокола» Казимиру Чарнику (Kazimierz Czarnik), якого суд призначив куратором установи. К. Чарник 8 липня 1917 р. опротестував це рішення перед Міністерством внутрішніх справ, вказавши на недостатні правові підстави для розпуску товариства і підкресливши, що своєю культурною й гуманітарною діяльністю воно завоювало великий авторитет не тільки в українському, але й у польському суспільному загалі, а також у середовищі австрійських урядовців, котрі знали про роботу інституції та всіляко їй сприяли[554]. Цей документ так і залишився не розглянутим австрійською владою. Після розпаду Австро-Угорщини він був пересланий до МВС у Варшаві, однак польський уряд його також проігнорував[555].

25 вересня 1917 р. Галицьке намісництво як найвища фундаційна влада повідомила Львівську дирекцію поліції про те, що майном неуконституйованої фундації Народний дім тепер розпоряджатиметься кураторія з 12 осіб, а саме Олександра Барвінського, Степана Федака, Івана Кивелюка, Олександра Кміцикевича, о. Теодозія Лежогубського, Костя Левицького, Григорія Пежанського, о. Олександра Стефановича, Кирила Студинського, о. Тита Войнаровського, Василя Щурата, Юліана Нападієвича. 8 січня 1918 р. австрійський уряд дав дозвіл на утворення кураторії. 21 січня відбулося її перше установче засідання. Головою обрали К. Левицького, заступником – О. Барвінського, секретарем – о. Т. Лежогубського. Була сформована статутна комісія, до складу якої ввійшли К. Левицький, О. Барвінський, О. Кміцикевич. 7 червня 1918 р. намісництво затвердило запропонований нею статут, що відповідав усім вимогам до фундації. 29 березня 1918 р. кураторія перебрала управління від комісара А. Смулки[556]. Насамперед вона провела реорганізацію канцелярії.

---

[554] Там само. Спр. 33.
[555] Там само. Спр. 41. Арк. 2.
[556] Фондація «Народний Дім» у Львові в рр. 1849–1919. *Вістник неуконституованої фондації*... С. 16.

Із 21 лютого 1917 р. до кінця року кураторія провела 65 засідань, у 1918 р. – 30. Від листопада 1918 р. до квітня 1919 р. зібрання не скликалися через воєнні дії. Поточні справи вирішувала Президія і канцелярія. З липня 1919 р. польська влада дозволила функціонування товариств, і засідання відновилися. 7 червня 1919 р. кураторія уконституювалася повторно, обравши головою О. Барвінського, заступником о. І. Войнаровського, секретарем – В. Щурата[557]. Основними напрямами її діяльності стало укладення проєкту фундаційної грамоти, ведення реставраційних і відновлювальних робіт, зокрема у Преображенській церкві, впорядкування фінансово-економічної сфери, бібліотеки, музею тощо.

Згідно з проєктом фуіндаційної грамоти, тобто статуту (датований 22 березня 1918 р.), завданням кураторії було: «завідувати майном фундації “Народного дому”»[558]. Представляв кураторію голова, за його відсутності – заступник. Рішення ж цього адміністративного органу громадської організації щодо продажу й застави нерухомості затверджувалися Галицьким намісництвом.

Після повернення з Росії 12 серпня 1919 р. москвофіли, очолювані головою правління Народного дому о. І. Костецьким, почали клопотатися про «реактивованье» діяльності ліквідованого товариства. Відтак були подані рекурси до Галицького намісництва (4 вересня 1919 р.) та МВС (18 грудня 1919 р.)[559]. Русофіли стверджували, що інститут завжди діяв у рамках окреслених статутом обов’язків[560]. Польська влада, хоч і йшла на певні поступки москвофільському керівництву, все ж не могла повністю виконати його вимоги. Урешті-решт рескриптом від 30 грудня 1919 р. кураторію було ліквідовано. Призначений натомість урядовим комісаром Юліан Нападієвич (радник намісництва) мав такі ж повноваження, як і ліквідована інституція. Допоміжним органом стала рада з членів кураторії – О. Барвінського, Г. Пежанського, О. Стефановича, С. Федака. Чотири місця в раді уряд запропонував представникам «Русскої народної

[557] Вістник неуконституованої фондації... С. 17–18.
[558] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 29. Арк. 44.
[559] Там само. Спр. 31. Арк. 5.
[560] Там само. Спр. 24. Арк. 3–1. У документі зазначалося, що урядовий комісар З. Вавpауш з відступом австрійських військ «залишив Інститут напризволяще», а в цей час голова правління І. Костецький виклопотав у російської влади дозвіл на відновлення статутної діяльності товариства, «вів адміністрацію та справи Інституту» з небагатьма членами правління, що залишились у Львові, відповідно до статуту, зі збереженням повної лояльності щодо Австрійської держави (Там само. Спр. ЗО, арк. 1).

організації» о. В. Давидяку, Ю. Заяцю, М. Іванусу і О. Сивуляку, але ті відмовилися, вважаючи такий компроміс неможливим[561].

За короткочасного управління Ю. Нападієвича та ради продовжувалися розпочаті кураторією дії. Знаний український правник, адвокат Филип Евин вів судові справи проти москвофільського правління Народного дому, зосібна В. Лаголи і Т. Заяця. В. Лаголу звинувачено в незаконному привласненні коштів. Рішенням суду його зобов'язали повернути все протягом трьох днів. 25 травня 1920 р. В. Лаголі було надіслано повторне попередження із загрозою відкрити нову справу. Стосовно Т. Заяця 19 березня 1920 р. адвокат відзвітував, що в самих актах «на разі годі чогось в сім напрямі дошукатись»[562]. 1921 року комісаром Народного дому став І. Сас-Лісковацький, москвофіл, який орієнтувався на довоєнний склад правління. Невдовзі всі судові провадження проти В. Лаголи і Т. Заяця були припинені, обох відновили на колишніх посадах службовців канцелярії: першого – як начальника, другого – як його заступника[563].

Щодо правового статусу товариства польська влада дотримувалася тих самих поглядів, що й австрійська: визнавала існування двох окремих фундацій – на користь другої греко-католицької парафіяльної церкви і на користь українського національного інституту під назвою Народний дім у Львові[564]. Урядовий комісар уклав черговий проєкт фундаційної грамоти, який визнавав Народний дім фундацією – т. зв. «Фондація українського національного Інституту під назвою "Народний дім" у Львові». Печатка організації була така сама, як у першому статуті, і містила зображення золотого лева на синьому полі. Фундація була покликана сприяти розвитку української національної культури в галузі науки, літератури, мистецтва, освіти. Засобами мали слугувати: бібліотека, збірки, музеї, галереї, різноманітні кабінети, наукові видання, друкарня, книгарня та ін. Передбачалося також преміювання за кращі українські художні й мистецькі твори, підтримка талановитих українських учених, письменників та митців,

[561] «Народный Домъ» въ 1914–1920 гг... С. 8.
[562] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 528. Арк. 9, 22.
[563] Изъ жизни «Народнаго Дома» въ 1921 году. *Вѣстникъ «Народного дома»*. 1921. С. 18–19.
[564] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 45.

надання стипендій і матеріальної допомоги утримування інтернатів для бідної молоді, освітніх і виховних закладів для дітей дошкільного віку тощо[565].

Майно інституції становила вся рухома і нерухома власність, набута від її заснування всіма легальними способами (як-от дар, купівля, звіти, записи, заповіти і т. д.). Для реалізації статутних цілей фундація могла використовувати доходи з цієї власності: чиншовий збір з будинків, плату за відвідання музеїв, галерей, бібліотеки, прибутки від друкарні, книгарні. Будинок на вул. Зиблікевича, 30 планували передати для дівочого виховного інтернату з церквою Непорочного зачаття Пречистої Діви Марії для утворення окремої фундації[566]. Фундація володіла як окремим майном: богослужбовим, просвітнім, стипендійними фондами й неуконституйованим закладом «Білоусів жіночий приют у Коломиї»[567]. До моменту впорядкування відносин із Преображенським храмом (йшлося про право патронату «Народного дому») ця громадська установа була зобов'язана забезпечувати духовенство помешканням, інші ж церковні витрати не належали до її компетенції. Покровителем фундації був греко-католицький митрополит, який мав право голосу на засіданнях її керівних органів – кураторії та виконавчого виділу. Нагляд за діяльністю установи здійснювало Галицьке намісництво. Запропонований проєкт статуту і склад кураторії, до якої мали увійти найбільші українські організації, повинні були сприяти перетворенню Народного дому на українську інституцію. Однак втілити цей задум у життя не вдалося.

15 лютого 1921 р., згідно з розпорядженням МВС і президії Галицького намісництва від 19 лютого 1921 р., І. Лісковацький у статусі урядового комісара перебрав управління Народним домом. Його заступником залишався С. Дольницький. Прийняте І. Лісковацьким майно включало: 9 будинків і церкву у Львові, маєтки Білка і Костенів, дім Білоуса в Коломиї, бібліотеку й музеї, готівку (27 308 польських марок), рахунок у Кредитно-земельному банку (70 815 польських марок), цінні папери (вартістю 357 400 австрійських крон). 31 липня 1922 р.

[565] Там само. Спр. 6. Арк. 15.
[566] Там само. Спр. 6. Арк. 20.
[567] Там само. Арк. 24.

він поставив Ю. Яворського завідувачем бібліотекою. Згодом же всіляко усував українські демократичні сили від керівництва Народним домом.

Отож, під час Першої світової війни Народний дім як одна з найбагатших українських установ став об'єктом боротьби, який кожна політична влада передавала чи обіцяла тій чи тій українській партії в обмін на її підтримку. Конфлікт між українськими національними силами й москвофілами за контроль над цим товариством загострився. Російський уряд віддав установу москвофілам, проте українські національні сили саме в цей період війни, завдяки сприянню австрійських державних чиновників, уперше змогли встановити в інституті своє управління. Адміністрація відновленої Польської держави підтримала довоєнне москвофільське керівництво товариства і створила для нього нову форму правління – урядових комісарів, яких призначали переважно з москвофільського табору. Чимало шкоди в роки Першої світової було завдано фінансово-господарській діяльності Народного дому. Керівництво обох суспільно-політичних течій намагалося виправити цей стан.

Кураторія провела відновлювальні роботи в Преображенській церкві та інших будівлях, відреставрувала житловий будинок у Білці, впорядкувала та укомплектувала окремі релігійні фонди, сплатила деякі борги; москвофіли частково відновили господарство Білки і Костенева тощо. Найслабшою була культурна діяльність Народного дому. Як русофіли, так і їхні політичні опоненти в цьому питанні обмежувалися здебільшого постановами і планами. Кураторії вдалося лише зберегти та впорядкувати бібліотеку й музей товариства.

РОЗДІЛ 5
ЕВОЛЮЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РУХУ В 1920–1930-Х РР.

Перша світова війна активізувала національні рухи європейських народів за свою політичну незалежність. Продемонструвала здатність до державотворення й українська нація. 19 жовтня 1918 р. галицькі українці задекларували створення Української держави, яка 13 листопада 1918 р. була названа Західноукраїнською Народною Республікою у складі Східної Галичини, Буковини й Закарпаття. Їхні співвітчизники з підросійської України ще 1917 р. утворили Українську Народну Республіку на території центральної, східної та південної України із столицею в Києві. 3 січня 1919 р. уряд ЗУНР ухвалив закон про об'єднання з УНР[568]. Так почалося відновлення єдності українського народу в кордонах однієї держави. Акт Злуки УНР та ЗУНР було проголошено 22 січня 1919 р. Західноукраїнська республіка як держава зі столичним центром у Львові фактично проіснувала протягом 1918–1919 рр., а формально – до 1923 р. Однак національно-визвольні змагання українців 1917–1920 рр. не досягли своєї кінцевої мети – утвердження національної державності[569].

На жаль, українці виявилися єдиною великою нацією, яка у ході національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. зазнала поразки, а українські етнічні землі були поділені та увійшли до складу чотирьох держав – Радянської Росії, Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії[570].

Наприкінці червня – на початку липня 1919 р., у ході польсько-української війни, поляки зайняли східногалицькі та західноволинські терени, які перед тим належали відповідно Австро-Угорщині та Російській імперії. З погляду міжнародного права влада Польщі над Західною Україною вважалася спірною. У період правової невизначеності (1919–1923) кожна зі сторін – українська та

---

[568] Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. С. 126 – 127.
[569] Зуляк І. Українці в Другій Речі Посполитій... С. 133–146.
[570] Ковач О. На українських землях у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії. С. 237; Національні меншини України в політичних процесах XX–XXI століть: стан і проблеми дослідження / авт. кол.: В. О. Котигоренко (керівник), О. Я. Калакура, Л. Л. Ковач, В. В. Коцур, Н. І. Кочан, О. О. Ляшенко, Ю. О. Ніколаєць, В. В. Новородовський, М. І. Панчук. Київ, 2020. С. 237–293.

польська, намагалася відстояти свої інтереси[571]. Польська влада виявляла позірну поступливість і начебто бажання сприяти українцям. Так, на Паризькій мирній конференції (28 червня 1919 р.) Польща зобов'язалася перед державами Антанти гарантувати українському населенню автономію. Закон від 26 вересня 1922 р. надавав самоврядування трьом галицьким воєводствам: Львівському, Станиславському і Тернопільському. Натомість українці намагалися захистити свої позиції шляхом рішучих дій. Вони відмовлялися визнавати легітимність польської адміністрації, бойкотували ті розпорядження, котрі стосувалися політичного та економічного життя українців, застосовували тактику терору і саботажу.

15 березня 1923 р. в Парижі Рада послів великих держав – Англії, Франції, Італії та Японії – остаточно визнала суверенітет Польщі над Східною Галичиною і українське питання перестало мати таку вагу для польської влади. Дипломатичні кола й надалі продовжували наполягати на надання краєві автономії, спираючись на міжнародну опінію, однак без успіху[572]. Наступного дня уряд ЗУНР припинив своє існування. А вже 30 березня вища польська влада звеліла воєводській розіслати вказівки староствам, щоб ті поінформували якнайширший загал усіх жителів «кресів східних» (так в державних документах іменували новоприєднані території) про рішення Ради амбасадорів щодо встановлення східних кордонів[573]. Сформована 24 квітня 1924 р. урядова комісія розробила проєкт «кресових законів» і закріпила терміни «руський», «русинський» на означення українського народу, дозволивши, щоправда, вживати слово «український» за бажанням місцевої громади[574]. При цьому в уже згаданому акті від 30 березня 1923 р. мовиться саме про «український і білоруський народи»[575]. Свідомо закладена адміністративними чинниками неоднозначність у виборі термінології для

[571] Див.: Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Київ, 1998. 304 с.; Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців… С. 11–28; Bonusiak W. Druga Rzeczpospolita (1918–1939); Szumiło M. Ukraińskie koncepcje autonomii terytorialnej w ramach Drugiej Rzeczypospolitej. *Rocznik Lubelski*. 2011. T. 37. S. 106–121.
[572] Pisulinski J. Nie tylko Petlura. Kwestia Ukrainska w Polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. S. 289.
[573] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 2 ср. Оп. 1. Спр. 168. Арк. 4.
[574] Зуляк І. Українці в Другій Речі Посполитій…
[575] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 2 ср. Оп. 1. Спр. 168. Арк. 24.

національної ідентифікації стала підґрунтям численних конфліктів у середовищі українців, що було лише на руку польському урядові.

Невизначеність правового статусу Галичини впродовж 1919–1923 рр. загострили внутрішньо – та міжпартійні суперечки, пов'язані переважно з різновекторністю зовнішньополітичних орієнтацій і ставленням до польської влади. Боротьба різних напрямків відбувалася і в москвофільському таборі.

5.1. Заснування «Русской народной организации» (1923 р.)

Русофіли (москвофіли) 24 листопада 1918 р. зорганізувались у «Русский исполнительний комітет» (РИК), який очолив В. Курилович. Членами цього комітету стали Д. Марков, К. Черлюнчакевич, М. Третьяк, Є. Вальницький, Г. Липецький та М. Іванус (пресовий орган «Прикарпатская Русь»). 3 грудня 1918 р. РИК видав маніфест, у якому оголосив про готовність «русского» народу Прикарпаття ввійти до складу Російської держави[576]. Таку свою декларацію вони згодом обґрунтовували тим, що українофіли проігнорували їхню політичну силу під час національно-визвольних змагань – утворення УНР і ЗУНР. До управління ЗУНР були залучені всі колишні українські посли в парламенті й сеймі, окрім москвофільських діячів В. Куриловича, Д. Маркова і Сеника. І це попри те, підкреслювали москвофіли, згідно з маніфестом цісаря Карла, до складу національних рад мали входити всі колишні посли певної народності, без огляду на їхню партійну належність[577]. Водночас зауважувалося, що і з українського боку були окремі одиниці, які цінували «самоотверженность руских людей, котрі в імя народного добра гинули на єдиному фронті»[578]. Для прикладу наводився той факт, що в Українській головній раді у Станиславові пропонували ввести до неї й представників москвофільського напрямку, однак більшість цю пропозицію відхилила[579]. Незважаючи на те, що русофіли демонстрували готовність до співпраці з українськими демократичними силами і навіть обурювались тим, що ними ігнорували, все ж не могли усвідомити, що основною причиною ігнорування

[576] Докладная записка делегата Русскаго Исполнительнаго Комитета во Львовѣ… С. 6–7.
[577] Єдиный фронт. *Русскій голос*. 1922. 5 серп. (23 лип.). № 6.
[578] Там само.
[579] Там само.

ними як політичною силою було те, що вони заперечували існування українського народу як окремої етнополітичної сили.

Серед членів РИК поступово формувалися суперечності, основою яких, як і в багатьох тогочасних українських партіях, було вже зазначене ставлення до Польської держави, а також до об'єднання українських політичних сил – Міжпартійної ради. Ця рада була заснована після завершення збройної боротьби ЗУНР з поляками в 1919 р. для координації й активізації легальної боротьби проти окупаційної влади та відновлення української державності. Її утворили галицькі партії – Трудова, Радикальна, Соціал-Демократична, Християнсько-суспільна[580], а також ліве крило РИК[581]. У москвофільському таборі виділилися правиця, (пресовий орган «Русскій голос», послуговувалися також урядовими виданнями «Слово Польське» та «Ржечпосполіта»), в яку об'єдналися, здебільшого, представники старшого покоління, котрі з властивим їм конформізмом щодо будь-якого уряду виступали за співпрацю з поляками, та лівиця (пресовий орган «Воля народа»), що не хотіла ані визнавати польської адміністрації на території Східної Галичини, ані укладати з поляками якісь угоди. Лівиця москвофілів, на відміну від правиці, не займала щодо українських національних сил ворожої позиції[582].

Правиця РИК свої виступи проти єдиного фронту українських партій пояснювала ігноруванням москвофільської течії в період заснування ЗУНР, причетністю, на їхнє переконання, українських національних сил до арештів москвофілів під час Першої світової війни та ув'язнення в таборах Талергоф і Терезин, «незаконним» відібранням українофілами (з допомогою австрійської влади) русофільських товариств тощо[583]. Москвофіли сподівалися, що їхня участь у лавах Галицької армії сприятиме порозумінню з їхніми політичними опонентами. Вони вважали, що повинні разом з українцями воювати за

[580] Енциклопедія Українознавства. Перевидання в Україні. Львів, 1994. Т. 4. С. 1573.
[581] Зайцев О. Українські політичні партії і організації. *Історія Львова*: у 3 т. / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. Львів, 2007. Т. 3. С. 55.
[582] Radziejowski J. Komynistyczna partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929...
[583] «Одинь вспольный фронть». *Воля народа*. Львовь, 1921. 2 лип. Ч. 24.

незалежність «галицко-русского» народу[584], частиною якого є й українофіли. Саме «спільно пролита кров, спільні жертви за волю і свободу "галицко-русского народу" мали стати початком взаєморозуміння»[585]. Москвофіли вимагали, щоб українські демократичні сили визнали свою вину за все вчинене ними москвофілам, і висловлювали невдоволення що «ніхто з представників української республіки не підніс голос проти кривди, яка була нам заподіяна, і не представив потребу повернення нам наших товариств, нашого майна»[586]. При цьому вони не враховували і не визнавали своїх негативів, зокрема співпрацю з російською владою під час Великої війни.

Ліве крило РИК складалося з осіб, які ще в довоєнні часи творили лівицю москвофільської партії[587], будучи прихильниками соціалістичних ідей. Після Першої світової, коли царська Росія – орієнтир галицького москвофільства, зникла, з'явилася потреба перегляду ідейних преференцій та зовнішніх векторів. І «лівокурсники» з РИК цілком закономірно переорієнтувалися на ідеологічно подібну їм більшовицьку Росію[588]. Як говорили їхні однопартійці, «своїми ідейними орієнтирами [ліве крило] обрало соціалізм, більшовизм та українофільство»[589]. «Правокурсників», натомість, критикували за полонофільство, застерігаючи, що «при допомозі Польщі можна в кращому випадку спасти Україну проти Росії» (йшлося про загострення польсько-радянських стосунків) і «не доглядіти того, через що так "патріотично" розпинаються [правокурсники], – живої, обширної, тої, яка обєднює всі русскія племена, Росії»[590].

Лівиці РИК ідейно найближча була УСДП, яка 27–28 березня 1920 р. на противагу союзові галицьких партій запропонувала створити «Єдиний український соціалістичний фронт» і 30 березня того ж року вийшла з УНРади. Незабаром почався дрейф УСДП у бік радянофільства, який закінчився

---

584 Там само.
585 Там само; Единый фронтъ. *Русскій голос*. 1922. 5 серп. (23 лип.). № 6; «Одинь вспольный фронть». *Воля народа*. Львовь, 1921. 9 лип. Ч. 25.
586 «Одинь вспольный фронть». *Воля народа*. Львовь, 1921. 2 лип. Ч. 24.
587 На злобу дня. *Русскій голось*. 1922. 29 (17) черв. № 1.
588 «Чорна рада» або «Совьт нечестивыхь». *Воля народа*. 1922. 8 лип. Ч. 74.
589 Там само.
590 Там само.

перетворенням партії на легальну прибудову КПСГ – КПЗУ в 1923 р. Відкидаючи орієнтацію уряду Петрушевича й Міжпартійної ради на Антанту, соціал-демократи об'єдналися з ними у ставленні до польської влади (разом організували бойкот перепису населення в 1921 р., підтримували діяльність Українського таємного університету)[591].

Перепис населення[592] бойкотувало більшість українців, навіть ті, котрі перебували на державній службі. Про це свідчать офіційні документи, згідно з якими тоді «багато урядовців народності рускіей не подало до рубрикі про громадянство приналежності своєї до польської держави»[593]. За це передбачалася карна й дисциплінарна відповідальність, а крім того, особи, котрі не були громадянами Польської держави, не мали права займати урядові посади[594].

Непроста тогочасна суспільно-політична ситуація в регіоні ще більше поглибила розбіжності серед політиків у межах усіх українських партій. Вибір тактики боротьби постійно супроводжувався гострими суперечностями, що «підсилювалися, з одного боку, пошуком компромісів та угодовством окремих діячів з владними структурами, а з іншого – пропагандою ідей соціальної боротьби та пролетарського інтернаціоналізму»[595]. Причиною протистояння між різними представниками українського політикуму стали також невдалі дипломатичні місії на міжнародній арені та марні сподівання на допомогу Антанти у відбудові Української держави в Галичині. Власне через це діяльність Міжпартійної ради була нетривалою – партії почали поступово від неї відходити[596].

Лівокурсники РИК разом з українськими демократичними партіями взяли участь у виступах проти польського уряду. 7 серпня 1921 р. РИК звернувся до генерального делегата Казимира Галецького з протестом проти розпорядження від 20 червня 1921 р. Військового міністерства у Варшаві, за яким чиновники

---

[591] Зайцев О. Українські політичні партії і організації… С. 55.
[592] За далеко необ'єктивним переписом населення Польщі у 1921 р. українці становили майже 15% мешканців Польської держави, поляки – 69%, євреї – 10%. Інші меншини: німці, чехи та білоруси були нечисленними. (Ковач О. На українських землях у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії. С. 238.)
[593] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 2 ср. Оп. 1 ср. Спр. 7. Арк. 21.
[594] Там само. Ф. 2. Оп. 7. Спр. 3. Арк. 2.
[595] Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. С. 333–334.
[596] Там само.

«русскої» (сюди москвофіли зараховували українців Східної Галичини обох суспільно-політичних орієнтацій), німецької та єврейської національностей, які жили у Східній Галичині, були зобов'язані відбувати військову повинність на користь Польської держави, в такий спосіб приймаючи польське громадянство[597]. Протестуючи проти цього, українські політичні діячі апелювали до Сен-Жерменського мирного договору від 10 вересня 1920 р., відповідно до якого Східна Галичина підлягала суверенітету держав Антанти і до ухвалення остаточного рішення про державну належність мала залишатися під окупацією Польщі. Мобілізація населення окупованої території на військову службу була порушенням Гаазької конференції від 1907 р. Суперечило міжнародним положенням, за визначенням членів РИК, і твердження про те, що жителі східногалицьких теренів, вступаючи на державну посаду, в силу цього приймають польське громадянство, – адже не можна ототожнювати службу чиновників у польській окупації зі службою чиновників в Польській державі. Заяву підписав голова РИК А. Алексевич. Українці заперечували законність перепису населення 30 вересня 1921 р., вказуючи на те, що Східна Галичина ще не входить до складу Польщі[598]. Бойкотували вони і вибори до польського сейму та сенату, що були призначені на листопад 1922 р.[599] До повного ігнорування елекційного процесу закликав очільник уряду ЗУНР Євген Петрушевич, наголошуючи, що участь у виборах означає автоматичне визнання польської влади[600]. Українські національні сили вважали, що постанови Паризької мирної конференції від 25 червня 1919 р. про анексію Східної Галичини Польщею, як і вже згаданий пункт Сен-Жерменського договору були тимчасовими заходами міжнародного характеру, після чого населення цих західноукраїнських земель мало б скористатися правом на самовизначення[601]. На підставі цього всі дії польської адміністрації в Галичині розглядалися як незаконні.

[597] Воля народа. 1921. 13 серп. Ч. 30.
[598] Там само.
[599] Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w lutach 1923–1929. Kraków, 1989. S. 42.
[600] Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ, 2008. С. 346.
[601] Соляр І. Я. Зовнішні орієнтації національно-демократичних партій Західної України… С. 240.

Приводом до розколу РИК стало питання Ставропігійського інституту та «Народного дому». Австрійська влада ще перед Першою світовою війною призупинила діяльність москвофільських товариств, а згодом віддала управління ними українофілам. Лідери русофілів, зокрема довоєнний голова «Народного дому» І. Костецький та І. Лісковацький, намагалися повернути ці інституції в їхнє підпорядкування, заручившись підтримкою польських урядовців. Лівицю РИК, що не визнавала польської влади на західногалицьких територіях і будь-які її розпорядження щодо функціонування українських інституцій кваліфікувала як нелегітимні, обурила угодовська позиція однопартійців. Блокуючись із українськими національними силами, члени лівого крила РИК написали комунікат до уряду, у якому висловили протест проти передачі в руки москвофілів Ставропігії та Народного дому і призначення для керівництва ними комісарів відповідно, о. І. Костецького й І. Лісковацького, представників правиці РИК зі старшого покоління цієї партії. Комітет називав це втручанням поляків у партійні справи «русских» і українофілів і «непотрібним подарунком»[602]. Відтак 7 березня 1921 р. Дирекція львівської поліції ліквідувала періодичне видання РИК – газету «Русь»[603]. В останньому номері цього часопису була опублікована заява комітету (чи радше його лівиці, яка в той період вела провід у партії) як головного органу «Галицко-русской организаціи» – про те, що остання не має нічого спільного зі справою Ставропігії[604], тобто не визнає призначення для Інституту польською адміністрацією комісара.

Тактика терору, котру застосовували українські активісти щодо польських чиновників, знаходила підтримку лівокурсників РИК. У вересні 1921 р. С. Федак здійснив замах на Ю. Пілсудського під час відвідин ним Львова, важко поранивши львівського воєводу А. Грабовського[605]. На засіданні комітету від 27 вересня 1921 р. ліві заявили, що І. Лісковацький та І. Костецький перебувають поза «Галицко-русскою организаціею», позаяк вони були на банкеті на честь

[602] На злобу дня. *Русскій голось*. 1922. 29 (17) черв. № 1; «Перша ластівка знеснья «выимкового стану». *Воля народа*. 1922. 19 серп. Ч. 80.
[603] Воля народа. 1921. 11 марта. Ч. 59.
[604] Там само.
[605] Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі… С. 461.

Пілсудського через годину після замаху на нього[606]. Представники лівого крила РИК, яким імпонували дії українських демократичних сил, засуджували вірнопідданство І. Лісковацького та І. Костецького щодо влади.

Недовіра до комісарів Ставропігійського інституту й Народного дому з боку ліво- та частково «правокурсників» РИК спонукала І. Лісковацького скликати довірочні збори 5 травня 1921 р., на які були запрошені дійсні члени «Народного дому» та москвофільські діячі, щоб розвіяти підозри в пропольських симпатіях Лісковацького.

Далі події розвивалися за типовим для москвофільського руху сценарієм, коли одна з груп намагалася домінувати в партійній структурі або заволодіти інституцією цілком – для цієї мети скликалися з'їзди, на яких не допускали опонентів, засновувалися паралельні товариства, чинилися доноси перед владою та ін. Перевага в лавах РИК прихильників просоціалістичної орієнтації змушувало їхніх опонентів замислюватися про створення нової партії. Вони зазначали, що не слід ототожнювати «Галицко-русску організацію» з тогочасним РИК: «Довоеннои галицко-русскои организациі съ Народнымъ Совѣтомъ на чолѣ нема. Она въ розвалинахъ». Про РИК правокурсники писали, що він є правлінням не цілого «русского общества», а лише партії соціалістів з комуністичним спрямуванням[607].

15 червня 1922 р. відбувся з'їзд мужів довір'я «Галицко-русскої організації», на якому переважало ліве крило РИК. До складу членів комісії входили: о. Р. Чайковський, Курилович, М. Заяць, О. Гукевич, Д. Генсіорський, М. Глушкевич, О. Гнатишак, К. Вальницький, М. Матейків, Ілля Винницький, Антон Генсьорський (Антон Генсіорський), І. Гумецький, Р. Юрчакевич, Мирон Заяць, голова Андрій Алексевич[608]. Ю. Яворський намагався відстояти право на участь у роботі з'їзду правокурсників – комісара Народного дому І. Лісковацького, І. Костецького, комісара Ставропігії М. Третьяка і студентів польського університету, але безрезультатно[609]. Між присутніми на зібранні розгорнулася дискусія про міжнародний статус Галичини. Доповідаючи про цю проблему,

[606] Там само.
[607] На чисту воду. *Русскій голос*. 1922. № 12. 16 (3) верес.
[608] Воля народа. 1922. Ч. 72. 24 черв.
[609] Там само. Ч. 69. 3 черв.

Олександр Стефанович наголосив на невизначеності політико-правового становища краю. Натомість комісар поліції, який головував на зборах, заявив, що кордони Польщі вже визначені, а отже й належність «русскої Галичини до Польщі». Тоді Стефанович витягнув ранішню газету, де міністр закордонних справ Польщі Константи Скримунт (Konstanty Skirmunt) стверджував зовсім інше. Коли ж промовець Р. Прислопський ужив термін «колонізація Східної Галичини Польщею», комісар поліції Вагнер (Wagner) закрив збори. Їх учасники засудили появу газети «Русскій голос», котру почали видавати представники правого крила РИК, називаючи її угодовською, «для якої папір дає польський комісар Ставропігії, а такий самий комісар Народного дому – гроші»[610].

У відповідь праве крило, за сприяння уряду, домоглося закриття 15 серпня 1922 р. засідання «Ширшого Русского Исполнительного Комитету», яке проходило у приміщенні ліквідованого урядом часопису «Русь». Як коментували учасники з'їзду, це «було результатом доносу паничів з "Русского Голоса"»[611].

Заснування періодичного видання «Русскій голос» стало першим кроком на шляху до інституалізації власної, окремої від лівокурсників політичної сили. Носії правих поглядів РИК, якими були переважно довоєнні члени РНО, усвідомлювали, що втрачають свої позиції й не зможуть втримати провід у Комітеті. На шпальтах свого часопису вони обґрунтовували причини своїх розбіжностей з однопартійцями. Розпочали із згадки про жертви Талергофу, започатковуючи в такий спосіб формування культу цього місця ув'язнення, який став символом репресій щодо міжвоєнного москвофільства. Далі, у властивій для москвофілів, особливо старшого покоління, манері конформізму й поклоніння перед новою політичною владою, лунали оди на адресу польського уряду, завдяки котрому «русскій» народ у Галичині, який до 1918 р. начебто «не давав майже знаку життя», тепер «воскресає»: після розпаду Австрії утворюється «Русскій Исполнительный Комитет» і газета «Прикарпатская Русь». Правокурсники вказували, що лівокурсники, котрі задомінували в РИКу, не репрезентують усієї

[610] «Вовки вь овечой скорь»...
[611] «Перша ластівка знеснья «выимкового стану». *Воля народа*. 1922. 19 серп. Ч. 80.

москвофільської течії й не є виразниками інтересів усього «русского» народу. Себе ж вони позиціонували як групу «русских людей, які представляють більшість «русского» суспільства, вирішили реорганізувати «русскі» народні сили і першим кроком стало заснування газети "Русскій Голось"[612]. Проголошуючи себе правонаступниками довоєнної русофільської організації, вони ставили за мету її відновлення. Мовилося також про захист культурних та економічних прав «русского» народу, у т. ч. «відібрання наших інституцій, насильно забраних у нас в 1914 р. австрійським урядом! Поповнення кадрів нашої здесяткованої рускої інтелігенції шляхом відкриття бурс і гімназій. Урухомлення наших кооперативів і молочних інституцій»[613].

Група «Русского голосу» критикувала своїх опонентів за співпрацю з українськими національними силами, зокрема за укладений спільно з ними комунікат, про який уже йшлося[614]. Відкидалися будь-які можливості такого співробітництва, бо вважалося, що воно призведе до загибелі «русской» ідеї. Несприйняття «україно філів» як потенційних союзників правокурсники мотивували тим, що буцім-то «україно філи брали участь як провокатори і донощики» в подіях, пов'язаних з арештами і ув'язненням у таборах прихильників русофільства в роки Першої світової війни. Група «Русского голосу» декларувала, що не звинувачує ціле українське суспільство, але для створення єдиного фронту необхідне визнання існування «русского народу» в Галичині. Водночас доводилася безперспективність такого об'єднання з україно філами, при цьому робився історичний екскурс ще в XIX ст., зокрема зазначалося, що перший спільний фронт сформувався ще у 1882 р., після процесу О. Грабар. «Єдиним фронтом захоплювалися не лише наші старі патріоти, але навіть Дудикевич, який розпинався за українськими кандидатами Окуневським і Дорундяком, які в нагороду за це назвали його зрадником»[615]. Не бажаючи об'єднуватися з українськими національними силами, правиця РИК також відмовлялась і від партійної боротьби з ними. Саме таке міжпартійне

[612] Единый фронть. *Русскій голос*. 1922. 29 (16) лип. № 5.
[613] Там само.
[614] Там само.
[615] Там само.

протистояння розглядалося як великий недолік довоєнного русофільства: «Весь час ми боролися з тими, хто намагався вбити серед нас роз'єднуючий клин. Наслідком боротьби стала втрата вищих верств, що перейшли до чужих таборів, дальше втрата русских училищ. І як результат: частина народу відкололася і вибрала путеводную звезду мазепинську ідею»[616].

Щодо призначення окупаційною адміністрацією урядових комісарів для москвофільських товариств, то, на переконання правокурсників, поляки не роблять ніяких подарунків, а лише виконують свій обов'язок[617]. Таким чином визнавалася законність польської влади, яка начебто має право впорядковувати діяльність усіх українських інституцій.

Праві критикували більшовизм, чужий їм як представникам консервативної течії своєю антирелігійною спрямованістю, ідеями соціалізму та комунізму, а також засуджували репресії радянського режиму щодо населення, підкреслюючи, що «орієнтація на червону коммуну не по душі, бо вона несе смерть», а Леніна та Троцького називали «найстрашнішими катами русского народу»[618]. Зайнявши угодову позицію стосовно польської влади і здобувши її підтримку (свідченням чого стало призначення комісарами «Народного дому» і Ставропігії осіб із русофільського середовища), назовні москвофіли декларували свою незалежність, звинувачуючи, натомість, у провладному угодовстві «українофілів», для котрих воно нібито було їхнім природним станом, що сягав своїм корінням ще XIX ст.[619]. Маючи пропольські погляди, діячі правого крила РИК усе ж воліли демонструвати свою лояльність і аполітичність, щоб не викликати критики й обурення своїх опонентів – як колишніх однопартійців, так і українських демократичних партій[620]. У питанні польсько-української війни РИК проголошував свій нейтралітет, а «вирішення долі землі Володимира і Данила» (Галичини. – *О. І.*) відводив міжнародній конференції в Парижі[621].

---

[616] Організуймося. *Русскій голос*. 1923. 19 (8) мая. № 19.
[617] На злобу дня. *Русскій голось*. 1922. 29 (17) черв. № 1.
[618] Единый фронть. *Русскій голос*. 1922. 29 (16) лип. № 5.
[619] Единый фронтъ. *Русскій голос*. 1922. 5 серп. (23 лип.). № 6.
[620] Там само.
[621] Там само.

Угодовство щодо влади виявлялось і в заявах про власну аполітичність: «Найближчі завдання – ніякої політики, лише культурно-просвітницька і економічна робота серед народу, піднесення добробуту народу і виховання молодих кадрів в русскому дусі. Політику нехай ведуть ті, в кого є гармати і зброя». Девіз: «Русска хата для русского человѣка, русска земля для русского трудового народу»[622].

Прихильники «Русского голосу» вирішили полагодити справу «Народного дому» й Ставропігії і з тою метою скликали з'їзд мужів довір'я 29 червня 1922 р. Запросили 500 осіб і членів РИК, з'явилося бл. 400. Головував І. Костецький, Ю. Гумецький, Т. Заяць, М. Третьяк, Ю. Яворський, І. Лісковацький. Урешті-решт зібрання перетворилося на виступ проти РИК. «Русскій голос» писав, що представники РИК вдалися до провокації. Зосібна Кузьма Пелехатий, редактор «Воли народа», розпочав свою промову фразою «польська окупаційна влада», чекаючи, що на це скаже присутній у залі польський урядовий комісар. Виразно декларована лояльність до польського уряду організаторів з'їзду забезпечила їм і відповідне прихильне ставлення з боку влади. Як читаємо далі: «І лише завдяки рішучому протесту з боку всіх учасників зібрання проти подібної провокації комісар не закрив зібрання». Після відмови у слові К. Пелехатому К. Вальницький ствердив, що весь процес підготовки цих зборів спрямований проти РИК і проти інтересів «Галицко-русскої організації» а тому члени РИК беруть участь у цьому з'їзді тільки як свідки остаточного розколу. Він закинув своїм опонентам те, що вони заручилися підтримкою поляків[623], і як доказ навів факт, що критика РИК розпочалася тоді, коли Л. Черкавський повернувся з Варшави. У відповідь Ю. Яворський висунув головні звинувачення проти РИК – єдність фронту з українофілами і соціалізм[624]. У резолюції вказувалося, що 90 % «русского» суспільства не погоджуються з дотеперішньою політикою РИК. Погляди учасників на лівицю розділилися: одні боялися розколу партії, а інші рішуче

[622] По прямой дорозь. *Русскій голос*. 1923. 19 (8) мая. № 19.
[623] Единый фронть. *Русскій голос*. 1922. № 5. 29 (16) лип.
[624] Там само.

заявили: «Ми мусимо валити РИК, який зійшов на темну дорогу туманного доктринерства і який тепер є не виконавцем, а ліквідатором русскої ідеї»[625].

З'їзд висловив довіру комісарам «Народного дому» і Ставропігії й вирішив вимагати передачі інституцій довоєнному управлінню. Зібрання обрало комісію з п'яти членів для відновлення прав і функціонування обох установ та зобов'язало комісарів сприяти їхній діяльності. Часопис РИК «Воля народа» визнано таким, що вже не виконує ролі виразника думок та ідеології галицької суспільності, а отже, більше не може бути загальнонародним «русским» органом. Відтак прозвучав заклик заснувати загальнонаціональне періодичне видання, яке повинні підтримати всі «русскі» люди – створенням видавничого фонду, пожертвами та передплатою. Цим органом мала стати новозаснована газета «Русскій голос». Було організовано навіть спеціальну комісію: Ю. Секало (Бурштин), В. Труш (Станиславів), о. І. Костецький (Львів), Л. Алексевич (Кам'янка-Струмилова), М. Глушкевич (Львів), Лука Темех (Броди)[626].

21 травня 1923 р. відбулася нарада групи «Русского голосу», що впевнено іменувала себе «представниками русского народа Галичини». На цьому засіданні вибрано «Временний народний Комитет» (ВНК) для «керівництва суспільним життям», тобто ідеально для усунення лівокурсників від проводу москвофільським рухом. Серед найнагальніших завдань цього комітету були: повна реорганізація в лавах передвоєнної «Русской народной организації», сприяння фундації повітових народних комітетів і скликання народного з'їзду для обрання «Народного совіта Русско-народной організації». Для здобуття впливу на українське населення Галичини планувалася робота серед селянства яке становило більшість[627]. ВНК закликав вносити пожертви на новостворений «Народний фонд», який став першою після війни тимчасовою народною податью[628].

Головою цього комітету вибрали І. Костецького, заступником – В. Труша, секретарем – М. Марка, інші члени – Ю. Луцик, А. Лисяк, Я. Кмицикевич,

[625] Единый фронтъ. *Русскій голос*. 1922. 5 серп. (23 лип.). № 6.
[626] По сьъздь 29. VI. *Русскій голос*. 1922. 8 лип. (25 черв.). № 2.
[627] Наша головна задача. *Русскій голос*. 1923. 2 черв. (20 мая). № 21.
[628] Кь Русскому Народу Прикарпатья. *Русскій голос*. 1923. 2 черв. (20 мая). № 21.

В. Гудзь, А. Яськів та Ілля Брич[629]. ВНК ініціював формування Шкільного комітету під назвою «Русская школа», що мав клопотати про відкриття «русских» гімназій. До нього ввійшли Ю. Яворський, Г. Малець, С. Білінкевич, Д. Дорожинський і В. Труш, заступники – А. Павенцький і Д. Ключник[630].

8 вересня (26 серпня) 1923 р. в залі Ставропігії пройшло засідання «Временного Русскаго народного комитета» під головуванням о. І. Костецького, присвячене проблемі «Русской народної організації»[631]. Згідно з прийнятою резолюцією, ВРНК був покликаний допровадити «русский» народ у Галичині до обрання «Русскаго національного совѣта», який захищатиме «народні інтереси, започаткує видання незалежного друкованого органу, доб'ється передачі «Народного дому» і Ставропігії в руські руки, а також відкриття «русских» шкіл в краї[632].

1 листопада 1923 р. у Львові, у великому залі «Народного дому», відбувся з'їзд за участю 342 (газета «Русскій голос» подавала число 349[633]) делегатів. Збори відкрив голова «Тимчасового русского народного комітету» І. Костецький. Адвокат О. Лисяк зачитав реферет про політичне становище тогочасної Галичини від 1914 р.[634].

Зібрання москвофілів задекларувало вірність «ідеї національної й культурної єдності «русского народу», засудило більшовизм, при цьому не відкидаючи потреби соціально-політичних та економічних змін в російському суспільстві. Заперечуючи можливість ідейної згоди з українськими національними силами, закликали «всіх свідомих русских людей, незважаючи на партійну приналежність, обєднатися для блага рідного народу»[635]. Незрозумілою залишалася позиція відкидання будь-яких угод з «українцями» й водночас співпраці з людьми без огляду на їхню партійність. Початково, коли йшлося про отримання дозволу в окупаційної адміністрації на діяльність, москвофіли

[629] Там само.
[630] Первый шаг въ великомъ дьль. *Русскій голос*. 1923. 7 черв. (24 черв.). № 26.
[631] Організаціонная жизнь. *Русскій голос*. 1923. 15 (2) верес. № 36.
[632] Зібрання в Раві Русскій. *Русскій голос*. 1923. 15 (2) верес. № 36.
[633] Русскій Народний съѣздь…
[634] Там само.
[635] Там само.

повідомляли про свою аполітичність і бажання бути «поза політикою». Та вже в деклараціях новоствореної партії вони, як і інші українські партійні організації, протестували проти політики поляків щодо українського населення. Захищаючи громадянські, національні та культурні права «русского» народу, вони мали на увазі передовсім галицьких українців (котрих іменували «русскими»), тоді як «увесь русский народ» у їхньому розумінні включав також росіян і білорусів. Учасники з'їзду ухвалили рішення звернутися до влади з вимогою «місцевому русскому населенню» рівних прав (у політичному, економічному та культурному відношеннях) з іншими народами держави: визнання громадянського і культурного повноправ'я в краї як самої «русской народності», так і «русской» літературної мови; розвитку «русского» шкільництва (з «русскою» літературною мовою викладання), починаючи з народних училищ і середніх навчальних закладів (їх мали заснувати щонайменше п'ять) і до паралельних кафедр у Львівському університеті; відновлення інституцій, закритих австрійським урядом, – Ставропігії й «Народного дому»; лояльного ставлення до «русской» народності і «русской» мови в усіх державних відомствах і закладах. Загалом запорукою успішного розвитку «русскаго народа» РНО вважала приєднання місцевого діалекту (тобто малоруської мови та літератури) до «общерусской» культури, вираженням котрої є «літературний русскій язик» і «общерусская» література[636].

Відновлення москвофільства (русофільства) у міжвоєнний період стало можливе завдяки сприянню з боку польської влади та збереженню певної підтримки серед українського населення, національна свідомість якого не була достатньо викристалізувана: «При завершенім вияві українства, москвофільство в теперішньому виді не могло би існувати. Могла би бути хіба течія політичних москвофілів, яка обстоювала би концепцію союзу з Москвою»[637].

Тим часом усі українські національні політичні течії у міжвоєнній Польщі намагались відстоювати національні, економічні та культурні права українців.

[636] Там само.
[637] Отверта рана. *Українські вісти*. 1937. 13 лютня. Ч. 32.

Уряди Української Народної республіки (УНР) і Західноукраїнської Народної Республіки (ЗУНР) перебували в екзилі, забезпечуючи своєю діяльністю тяглість національного державотворення поза межами України[638], що робило українців повноправними акторами у суспільно-політичній грі і змушувало польські кола рахуватися із цим чинником.

Із приєднанням земель Західної України до Польщі українське питання стало одним із найпроблемніших у внутрішній і зовнішній політиці Другої Речі Посполитої[639], а також у суспільно-політичній діяльності різних партій та організацій на її теренах[640].

Найбільшої популярності набули дві концепції – концепція інкорпорації, яку підтримували польські націонал-демократи (ендеки – Є. Гертих (Jędrzej Giertych), С. Грабський (Stanisław Grabski), Й. Бартошевич (Joachim Bartoszewicz) на чолі з Р. Дмовським (Roman Stanisław Dmowski), і концепція прометеїзму (федералізації)[641], відомими ідеологами якої були Ю. Пілсудський (Józef Klemens Piłsudski), Т. Голувко (Tadeusz Ludwik Hołówko), Л. Василевський (Leon Wasilewski), В. Бончковський (Włodzimierz Bączkowski), Г. Юзевський (Henryk Jan Józewski), Ю. Лободовський, Е. Хорашкевич. Концепція національної політики, запропонована ендеками, передбачала повну асиміляцію українців та білорусів як «неісторичних», «недержавних» націй. Інша концепція – концепція прометеїзму передбачала утворення на базі польських, українських та білоруських земель федеративної держави Другої Речі Посполитої. Провідну роль у ній мала відігравати Польща[642].

Табір «ендеків», очолюваний Р. Дмовським, прагнув позбавити всі етнічні меншини права вільного національного та культурного розвитку, що означало насамперед полонізацію українців і білорусів[643]. Лідер народової демократії вважав доцільним приєднати до Польщі всі землі, на яких існувала етнічна перевага або економічна й культурна домінація поляків – йшлося про Литву,

---

[638] Ковач О. На українських землях у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії. С. 240.
[639] Kaczmarek R. Historia Polski (1914–1989). Warszawa, 2010. S. 292
[640] Сливка Ю. Ю. Західна Україна… С. 105; Pisuliński J. Kwestia autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej... S. 164–165.
[641] Див.: Комар В. Л. Конценція прометеїзму в політиці Польщі…
[642] Ковач О. На українських землях у складі Польщі, Чехословаччини та Румунії. С. 240, 242.
[643] Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków... S. 182.

частину Білорусі, Полісся, Волинь і Поділля. Решта спірних територій мали відійти до Росії[644].

«Пілсудчики» орієнтувалися на «федералістичну» програму, а «ендеки»[645] – на інкорпораційну. Перша виникла і розвивалися у середовищі Польської соціалістичної партії (ПСП), одним із співзасновників якої був Юзеф Пілсудський. У міжвоєнний час «федералістична» програма, зазнавши певних змін, стала відомою як доктрина «польського прометеїзму». Головним ворогом польської державності «прометеїсти» називали російський імперіалізм, зокрема його більшовицький різновид. Одним із своїх завдань вони визначали максимальне ослаблення Радянського Союзу шляхом його розчленування на національні держави. Тимпаче, що національні взаємовідносини, на думку «прометеїстів», були «ахіллесовою п'ятою» у політиці країни Рад. Зовнішню політику II Речі Посполитої «прометеїсти» розглядали «чере призму майбутнього конфлікту цивілізованого Заходу, до якого вони зараховували, звичайно, й Польщу з комуністичною Росією», наслідком чого мав стати розпад СРСР[646]. Ця концепція передбачала й плани щодо державної асиміляції українців Галичини, перетворення їх на громадян Польщі із збереженням культурної ідентичності, а існування Української держави допускала тільки на теренах УРСР: така Україна могла б укласти союз із II Річчю Посполитою і стати частиною польської федерації. Ця ідеологія була взята на озброєння режимом «санації» (оздоровлення), який встановився за Ю. Пілсудського[647].

Доктрина «прометеїзму», що була толерантнішою до українців, ніж «інкорпораційна», уможливила порозуміння між українськими політичними силами і санаційним режимом, яке увійшло в історію як політика «нормалізації» українсько-польських відносин 1935–1939 рр.

З 1923 по 1926 рр. при владі в Польщі перебували народні демократи (ендеки), які в українському питанні відстоювали «інкорпораційну» програму,

---

[644] Комар В. Л. Конценція прометеїзму в політиці Польщі… С. 76.
[645] Див.: Nowak M. Narodowcy i Ukraincy...
[646] Демчишак Р. Україна у польських зовнішньополітичних доктринах у контексті національної політики II Речі Посполитої. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38114/03-Demchyshak.pdf; Комар В. Л. Конценція прометеїзму в політиці Польщі… С. 74–75.
[647] Ajnenkiel A. Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejow politycznych Polski 1926–1939. Warszawa, 1980. S. 7.

суть котрої полягала в тому, щоб окупувати західні землі України, Білорусі й Литви. Для зміцнення польського елементу на західноукраїнських теренах протягом цих років уряд Польщі здійснив парцеляцію великої земельної власності, а вилучені під час цього поміщицькі маєтки надав демобілізованим польським солдатам, відставним чиновникам, а згодом і всім охочим. Примусовому розподілу підлягали не лише поміщицькі маєтності, а й добра осіб непольського походження. В такий спосіб польська влада позбавляла українських та білоруських селян можливості набувати земельну власність[648]. Усе це викликало невдоволення та справедливий протест незаможних верств селянства, які стали ще наполегливіше вимагати конфіскації та розподілу поміщицьких земель[649]. Вимогу щодо переходу земель великих землевласників до народного земельного фонду для безкоштовного наділення з нього ділянок у приватну власність малоземельним і безземельним селянам висували різні українські партії, незважаючи на ідеологічні підстави. Серед них: УНДО, Українська соціалістична радикальна партія, Українська селянсько-робітниче об'єднання. З цією ж вимогою виступили і русофіли[650] .

Москвофіли (русофіли) виступали проти колонізації «русских» земель «прибульцями із західних областей Польщі, які, на їхнє переконання, порушували природні права і інтереси місцевого населення» – і вимагали термінової підготовки «справедливого земельного законопроєкту, що передбачало широку і доступну парцеляцію великих земельних володінь в краї серед потребуючого місцевого русского селянства»[651]. Вони наполягали також на вільному допуску «русского» населення до участі в місцевому, краєвому та загальнодержавному самоуправлінні (автономії).

Звучали протести і проти систематичних спроб полонізації й латинізації галицьких українців (головним чином через польські школи та релігійну

---

[648] Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). Київ, 1985. С. 116.

[649] Виздрик В. С. Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. XX ст. на західноукраїнських землях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2013. № 752. С. 150–155.

[650] Archiwum akt nowych w Warshawie 1036. M. Wydzial narodowosciowy. Ministerstwo spraw wewnetsznych. 02. 1566|№7. S. 10

[651] Русскій Народний съѣздь…

пропаганду); проти неприймання «русских» кандидатів на державну службу; проти невизнання «русских» свят і мови; проти підпорядкування загальнонародних релігійних і церковних засад «вузькопартійній політичній тенденції» (малися на увазі українізація Греко-католицької Церкви, відмова приймати «русских» кандидатів у духовні семінарії)[652].

Представником РНО в зовнішніх відносинах було політичне товариство «Русская рада» у Львові. Її постанови й вказівки вважалися обов'язковими для всіх членів РНО. Виконавчим партійним органом РНО був «Русскій народный совѣт», котрий вибирався на з'їзді партії. З'їзди партійні зазвичай проходили щорічно. До складу «Русского народного совѣта» входили: голова РНО, голова товариства «Русская рада» (як заступник голови РНС), два представники від «Русскої ради» (вибрані цим товариством з-поміж своїх рядів) та один – від місцевого «русского» видавництва, теж визначений тим самим з'їздом, як іще 16 інших членів РНС. Для налагодження взаємин між РНО та РНС та з метою активізації їхньої діяльності, РНО призначала для кожного політичного округу мужів довіри (організаторів). Вони були «керівниками народного життя» в округах, а в окремих місцевостях ті ж функції виконували місцеві мужі довіри. Вищим органом РНО був Народний з'їзд, котрий скликали щорічно або на вимогу 15 окружних організаторів. У такому зібранні брали участь (з правом вирішального голосу): члени РНС, окружні організатори й делегати від окружних організацій[653].

Народний з'їзд затверджував звіти про роботу РНС, обирав його голову і 16 членів, заслуховував доповіді про політичне й національно-культурне становище в краї, давав вказівки для подальшої діяльності РНО, РНС, ухвалював рішення у справах, запропонованих на розгляд РНС та окремими членами з'їзду. «Русский народний совѣт» призначав окружних і місцевих мужів довіри, організовував Народний з'їзд, приймав до відома доповіді окружних організаторів; створював у разі необхідності спеціальні комісії. Структурна

[652] Там само.
[653] Там само.

організація партії відповідала адміністративно-територіальному поділу Польської республіки, який був трирівневим: країна ділилася на воєводства, воєводства на повіти, повіти на гміни. Відповідно партійна організація поділялась на – організації гмінні, повітові та окружні[654]. Тим часом І. Костецький, Ю. Яворський та І. Лісковацький відмовились увійти до РНС, через звинувачення (переважно з боку членів лівого крила РИК) у тому, що вони є завадою для об'єднання і праці на «русскій народній ниві»[655]. Присутні ж на з'їзді очільники новозаснованої партії, серед яких вже не було представників лівого крила РИК, натомість, висловили подяку цим діячам за відновлення москвофільства міжвоєнного періоду. На це зібрання з'їхались представники світської інтелігенції, духовенства, студентства, ремісників і селян. До президії були вибрані: о. Юліан Гуменецький (з Вербіжа) – як голова, суддя С. І. Білінкевич (із Бурштина) і селянин Г. Скоблик (з Дашави) – як його заступники, д-р С. Медвицький (з Луцька) і А. Кметик (зі Стрия) – як секретарі[656]. Згідно з новоприйнятим статутом, з'їзд обрав членів РНС, серед яких: В. Я. Труш, викладач гімназії зі Станиславова (як голова); М. М. Бачинський, чиновник фінансової дирекції зі Львова (як заступник); М. А. Марко, також чиновник тієї самої фінансової установи (як секретар); д-р О. Г. Гнатишак, присяжний повірений з Перемишля; о. Ю. Гумецький з Вербіжа; о. І. Давидович з Болехова; д-р Т. С. Заяць, присяжний повірений зі Львова; Д. І. Ключник, викладач гімназії зі Львова; Я. Т. Кмицикевич, студент зі Львова; І. Костецький, селянин з Поздяча та ін. Завершили збори піснею «Пора за Русь святую», автором якої був о. Яворський[657]. Москвофіли вважали цю подію відновленням своєї довоєнної організації і проголошували правонаступність (що відобразилося навіть у назві) щодо партії русофілів-новокурсників РНО, яку заснував В. Дудикевич. Шануючи заслуги

[654] Archiwum akt nowych w Warshawie 1036. M. Wydzial narodowosciowy. Ministerstwo spraw wewnetsznych. 02. 1566 |№7. S. 10
[655] Русскій Народний съѣздь…
[656] Русскій Народный Съѣздъ 1 ноября 1923 г. Резолюція Съѣзда и Уставъ Русской народной организаціи. Съ приложеніемъ Резолюцій русскаго народного совѣта отъ 2 февраля 1924 г. Львовъ, 1924. С. 1.
[657] Русскій Народний съѣздь…; Якої національності є «посол» о. Яворський? *Діло.* 1935. 19 лютого. Ч. 44.

колишнього очільника «Временного Русского народнаго комитета» перед «галицько-русскою» суспільністю, з'їзд обрав його почесним головою РНО[658].

Проводячи класифікацію РНО за партійним типом, слід зазначити, що вона була легальною що до Польської влади, що забезпечувало їй діяльність. Одинією з найважливіших вимог партії була територіальна автономія «русских» земель у складі Польської держави, створення державного «русского» шкільництва та заснування «русского» університету, зрівняння «русских» у громадянських правах з поляками, реформа сільськогосподарська без відшкодування. За ідеологічним типом партія була консервативною, оскільки захищала поняття «русского» народу, утворення якого, за переконаннями її лідерів, сягало своїм корінням ще давньої Русі. Це у тогочасних умовах виглядало анахронізмом. Однак, захист прав селянства як найчисельнішої верстви населення, намагання забезпечити їм всебічний соціальний розвиток і необхідне отримання матеріальних і культурних благ, свідчило про сповідування певних елементів соціалістичних ідей.

Русофільство (москвофільство) міжвоєнної доби продовжувало опирати свою ідеологічну базу на концепцію про єдність «русского» народу, до якого відносили росіян, українців і білорусів. Падіння царської Росії тимчасово дезорієнтувало зовнішні політичні вектори москвофілів. У їхньому баченні розвиток русофільського об'єднавчого руху до культурного й політичного об'єднання «съ русскимь народомъ въ Россіи» наштовхнувся на ряд перепон: розвал «русской державності», з одного боку, породив «прелести» інтернаціонального комунізму, а з іншого – зміцнив і посилив «антирусскій» рух – українство[659]. Курс керівництва СРСР на українізацію москвофіли засуджували, вважаючи, що це санкціонує сепаратизм малоросів і білорусів[660] та розбиває культурно-національну єдність «русскаго народа»[661]. Москвофільські діячі засуджували більшовизм як режим, що придушує свободу людини[662] – «як явище

[658] Русскій Народный Съѣздъ 1 ноября 1923 г. Резолюція Съѣзда и Уставъ Русской народной организаціи. Съ приложеніемъ Резолюцій русскаго народного совѣта отъ 2 февраля 1924 г. Львовъ, 1924. С. 1.
[659] Наглый вызовъ...
[660] Почему мы – враги большевизма? *Русскій голос*. 1923. 8 верес. (26 серп.). № 35.
[661] По пути большевиковь. *Русскій голос*. 1923. 16 (3) черв. № 23.
[662] Почему мы – враги большевизма? *Русскій голос*. 1923. 8 верес. (26 серп.). № 35.

великої ганьби, стиду, рабства, нещастя для Росії і всього світу. У Росії немає свободи совісті, особистості, друку та ін. Релігія переслідується, школа стала осередком пропаганди ідей історичного матеріалізму. Країна перетворилася на країну голоду, холоду і злиднів»[663].

Однією із форм протистояння в межах москвофільської течії було заснування паралельних інституцій. Так сталося й у випадку заснування Талергофського комітету. 16 березня 1923 р. у приміщенні «Русского казина» колишні талергофці зібралися на «довірочне совіщеніє», скликане Талергофським комітетом, який утворився 2 лютого 1923 р. Було організовано ширший комітет талергофців, до складу котрого ввійшли: В. Труш, І. Гриневецький, В. Курилович, М. Глушкевич, К. Пелехатий, А. Генсьорський, К. Вальницький і А. Яськів. Вони вирішили видати «Альманах», а в травні 1923 р. – провести Талергофський з'їзд[664].

На противагу цій структурі ліве крило РИК заснувало власний Талергофський комітет і скликало паралельні збори, які вів В. Курилович. Однак провести збори їм не вдалося, через блокування з боку представників правого крила: редактор «Русского голоса» М. Марко як член старого комітету покинув зібрання, А. Яськів відмовився віддати новому комітету матеріали для альманаху, і новоутворена структура розпалася[665]. Завершальним акордом протистояння двох таборів москвофільської партії стала поява «Русской народної організації» та «Народної волі».

Від'єднання від партії москвофілів (русофілів) лівого угрупування. Лівиця РИК відійшла від москвофільського руху і в половині 1924 р. сформувала радянофільську партію «Народна воля» (згодом приєднана до Комінтерну). З 1924 р. вона ще більше наблизилася до українського руху, оголосивши про свою підтримку його визвольної боротьби[666]. Партію очолювали К. Вальницький (юрист за освітою, марксист), К. Пелехатий (співпрацював з комуністами з

---

[663] Там само.
[664] Еще по дѣлу Талергофского Альманаха. *Русскій голос*. 1923. 23 (11) марта. № 12.
[665] Неудачные интриганы. *Русскый голос*. 1923. 21 (8) апр. № 15.
[666] Radziejowski J. Komynistyczna partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929... S. 110–111.

1919 р.), М. Заяць, М. Голінатій (поет)[667]. Редактором її видання «Воля народа» був Кузьма Пелехатий. Комендант поліції Станиславівського воєводства у звітах до начальника відділу безпеки інформував про тенденції до «скомунізованя» цієї партійної організації. На доказ цього наводилося те, що коли редактор «Волі народа» К. Пелехатий дізнався, що кілька членів повітових ланок КПЗУ не почуваються безпечно через репресії щодо них з боку польської влади, то виявив готовність дати їм роботу у Львові[668]. 19 вересня 1926 р. відбулося засідання Генерального комітету партії «Народна воля» за участю Мелітона Голінатія, Михайла Заяця, Кузьми Пелехатого, Кирила Вальницького та ще близько вісімнадцяти осіб з Львівського повіту. На зібранні одностайно ухвалили рішення про об'єднання з Українським селянським союзом з Волині. Головний секретаріат зачитав списки всіх заарештованих на Покутті членів КПЗУ, котрих намагатимуться залучити до своїх лав. Наголошувалося також на непродуктивності зусиль цієї комуністичної партії, котра своєю активністю лише викликає гнів влади, арешти тощо. Повноцінній діяльності КПЗУ перешкоджав її нелегальний статус, що зменшував можливості проведення агітаційно-пропагандистської роботи серед українського населення. Натомість праця в «Народній волі» повинна бути ефективною, оскільки ця організація діє легально і її членам небезпека не загрожує[669]. Така позиція була, однак, тільки офіційним прикриттям, адже подальша діяльність партії узгоджувалася із КПЗУ[670]. У листопаді 1926 р. обидві партії об'єдналися. Дещо раніше, 10 жовтня 1926 р. на спільному з'їзді волинсько-холмського національно-соціалістичного «Селянського союзу» і «Народної Волі», за активної участі радянських дипломатів та Комінтерну, було утворено «Українське селянсько-робітниче соціалістичне об'єднання» (далі – «Сельроб»), яке взяло на озброєння гасла ліквідації поміщицького, державного та церковного землеволодіння, соціалізації фабрик та заводів. У програмі Українського Селянського-робітничого соціалістичного об'єднання зазначалось, що «воно повстало з об'єднання на спільному конгресі – у Львові, 10 жовтня 1926 – двох

[667] Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce… S. 43.
[668] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 2 ср. Оп. 1. Спр. 457. Арк. 30.
[669] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 2 ср. Оп. 1. Спр. 457. Арк. 39.
[670] Пиріг М. Український ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 рр.): дис. … канд. іст. наук. Львів, 2016. С. 61.

партій: Українського Соціялістичного Об'єднання Селянський Союз і Народної Волі в одну нову партію українських селян, робітників і трудової інтелігенції, скріплюючи тим одно цілий фронт працюючих мас проти об'єднаного фронту буржуазії. Партія Сель-роб стоїть на становищі боротьби за здійснення соціалістичного ладу. Для осягнення своєї мети партія буде провадити класову боротьбу українських селян і робітників та в сій боротьбі буде стреміти до солідаризування міжнародного руху працюючих»[671]. Щодо національного питання, вважали, що в Польщі воно тісно пов'язане з інтересами та соціальним рухом працюючих селянських і робітничих мас, тому партія вважає його одною з головних проблем політики селянських і робітничих мас[672].

Його заснували значною мірою як легальну прибудову КПЗУ, щоб охопити ті сфери політичного життя, котрі були недоступні для комуністів. Зокрема статус послів у сейм дозволяв діячам партії вільно проводити віча, наради й з'їзди, активізуючи таким чином пропаганду серед робітників та селян. Суттєво розширювався електорат, адже, на відміну від «Народної волі», яка традиційно для організацій комуністичного спрямування орієнтувалася на робітництво, «Селянський союз» відстоював інтереси передовсім сільського населення[673]. Декларацію про об'єднання від імені «Селянського союзу» виголосив М. Чучмай, а від «Народної волі» – К. Вальницький. Восени 1927 р. «Сельроб», як і КПЗУ, розколовся: колишні «народновольці» (К. Вальчицький, М. Заяць, К. Пелехатий та ін.) вийшли з його Центрального комітету й виділилися в окрему «Сельроб-лівицю» (відтоді сам «Сельроб» іноді називали «Сельроб-правицею»).

Симпатії українських національних сил були на боці лівого крила РИК. Вони вважали, що «небезпечнішими для руської справи є група "Русского голоса", бо другі (РИК – авт.) бодай думають, бодай мають якусь ціль, у той час

[671] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 351 (ЦК «Сель-роб», Львів). Оп. 1. Спр. 1. (Статут і програма партії «Сель-роб»). Арк. 2.
[672] Там само.
[673] Пиріг М. Український ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 рр.): дис. … канд. іст. наук. Львів, 2016. С. 61–62.

як ті рутени своєю без критичністю, своєю малодушністю є правдивою колодою біля ніг руського народа»[674].

Внутрішні питання РНО. 2 лютого 1925 р. на черговому (другому) з'їзді РНО зібралося 328 учасників. Голова Ради РНО В. Труш доповів про роботу організації у 1923 і 1924 рр., зазначивши, що найважливішими були питання шкільництва та культурно-просвітніх інституцій – «Народного дому» і Ставропігії. Діяльність Ради В. Труш оцінив як малоуспішну через її непрацездатність, з одного боку, а з іншого – через пасивність «галицько-русскої» суспільності. Делегат польського сейму М. Серебренников, виступаючи на цьому зібранні, запропонував вшанувати жертви Талергофу й Терезина, запроваджуючи таким чином Талергофський культ. Делегати також висловили недовіру комісарові «Народного дому» І. Лісковацькому, який не підтримував у належному стані студентський гуртожиток і не надавав належної допомоги молоді. Невдоволені комісарською формою правління, присутні вимагали у влади передачі «Народного дому» в руки законного, на їхню думку, москвофільського правління[675]. І вже 14 березня 1925 р. І. Лісковацький подав у воєводство прохання про звільнення[676]. Головувати в РНО доручили о. Титові Мишковському[677].

Резолюції цього з'їзду переважно дублювали постанови попереднього, зокрема щодо єдності «русского» народу та проводу русофільського суспільно-політичного життя[678]. Як і раніше, наполягалося також на «визнанні громадянського і культурного повноправ'я в краї як самої «русской національності», так і її літературної мови»[679].

Москвофіли, подібно до інших українських політичних сил (хоч ідеологічно були «антиукраїнськими»), реагували на закони польської влади, спрямовані на обмеження культурних та освітніх прав українців. Для прикладу, закон від 31 липня 1924 р., відомий в історії за прізвищем творця цього закону

[674] Прочь съ рутенствомь! *Русскій голос*. 1922. 15 (2) лип. № 3.
[675] Съѣздь Русской Народной Организаціи. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[676] Къ судьбѣ «Народнаго Дома». *Русскій голос*. 1925. 25 марта. № 114.
[677] Съѣзд Русской Народной Организаціи. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[678] Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[679] Там само.

С. Грабського, який проголосив, що державною мовою на території Польщі є польська, став сигналом до активної полонізації українських земель[680]. (Офіційна влада взяла курс на ліквідацію української школи: якщо в 1911 / 12 навчальному році в Східній Галичині налічувалося 2 420 українських шкіл, то в 1922 / 23 – вже 2996, а в 1925 / 26 – лише 2 532[681]). Обурював українців вже сам вжитий термін у цьому документі «ruski», замість «український». Хоч і термін відповідав тому, який вживали москвофіли, однак вони розуміли, що стосується це мови української, а не «русскої», котру вони обстоювали. Однак, також виступали проти цього закону. У резолюції з'їзду москвофілів висловлювався протест проти цього закону, в якому «русска національність загалом і русска мова в школах, урядових і автономних закладах, зокрема, зовсім не визнані, такі русскі етнографічні території, як Галицька Лемківщина, Холмщина, частина Підляшшя і частина Білої Русі назагал позбавлені будь-яких мовних прав»[682].

Представники цієї течії вимагали розвитку й утримання «русскої шкільної мережі з русскою мовою викладання», починаючи з народних училищ, середніх навчальних закладів і відповідних кафедр у Львівському університеті, на початках принаймні заснування кількох середніх навчальних закладів і особливих кафедр «русскої» історії та мови, згідно постанов польської конституції і міжнародних зобов'язань Польщі, затвердження статуту Товариства «Русская школа» протестували проти полонізації й латинізації адептів москвофільства, переважно через нав'язання йому польської школи й релігійну пропаганду[683]. Москвофільські діячі виступали проти колонізаційних заходів польської влади у шкільництві, однак захищали інтереси москвофільськи налаштованих галичан.

Виступали представники цієї партії й проти колонізаційної політики. Щодо населення Західної України Польща проводила відверту колонізаційну політику, спрямовану на утворення на цих землях своєрідної "п'ятої колони" – т. зв. «осадників». Це були демобілізовані солдати, відставні чиновники, а потім усі

[680] Див. Руда О. Мовна політика Другої Речі Посполитої та Чехословацької республіки в сфері освіти (на матеріалах Галичини і Закарпаття). *Проблеми слов'янознавства*. 2016. Вип. 65. С. 53–64.
[681] Chalupczak Henryk, Browarek Tomasz. Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 1998. S. 69.
[682] Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[683] Там само.

бажаючі, які почали “осаджуватися” на українських землях. До 1939 року у сільській місцевості оселилося 200 тис. поляків, а в містах – 100 тис. Багато українців вимушені були емігрувати за океан.

Для прискорення асиміляції місцевих українців польська адміністрація проводила масове переселення української інтелігенції, передовсім, учителів, із західноукраїнських земель у центральні райони Польщі, а на їхнє місце призначалися вчителі-шовіністів[684]. З’їзд категорично заперечував проти «неприймання русских кандидатів на державну службу, звільнення русских службовців з урядової служби і переведення їх в інші області – і вимагає задоволення всіх його насушних як політичних, так економічних потреб»[685].

Москвофіли офіційно продовжували сповідувати греко-католицизм, хоч і виявляли симпатії до православ’я. Відсутність чітко визначеного статусу ГКЦ, зобов’язань держави перед ГКЦ та обов’язків духовенства щодо держави провокувала напруження й конфліктні ситуації. Оскільки Унійна церква в історії українців Галичини завжди виконувала роль захисника національних інтересів, то патріотичні сили й тепер очікували від неї такої ж позиції. Урядові польські чинники, натомість, намагалися змусити ГКЦ повністю усунутися від політичної й національно-культурницької роботи та активно пропагувати серед своєї пастви лояльне ставлення до Польської держави[686]. Проблемну правову ситуацію мав урегулювати Конкордат між Польщею й Апостольським престолом. Визнаючи за «русскою церквою важливе значення як одного із важливих факторів самозбереження національного обличчя русского населення», русофіли не схвалювали підписання цього Конкордату, вважаючи його спробою уряду Польської Республіки позбавити ГКЦ адміністративної й господарської автономії.

Оцінки щодо цього правового акту різнилися як серед тогочасних діячів, так і сучасних істориків[687]. С. Баран відзначив, що цей документ давав значну

---

[684] Нагірняк А. Особливості антиукраїнської політики польської влади в Галичині у 1920-х роках. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 65. С. 112–116.
[685] Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[686] Гентош Л. Становище Греко-католицької церкви у Польщі до підписання Конкордату 1925 р. *Емінак*. 2016. № 1(3). С. 25.
[687] Див.: Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. XX ст. Київ, 1998. 48 с.; Зємба А. А. Митрополит Андрей Шептицький і уряд II Речі Посполитої Польщі у 1923–1939 рр.

охорону українській католицькій церкві й усамостійнював її у церковно-адміністративній ділянці. Критично оцінював зміст конкордату І. Кедрин-Рудницький, оскільки узалежнював призначення духовенства від польського уряду[688].

Конкордат 1925 р., який визначив статус Католицької церкви і її складової – ГКЦ у Другій Речі Посполитій, став результатом компромісу між Апостольським престолом і тими польськими середовищами, які намагалися посилити залежність української церкви від польської адміністрації[689]. Згідно Конкордату, обидва обряди отримали повну свободу виконання духовної праці. Цей правовий документ, на думку І. Пилипіва, був дуже корисним для становища ГКЦ у Речі Посполитій. Особливо важливим був той факт, що Апостольський престол застеріг собі виключне право вибору правлячих єпископів та їх помічників без жодного втручання з боку держави. Уряд міг висувати застереження політичного спрямування лише при умові, якщо вони були доведені судом чи обґрунтовані в правовому полі[690].

На захист критиків Конкордату, зокрема до яких належали русофіли, говорить додатковий договір до Конкордату 1925 року, який був укладений 20 червня 1938. Відповідно до нього, Ватикан за 2,5 млн. злотих відмовився від своїх прав на церковні землі, церкви та каплиці, захоплені свого часу Росією, які перед скасуванням унії були власністю ГКЦ. Йшлося про передачу державі 2800 га української церковної землі. Під час обговорення угоди на засіданні сейму протест проти укладення такої угоди висловили тільки українські посли – греко-католики та православні, а саме – Степан Скрипник, д-р Остап Луцький, д-р Степан Баран[691]. Понад 100 православних церков Холмщини та Підляшшя (зокрема, у

Метрополія Нью-Йорку Слузі Божому Андреєві у п'ятидесятиріччя його смерти / за ред. М. Галіва. Нью-Йорк, 1996. С. 36–51; Koko E. Metropolita Andrzej Szeptycki a państwo polskie w latach 1918–1939. *Metropolita Andrzej Szeptycki*: mater. z sesji nauk. pod red. T. Stengera. Gdańsk, 1995. S. 55–69; Krochmal A. Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i greckokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. Lublin, 2001. 238 s.; Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne. Warszawa; Poznań, 1988. 356 s.; Киричук О. Конкордат як спосіб врегулювання державно-церковних відносин: історичний і сучасний світовий досвід для України. *Історія релігій в Україні*: *наук. щорічник*. 2009: у 3 кн. Львів, 2008. Кн. 3. С. 986–1000.

[688] Пилипів І. В. Правовий статус Греко-католицької церкви в Другої Речі Посполитій (1925–1939 рр.). *Ефективність державного управління*: *зб. наук. праць*. 2013. Вип. 34. С. 155–156.

[689] Там само. С. 159.

[690] Там само. С. 155

[691] Киричук О. Конкордат як спосіб врегулювання державно-церковних відносин: історичний і сучасний світовий досвід для України... С. 986–1000.

Щебрешині (1184 року), кафедральна у Білій Підляській (1582), Замості (1589)) були зруйновані влітку (червень-липень) 1938 р. тодішньою польською владою після набуття чинності договору 1938 р. до Конкордату 1925 р.[692].

У рішеннях москвофільського Народного з'їзду також звучав протест проти тогочасної українізації Греко-католицької Церкви, усунення церковно-слов'янської та «русскої» мов з богослужінь, переслідування москвофільськи налаштованого духовенства, неприймання їх у духовні семінарії, проти введення целібату «русского» унійного клиру як вкрай шкідливих, з погляду інтересів місцевої Церкви[693].

Завершувалися резолюції з'їзду патетичним висловлюванням вдячності депутатові М. Серебренникову за його стійкість у захисті прав пригнобленого «русского» населення, довіряючи йому і надалі дбати про потреби галичан як із сеймової трибуни, так і за всілякої іншої законної нагоди[694].

Реагували москвофіли на земельну реформу 1925 р. До її проведення уряд спонукало нестабільне економічне становище Польщі у 20-х роках XX ст. Сейм прийняв 20 серпня 1925 р. закон «Про виконання земельної реформи», який вступав у дію з 28 грудня 1925 р. Розміри поміщицьких земель на одне володіння на сході (Західна Україна) було зменшено до 300 га. Була продовжена роздача наділів осадникам. До 1929 р. було роздано 600 тис. га, причому третина з них була роздана на Західній Україні. Новий закон на практиці давав більшу вигоду для великих землевласників і заможних селян. До «обов'язкового викупу» і подальшого продажу парцельованими ділянками підлягали лише землі, де велося нерентабельне господарство. Реформування аграрного сектора в міжвоєнній Польщі на східних окраїнах мало колонізаційний характер. Попри тенденцію щодо демократизації аграрного законодавства, приймалося чимало актів, які

[692] Вишневський В. Трагедія православних церков у Польщі. *Пам'ятки України*. Київ, 1990. № 4; 1991. № 1. С. 18–19.
[693] Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1952. 15 февр. № 110.
[694] Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1952. 15 февр. № 110.

більшою мірою захищали інтереси великих землевласників, ніж збіднілого селянства[695].

Після обговорення земельного питання в Польщі Рада РНО прийняла 17 жовтня 1925 р. такі ухвали: протест проти колонізації «національно-русских» територій та недопуску «русского» населення до участі в купівлі землі; проти законопроєкту аграрної реформи, який дебатувався в сеймі та сенаті, і мав полегшити урядові колонізацію землі. РНО вказувала, що реформа потрібна перш за все для того, щоб задовольнити потреби малоземельних і безземельних селян[696], а не великих землевласників як насправді це відбувалося.

У з'їзді РНО 29 червня 1926 р. взяли участь 423 делегати. Газета «Голос народа», подаючи значно меншу кількість – 300 осіб, критикувала організаторів за нечисленність селянства, пояснюючи її браком грошей у селян[697]. Новим головою став Г. Малець, а в складі «Совіта» були О. Денисюк, Ф. Заяць, селянин Л. Старицький, М. Цебринський, В. Ваврик та ін.[698].

У прийнятій цим з'їздом програмі РНО закріплювалися вже проголошені раніше тези національного, внутрішньо-політичного й міжнародного змісту. Серед іншого стверджувалося, що РНО відстоює національно-культурну єдність усіх «русских племен». Москвофіли наголошували, що зважаючи на толерантність і законопослушність русинів, які ретельно виконують всі державні повинності, однак при цьому систематично обмежуються у своїх громадянських правах, РНО вимагало від уряду справедливого до них ставлення у всіх галузях народного життя. Мовилося а й про обласну автономію «русских» земель. Пропонувалося також запровадити загальну, обов'язкову початкову освіту та безплатне навчання в середніх і вищих навчальних закладах (безкоштовність мала полегшити доступ до них навіть найбіднішій молоді). РНО брала на себе зобов'язання боротися проти полонізації народних шкіл у «русских» селах (тобто таких, де проживали русофіли); домагатися відкриття на теренах з «русским»

---

[695] Виздрик В. С., Мельник О. М. Деякі особливості колонізаційної політики Польщі на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: нормативно-правова база. *Військово-науковий вісник*. 2018. Вип. 30. С. 136–148.
[696] Вь защиту родной земли. *Русскій голос*. 1925. 1 нояб. № 134.
[697] Голос народа. 1926. 4 лип. № 2.
[698] Съѣзд Русской Народной Организацыи. *Русскый голос*. 1926. 4 іюля. № 16.

населенням шкіл з російською мовою викладання, а також заснування в майбутньому «русского» університету, а тим часом створення при Львівському і Віленському університетах кафедр російської літературної мови, літератури та історії; сприяти фундації й діяльності інститутів самоосвіти (культурно-просвітніх товариств, бібліотек, народних університетів тощо), розвитку частково професійної освіти, організації й утриманню бурс, пансіонів, приватних шкіл, курсів та ін. У своєму програмному документі РНО обстоювала свободу віри й незалежність Церкви та виступало проти використання її владою для політичних цілей. Виступали вони передусім проти українізаційних процесів ГКЦ. Аби перешкоджати цьому, планували добиватися усунення патронату при заміщенні парафій і надання в цьому відношенні вирішального голосу парафіянам[699].

В економічній сфері РНО розширила свої попередні вимоги – тепер уже йшлося про державну допомогу селянам у веденні їхнього господарства, сприяння розвитку домашніх промислів та організації народних сил на початках їхньої кооперації; передачу без викупу ґрунтів великого землеволодіння місцевому безземельному й малоземельному населенню; комасацію селянських ділянок за рахунок держави й необхідну їх меліорацію за належної урядової підтримки; припинення колонізації, яку проводить уряд з політичних міркувань; заснування дешевої іпотеки і кооперативів; монополізацію великого виробництва; запровадження прогресивного податку на дохід, майно із звільненням мінімуму екзистенції безземельних і малоземельних робітників; скорочення постійних армій і непосильних для народу озброєнь. Зі свого боку, РНО вирішила також допомагати в організації народних сил шляхом об’єднання в кооперативи, спілки та союзи. Широкою була й соціальна програма, серед основних завдань якої було: обмеження трудового дня фабричних робітників до 8 годин; полегшення для жінок переходу їхнього материнства і звільнення від роботи на фабриках дітей шкільного віку; введення санітарного законодавства в інтересах робітників; загальне безплатне лікування (земська медицина) і систематична боротьба на рівні держави з такими хворобами, як венеризм, туберкульоз і алкоголізм;

[699] Там само.

державне страхування робітників на старість і на випадок непрацездатності; підтримка тих, хто виїжджає на сезонні роботи [700]. Говорячи про досягнення РНО, Г. Малець відзначив, що вдалося заснувати цілу низку нових кооперативів. «Русскій ревізійний союз» помітно зміцнив свої позиції, «Защита землі» «стала твердо на ноги», а «Ризниця», «Бескид» та інші кредитові й торговельні кооперативи працювали доволі успішно[701].

Українські демократичні сили сподівалися, що москвофільство в міжвоєнну добу «щезне остаточно з поверхні політичного життя як повна нісенітниця». Однак уклад відносин у відродженій Польщі, навпаки, дозволив йому відродитися до нового життя. На зміну лоялізму до Австрії прийшов лоялізм до Польщі. Офіційну Росію, котра патронувала галицьке москвофільство, замінили російські організації, що діяли на території Польщі (головно на її північно-східних окраїнах). Основою ідеології залишилася давня теорія про національну єдність усіх «відломів Русі», тобто великоросів, українців, білорусів, котра була анахронізмом у цей час, та несприйняття українофілів[702]. Як і інші українські партії, «Русска народна організація» виступала проти політики поляків щодо українського народу у сферах економіки, науки й освіти, релігії. Щоправда, захищали вони інтереси «русского» народу, яким було, на їхнє переконання, все українське населення Галичини.

Москвофільство в міжвоєнні роки зуміло реорганізуватись і створити власну партію, котру її члени називали правонаступницею своєї довоєнної інституції. Ще на початку XX ст. в лавах москвофілів намітились ідейні протиріччя, пов'язані із просоціалістичною орієнтацією групи її діячів, котрі згодом повністю відійшли від москвофільського руху, оформившись як окрема ліва політична сила «Сельроб».

Представники досліджуваної течії з властивим їм конформізмом зуміли заручитися підтримкою польською влади й офіційно конституюватись у новій

[700] Программа Русск. Нар. Организаціи…
[701] Малець Г. Русска Народна Організація въ 1926 роць. *Русскій голос*. 1927. 30 янв. № 188.
[702] З польської преси. Л. Василєвський про москвофілів. *Діло.* 1935. 3 квіт. Ч. 87.

політичній системі. Проте, як і більшість українських партій, вони критикували політику польського уряду, спрямовану на асиміляцію українського населення.

«Русское народное объединеніе » (РНО (об)). Для координації дій усім русофільським рухом у Польській державі 24 березня 1926 р. було засновано «Русское народное объединеніе» (РНО (об))**.** Ідея його створення обговорювалася на засіданні «Ширшого народного совіта» РНО 2 лютого 1924 р., на котрому був присутній депутат Варшавського сейму купець Миколай Серебренников, єдиний росіянин в польському сеймі (ще перед війною був посередником у російській Думі між Колом польським і російськими політичними сферами)[703]. Він закликав до єднання всіх «русских» у межах Польщі. У результаті дебатів, до яких долучилися С. Білінкевич, Г. Малець, І. Костецький, М. Серебренников, Ю. Гумецький, М. Бачинський, К. Черлюнчакевич, О. Монцібович, М. Марко, зібрання постановило об'єднати всіх за походженням і культурою «русских» на території Польської держави й обрати для них загальний керівний політичний орган[704].

Згідно із затвердженним статутом «Русского народного объединенія», його членом міг стати кожен (чоловік чи жінка), хто визнає себе «русским» і є повнолітнім громадянином Польської республіки. Організація ставила за мету залучити до спільної народної роботи всі верстви «русского» народу без огляду на племінні, станові, соціальні, релігійні й політичні розбіжності[705].

3 лютого 1927 року відбувся з'їзд РНО (об), на який прибуло триста учасників. Найчисельніший відсоток становило духовенство, за ними слідували представники інтелігенції та селянства. З'їзду було відмовлено, під натиском українських національних сил, у залі Народного Дому і він відбувався у Посеймовій залі в будівлі Скарбка. Серебренников задекларував, що стосовно українців і білорусів з'їзд ставиться доброзичливо.

---

[703] Slowo Polskie. 1927. 3 lutego. № 33.
[704] Засѣданіе Ширшого Народного Совьта. *Русскій голос*. 1924. 9 февр. № 4.
[705] Очередь за нами!. *Русскій голос*. 1926. 16 мая. № 155.

До президії вибрано колишнього посла російської Державної Думи, представника Волині Б. Лелявського[706], як заступника голови Сохицького з Сяноку, купця з Бродів Поліщука, студента Луцика. Серед тем, які обговорювали: аграрна реформа в державі (реферат виголосив Малець), засади «русской» власності (доповідав Хренніков) та порушили питання православної церкви, зокрем, засади церковної соборності. Головою організації знову було вибрано М. Серебренникова, котрий однак зрікся цієї посади, і головою вибрано Короля з Бресту. Василь Ваврик і Адам Біскуп вітали з'їзд, особливо раділи, що він відбувається у Львові. З'їзд закінчився виконанням пісні «Пора за Русь». Довкола особи М. Серебренникова тут, щоправда, виникла конфліктна ситуація, бо його звинувачували у радянській пропаганді. Однак справа вирішилася на користь Серебренникова. Його підтримували росіяни, які були присутні на з'їзді[707]. Хоч і в документах РНО (об) йшлося, що російська еміграція не могла брати участі в політичній роботі РНО (об), але співробітництво в культурно-просвітній галузі було можливим[708]. З огляду на це присутність російських емігрантів на зїзді викликає запитання.

Виконуючи постанову з'їзду РНО від 2 лютого 1924 р. про необхідність створення єдиної на всіх теренах держави національно-політичної «русской» організації, червневе зібрання 1926 р. ухвалило рішення ввійти до РНО (об)[*]. Загалом постать уродженця Острува біля Ломжі М. Серебренникова (Николай Семёнович Серебренников / *Mikołaj Serebrennikow*, 1873–1951) – купця й засновника видавництва «Rossica» у Варшаві – була одним зі стимулів відродження й реорганізації міжвоєнного галицького москвофільства. Він, як певний час єдиний російський посол до сейму II Речі Посполитої, ймовірно, виступав посередником між польськими урядовими колами, російською еміграцією та москвофільським рухом у цілій Польщі. Саме тому в тогочасних

[706] Милько В. Українське представництво в Державній думі Російської імперії (1906–1917): монографія. Київ, 2016. С. 289–290.
[707] Zjazd rosyiskiej organizacji we Lwowie. *Slowo Polskie*. 1927. 4 lutego. № 34.
[708] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 783 («Редакція газети "Русский голос", м. Львів»). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 8.
[*] Русское народное обьединеніе в Польшь. Его задачи в связи с выборами в сейм и сенат. Вільно, 1927. Устав Русского народного об'єдиненія в Польшь. 1926.

москвофільських організаціях сформувалися групи прихильників Серебренникова, який, таким чином пробував контролювати ці організації[709].

Верховний «Совіт» РНО (об), позиціонуючи питання національної школи як найголовніше, організував у своєму складі «религіозно- и культурно-просвѣтительний отдѣль» (голова – М. Серебренников і члени Архипенко, Бутурлін, о. Прислонський і Савков). З'їзд, який відбувся у березні 1927 р. у Варшаві, викликав негатив польської, української та білоруської преси. Особливе невдоволення породила теза про національну єдність «русских племен». Втілити ці постанови в життя мав культурно-просвітній відділ «Русского благотворительного общества» в Польщі. Цей відділ розробив статут професійної спілки «русских» вчителів і каси взаємодопомоги при ньому, однак далі справа не просунулася[710].

Очільники москвофільської партії взяли участь 1929 р. в з'їзді РНО (об), котрий відбувся у Володимирі Волинському та в організаційних зборах Союзу «русских» меншин військових організацій літом 1931 р. у Варшаві. Члени РСО брали участь у конгресі національних меншин у Женеві та Ризі[711].

Діяльність створеного об'єднання, яке мало керувати і мобілізовувати до діяльності москвофільські інституції у всій Польщі, виявилася малоефективною і не набула особливої популярності навіть в середовищі москвофілів, головно через те, що її завдання фактично дублювалися із тими які ставили москвофіли з РНО (згодом РСО).

5.2. Розкол у суспільно-політичній течії в 1926 р.

Невизначений правовий статус москвофільської інституції – Народного дому створював довкола неї прецеденти для боротьби різних суспільно-політичних сил – як владних, так і українських партій різних спрямувань. Своєю генезою ця боротьба сягає ще XIX ст., коли українофіли і русофіли відстоювали

---

[709] Программа Русской народной организаціи. Резолюціи, принятыя съѣздом Русской народной организаціи 19 іюня 1926 г. во Львовъ. Львовъ, 1926.
[710] Сокольцовь Д. М. Самая важная задача. *Русскій голос*. 1927. 10 апр. № 198.
[711] Земля і Воля. 1932. Ч. 1–2. 10 січ.

своє право на володіння згаданим товариством[712]. У цій суперечці основною аргументацією виступало розуміння національної ідентичності кожною із політичних течій. Москвофільські діячі вважали, що галичани як і всі українці (малороси), є частиною «русского» народу, натомість представники українського національного напрямку відносили їх до самостійного народу. Правова тяганина за Народний дім тривала з 80-х років XIX ст. до 1914 р., коли Галицьке намісництво запропонувало його ліквідувати[713]. Окрім постійних ідейних протиріч, це протистояння підживлювалося цілком прагматичним бажанням заволодіти однією з найбагатших українських установ.

Розкол москвофільства (русофільства) в міжвоєнну добу головним чином пов'язаний також із змаганням за Народний дім, але вже у середині самої партії. Особисті амбіції її лідерів, знайшли підтримку провладних кіл, котрі обіцяли їм володіння цією інституцією взамін за лояльність до Польської держави. Час такого розколу не випадково збігається з періодом підготовки Польщі до майбутніх парламентських виборів 1928 р. Польський уряд своїм основним завданням ставив досягнення максимальної кількості голосів виборців та недопущення єдності українських партій[714]. Тому угодові українські партії, котрі виникли з 1924 по 1926 рр., були створені за участю державних органів і активно ними підтримувалися[715].

Проблема виборювання права на Народний дім надовго захопила увесь український політикум, ставши причиною міжпартійних конфліктів та внутріпартійних чвар москвофілів, питанням політичних торгів між партіями та владою в передвиборчих баталіях, індикатором взаємин українців Галичини з державою та одним із головних суспільних дискурсів.

1926 р. комісар Народного дому Лев Черкавський, Михайло Бачинський, Дмитро Яблонський, Іван Ліпецький, Олександр Лисяк вийшли з РНО і згрупувалися довкола економічного товариства «Рільничий Союз» (голова О. Лисяк). Цього ж року вирішили заснувати його видавничий орган газету

[712] Див.: Орлевич І. Боротьба між українофілами та русофілами за «Народний дім»… С. 339–358.
[713] Там само. С. 352.
[714] Соляр І. Я. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України… С. 70.
[715] Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). С. 204.

«Голос народа», пояснюючи своє рішення намаганням активізувати «до організації селянства в одну велику краєву організацію землеробів»[716]. 13 квітня 1926 р. Л. Черкавський оголосив про плани видавати два часописи: один – для інтелігенції (російською або, як трактували її москвофіли, «русскою»мовою) а другий – для народу («мовою Наумовича», наближеною до української). Для втілення цієї мети він вирішив продати маєток Народного дому на вулиці Зиблікевича. Це викликало осуд як в українських демократичних колах, так і в середовищі москвофілів[717]. Прихильники Л. Черкавського заснували тільки одну газету – «Голос народа», яку друкували «язычієм» (тобто, за їхнім визначенням, «мовою Наумовича»). До складу редакції «Голосу народа» ввійшли: Осип Гуревич, Дмитро Яблонський (головний редактор), Степков, С. Пашкевич, І. Ліпецький.

Діячі РНО у намірі своїх однопартійців започаткувати друк ще одного часопису, паралельно з офіційним органом москвофілів «Русскій голос», вбачали загрозу розколу їхньої організації й закликали редакторів новоствореної газети «предоставить» свої сили в розпорядження РНО для спільної боротьби за «русское дѣло»[718].

Однак група, що видавала «Голос народа», декларувала, що нічого негативного в цьому немає. Вона заявила, що є опозицією до РНО, але вважає, що поява такої опозиції лише активізує суспільне життя[719].

Було зрозуміло, що видання газети – лише перший крок на шляху до заснування власної політичної партії. Дії Л. Черкавського «Русскій голос» обґрунтовував тим, що Л. Черкавський перед виборами хоче створити «свою политичну лизунско-угодову, нибы то “земледѣльческу” організацію, щоб за її допомогою розпочати боротьбу проти РНО[720]. Побоювання москвофільських лідерів були недаремні, невдовзі ця група зорганізувала «Русску аграрну партію» (РАП).

---

[716] Голос народа. Львовъ, 1926. 27 черв. №1.
[717] Русскій голос. Львовъ, 1928. 12 авг. № 266.
[718] Русскій голос. Львовъ, 1926. 15 авг. Ч. 167.
[719] Наше послідне спростованє. *Голос народа*. 1926. 26 верес. № 14; «Кто виноватъ кто правъ?». *Голос народа*. 1926. № 14. 21 листопда.
[720] Русскій голос: Надзвычайне выданье. Львовъ, 1927. 8 груд. № 1.

Задуми про зміну ситуації в РНО, аж до її можливого розколу виникли 1920-х рр. – уже тоді виношувалися плани посісти провідні позиції в москвофільській партії (або ж сформувати нову), виявивши вірнопідданство щодо польського уряду й заручившись підтримкою впливових осіб.

Ідея утворення альтернативної партії належала О. Лисяку[721] та Л. Черкавському[722]. Ще однією одіозною постаттю, котра стала одним із ініціаторів розколу москвофільства у міжвоєнний період, був Михайло Бачинський*[723].

Хоча самі прихильники «Голосу народа» відкидали будь-які звинувачення в угодовстві з польською владою й навіть піддавали критиці проурядові орієнтації українських національних сил та москвофільської партій, однак майбутні події засвідчили небезпідставність закидів з боку їхніх однопартійців з РНО.

Розпочала ця група свою діяльність, як йшлося вище, із видання 27 червня 1926 р. газети «Голос народа», позиціонуючи її як орган товариства «Рільничий союз» у Львові. Це товариство існувало ще перед війною й було відновлене в 1921 р., проте, на думку видавців часопису, великої популярності не здобуло*[724].

Необхідність утворення нової політичної сили обґрунтовували тим, що обидві головні партії – «русска» й «украинска» (так вони іменували москвофілів та проукраїнські національні сили, при цьому термін «украинска» застосовували до всіх українських партій Східної Галичини), через політичні чвари мало приділяли уваги господарським питанням, а особливо тим, котрі турбують селянство[725].

---

[721] «Русска аграрна партія». *Діло*. 1929. 18 січ. Ч. 12; Довкола «Народнього Дому». *Діло*. 1929. 8 лют. Ч. 29.

[722] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 1–2.

[*] М. Бачинський під час війни він, як австрійський офіцер, потрапив у 1918 р. в італійський полон, де видавав себе за поляка. 1919 року, коли полонених поляків брали до польської армії Галлера, яка воювали проти УГА, то Бачинський заявив, що він російської народності, і ледве уникнув такої мобілізації.

[723] Щоб неправда не ширилася! *Діло*. 1931. 23 квіт. Ч. 87.

[*] Завдання «Рільничого союзу» вбачали в поширенні землеробської культури й піднесенні сільського господарства через організацію селян у спілки і кооперативи, через розповсюдження газет і книжок, підготовку фахових інструкторів для усіх видів сільськогосподарського виробництва. Правління «Рільничого союзу» випуском власного часопису сподівалося дати поштовх до об'єднання селянства в єдину крайову організацію землеробів, котра в майбутньому могла б налагодити контакти з подібними закордонними структурами, насамперед слов'янських країн, і переймати їхній досвід

[724] Голос народа. 1926. 27 черв. № 1.

[725] Еще о реальной политицѣ галицко-русскаго селянства. *Голос народа*. 1926. 11 лип. № 3.

26 червня 1926 р. відбувся з'їзд «Рільничого союзу». Як констатували самі організатори цього зібрання: воно виявилося нечисленним, але це було типовим явищем того часу. Головою обрали Антона Павенцького, до виділу товариства ввійшли: М. Бачинський, О. Денисюк, А. Лисяк, І. Липецький, А. Монцибович, А. Павенцький, С. Пашкевич, Ю. Рудавський, Д. Яблонський[726].

Свої завдання «Рільничий союз» конкретизував на шпальтах «Голосу народа». В основу своєї програми він клав організацію селянства, що мала на меті добиватися безвикупного наділення малоземельних та безземельних селян панською та державною землею. Серед цілей товариства були також реформа шкільництва, що передбачала відкриття польським урядом сільськогосподарських шкіл нижчого й вищого рівня та місячних курсів з різних видів сільського господарства; викладання загальної науки кооперації в середніх школах Польщі; виділення селянам довготривалих кредитів на купівлю землі; забезпечення їх рільничими машинами (на виплату), зерном для посіву тощо; загальна просвіта селянських мас[727]. Ці напрямки діяльності були суголосні із завданнями, котрі планувала вирішувати група «Голосу народа».

Однак члени РНО, як вже було сказано, не вірили у щирість цих намірів[728], закликали до бойкоту «Земледельческого Сѣзда», який планувала провести група «Голосу народа»[729].

16 грудня 1927 р. «Временным Землѣдельческимъ Организаціоннымъ комитетомъ» прийнято проєкт програми «Русской аграрной партіи» малоземельних і безземельних селян у Польщі». Цей документ мав економічне спрямування. Згідно з ним, РАП засновується на «ідеях аграризма и демократіи земли», «ставит своей целью борьбу за землю для трудящихся на ней»[730]. Утворення РАП підтримували «вшехполяки». Ідеологом яких був Роман Дмовський (1864–1939). Вони обстоювали «інкорпораційну» програму, що передбачала створення мононаціональної Польської держави шляхом примусової асиміляції

[726] Голос народа. 1926. 27 черв. № 1.
[727] Голос народа. 1926. 24 жовт. № 18.
[728] Русскій голос: Надзвычайне выданье. Львовъ, 1927. 8 груд. № 1.
[729] Голос народа. 1927. 4 груд. № 41 (68).
[730] Голос народа. 1927. 25 груд. № 44.

національних меншин[731] та активно сприяли галицьким москвофілам ще у XIX ст. У часи правління Ю. Пілсудського[732] очільники РАП продовжили співпрацю з новим урядом, більшість в якому становили «ендеки».

3 січня 1928 р. на з'їзді делегатів «галицко-русских» землеробських організацій Східної Галичини та Лемківщини було проголошено появу РАП. Цей з'їзд зібрав понад 60 представників філій «Рільничого союзу», поодиноких сільських кооперативів, а також сіл та округів. До складу президії ввійшли: Іванус (із Золочева) як голова, товариші голови – Василь Терендій (з Бикова) та Григорій Кошицький (із села Вирів), секретарями – Ядловський (з Лемківщини) та Є. Дуркот (зі Львова)[733].

Роблячи акцент на вирішенні соціальних проблем селянства і намагаючись уникати політичних декларацій, як і засновники РНО, діячі новоутвореної партійної організації підкреслювали її правонаступність з традиціями москвофільської партії, заснованої ще І. Наумовичем. Проголошення РАП, вказувалося в установчих документах, не є творенням нової партії – це лише формальне завершення довготривалого усвідомленого руху «галицко-русского народа»[734].Членами Ради РАП стали: Вергун (з Городка), Лещан (з Томцева), В. Терендій (з Бикова), І. Батицький (з Болестрашичів) та ін.[735].

У програмі наголошувалося на землеробстві як давньому занятті галицьких селян і його теперішній актуальності[736]. Боротьба за землю, вважали представники цієї партії, має проводитися у кількох формах: а) організації економічних сил «русских» землеробів у Польщі, які представляють дрібні сільські господарства, за посередництвом кооперативів і кооперативних союзів; б) освідомлення землеробських мас про їхні класові інтереси та їхню високу загальнолюдську місію; в) прищеплення землеробському населенню класової солідарності та розуміння потреби всебічної взаємодопомоги.

---

[731] Рубльов О. Національне питання в II Речі Посполитій. *Національне питання в Україні XX–XXI ст.*: *історичні нариси*. Київ, 2012. С. 265.
[732] Ajnenkiel A. Polska po przewrocie majowym... S. 7.
[733] Проголошенє русской Аграрной Партіи. *Голос народа*. 1928. 15 сѣч. № 2 (73).
[734] По поводу проголошення русской Аграрной Партіи. *Голос народа*. 1928. 15 сѣч. № 2 (73).
[735] Проголошенє русской Аграрной Партіи. *Голос народа*. 1928. 15 сѣч. № 2 (73).
[736] Голос народа. 1927. 25 груд. № 44 (71).

Партія виступала за проведення земельної реформи і парцеляції, а також широкої меліорації й комасації ґрунтів. За її програмою, державна фінансова політика повинна передбачати і покриття видатків на покращення загального стану землеробської культури, забезпечення мережі нижчих і середніх землеробських шкіл, господарських курсів і т. п.[737]

Головним рушієм прогресу в землеробстві у програмних документах партії було визначено кооперативний рух[738]. За цією концепцією, нижчі школи мали ознайомлювати учнів з азами кооперації, а середні й вищі – готувати вчительський персонал для поширення таких знань серед учнівської молоді. Окрім того, планували відкрити спеціальні кооперативні інститути для підготовки фахівців у цій сфері.

Декларуючи класовий селянський характер партії, діячі РАП не відійшли від москвофільської ідеології . Партія декларувала, що «русскі землероби» Польщі ставляться до всіх представників свого класу, без огляду на їхню національну належність, із братерським почуттям, що випливає зі спільності трудових інтересів. У майбутньому засновники РАП планували, що їхня партія зможе «примкнути до земледельческого руху славянскихъ народовъ, а разомъ зъ ними войти въ русло международного аграрного руху, котрый несе зъ собою нову эру мирного культурного життя»[739].

Аналізуючи ідейну платформу партії, слід зауважити, що в ній помітні певні елементи, властиві для лівих рухів: турбота про тих, хто перебуває в гіршому суспільному становищі, ніж інші; бажання ліквідувати невиправдану нерівність соціальну, політичну, релігійну тощо; офіційне проголошення про необхідності обмежити повноваження державної влади і т. п. Усе це було присутнє в деклараціях про захист селянства як найбільш знедоленого соціального прошарку. А з іншого боку, тут проголошувалася вірність ідеям «єдності русского народу», «тисячолітнім культурним та релігійним цінностям» явно вказували на існування

[737] Проголошенє русской Аграрной Партіи. *Голос народа*. 1928. 15 сѣч. № 2 (73).
[738] Там само.
[739] Голос народа. 1927. 25 груд. № 44 (71).

тут ідей консерватизму, який виступав за утривалення давніх ідеологічних пріоритетів, порядків і т. д.

Загалом свою ідеологію РАП будувала, як свідчать її документи, на «ідеях аграризма»[740], які набули популярності на східноєвропейських теренах у 20-х роках XX ст. Протягом 1920-х рр. у країнах Східної Європи – Чехо-Словаччині, Угорщині, Польщі – до влади прийшли проселянськи налаштовані уряди. Вони потребували власної ідеології, котрою й став аграризм, напрацьований зусиллями всієї європейської народницько зорієнтованої інтелігенції на початку XX ст. Коріння цієї ідейної течії мали не тільки просвітницькі та ідеологічні ознаки, а й основу, закладену представниками аграрноекономічної науки Росії та СРСР у другій половині XIX – першій половині XX ст.[741] Яскравим прихильником неонародницьких поглядів на проблеми аграрного розвитку Росії був соціолог Пітирим Сорокін (Питирим Сорокин). У своїй праці «Ідеологія аграризму» (Прага, 1924) він закликав усіх землеробів, і російських, і європейських, особливо слов'янських народів, усвідомити свої інтереси та створити власні селянські партії, які будуть захищати їхні права і вносити порядок і стабільність у політичне життя[742]. Ця брошура П. Сорокіна[743] була передрукована (із невеликим скороченням) у «Голосі народа»[744], саме на неї й опирався один з ідеологів РАП Д. Яблонський, пояснюючи, що таке ідеї аграризму. Орієнтація на наукові середовища Росії була типовою рисою всього москвофільського руху. Вони намагались інтегруватись у російський інтелектуально-культурний та політичний простір.

Спроба діячів РАП оголосити власну монополію на вирішення проблем селянства суперечила реаліям. Їхні колишні однопартійці з РНО свій часопис «Русскій голос» називали економічною газетою для народу. Питання селян

---

[740] Там само.

[741] Руралізм як світогляд та ідейна течія: історичний вимір. *Регіональна історія України*: зб. наук. ст. Київ, 2018. Вип. 12. С. 168; Компанієць О. В. Аграризм у Болгарії та Чехословаччині першої третини XX століття: компаративний аналіз. *Український селянин*. 2021. Вип. 25. С. 57–63; Bankowicz B. Z dziejów myśli politycznej ruchu ludowego w II Rzeczypospolitej. *Myśl i polityka: księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jackowi Marii Majchrowskiemu.* Kraków, 2011. S. 149–162.

[742] Идеология аграризма в Чехословакии и Польше в межвоенный период. Москва, 1992.

[743] Сорокин П. Идеология аграризма. Прага: Хутор, 1924.

[744] Голос народа. 1926. 14 листоп. № 21.

неодноразово порушували й інші українські партії, оскільки воно було тоді актуальним для багатьох народів Центрально-Східної Європи.

Гучні декларації членів РАП про наміри захищати права «обездоленого селянства» ставили під сумнів як українські національні сили, так і москвофіли. Вони вунісон критикували цю партію, звинувачуючи в угодовстві щодо влади, бажанні завалодіти Народним домом, а також потрапити до наступного складу виборних органів Польської держави – сейму і сенату.

РНО у створенні нової партії вбачало загрозу розколу своєї організації у боротьбі за «русское дѣло»[745]. Вважалося також, що Л. Черкавський намагатиметься за допомогою РАП і на засоби Народного дому протистояти «Галицко-русский народний Организации» (РНО)[746].

Українські демократичні сили розглядали РАП як крайню угодову партію, «групу служак» польської влади[747]. РАП була доволі нечисленною й не мала достатнього впливу серед українського населення. Проте її угодова політика щодо Польської держави стала запорукою володіння Народним домом, «Рільничим союзом» та «Кооперативним союзом». Як і РНО, РАП сповідувала ідею єдності «русского» народу, при цьому визнаючи існування українців як окремого етносу. Однак члени РАП, займаючи угодовські позиції щодо влади, називали себе «старорусинами», у такий спосіб відмежовуючись від членів і симпатиків РНО. Саме цей термін і закріпився за ними в міжвоєнний період. Як зазначала газета «Діло», «Український читач під словом “старорусин” розуміє або тип передвоєнного москвофіла, або сучасного “промисловця” з гуртка п. Міхала Бачинського»[748]. Справочинство в Народному домі здійснювалося російською мовою. За визначенням щойно згаданого часопису, «лучила ці дві партії насамперед боротьба з українським “сепаратизмом”», тобто з українським національно-державницьким рухом як таким[749].

---

[745] Русскій голос. Львовъ, 1926. 15 августа. Ч. 167.
[746] Русскій голос: Надзвычайне выданье. Львовъ, 1927. 8 груд. № 1.
[747] Наші «русскі». *Діло*. 1926. 22 квіт.Ч. 88.
[748] Ставка на «старорусинів». *Діло*. 1935. 4 березня. Ч. 57.
[749] Шляхи і засоби русофільської пропаганди. *Діло*. 1928. 22 груд. Ч. 284.

Розкол москвофільської (русофільської) течії й поява РАП були пов'язані з намірами польської влади не допустити об'єднання українських партій перед виборами 1928 р. Для цього вона підтримувала формування угодових партійних структур, використовуючи їх як засоби запобігання монолітності українського політикуму. Новостворена партія не відходила від традиційної москвофільської орієнтації, свою ідеологічну платформу базувала на ідеях аграризму, популярних у 1920-х рр. у багатьох європейських країнах, котру активно розвивав і пропагував російський учений П. Сорокін. Прагнучи посісти провідні позиції на політичній арені, члени РАП, заручившись підтримкою польської влади, сподівалися також заволодіти Народним домом, однією з найбагатших українських культурно-просвітніх установ.

Незабаром виявилося, що звинувачення на адресу засновників РАП мали підстави. Партія включилась у виборчі баталії, перебрала у свої руки управління Народним домом, однак не мала підтримки серед прорусофільськи налаштованого населення, поступаючись своїм опонентам з РНО.

5.3. Участь у виборчих кампаніях до польського парламенту 1928 і 1930 рр.

Вибори 1928 р. У виборах 1928 р. (до польського сейму – 4 березня, а до сенату – 11 березня) вперше за весь міжвоєнний період участь узяли всі українські партії. Цей електоральний процес став своєрідним індикатором зрілості політиків національно-державницького табору та всього українського населення Західної України, а для польської сторони він мав ствердити територіальну цілісність держави й засвідчити підтримку політики уряду Юзефа Пілсудського[750].

У листопаді 1927 р. утворився новий Блок національних меншин (БНМ), до якого ввійшли УНДО, білоруські, німецькі та єврейські політичні організації (за винятком сіоністів Східної Галичини). Об'єднати всі українські партії не вдалося. Не змогли домовитись УНДО з Українською соціалістичною радикальною партією. Переговори були зірвані внаслідок неприйнятних умов, висунутих УСРП (від УНДО вимагали вийти з БНМ і спершу погодити з радикалами список своїх

[750] Соляр І. Я. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України… С. 70.

кандидатів)[751]. УСРП пішла на вибори у коаліції з соціал-демократичною групою «Вперед». Окремі списки висунули Українська партія праці (УПП) та Український народний союз (УНС), що виник у 1926 р. як спадкоємець партії «хліборобів». На Волині українці – прихильники маршала Пілсудського – сформували проурядовий Безпартійний блок співпраці з урядом (ББ) разом з польськими пілсудчиками[752]. Не зуміли об'єднатися й партії комуністичного табору[753]. Кампанія проти «націоналістичного ухилу» О. Шумського в радянській Україні призвела до розколу КПЗУ на початку 1928 р. на «меншість», що користувалася підтримкою Москви, та «більшість», або «васильківців» (за псевдонімом лідера КПЗУ Й. Крілика (Васильківа), які виступили з критикою національної політики Сталіна і Кагановича. Розколовся й «Сельроб» (раніше відділився від москвофільської партії) – від нього відокремилася «Сельроб-лівиця». У результаті партії цього спрямування висунули чотири виборчі списки від комуністів та їхніх союзників (двох фракцій КПЗУ і двох фракцій «Сельробу»)[754]. Як наслідок, ті «Сельроби», котрі перейшли на ідеологію Радянської України, стали звинувачувати інших «Сельробів» (пов'язаних з Товариством імені Качковського) у «дрібноміщанській спекулятивності» й замаскованому москвофільстві[755]

Русофіли (москвофіли) з РНО, очолюваної Г. Мальцем, хотіли об'єднатися на виборах з УНДО. Це партія, котра була основним промотором і реалізатором ідеї національної консолідації українців і фактично виконувала функції національного представництва краю[756]. Окрім того, вибір інших партій був неможливим для москвофілів через категоричне несприйняття ідеологій лівоцентристських партій як наприклад, Українсько соціалістично-радикальна партія, яка визначала, що стоїть на соціалістичних позиціях, Комуністична партія

[751] Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 1993. № 1. С. 75.
[752] Зайцев О Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). С. 75.
[753] R a d z iej o ws ki J. Komunistyczna Partja Zachodniej Ukrainy. S. 207–213.
[754] Зайцев О. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). С. 75.
[755] Хто такі т. зв. ліві Сельроби з будинку общ. Качковскаго? Львів, 1928. С. 9.
[756] Соляр І. Я. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України… С. 67.

Східної Галичини, Українська Соціал демократична партія, ідеологія котрої базувалася на принципах соціал-демократії, зокрема австромарксизму, а також на ідеї незалежності й соборності України. Москвофіли як консерватори не сприймали соціалістичних ідей, критикували більшовицьку ідеологію, через що союз з цими партіями був неможливим. Вони тричі зверталися до УНДО з пропозицією йти спільним блоком, але безуспішно. Особливо діячів РНО обурювало те, що голова УНДО Д. Левицький, відмовивши їм, водночас зблокувався з «жидофілами і німцями»[757] (так зневажливо члени РНО називали неукраїнські політичні структури у складі БНМ)[758]. Це була чергова образа москвофілів на національно-демократичні сили після Талергофу і часів творення ЗУНР, коли представниками москвофільської партії зігнорували, не включивши їх до новозаснованих інституцій. Однак, вони відмовлялись розуміти справжню причину ігнорації ними як політичною силою, – це їхнє небажання визнання самостійного існування українського народу.

Член Центральної ради ГРНО і РНО (об). Лелявський доповів, що з боку як «Русского національного об'єднання, так і Русской народной організації» докладено всіх зусиль, аби утворити коаліцію з УНДО, «но по винѣ ундовскихъ матадоровъ во главѣ с Д. Левицким, котри ставили представителямъ русскихъ організацій до того оскорбляючи условія, що всякіи переговори о бльоці прійшлось оборвати»[759]. Під образливими умовами розуміли пропозицію членів УНДО дати москвофілам два мандати (по одному до Сейму та сенату), однак тільки на Волині, бо, на їхню думку, в Галичині нема ані «русинів», ані «русских», – лише українці, котрі є законними власниками Народного дому та Ставропігії. Будь-які розмови, що хоч якось підважували постулати їхньої партії, ображали її діячів, непохитних у своїх ідейних переконаннях. Вони не хотіли усвідомлювати, що їхня ідеологічна орієнтація, котра заперечувала право українців на самостійне існування, унеможливлювала будь-які союзи з ними з боку українських державницьких сил.

---

[757] Одинь селянській фронть. *Русскій голос*. 1928. 29 янв. (січ.). № 238.
[758] Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). С. 75.
[759] Русскій голос. Львовъ, 1928. 8 янв. (січ.). № 235.

Як і прогнозувалось, однією із цілей РАП була участь у виборах. Відразу ж після заснування цієї партії ії лідери заговорили про майбутню елекцію. Пріоритетними союзниками у виборчій кампанії 1928 р. для РАП були ті політичні сили, які, по-перше, мали реальні шанси подолати прохідний бар'єр і ввійти до сенату та сейму, а по-друге, ставити собі за мету захист інтересів землеробського населення. Ідеологічно найближчою до себе РАП вважала РНО, однак побоювалася, що та не зможе потрапити в парламент самостійно. Проте, після перемовин з РНО та втручання польських чинників, РАП забула про свої колишні суперечки і в ключі майбутнього порозуміння з РНО звернулася до редакції газети «Русскій голос» з проханням офіційно відмовитися від усіх нападок на «Голос народа»[760].

Польська влада перед елекційною кампанією намагалась об'єднати обидві групи галицьких москвофілів і використати їх для розколу українського державницького табору. Ціною порозуміння РНО Г. Мальця й угодової партії Льва Черкавського мав стати Народний дім. Акту злуки москвофілів передувала нарада 24 грудня 1927 р., ініційована головою Товариства ім. М. Качковського С. Буликом. Представники РНО добивалися реалізації тієї умови, котру вони неодноразово ставили щодо керівництва Народним домом: усунути діючу Прибічну раду яка була дорадчим органом урядового комісара цього закладу М. Бачинського та складалася із довірених йому людей, і призначити нову, до якої увійшли б їхні однопартійці. М. Бачинський заявив, що на такий «революційний» крок він не може зважитися, але обіцяє клопотати у «високих сферах», щоб у існуючій Прибічній раді більшість здобули члени РНО.

Об'єднання двох москвофільських партій уможливила відмова УНДО включити до свого виборчого блоку РНО. 26 грудня 1927 р. в Народному домі відбулося розширене засідання «Совіта», керівного органу ГРНО. На нараді були присутні представники 28 галицьких повітів (загалом 83 особи), серед них і прихильники Л. Черкавського – М. Бачинський, І. Липецький, Д. Яблонський[761].

[760] Проголошенє Русской Аграрной Партіи. *Голос народа*. 1928. 15 янв. (січ.). Ч. 2 (73).
[761] На передвиборчому фронті. *Діло*. 1927. 29 груд. Ч. 291.

Обидві групи москвофілів погодилися йти на вибори одним фронтом. 23 січня 1928 р. до Головної виборчої комісії у Варшаві подано спільну «русску державну листу» кандидатів до сейму і сенату під числом 20[762]. Обидві партії об'єднували бл. 15 % української інтелігенції, представленої в тогочасних парламентських структурах.[763]

Москвофільські (русофільські) партії пішли на передвиборчу угоду під впливом і за участі польських урядових кіл, які «на загал вели розвальну роботу серед непольських народів і для розбиття табору українських національно-демократичних сил» [764]. Вістря «санаційної» урядової політики і польської виборчої акції спрямовувалося проти українців і євреїв – двох найчисленніших меншин у Польщі[765].

Результати виборів мали бути «живим меморіалом до Ліги Націй, який би підтверджував монолітний характер усіх українських земель, котрі знаходились в Польщі[766]. Усього було зареєстровано 6 загальнодержавних і 20 локальних українських списків. Список № 13 виявився мішаним – кандидатами в ньому значилися польські й українські комуністи. До числа українських історик О. Зайцев зараховує і список № 20, поданий москвофілами[767]. Незважаючи на їхню національну самоідентифікацію й віднесення ними українців до «русскої» нації, вони визнавали свою належність до «малоруської народності» (тобто до українського народу), а в соціальній сфері відстоювали актуальні тоді проблеми селянства та робітників, що перегукувалось із завданнями інших українських партій.

Основні вимоги, які планували висувати в сеймі депутати, обрані від 20-ки: передача землі трудовому народу (землі великих сіл у цілковито «русских» районах мають перейти до рук місцевого безземельного й малоземельного селянства), освіта рідною (у розумінні москвофілів – російською мовою у

[762] Розширенный Совѣть ГРНО. *Русскій голос*. 1928. 8 янв. (січ.). № 235.
[763] Szumilo M. Ukrainska reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939). Warszawa, 2007. S. 37.
[764] На виборчому фронті. *Діло*. 1927. 22 груд. Ч. 286.
[765] На передвиборчому фронті. *Діло*. 1927. 29 груд. Ч. 291.
[766] Szumilo M. Ukrainska reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939). S. 43. Пор.: Зайцев О. Українці в Сеймі та Сенаті Польщі…
[767] Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). С. 76.

сільських та інших школах, а також про відкриття кафедр цієї ж мови у Львівському та Віленському університетах), свобода віри (щоб влада не втручалася у внутрішні справи Церкви)[768], відшкодування збитків, завданих «русскому» народові під час війни, забезпечення заробітку та умов праці для робітників нарівні з поляками і євреями, допомога безземельній і безробітній сільській бідноті, дешеві державні кредити на організацію та розвиток кооперації[769].

Питання про рільничу реформу ставили у своїх програмних і передвиборчих завданнях більшість українських партій, котрі стояли на державницьких позиціях, – «Сельроб», «Сельсоюз», Партія українського народного єднання, «Український народний союз», Українська народна партія, УНДО, Українська соціалістично-радикальна партія[770]. Про відділення Церкви від держави зазначалося у програмі «Сельробу»[771]. Загалом, аналізуючи цілі москвофілів в економічній, соціальній та релігійній сферах, потрібно визнати, що вони були актуальними для українського суспільства та суголосними тому, за що боролися багато політичних сил державницького спрямування. Інша річ, що москвофільська ідеологічна платформа у XX ст. була вже анахронізмом і йшла в розріз із національними інтересами українства.

У передвиборчій агітації озвучувалися проблеми москвофільського руху, зокрема відособленість і слабкість. Відособленість, за визначенням членів РАП, полягала в тому, що «русска» національна меншина в Польщі належить до «тої одинокої в світі нації», з котрої стараються утворити нові народності (йшлося про національну українську ідентифікацію). Поляків називали найближчим слов'янським народом; якщо він шукатиме порозуміння (з москвофілами. – *О. І.*), тоді «русска» національна меншина не буде почуватися відособленою. Недоліками свого руху вважали малу чисельність членів партії (особливо

[768] Русскій голось. 1928. 12 февр. (лют.). № 240.
[769] Там само.
[770] Archiwum akt nowych 1036 Ministerstwo spraw wewnentrznych Referat Wydzialu Narodowosciowego Ukrainskie I Ruskie ugrupowania polityczne w Polsce 02. 1566 / п. 7. s. 4–5, 7–8, 11.
[771] Archiwum akt nowych 1036 Ministerstwo spraw wewnentrznych Referat Wydzialu Narodowosciowego Ukrainskie I Ruskie ugrupowania polityczne w Polsce 02. 1566 / п. 7. s. 4.

представників інтелігенції), відсутності системної організованості, ослабленості військовим лихоліттям своїх лідерів та їхній повоєнній бездіяльності[772].

Ображені на УНДО після відмови сформувати спільний виборчий список, русофіли цілу кампанію спрямували проти УНДО та «Сельробу» (як відламу від русофільської партії), котрий поширював свою агітацію на той самий електорат, що й вони та «Український національний союз» [773].

Вдаючись до такого явного популізму, що характеризувався протиставленням себе іншим політичним силам як «єдиної» партії, яка «реально і чесно» бореться і т. п., москвофіли звинувачували у цьому ж своїх опонентів: за їхніми словами, попри відсутність чітких програмних завдань, зусібіч лунали запевнення, що тільки ця, а не інша «українська» партія спасе цілий «український нарід» під Польщею[774].

Однією із форм передвиборчої агітації москвофілів було проведення віч у провінції. На них прибували зазвичай кандидати, які очолювали список відповідного виборчого округу. На таких вічах часто відбувалися сутички між прихильниками москвофілів та українських демократичних партій[775].

Окрім ідеологічних настанов, москвофіли давали своєму електорату конкретні поради щодо поведінки у передвиборчій кампанії та в день самих виборів. Зокрема чітко вказувалося на небезпеку підкупу фінансово багатшими партіями[776]. По селах засновували комітети РАП і надсилали їм необхідну кількість уже надрукованих карток[777].

На виборах 1928 р. українські списки здобули у Східній Галичині 49,7%, на Волині – 50,5 % голосів[778]. Серед партій провідні позиції посіли УНДО (у складі БНМ) – близько 600 000 голосів, Блок Української соціалістичної радикальної партії та соціал-демократів – 268 677, «Сельроб» – 216 987, «Сельроб-лівиця» – 160 145, КПЗУ («меншість») – 10 192, КПЗУ (васильківці) – 106, Українська

[772] Единый русскій фронтъ. *Голос народа*. 1928. 5 февр. (лют.). № 5 (76).
[773] Одинь селянськiй фронть. *Русскій голос*. 1928. 29 янв. (січ.). № 238; Русскій голось. 1928. 22 янв. (січ.). № 237.
[774] Берутся на хитрость…. *Голос народа*. 1928. 19 лют. № 7 (78).
[775] Передвыборче вѣче въ Сяноку. *Голос народа*. 1928. 5 лют. № 5 (76).
[776] Зъ выборчого руху. *Голос народа*. 1928. 19 лют. № 7 (78).
[777] Якъ голосувати при выборахъ. *Голос народа*. 1928. 5 лют. № 5 (76).
[778] Felinski M. Ukraincy w Polsce Odrodzonej. Warszawa, 1931. S. 68.

партія праці – 44 919, УНС – 8 887, русофіли – 94 953[779]. Це було найчисленніше українське представництво в історії польського парламенту.

Об'єднаний москвофільський блок у списку № 20 не отримав жодного мандата. З-поміж причин поразки на виборах РНО і РАП виділяли: недостатню фінансову підтримку з боку населення; брак читалень, кооперативів, ощадкас та ін.[780]; обмежений обсяг коштів витрачених на передвиборчу кампанію (у порівнянні з іншими партіями)[781]; замалу кількість проведених віч (якщо УНДО влаштовувала народні зібрання починаючи з 1924 р., то вони – лише у 1926 і 1927 рр.); слабке керівництво з центру[782]; нечисленність «русскої» інтелігенції – аж настільки, що на кожного інтелігента припадало по цілому десятку сіл, тоді як польські або українські партії мали в кожному селі по кілька таких представників[783]; незадовільна робота серед селянства, а також відсутність власного періодичного видання «фонетикою»[784]. Така газета, на їхню думку, мала бути живою, цікавою для народних мас[785].

Проводячи кількісний аналіз голосів, здобутих на виборах, «Голос народа» писав, що найактивніше за москвофілів проголосували в 55-му Золочівському виборчому окрузі. В цьому окрузі мандат одержала «листа», яка набрала 23–24 тисячі голосів, отже для обрання одного їхнього депутата не вистачило тільки однієї тисячі «за». Найбільше голосів у москвофілів «відтягнула» партія «Сельроб»[786], особливо «Сельроб-лівиця», що мала прихильників винятково в «русских» селах. Це закономірно, позаяк, «Сельроб-лівиця» складалася з колишніх русофілів, котрі відійшли від РНО (К. Вальницький, М. Заяць, К. Пелехатий), і, на відміну від «Сельробу», очільники якого виступали за об'єднання українського народу в єдиній соціалістичній республіці,

---

[779] Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). С. 76.
[780] Каренин В. На новой дорозѣ. *Русскій голос*. 1928. 25 марта. № 240.
[781] Еще о результатах выборов. *Голос народа*. 1928. 1 цвѣт. № 11 (82).
[782] Сохоцкій М. Итоги и заключенія. *Русскій голос*. 1928. 15 апр. (квіт.). № 249.
[783] Еще о результатах выборов. *Голос народа*. 1928. 1 цвѣт.№ 11 (82).
[784] Выборчій билянс и повыборчи рефлексіи. *Русскій голос*. 1928. 15 апр. (квіт.). № 249.
[785] Итоги и Заключенія. *Русскій голос*. 1928. 15 апр. (квіт.). № 249.
[786] Бегей І. І. Діяльність представників української лівиці у Сеймі і Сенаті Другої Речі Посполитої (1928–1935 рр.). *Грані*. 2015. № 2 (118). С. 125. Розєднаність лівих сил привела втрати місць у парламенті і більшість партій не зуміли потрапити до парламенту.

наголошували на класовій солідарності з польськими робітниками[787]. «Русскій голос» писав, що голоси їхніх виборців були поділені з «Сельроб-лівицею», що «зірвала з русскою національною традицією, але послуговувалася її ідеологією. Вийшовши з-під одної стріхи і маючи з замолоду запущений корінь в русскім селі, Сельроби йшли по лінії найменшого опору і виросли в ту, може і не сильну організацію тільки завдяки бездіяльності РНО»[788].

Після поразки на виборах 1928 р. РНО вирішила провести певну реорганізацію своєї партії й надати їй більш соціального характеру – спрямувавши свою діяльність на захист прав селянства, що становило більшу частину українського населення. 7 червня 1928 р. на з'їзді РНО прийнято рішення змінити назву на «Русская селянская організація» (РСО), щоб «из понадклассовой, общенародной организаціи превратилась в організацію національно-классовую – в организацію русскаго крестьянства» і в такий спосіб «вплотную подойти к своему единственному природному богатому резервуару – к своему русскому крестьянству» [789]. Учасники з'їзду зазначали важливість того, що «партія стала класовою»[790]. Іншим першорядним завданням залишалася проблема «Народного дому», який вже став об'єктом боротьби між ними та українськими національними силами та потерпав від фінансових зловживань комісара. З'їзд ухвалив звернення до уряду Речі Посполитої, вимагаючи: щоб згідно із Сен-Жерменським договором від 2 жовтня 1919 р., (ратифікований законом від 11 квітня 1924 р.), а також задля уникнення необхідності подання цієї справи на обговорення Ліги націй, було відмінено екстрені військові заходи колишнього австрійського уряду проти Народного дому; ліквідувати рескрипти Галицького намісництва від 4 серпня 1914 р. і від 15 травня 1917 р. про призупинення діяльності Товариства. У зверненні зазначалося, що уряд нестиме не тільки моральну, але і матеріальну відповідальність за діяння комісарів, а також оскаржувалася постанова «Українського комітету для охорони національного майна» від 27 травня 1928 р.

[787] Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). С. 76.
[788] Выборчій білянс и повыборчи рефлексіи. *Русскій голось*. 1928. 15 апр. (квіт.). № 249.
[789] Русский голос. 1928. 17 іюля. № 258–259.
[790] Starorusini a "ukraincy". Walka o "Dom Narodny". – "ukrainski" hymn w cerkwi. – Polityka w konsystorzu. *Slowo Polskie.* 1928. 13 grud. № 344.

про те, що все майно належить «фундації українського народу»[791]. Вирішення проблеми селянства та земельної реформи було одним із основних програмних завдань усіх українських партій. Поява у зміненій назві політичної організації слова «селянська» зміщувала акценти на цю проблему як першорядну для партії. Очільником РСО обрано І. Винницького, адвоката з Дрогобича. До складу Русскої Ради, керівного органу РСО увійшли: Г. Малець, Ю. Юрчакевич, В. Сохоцький, Т. Войтович[792]. Створено комісії «печатно-редакційну», організаційно-фінансову, просвітньо-економічну, комісію для перегляду програми партії та статуту[793]. Згідно нового статуту РСО декларувалася як «союз русского населення Галичини, який визнає національну єдність усіх русских племен». Її основною метою ставав захист економічних і національно-культурних інтересів та прав «русских» народних мас Галичини, передовсім селян та робітників. Членство визначалося національною приналежністю, а саме «русскою». Вони мали право брати участь у з'їздах РСО з вирішальним голосом та обирати і бути обраним до всіх органів партії. Обов'язком членів було: виконувати рішення і накази верховних і місцевих органів РСО, зберігати партійну дисципліну, сплачувати членські внески. Найвищим органом РСО був з'їзд, який мав скликатися щороку з ініціативи Центральної Ради РСО, а у екстрених випадках на вимогу 5 повітових комітетів[794]. Виконавчим органом був Центральний Совіт (Центральна Рада) РСО. Він складалася з голови, трьох заступників, 25 членів, двох секретарів, касира та різних комісій[795].

Звинуативши у поразці на виборах москвофільського списку РСО, РАП розпочала свою угодовську політику, щоб зблизитися з лідерами ББСУ та домогтись основної мети, котру вони переслідували, – заволодіти Народним домом. Організаційно структура цього політичного утворення викристалізувалася через півтора року після приходу до влади Пілсудського. Безпартійний блок співпраці з урядом задумувався як вид порозуміння виборчого, якому намагались

[791] Русский голос. 1928. 17 июля. № 258–259.
[792] Земля і Воля. 1928. 11 черв. Ч. 21–22.
[793] Земля і Воля. 1928. 24 черв. Ч. 23.
[794] Організаційний устав Русской Селянской Организаціи. Типографія Ставроп. Института, без р.в. С. 3.
[795] Земля і Воля. 1928. 24 черв. Ч. 23.

надати характеру організації нового типу, понадпартійної чи навіть антипартійної. Однак це не вдалось. ББСУ стала звичайною партією, основною сферою її діяльності став парламент[796]. У бік РСО, кидався докір з боку РАП за неугодову позицію щодо польської влади. А саме, що ця партія могла блокуватися з проурядовою партією – ББСУ, що забезпечило б їй певну кількість мандатів, однак не зробила цього. Як одну з причин поразки називали відмову РСО чітко визначити ставлення до Польської держави, а саме декларувати лояльність, чого не було у передвиборчій програмі 20-ки[797]. Крім того, обіцяли що не будуть виставляти кандидатуру російського посла Серебренникова, але виставили його на Волині[798]. Це не могло подобатись польській владі.

Невдовзі Л. Черкавський, Д. Яблонський, І. Липецький задекларували свою прихильність «одинковому» послу (членові ББСУ) з Львівської округи З. Стронському і заявили, що москвофільська група «Голосу народа» голосувала за проурядову «одинку», вважає її посла своїм репрезентантом та заступником і просить, щоб він заопікувався справою Народного дому закріпивши цю установу за групою Черкавського. З. Стронський пообіцяв свою протекцію[799]. Це було явне підлабузництво до провладної партії, з-за якого проглядалося виразне бачення здобути нарешті товариство.

Підтримували москвофілів не лише «ендеки». Заручившись підтримкою влади, вони, як зазначала газета «Діло», все більш упевнено відстоювали свої позиції, особливо потужною стала їхня хвиля тоді, коли їй почала сприяти режим «санації», а зокрема його львівських представників на чолі з послом З. Стронським[800].

Санація або санаційний режим створений після травневого перевороту 1926 прибічниками Юзефа Пілсудського[801]. Його метою було, за концепцією пілсудчиків, «оздоровлення» суспільного життя країни шляхом згортання

[796] Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowosciowej rządów polskich w latach 1921–1939. Kraków 1979. S. 115.
[797] Пустили фарбу. *Голос народа*. 1930. 9 падолиста. № 33 (194).
[798] Archiwum akt nowych 945 Ministerstwo spraw wewnentrznych s.8
[799] Містерії довкола «Народнього Дому». *Діло*. 1928. 11 квіт. Ч. 81.
[800] Із нор і закаварків. *Діло*. 1929. 20 листоп. Ч. 258.
[801] Див.: Hein-Kirher H. Kult Pilsudskiego i jego znaczenie dla panstwa polskiego 1926–1939, przel. Zdzislaw Owczarek. Warszawa, 2008.

демократичних інститутів, обмеження прав парламенту і зміцнення виконавчої влади (президента, уряду). Цей режим домігся прийняття квітневої конституції 1935 р., яка закріплювала в країні напівавторитарний режим. Його прихильникии сформували політичну програму, основу якої склали ідеї солідаризму, визнання пріоритету держави в суспільному житті, допускали можливість існування легальної політичної опозиції, водночас поборювали опозиційні партії та рухи, використовуючи при цьому і насильницькі методи боротьби з опонентами (Берестейський процес, створення концтабору Береза Картузька).

Санація об'єднувала діячів, що походили з різних ідейно-політичних угруповань та середовищ. Провідну роль у таборі «санації» відігравало найближче оточення Ю. Пілсудського – В. Славек, А. Пристор, Б. Медзінський, Ю. Бек, К. Світальський, А. Коц, І. Мосцицький, Т. Голувко, Я. Єнджеєвич та ін. Провідною політичною організацією «Санації» був Безпартійний блок співпраці з урядом (ББСУ; існував у 1928–35), на зміну якому у 1937 прийшов Табір національної єдності (ОЗН)[802].

Члени РАП, прагнучи продемонструвати більшу гнучкість у питанні сповідування москвофільської ідеології, протиставляли свою політичну силу партії РНО. У вірнопідданських заявах голови РАП О. Лисяка 1929 р. вказувалося, що ця політична організація визнаючи єдність «русского народа и связь с Россією, так как Червоная Русь – колибель целой Руси», все ж у питанні мови і культури виступає за свободу вибору самим населенням і не нав'язує російської мови настільки «пристрасно», як РНО, і не поділяє її думки, що «всѣ русскія племена должны подчиниться россійскому націоналізму» (тобто майбутньому політичному об'єднанні трьох «племен» в одну державу – І. О.). Водночас очільник РАП підкреслював негативне ставлення до українського

[802] Після смерті Ю.Пілсудського в таборі «санації» посилилися фракційні тенденції. Наростало протистояння т.зв. замкової групи (лідери І. Мосцицький і Г. Квятковський), що стояла на консервативних позиціях, та групи Е. Ридза-Сміглого, що відстоювала ультранаціоналістичні, тоталітарні погляди. Частина ж колишніх співпрацівників Ю. Пілсудського – В. Славек, А. Пристор, К. Світальський – опинилася на узбіччі політичного життя. «Санація» не виробила власної концепції та конкретної програми національної політики. Щодо непольських народів відстоювала концепцію т.зв. державної асиміляції: декларувала повагу прав національних меншин в обмін на їхнє лояльне ставлення до держави. У політичній практиці санація проявлялася у посиленні функцій війська, школи та адміністрації як інструментів тиску на національні меншості. Faryś J. Polska bez Piłsudskiego: z dziejów myśli piłsudczykowskiej (1935–1939). *Mazowieckie Studia Humanistyczne* . 2002. 8 / 2 s. 281–289.

національного руху, особливо до УНДО[803]. Такі заяви, на переконання «Русского голоса», потрібні були РАП, щоб «укрѣпить свое обладаніе народнодомовским пирогом и прочими удобствами казенной хлѣбоѣдовщины», оскільки вона не мала підтримки в суспільстві[804].

У 1929 р. РАП подала внесення до польського сейму проти «накинення» назви «украинскій». У документі стверджувалось, що слово «русин» вживалося ще в давнину і означає (так само як «рускій» і «руській») лише Русь і «русски племена»[805]. Використання членами РАП терміна «старорусини», на думку Русского голосу, давало змогу польській пресі писати про єдино правильний шлях, вибраний РАП як політичним представництвом старорусинів, адже Польща, Русь і Литва – «то наша молитва» (натяк на вірш полонофіла Платона Костецького)[806]. Це гасло випливало з ідеї, котра побутувала у середовищі націонал-демократичного табору (що, власне, і підтримував РАП), про потребу повернутися до кордонів 1772 або 1793 рр. Така ідея інкорпорації передбачала відродження країни в межах давньої Речі Посполитої, тобто приєднання до Польщі територій з переважанням непольського населення (Литви, частини Латвії, Білорусі, більшості українських земель) з подальшою його примусовою асиміляцією задля створення моноетнічної держави[807]. Етнонім «русин» уживався насамперед на догоду польській владі, оскільки саме так вона називала українців (хоча і в статутних документах, і в періодиці й надалі послуговувалися терміном «русский»). Насправді ж, як зауважував «Русскій голос», вони (члени партії РАП – І. О.), найвірогідніше, мали бути для держави тим, що знадобиться урядові: де «рутенами», де «русскими», а де і українцями[808]. Що засвідчувало про їхню безпринципність і угодовство.

Виступаючи в листопаді 1929 р. в Коломиї на відкритті пам’ятника Пілсудському, М. Бачинський закликав поляків повернути старорусинам їхні давні впливи на селі. Необхідною передумовою цього є також виконання

[803] Голос народа. 1928. 1 лип. № 23.
[804] Рабское подхалимство…
[805] Голос народа. 1929. 27 сѣч. № 3.
[806] Раповскія похожденія. *Русскій голос*. 1929. 14 нояб. № 89 (381).
[807] Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі… С. 118.
[808] Меньшинства и выборы. *Русскій голось*. 1930. 27 нояб. .№ 91 (485).

польською владою певних вимог старорусинів, а саме заснування руських шкіл (а не українських), остаточне вирішення справи Народного дому, тобто передача його членам РАП, ліквідація посади комісара, передача всього майна старорусинам та відповідним позбавленням прав на нього українців[809].

Політичну орієнтацію комісара М. Бачинського чітко визначила газета «Діло»: він формував «москвофільську по своїй природі і полонофільську по своїй наказній орієнтації партію»[810].

Виборча кампанія 1930 р. Світова економічна криза, що докотилася до Польщі в 1929 р., спричинила спад економіки, що, своєю чергою, призвело до зростання страйкового руху. Ситуація в Східній Галичині загострилась. Українські партії УНДО та УСРП критикували уряд за ненадання автономії. Лідери УНДО, спостерігаючи за боротьбою опозиції з режимом пілсудчиків, вважали, що настав час поставити перед владою українське питання. Інакше діяла за цих умов новостворена Організація українських націоналістів (ОУН). За вказівкою її лідерів почалися підпали маєтків польських власників, адміністративних будівель, а також різні диверсійні акції, які повинні були підважити престиж Польської держави та привернути увагу світової громадськості до української проблеми[811]. З інших позицій, власні саботажні акції інспірували також представники ліворадикальних, комуністичних організацій.[812] За таких надзвичайно складних обставин і відбувалася передвиборча боротьба у 1930 р. Із призначенням нових виборів уряд розпочав наступ на опозицію. Жорстоких репресій зазнали українці. Польська адміністрація провела в галицьких селах жорстокі погроми мирного населення, які ввійшли в історію під назвою «пацифікація» – державна політика масових репресій щодо українців Галичини, проведена урядом Польщі на чолі з головою уряду Ю. Пілсудським (і за його особистим розпорядженням) та міністром внутрішніх справ Ф. Славой-

[809] Спільний наступ. *Діло*. 1929. 14 листоп. Ч. 253.
[810] Необуздана комісарщина. *Діло*. 1928. 19 груд. Ч. 288.
[811] Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі… С. 474.
[812] Пиріг М. Ліворадикальні сили у саботажних акціях 1930 року та їх наслідки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2012. Вип. 2. С. 77–83.

Складовським восени 1930 р.[813]. Формальним приводом для такої «пацифікації» стала діяльність Української військової організації (УВО) у вересні – листопаді того року. Відповідальність за ці дії польська влада поклала на українське підпілля – ОУН[814] та її бойовий підрозділ – УВО. Провід ОУН визнав причетність організації до саботажів як форми протесту проти антиукраїнської політики Польщі на українських землях, однак наголосив, що вже наприкінці вересня 1930 р. він уже почав гальмувати цю саботажну кампанію.

Репресивні заходи польського уряду тривали з 14 вересня до кінця листопада 1930 р. 30 жовтня було затримано голову УНДО Дмитра Левицького, головного секретаря партії Любомира Макарушку та інших активістів. До в'язниці потрапив майже весь провід УНДО, а також ряд лідерів УСРП. Загалом у той період заарештовано 21-го українського посла і трьох сенаторів. Під час каральних операцій відбувалася й ліквідація українських суспільних організацій та установ, таких як: «Пласт», «Луг», «Сокіл», філій «Просвіти», кооперативів. Було закрито українські гімназії в Тернополі, Рогатині, Станиславові. Польські шовіністичні угрупування здійснювали напади на українські кооперативи, філії «Просвіти», скаутську організацію «Пласт», школи. Загалом, в жовтні і листопаді 1930 р. влада ліквідувала бл. 140 українських товариств та кооперативів[815]

Українські партії засудили урядову репресивну акцію щодо населення Галичини, водночас негативно поставившись до саботажної кампанії українського підпілля. ЦК УНДО вимагав від уряду та місцевих органів влади припинити політичний терор проти українців. Намагання митрополита УГКЦ А. Шептицького досягнути порозуміння з урядовими колами Польщі для зупинення «пацифікації» завершилися невдачею. Спершу (до кінця вересня 1930 р.) каральні дії чинила переважно поліція, згодом (з кінця вересня до середини жовтня) – здебільшого військові. Спеціальні поліційні та військові відділи проводили численні ревізії у приватних будинках, у приміщеннях

[813] Див.: Швагуляк М. «Пацифікація»...; Скакун Р «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині Львів, 2012. 171 с.
[814] Патриляк І.К. Організація українських націоналістів. *Енциклопедія історії України*: Т. 7: Мі-О / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2010. 728 с.: іл.).
[815] Szumilo M. Ukrainska reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928 –1939). S. 140.

українських культурно-освітніх і фінансово-економічних установ[816]. Терор або тиск адміністративний охопили й ті частини краю, де проживало польське населення, особливо національно змішані східні воєводства. Українські політичні сили різко засудили пацифікаційні методи польської влади, згодом намагаючись привернути до них увагу світової громадськості[817] Пацифікація була частиною політичної гри уряду з опозицією і особливою формою передвиборчої кампанії[818], з метою залякати населення, особливо українське, на наступних (у листопаді 1930 р.) парламентських виборах.

Надзвичайно важкі обставини цієї кампанії змусили український політикум вперше з 1922 р. (і востаннє) об'єднатися[819]. Утворився блок УНДО, УСРП та УСДП, до якого приєдналися «Білоруська християнська демократія» і «Білоруський селянський союз»[820].

Ці вибори, як стверджувала РСО, стали боротьбою польської опозиції з польським урядом, тому москвофіли, прагнучи бути лояльною щодо польського народу партією, не могли вступити в коаліцію ні з урядовим блоком, ні з опозицією. І хоча діячі цієї партії розуміли, що за відсутності блокування можуть не отримати жодного мандата, проте неузалежнювали долю своєї організації результатів елекційної кампанії й вважали за краще залишитися без мандату, ніж «втручатися у внутрішні справи іншого слов'янського народу». Натомість РСО бачила своїм союзником у виборчій боротьбі УНДО, що мало засвідчити бажання до консолідації «русского» населення на панруській і слов'янській платформі[821]. РСО намагалася представити свою партію як політичну силу, яка реалізує поміркована та врівноважену політику. На відміну від РАП і УНДО, «вона не посягає ні на державу, ні на уряд, ні на поляків, ні на українців. РСО хоче миру і дружнього співробітництва всіх на загальну користь»[822]. Незважаючи на ідеологічні розбіжності, гостру, а почасти й взаємобразливу риторику на

[816] Скакун Р . «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині.
[817] На вічну ганьбу Польщі, твердині варварства в Європі. Прага, 1931.
[818] Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowosciowej rządów polskich… S. 159.
[819] Зайцев О. Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.). С. 77.
[820] Felinski M. Ukraincy w Izbach Ustawodawczych. S. 596.
[821] Дальше идти некуда. *Русскій голос*. 1930. 6 нояб. № 85 (479).
[822] Русскій голось. 1930. 6 нояб. № 85 (479).

шпальтах часописів обох партій, РНО звернулася до УНДО з пропозицією йти на вибори єдиним блоком. Мотивацією до об'єднання з українськими національними силами було усвідомлення належності до однієї нації з їхнім означенням – «русской» та однієї народності («малоруской», або української): «Наша распря с украинцами ужасна тѣм, что она семейная. Они наши враги по духу, но братья по крови»[823]. Іншим мотивом створення згаданої коаліції з УНДО стало програмне завдання РСО допомагати українським партіям зійти із «завідомо програшних позицій, що б таким чином позбавити українське населення від жахливих наслідків українських помилок». Під цими «помилками» розумілися українські самостійницькі ідеї. Згода між обома політичними силами розглядалася першими також як перший етап польсько-української згоди, оскільки «без русско-українського зближення не можливе зближення русско-польське. Польсько-український конфлікт, підкреслювали москвофіли, може ускладнити «русско»-польські відносини, оскільки українці – «русскі по крові» і працюють серед «малорусских народних масс, котрі у багатьох випадках ототожнюють свої інтереси з інтересами українців[824].

Діячі УНДО, за їхніми словами, поважно поставилися до ініціативи РСО, довго її обговорювали, і все ж, з ідеологічних міркувань, відмовили[825]. Ось як описувала цю ситуацію газета «Діло»: «Признаємо, що тон «Русского голоса» в останній час багато пристойніший, немає в ньому насмішок та лайок під адресою «мазепинців» і «зрадників». Тому ця зміна вимагає і від нас поважного відношення. РСО належить до тих груп, що звернулися до президії УНДО з пропозицією прийняти їх до спільного виборчого блоку. Пропозиція була брана під увагу поважно і довго обмірковувалася. Переговори з представниками РСО тривали досить довго. «Коли ж про те, стрінувши ідею виборчого порозуміння прихильно, люди почали над тією ідеєю призадумуватись, виявилася остаточно таки неможливість такого негайного порозуміння уже при нинішніх виборах – не з якихось мандатово-аретметичних поглядів, – а саме з ідеольогічних

[823] Стрѣльба из-за угла. *Русскій голос*. 1930. 16 нояб. № 88 (482).
[824] Дальше идти некуда. *Русскій голось*. 1930. 6 нояб. № 85 (479).
[825] РНО і РСО. Чому русофіли не належать до Виборчого Блоку? *Діло*. 1930. 11 жовт. Ч. 226.

міркувань[826]. Члени УНДО акцентували на важливості збереження вірності національній ідеї та не могли об'єднуватися із політичною силою, яка не визнає самостійність українського народу.

Уряд, як і на попередніх виборах, волів бачити дві москвофільські групи об'єднаними. Спроба блокування з УНДО і врешті самостійно виставлена москвофільська «листа» викликали несприйняття з боку влади. Представник уряду заявив членові РНО (об) Лелявському у Варшаві, що окремий список москвофілів при теперішніх виборах небажаний. Те ж саме було передане від воєводи у Львові М. Серебренникову, навіть більше – акцентувалося, що окрема «листа» РСО буде вважатися антидержавною[827]. Влада очікувала, що РСО забере свій список, всіляко старалася перешкодити їхній виборчій кампанії – у Львівському і Перемишльському округах перелік кандидатів РСО був уневажнений.

В елекційній кампанії 1930 р. конфлікт, який існував між РСО і РАП з моменту появи останньої, розгорівся із новою силою. Позаяк вони ввійшли до різних виборчих блоків, знову розпочалися взаємні обвинувачення, образи та критика в періодиці. В уневажненні своїх списків у виборчих округах РСО звинувачувало РАП: «Презираемый народом и безсильный в народъ, он только и может, что наносить удары исподтишка»[828]. Ці закиди були не зовсім без-підставні – усунення кандидатів РСО стало можливим саме в результаті взаємодії уряду із РАП, котра, сповідуючи таку ж ідеологію, як РСО, перехоплювала голоси виборців у тих округах, де список РСО визнали недійсним.

Свідченням підтримки РАП з боку польської влади є документація Станиславівського воєводства – розпорядження, котрі надсилалися до староств Міністерством внутрішніх справ у Варшаві, та, відповідно, звіти староств воєводству. У розпорядженні воєводи 1930 р. до староств йшлося про протекцію з боку уряду партії РАП на противагу РСО, котра на переконання влади мала російську підтримку. Також мовилося про сприяння діяльності в сеймі

[826] Там самою
[827] Бачинський М. Куда нам ити? *Голос народа*. 1930. 2 падолиста. № 32 (193).
[828] Русскій голось. 1930. 6 нояб. № 85 (479).

Бачинському, Яворському, Лисяку та Липецькому[829]. Польська влада планувала консолідувати цей рух і підпорядкувати своєму впливові. Ціною порозуміння виступав Народний дім, тому розпорядження воєводства зобов'язувало старост встановити, хто ще живий з членів Народного дому і дізнатися якими є їхні настрої[830]. Для кращої орієнтації планували з'ясувати, які товариства знаходяться під впливом РАП, а які під впливом РСО, кількість членів, хто їх очолює. Окремо скласти анкету для РСО і окремо для РАП.

13 січня 1931 р. староста Надвірної надіслав до Станиславівського воєводи (Зигмунд Ягодзинський, 1930–1936) анкету в справі т. зв. «руху старорусинського» (яким хотіла бачити його польська влада). У ній йдеться про те, що «старорусинського руху в тій місцевості не було і зараз не має. Є особи, які виявляють ненависть до українського руху. Зважаючи на це поширення ідеології старорусинської було б можливим, як би ініціатива виходила з зовні від осіб впливових та авторитетних. Найбільш піддатливий матеріал для зорганізування старорусинських впливів є в гмінах Пруту і Бистриці, а саме в Ворохті, Татарові, Яблониці, Яремчі, Ославах білих, Ославах чорних де впливи має українська радикальна партія з причин соціальних, в північній частині повіту, який має характер землеробський має впливи УНДО, частково Сельроб». (Староста Ф. Сокул)[831].

Очільник Турчанського повіту Бжечинський писав, що існують симпатики старороської ідеї, однак вони не належать до жодної партії. З огляду на сильні позиції українців, навіть за відповідної агітації старороська ідея великих результатів не дасть[832]. У Турківському повіті під впливом РСО перебувало 300 читалень Качковського, членів РСО – 800, Селянських бурс – 48, кооперативів «Карпатський союз» – 23, «Селянський союз» – 40, «Надія» – 23, «Селянська

[829] ДАІФО. Ф. 2 сг. Оп. 1. Спр. 760. Арк. 24.
[830] Там само. Арк. 25.
[831] Там само. Арк. 31.
[832] Там само. Арк. 32.

любов» – 28, «Союз труда» – 28[833]. У Городенківському повіті функціонували тільки УНДО та Сельроб[834].

У Снятинському повіті староруського руху не було. Двоє місцевих священників – вісімдесятирічний о. Баб'як та о. Григорій Федюк – не приєдналися «до українського націоналістичного руху. Рух старорусинський зважаючи на відсутність осіб, традицій, товариств не має шансів на існування»[835]. Тим часом, як доповідав староста зі Сколе, «без здобуття впливів серед духовенства і без розвитку руских кооперативів неможливо було очікувати активізації руского руху»[836].

Критикуючи РАП, «Русскій голос» констатував, що раніше її вважали консервативно налаштованою, але ідейною, хоч і не перебірливою в засобах. Це привело до фатального єднання РСО з рапівцями під час виборів 1928 р. Серед іншого, мовилося й про деструктивну роль РАП у взаєминах РСО з українськими національними силами та польською владою, а також між українськими силами та владою. Користуючись лояльністю уряду, РАП надуживала цією підтримкою і зводила наклепи на «русскую и украинскую общественность вообще, и ложно информируют власти»[837]. Якби не це, стверджували члени РСО, уряд давно б дійшов згоди з «русскою» й українською громадськістю. Свою деструктивну лепту вніс і М. Бачинський, який проголошував, що «русский» і український рух небезпечні для Польщі[838], налаштовував проти РСО польську суспільність, переконуючи її в готовності РСО втручатись у польські справи, провокував і «українців» на виступи проти РСО, приписуючи їй нечесні наміри, і підбурює «руське» населення проти уряду, приписуючи йому нічим необґрунтовані звинувачення[839].

---

[833] Там само. Арк. 34.
[834] Там само. Арк. 42.
[835] Там само. Арк. 52.
[836] Там само. Арк. 56.
[837] Дальше идти некуда. *Русскій голось*. 1930. 6 нояб. № 85 (479).
[838] Раповскія похожденія. *Русскій голос*. 1929. 14 нояб..№ 89 (381).
[839] Дальше идти некуда. *Русскій голось*. 1930. 6 нояб. № 85 (479).

Передвиборчі агітаційні лозунги РСО 1930 р. перегукувались із гаслами в передвиборчій кампанії 1928 р.[840]. Лояльна до Польської держави РСО виявила готовність співпрацювати з українською і білоруською течіями, якщо ті відмовляться від національної ідеї, а у їх розумінні – «сепаратизму», вимагала територіальної автономії для «русских» у Польщі, національно-культурного і економічного самоуправління та відділення органів державної адміністрації від органів самоуправління, виступала за конституційно-парламентську форму суспільного ладу і наполягала на загальному, рівному, пропорційному праві виборів усіх органів, які підлягають обранню, а також широких демократичних громадянських правах. РСО декларувала, що об'єднує все «русске» селянство в межах Польщі, але вітає й участь у своїх рядах трудової інтелігенції[841].

РСО подала список під № 15 і закликала не голосувати проти «одинки» старорусинів, попри те, що на першому місці того списку була кандидатура маршалка Ю. Пілсудського[842].

Члени РАП вважали, що РСО йде на поводу в українських національних сил і її завдання – відтягнути голоси від ББ[843]. Лідерів РАП спроба союзу РСО з УНДО хвилювала у контексті питання «Народного дому». Вони побоювалися, що до управління цією інституцією ввійдуть члени УНДО. РАП без застереження прийняла платформу співпраці з урядом і, як і перелік кандидатів від проурядового Безпартійного блоку («одинки»), незважаючи на те, що їхні агітаційні лозунги були відверто антиукраїнськими. У передвиборчих агітках ББ говорилося, що «кожен голос польський, котрий в неділю не впаде на листу № 1, помагає сіоністам і "українцям"»[844].

РАП виборола два мандати – їх здобули М. Бачинський та Й. Яворський, парох з Одещини. За сприяння ББ до сейму потрапило ще шість українців з Волині, які утворили в рамках польського і сенатського клубу ББСУ окрему українську секцію. М. Бачинський і о. Й. Яворський висловили бажання

[840] Русскій голось. 1930. 23 окт. .№ 81 (475).
[841] РСО. *Русскій голос*. 1930. 9 нояб. № 86 (480).
[842] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 941. Арк. 11.
[843] Бачинський М. Куда нам ити? *Голос народа*. 1930. 2 падолиста. № 32 (193).
[844] Słowo Poiskie. Lwow, 1930. 19 listopada. № 317. Archiwum akt nowych 34 Bezpartyjny Blok wspolpracy z rzadem. Sekreyariat generalny. Odezwy wybornie do Sejmu I Senatu 1930. 51 / 8 p. 1 s.1, 7.

приєднатися до цієї групи, однак волиняни відповіли, що не хочуть мати нічого спільного з москвофілами, котрі заперечують сам факт існування українського народу. А оскільки митрополичі ординаріати заборонили священникам кандидувати, то А. Шептицький наклав на о. Йосифа церковну суспензу. Розгорівся конфлікт між митрополитом і польським урядом, що захищав суспендованого пароха[845].

Свою поразку РСО пояснювала не відсутністю прихильників, а силою виняткових обставин. Свій успіх, натомість, пов'язувала із блокуванням з українцями і білорусами або з ББСУ. Перша була неможлива через недалекоглядність українців. Друга, на думку діячів цієї партії, вела до переходу на позиції галицького сепаратизму, оскільки ББСУ заперечувало існування «русской» нації (тому «русскі» кандидати були прийняті до списку ББ лише як «великоруські», «малоросскі» та білоруські національні сепаратисти)[846]. Включення РАП у виборчий список ББСУ РСО розцінювало як «русинський сепаратизм» членів РАП, оскільки польська влада, прихильно ставлячись до москвофілів і використовуючи їх у передвиборчих баталіях, усе ж не визнавала москвофільської ідеології, зокрема в тому її положенні, що стосувалося існування «русского» народу, слушно вважаючи, що насправді це українці, яких називала «русинами»[847].

Неможливість коаліції з ББСУ обґрунтовували також протистоянням польського уряду та опозиції, зазначаючи, що «ми не можемо перебільшувати значення ворожості польського буржуазного режиму. Від нього страждає і проти нього бореться польський народ. Міжнародна буржуазія – злійший ворог Русі. РСО не може мати нічого спільного ні з західною буржуазією, ні з її отродьєм – ундовською реакцією, ні з комуністичним неистовством»[848]. Урешті-решт опинившись без можливості вибору, йшли самостійно[849].

---

[845] Санація і москвофіли. *Діло*. 1930. 30 груд. Ч. 289.
[846] Меньшинства и выбори. *Русскій голос*. 1930. 27 нояб. № 91 (485).
[847] Раповскія похожденія. *Русскій голос*. 1929. 14 нояб. № 89 (381).
[848] Бондаренко Ив. Сальто-мортале. *Русскій голос*. 1930. 10 іюля. № 51 (445).
[849] Обычным чередом. *Русскій голос*. 1930. 20 нояб. .№ 89 (483).

Діячі РАП звинувачували РСО у блокуванні з УНДО, через що, на перегляд перших, вона зіпсувала відносини з урядом, не скористалася польсько-українським конфліктом щоб помститись українським національним силам і втратила шанс провести за списком ББСУ 5–7 своїх депутатів. Члени РСО, своєю чергою, відповіли, що не забули гонінь з боку «україноφілів», проте вважали логічним шукати порозуміння з ними, адже це необхідно в умовах перебування у складі іншої держави[850].

Як доказ необхідності єднання з українськими національними силами та безглуздості боротьби з ними, результатами котрої скористається третій чинник – влада, наводили той факт, що РСО завжди стояла на державній платформі, але не добилася навіть повернення Народного дому[851]. Окрім ідеологічних факторів та обраних чи не обраних союзників у виборчій баталії, вказували на причини суто фінансового характеру – постійну нестачу коштів, зумовлену не стільки пасивністю суспільності, скільки її матеріальною бідністю і загальною економічною кризою[852].

Лідер РАП М. Бачинський у відозвах до уряду намагався подати членів своєї партії як старорусинів, ідеологія котрих різниться від русофільської РСО. Фракція русофілів з РСО оголошувала єдність всіх «русских», обстоювала позиції, що літературною мовою місцевих русинів є російська, а їхня щоденна побутова мова – лише діалект. Саме тому ця фракція видавала у Львові газету російською мовою. Підтримувана царською Росією матеріально, вона (РСО) пропагувала російський націоналізм, православ'я і закликала до об'єднання Східної Галичини і Буковини з Російською імперією. Таку характеристуку своїм опонентам давав Бачинський. Русини, ж за словами М. Бачинського, не визнавали культурної й національної спільності всіх російських племен, вважали, що їхньою мовою є мова Головацького, Шашкевича і Вагилевича (етимологічний правопис), були вірними унії, опиралися на давні традиції князів, які вели війни з Москвою і

[850] Стрѣльба из-за угла. *Русскій голос*. 1930. 16 нояб. № 88 (482).
[851] Там само.
[852] На помощь РСО. *Русскій голос*. 1930. 7 дек. № 93–94 (487–488).

Києвом, були проти будь-якої злуки з Росією[853]. Далі цей діяч стверджував, що «РСО не орієнтуються ні на Варшаву, ні на червону Москву, ні на Берлін, а орієнтуються на майбутній націоналізм, який має появитися в Росії. Така орієнтація є мутною і блудною, з такою орієнтацією ця фракція не втримається на цьому терені. Майбутнє мають лише фракція руска. Старорусини не аспірують ні направо, ні наліво, а стовідсотково визнають Державу Польську»[854]. Показово, що при цьому в періодиці РАП та її програмних документах продовжували вживати термін «русский».

У виборах до сейму ББСУ отримала 250 мандатів. Оскільки сейм складається з 444 депутатів, то урядовий блок становив абсолютну більшість. Вплив таких результатів формування нового списку органів влади на майбутню внутрішньополітичну ситуацію в державі прогнозував «Русскій голос»: «Ендеція становить собою велику силу в польському народі. Санація змушена буде іти їй назустріч»[855].

Русофіли з РСО охарактеризували результати виборів як негативні для національних меншин, перш за все українців. І наводили низку причин: арешти лідерів і діячів, неможливість вести передвиборчу агітацію через репресії з боку уряду, визнання недійсними виборчих списків і голосів, «пацифікація», котра істотно вплинула на елекційний процес, особливо на окраїнах. Водночас, акцентувалося на вині самих меншин, які так і не спромоглися піти на вибори єдиним фронтом[856].

Ставлення москвофільських партій до пацифікації та інших складних сторінок історії українсько-польських взаємин. Різну позицію зайняли обидві москофільські партії і щодо пацифікації. РСО, попри свою толерантність до польської влади, засуджувала таку жорстоку політику стосовно українського населення. Підкресливши, що в польсько-українському протистоянні активності не виявляють, діячі цієї політичної організації зазначали: «…ми беремо в цьому участь духовно, сумуючи душею при вигляді гідного глибокого смутку

[853] Archiwum akt nowych 945 Ministerstwo spraw wewnentrznych s. 6.
[854] Archiwum akt nowych 945 Ministerstwo spraw wewnentrznych s. 11.
[855] Побѣда санаціи. *Русскій голось*. 1930. 23 нояб. № 90 (484).
[856] Меньшинства и выборы. *Русскій голос*. 1930. 27 нояб. № 91 (485).

ворогування між одним із найбільш видних течій південноруского народу і польським народом. Як галичани, ми страдаєм за невинно пострадавший галицкорусскій народ і сумуємо, передбачаючи пагубні наслідки польсько-української незгоди. Наша бездоганна поведінка щодо українців в дні їх великого горя, незважаючи на русско-українські негаразди, і наше коректне відношення до поляків, не дивлячись на негативне відношення їх до нас, вважаємо достатньою гарантією неупередженості наших суджень. Польська політика щодо українців не витримує критики. Поляки повинні в першу чергу визнати себе слов'янами і вести себе щодо руських і, зокрема, українців по-слов'янськи, тобто по-братськи»[857]. Ще однією підставою для засудження такої політики лідери РСО вважали те, що під час «пацифікації» представники обох партій одинаково заперечувалися польською владою[858].

Світова спільнота виступила з осудом дій польського уряду в Галичині. Закордонні осередки ОУН максимально висвітлювали зловживання польської влади, завдяки пресовим бюро, які були відкриті у Швейцарії, Німеччині, Литві та Бельгії. Майже вся українська діаспора у США та інших країнах світу одностайно засудила «пацифікацію». Були надіслані звернення до президента США Герберта Гувера, до генерального секретаря Ліги Націй, у кількох столицях відбулися багатолюдні демонстрації. Політика польської влади щодо українців принесли Польщі втрату престижу на міжнародній арені[859].

Що ж до позиції РАП, то її очільник М. Бачинський винуватими у пацифікації назвав обидві сторони: польська влада продемонструвала нераціональний, а навіть шкідливий підхід до вирішення проблеми нацменшин, а «русска» (йшлося про все українське населення) – нераціональне і шкідливе прагнення політиків до виходу Східної Малопольщі зі складу Польщі і приєднання її або до України Наддніпрянської, або до радянської Росії[860]. Як бачимо, лідер РАП критикував діяльність усіх тогочасних українських партій національно-державницького спрямування.

---

[857] Голос третьего. *Русскій голос*. 1930. 23 окт. № 81 (475).
[858] Кто же непослѣдовательный? *Русскій голос*. 1937. 31 янв. № 4 (788).
[859] Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowosciowej rządów polskich… S. 161.
[860] Archiwum akt nowych 945 Ministerstwo spraw wewnentrznych s. 21

На засіданні адміністративної комісії сойму 20 січня 1930 р. посол від ББСУ М. Бапчинський виголосив «найскандальнішу промову, яку коли небудь міг сказати найбільший ворог під адресою українського народу і його класових ідейних змагань». Коли обговорювалася проблема «пацифікації» Східної Галичини, не підтримав внесення Українського клюбу[861]. Українські внесення в справі слідства і покарання «пацифікаційних» винуватців та ін.парламентарна більшість ББСУ відкинула. Однак, перший раз за часів існування польських соймів усі польські селянські клюби включно з реакційно-шовіністичним «П'ястом» і шовіністично настроєною НПР заявили у «пацифікаційній» справі солідарність з українським внеском і за нього голосували і при стримані ендеції і хадеції – перший раз проти українського внеску голосував лише один Клюб ББСУ. «Надзвичайно знамений теж факт, що президія ББСУ сама признала (але «пост фактум»), що момент занадто поважний, щоби випускати «на фронт» Михайла Бачинського»[862].

Антиукраїнською позицією відзначався М. Бачинський і щодо інших складних питань українсько-польських взаємин, негативно оцінюючи патріотично налаштованих українських сил, зокрема ГКЦ. Так, 7 грудня 1930 р. на сторінках часопису «Голос народа» він опублікував статтю «Святий Юръ» із звинуваченням ГКЦ в її зраді українського народу в усі найболючіші моменти його історії, зокрема в тому, що греко-католицьке духовенство не зупинило братовбивчої польсько-української війни 1918–1919 рр.[863] . На засіданні Адміністративної комісії сейму 21 січня 1931 р. цей очільник РАП протестував проти заяви українських послів, що Західна Україна, всупереч волі її населення, силою зброї була приєднана до Польщі. Він твердив, що «русский» народ був втягнутий у війну 1918 р. галицько-українськими політиками, які перебували на службі в Австрії, і ніколи не погодився б на війну з Польщею, якби не мета створити Українську державу, повністю залежну від «австрійських німців». Обвинувачував українських політиків і в тому, що вони видали на смерть 80 тисяч русинів у

[861] Вражіння з засідання адміністраційної комісії сойму дня 20 січня 1930 р. *Діло*. 1931. 25 січ. Ч. 17.
[862] Кедрин І. Українські дні у соймі. *Діло*. 1931. 30 січ. Ч. 21.
[863] Голос народа. Львовъ, 1930. 7 груд. № 37.

1918 р., і що не поляки, а самі українці провели у 1918–1919 рр. «пацифікацію» серед «руского населення»[864]. На думку цього діяча, цілість і безпека руської нації пов'язана з цілістю Польської держави, тож своїм обов'язком і надалі вважає працювати в напрямі повного визволення власного народу з-під впливів шкідливої політики «панів лідерів "галицько-українських"»[865].

21 квітня 1931 р. в Тернополі М. Бачинський та О. Яворський скликали віче під егідою «Русской аграрної організації». Проводячи агітацію серед селян, які були представлені на цьому зібранні доволі нечисленно, М. Бачинський говорив про польсько-руську згоду і про «благодаті, які спливають з ласки ББСУ на наш народ»[866].

Як у XIX ст. русофіли практикували вітальні телеграми австрійському цісарю, так і 11 березня 1930 р. в м. Козлові Тернопольського повіту на вічі РАП було вирішено надіслати телеграму Пілсудському в день іменин. Мотивуючи таку свою пропозицію в короткій промові, Г. Гарасимов представив історичну роль маршала Пілсудського як одного з великих синів польського народу й одного з найвизначніших слов'ян нашої епохи[867]. Це засвідчувало традиції лоялізму русофілів до влади.

Ліквідація «Русской аграрної партії». Змінила свою назву після виборів і РАП. 25 лютого 1931 р. відбулося загальне зібрання членів цієї партії, на якому її було перейменовано на «Русску аграрну організацію» (РАО). У статуті, ухваленому загальними зборами, вказувалося, що РАО є політичною організацією, котра нормує політичне і суспільне життя «руского» народу в межах Польської держави й обстоює його права. З-поміж іншого ставили своїм завданням клопотати про заснування народних шкіл з «русским» етимологічним правописом, а не «штучним українським»[868]. Центральний орган правління РАО названо «Рускою радою». Головою знову обрали О. Лисяка, а «покровителем и

[864] Промова М. Бачинського посла на соймѣ зъ рамены Рускои Аграрнои Организаціи виголошена в сѣчнѣ 1931 р. *Голос народа*. Львовъ, 1931. 12 цвѣт. № 5.
[865] Зайцев О. Ю. Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922–1939). Львів, 1994. С. 133.
[866] Посли з ББ. Бачинський і о. Яворський на гастролях у Тернополі. *Діло*. 1931. 5 трав. Ч. 97.
[867] З организаціи житѣя Русской Аграрной Партіи. *Голос народа*. 1930. 23 марта. № 12 (173).
[868] Уставъ организаційный и регуляминъ Русской Аграрной Организаціи (Ухваленый на загальномъ Собранію дня 25 лютого 1931 г.). Львовъ, 1931. С. 1, 7.

защитником» – М. Бачинського. Засідання ухвалило резолюцію, в якій проголошували лояльність до Польщі та до інших «руских» політичних партій, виступали за навчання дітей в «русском языцѣ», протестували проти використання церкви для пропаганди української політики[869]. У резолюції РАО від 2 травня 1931 р., присвяченій питанню Народного дому, вимагали усунення уряду комісара і передачі майна Інституту в руки представників «русского общества»[870]. Не уточнювалося, щоправда, якого саме «русского общества», швидше за все воно, як і «байрат» (дорадчий орган при комісарові Народного дому), мало складатися з представників провінцій москвофільських товариств. Критика правління М. Бачинського на посаді комісара Народного дому змусила його партію продовжити боротьбу за ліквідацію комісарщини як такої, хоч це не означало відмови від боротьби за товариство загалом.

Проурядова позиція РАП і відсутність підтримки серед населення, про що неодноразово говорили їхні опоненти як з москвофільського, так і з українофільського табору, швидко довела правомірність їхніх суджень. На IV Всекраєвому з'їзді РСО 15 грудня 1934 р. оголошено про зникнення РАО і РАП: на з'їзді розкаявся лідер цієї партії, депутат сейму о. Й. Яворський і заявив про прийняття ідеології РСО[871].

5.4. Змагання за Народний дім

Народний дім – товариство, котрому в міжвоєнні роки судилося відіграти вагому роль у москвофільському русі, привівши до розколу в його лавах, і стати об'єктом боротьби між різними політичними силами – українськими національними, русофілами та провладними польськими партіями.

За право володіти цією інституцією боролися й у XIX ст.[872] Тоді українофіли слушно називали незаконним той факт, що установи, які постали

[869] Голос народа. 1931. 1 марта. № 3.
[870] Голос народа. 1931. 17 мая. № 7.
[871] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 27 янв. № 3 (692).
[872] Орлевич І. «Народний дім» у Львові: заснування, етапи діяльності, роль у національній ідентифікації галицьких українців. *Київська старовина*. Київ, 2012. № 1 (403). С. 35–54; Дідошак В. Руско-народна інституція…; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 4–6.

зусиллями всього народу, належать одній лише русофільській партії, національна орієнтація котрої до того ж заперечувала існування українців як окремої нації.

Питання статусу Народного дому ставало предметом суперечок і в міжвоєнну добу. У 1924 р. польська адміністрація повернула Ставропігію її довоєнним членам, як і Галицько-руську матицю та Товариство ім. М. Качковського, а Народний дім перетворився на центральний об'єкт, довкола якого й відбувались основні події міжвоєнного москвофільства: утворення нової партії, боротьба «україно філів» і москвофілів за цю інституцію – між собою та з польською владою. Власне на прикладі міжвоєнної історії Народного дому дуже добре простежуються взаємини українського політикуму з урядом, які пройшли шлях від протистояння до угод та пошуку компромісів.

Народний дім польський уряд (незалежно від того, представники якого політичного табору перебували при владі) використовував як засіб впливу на український політикум. І надалі щодо цієї установи застосовувалася комісарська форма правління, запроваджена ще австрійською адміністрацією під час війни, хоч обіцянки вирішити цю проблему почергово роздавалися обом силам.

1921 року урядовим комісаром інституту став москвофільський діяч Іван Сас-Лісковацький. До нього цю посаду займав проукраїнський діяч Юліан Нападієвич. Призначення І. Лісковацького викликало на початках певну недовіру з боку довоєнних членів Народного дому, через його пропольські симпатії. Як відомо, спершу русофіли не підтримували польську владу і разом з українськими національними силами брали участь в антипольських виступах. Аби розвіяти всі їхні побоювання, І. Лісковацький скликав зібрання, що відбулося 5 травня 1921 р., на яке були запрошені і дійсні члени інституції, й інші русофільські діячі – загалом бл. 300 осіб. Президію зборів обрали в такому складі: радник суду В. Курилович, голова о. Р. Чайковський, селянин Кречковський – як його товариші, редактор «Волі народа» К. Пелехатий – як секретар. Присутні висловили довіру новому комісарові, вказавши у своїй резолюції, що в його призначенні поляками немає нічого такого, що не відповідало б їхнім інтересам і просили його продовжувати роботу в напрямку відновлення статутної діяльності Народного

дому[873]. І. Лісковацький, перебуваючи на посаді комісара інституції, спільно з його членами клопотався перед владою про передання установи в руки русофілів.

Уряд пообіцяв, що незабаром буде здійснено «реактивованье» діяльності «Общества», а урядовий комісар передасть усе майно Інститутові. Про це І. Лісковацький повідомив на засіданні Ставропігії в травні 1921 р. На черговому зібранні, у жовтні 1921 р., прийнято рішення надіслати меморіал до воєводства і відправити депутацію з чотирьох осіб до Варшави у серпні 1922 р. Делегації вдалося заручитись підтримкою уряду – за словами міністра внутрішніх справ Камінського. Інститут мав одержати свою власність вже в межах найближчих двох тижнів[874].

Звітуючи за період своєї роботи з 1921 по 1923 рр., І. Лісковацький зазначив, що сподівався на тимчасовість свого комісарювання, що мало бути необхідним попереднім етапом підготовки до повного повернення установи в руки законного правління. Однак усі спроби цього урядника добитися такого дозволу виявилися безуспішними[875].

Стосовно статусу Народного дому польська влада стояла на тій самій позиції, що й австрійська. Рескриптом від 6 квітня 1920 р. намісництво, визнаючи існування двох окремих фундацій – на користь другої греко-католицької парафіяльної церкви і на користь українського національного інституту Народний дім у Львові, доручило його комісарові укласти проєкт фундаційної грамоти другої з цих фундацій, досі неуконституйованої. Генеральна прокураторія Речі Посполитої 18 червня 1920 р. підкреслила, що товариство перебрало тоді майно Народного дому не як власник, а тільки як спадкоємець Комісії, котра, також не будучи власником, не могла наділити його більшими, правами ніж володіла сама[876]. Таке розуміння правового статусу української установи поділяли всі інстанції австрійської влади – краєві, центральні, адміністраційні та судові, цю ж позицію відстоювала і Генеральна прокураторія Речі Посполитої[877].

---

[873] Изъ жизни «Народнаго Дома» въ 1921 году. *Вѣстникъ Народного дома*. 1921. С. 2324.
[874] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 10.
[875] Вѣстникъ Народного дома, 1924. № 2. С. 12.
[876] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 45.
[877] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 44.

Згодом управління інститутом І. Лісковацький довірив колишнім його членам. Комітет утворили: І. Костецький (голова), Ольга Луцик, Т. Мишковський, Д. Дорожинський, о. В. Возняк, С. Білінкевич, В. Лагола, О. Гудзь, Р. Шкирпан. 31 липня 1922 р. комісар призначив Ю. Яворського завідувачем бібліотекою. Він намагався всіляко усувати від керівництва Народним домом українські національні сили. У 1924 р. Інститут уже налічував 302 особи, а в 1925 – 304.[878]. Серед них – колишній голова Інституту о. І. Костецький[879], о. А. Білінкевич, о. А. Білецький, Я. Вербицький (професор гімназії), Ю. Величко (суддя), Д. Вергун (професор університету у Празі) та ін.[880]. Раніше ж, від початку Першої світової війни, засідання керуючої ради не відбувалося, відповідно склад Інституту не поповнювався. Комісарська форма правління не дозволяла набирати нових членів (лише на розсуд і за бажанням комісара), тому їхня кількість змінювалася не систематично. Це викликало критику опонентів, які намагалися довести недієздатність цієї нечисленної громадської установи. У заяві щотижневику «Всѣ Партіи» 1919 р. О. Лисяк згадав, що перед війною Народний дім нараховував 303 особи, 100 з яких ще живі[881]. Та, вже в 1928 р. їх було 212[882], а в 1929 р. – від 199[883] до 260[884].

У липні 1924 р. І. Костецький відновив свої прохання з цього приводу перед урядом, Міністерством внутрішніх справ, Кабінетом міністрів і т.п., однак безуспішно[885].

Зміни урядів у Польській державі змушували громадські установи заново вибудовувати взаємини, часто зводячи нанівець попередні угоди й домовленості.

---

[878] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 121. Арк. 5.

[879] о. Іван Костецький народився 3 вересня 1844 р. в с. Бортятині Судово-Вишнянського повіту в сім'ї землероба Михайла Костецького. Навчався в Першій академічній гімназії, згодом у «Барбареумі» (1868–1872). У 1872 р. – викладач математики і фізики Другої німецької гімназії. З 1874 р. – член «Народного дому» та його голова до початку Першої світової війни. У воєнні роки влаштував для біженців курси російської мови, клопотав про відкриття галицько-руської гімназії (свою мету, задля якої двічі їздив до Петрограда, в Міністерство освіти, йому вдалося зреалізувати у Ростові-на-Дону, куди переїхав із групою москвофілів). Служив в Денікінській армії. Склав карту Прикарпатської Русі для Денікіна і міністра Сазонова. Наприкінці 1919 р., після повернення до Львова, двічі побував у Варшаві, де добивався відновлення руських інституцій (Ваврикъ В. Р. Карпатороссы въ Корниловскомъ походѣ и добровольческой арміи. *ВСИ*. Львовъ, 1923. С. 67–75; Орлевич І. о. І. Костецький…).

[880] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 120. Арк. 28.

[881] Къ дѣлу «Народного Дома». *Русскій голос*. 1929. 20 янв. № 5 (297).

[882] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 125. Арк. 1216.

[883] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 122.

[884] Къ дѣлу «Народного Дома». *Русскій голос*. 1929. 20 янв. № 5 (297).

[885] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 10.

Так, за прем'єра Владислава Грабського (грудень 1923 р. – листопад 1925 р.), коли впроваджувалася концепція про однонаціональну державу, спрямована на закріплення польського панування в краю[886], було ліквідовано всі місцеві органи самоврядування і призначено урядових комісарів із широкими повноваженнями[887]. Комісарська форма управління краєм ставала звичною, це вочевидь, і було однією з причин зволікання у вирішенні справи «Народного дому».

У 1926 р. у боротьбі за володіння цим закладом активізується група, що пізніше заснувала РАП. Однак ці заходи мали тільки частковий успіх: у 1921 р. зі згаданої посади було знято україноfіла Ю. Нападієвича, а на його місце поставлено радника Скарбу І. Лісковацького з табору русофілів.

У 1925 р. учасники з'їзду РНО висловили недовіру І. Сас-Лісковацькому через те, що він не тримав у належному стані студентський гуртожиток, і висунули вимогу до влади передати Народний дім в руки законного правління[888], тобто Ставропігії. Рішення з'їзду стало образою честі для І. Сас-Лісковацького, і 14 березня 1925 р. він подав прохання про звільнення, яке воєводство задовільнило[889].

Комісаром інституту польська влада призначила Льва Черкавського. Той, аби показати свого опонента в невигідному світлі, поширював чутки про недбале керівництво І. Лісковацького на цій посаді, що вилилось у взамні звинувачення та судові позови[890]. Судовий процес, ініційований Л.Черкавським, несподівано для нього різко змінив свій вектор на протилежний, справу було відкладено до «кращих часів»[891].

І. Лісковацький пропонував на посаду комісара інституту судового радника Володимира Куриловича, який на аудієнції у воєводи мав заявити, що визнає

---

[886] Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowosciowej rządów polskich… S. 37–38.
[887] Соляр І. Я. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України… С. 65.
[888] Сьѣздь Русской Народной Организаціи. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[889] Къ судьбѣ «Народнаго Дома». *Русскій голос*. 1925. 25 марта. № 114.
[890] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 3; Торги о галицко-русскіи народніи институціи. *Голос народа*. 1926. 12 верес. № 12.
[891] Господарка народним добром. *Діло*. 1927. 1 квіт. Ч. 72.; Діло. 1927. 1 квіт. Ч. 72; Господарка майном «Народнього дому» перед судом. *Діло*. 1928. 1 листоп. Ч. 245.
[891] Під омофором санації. *Діло*. 1927. 24 груд. Ч. 287.

також за українцями право на володіння майном цього закладу та вимагає включити двох українофілів до т. зв. байрату[892].

Натомість кандидатуру Льва Черкавського обстоював директор Міністерства внутрішніх справ Т. Рутковський, котрий від імені віцеміністра К. Ольпінського **(**Karol Mieczysław Olpiński) клопотав перед тодішнім львівським воєводою С. Зімним (Stanisław Zimny). Проте той відповів категоричною відмовою Рутковському, наголосивши, що радше зрезигнує з воєводства, ніж погодиться на зміну Лісковацького Черкавським, оскільки не може віддати народного майна в управу особі, котрій не довіряє[893].

Про підтримку цього діяча польською владою дізнаємося із донесення відділу безпеки Львівського воєводського управління Міністерству внутрішніх справ Польщі у якому йшлося, про важливість становища керівника «Народним домом» оскільки, він автоматично є керівником партії (москвофільської – *І. О.*). Тому ця справа була важливою для польської влади про що йшлося в донесені. Подано його характеристику як відомого полонофіла[894]. Найбільш далекоглядним в оцінці особи Черкавського був начальник політичного відділу МВС Т. Конскі (Tadeusz Koncki**)**. Він зауважив, що комісаром «Народного дому» може бути тільки вищий урядовець, який не надуживатиме своїм службовим становищем, а Черкавський – всього лиш безробітний журналіст[895].

Правонаступник воєводи Зімного П. Гарапіх (Paweł Garapich**)** теж виступав проти Л. Черкавського[896], оскільки вважав його надто маловідомим у Галичині. І все ж прихильники Л. Черкавського таки домоглися свого, і 17 березня 1926 р. МВС звільнило І. Лісковацького й доручило воєводі призначити нового комісара. «Кліці» Черкавського, за висловом членів РНО, вдалося навіть здобути підтримку самого маршалка сейму М. Ратая (Maciej Rataj)[897]. Коли ж воєвода врешті-решт дав згоду на таке призначення, це викликало спротив і москвофілів, і українських

[892] Угодъ комисара Л. О. Черкавского. *Голос народа*. 1927. 6 марта. № 9 (36).
[893] Господарка народнім добром. *Діло*. 1927. 1 квіт. Ч. 72.
[894] ДАЛО. Ф. 1 (Львовское воеводское управление. Общественно-политический отдел). Оп. 52. Спр. 493 (Донесение отдела безопасности Министерству внутренних дел Польши о политической деятельности членов русофильского товарищества «Народный дом). Арк. 1–2
[895] ЦДІА України, м. Львів. Ф.130. Спр.53. Арк.1
[896] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 10.
[897] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 5.

національних сил. Як стверджувалося в газеті «Діло», «вся староруська українська суспільність прийшла до передсвідчення, що Л. Черкавський поставлений комісаром на те, щоб допровадити Народний дім до цілковитої руїни»[898]. З цього моменту й почався «нагальний упадок тої установи, так під культурним, як і фінансово-господарським оглядом»[899].

Активізація українських національно-демократичних сил та москвофілів проти незаконної діяльності комісара Льва Черкавського. Застереження й побоювання представників обох політичних таборів щодо діяльності Л. Черкавського швидко виявилися небезпідставними. Особи, які згрупувалися навколо «Рільничого союзу» (голова О. Лисяк), як йшлося вище, вирішили видавати дві газети і для цього мали намір продати маєток «Народного дому» на вул. Зиблікевича. Така постанова викликала осуд як українофілів, так і москвофілів.

Комісар «Народного дому» заперечував факт продажу цілої «реальності» Народного дому, з церквою та городом на вул. Зиблікевича, 30[900].

7 травня 1926 р. відбулося зібрання представників усіх «русских» товариств, ініційоване «Совітом» РНО й очолене головою цієї організації Г. Мальцем[901]. У резолюції зібрання зазначалося, що комісарське правління Народного дому є, з правового погляду, зовсім не обґрунтованим. Продаж будь-якої частини нерухомості товариства, згідно з його статутом, належить до компетенції загальних зборів Ставропігійського інституту, натомість тимчасовий комісар повинен лише адмініструвати майном і дбати про його збереження до моменту передачі законному власникові, тому зібрані протестують проти заявлених намірів Л. Черкавського. 8 травня 1926 р. була обрана депутація, до складу котрої ввійшли по одному з представників москвофільських товариств на чолі з головою «Совіта» РНО Г. Мальцем. Вони відвідали воєводу, який запевнив, що питання

[898] Господарка народним добром. *Діло*. 1927. 1 квіт. Ч.72.
[899] Кедрин І. Інститут національної культури чи твердиня обскурантизму? *Діло*. 1934. 6 берез. Ч. 90.
[900] Ukrainskie napascie. *Slowo Polskie* 1926. 15 maja. №151.
[901] Пантелевичь В. Р. Н. Об. В Бресті и малорусская рьчь. *Русскій голос.* 1927. 20 марта. № 195.

передачі Народного дому незабаром вирішиться, що ж до продажу його власності, то на це порібна санкція Державної прокураторії[902].

15 грудня 1927 р. РНО надіслала відкритий лист до уряду Речі Посполитої на адресу голови Ради міністрів Ю. Пілсудського. У цьому зверненні ставилося риторичне запитання, чи допустив би уряд таке грабіжницьке господарювання в польських установах (як-от Оссолінеум, фундація Скарбка тощо)[903]. Наприкінці листа автори домагалися відновлення статутної діяльності «Товариства "Народний дім"» і полагодження рекурсу, внесеного ще десять років тому[904].

Своєю чергою українські національні сили створили 11 травня 1926 р. «Комітет оборони національного майна», оголошений К. Левицьким[905]. До цього комітету входили здебільшого члени УНДО – найвпливовішої української політичної партії, котра патронувала діяльність культурно-громадських і просвітніх організацій[906]. «Комітет» звернувся до воєводи П. Гарапіха (як репрезентанта фундаційної влади) з такими вимогами: заборонити продаж майна Народного дому; усунути Л. Черкавського; повернути цю національну установу українському народові через створення кураторії, яка складалася б із представників українських центральних культурних і наукових товариств[907]. 22 червня 1926 р. у сеймі зроблено подання через посла Українського клубу О. Назарука до міністра внутрішніх справ[908]. У цій інтерпеляції пропонували передати управу інститутом особливій комісії, сформованій з відпоручників від 12 товариств: трьох русофільських (Ставропігійського інституту, «Общества ім. М. Качковського» та Галицько-руської матиці), і дев'яти українських. Українські національні сили готові були керувати Народним домом спільно з Москвофілами[909], але ті не схвалювали такої ідеї. Активне відстоювання цією політичною

---

[902] Противъ безотвѣтственной комиссарщины. Въ защиту народнаго имущества. *Русскій голос*. 1926. 16 мая. № 155; Съѣзд Русской Народной Органинзацыи. *Русскій голос*. 1926. 4 іюля. № 162; Программа Русск. Нар. Организаціи…
[903] Русскій голос. 1927. 18 дек. № 231–232.
[904] Під омофором санації. *Діло*. 1927. 24 груд. Ч. 287.
[905] Русскій голос. Львовъ, 1928. 12 авг. № 266.
[906] Вол Б. Д., Лагунова Н. Т., Мороз Ю. М. [та ін.]. Історія суспільних рухів і політичних партій вУкраїнів XX ст. Львів, 1993. С. 79.
[907] В обороні національного майна. Нарада українців міста Львова в справі «Народнього Дому». *Діло*. 1928. 30 трав. Ч. 118.
[908] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 10.
[909] Русскій голос. Львовъ, 1928. 12 авг. № 266.

силою своїх прав на Народний дім викликало занепокоєння в русофільському таборі, котрі боялися, що вони посядуть провідні позиції в цій національній установі. Сеньйор Ставропігійського інституту М. Третьяк навіть склав «Пропамятное письмо», яке надіслав в обидві законодавчі палати, Раду міністрів і кожному міністрові зокрема, всім сенаторам і депутатам[910].

Новий виток протистояння: Лев Черкавський проти Івана Лісковацького. За дуже короткий час надуживання Л. Черкавського на посаді комісара Народного дому набули такого розголосу, що Львівське воєводство, під натиском громадської думки, 18 жовтня 1926 р. провело ревізію його роботу[911]. Незважаючи на очевидність фінансових порушень воєводство, 21 грудня 1926 р.. звільняючи Л. Черкавського висловило подяку за працю[912].

Загалом до усунення Л. Черкавського долучилися обидві течії українського політично-громадського руху – і українські національні сили, і русофіли. Чимала заслуга належала, зокрема, газеті «Діло» та «Комітет оборони національного майна», який очолив К. Левицький[913].

31 березня 1927 р. на засіданні цього комітету під головуванням К. Левицького було вирішено скласти фундаційний акт, який мав стати правовою підставою для повернення до нормального функціонування Народного дому[914]. Так, фактично, відновлювалася юридична основа, що була закладена українофілами ще в XIX ст. У грудні 1927 р. Комітет подав запит до польського уряду, намагаючись отримати відповіді на такі запитання: чому не вводиться в життя фундація Народного дому, хоча всі пов’язані з цим проблеми вже полагоджені в усіх інстанціях; як довго державна влада не допускатиме до уконституювання важливої української фундації і як довго ще призначатиме т. зв. урядових комісарів з числа москвофілів, мандатаріїв, котрі, з одного боку, користаючи з майна культурної, установи здійснюють якісь «політичні місії», а з

[910] Отчетъ о дѣтельности Правящого Совѣта Ставропигійскаго Института во Львовѣ с 22 апрѣля 1928 по 12 мая 1929 г. с. LXII.
[911] Господарка народним добром. *Діло*. 1927. 1 квіт. Ч. 72.
[912] Діло. 1927. 1 квіт. Ч. 72.
[913] В обороні національного майна. Нарада українців міста Львова в справі «Народнього Дому». *Діло.* 1928. 30 трав. Ч. 118.
[914] Справа «Народнього Дому». *Діло*. 1927. 5 квіт. Ч 75.

іншого – за допомогою того ж майна в бурсах Народного дому ведуть денаціоналізаційну роботу, виховуючи ренегатів власного народу; хто відшкодуватиме матеріальні втрати цього національного закладу, спричинені таким «політичним» господарюванням під опікою уряду[915].

27 травня 1928 р. Комітет вніс ще одне подання, в якому вказувалося, що маєток фундації Народного дому становить нерозривну цілість, а товариство Народний дім не володіє жодною власністю, тож прибутки згаданого маєтку не є заслугою товариства[916]. 27 травня 1928 р. відбулася нарада «Комітету оборони національного майна» (головував знову К. Левицький) з приводу поділу майна інституції на фундацію та «Общество». Комітет надіслав протест воєводі графові Пйотрові Дунін-Борковському (Piotr Paweł Maria Józef Ignacy Jerzy Dunin Borkowski) з наполегливим проханням створити Кураторію з представників українських культурних і наукових установ і запропонував воєводі проєкт відповідного акта.

У резолюції крайового з'їзду делегатів РСО, її члени висловили протест проти постанови Комітету від 27 травня 1928 р. Вони вимагали, щоб польський уряд відкликав урядових комісарів і тимчасові управи та передав все управління в руки передвоєнної або новообраної Керуючої ради Народного дому. З-поміж іншого, наголошувалося, що уряд і Скарб Речі Посполитої будуть відповідати не тільки морально, але й матеріально за господарювання тимчасових урядів та урядових комісарів[917].

Услід за цим, 19 червня 1928 р. у сеймі з'явилося подання послів Українського клубу, підписане К. Левицьким. Документ ставив такі вимоги: усунути від правління товариством комісарів; повернути установу під керівництво Кураторії, призначеної рескриптом намісництва від 8 січня 1918 р. (тобто реально передати цей заклад у руки українофілів); притягнути до відповідальності всіх винних у надуживаннях при управлінні власністю

[915] Під омофором санації. *Діло.* 1927. 24 груд. Ч. 287.
[916] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 16.
[917] Там само. Спр. 39. Арк. 2.

Народного дому[918]. Представники партії УНДО неодноразово ставили питання про вирішення проблеми установи перед польською владою[919].

Члени Українського клубу сподівалися, що їхні клопотання перед владою матимуть позитивний результат, однак він виявився зовсім неочікуваним: інституція отримала нового комісара, яким став русофіл, товариш сеньйора Ставропігійського інституту Ярослав Вербицький.

Комісар Ярослав Вербицький. Л. Черкавський розраховував, що через новопризначеного ставленика влади Я. Вербицького й надалі впливатиме на Народний дім, проте новопризначений рішуче відкинув усі спроби втручання й відверто засудив грабіжницьку політику свого попередника[920], усунув з Прибічної ради* трьох представників РАП – Могильницького, урядника Дирекції домен і лісів, Д. Яблонського, редактора газети «Голос народа», та М. Бачинського[921], урядовця Скарбової палати[922]. Він також призупинив видатки на позаінститутські цілі, насамперед на часопис, і в такий спосіб знайшов кошти для завершення ремонту головного інститутського будинку[923].

Прихильники Л. Черкавського, стараючись відсторонити Я. Вербицького, усіляко демонстрували перед урядом свою вірність, одночасно здійснюючи спробу скомпрометувати як русофілів з РНО, так і українофілів у своїх численних петиціях до польської влади. Від імені «Рільничого союзу» вони написали воєводі листа, в якому інформували про політичну угоду, що планується між русофілами та українськими силами, ціною якої має стати Народний дім та Ставропігія. Передача цих інституцій «українцям», стверджувалося в листі, призведе з часом до зростання їхніх впливів у східній Малопольщі та приєднання її до «Великої України». Тому єдиною силою, переконували автори звернення, на яку може спиратися польський уряд, залишаються саме «старорусини», адже вони ніколи «не прагнули до з'єднання ні з Україною, ні з Росією, а Народний дім є єдиним

[918] Там само. Спр. 38. Арк. 10.
[919] Tomczyk R. *Ukraińskie* Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne. 1925–1939. Szczecin, 2006. S. 95.
[920] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 8.
* Прибічна рада була дорадчим органом при комісарові «Народного дому».
[921] На денне світло! *Діло*. 1927. 9 груд. Ч. 275.
[922] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 3.
[923] Там само. Спр. 42. Арк. 4.

джерелом, з котрого старорусини черпали до того часу кошти на покриття видатків, пов'язаних з працею освітньою і культурною», тож необхідно зберегти інституцію в їхніх руках[924]. Хоча члени РАП і продовжували сповідувати давні русофільські ідеї, як видно з їхніх установчих документів та періодики, однак, виявляючи своє вірнопідданство, на догоду владі подеколи вживали й той самий термін, яким урядові структури окреслювали західноукраїнське населення: русини або старорусини, а всю територію йменували Східною Малопольщею[925].

1 листопада 1927 р. мав відбутися з'їзд видатних представників «русскої» суспільності, передовсім членів Народного дому. Основною ціллю цього зібрання було засвідчити свою лояльність маршалові Ю. Пілсудському. Вирішили запросити й митрополита А. Шептицького, як покровителя установи, згідно статуту, покладаючи на нього великі надії у цій справі[926]. Вони вірили, що заходи увінчаються успіхом «особенно тому, що Покровитель Института Его Превосходительство Глубокоуважаемый и горячо любимый нашъ митрополитъ киръ Андрей Шептицкій обѣщал прибыти на наши совещаніяи поперти своимъ великимъ вліяніемъ нашу акцію»[927].

Діячі РАП обвинувачували членів інституту в тому, що вони за тиждень до 1 листопада донесли в поліцію на редакцію часопису – буцімто вона готує «атентатъ гнилими яйцями на митрополита Шептицького...». Адже тепер, як твердила газета, за наказом цього «покровителя» інституції, фонди установи нібито мали використовуватися для потреб василіанських монастирів і на боротьбу з православ'ям на Лемківщині. «Голос народа» заявив, що не допустить цього[928].

Члени РНО зберігали толерантні стосунки з владикою Андреєм Шептицьким[929] і вважали його участь у вирішенні цього важливого питання доцільною. Їхні ж опоненти з «Голосу народа» брутально висловлювалися про

[924] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 3–5. Яблонскій Д. Слезы умиленія… (Пораженцы хвалятся своими подвигами). *Голос народа*. 1927. 27 листоп. № 40 (67).
[925] Сливка Ю. Ю. Західна Україна…С. 107.
[926] Наши пораженцы. Плянъ ликвидаціи русского руху въ Галичинѣ. *Голос народа*. 1927. 29 жовт. № 37 (64); З судової салі. Довкола «Народнього Дому». *Діло*. 1928. 4 груд. Ч. 270.
[927] «Исторични дни, исторични документи». *Голос народа*. 1927. 30 жовт. № 38 (65).
[928] Галицко-русски земледѣльцы! *Голос народа*. 1927. 6 листоп. № 39.
[929] Орлевич І. Ставропігія міжвоєнного періоду: реорганізація, особовий склад, сфери діяльності. С. 291.

владику, а редактор газети Д. Яблонський засудив М. Третьяка за те, що він звернувся до митрополита в цій ситуації. Для Д. Яблонського неприпустимим був сам факт, що сеньйор Ставропігії називав А. Шептицького «русским митрополитом» і доводив право архиєрея впливати на справи Інституту згідно зі статутом. На думку редактора, це свідчить, що М. Третьяк та його товариші «ведуть "политику" пораженія. Всякій знає, що до ворога звертаємося съ просьбою тогда, коли перед нимъ капитулюємо и признаємо своє пораженіє». Метою сеньйора, йшлося далі, було врятувати не Народний дім, а його комісара Я. Вербицького, якого, за визначенням Д. Яблонського, «глубоко уважаетъ» митрополит[930].

Члени РНО толерантно ставились до греко-католицького владики, то представники РАП, займали непримиренну позицію щодо всього українського, навіть митрополита називали чужим, а намагання заручитися його підтримкою – політикою «пораженства». Тимчасом як декларування своєї належності до «русинів» чи «старорусинів» здійснювалося саме на догоду польському уряду. Назагал угодовська позиція цих діячів мало залежала від якихось ідейних переконань – вона радше була обумовлена бажанням заволодіти майном Народного дому.

Комісарство Михайла Бачинського. Зберігаючи впливи серед урядових кіл, Л. Черкавський усе ж зумів домогтися звільнення Я. Вербицького і заміни його на цій посаді 2 грудня 1927 р. своїм прибічником Михайлом Бачинським[931]. Упродовж усього періоду комісарювання М. Бачинський «не мав права голосу, а був тільки знаряддям в руках Черкавського»[932].

6 грудня 1927 р. Я. Вербицький одержав з воєводства декрет, яким його звільнили від виконання обов'язків комісара Народного дому начебто через те, що не дійшов згоди з членами Прибічної ради. Причиною звільнення комісара Я. Вербицького та його заступника Ю. Заяця (другого з них прихильники Черкавського вважали кандидатом на посаду професора українського

[930] Яблонскій Д. Слезы умиленія. *Голос народа*. 1927. 27 листоп. № 40.
[931] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 3.
[932] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 9.

університету) стала спроба впорядкувати фінанси установи, а саме припинити видатки на фінансування «Рільничого союзу» та рахівської газети «Голос народа».

Воєводство, своєю чергою, призначило двох кандидатів з групи Черкавського, а коли таке рішення опротестував Я. Вербицький, «його спочатку заспокоюють, а опісля взивають до резиґнації»[933].

15 листопада 1928 р. М. Бачинський, намагаючись посилити свої позиції в інституті, хотів розширити кількісно «байрат», до складу котрого входили представники різних русофільських товариств. Планував він це зробити не шляхом виборів, як було прийнято, а через пряме призначення, причому кандидатурами були переважно люди із провінції, потенційні маріонетки в руках комісара. Це спровокувало різкий спротив усіх русофільських інституцій[934].

Клопотав сеньйор Ставропігії про ліквідацію комісарщини і перед міністром релігійних визнань і публічної просвіти Г. Добруцьким (Gustaw Karol Dobrucki), який перебував у Львові навесні 1928 р.[935] 9 грудня 1928 р. створено «Комитет защиты Народного дома», до котрого ввійшли М. Третьяк, А. Павенцький, Т. Заяць, М. Сивуляк, Цебринський та Медицький[936]. У гальмуванні питання з Народним домом і Ставропігією русофіли звинувачували державу: «Десятиліття волокити з інституції є десятиліттям доволі показових, але зовсім недостойних правової держави сіделок і торгів»[937].

Обидва табори русофільський (РСО) та український національний (на чолі з К. Левицьким) вели боротьбу за інститут. Однак тепер діячі РСО виступали проти участі в цьому процесі українофілів, в основному після того як це було задекларовано з боку польської влади.

Справа «байрату» для Народного дому. Причиною скликання зборів членів «Народного дому» 15 листопада 1928 р. стало бажання М. Бачинського створити

---

933 На денне світло! *Діло.* 1927. 9 груд. Ч. 275

934 Отчетъ о дѣтельности Правящого Совѣта Ставропигийскаго Института во Львовѣ с 22 апрѣля 1928 по 12 мая 1929 г. с. LXIV.

935 Отчетъ о дѣтельности Правящого Совѣта Ставропигийскаго Института во Львовѣ с 22 апрѣля 1928 по 12 мая 1929 г. С. LXV LXVI.

936 Голос народа. 1928. 23 груд. № 47.

937 Украинская напасть на руській институт. *Русскій голос*. 1928. Дата. № 264.

видимість змін у справі цієї інституції. А приводом до цього зібрання була чергова спроба русофілів з РСО заволодіти Народним домом. Готовність повернути колишнє управління ним і вирішив продемонструвати перед членами РСО М. Бачинський. 5 листопада 1928 р. сеньйор Ставропігії М. Третьяк і прокурор О. Сивуляк зустрілись у Варшаві з М. Бачинським. Той поінформував, що 2 листопада попросив звільнити його з посади. Разом із делегацією він побував у начальника Департаменту у справах меншин, який запевнив, що проблема інституту вирішиться. Делегація дізналася, що справу відклали тільки внаслідок листа котрогось із цієї громадської установи до управи УНДО, у котрому «українцям» пропонувалося запрошення в члени «Народного дому» взамін за підтримку Інституту. Це й викликало необхідність скликання загальних зборів, щоб відмежуватися від подібних заяв. Відтак М. Третьяк надіслав із Варшави прохання до редакції «Русского голоса» про сприяння комісарові в організації зібрання[938].

15 листопада 1928 р. М. Бачинський виступив з ініціативою розширення «байрату» до 50 членів шляхом призначення (а не виборів як раніше). Члени РСО розуміли, що це означатиме лише реорганізацію комісарського правління із збереженням до тогочасної ситуації й тому відхилили цей проєкт[939].

М. Бачинський запропонував список членів Прибічної ради, число яких сягало 61[940] (зокрема до переліку не було включено сеньйора Ставропігії М. Третьяка, його заступників Я. Вербицького, Ю. Заяця й В. Труша та ін.). Таким чином М. Бачинський намагався обмежити вплив представників РСО, котрі керували у Ставропігії (за його інформацією, їхня кількість у Народному домі становила бл. 90 %)[941]. Він поклав вину за проблеми інституту на Ставропігію, яка 1926 р. хотіла впустити «українців» до обох цих інституцій. М. Бачинський переконував, що до «байрату» повинні увійти активісти з провінції, щоб мати змогу на власні очі побачити реальну ситуацію в товаристві[942].

---

[938] На чистую воду. *Русскій голос*. 1928. 16 дек. № 290.
[939] Серед русофілів. *Діло*. 1928. 30 листоп. Ч. 267; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 104. Арк. 2.
[940] Там само. Арк. 34.
[941] Там само. Арк. 2.
[942] Голос народа. 1928. 9 груд. № 45; На чистую воду. *Русскій голос*. 1928. 16 дек. № 290.

РСО обурювало, що з пропозицією вступити до Прибічної ради комісар звернувся не передовсім до членів Народного дому, а до представників тих русофільських організацій, які перебували під впливом РАП, і навіть розіслав окремим «русскім» громадським діячам друковані іменні запрошення. За свідченням М. Третьяка, це обурило русофілів і вони висловили протест[943].

«Русский голос» (ч. 288) повідомляв, що всі русофільські товариства вирішили провести масові акції протесту в цій справі, організовувати збори по цілому краї, на яких ухвалювати протести проти комісарщини як форми управління, зосібна, і комісара М. Бачинського. 10 грудня 1928 р. планували надіслати телеграму до Ради міністрів у Варшаву з вимогою повернути русофілам установу[944].

М. Бачинський не забарився із відповіддю на таку заяву. Він підвищив орендну плату за використання приміщень Народного дому «Рускому казину», «Рускому ревізійному союзові» (далі – РРС), що об'єднував 150 русофільських кооперативів у Галичині; звільнив з посади бібліотекаря Народного дому С. Бендасюка; наклав штраф на голову Товариства Галицько-руської матиці Я. Вербицького (у формі підвищення майже вдвічі чиншу за його особисту квартиру)[945].

Члени Народного дому та Ставропігійського інституту в листопаді 1928 р. звернулися до уряду з такими вимогами: затвердити ракурс адвоката Чарника, який було внесено у липні 1917 р. проти рескрипту від 1 травня 1917 р., котрим ліквідовано товариство «Руський народний дім»[946]; протестували проти відновлення або встановлення кураторії (українофільської) для управління цим маєтком[947].

15 грудня 1928 р. Ставропігія підготувала чергове подання до влади, на яке отримала відповідь Львівського воєводства 22 січня 1929 р. У ньому уряд

---

[943] Отчетъ о дѣятельности Правящого Совѣта Ставропигійскаго Института во Львовѣ с 22 апрѣля 1928 по 12 мая 1929 г. С. LXIV.
[944] Діло. 1928. 2 груд. Ч. 269; Без руля и без вітрил. *Русскій голос.* Львовъ, 1928. 26 нояб. Экстренный выпуск; Без руля и без вітрил. *Русскій голос*. 1928. 26 нояб. Эстренный выпуск
[945] Благанный погром. *Русский голос*. 1928. 9 дек. Ч. 289.
[946] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 170; Спр. 40. Арк. 1.
[947] Отчетъ о дѣятельности Правящого Совѣта Ставропигійскаго Института во Львовѣ с 22 апрѣля 1928 по 12 мая 1929 г. С. LXIV.

висловив готовність віддати маєток Дорадчій раді, яка складатиметься з 50 членів, кандидатури котрих має запропонувати сам Інститут. У 1929 р. М. Третьяк делегував до Варшави адвоката М. Бобровського, який після повернення сказав, що досягнути поставленої цілі можна за умови внесення змін до статуту Народного дому – аби виключити можливість прийняття в члени цієї інституції «українців», ліквідувати вплив митрополита й капітул і гарантувати, що до Ставропігії належатимуть лише діячі «віддані паньству польському беззастережно»[948]. Намагання польської влади повністю усунути від управління Інститутом українські національні сили і греко-католицького митрополита засвідчували її схильність до політики «поділяй і володарюй», а також наміри робити ставку на русофілів, навіть із РСО, адже ті задля володіння Народним домом погоджувалися на будь-які умови влади.

М. Третьяк не міг погодитися на встановлення «байрату» за умови, що від Ставропігії до нього ввійдуть не видатні діячі, а лише люди нейтральні. 30 січня 1929 р. сеньйор Інституту подав клопотання до Львівського воєводства про затвердження рекурсу К. Чарника та відставку комісара М. Бачинського і Прибічної ради, до яких уся «русска» суспільність не має жодної довіри. Також М. Третьяк надав список членів Дорадчої ради, до якого, на відміну від списку, укладеного М. Бачинським, входили представники Народного дому та Ставропігійського інституту (більшість з них належали одночасно до обох інституцій). Серед них: М. Третьяк (сеньйор Ставропігії), Я. Вербицький та Ю. Заяць (його заступники), І. Білінкевич (парох, колишній в'язень Талергофу) та ін.[949]. У січні 1929 р. на засіданні «Центральної ради» РСО схвалено всі попередні її акції щодо Народного дому, зокрема утворення «Общественного комітету», і прийнято заклик боротися до тих пір, доки майно інституту не буде передано його статутним власникам, тобто довоєнним членам Народного дому, а також протидіяти спробам комісара розширити «байрат» і кожного, хто підтримає його дії, вважати «під суспільним бойкотом»[950].

---

[948] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 2–3.
[949] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 125. Арк. 2425.
[950] Русскій голос. 1929. 23 янв. № 6.

Вибори 1930 р., у яких представники РАП йшли одним елекційним блоком із правлячою партією, котру очолював Ю. Пілсудський, – ББСУ, ще більше зміцнили їхні позиції у змаганні за Народний дім. Підтримуючи комісарське правління цієї громадською інституцією, Львівське воєводство рескриптом від 7 січня 1931 р. заборонило проведення засідання Ставропігії, на якому планувалось обрати голову Товариства. Подавши до воєводства протест, члени Інституту зіткнулися з «рѣзкимъ принятіемъ» з боку начальника Бюро публічної безпеки Роговського, котрий зауважив, що Товариство ліквідоване і не може обирати свого очільника, оскільки в такому разі Народний дім матиме двох керівників, замість одного – призначеного владою комісара. Уряд міг би надати дозвіл на таке зібрання лише за умови, що на порядку денному стоятимуть такі питання: господарювання комісара; перевірка фінансових книг; обговорення способу реактивування діяльності Інституту[951].

Безрезультатність власних зусиль викликали в М. Третьяка роздратування, і він заявив, що звернеться в Лігу націй і до всього цивілізованого світу[952]. 16 квітня 1930 р. Ставропігія повторно надіслала до воєводства прохання про дозвіл на засідання, однак, як і всі попередні, воно залишилось без відповіді[953].

Міське староство у Львові розпорядженням від 10 жовтня 1930 р., заборонило загальні збори членів інституту 18 жовтня 1930 р.[954], аргументуючи це тим, що діяльність Товариства призупинена ще в серпні 1914 р.[955]. Попри це, у вказаний день до Львова прибуло 70 осіб. У Преображенській церкві відправили служіння за упокій душ померлих братчиків. Присутні зібрались у приміщенні «Русского казина», зачитали заборону й підписали письмову протестацію до уряду. Тоді відрядили делегацію до воєводи. Оскільки той у цей час був відсутній, її знову доволі неприязно прийняв начальник відділу суспільної безпеки[956].

Питання Народного дому розглядалося на ІІ Всекраєвому з'їзді делегатів РСО 15 грудня 1931 р. Відсутність успіхів у його вирішенні пояснювалася

[951] Голос народа. 1930. 9 падолиста. № 33.
[952] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 14.
[953] Там само. Спр. 46. Арк. 5.
[954] Несостоявшееся собраніе членов «Народного Дома» во Львовѣ. *Русскій голос*. 1930. 30 окт. № 83 (477).
[955] Третьяк Н. Дьло Народнаго Дома во Львовѣ. *Русскій голос*. 1931. 13 сентяб. № 33 (526).
[956] Несостоявшееся собраніе членов «Народного Дома» во Львовѣ. *Русскій голос*. 1930. 30 окт. № 83 (477).

здебільшого тим, що польський уряд не був налаштований до «русскої» справи. І все ж акція РСО проти ідеї розширенння «байрату» при урядовому комісарові установи дала бажані результати[957]. Члени цієї інституції внесли скаргу до воєводства, а тоді, отримавши негативну резолюцію оскаржили її у Вищому Адміністративному трибуналі 15 березня 1931 р. Вони посилалися на Сен-Жерменський договір, ратифікований Польщею 11 квітня 1924 р, (згідно з ним, постанови австрійського уряду були актом терору щодо руського населення)[958]. Трибунал 11 квітня 1931 р. розпорядився зробити це питання предметом публічного обговорення і 27 червня того року переслав копію скарги у Міністерство внутрішніх справ[959].

Черговим виступом влади на захист комісарщини стала конфіскація газети «Земля і воля», яка публікувала інформацію про надуживання комісара. Факт конфіскації прокуратура обґрунтувала тим, що зобов'язана захищати М. Бачинського як державного чиновника. Таке розуміння посади керуючого Народним домом редакція «Землі і волі» намагалася опротестувати у Львівському окружному пресовому суді. М. Третьяк доводив, що адмініструючий майном, яким є М. Бачинський, називається куратором і на нього не поширюються права державного урядника, хоч він і призначений політичною владою. Народний дім – це культурна, а не політична установа (так само як у поляків Оссолінеум). Урешті-решт суд не визнав за комісаром інституту прав чиновника й відмінив конфіскацію[960]. Це була незначна перемога русофілів з РСО у тривалому змаганні за товариство, але суттєвих зрушень у цій справі вона не дала.

Боротьба москвофільських діячів проти М. Бачинського, хоч і мала певні результати, однак викликала скепсис у представників українських національно-демократичних сил, на думку яких Бачинський завжди залишався «русским» (невипадково русофіли й надалі продовжували «на зовні протестувати, від час до часу навіть в газетах відпекуватись, то знову на з'їзді РСО "с восторгом" вітати,

[957] II Всекраєвой сьъзд делегатов РСО. *Русскій голос*. 1932. 3 янв. № 1–2 (542–3); От «Комитета Защиты Народного Дома». *Русскій голос*. 1931. 15 марта. № 10 (503).
[958] Дѣло Народнаго Дома во Львовь. *Русскій голос*. 1933. 5 февр. № 5 (596).
[959] Третьяк Н. Дѣло Народнаго Дома во Львовѣ. *Русскій голос*. 1931. 13 сентяб. № 33 (526).
[960] Дѣло Народнаго Дома перед судом. *Русскій голос*. 1931. 4 окт. № 36 (529).

як найчільнішого і найбільш заслуженого, такого неправду 100-проц. свого чоловіка!»[961]).

Неуспішна діяльність економічного товариства «Рільничий союз», котре було ініціатором заснування РАП, призвела до виходу М. Бачинського з її лав. Поки польські банки есконтували векселі Народного дому, з чого Бачинський виплачував «Рільничому союзу» велику щомісячну субвенцію, це нечисленне товариство діяло, коли ж така фінансова підтримка припинилася, перестало функціонувати. П. Липецький, О. Лисяк, і Бартек Марков, які творили Союз, пересварилися з М. Бачинським і позбавили його членства у своїй Аграрній партії, через що він був змушений переорієнтуватися на РСО. Незадовільний стан речей був і в «Русскому ревізійному союзі» та «Защиті Землі». Директор цих закладів Солук ухопився за М. Бачинського, як за останній шанс.

Так почалася солідарна співпраця, яка й довела до «культурно-економічного з'їзду», що відбувся 29 червня 1932 р. З'їзд обрав Культурно-економічний комітет, який мав за завдання координувати роботу всіх «русских» товариств, представники котрих і сформували цей комітет. Його головою обрали редактора «Русского голосу» Сірка-Білинського (псевдоніми: Каренін і Бондаренко)[962]. М. Бачинський обіцяв вибороти для «Защити Землі» і РРС субвенції. Воєвода Ю. Рожнецький (Józef Bolesław Rożniecki) неприхильно ставився до комісара Народного дому і лише коли він потрапив до радника Тилька, той порадив їхати до Варшави і вести безпосередні переговори з урядом. До складу делегації ввійшли М. Бачинський, о. Й. Яворський і Слезюк (від Народного дому, новий директор «Защити Землі» Вербовський, урядовець і член виділу «Общества ім. Качковського» Цебринський та другий директор РРС Пляшкевич. Делегацію прийняв міністр внутрішніх справ Б. Перацький (Bronisław Wilhelm Pieracki). Почувши обіцянку, в разі виділення «пособій» для москвофільських установ, не тільки про тісну співпрацю з урядовими колами, але й «гостру боротьбу» з українським національним табором, високо посадовець зрадів, що в 1932 р. на

[961] «Чувство і сознаніє правопорядка...». *Діло.* 1937. 22 травня. Ч. 111.
[962] Як господарять москвофіли. *Діло*. 1933. 2 лют. Ч. 23.

галицькому терені враз з'явилися «лояльний і вірний русинський нарід», що не має нічого спільного ні з українцями, ні з москалями, і заявив про свою підтримку старорусинам. У такому ж складі (тільки замість Слезюка – сеньйор Ставропігії Гулла) делегація у Львові відвідала воєводу Ю. Рожнецького. Та позаяк серед членів цієї групи не було одностайності (Гулла виступив за ліквідацію комісарщини, на що Бачинський відповів, що погоджується на розширення Прибічної ради), то воєвода спершу відмовив їм у проханні, оскільки ті навіть не змогли узгодити між собою позицій. Згодом Рожнецький таки погодився, і «Защиті Землі» було виділено бл. 300–500 тис. зл. кредиту[963].

Через тиск громадськості, львівські урядові чинники не лише змушені були прийняти димісію М. Бачинського, але й схилялися до ліквідації комісарщини як такої. 10 листопада 1933 р. Львівське воєводство прийняло відставку комісара Народного дому. Остаточне рішення у справі подальшої долі цієї громадської установи застерегла собі Варшава[964]. Цьому намагалися запобігти М. Бачинський, Слезюк, Гулла і Сірко. Їхні заходи сприяли тому, що польська влада завагалася, чи призначати комісара-українця. Нехіть до вагомих зрушень у напрямку задоволення справедливих українських домагань, побоювання перед тим, що буде, коли інституцію «візьмуть» українці, яких помічників обере український комісар, брак довіри до будь-кого з-поза середовища ББСУ, урешті звична тактика очікування – усе це спонукало владні чинники зупинитися на найбезпечнішому варіанті залишивши ситуацію без змін, за якої Бачинський і надалі комісарюватиме[965].

На одному із засідань сейму 1933 р. депутат О. Луцький (УНДО) виступив з вимогою до уряду віддати українцям Народний дім. Це викликало рішучий опір з боку депутата від ББ о. Й. Яворського[966].

Діячі РСО організували підтримку справи Народного дому в діаспорі. 28 грудня 1934 р. в Нью-Йорку відбулися народні збори під головуванням В. Броди, які обрали Комітет для захисту інституту. Комітет поставив собі за мету

[963] Як господарять господарять москвофіли. *Діло*. 1933. 3 лют. Ч. 24.
[964] Доля Народнього Дому. *Діло*. 1933. 18 листоп. Ч. 305.
[965] Міхал Бачинський знову на овиді?! *Діло*. 1933. 20 листоп. Ч. 307.
[966] Вопрос о Народном Домѣ в Сеймѣ. *Русскій голос*. 1933. 19 февр. № 7 (598).

вести широку пропаганду шляхом зібрання резолюцій, звернень до американських, польських і міжнародних установ[967].

УНДО та його вплив на вирішення справи Народного дому. У середині 30-х років ХХ ст. українсько-польські відносини зазнали певної трансформації, що дозволило завершити чимало спільних суперечок шляхом порозуміння, котре увійшло в історію як політика «нормалізації»[968]. З-поміж головних чинників, які зумовили корегування політичного курсу, були, по-перше, зміни в державному устрої Польщі, спрямовані на ліквідацію парламентаризму, що позбавляло опозиційні партії (а особливо українські) шансу здобути парламентське представництво, і по-друге, погіршення міжнародного стану української справи, спричинене репресіями в УРСР[969]. УНДО як найвпливовіша політична сила тогочасного українства, для котрої однією з основних форм боротьби була парламентська діяльність, пішла на угоду з поляками, щоб таким чином зберегти можливість вирішувати українські проблеми на загальнодержавному рівні. Серед результатів «нормалізації», які оприлюднили в листопаді 1935 р., були й відхід влади від підтримки русофільського руху, а також свобода дій українських політиків на території краю, прихильне ставлення місцевої адміністрації до звернень українців, звільнення в'язнів українського проходження з «Берези Картузької»[970]. Згодом лідери УНДО передали урядові 18 меморіалів, що охоплювали найрізноманітніші сфери українського життя: термінології та статусу української мови, колонізації, територіального самоврядування, національного шкільництва, вимог до бюджету та ін. Фігурувало в цьому переліку і питання Народного дому[971].

Про угоду, котра готувалася між УНДО та польською владою, стало відомо москвофілам/русофілам, і вже влітку 1935 р. вони вжили низку заходів задля виборювання права на Інститут. Русофільський Комітет по захисту інституту 2 серп-

[967] Американская Русь в Защиту Народного дома. *Русскій голос*. 1935. 27 янв. № 3 (692).
[968] Демчишак Р. «Нормалізаційна» угода 1935 р. як тест на визначення політичної природи легальних українських політичних партій Західної України. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*: *зб. наук. праць*. Львів, 2008. Вип. 22. С. 9–15.
[969] Комар В. Л. Конценція прометеїзму в політиці Польщі… С. 285.
[970] Соляр І. Я. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України… С. 95.
[971] Там само.

ня 1935 р. скликав з'їзд, метою якого було створити «всенародний фронт» для захисту цієї інституції й не допустити її передачі «українцям»[972]. Об'єднати свої зусилля у такій боротьбі вирішили Товариство ім. М. Качковського, Ставропігійський інститут, «Ревізійний союз русских кооперативів», Літературне товариство «Галицко-русска матиця», що сподівалися також заручитися підтримкою влади[973]. У вибраний з'їздом почесний президіум увійшли Я. Вербицький, Т. Мишковський та о. Й. Яворський. Присутні звернулися до державної влади, щоб та передала Народний дім його законним вдасникам[974].

23 серпня 1935 р. відбулися загальні збори членів Народного дому під головуванням М. Крижановського. Членство в установі на цьому засіданні отримали М. Цебринський (літератор і голова РСО), О. Хиляк (адвокат), Антоній Гулла (сеньйор Ставропігійського інституту), К. Ганасевич (директор РРС) та ін. (загалом 20 осіб). На зборах дискутувалася пропозиція в дусі давніх історичних традицій закликати народ складати пожертви на санацію Народного дому, але відповідна постанова так і не була ухвалена[975].

Одним із виявів перемоги україфілів у справі Товариства стало призначення на звільнену парафію в с. Костеневі, стараннями директора цієї установи Івана Слезюка, о. Бобиляка, родича поміщика-українця Луцького (брата депутата УНДО). І це незважаючи на протест «русского» селянства, яке відрядило делегацію до Львова, до дирекції Народного дому з проханням призначити «русского» пароха. Комісар М. Бачинський прибулих навіть не прийняв, і парафію посів о. Бобиляк[976].

24 серпня 1936 р. львівський воєвода В. Беліна-Пражмовський (Władysław Zygmunt Belina-Prażmowski) звільнив М. Бачинського від обов'язків комісара. На його місце воєвода призначив адміністратором учителя технічної школи Р. Вельпеля (тоді ж було призначено трьох членів і двох заступників Тимчасового виділу: двох українців – Є. Храпливого та Ю. Мудрака та одного русофіла –

[972] Русскій голос. 1935. 28 іюля. № 26 (715).
[973] Къ съѣзду по дѣлу Народнаго Дома. *Русскій голос*. 1935. 11 авг. № 28 (717).
[974] Всекраевой съѣзд по дѣлу зашиты Русскаго Института «Народный Дом». *Русскый голось*. 1935. 11 авг. № 28 (717).
[975] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 93. Арк. 1, 7.
[976] Новый жест комисарщины. *Русскій голос*. 1934. 26 авг. № 31 (671).

А. Копистянського як членів, і посла В. Целевича і д-ра А. Хиляка як заступників). До функцій адміністратора належало управління майном Ставропігії, репрезентація її майнових інтересів у зовнішніх відносинах і здійснення фінансової санації. За цю роботу урядникові встановлювалася платня із фондів Інституту[977].

29 жовтня 1936 р. русофіли написали протестаційну відозву до польської громадськості проти введення українців до Тимчасової управи Народного дому. Вони підкреслювали, що є єдиними власниками цієї інституції, натомість «українці», котрих впроваджено до управління інститутом під час санації, не мають на неї законних прав[978].

13 січня 1937 р. у сеймі виступив посол З. Пеленський з промовою, в якій гостро охарактеризував майновий стан національної інституції – Народний дім як такий, що стоїть перед руїною. У цьому промовець звинуватив уряд, бо призначувані ним комісари своїм господарюванням довели установу до катастрофи, а найбільше прислужився цій справі М. Бачинський. Заяву такого ж змісту озвучив і посол В. Целевич[979].

У відповідь на ці заяви 19 січня 1937 р. М. Третьяк опублікував «Открытоє письмо д-ру А. Копыстянскому члену Совѣта при администраторъ имуществом русско-народнаго Института Народный Дом во Львовѣ», де заперечив будь-які права українських національних сил на володіння інституцією, апелюючи до своїх помилкових понять про «не існування українського народу»[980]. 12 квітня 1937 р. правління Ставропігії на своїх надзвичайних зборах ухвалило резолюцію з протестом проти плану санації «Народного дому» українськими національними силами[981].

У 1937 р., коли у процесі нормалізації польсько-українських відносин настала криза, член Тимчасової управи Народного дому Юліан Мудрак запропонував русофілам спільне з українськими національними силами

[977] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 49. Арк. 1.
[978]ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 18; Вымогательство и захват. *Русскій голос*. 1937. 24 янв. № 3 (787).
[979] Діло. 1937. 17 січ. Ч.10; Сучок и бревно. *Русскій голос*. 1937. 24 янв. № 3 (787).
[980] Русскій голос 1937. 24 янв. № 3 (787).
[981] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 105. Арк.1.

управління установою. Русофіли одностайно її відхилили[982]. Особливо активно проти спільного вирішення питання Народного дому виступав Хиляк[983].

Як бачимо, критикували комісарську форму правління і москвофіли з РСО, і українські національні сили, вважаючи, що вона за сприяння польської влади стала механізмом грабіжницької діяльності призначених згори адміністраторів. Львівське воєводство надавало комісарам Народного дому фактично необмежене право повністю розпоряджатися майном інституції – продавати маєток Інституту, здійснювати позики, здавати нерухомість в оренду тощо[984]. Усе це вело до значних фінансових надуживань[985]. За словами самих керівників цієї установи, «якщо українці колись мали би зайняти маєток "Народного дому", то застали б такі самі руїни, як в 1848 р.»[986].

Відстояти свої права на Народний дім москвофілам так і не вдалось. Інституція перебувала на стадії фінансової й моральної санації, у якій активну участь брали українські діячі[987]. Основна мета санації полягала в усуненні з приміщень цього закладу ряду москвофільських організацій, що займали їх не сплачуючи жодного чиншу. Так, 15 червня 1938 р., на підставі судового рішення, з приміщення установи виселено москвофільську установу «Центральний кооперативний союз»[988]. Такі позитивні зрушення могли б перетворити товариство на процвітаючу українську інституцію, однак у 1939 р. його спіткала участь усіх тогочасних національних установ – ліквідація радянською владою.

5.5. «Русска селянска організация» в 1930-х рр.

1930-ті роки для москвофільства позначилися ще більшою втратою впливів на політичній арені. Великою мірою до цього спричинилася угода про виборчий компроміс між керівництвом УНДО та польським урядом, укладена 1935 р., що

[982] Там само. Спр. 95. Арк. 1.
[983] «Чувство і сознаніє правопорядка...». *Діло.* 1937. 22 травня. Ч. 111.
[984] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 54. Арк. 3.
[985] Там само. Спр. 53. Арк. 10.
[986] Там само.
[987] Діло. 1937. 22 груд.
[988] Діло. 1938. 21 черв.

ввійшла в історію під назвою «нормалізація польсько-українських взаємин»[989]. Відповідно в москвофільстві як політичній течії тогочасна польська влада вже не була зацікавлена, оскільки більше не мала потреби використовувати цю партію як противагу українським демократичним силам.

Основними завданнями у 30-х роках ХХ ст. для москвофілів залишалися боротьба за Народний дім та розвиток культу Талергофу як ідеологічної основи існування партії та чинника посилення її впливовості. Зокрема, на третьому з'їзді РСО 26 грудня 1933 р. вкотре було проголошено «монополію» на історичну пам'ять про цю подію та заявлено категоричний протест проти спроби «українців» претендувати на «Талергофську трагедію»[990]. Все активніше русофіли виступали на захист православ'я, економічних прав селянства, тривало й уже традиційне для цієї політичної сили протистояння з українськими національними силами. Новими, натомість, напрямками їхньої діяльності стало змагання за впливи на Лемківщині та заснування Апостольської адміністратури для Лемківщини.

Впродовж усього міжвоєнного періоду москвофільські лідери керувалися двома головними постулатами: лояльність до влади і сповідування ідеї про єдність «русского» народу[991]. У тій чи тій формі це артикулювалося тоді в резолюції кожного з'їзду РСО. Декларація лояльності до ІІ Речі Посполитої забезпечувала підстави юридичного існування москвофільської партії, а захист «русскої» ідеї був основним ідеологічним підґрунтям цієї політичної сили. Так, у звіті IV Всекраєвого з'їзду РСО від 15 грудня 1934 р. підкреслено, що він пройшов під знаком двох провідних принципів, на яких базується політика партії: лояльність до держави і служіння «русскому» національному ідеалу[992], що означало «згоду русского національного принципу з польським політичним»[993]. Про вірність своїй «національній» ідеї, ґрунтованій на історичній правді

[989] Szumilo M. Ukrainska reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1928–1939). S. 193.
[990] Земля і Воля. 1934. 7 січ. Ч. 1.
[991] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 20 янв. № 2 (691).
[992] Там само.
[993] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 27 янв. № 3 (692).

культурної й національної єдності всіх «русских племен», йдеться і в постановах іншого такого ж з'їзду від 26 грудня 1933 р.[994]

За своїми соціальними вимогами РСО нагадувала радше просоціалістичну, ніж консервативну партію. Зокрема, вона вимагала: охорони праці селян; напрацювання санітарного й ветеринарного законодавства на користь селянства; відкриття закладів безкоштовної медичної допомоги; надання найманим сільським робітникам державної підтримки в разі хвороби, старості, безробіття, а також забезпечення їхніх вдів і сиріт. РСО визнавала необхідним й обмеження контингенту регулярних армій, припинення непосильних для населення озброєнь, а згодом заміни постійної армії народною міліцією[995].

Сповідування москвофілами ідеї слов'янської єдності передбачало декларацію ними солідарності з поляками. У партійних резолюціях йшлося про готовність співпрацювати з «братським слов'янським польським народом» та його урядом для загального блага обох народів у спільній державі[996].

На партійних форумах РСО спершу збиралося бл. 200 осіб, пізніше більше. Так, на Другому Всекраєвому з'їзді в 1931 р. було 178 делегатів із провінції та 50 представників львівської центральної організації[997]; на третьому – 153[998], на четвертому (1934 р.) – 204[999], на п'ятому (1935 р.) – 287 і 104 гостей із правом дорадчого голосу[1000], на шостому (1937 р.) – 218 і 111 відповідно[1001]. Головою партії в 1928 р. обрано І. Вінницького, у 1932 р. – О. Гуллу, а в 1935 р. – О. Хиляка.

25 грудня 1935 р. відбувся V з'їзд РСО. За давнім звичаєм, якого дотримувалися в русофільському середовищі, вшанували пам'ять померлих діячів[1002]. Обраний на з'їзді керівником партійної організації Олександр Хиляк, адвокат із Жовкви, окреслюючи своє бачення майбутньої діяльності, наголосив на

[994] Резолюціи Всекраевого Съѣзда РСО. *Русскій голос*. 1934. 7 янв. № 1 (641).
[995] РСО. *Русскій голос*. 1930. 13 нояб. № 87 (481).
[996] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 20 янв. № 2 (691).
[997] Земля і Воля. 1932. 10 січ. Ч. 1–2.
[998] Земля і Воля. 1934. 7 січ. Ч. 1.
[999] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 27 янв. № 3 (692).
[1000] Отчетъ о съездѣ РСО. *Русскій голос*. 1936. 5 янв. № 1 (735).
[1001] Резолюціи VI всекраевого сьѣзда Русской Селянской Организаціи, состоявшегося 13 февраля 1927 г. во Львовѣ. *Русскій голос*. 1937. 21 февр. № 7 (791).
[1002] Отчетъ о съездѣРСО. *Русскій голос*. 1936. 5 янв. № 1 (735).

необхідності зміцнення дисципліни, а також проведення грошових збірок у Народний фонд на підтримку преси та роботу в провінції[1003].

Одним із завдань РСО в другій половині 1930-х рр. була розбудова партійної мережі. Згідно з доповіддю на II Всекраєвому з'їзді, вже за період з 1928 по 1931 р. загальна кількість місцевих та окружних комітетів сягнула 116[1004]. На V з'їзді партії ухвалено низку заходів для скликання окружних і повітових з'їздів РСО. У той час організували 12 таких зібрань у 12 повітах: Броди, Глиняни, Жовква, Золочів, Кам'янка-Струмилова, Львів, Перемишль, Радехів, Самбір, Сянок, Турка, Яворів. Восени 1935 р. відбулося ще вісім: у Глинянах, Зборові, Калуші, Кам'янці-Струмиловій, Перемишлі, Станиславові, Сяноку, Турці. Один із лідерів русофілів Цебринський, інформуючи про лінію поведінки партії, вказав на тісний контакт центру і провінції, строге виконання кожним членом президії своїх обов'язків, залучення нових сил з народу і точне визначення порядку й числа засідань повітових і місцевих комітетів РСО[1005]. Станом на 1937 р. існував 21 окружний комітет. Однак, підсумовуючи результати їхньої діяльності, лідери РСО констатували, що ці комітети малоактивні, деякі існують лише формально[1006].

У керівництві партії на VI Всекраєвому з'їзді РСО 13 лютого 1937 р. переважала інтелігенція, а географія представництва охоплювала різні округи Галичини та західної Лемківщини. Очільником РСО знову став О. Хиляк. До Центрального «Совіта» ввійшли: зі Львова – студ. П. С. Білінкевич, дир. К. І. Ганасевич, інж. Феофіл Дацишин, студ. К. Константинович та ін . Після з'їзду засідав пленум Центрального «Совіта» РСО, який обрав президію цього вищого органу партії у складі: голова – О. Хиляк, товариші голови – І. Гумецький (Калуш), Д. Куровець (Батятичі), М. Марко (Львів). Скарбником організації призначено Ю. Плешкевича (Львів), секретарями – К. Константиновича і Р. Луцика[1007].

[1003] Там само..
[1004] Земля і Воля. 1932. 10 січ. Ч. 1–2.
[1005] Отчетъ о съездѣ РСО. *Русскій голос*. 1936. 5 янв. № 1 (735).
[1006] Год дьятельности РСО. *Русскій голос*. 1937. 28 марта. № 12 (795).
[1007] Русскій голос. 1937. 21 февр. № 7 (791).

Як найвище своє досягнення русофіли відзначали самоліквідацію РАП, існування котрої, на їхній погляд, порушувало монолітність москвофільського руху[1008]. Успіхом названо й призначення священника русофільської орієнтації В. Масцюха апостольським адміністратором для Лемківщини (подальшою метою в цьому напрямку була номінація окремого владики з консисторією й духовною семінарією для Галичини[1009], проте таким очікуванням здійснитися не судилося). Важливим результатом своєї роботи РСО вважала також те, що їй вдалося провести на місцевих виборах 10 «русских» радних у селянські громадські ради, 17 тис. мандатів проти 36 тис. «українських».

Серед проблем, які активно обговорювалися лідерами москвофільської партії, була нечисленність інтелігенції[1010]. 25 грудня 1930 р. скликано зібрання розширеного «Совіта» РСО. У ньому взяло участь 100 осіб. За винятком групи інтелігентів зі Львова та М. Серебренникова – «всѣ сплошь да рядом крестьяне»[1011]. До своєї діяльності москвофіли намагалися залучити й молодь, якої теж було замало. Значну частину членів організації становили люди похилого віку[1012].

Невирішеним залишалося і питання преси.[1013]. Її існування, за словами очільника РСО, не забезпечене не лише матеріально – дарчими записами і вагомими регулярними внесками товариств, але й свідомим ставленням до неї читачів і широкого суспільного загалу[1014]. Розуміючи, що без належного фінансування і тиражування преси не можлива діяльність будь-якої партії, москвофіли практично на кожному з'їзді намагалися вирішити це питання. У 1932 р., зокрема, було ухвалено започаткувати збір пожертв для москвофільської преси – Пресовий фонд[1015].

[1008] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 27 янв.№ 3 (692).
[1009] Русскій голос. 1937. 21 февр. № 7 (791).
[1010] Загибаючи москвофільство. *Діло*. 1936. 8 жовт. Ч. 226.
[1011] Есть порох в пороховницах! *Русскій голос*. 1930. 28 дек. № 98–99 (492–493).
[1012] Хиляк А. Е. О политическом положеніи Галицкой Руси. *Русскій голос*. 1935. 5 янв. № 1 (735).
[1013] Наболівшій вопрос. *Русскій голос*. 1937. 10 окт. № 39 (823).
[1014] Там само.
[1015] Земля і Воля. 1934. 7 січ. Ч. 1.

У 1920–1930-х рр. насильство і терор стали доволі поширеними інструментами боротьби державної влади Польщі й польського політикуму[1016]. В українських легальних партіях, на відміну від польських, не було збройних загонів партійних бойовиків. Бойові підрозділи в українському русі мали тільки нелегальні Українська військова організація (у 1920–1929 рр.) і Організація українських націоналістів (у 1929–1939 рр.). При цьому з 1,5–4 тисяч українських підпільників терористичною діяльністю на постійній основі займалися від кількох десятків до однієї сотні осіб. Ще кількасот спорадично залучалися до різних силових акцій[1017]. Конфлікти виникали не тільки між представниками українського підпілля та поляками, а й у середовищі самих українців, у т. ч. між українофілами й русофілами. Це дало підстави москвофілам формувати образ «небезпечних українців», наприклад їхня «Наука» писала про «жертви українського бандитизму» серед населення з москвофільськими поглядами, і для прикладу стверджувала, що у селі Добрачині Сокальського повіту 13 березня 1934 р. двоє неназваних членів «Просвіти» нібито вбили 19-річного юнака Івана Пилипчука, члена читальні ім. М. Качковського, очевидно, натякаючи на політичні причини вбивства[1018].

Невідрадне становище москвофілів ще більше ускладнила т. зв. «нормалізація» під час виборчої кампанії 1935 р. між УНДО й польським урядом. Москвофілів цей союз непокоїв ще з 1930 р., коли угода лише планувалася. Власне вони вперше й повідомили про такі плани польсько-української співпраці у своєму періодичному органі «Русскій голос» 1 червня 1930 р. Це, своєю чергою, заперечила газета «Діло». Роль медіатора, за інформацією москвофілів, між владою й УНДО мав виконувати митрополит Шептицький. Результатом цієї «нормалізації» повинні були стати ліквідація утраквізації, заснування українського університету в Перемишлі, зміна урядової номенклатури з «русин» на «українець», прийняття українців без обмежень на урядові посади,

[1016] Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі... С. 206–216.
[1017] Федевич К. Українці і політичний терор у Польщі. 1 листопада 2012. URL: https://zaxid.net/ukrayintsi_i_politichniy_teror_u_polshhi_v_19201939_rokah_n1269571.
[1018] Наука. Илюстрованый квартальникъ для народа. 1934. № 2. С. 4–5.

субсидіювання українських господарських і політичних товариств[1019]. Однак угоду зірвала ОУН, яка була її противником. У листопаді 1930 р. українські націоналісти виступили з акцією проти польської влади, здійснюючи підпали маєтків польських колоністів і державних об'єктів. Таким чином вони намагалися зірвати вибори до сейму, призначені на листопад того року, та «викликати паніку в польського населення Галичини, посилити настрої невпевненості й анархії в суспільстві, що мало продемонструвати хиткість кордонів і внутрішню нестабільність Польської держави». У вересні почалася «пацифікація» – каральні заходи проти українського населення з метою посіяти паніку й залякати. Та невдовзі обидві сторони усвідомили, що продовження такого стану загрожує тотальною катастрофою. Тож саме після 1930 р. в українському політикумі й з'являються певні компромісні настрої. Увінчалося це порозумінням 1935 р.[1020]

Поштовхом до «нормалізації» став затверджений сеймом у червні 1935 р. виборчий закон (ординація), антидемократичний за своєю суттю[1021]. Згідно з новим законодавством, від кожного округу до сейму обиралися два посли з чотирьох кандидатів. Ці чотири кандидатури виставлялися на окружних передвиборчих зібраннях, на яких були присутні представники місцевих органів влади, торговельно-промислових палат, професійних спілок та по одному делегатові від кожної півтисячі виборців округу. Такий законодавчий механізм давав змогу правлячим колам відсіювати небажаних претендентів, позбавляючи тим самим опозиційні політичні сили, передовсім українські, будь-яких шансів сформувати значне парламентське представництво. Перед легальними українськими партіями постав вибір: цілковито втратити парламентські важелі впливу чи піти на компроміс із польською владою[1022]. УНДО спершу опротестувало виборчий закон, проте пізніше все ж вирішило взяти участь у виборах, щоб мати

[1019] Chojnowski A. Koncepcje polityki narodowosciowej rządów polskich… S. 156–157.
[1020] Ibidem. S. 159.
[1021] Зайцев О. Ю. Парламентська діяльність політичних партій Західної України (1922–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Львів, 1994. С. 19.
[1022] Демчишак Р. «Нормалізаційна» угода 1935 р. як тест на визначення політичної природи легальних українських партій Західної України. С. 10–11. URL: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25755 / 02-Demchyshak.pdf?sequence=1.

своїх представників у парламенті[1023]. Задля цього воно уклало виборчу угоду з польським «Безпартійним блоком співпраці з урядом» (ББСУ). Угодові тенденції в політиці УНДО посилювалися також ситуацією на радянській Україні – голод 1933 р. викликав протести українців, які жили в різних краях поза Великою Україною, у т. ч. й у межах Польщі[1024]. Усі українські кандидатури були узгоджені з польським урядом. До угоди приєдналися також «Українська народна обнова» (УНО), партія, тісно пов'язана з греко-католицьким духовенством, та Волинське українське об'єднання (ВУО). Інші українські партії бойкотували вибори[1025].

У результаті виборчої угоди УНДО одержало тринадцять сеймових мандатів і чотири сенаторські. Зближення УНДО з правлячими колами тривало і в стінах парламенту, де Українська парламентська репрезентація підтримала проурядовий табір. Зі свого боку, польський уряд зробив декілька кроків назустріч українцям. Нового голову УНДО В. Мудрого обрали одним із п'яти віцемаршалків сейму[1026].

Позиція УНДО пояснюється тим, що парламентаризм воно розглядало як одну з головних форм своєї боротьби. Під патронатом цієї партії вели власну діяльність національні культурно-освітні та громадські організації («Просвіта», «Рідна школа», «Союз Українок», «Сокіл»), функціонували всі українські торговельно-господарські кооперативні об'єднання («Центросоюз», «Масло-союз», Кредитно-допомогове товариство «Дністер», «Ревізійний союз українських кооперативів», «Центробанк» та ін.), які воліли працювати в легальних умовах. Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) поставилася до «нормалізації» різко негативно. Соціал-радикали звинувачували УНДО в опортунізмі, корисливості. Окрім того, і сам факт порозуміння з авторитарним режимом, і перспектива участі у виборах на основі антидемократичного

[1023] Nowak M. Narodowcy i ukraincy... S. 259.
[1024] Koko E. W nadziei na zgode. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowosciowej w Polsce (1918 – 1939). Gdansk, 1995. Wydawnictwo Uniwersytet Gdanski. S. 119.
[1025] Красівський О., Марчук В. Українці в національній політиці Польщі в 20–30-х роках XX століття. *Наукові записки* [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2006. Вип. 29. С. 141.
[1026] Там само.

виборчого законодавства рішуче відкидалися як несумісні з програмними засадами УСРП. Українська соціал-демократична партія (УСДП) зайняла аналогічну позицію, засудивши «нормалізаційну» політику як таку, що відображає інтереси не цілого українського народу, а тільки «буржуазно-клерикальних партій». У програмах УСРП і УСДП, які, на противагу УНДО, були партіями класовими, вважаючи себе представниками українських робітників та селян, вказувалося на неможливість досягнення згоди лише з почуття національної солідарності[1027].

Згодом москвофільські діячі в усіх своїх поразках звинувачували польсько-українську угоду. Вони розглядали виборчу ординацію 1935 р. як таку, що не відповідає законам демократії, й закликали повернутися до попереднього виборчого закону[1028]. Виступали за конституційно-парламентську форму правління, вимагаючи загального, рівного, пропорційного виборчого права, а також інших широких демократичних громадянських свобод[1029], у т. ч. свободи віросповідання і рівноправ'я для всіх церковних організацій. Критикували квітневу конституцію 1935 р., що встановлювала в Польщі президентську форму правління. Згідно з нею, президент зосереджував у своїх руках єдину і неподільну державну владу, йому підпорядковувались уряд, парламент, збройні сили, суди й контрольні органи. Конституція обмежувала компетенції сейму та сенату, причому сенат був піднесений вище сейму. 1935 року було скасовано пропорційну систему виборів і замінено її мажоритарною, за якої виключні права надавалися окружним зборам, підпорядкованим місцевій адміністрації. Цікаво, що, з одного боку, русофільські діячі не визнавали резонності польської-української угоди для українського політикуму, а з іншого – виявляли ображеність і роздратованість тим, що і польська влада, і УНДО ігнорували пропозиції РСО про політичні союзи.

Обурювалися тим, що польська влада не сприймає їх рівноправними учасниками політичного процесу й не визнає ідейних постулатів про триєдність

[1027] Демчишак Р. «Нормалізаційна» угода 1935 р. як тест на визначення… С. 12.
[1028] Резолюціи VI всекраевого сьъзда Русской Селянской Организаціи, состоявшегося 13 февраля 1937 г. во Львовѣ. *Русскій голос*. 1937. 21 февр. № 7 (791).
[1029] РСО. *Русскій голос*. 1930. 9 нояб. № 86 (480).

«русского» народу. Неодноразово зауважували у своїх періодичних виданнях, що «русский» рух не має таких прав, як український[1030]. І справді, ліквідація проурядової москвофільської партії РАП, котра фактично не виправдала сподівань державної влади, не допомігши тій заволодіти Народним домом, вела до втрати інтересу польського уряду щодо москвофільства як чинника розколу українських політичних сил. Польсько-українська угода остаточно вивела москвофілів з політичної арени. Сформований 1935 р. на засіданні президії РСО «Русский виборний комітет» було розпущено, як наголошували самі члени цієї партії, власне через польсько-український «сговор»[1031]. Москвофіли розуміли безперспективність своєї участі у виборах, пам'ятаючи, що на попередніх не вибороли жодного мандата. Союз із УНДО, як і в попередні роки, був неможливим, а урядові сили РСО особливо не цікавила. Затяжна боротьба за Народний дім, що продовжувалася майже два десятиліття, завершилася для москвофілів поразкою – перевага була надана українофілам.

На переконання українських політиків, т. зв. «нормалізація», яка почалася під час останніх виборів польсько-українською угодою, не означала, що «наше ставлення до відродженої Польщі було коли-небудь ненормальним», – мовилося радше про те, що «уряд через незрозумілі причини не помічає нашого існування». Натомість москвофільські видання скаржилися, що «українці» нібито широко використовують своє привілейоване становище у боротьбі проти них, опираючись на допомогу поляків, як до війни – на підтримку німців[1032].

Польська влада так і не визнала існування «русского народу», на чому неодноразово акцентували москвофіли. Звідси, на їхню думку, й відмова від заснування шкіл з російською мовою викладання, університетів та ін. Постійною вимогою москвофілів було трактування громадян «русской» національності на рівні з етнічними поляками[1033], що передбачало б, з-поміж іншого, й рівноправність «русской» мови з державними мовами в усіх державних відомствах

[1030] Хиляк А. Е. О политическом положеніи Галицкой Руси. *Русскій голос*. 1935. 5 янв. № 1 (735).
[1031] Отчетъ о съездъ РСО. *Русскій голос.* 1936. 5 янв. № 1 (735).
[1032] О національно-политіческом положеніи. *Русскій голос*. 1937. 7 марта. № 9 (793).
[1033] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 20 янв. № 2 (691).

і закладах[1034]. Наприклад, на своєму з'їзді в 1930 р. РСО вимагала всезагального початкового навчання «русскою» мовою, обов'язкового її викладання, історії та літератури в «малорусских» (українських) середніх освітніх закладах[1035].

Зневіра в підтримці з боку уряду змусила москвофілів заговорити про орієнтацію на власні сили та відмовитися від парламентської боротьби. Головуючи на V з'їзді РСО, Ілля Винницький, адвокат з Дрогобича, зазначив, що «галицько-русске» населення вже не вірить у своє спасіння зусиллями «чужих протекторів» і тепер сподівається тільки на себе[1036]. Чужими протекторами називали проурядові польські чинники. Про опертя на власні сили заявляли й УСРП та УСДП, які також не брали участі в елекційному процесі 1935 р. Усі три партії, роблячи чіткий акцент на класовості своєї політичної організації, – селянстві, ставили його у пріоритеті. Намагаючись зберегти оптимістичний настрій, очільник РСО О. Хиляк нагадував про потенціал «руского» духу, який має властивість відроджуватись у складні моменти. У першому номері «Русского голосу» за 1935 р. домінувало саме таке позитивне налаштування щодо «русского життя» в Польській державі: «…едем тепер бодро вперед, согретие внутреним огоньком, пояснить происхожденіе котораго напрасно силится человек»[1037]. Піднесення, воля вистояти і перемогти, всупереч усім перепонам, декларувалися і на щойно згаданому з'їзді 1935 р. Йшлося про активізацію сил на провінції, яка вже «тоже шевелится, ожидая указаній из центра»[1038]. Голова РСО, попри розуміння проблем у москвофільській течії, намагався вселити оптимізм у своїх однопартійців і прихильників, апелюючи до історичних традицій: «Горді усвідомленням свого великого завдання і одухотворені вірою в геній Русі, ми чесно виконуємо наш обов'язок перед історією»[1039].

Москвофілів обурювало, що польська влада віддала «українцям» монополію на репрезентування галицько-руського населення в сеймі й загалом у політиці. На думку представників цієї течії, саме вони своєю лояльністю до держави

[1034] РСО. *Русскій голос*. 1930. 13 нояб. № 87 (481).
[1035] Там само.
[1036] Отчетъ о съездъ РСО. *Русскій голос*. 1936. 5 янв. № 1 (735).
[1037] Русскій голос. 1935. 5 янв. № 1 (735).
[1038] Там само.
[1039] Хиляк А. Е. О политическом положеніи Галицкой Руси. *Русскій голос*. 1935. 5 янв. № 1 (735).

заслужили на толерантне ставлення до них, бо ж, на відміну від «українців», не стріляють у поліцейських, не підривають мостів, не готують замахів на союзників, і взагалі «з часів відродження Польщі […] не вчинили жодного злочину проти держави». В уявленнях москвофілів, цього могла змінити навіть польсько-українська угода, якою начебто намагаються накинути «русскому» народу «український» характер, позбавивши його навіть історичного «русского» імені[1040]. Під бажанням поляків «українізувати» «русскій» народ мали на увазі видане в лютому 1936 р. розпорядження міністра внутрішніх справ Польщі Ф. Славой-Складковського, яким в офіційних документах терміни «руський» та «український» ототожнювалися як однозначні. Фактичне заперечення «історичного імені народу», з яким себе ідентифікували русофіли, стало для них справжнім ударом. Подібно вони сприйняли рішення українофілів про вживання терміна «українець» для національної ідентифікації у XIX ст.[1041]

Польські ліві угрупування – Польська партія соціалістична (ППС) та Соціал-демократія Королівства Польського і Литви (СДКПіЛ) – ставилися до РСО негативно. Значно кращим було ставлення до неї з боку націонал-демократів, яких представляли польські ендеки[1042]. Між цими флангами перебував польський правлячий табір на чолі з урядом[1043].

РСО залишалася легальною партією і продовжувала виступати за територіальну автономію для «русских» земель у складі II Речі Посполитої, національно-культурне й економічне самоуправління та відділення органів державної адміністрації від органів самоуправління.

Аналізуючи здобутки РСО, О. Хиляк мусив визнати, що боротьба москвофілів на релігійному фронті не дала очікуваних результатів: «ні в Церкві не зменшилось українське засилля», ні в освітній сфері не досягнули прав, які мають інші меншини. На політичному полі не вдалося забезпечити своє представництво в законодавчих палатах, а в економічному відношенні москвофільських коопе-

[1040] О національно-политіческом положеніи. *Русскій голос*. 1937. 7 марта. № 9 (793).
[1041] Орлевич І. Термінологія русофілів…
[1042] Гайдай В. Розстановка політичних сил Польщі на момент становлення Другої Речі Посполитої та в перші роки її існування (1918–1920). *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*. 2013. С. 19.
[1043] О національно-политіческом положеніи. *Русскій голос*. 1937. 7 марта. № 9 (793).

раторів позбавлено можливості організовувати молочні кооперативи, руському кредитному центру не дозволялося розподіляти кредити у зв'язку з договорами Акцептаційного банку. Успіхом голова РСО вважав вагомий відсоток москвофілів, які пройшли у виборах до органів територіального самоуправління. Як позитивний сигнал охарактеризовано й те, що влада взяла до відома склад «Правящого Совіта» Народного дому, хоча поки йому не буде передано майно цієї установи, «говорити про перемогу ще зарано». Надзвичайно важливо також, підкреслював О. Хиляк, що остаточно провалилися всі спроби деморалізувати і розколоти РСО за посередництвом «різних фокусів на кшталт РАП-тіи і РАО-ціи»[1044].

Занепад москвофільства, втрата впливів його представників робила їхні заяви анахронізмом, що викликало критику українських національних сил. У резолюціях засідання Совіта РСО в 1939 р. звучали тези, які повторювалися з року в рік: вірність ідеї «національно-культурної єдності всіх русскіх племен» як єдиної «русскої нації»; цілковита лояльність до польських державницьких інтересів; пропаганда слов'янофільства; «сльоза над долею Закарпаття» (у березні 1939 р. Закарпаття проголосило створення власної незалежної держави під назвою Карпатська Україна, однак після короткої війни Угорщина загарбала цей регіон); декларування легальної боротьби[1045]. Дописувача «Діла» обурювала недоречність таких заяв з боку москвофілів у часах, «коли світ нетерпляче вичікує промов Гітлєра, Чемберлєна, Муссоліні» та ін., коли йдеться про можливість початку світової війни і зміни світового порядку. Називаючи всі ті виступи москвофілів наслідком відсутності почуття міри та звичайної пристойності, оскільки маловпливова політична сила не повинна робити гучні заяви про міжнародну політичну ситуацію, автор статті слушно ставить запитання: «Чи личить пхатися туди, де йдуть справді великі події, де рішається доля народів, держав пхатися з фікцією своєї поваги та з блефом свого окремішного істнування?! Чи личить жабі підставляти ногу там, де коней кують?!»[1046]. Особливе обурення викликала

[1044] Хиляк А. Е. О политическом положеніи Галицкой Руси. *Русскій голос*. 1935. 5 янв. № 1 (735).
[1045] Коней кують, жаба ногу наставляє... *Діло*. 1939. 17 травня. Ч. 111.
[1046] Там само.

декларація про самостійність москвофільської течії, що «як раніш, так і тепер та на будуче не буде кермуватися ніякими мотивами, що виходять від чужих посторонніх чинників»[1047]. Адже добре відомо, що цей рух мав постійних протекторів, котрі забезпечували та підтримували його діяльність. Отож найкраще було б, якби москвофіли «якнайскорше рішилися зліквідувати свою "окремішність" і об'єдналися в творчій праці з усім українським громадянством»[1048].

Аналізуючи географію поширення москвофільства, слід зазначити, що крім центрального осередку, який розташовувався у Львові, діячі цього руху намагалися охопити ним і провінції. У середині 1930-х рр. осередки були ще в таких повітах, як Бродський, Глинянський, Жовківський, Зборівський, Золочівський, Калуський, Кам'янко-Струмилівський, Перемишльський, Радехівський, Самбірський, Станиславівський, Сяноцький, Турківський, Яворівський. У 1937 р. територія охоплення мережею москвофільських структур розширилася – до неї ввійшли також Горлиці, Журавно, Новий Санч, Скалат, Сокаль, Ярослав. Проте, як визнавали самі лідери цієї партії, їхня діяльність виявилася малоефективною[1049].

Описуючи міжвоєнне москвофільство, І. Кедрин дав влучну характеристику трьом його партіям - «Русска селянска організація», за словами цього історика, проповідує анахронічну, спеціально для великодержавницьких російських цілей спрепаровану й дещо змодернізовану теорію «триєдиної нації», з негацією до українського народу, української мови й українського життя в минулому та сучасному як самостійного національного чинника. «Сельроб», як легальний представник III Інтернаціоналу на українських територіях у Польщі, також є українським тільки за формою й московсько-інтернаціональним по суті. «Руска аграрна партія», своєю чергою, – це гурток «старорусинів», «який не хотів ані змосковщитись (як Сірки з "Русского Голоса"), ані зукраїнізуватись (як Вальницькі й Пелехаті з бувшої "Волі Народа"), лише залишався "руским" з

[1047] Там само.
[1048] Перспективи галицького москвофільства. *Діло*. 28 грудня 1936. Ч. 288.

[1049] Год дьятельности РСО. *Русскій голос*. 1937. 28 марта. № 12 (795).

одним “с”, а її члени, гуртуючись біля Народного Дому, як установи залежної від уряду, експлуатуючи цю установу і зводячи на її терені особисті порахунки, узалежнили себе цілком від польських урядових чинників, а “сама фірма РАП-а”, фірма цілком фіктивної організації, служить її членам виключно як засіб особистої каріери...»[1050].

Кристалізація української національної тотожності вела до депопуляризації ідей москвофільства та занепаду цього руху як такого. У 30-х роках ХХ ст. цю суспільну-політичну течію репрезентувала тільки одна партія РСО, а РАП, як несамостійна й повністю угодова політична сила, припинила своє існування.

[1050] Кедрин І. Галицьке нєо-москвофільство. *Діло*. 1935. 1 трав. Ч. 95.

РОЗДІЛ 6
ІНТЕГРУВАННЯ СВІТОГЛЯДНИХ ЗАСАД МОСКВОФІЛЬСТВА У ПРАКТИКУ

Для досягнення своєї політичної програми, ідеологічних цілей русофіли намагалися реалізувати освітні й культурні проєкти, орієнтуючись на різні соціальні ніші, щоб поширити свій вплив на якомога більші кола галицьких українців, і переконати їх у перевагах «русскої» ідентичності. Від того моменту українські національні сили Галичини могли самостійно формувати свою молодь лише у школах та гімназіях, натомість москвофіли/русофіли впливали на систему освіти через такі заклади, як бурси Ставропігійського інституту та Народного дому.

6.1. Освітня діяльність товариств

Бурса Ставропігійського інституту. Слово «бурса» буквально означає «надання грошової допомоги для бідних дітей та їхнє утримання». Так називали притулки, в яких мешкали учні разом зі вчителями. Заклади такого типу засновувалися вже в давній, середньовічній та ранньомодерній Русі, на зразок тогочасних західних колегій та академій[1051].

Школу Ставропігійського інституту вони розглядали як один із найважливіших засобів виховання молоді в москвофільському дусі[1052] і замінити шкільне виховання, якого у москвофілів не було[1053].

Правові засади. Кожна сфера діяльності Ставропігійського інституту, у т. ч. й освітня, регламентувалася його статутом. Подібно як і в XIX ст., ця інституція утримувала ритуальну школу і бурсу. Завдання першої з них у статуті визначено так: «підтримувати ірмологійний і хоральний спів в Успенській церкві, викладати церковну науку, старослов'янську і "русску" мови (викладання "русскої", тобто

[1051] Ваврикь В. Р. Школа и бурса Львовскаго ставропигіона. *Временникъ*: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона на 1933 годь. Львовъ, 1932. С. 49–50; Див., наприклад: ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 1. Спр. 1324. Арк. 2; Спр. 1294.
[1052] Русскій голос. 1924.
[1053] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1294.

російської, мови запроваджено у 1905 р. – *І. О.*), історію Русі, готувати бідну молодь "русскої" народності для духовного чину та інших звань, або принаймні дяків»[1054]. У переліку предметів 1935 р. вказано також мистецтво правильної вимови, речитативу, декламації та сценічної майстерності, якого бурсаків навчав Осій Чарський, режисер приватного театру[1055].

Плату за навчання у бурсі запровадило ще українофільське правління Інституту в дні війни. 1918 року тут налічувалося 27 хлопців, серед яких були учні торговельної та промислової шкіл і практичного купецтва. Лише завдяки субвенції австрійського уряду в розмірі 29 000 к. бурса зуміла в умовах тогочасної дорожнечі покрити свої витрати. Загалом 1919/20 навчального року було прийнято 38 хлопців, у т. ч. 26 гімназистів, четверо – із торговельної школи, по одному – з реальної та виділової, троє фахових практикантів і двоє – із приватних шкіл . Їхній вік становив від 11 до 20 років[1056].

На початку жовтня 1920 р. префект бурси сам займався адмініструванням та наглядом за господарством. Ведення ж господарства доручили пані Петрицькій, яка добросовісно виконувала ці свої обов'язки. На 1920/21 навч. р. прийняли 28 осіб. За соціальним складом більшість вихованців походили із селянських родин. Справа виховання опинилася в руках молодого, хоч і не зовсім освіченого, але ідейного настоятеля (на жаль, прізвище його у звітах не вказане). Префект свій вільний час витрачав на те, щоб займатися з відстаючими учнями. І ще він намагався зорганізувати хор, однак ця його праця не дала бажаного результату, передовсім через брак учнів із добрими голосами. Коли настоятелем призначили Володимира Костецького, то і йому не вдалося досягти поставленої попередником мети, оскільки хлопців з належними вокальними даними виявилося замало. Та, як зазначалось у звіті Керуючої ради, навіть із того «матеріалу» інструктор Смішко намагався створити хор, ба більше – планував провести Шевченківський вечір, проте цьому завадила епідемія. Проведена в кінці року «конференція» (тобто екзаменаційна сесія) показала непоганий рівень підготовки іспитованих.

[1054] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 19.
[1055] Там само. Спр. 30. Арк. 5.
[1056] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 21. Арк. 27 зв.

Особливо керівництво відзначило внесок Олександра Барвінського, який дав цінні поради щодо навчання питомців[1057].

Політика полонізації щодо українського населення призвела до значного скорочення шкіл[1058]. Польська влада, хоч і підтримувала русофілів, однак не поспішала вдовольняти їхні прохання щодо відкриття освітніх установ із російською мовою викладання. Про необхідність розвитку системи «русского» шкільництва – від народних училищ і середніх навчальних закладів (їх планувалося відкрити хоча б п’ять) і до паралельних кафедр у Львівському університеті, мовилося, зокрема, у резолюції, ухваленій на першому з’їзді відновленої русофільської партії «Русска народна організація» 1 листопада 1923 р.

Однією з вимог до вступників у школу та бурсу була москвофільська орієнтація. Батьки майбутніх учнів також підписували згоду на те, що їхні сини будуть зобов’язані «обучатися въ бурсѣ русскому литературному языку и русской исторіи а дальше нотному мірскому и церковному пѣнію и участвовати въ хорѣ въ церкви»[1059]. Першорядний обов’язок вивчати російську мову однозначно свідчив про русофільський характер освітнього процесу.

Згідно зі статутом, до бурси приймали тільки бідних хлопців 7–18 років, греко-католицького віросповідання, моральної поведінки і з хорошими успіхами в навчанні. При вступі кандидати повинні були представити кілька свідоцтв – про матеріальний стан сім’ї (т. зв. свідоцтво «убогості»), про стан здоров’я та щеплення від віспи, про народження, а також останнє шкільне свідоцтво[1060]. Брали насамперед хлопців з гарним голосом і музичним слухом. За однакових даних перевагу надавали сиротам, найменш забезпеченим, відмінникам навчання[1061].

Планувалося, що навички хорового співу знадобляться випускникам бурси для праці з народом. Так, наприклад, наголошувалося, що виховання в бурсі

[1057] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 22. Арк. 5–6.
[1058] Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). С. 124.
[1059] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1314. Арк. 1.
[1060] Уставъ Ставропигійского Института. Стаття 55.
[1061] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 18.

повинно відбуватися не в аристократичному, а в демократичному дусі, щоб надалі селяни вже більше не жалілися, що бурсаки не мають належної пошани до народних мас[1062].

Незважаючи на статутні норми, за якими виховання, проживання та харчування учнів мало здійснюватися коштом Ставропігії[1063], вона в міжвоєнний період не могла забезпечити цього в повному обсязі. Тож батьки всіх новоприйнятих до бурси укладали з Інститутом угоду, в якій зобов'язувались утримувати своїх дітей цілий навчальний рік, щомісяця сплачуючи гроші за навчання. Розмір цього внеску залежав від матеріального стану та платоспроможності батьків і визначався диференційовано на засіданні Керуючої ради Інституту[1064]. У разі несплати внеску впродовж двох місяців батьки мусили до 10 числа поточного місяця забрати свого сина[1065]. Борг за утримання дітей у бурсі стягувався гродським судом у Львові[1066]. Діти-сироти зазвичай здобували освіту безплатно[1067].

Польська влада підтримувала москвофільство як політичну течію, використовуючи її для послаблення українських національно-демократичних сил і провокуючи український політикум на міжпартійні конфлікти[1068]. Як і попередня австрійська адміністрація, вона фінансово дотувала русофільські інституції, у т. ч. і Ставропігійську школу. Так, у 1925 р. бурса отримала субсидії в розмірі 1 500 зл. від Міністерства народної освіти, що було достатньо для її належного функціонування. Того ж року Міністерство опіки асигнувало 500 зл. На 1927/28 навч. р. Міністерство освіти виділило 500 зл.[1069], а 1928 р. магістрат Львова – ще 2 000 зл.[1070] Попри плату від учнів і дотації держави, велику частину коштів

[1062] Там само. Спр. 1294.
[1063] Там само. Спр. 5. Арк. 19.
[1064] Там само. Спр. 1317. Арк. 2.
[1065] Там само. Спр. 1314. Арк. 1;Уставъ Ставропигійского Института. Стаття 58. Див. також: ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 32–34.
[1066] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1318. Арк. 2.
[1067] Там само. Спр. 1394. Арк. 6.
[1068] Орлевич І. Русофільська течія на початку 1920-х років… С. 200–208.
[1069] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Спр. 26. Арк. 10.
[1070] Отчеть о дѣятельности Правящого Совьта Ставропигійскаго Института за время оть 22-го апрѣля 1928 по 12-ое мая 1929 года. 1929. С. LXXX.

докладало саме керівництво Ставропігії[1071]. Загалом ця інституція функціонувала як самостійна фінансова структура із прибутковими фондами (оренда нерухомості, пожертви членів, надходження від видання та продажу книжок тощо) і статтями витрат на різні галузі діяльності.

Підставою для виключення з бурси могли бути не тільки несплати батьками внесків за утримання чи неуспішне навчання або дисциплінарні порушення – іноді виключали й за вияви українофільства. В одній зі скарг Ставропігії на поведінку учня Федора Мацківа читаємо, що він без відома керівництва в середині шкільного року перейшов з польської гімназії в українську й лише завдяки Інституту, а саме старанням В. Ваврика, був знову прийнятий у польську гімназію[1072]. Імовірно, що після повернення до польської гімназії, учень продовжив навчання і в бурсі Ставропігії.

Кількість учнів у Ставропігійській бурсі міжвоєнних років пересічно становила 30 осіб. Як на той час, це доволі низький показник (стільки ж бурсаків було й у XIX ст., а, для прикладу, у школі ім. М. Шашкевича нараховувалося бл. 3 000 дітей). З огляду на численність української студіюючої молоді, Ставропігія, надаючи безкоштовне або дешеве житло, могла підтримувати тільки незначну частину охочих здобути освіту.

Школа Інституту була лише допоміжною в системі польського державного шкільництва – її учні обов'язково мали відвідувати державні або приватні освітні заклади: гімназії, технічні, комерційні та народні училища, дяківські школи, різноманітні курси і т. д. Так, у 1935/36 навч. р. 20 вихованців бурси навчалися в середньотехнічних училищах, 6 – у гімназіях, 2 – у середніх комерційних училищах, ще двоє – приватно[1073]. Соціальний склад бурсаків відображав соціальну структуру західноукраїнського суспільства в міжвоєнний період, більшість якого творило селянство. Скажімо, 1936 р. у школі налічувалося 28 вихідців із

[1071] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта Ставропигійскаго Института за время оть 22-го апрьля 1928 по 12-ое мая 1929 года. 1929. С. LXXX; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 25. Арк. 10–11.
[1072] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1316. Арк. 18.
[1073] Там само. Спр. 1290. Арк. 1–2.

села, 6 дітей чиновників і по одному синові священника, слюсаря, інженера та поміщика[1074].

У Ставропігійській бурсі було дві головні особи: директор бурси і настоятель. Їхні функції статутом не окреслені, тож про їхню діяльність знаємо переважно із окремих документів з архіву Ставропігійського інституту. Обов'язки директора й настоятеля фіксувалися спеціальними інструкціями, які укладала Керуюча рада або директор бурси – для настоятеля, з чого можна виснувати про підпорядкування другого першому. Зокрема, зберігся «Регуламинь», підписаний директором Орестом Полянським 30 листопада 1936 р.[1075], що зобов'язував настоятеля не лише наглядати за загальним порядком у бурсі, але й виховувати «довірену йому молодь у релігійному, національному і культурному відношеннях».Усі заняття й щоденний побут учнів упродовж дня визначалися іншим регуляміном, з яким можна було ознайомитися в їдальні бурси. За статутом, вихованці мали перебувати під постійним наглядом і їх належало виховувати в «боязни Божей»[1076].

На засіданні Керуючої ради («Правящого Совѣта») 2 грудня 1936 р. вирішено інструкцію для директора бурси не друкувати, а інструкцію для настоятеля бурси переробити, доповнивши додатковими обов'язками. Тоді ж призначено нового настоятеля бурси, яким став студент Р. Дзялига[1077].

Директора бурси та настоятеля ставропігійське керівництво обирало на конкурсній основі. Настоятелями й директорами Ставропігійської бурси ставали здебільша студенти, що пояснюється невисокою платою. Це були особи русофільської орієнтації, на момент праці в бурсі члени молодіжних русофільських товариств (як-от М. Онишкевич і М. Мартин – настоятелі бурси 1929/30 навчального р., які належали до товариства «Друг»[1078]), або молоді люди зі штрихами у біографії, що доводили їхню «русскість» (як, наприклад, Ф. Сандович, настоятель у 1930/31 навч. р. – син розстріляного австрійцями в

[1074] Там само. Арк. 1–2.
[1075] Там само. Спр. 1291. Арк. 6 –7.
[1076] Уставъ Ставропигійского Института. Стаття 57.
[1077] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1291. Арк. 1 зв.
[1078] Временникъ: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона. 1932. С. 120–121.

1914 р. отця декана)[1079]. У 1925/26 навч. р. настоятелем бурси був студент медицини Г. Чемерис, згодом член Інституту, а його помічником і викладачем «русскої» історії – студент філософії Роман Луцик, у майбутньому ставропігійський діяч, активний учасник міжвоєнного москвофільського руху. Протягом 1927/28 навчального р. посаду настоятеля займав Всеволод Труш, відомий москвофіл, член РНО і т. п., а пізніше Степан Королишин, студент університету[1080]. 1929 року директором бурси Інституту призначено викладача гімназії Дмитра Ключника, співробітника газети «Русскій голос» (1924–1927), редактора «Временника» (1926–1930), а настоятелем – студента юридичного факультету Еміліяна Дуркота[1081]. У 1930/31 навчального р. директором став учитель Роман Максимович, а лекції з «русскої» мови та історії читав В. Ваврик[1082]. Упродовж першої половини 1936/37 навчального р. бурсу очолював Северин Ясеницький, викладач технічного училища, потім його змінив В. Ваврик. Настоятелював Ю. Дзямба, студент філософського факультету. «Русскої» словесності вихованців учив М. Онишкевич, нотного співу – Северин Гумецький[1083].

Науку богочестя і ритуалів викладав священник, визначений керівництвом Ставропігії, а дяківських навичок навчав питомців дяк Успенської церкви. Шкільний хор зобов'язаний був брати участь у всіх Літургіях, а якщо під час святкових богослужінь учитель школи не справлявся з навантаженням, то йому давали в допомогу ще вчителя співу[1084].

Працював у бурсі на платній основі й лікар, зазвичай член Ставропігії, діяч москвофільського руху. У 1925/26 навч. р. ним був Олександр Пелих, доктор медицини, як практикуючий лікар у Львові, котрий згодом став директором лікарні в Сокалі[1085]. Наступного року лікарські обов'язки в цьому навчальному закладі виконував Іван Гриневецький, доктор медицини, випускник Віденського

[1079] Временникъ: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона. 1932. С. X.
[1080] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 26. Арк. 10.
[1081] Там само. Арк. 14.
[1082] Временникъ: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона. 1932. С. X.
[1083] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта и состояніі Ставропигійскаго Института за 1937 / 38 годь. 1938. С. 8–9.
[1084] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 5. Арк. 32–33.
[1085] Там само. Спр. 23. Арк. 2–3.

університету, в'язень Талергофу[1086]. У 1929/30 навч. р. замість померлого І. Гриневецького лікарем став доктор медицини Григорій Чемерис (в'язень Талергофу)[1087].

Унаслідок економічної кризи 1931–1932 рр., у краї зменшився приплив селянських дітей в освітні заклади Львова. Те саме спостерігалося й у бурсі Інституту, число вихованців якої зменшилося до 8. Місячна плата, котру вони вносили, не покривала витрат, тому незабаром учнів перевели у бурсу «Народного дому»[1088], а приміщення студентському гуртожитку безкоштовно надав «Друг». Аби врятувати ситуацію, керівництво Інституту організувало підготовчі курси, на які запросило шість селянських хлопчиків. Вони склали вступний іспит у 5-й клас міської школи. Після канікул бурса знову запрацювала, і в ній навчалося 17 дітей[1089].

Керуюча рада сама вкладала гроші у свій заклад[1090], вона виділила в 1930 р. на розвиток бурси 8 294,19 зл. Того року ця установа не одержала ніякої допомоги від влади. Та незважаючи на фінансові труднощі, приміщення бурси було оновлене, куплено нові ковдри на ліжка. Відбулася перевірка діяльності закладу – за висновками ревізора, начальника VII відділу магістрату, він перебував у належному порядку. Згодом Магістрат Львова виділив бурсі 500 зл.[1091]

У 1930 / 31 р. бурса розташовувалася на другому поверсі будинку на вул. Зацерковній. Приміщення складалося з трьох кімнат: спалень для учнів, їдальні й кімнати для настоятеля та великої бурсацької кухні з коморою. Всередині все було відремонтовано й вичищено, відповідно до вимог шкільної влади[1092].

[1086] Отчеть о дѣятельности Правящого Соѣвта Ставропигійскаго Института за время оть 22-го апрьля 1928 по 12-ое мая 1929 года. 1929. С. XVI.
[1087] Юбилейный сборник в память 350-летия Львовского Ставропигиона. 1937. С. 130, 133.
[1088] Временникь: научно-литературныя записки Львовского Ставропигиона на 1933 годь. 1932. С. 104.
[1089] Там само. 1932. С. 104–105.
[1090]. Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта Ставропигійскаго Института за время оть 27-го апрьля 1930 по 19-ое апрьля 1931 года. *Временникь*: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона. Львовъ, 1932. С. 106.
[1091] Отчеть о состояніи Ставропигійскаго Института оть Фомина воскресенія (8-го мая) 1932 до Фомина воскресенія (23-го апрьля) 1933 гола. *Временникь*: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона на 1934 годъ. Львовъ, 1933. С. 99–100.
[1092] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта Ставропигійскаго Института за время оть 27-го апрьля 1930 по 19-ое апрьля 1931 года. *Временникь*: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона. Львовъ, 1932. С. X.

У руслі виховання молоді в москвофільському дусі Ставропігія 1933 р. засновував гурток із промовистою назвою «Дон», яка демонструвала об'єднавчі «русскі» тенденції. Намагаючись слідувати навчально-виховному процесу середньоосвітніх державних шкіл, учительський та учнівський колектив видавав стінну газету «Молодец», що виходить двома мовами – російською й українською. Пізніше друкувалася «Наша жизнь».

Одним із видів дозвілля бурсаків були прогулянки на свіжому повітрі та катання на ковзанах[1093]. У 1934/35 навч. р. Інститут відправив двох хлопців на море[1094]. Чи не найулюбленішим святом вихованців було свято Миколая. Бурсаки Ставропігії відзначали його разом з бурсаками «Народного дому». Після музично-вокального концерту дітям роздавали подарунки[1095]. Ці вечори проводилися частково за кошт пожертв, котрі збирали на самому святі[1096]

Як бачимо, основними завданнями Ставропігійської бурси в міжвоєнну добу стали виховання в москвофільському дусі й намаганням заміна цим освітнім закладом «русску» школи, якої в державі на той час не існувало. Від вступників вимагалися насамперед москвофільські погляди. Ставропігія утримувала ритуальну школу і бурсу. У першій вивчали греко-католицький обряд, церковний спів, тож багато випускників школи могли після закінчення працювати дяками. А бурса (гуртожиток, який надавали або безкоштовно, або за невелику плату) уможливлювала дітям із бідних селянських родин навчання у львівських освітніх установах: гімназіях, технічних і народних школах.

Викладання у школі російської мови та пропагування москвоофільських ідей негативно позначалося на світоглядному становленні молоді й суперечило національним інтересам українців.

Бурса «Народного дому». За своєю структурою та призначенням вона була подібною до Ставропігійської й у загальній системі державного шкільництва виконувала допоміжну функцію. З 1 вересня 1923 р. бурса працювала безперервно

[1093] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1316. Арк. 22 зв.
[1094] Там само. Спр. 30. Арк. 5.
[1095] Там само. Спр. 1295. Арк. 26.
[1096] Там само. Арк. 1, 4.

(на підставі статуту, затвердженого Галицьким намісництвом 1867 р., і «регуляміну», конфірмованого Львівським воєводством 29 серпня 1929 р.)[1097].

Фундуючи таку установу, члени «Народного дому» мали на меті підтримку малозабезпечених дітей із сімей русофільської орієнтації, які хотіли здобувати освіту в державних навчальних закладах. Бурса забезпечувала їх безплатним житлом та харчуванням, а деяких – лише харчами. Серед її пріоритетів було виховування молоді прихильниками москвофільських ідей. Задля цього впроваджено викладання таких обов'язкових предметів (їх у документації названо «домашніми», бо вивчалися тільки в бурсі), як церковнослов'янська і «русска» (тотожна російській) мови, а ще історія хорового й обрядового співу[1098]. Історія хронологічно охоплювала добу княжої Русі. Цей період найбільше цікавив москвофілів з погляду формування «русского» народу. «Русску» мову вони називали «рідною».

Викладачами цих предметів були відомі діячі москвофільського руху. Так, протягом 1928/29 навчального р. «домашні предмети» читали: російську мову – директор бібліотеки «Народного дому» А. Генсьорський, спів – М. Чучвара[1099]. З минулим Русі в 1932/33 навчального р. молодших учнів ознайомлював А. Копистянський, а старших – А. Генсьорський. Останній учив «питомців» і церковнослов'янської мови, щоб, ті, як сам пояснював, розуміли зміст богослужбових книг і молитов та «мали підставу для евентуального вивчення русского літературного язика»[1100].

Навчальний процес у бурсі контролювало керівництво Інституту, очолюване комісаром «Народного дому». Їхнім рішенням підпорядковувалися директор, настоятель бурси та бурсовий комітет. Упродовж 1928/29 навчального р., наприклад, до складу цього комітету входили член «Совіта» при урядовому комісарові «Народного дому» І. Липецький, а також В. Єлісевич, працівник бібліотеки «Народного дому» о. О. Григорович, секретар комітету М. Чучвара. Директором бурси в міжвоєнні роки був професор Адріан Копистянський, який

[1097] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 848. Арк. 1.
[1098] Там само. Спр. 857. Арк. 2.
[1099] Там само. Спр. 840. Арк. 1.
[1100] Там само. Спр. 846. Арк. 3.

усе про діяльність закладу доповідав урядовому комісарові, послу сейму М. Бачинському. На своїх засіданнях бурсовий комітет розглядав питання про прийняття і виключення вихованців, розмір платні, а також вирішував різні господарські проблеми.

Із відкриттям бурси бурсовий Комітет доручив нагляд над нею пану Панчкову і пані Панчковій. З часом члени Комітету розчаровувалися в Панчковому, який усе більше пиячив і так поблажливо ставився до вихованців, що серед них почалися крадіжки та інші переступи, котрі робили в подальшому неможливим розміщення ремісничої та шкільної бурс під одним дахом. З огляду на це, впродовж 1922/23 навчального р. відремонтували приміщення бурси на вул. Курковій, 14, і Кураторія Львівського шкільного округу запевнила, що керівником бурси для молоді середніх і професійних шкіл призначать кваліфікованого педагога (постанова від 25 травня 1923 р.)[1101].

На початку 1923/24 навчального р. урядовий комісар Народного дому відкрив бурсу за згаданою адресою тільки для молоді, яка вчиться в середніх та професійних школах. Її керівником став Дмитро Ключник, вчитель гімназії в Бережанах[1102]. Проте вже 28 травня 1926 р. на засіданні Ради, яке проводив комісар Народного дому М. Бачинський, було ухвалено просити професора Стапкова обійняти посаду керівника бурси замість Ключника[1103].

Настоятелями бурси ставали студенти різних факультетів Львівського університету: філософського – Іван Дуркот, юридичного – Олександр Дуркот, Микола Запоточний, С. Адріян Копистянський, Григорій Малець та ін.[1104]. Економічним відділом і діловодством завідував Микола Чучвара, а кухнею – Анна Мельник, якій допомагали вдова по священникові Антоніна Приплесь і кухарка Меланія Довганик. Усі вихованці бурси щодня відвідували державні освітні заклади[1105].

[1101] ДАЛО. Ф. 1. Оп. 52. Спр. 500 (Заявление правительственнаго управляющего делами русофильского товарищества «Народный дом» Бачинского о предложении ему отпуска и другие). Арк. 5.
[1102] Там само.
[1103] Там само. Спр. 501 (Заявление родственников служащих в Народном доме об оказании им материальной помощи и другое. 1926–1927). Арк. 7.
[1104] Там само. Спр. 840. Арк. 1.
[1105] Там само. Спр. 846. Арк. 1–2.

Директор контролював процес навчання та поведінку учнів. Він подавав на засідання комітету бурси звіт про стан закладу, визначав час для занять, праці й відпочинку, стежив, аби всі йшли до школи з виконаним домашнім завданням, був присутній при молитвах зранку й увечері, на сніданку, обіді й вечері, перевіряв, чи «питомці» лягають спати о 9-й вечора і чи без його відома не пропускають уроків.

Що два тижні директор повинен був довідуватися в учителів та керівників державних навчальних закладів про успіхи в науці й поведінку бурсаків, фіксувати ці відомості в окремому каталозі й подавати звіти префектові та комітету бурси, а також на вимогу батьків чи опікунів інформувати їх про їхніх дітей[1106].

Управа бурси оточувала молодших учнів опікою, допомагаючи їм в опануванні знань і контролюючи результати їхніх зусиль. Цю функцію покладали не тільки на настоятелів, але й на корепетриторів. Ними зазвичай були студенти. Про вчинки учнів у гімназіях і школах настоятелі дізнавалися, відвідуючи спеціальні інформаційні конференції, й передавали все це управителеві бурси[1107].

Аби підтримати селянських дітей, організували підготовчі курси при бурсі для тих, хто вступає до 1-го класу гімназії[1108]. Вихованці мали змогу поглиблювати свої знання, користаючи з бурсової бібліотеки[1109].

Окрім теоретичних знань, намагалися прищепити практичні навички, щоб приготувати учнів до самостійного життя, зокрема навчали популярної в той час кооперативної справи. Заснували кооператив, який забезпечував учнів шкільним приладдям[1110].

Цікавими є джерельні згадки про незвичні сеанси магії та телепатії, що проводилися для бурсаків. Один з них (Гдичинського) відбувся в бурсі 13 квітня 1929 р., за ціною 20 гр. з особи[1111].

[1106] Там само. Арк. 3.
[1107] Там само. Арк. 1–2.
[1108] Там само. Спр. 840. Арк. 6.
[1109] Там само. Спр. 846. Арк. 3–4.
[1110] Там само. Спр. 840. Арк. 5.
[1111] Там само. Арк. 6.

Виховання бурсаків здійснювалось у двох взаємопов'язаних напрямках – як законослухняних громадян Польської держави та свідомих прихильників русофільських ідей[1112]. Не випадково у звіті директора бурси А. Копистянського читаємо: «В наше дурное время среди воспитанниковь бурсы не намечалось никакихъ враждебныхъ выходокъ ни словомъ нѣ дѣломъ противъ Государства»[1113]. Будинок бурси прикрашали державними прапорами, а в честь уродин Юзефа Пілсудського бурсаки влаштували концерт з такою програмою[1114].

Комісарювання Михайла Бачинського, яке викликало невдоволення як українських демократичних сил так і русофілів з РСО, стало причиною критики також діяльності бурси Народного дому. Стаття в «Новому часі» – українському позапартійному часопису, фінансованому українською діаспорою США та Канади (виходив у Львові з 1923 р. за дорученням УВО), закликала батьків не посилати своїх дітей до цього закладу, вказуючи на низку його недоліків[1115]. 24 серпня 1932 р. комісар «Народного дому» М. Бачинський у цій же газеті спростував опубліковану нею інформацію про характер виховання в бурсі[1116].

Коли адміністратором «Народного дому» став Роман Вельпель, заговорили навіть про ліквідацію бурси. Від початку 1937 р. її справи провадив Роман Кокотайло, згодом Корнелій Драгомирецький[1117]. У 1936/37 навчального року установою керував Андріян Копистянський, префектами були Корнель Драгомирецький, Ярослав Фідик, лікарем – Микола Хиляк. Вихованців налічувалося 36[1118].

У зв'язку з рішенням Р. Вельпеля про закриття бурси, що пояснювалося санацією «Народного дому», 27 червня 1937 р. організували зібрання представників усіх москвофільських організацій і товариств. На ньому йшлося, що утримання бурси задля освіти селянських дітей є одним із завдань «Народного

[1112] Там само. Арк. 4.
[1113] Там само. Арк. 7.
[1114] Там само. Спр. 846. Арк. 7.
[1115] Не ломити душ. *Новий час*. Львів, 1932. 24 серп. Ч. 185.
[1116] Отже, не ломити душ! *Новий час*. Львів, 1932. 27 серп. Ч. 188; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 880. Арк. 2.
[1117] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 849. Арк. 3.
[1118] Там само. Арк. 4.

дому»[1119]. У липні 1937 р. воєвода дав відповідь Р. Вельпелю, що дозволяє діяльність бурси[1120]. Тож 1937 / 38 навчальний рік у ній таки почався (тоді в закладі був 21 хлопець)[1121].

Як уже згадувалося, у бурсі викладали т. зв. домашні предмети, зміст яких мав сприяти формуванню москвофільських переконань. Уроки з історії Русі (від давніх часів до XIV ст.) відбувалися один раз на тиждень (щонеділі); російської – двічі. Така кількість годин викладання мови та історії, безперечно, не була достатньою для належного засвоєння цих дисциплін.

Вивчення російської мови поділялося на два етапи – оволодіння навичками читання, а потім письма. Навчання велося на базі підручників, виданих у Росії. Перша, наймолодша, група учнів вчилася читати за підручником М. Бунакова «Азбука и уроки чтенія и письма» (1871)[1122]. Цей російський педагог розробив детальну методику пояснювального читання[1123], відповідно до дидактичних і методичних засад К. Ушинського. Друга група (для старших) опановувала ази читання за допомогою книжки іншого російського педагога О. Баранова (1844–1911) під назвою «Наше родное. Русский и церковно-славянский букварь и сборник статей» (Москва, 1909). Третя група (другий ступінь навчання) здобувала базові знання, користуючись «Русскім букварем для обученія письму і чтенію» В. Вахтерова. Четверта, найстарша, група учнів засвоювала всі правила правопису та навчалася письмового й усного переказу на матеріалах видання Євгенії Акінф'євої «Моя первая книга»[1124]. Через вивчення алфавіту, відбувалося ознайомлення з «алфавітом культури», що, згідно з авторським задумом, мало запобігти розчиненню в іншокультурному середовищі[1125]. Для москвофілів такий буквар також міг стати заборолом проти впливів інших культур – польської та української.

[1119] Там само. Спр. 881. Арк. 2.
[1120] Там само. Арк. 4.
[1121] Там само. Спр. 860. Арк. 1–2.
[1122] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 840. Арк. 4.
[1123] Соловьева В. Д. Педагогические взгляды и деятельность Н. Ф. Бунакова…
[1124] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 840. Арк. 4.
[1125] Безрогов В., Баранникова Н. Между памятью и улицей: букварь в русской эмиграции как литература (не)возврата. *Вестник РГГУ. Серия «Литературоведение. Языкознание. Культурология*». Москва, 2019. С. 40–64.

Подеколи в бурсу для читання лекцій запрошували різних учених, однак не завжди це були представники москвофільства. Скажімо, наприкінці 1933 р. лекцію про «Руську Трійцю» бурсакам прочитав професор В'ячеслав Заїкін (1896–1941)[1126]. Цей знаний український історик-правознавець, автор праць з історії державності й історії Церкви в Україні, в одному зі своїх виступів назвав гетьманів Івана Мазепу та Пилипа Орлика великими українськими патріотами[1127].

Значна увага в бурсі приділялася музичним дисциплінам. Щотижня відбувалися по три уроки співу й по одному – теорії музики для учнів молодших класів, а репетицію хору проводили двічі на тиждень. У 1928/29 навчальному році спів викладав слухач Вищого музичного інституту Микола Чучвара, який зорганізував хор із 36 учнів (згодом – 45). В їхньому репертуарі були «великоруські та малоруські» пісні («Ой чумаче, чумаче», «Добрий вечір, дівчино», «Чом, чом не прийшов», «Пора за Русь», «Чумарочка», «Віє вітер, віє буйний», «Кед ми прийшла карта» та ін.), а також багато духовних – колядки, богоявленські тропарі, воскресні й богородичні пісні, літургійні піснеспіви тощо.

Оркестром мандоліністів керував Ярослав Фидик, студент Політехніки. Складався цей музичний колектив із 18 учнів, четверо з яких грали на гітарах, решта – на мандолінах. Оркестранти вивчали «в'язанку великоруских і малоруских пісень»[1128].

Наявність у репертуарі релігійних творів передбачала залучення вихованців бурси до різних релігійних та світських заходів під егідою русофільських товариств і РСО. Наприклад, хор бурсаків співав панахиду на похороні В. Лаголи 15 квітня 1929 р., на могилах заслужених членів «Народного дому» на Личакові 19 і 27 березня 1934 р. та в перший день Зелених свят[1129]. У 1929 р. бурсаки відспівали заупокійну по своєму померлому товаришеві С. Тиблевичеві в Трьохсвятительській каплиці. Були вони й на Літургії в Успенській церкві до

[1126] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 846. Арк. 3.
[1127] Портнов А. Історії істориків. Обличчя й образи української історіографії XX століття. Київ, 2011. С. 107–141.
[1128] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 846. Арк. 3–4.
[1129] Там само. Спр. 840. Арк. 5.

сторіччя від дня народження І. Шараневича, вшанувавши в такий спосіб «пам'ять відомого суспільного діяча та історика Галицько-Волинської Русі»[1130].

Виступав хор і під час Святомиколаївського вечора 18 грудня 1933 р. (відбувався в залі «Народного дому») та концерту на честь маршала Пілсудського 19 березня 1934 р.[1131] На цих двох урочистостях і на концерті в рамках Талергофського з'їзду 31 березня 1934 р. грав також оркестр мандоліністів[1132].

Участь у таких заходах, на думку членів «Народного дому», виховувала в бурсаків повагу до видатних діячів москвофільського руху, до релігії, релігійних свят та звичаїв, а отже, формувала свідомих адептів москвофільства. Бурсова управа намагалася прищепити молоді любов до народних свят і традицій москвофільських товариств. Тому обов'язковим складником усіх цих акцій була лекція про москвофільську течію або історичні події, потрактовані у відповідному контексті. 18 січня 1929 р., для прикладу, коли в їдальні бурси всі зібралися на Щедрий вечір, присутні на ньому члени правління «Народного дому» І. Ліпецький і Д. Яблонський розповіли про суть «русскої» ідеї[1133].

Виховання у патріотичному дусі розглядали як важливу ділянку своєї діяльності й українофільські навчальні заклади. Однак ідейні відмінності між політичними рухами обумовлювали вибір різних святкувань і вшанування інших героїв. Так, у гімназіях «Рідної школи» відзначали роковини боїв під Крутами та Базаром, ювілей «Просвіти», День матері, проводили заходи на честь Шевченка, Стефаника, Лисенка, Мазепи й ін.[1134] Натомість вихованців москвофільських бурс єднало з іншими українськими закладами лише свято Миколая.

У міжвоєнний період численність учнів бурси складала: 1928/29 навчальний р. – 67 осіб; 1929/30 – 58; 1930/31 – 65; 1931/32 – 65; 1932/33 – 62; 1933/34 – 64; 1934/35 – 65; 1935/36 – 52; 1936/37 – 38[1135]. У 1928–1936 рр. їх середня кількість залишалася сталою – понад 60 осіб, різке зниження цього числа в 1936/37 навч. р. було пов'язане з економічною кризою, внаслідок

[1130] Там само. Арк. 6.
[1131] Там само. Спр. 848. Арк. 1.
[1132] Там само. Арк. 7; Спр. 846. Арк. 3–4.
[1133] Там само. Спр. 840. Арк. 6.
[1134] Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). Івано-Франківськ, 1994. С. 129.
[1135] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 848. Арк. 1.

якої зменшився наплив дітей із сільської місцевості, та фінансовою санацією «Народного дому», що спонукала батьків віддавати своїх синів до Ставропігійської бурси[1136].

У 1928/29 навчальному р. (показники різняться із попередніми даними – ймовірно, через те, що деяких учнів було звільнено) у бурсі налічувалося 80 вихованців. Із них: 4 вступили в народні школи; 7 – на підготовчі курси в перший клас гімназії; 40 – у гімназії; 16 – у промислові училища; 5 – у комерційні училища; 8 – в учительську семінарію. Найбільше бурсаків, як бачимо, навчалися в гімназіях, чимало було й тих, хто опановував професії з різних сфер промисловості та комерції, що свідчило про зростання інтересу українців до економічних спеціальностей. За соціальним складом це були: сини селян – 51; священників – 13; робітників– 6; чиновників – 5; учителів – 2; залізничників – 2; поліцейських – 1[1137]. Якщо хлопець не вчився, то його, за згодою батьків, віддавали в ремісничу бурсу.

На 1933/34 навчальному р. до цього закладу було прийнято 72 учні, відраховано – 8. Із тих 64, що залишилися, 42 походили з родин селян, 11 – священників, 4 – залізничників, 3 – ремісників, ще троє були синами поміщика, фермера та полковника[1138] .

Залучені щойно джерела показують, що найбільший відсоток вихованців бурси складали в цей час діти селянського походження, на відміну від XIX ст., коли домінували вихідці зі священничих родин.

Народний дім утримував лікаря, який за потреби приходив на допомогу хворим учням[1139], а також стежив за кількістю і якістю їжі, необхідної для фізичного розвитку вихованців[1140]. Упродовж 1928/29 навч. р. обов'язки лікаря виконував Іван Гриновецький, а під час його хвороби – Чемерис.

Перед святом і неділею під опікою наставників учні йшли на Кайзервальд, де грали у футбол. У бурсі діяв спортивний гурток «Святогор», який

[1136] Там само. Арк. 1.
[1137] Там само. Спр. 840. Арк. 7.
[1138] Там само. Спр. 846. Арк. 8.
[1139] Там само. Спр. 868. Арк. 1.
[1140] Там само. Спр. 835. Арк. 4.

організовував ігри на відкритому повітрі. У зимову пору вихованці користали з ковзанки, облаштованої на подвір'ї їхнього закладу[1141].

Не всі бурсаки були забезпечені одягом. Траплялося, що через відсутність теплого вбрання вони навіть не могли виходити на вулицю, у ч. ч. й для участі в різних заходах. Не випадково в морозний день 19 січня 1929 р. на урочистому водосвятті, влаштованому військовими на Марійській площі, були присутні лише добре одягнені учні загальною чисельністю 20 осіб[1142].

Життя в бурсі регламентувалося внутрішнім «регуляміном», затвердженим 17 вересня 1928 р. Як і в інших аналогічних закладах, цей документ був покликаний забезпечити порядок і привчити вихованців до організованості. Встановлювався не лише точний час занять, але й відпочинку, що призначався для зміцнення здоров'я . У гарну погоду відпочинок відбувалася у дворі біля головної будівлі Інституту або на Кайзервальді, а в холодні зимові дні – у великій кімнаті[1143].

Таким чином, бурса «Народного дому», як і Ставропігії, відігравала допоміжну роль у системі державного шкільництва. Основним завданням було надання малозабезпеченим дітям з сімей москвофільської орієнтації можливості здобувати освіту в державних навчальних закладах. Запровадження таких обов'язкових предметів, як російська й церковнослов'янська мови та історія (головно періоду Київської Русі), мало мету виховати переконаних москвофілів.

*Студентське товариство «Друг»***.** Створене ще 1894 р. на базі Академічного гуртка, це товариство відновило свою діяльність у 1924 р. Його декларована мета – надати можливість молоді (москвофільській) здобути вищу освіту й підготувати її до майбутньої суспільної діяльності. Проте основним завданням була підготовка «свідомих русских» культурних сил. Засобами для досягнення цих цілей мали слугувати бібліотека, читальня, різні читання, лекції, літературні вечори, концерти і т. п. Допомогу Товариству надавав Народний дім, у якому був гуртожиток на 60 осіб, Товариство «Руских дам», що утримувало

[1141] Там само. Спр. 846. Арк. 3–4.
[1142] Там само. Арк. 6.
[1143] Там само. Арк. 3.

дешеву їдальню, де могли харчуватися бідні студенти. А Ю. Ясеницький пожертвував свій будинок на облаштування «Дома русской студенческой молодежи»[1144]. Голова Товариства Р. Луцик ініціював створення Залізного фонду, завдяки чому накопичився капітал, який використали на утримання власної їдальні, коли в 1927 р. Товариство «Русских дам» відмовило їм у таких послугах[1145]. Мало власні періодичні видання: «Рассвѣт», «На рубежѣ» та «Огни».

З ініціативи студентів історико-філологічного факультету при товаристві «Друг» засновано гурток любителів історії та словесності (опанування знань у цих двох царинах відбувалося з акцентом на історії та словесності Галицької Русі, періоду, який особливо культивували русофіли). У 1938 р. вирішили створити ще ряд гуртків: юристів, студентів Ветеринарної академії, студентів медицини і фармацевтів, студентів вищого комерційного училища, студентів університету фізичних, математичних та гуманітарних дисциплін. Члени цих гуртків повинні були проводити диспути, на яких виголошували доповіді на політичні теми. Мовою спілкування була визначена російська, однак нею мало хто володів, тому виділ організував відповідні курси, які проводив С. Бендасюк[1146].

Із 1936 р. Товариство провадило екскурсії та літні табори, ввело до своїх традицій шорічні Андріївські вечорниці (12 грудня), День «русской» культури (початок червня), репрезентаційний бал (1 лютого), а також окремі ювілейні заходи, як-от вечір, присвячений 100-річчю від дня народження І. Наумовича, вечір з нагоди 30-літньої діяльності М. Глушкевича тощо[1147].

1938 року Міністерство віровизнань у Польщі видало розпорядження, згідно з яким кожне студентське товариство мало діяти в межах одного закладу. «Другу» вдалось домогтися непоширення на нього цієї вимоги – до його складу й надалі входили студенти різних вищих навчальних закладів[1148].

[1144] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 506. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 2.
[1145] Див.: Матюшко Л. Діяльність москвофільського студентського товариства Друг у міжвоєнний період. *Шляхами історії*: *наук. зб. історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка* / [упоряд. О. Сухий]. Львів, 2004. С. 310–322.
[1146] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 506. Оп. 1. Спр. 25. Арк. 4.
[1147] Там само. Спр. 164. Арк. 4, 16.
[1148] Див.: Матюшко Л. Діяльність москвофільського студентського товариства Друг… С. 310–322.

Серед членів Товариства були студенти Львівського університету, Політехнічного інституту, Ветеринарного інституту, Комерційної академії. У 1924 / 25 р., наприклад, їхня кількість становила 156 осіб, з-поміж яких 54 навчалися в Політехнічному інституті, 38 – на філософському факультеті університету, 32 – на юридичному, 27 – на медичному, 5 – у Ветеринарному інституті[1149].

Після відмови від москвофільської ідеології партією «Народна воля», товариство «Друг» на засіданні 8 червня 1926 р. заборонило своїм членам брати участь у роботі цієї партії, оскільки та «заявила за украинское національное движеніе, срывая с русскимъ національнымъ двіженіем»[1150].

Об'єднуючи й матеріально підтримуючи москвофільську молодь, що здобувала вищу освіту, товариство «Друг» уже з студентських років готувало переконаних москвофільських діячів. Як і всі їхні товариства, просвітницькі мали поділені між собою функції. Так, «Русская школа» займалася влаштуванням бурс. Виховання дошкільної молоді було доручено «Обществу Русских дам», студентської – «Другові», селянської – Товариству ім. М. Качковського.

«Общество русских дам». Товариство було засноване письменницею Клавдією Іванівною Алексевич у 1878 р. у Львові при Успенській церкві. До його складу входили переважно дружини й доньки членів Ставропігійського інституту. Вони мали культивувати «старорускі» звичаї та обряди. Крім того, силами цих жінок у стінах Ставропігійського інституту влаштовувалися вечори та бали, на які запрошували інших представників москвофільства[1151].

1920 року Товариство було реактивоване польською владою, а 1923 р. його діяльність знову відновили. Локалізувалося воно в приміщенні Народного дому на вул. Курковій, 1. «Русскі дами» декларували свою інституцію як доброчинну та культурно-освітню. Кількість їхніх вихованок пересічно становила від 20 до 50 (26 – у 1923 р., 50 – у 1924 р., 35 – у 1930 р.). Це були вихідці з бідних сімей та

[1149] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 506. Оп. 1. Спр. 90. Арк. 2.
[1150] Там само. Спр. 14. Арк. 2.
[1151] Киричук О. Ставропігійський інститут у Львові…

сироти. Їх навчали гри на фортепіано, співу, релігії тощо[1152], виховуючи на засадах любові до ближнього, шанування законів держави і права народів, які населяють край[1153]. Серед вихованок пансіону були й студентки Львівського університету (скажімо, у 1925 р. з 23 – 7)[1154].

Очолила відновлене в міжвоєнний період Товариство Іванна Лагола. 20 червня 1924 р. вона підписала регулямін для «настоятельниці». Відповідно до цього документа, настоятелька була зобов'язана вести нагляд за навчанням вихованок, спостерігати за їхньою поведінкою, строгим дотриманням денного розпорядку[1155]. Настоятелька фактично завжди була поруч зі своїми вихованками, коли ті перебували не в навчальному закладі: спала з ними в одній кімнаті, харчувалася за спільним столом, брала участь у спільній молитві, ходила з ученицями на всі шкільні конференції (їхні результати записувалися нею у спеціальній книзі) та на прогулянки, була присутня при відвідинах дівчат родичами. В її обов'язки входило також берегти бібліотеку пансіонату і записувати, яку книгу кому видано, а ще купувати всі шкільні приладдя і засоби для рукоділля. Коли вихованки у вихідні дні відвідували своїх родичів і знайомих (їх перелік визначали батьки), їхня наставниця стежила, щоб дівчата не йшли самі – їх мали і забрати, і відвести назад до пансіонату ті, хто їх гостив. Власне настоятелька вчила цих юнок доброго поводження одна з одною та з іншими людьми[1156].

Серед наставниць пансіонату міжвоєнної доби знаходимо такі прізвища: пані Козакевич, Цибик, Гошовська та ін. Тривалий час головою Товариства була І. Лагола, а 1930 р. вибрали нове керівництво товариства у складі: Стефанія Кунінська, Фугенья Медвецька, Ірина Заяць та ін..[1157].

Батьки (чи опікуни, які виконували їхню роль) сплачували за перебування своїх дітей у пансіонаті щомісячно (від плати звільнялися лише сироти), а також за послуги лікаря, якого призначало товариство, за відвідування кінотеатрів,

[1152] ДАЛО. Ф. 300 (Общество русских дам во Львове). Оп. 1. Спр. 1. Арк. 3–4.
[1153] Там само. Арк. 37.
[1154] Русскій голос. 1926. 25 янв. Ч. 142.
[1155] ДАЛО. Ф. 300. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 5.
[1156] Там само. Арк. 1–2.
[1157] Там само. Спр. 2. Арк. 27 а.

театрів, концертів (а оскільки такі культурні програми відпочинку передбачали супровід настоятельки, то батьки платили і за її квиток)[1158].

У «Товаристві Русских дам» уроки з російської мови відбувалися двічі на тиждень. Окрім того, було «введено в пансіонаті розмову тільки на русскім літературнім язику»[1159].

Активізувало дозвілля вихованок створення в 1930 р. балалаєчного оркестру[1160]. 6 червня 1928 р. відзначали 50-ту річницю заснування Товариства. Відтоді такі урочистості відбувалися щороку. З цією метою створили спеціальний комітет з влаштування вечорів[1161]. У 1929 р. спільно з «Руским казино» провели «чайний вечір», на якому представлено п'єсу Клавдії Кукашевич «Веселі дні»[1162]. 1 березня 1929 р. відбувся бал-маскарад, а 21-го – вечір «русскої» дитини. Проводили також традиційні Маланчині вечори 13 січня[1163].

1929 року Товариство організувало курси крою і шиття в домі К.Пелехатого. Курси мала вести Тетяна Мефодіївна Гриник, колишня вчителька народних шкіл в Росії[1164]. Наступного року членкині Товариства влаштували курси крою та шиття у тих селах, де існувала читальня ім. М. Качковського. Однак реалізувати задум не вдалося, бо навчання було платне й охочих опанувати кравецьку справу не знайшлося[1165]. Згодом, у 1932 р., 1933 та 1936 рр., курси були організовані знову у Львові.

У 1930-х рр. Товариство зіштовхнулося з проблемою скорочення кількісного складу й вирішило збільшити його за рахунок демократизації соціального статусу своїх членкинь. Змінивши назву на «Русских жінок», склали новий статут, за яким основною метою тепер стала народна просвіта[1166]. Жінки

[1158] Там само. Спр. 6. Арк. 4.
[1159] Там само. Спр. 1. Арк. 48.
[1160] Там само. Арк. 48.
[1161] Русскій голос. 1923. 6 янв. Ч. 1.
[1162] Русскій голос. 1923. 10 февр. Ч. 11.
[1163] Русскій голос. 1936. 4 окт. Ч. 38.
[1164] ДАЛО. Ф. 300. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 4.
[1165] Там само. Спр. 1. Арк. 46.
[1166] Земля і Воля. 1936. 28 черв. Ч. 24.

об'єднувалися задля культурно-просвітньої, релігійної та доброчинної діяльності[1167]. Статут був затверджений 24 березня 1939 р.

Такі радикальні зміни свідчать про зниження популярності цього товариства, що корелює із загальним занепадом популярності всього москвофільства. Як і бурси при інших товариствах цієї суспільно-політичної течії, «Общество русских дам» підтримувало молодь – дівчат, які прагнули навчатися, забезпечуючи їх місцем проживання, харчуванням, влаштовуючи дозвілля тощо. При цьому обов'язковими, як і в бурсах, були предмети (російська мова, історія), що мали виховати в дівчат чіткі москвофільські переконання.

Зміна назви й розширення соціальної бази Товариства відображали також трансформацію феміністичних ідей серед москвофільського жіноцтва: від замкнутого кола («дами») до ширших середовищ (жінки загалом). З погляду ідеології та національної ідентифікації, ідеї москвофілок, які видавали свій «Очаг», були альтернативою ідеям українофільських феміністок, які утворили Союз українок (Мілена Рудницька, Олена Кисілевська, Софія Парфанович, Софія Яблонська та ін.) і групувалися, зокрема, довкола львівського журналу «Нова хата» та коломийської «Жіночої долі». І ті, і ті апелювали до категорій народності, нації, народу – з одного боку, та проблем жіночого руху – з іншого[1168]. Однак якщо українофільські феміністки цікавилися українською культурою, піснею, народним одягом, архітектурою, вишивкою, намагаючись їх активно пропагувати, то москвофільські довгий час зверталися радше до елітарної російської еміграційної / «русской» й почасти західноєвропейської культури, хоча інколи мотиви москвофілок та українофілок перетиналися (наприклад, окремі публікації В. Свенцицької про жіноцтво бачимо і в «Очазі», і в «Новій хаті»). Москвофільський фемінізм, як і українофільський, мав своїх промоторів та історіографів у пресі, таких, скажімо, як дружина голови товариства «Друг» Романа Луцика Ірина / Ірена Подлуська (у міжвоєнних виданнях – Подлусская). У спеціальній статті вона виводила генезу москвофільського фемінізму через

[1167] Очаг. 1937. Апр. Ч. 4.
[1168] Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині…

молодіжне його крило – членкинь товариства «Друг» (М. Ясеницьку, Н. Семенову), «Кружка русских девушек» (Н. Несторович-Гіссовську, Д. Копистянську, А. Бичковську, О. Шерешинську, О. Дем'янчик, І. Андрухович, І. Подлуську, Д. Яворську, Н. Ольшанську), які репрезентували ідею вищої освіти для жінок-русофілок 1920–1930-х рр. Авторка публікації підкреслювала, що міжвоєнні студентки-москвофілки ще прогресивніші й активніші, тож і займають щораз то більші ніші в русофільських (первісно чоловічих) товариствах[1169]. Можна підсумувати, що така присутність жінок-активісток у міжвоєнних Москвофільських організаціях мала як молодіжні, новаторські (умовно прогресивніші) форми (йдеться, зокрема, про жіноче крило товариства «Друг»), так і відносно традиційні, умовно консервативніші, які представляли фемінізм початку XX ст. (як Общество Русских дам).

6.2. Патронат Ставропігійського інституту над Львівською Успенською церквою й обрядові дискусії ГКЦ

Внутрішня організація Ставропігії залишалася майже незмінною більше 400 років, сягаючи своїми традиціями часів пізнього середньовіччя й раннього нового часу. У міжвоєнний період процедура прийняття в члени Інституту, складання присяги, проведення загальних зборів також були, фактично сталими.

Польська влада, як і австрійська, надала дозвіл на існування Ставропігії, при цьому не вимагаючи одразу складання статуту. Зберігся лише чорновий варіант цього статутного документа, укладеного на підставі статуту 1912 р., на друкованому примірнику якого і зроблено доповнення вручну. У кінці цієї чернетки поставлено підпис сеньйора Миколи Третьяка і дату – 17 січня 1930 р.[1170]. У самому документі зазначалося, що він постав на основі статутів давнього братства, декретів константинопольських патріархів (1586, 1589 рр.), польських королів та австрійських імператорів (надвірного декрету Йосифа II від 7 жовтня 1788 р. й

[1169] Подлусская И. Нѣсколько словъ объ участиии женщинъ въ жизни галицкого студенчества въ Галичинѣ. *Вешнія воды: сб. ст., посвященныхъ шестидесятилѣтію Общества русскихъ студентовъ «Другъ» («Академическій кружокъ»), 1871–1931* / редкол.: Л. Я. Луцык, О. Ю. Луцык, Р. Я. Луцык, Р. Г. Максимович, М. О. Онышкевич, Н. Н. Рагозин, Ф. Е. Хиляк. Львов, 1932. VII, 197, [1] с.
[1170] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 72.

губернського рескрипту від 23 жовтня 1788 р.)[1171], інших офіційних актів. Свій характер Інститут визначав як релігійний, освітній, культурний і гуманітарний[1172].

Завдання Ставропігії майже не змінилися: вона надалі позиціонувала себе захисником греко-католицької віри «русского народу», якому прагнула також допомагати в культурному, освітньому, релігійному й моральному розвитку. Незмінним залишався і принцип членства за релігійною, національною та соціальною ознаками. Членами Ставропігії могли стати особи світські, «русской» народності та греко-католицького віросповідання, «котрих освіта і матеріальний стан могли б бути корисними для Інституту». Такі вимоги до кандидата забезпечували Ставропігії, впродовж усього її багатолітнього існування, статус замкнутої елітарної інституції. До того ж, для вступу до неї потрібно було також рекомендації двох ставропігійських діячів, це вже передбачало певні родинні чи товариські зв'язки. Приймали до Інституту на загальних зборах[1173].

Очолював інституцію сеньйор, його заступниками були два віцесеньйори. Головний очільник Ставропігії (а в разі його відсутності – один із віцесеньйорів) репрезентував Інститут у зовнішніх взаєминах[1174]. Багаторічним сеньйором Ставропігії (1924–1930) був Микола Григорович Третьяк – юрист за фахом[1175]. Тривалий час обіймав посаду сеньйора й Антоній Осипович Гулла – вищу освіту здобув на юридичному факультеті Львівського університету[1176]. Збереження внутрішньої організації Ставропігії протягом понад чотирьох століть засвідчує унікальність цієї установи, що не має аналогів в українській історії.

Упродовж усього XIX ст. Ставропігійський інститут володів нерухомістю та численними фондами, котрі приносили великі доходи, забезпечуючи його культурно-просвітню діяльність. Разом з іншими москвофільськими товариствами (Народний дім, Галицько-руська Матиця, Товариство ім. М. Качковського та ін.) він творив міцну фінансову базу для русофільського руху.

[1171] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 2–3.
[1172] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 4.
[1173] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 66.
[1174] Отчеть о состояніи Ставропигійскаго Института оть Фомина воскресенія (8 мая) 1932 до Фомина воскресенія (23 апрѣля) 1933. Львовъ, 1934. С. 99; Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за время от 12 н. ст. мая 1929 по 27-е апрѣля 1930 года. Львовъ, 1931. С. 115.
[1175] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 163. Арк. 91.
[1176] Там само. Арк. 113.

Згідно зі статутом Ставропігії, для досягнення її мети слугували такі заклади: храм Успіння Пресвятої Богородиці з дзвіницею та вежею Корнякта, ритуальна школа й бурса, друкарня й літографія, книгарня, музей, архів, будинки, а також фонди для стипендій і допомог, дари, записи, фундації тощо. Зі своїх надходжень Інститут повинен був покривати витрати на церкву, богослужіння, бурсу, збагачувати музей і архів та ін.[1177]

У міжвоєнний період Ставропігія продовжувала відстоювати своє право патронату над Успенським храмом, отримане ще в кінці XVIII ст. До її компетенції належала, зокрема, презентація пароха та двох священників цієї церкви. Із трьох кандидатів, запропонованих консисторією, Інститут обирав одну. Консисторія могла схвалити або опротестувати це рішення[1178]. Проблема полягала у тому, що в аналізований період право Ставропігії призначати пароха було лише формальним, насправді ж це питання вирішувала сама консисторія. Як слушно зазначив І. Шараневич, ще стосовно справ Ставропігійського інституту XIX ст., що існували вони лише в теорії: «Многіи изъ общенародныхъ правъ Ставропигійского братства, хотя въ теоріи еще существуютъ, уже не приводяться більше въ дѣйствіе но прочнѣ перемѣны церковныхъ и общежительныхъ порядковъ, которая-то перемѣна наступила по принятіи церковной уніи львовскмъ ставропигійскимъ братством и по присоединеніи Галицкой Руси къ Австрійской Державѣ»[1179].

Згідно зі статутом Ставропігійський інститут був не лише патроном церкви, але її повним власником. До його обов'язків входило покривання видатків на утримання храму, каплиці і вежі (якщо призначені на цю мету поточні церковні доходи, пожертви і легати не будуть достатніми), управління маєтками церкви та парафії. Він також міг висловити свою позицію щодо претендентів на посади єпископа і митрополита[1180]. Відповідно до конкордату 1925 р., між Польською

[1177] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6 (Статут). Арк. 24.
[1178] Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). С. 50.
[1179] Шараневичъ И. Введеніе. *Юбилейное изданіе въ память 300-лѣтняго основанія Львовского Ставропигійского братства*. Львовъ, 1886. Т. 1. С. XIX.
[1180] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 6. Арк. 64–65.

державою і Ватиканом право патронату державне чи приватних осіб, залишалося в силі[1181], аж до укладення нової угоди.

По смерті пароха о. В. Давидяка митрополичий ординаріат запрезентував пароха сам, без погодження зі Ставропігією. Після її протесту до воєводства, воно повідомило поставленому таким чином парохові у затвердженні й підтримало Ставропігійський інститут. Митрополичий ординаріат вніс з приводу цього рішення рекурс у міністерство, котрий було відхилено. З огляду на це, парафія офіційно вважалася вільною, проте митрополичий ординаріат відмовлявся оголосити новий конкурс. За презентований парох тільки виконував обов'язки настоятеля парафії. На знак протесту на загальних зборах Ставропігії її члени відмовились від артосу, який завжди в час таких зібрань роздавав священник Успенської церкви, через незгоду із кандидатурою отця-українофіла Д. Лопатинського, призначеного ординаріатом[1182].

11 квітня 1925 р. Ставропігійське керівництво звернулося до митрополита з проханням дозволити о. Т. Мишковському прийти на засідання Братства, відслужити службу і роздати артос, оскільки парафіяльне духовенство вкрай вороже налаштоване проти Ставропігії і не бажає вступати з нею «въ какое нибудь соприкосновеніе»[1183], однак отримало відмову. Демонструючи певну лояльність до русофільської верхівки Ставропігійського інституту, греко-католицька церковна ієрархія не бажала сприяти священникам-москвофілам і не давала дозволу на зайняття ними парафії Успенської церкви[1184].

Члени Ставропігії сподівались, що справу заміщення цієї парафії буде успішно вирішеною за допомогою Римської курії та за посередництвом нунціятури у Варшаві. Всі заходи Інституту – здійснені в цьому напрямку за посередництвом нунція, виявилися безрезультатними[1185].

[1181] Бачинський А. Конкордат заключний між Апостольською столицею а президентом Річипосполитої Польської дня 10 лютого 1924, ратифікований польським соймом і обовязуючий з днем 2 серпня 1925. Львів, 1925. С. 9.
[1182] Общее собраніе членовь Ставропигійскаго Института во Львовѣ. *Русскій голос*. 1924. 11 мая. № 13.
[1183] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 998. Арк. 10.
[1184] Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1914–1925). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. С. 165.
[1185] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1926–27. Львовь, 1927. С. 57.

9 лютого 1927 р. нунціатура у Варшаві надіслала до Ставропігійського Інституту лист про вакантну парафію Успенської церкви, у якому зазначалось, що не відмовляючи Інститутові у праві патронату, і вважаючи парафію все ще заміщеною, вирішено що теперішній настоятель парафії о. Д. Лопатинський повинен виконувати всі доручені йому митрополичим ординаріятом функції[1186]. Апостольський престол 19 грудня 1927 р. розпорядився, що парох Лопатинський іменований Львівською консисторією залишається при всіх своїх правах та обов'язках. Однак у листі до митрополита Шептицького пронунцій Апостольської нунціятури в Польщі Л. Ляурі 9 лютого 1927 р. підкреслив, що «… є волею Апосто[льського] Престола, щоби українське братство або Інститут Ставропігійський у городі Львові під титулом або візуванням Успення Пречистої Діви Марії було реституоване Польським Урядом до давного стану під виключною властию церковною зі всіма правами і добрами також рухомими до него приналежними». Пронунцій просив митрополита пояснити відмінність між давнім станом Ставропігійського Інституту, і тогочасним, залежність від світської влади, які права Інституту, невизнані або забрані Польським урядом[1187]. Рекурс, внесений Інститутом проти порушення його вікового права, не було залагоджено нунціятурою у Варшаві як сподівалися члени Ставропігії у липні 1925 р[1188]. Апостольська нунціятура була прихильна до них і навіть засвідчила готовність задовольнити їхні прохання, але остаточне рішення залишалось за греко-католицьким ординаріатом.

Найбільше Ставропігію не влаштовувало те, що консисторія призначала священників українофільських переконань. Москвофіли обурювались, що з листопада 1928 р. в Успенському храмі Ставропігійського інституту «своевольно назначенный украинофильствующей консисторіей причт из сепаратистов» посилює ворожість між вірними. Призначення настоятеля парафії, проти волі та згоди Ставропігії, як власника церкви суперечило основному правилу, що регулювало цю процедуру, і на думку москвофілів, вказувало на вороже

[1186] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1927 / 28. Львовь, 1928. С. VII.
[1187] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 201. Оп. 16. Папки 55. Спр. 1816. Арк. 59.
[1188] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 24. Арк. 5.

ставлення уніатської митрополії до «русских» парафіян. На сторінках своєї газети «Русское Слово» москвофіли наголошували, що Інститут мав би рішучіше відстоювати свої права і звернутися до митрополита не з чолобитною, а з ультиматимом про насильно нав'язаний йому причт. У разі неприйняття ультиматуму слід було б закрити церкву, поки це питання не розгляне Рим, який за певних зусиль членів Інституту, задля власного інтересу і уникнення чвар спонукав би Львівську митрополію до коректної поведінки щодо Ставропігії. Неодноразові звернення до митрополита (1928, 1929) у цій справі залишилися без відповіді. Безлад в Успенській церкві, стверджували москвофіли, веде до занепаду унії і посилення римо-католицизму в Галичині. Тому Інститут повинен просити свого законного антіохтійського патріарха, щоб той разом із сербським патріархом і главою Англіканської церкви, подбати про долю Ставропігії. Беручи до уваги виняткову турботу кентерберійського архиєпископа про духовне благо «русскаго» народу, таке прохання Ставропігії мало б успіх. У протилежному разі їй краще закрити храм і використовувати його для своїх потреб, йшлося у москвофільському виданні[1189].

У парафії при церкві Успенія адміністратором і надалі був о. Дем'ян Лопатинський, кандидатуру якого Ставропігія опротестувала у Ватикані 1926 р. Він мав двох співробітників – о. Еміляна Горчинського та о. Степана Васильєва Василіва. Керуюча рада виступала проти введення третього співробітника Петра Дзєдика, викладача Закону Божого і вимагала від парафіяльного уряду, щоб виселив його з парафіяльної квартири. 3 березня 1932 року на засіданні цієї ради було ухвалено, що Інститут знову покриватиме витрати на закупівлю церковного вина і прання (в сумі 20 злотих щомісячно), за умови, що у церкві не запроваджуватимуть жодних змін без відома Інституту. Зауважимо, що витрати на храм становили постійну статтю видатків Ставропігії. У 1931 році зокрема, 562 709 злотих[1190], у 1932 р. – 1 288 466 злотих[1191]. Інститут утримував три

[1189] Как быть? *Русскій голос.* 1929. 8 дек. № 96 (388).
[1190] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 29. Арк. 6.
[1191] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1928 / 29. Львовь, 1929. С. LXXYI–LXXYII.

квартири для парафіяльного духовенства, квартиру для дяка, якому платили 60 злотих щомісячно, мешкали двоє дячків в інститутській бурсі.

25 березня 1930 р. Ставропігію відвідав греко-католицький єпископ Микита Будка. Він пообіцяв розглянути питання настоятеля цієї парафії[1192]. У 1934 р. Інститут укотре здійснив спробу відстояти свої права й надіслав меморіал до апостольського візитатора о. І. Гуденича, протестуючи проти порушення своїх патронатських прав під час призначення пароха Успенського храму, а також проти нововведення у богослуженнях та обрядах греко-католицької церкви. Зокрема, русофіли виступали проти усунення у богослуженні слів «православних християн», проти читання Євангелія і апостола українською мовою, проти неприйняття в духовну семінарію учнів москвофільських переконань, проти співу в храмі політичних українських пісень і використання амвона для політичної пропаганди. Вони також протестували проти «переслідування русских» священників та проти перешкод у спорудженні пам'ятників жертвам Талергофу й молитов за них, висловлювалися проти запровадження целібату, продажу нерухомого церковного майна з метою створення світських організацій (як-от «Библос») або видання (під егідою церкви) політичних українських газет («Мета», «Нова зоря», «Укранський Бескид», «Правда», «Пролом»)[1193]. Згідно з Конкордатом 1925 р. між Ватиканом і Польщею греко-католицька ієрархія мала такі ж самі права, як і римо-католицька, отримавши також значну фінансову підтримку. Єпископи Г. Хомишин, І. Коциловський і митрополит А. Шептицький контролювали розподіл коштів між священниками, акумулювавши в своїх руках левову частку грошей, які виплачувала держава, і серед іншого, використовували їх для допомоги духовним і світським українським освітнім закладам і громадським організаціям[1194] що й спровокувало обурення москвофілів. Запит Ставропігії залишився не задоволеним, і візитатор заявив, що Апостольський престол застерігає єпископат від втручання в національну і партійну боротьбу[1195]. Небажання папського нунція реагувати на прохання Ставропігії було пов'язане з

[1192] Там само. С. 115.
[1193] Делегація Ставропігіона у апостольського визитатора. *Русскій голос*. 1934. 18 нояб. № 43 (683).
[1194] Федевич К. К. Галицькі українці у Польщі… С. 116–118.
[1195] Делегація Ставропігіона у апостольського визитатора. *Русскій голос*. 1934. 18 нояб. № 43 (683).

тим, що поряд з питанням патронату члени Інституту поставили ряд проблем політичного характеру.У справі захисту «чистоти східного обряду» Інститут висилав до папської столиці своїх делегатів[1196].

Найбільше невдоволення членів Ставропігії у період відстоювання своїх прав патронату викликало, як вже зазначалося, призначення митрополичим ординаріатом для Успенської церкви священників – українофілів. Протистояння між ними і москвофілами було перенесено у релігійну площину.

Керуюча рада Інституту подавала протести до митрополита та декана о. В. Томовича з проханням заборонити пісню, яку виконували представники українських демократичних сил: «Боже великий, єдиний» після завершення літургії. Це неодноразово спричиняло конфлікти між «русскою» молоддю та українською – і доходило навіть до сутичок. «Русска» молодь співала пісню «Пора за Русь». Одного разу в такий конфлікт змушена була втрутитися озброєна поліція. Після цього інциденту сеньйор М. Третьяк звертався за допомогою до митрополита Шептицького, котрий пообіцяв вирішити цю проблему, визнавши, що виконання політичної пісні у храмі небажане. Однак це не дало такого результату, на який сподівалися члени Ставропігії, і керуюча рада внесла скаргу до Апостольського престолу. 22 листопада 1929 р. сеньйор Ставропігійського Інституту Третьяк написав листа до митрополита про безпорядки в церкві. Насамперед йшлося про те, що її священники агітують молодь співати «Боже великий єдиний». Ця пісня «… есть предметомъ демонстрацій дѣлаетъ церковь якоюсь салею вѣчевою, где происходятъ скандалы, біятики, где часть присутнихъ старается силою задержати другу часть, а другій стараются часть публики выкинути якъ бы зъ сали вѣчевои»[1197]. Сеньйор наводив випадок, коли дячок церкви під час виконання згаданої пісні закрив церковні двері на ключ, щоб ніхто не міг вийти. Такі дії парафіяльного духовенства підривають довіру керуючої ради до нього. Третьяк наголосив, що Інститут бере на себе великі витрати на влаштування та утримання храму з власної ініціативи, бо як патрон не

[1196] Отчеть о дѣятельности Правящаго Соѣвта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1937 / 38. Львовь, 1938. С. 12.
[1197] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 201. Оп. 16. Папки 55. Спр. 1816. Арк. 62.

зобовязаний до таких надмірних видатків. З огляду на ситуацію, що склалася, деякі члени Інституту намірені відмовити у підтримці дячка і дячків, і навіть співробітників у виділенні квартири на канцелярію у безкоштовному видаванні богослужбових книг та ін.[1198]. Сеньйор просив митрополита звільнити священників Успенської церкви.

Своєю чергою українські демократичні сили звинувачували у безчинствах в храмі Ставропігію – 15 грудня 1929 р. члени Інституту зчинили бійку у Волоській церкві і довели, вже вкотре, до «кровопролиття, інтервенції поліції, арештувань та биття шибок». Газета «Діло» стверджувала, що метою москвофілів була підготовка Волоської святині до переходу на православ'я[1199].

Керуюча рада Інституту приєдналася до протесту москвофільського духовенства перед митрополитом і Апостольським престолом з приводу заборони єпископа Коциловського брати участь «русским» священникам у Талергофських торжествах і молитися у церквах за загиблими у Талергофі. Як приклад відповідних дій унійних ієрархів Ставропігія наводила лист греко-католицького єпископського ординаріату від 9 вересня 1929 р. до отця Пантелеймона Скоморовича в Денисках. У цій кореспонденції читаємо, що за почином певних кіл у тутешній парафії були заведені практики влаштовувати богослужіння за померлих, які потерпіли під час Першої світової війни, перш за все в Талергофі. На такі відправи з'їжджалися священники і миряни з дальніх сторін, після чого відбувалися церковні процесії, походи, академії, концерти та ін. Ординаріат закликав отця Скоморовича більше не брати участі в таких з'їздах «під грозою стягнення церковної цензури а саме суспензії». Священник відповів, що сприймає це як першу канонічну загрозу цензури і тому надсилає апеляцію до Апостольському престолу. П. Скоморович написав ще одну скаргу – до перемишльського єпископа стосовно введення української мови у церковне діловодство[1200].

[1198] Там само. Арк. 63.
[1199] Церковні авантюри москвофілів. *Діло*. 1929. 18 груд. Ч. 280.
[1200] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1368. Арк. 6–8.

Москвофільське керівництво Ставропігії, як і українофільське, виступало проти запровадження целібату для греко-католицького духовенства і проти латинізації Греко-католицької церкви. Відповідний протест, прийнятий на загальних зборах Інституту 15 (28) січня 1925 р. депутація сеньйорату Ставропігії вручила митрополиту Андрею Шептицькому особисто і надіслала поштою єпископам Й. Коциловському (у Перемишль) та Г. Хомишину (до Станиславова). Митрополит заявив депутації, що є противником примусового безженства і не має наміру його вводити у своїй єпархії. Натомість владика Г. Хомишин, який був ініціатором прийняття целібату унійними ієрархами, повернув меморіал за свідченнями членів Ставропігії, з «крайне грубым и нахальнымь отвѣтомь», а єпископ Й. Коциловський відповіді взагалі не дав. Депупація у складі віцесеньйорів О. Сивуляка та Ф. Заяця вручила меморіал Папському нунцію Варшаві[1201]. У протесті, який Інститут адресував митрополитові та папі Пію XI, підкреслювалось, що Ставропігія покликана Східним патріархом і Римським Апостольським престолом стояти на сторожі чистоти віри, обряду і моральності. Члени Інституту стверджували у протесті, що запровадження целібату підриває престиж і авторитет владик, шкодить руському народові у їхньому релігійному житті і католицькій церкві в ідеї з'єднання церков, а наявність багатьох незаміщених парафій при великій кількості одружених кандидатів, що очікують рукопокладення, веде до «поширеня безвірств, до апостазії або схизми»[1202].

Право патронату було актуальною проблемою не лише для Ставропігії, а й для всього українського суспільства – у цьому позиції москвофілів і українофілів збігались. Українські національні сили ставили питання про право презентувати священників конфесійним громадам[1203]. Такі ж вимоги висловлювали і москвофіли. У постановах з'їзду РНО 1926 р. сказано, що організація буде добиватися усунення патронату при заміщенні парафій і наданні в цьому

[1201] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1925 / 26. Львовь, 1926. С. 54. Протесть противь целибата. *Русскій голос*. 1925. 1 февр. № 109.
[1202] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1367. Арк. 8–14.
[1203] Колб Н. Дискусії про соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства в Галичині наприкінці XIX століття. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 16: Ювіл. зб. на пошану Івана Патера. Львів, 2008. С. 201.

відношенні вирішального голосу парафіянам[1204]. 1935 р. на V Всекраєвому зїзді РСО, говорилось про те щоб призначення «русских» священників на парафії[1205] мало б саме населення.

Між членами Ставропігійського інституту і Митрополитом Шептицьким зберігались толерантні взаємини – незважаючи на те, що їхніх вимог Митрополит не виконував, навіть щодо питання патронату над Успенським храмом та обсадження цієї парафії. Шептицький намагався посприяти Інституту у справі Народного дому, у разі ліквідації якого його майно, згідно зі статутом, переходило до Ставропігії. Члени Інституту виступали проти комісарської форми правління Народного дому, наполягаючи на його передачі в їхні руки[1206]. Митрополит був присутнім на довірочному зібранні 1 листопада 1927 р., на якому було вибрано депутацію із представників Ставропігії до Варшави. Проте полагодити цю справу так і не вдалося, оскільки вона вважалася політичною і залежала від суспільних обставин[1207]. Після 1923 р. папа Пій XI дав чіткі вказівки митрополиту не займатися політикою, й виявляти лояльність щодо Польської держави[1208].

Про взаєморозуміння між Митрополитом та русофілами свідчить факт продажу йому тимчасовою управою Народного дому нерухомості по вул. Зиблікевича, 30. Продана за 180 тисяч злотих, ця нерухомість складалася з великого двоповерхового будинку, церкви і саду майже в півтори морги. З юридичного погляду, зауважувала частина прихильників москвофільства такий акт продажу був неправомірний, адже для нього потрібна була згода принаймні Ставропігії, натомість не було ні відповідної ухвали зборів Народного дому, ні Ставропігії. РСО запевняла, що жодна з цих інституцій не заперечила б проти такої комерційної угоди[1209]. Навіть зростання впливу українізаційних процесів члени Ставропігії пояснювали тим, що «… нашъ Митрополитъ Андрей гр. Шеп-

[1204] Съѣзд Русской Народной Организацыи. *Русскій голос*. 1926. 4 іюля. № 162.
[1205] IV Всекраевой Съѣзд РСО. *Русскій голос*. 1935. 10 февр. № 5 (694).
[1206] Орлевич І. Боротьба між українофілами та русофілами за «Народний дім»… С. 341.
[1207] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта Ставропигийскаго Института во Львовь за время сь 1 мая 1927 по 22 апрьля 1928 г. *Временникь 1929*. Львовь, 1928. С. VI.
[1208] Федевич К. К. Галицькі українці... С. 115.
[1209] Недвижимость Народного Дома во Львовь по ул. Зыбликевича 30, продана. *Русскій голос*. 1937. 23 мая. № 19 (803).

тицкий уже съ 1919 го года перебываетъ заграницей, а въ управленіи діецезіей завладѣло своеволіе молодыхъ священниковъ, украинскихъ фанатиковъ, которые, не взирая на благо церкви, стараются вопреки сушествующему праву набросить или позволяютъ набрасывать церкви новыя формы, стремящіяся къ автокефаліи украинской церкви»[1210]. У 1923 р. до папи Пія XI і о. Джованні Дженоккі (*Giovanni Genocchi)*, апостольського візитатора Галицької провінції греко-католицького обряду, було надіслдано протест щодо нововведень у богослуження, українізації греко-католицької церкви та запровадження целібату[1211].

У своєму зверненні члени Ставропігії писали, що хоч і «Митрополит Андрей завжди боровся проти русской справи, яку ми захищаємо, але як би він не відносився до нас, а ми до нього, ми не забуваємо, що він є главою церкви нашого народу. А пам'ятаючи про це, ми уникаємо можливості осуджувати його, і не бажаємо, щоб його, главу нашої церкви, осуджували інші». Вони заявили, що не схвалюють виступу депутата (посла) Войцеховського проти найвищого достойника греко-католицької церкви, попри «… се наше усвідомлення шкоди, яке він наніс русскому народу». Войцеховський звинуватив митрополита у тому, що він виступав джерелом і опорою української непримиримості щодо Польщі, меценатом української самостійності[1212]. У своєму виступі в сеймі цей посол / депутат вказав на несправедливе ставлення церковної влади до «руського» духовенства і пастви. При цьому Войцеховський скористався матеріалами із статті сеньйора Ставропігійського Інституту А. Гулли, яка була надрукована в газеті «Земля і Воля». Представники українства закидали Гуллі те, що через нього заслали Шептицького. Москвофіли доводили, що було неможливо, оскільки А. Гулла тоді перебував у Талергофі[1213].

Греко-католицька ієрархія в особі Митрополита демонструвала свою лояльність до Ставропігійського інституту й брала участь в їхніх заходах. Так, зокрема, 1 лютого 1931 р. святкувалося 300-ліття освячення Успенської церкви.

[1210] Временникъ Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на обыкновенниый годъ 1926. Львовъ, 1926. С. 79. Члени Інституту виступали проти створення автокефальної церкви і з цим зверталися до папи.
[1211] Временникъ Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на обыкновенниый годъ 1926. Львовъ, 1926. С. 80.
[1212] Тонкая игра на путях к нормализаціи. *Русскій голос*. 1938. 13 февр. № 6 (840).
[1213] Наш отвът клеветникам. *Русскій голос*. 1938. 27 февр. № 8 (842).

Програма складалася із двох частин: архиєрейського богослужіння та урочистої академії в театральному залі «Народного дому». Літургію правив єпископ Никита Будка разом з архимандритом монастиря Студитів о. Климентієм Шептицьким, настоятелем Успенського храму о. Дамяном Лопатинським, проф. університету о. Титом Мишковським за присутності митрополита Шептицького, сеньйорів та членів Ставропігії. Після читання Євангелія митрополит проголосив проповідь, наголосивши на вагомій історичній ролі Успенської церкви та Ставропігійського братства. Підкресливши необхідність збереження традицій греко-католицького обряду, владика закликав до всенародного єднання в краї всіх творчих сил, особливо інтелігенції і міщанства Львова. На урочистій академії в Народному домі перед присутніми виступив віцесеньйор Я. Вербицький (А. Гулла не міг виступати через смерть дружини). Він наголосив на важливості ювілейного торжества у житті Галицької Русі та коротко виклав історію будівництва й освячення храму, згадав його головних ктиторів і доброчинців («русскаго» царя Федора Івановича та його сестру Ірину, молдавських господарів Могилу й Барновського, польського короля Сигізмунда) і вказав на великі заслуги львівської міської громади, об'єднаної довкола Братства. А. Копистянський прочитав лекцію «Успенська церква як символ культурного єднання сходу і заходу». На академії були присутні обидва греко-католицькі єпископи-асистенти (І. Бучко і Н. Будка), всі члени Львівської капітули. Українофільські установи – Товариство ім. Шевченка та «Просвіта», що також були запрошені на свято, відмовилися від участі в академії, мотивуючи це тим, що її влаштовує гурток людей, який вважає себе одиноким представником і власником «такого всенародного добра, яким є Ставропігія, той самий гурток, що усунув зі складу Ставропігії людей не русофільської орієнтації і тим самим позбавив ціле українське громадянство впливу на долю і працю установи, яку здвигнено зусиллями цілого народу»[1214].

Укладення конкордату Польщі з Римом москвофіли хотіли використати у своїх цілях, у т. ч. і в релігійній сфері. Зокрема, у резолюціях з'їзду РСО 1925 р.

[1214] В 300-ліття Успенської церкви. *Діло*. 1931. 3 лют. Ч. 24.

констатувалося, що визнаючи за «русскою» (тобто Греко-католицькою) церквою важливе значення як одного з головних факторів самозбереження національного обличчя «русского» населення і беручи до уваги, з одного боку, тенденції останнього часу в середовищі місцевих «русских» ієрархів, котрі дезорганізують релігійне життя народу зсередини, а з іншого – спроби уряду Польської Республіки позбавити цю церкву адміністративної й господарської автономії, Народний з'їзд висловлював протест проти підпорядкування суто церковних засад політичним цілям. Мовилося передусім про: українізацію «галицко-русскої» Церкви, усунення церковнослов'янської та «русскої» мов з богослужінь, переслідування москвофільського духовенства, неприймання москвофільських кандидатів у духовні семінарії, запровадження целібату «русского» унійного духовенства, що вкрай шкідливе з погляду інтересів місцевої «русскої» Церкви і загальнонародних[1215]. Одночасно учасники цього зібрання висловилися проти невизнання «русских» свят. Також вони виступали на захист Православної церкви, не підтримуючи створення автокефальної, оскільки, на їхнє переконання, таким чином польський уряд намагався відірвати її від московського патріарха. Москвофіли вважали, що насильно введена автокефалія є лише формою, бо насправді православне населення й надалі зберігає зв'язок з православною Москвою[1216]. Українізація обряду, яку намагалося здійснити українське правління Інституту, розглядалася ними як передумова до створення Української автокефальної церкви, «а это могло бы въ остальномъ русскомъ міръ создать только горькое сознаніе, что Святѣйшій Престолъ принялъ участіе въ раздробленіи и уничтоженіи Россіи и русскаго народа»[1217].

Питання захисту православної віри та її носіїв у Польщі було актуальним для москвофільського руху впродовж усього міжвоєнного періоду. 1934 року, коли православний єпископ Сава в день св. Юра відправив службу у православному храмі при вулиці Францішканській, його вітали представники

[1215] Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[1216] Черезь борьбу кь правам? *Русскій голос*. 1925. 1 марта. № 112.
[1217] Его Святѣйшеству, Святѣйшему Отцу Пію XI, Папѣ Римскому въ Римѣ посредствомъ Его Превосходительства о. Іоанна Джинокки Апостольскаго Визитатора Галичской провинции греко-католического обряда тепер во Львовѣ. Пропамятное письмо Ставропигійскаго Института, по дѣламъ новшествъ в богослуженіяхъ, украинизаціи Церкви и введеніи безбрачія духовних въ греко-католической Галичской провинціи. 4 (17) марта 1923 г.

русофільських товариств «Русскоє казино» та Народний дім. Серед виступаючих (М. Цебринський, С. Бендасюк, Я. Вербицький, М. Онишкевич, Л. Луцик, дружина греко-католицького священника О. Кокотайло) був і сеньор Ставропігії А. Гулла. Всі вони позиціонували себе прихильниками відновлення православного єпископства в Галичині[1218]. У 1938 р. на засіданні «Верховного Совіта», керівного органу РНО, міжпартійного москвофільського органу в Польщі, обговорювалась справа захисту православних у Польській державі, число яких сягало 300 000 – 400 000 осіб[1219].

Поєднання в москвофілів належності до греко-католицького обряду і симпатії до православної віри вони самі пояснювали унікальністю греко-католицизму, який є своєрідним синтезом православ'я і католицизму. У їхньому розумінні «русскій греко-католик горячо предан своему восточному православному обряду и его христианское мировозреніе не перестает быть православнымъ, несмотря на его приверженость к единству Церкви Христовой и Папъ Римском»[1220]. У греко-католицтві українофілів, натомість, велику роль відіграє їхнє «западнофільство», наслідком якого є надання переваги принципам західного християнства й утрата зі світоглядного овиду самої сутності унії – ідеї єднання Церков. На ґрунті таких розбіжностей проросла навіть певна апатія серед греко-католиків москвофілів до свого церковного життя[1221]. Та насправді все щойно викладене суперечило дійсності – це була лише спроба виправдати прихильність до православ'я.

Ще однією умовою з боку Інституту перед підписанням конкордату між Апостольським престолом і Польською Республікою було повернення Ставропігії давнього права висловлювати думку про кандидатів на митрополичий і єпископський престоли[1222]. У пропам'ятному листі братчиків до папського нунція сказано, що під час переговорів польського уряду зі Святим престолом не було представника греко-католицького обряду і права Ставропігії не були взяті до

[1218] Як наші москвофіли витали православного єпископа Саву. *Діло*. Львів, 1934. 21 груд. Ч. 24.
[1219] Засѣданіе Верховного Совьта РНО. *Русскій голос.* 1938. 6 февр. № 5 (839).
[1220] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 783. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 31.
[1221] Там само.
[1222] Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). С. 51.

уваги. 28 лютого 1927 р. нунцій з Варшави дав відповідь, що меморіал Інституту буде вивчено. Незабаром помер єпископ-суфраган Йосиф Боцян, і Ставропігійський інститут запропонував трьох кандидатів на це місце, проте відгуку на свою пропозицію не отримав[1223].

Братчикам не вдалося відстояти свою незалежність від митрополичої влади та право впливати на призначення владик та інші важливі питання Греко-католицької церкви. Численні звернення й меморіали до Папської столиці здебільшого залишалися без відповіді. Серед небагатьох винятків був уже згаданий нами лист 1927 р., у якому йшлося про надання Інститутові особливого статусу. До Ставропігії надходили тільки подяки та привітальні телеграми, що, проте, давало певні підстави сподіватися на налагодження тривких контактів з Ватиканом, а відтак і задоволення озвучених прохань.

1930 року Інститут надіслав вітальну телеграму з нагоди 50-літнього ювілею відновлення Папської держави, у якій згадав і про власну автономію від єпископів і право підтримувати безпосередні зв'язки з Апостольською столицею. У відповідь кардинал П. Гаспарі (Pietro Gasparri) передав братчикам папське благословення. Члени Ставропігії розцінили це як бажання Риму підтвердити їхню незалежність від владик[1224]. За словами ставропігійських діячів, це мало велике значення для їхніх подальших акцій у справі захисту східного обряду[1225].

Контакти Ставропігії з Ватиканом, викликали невдоволення членів РСО, котрі вважали, що лише можливість зберігати свою народність і віру виправдовує перебування Інституту у зв'язку з Римом. Газета «Русскій голос» з приводу цього писала: «Чи сказав Ставропігійський інститут главі католицької церкви, що окатоличення уніатської церкви і зазіхання на православну підривають у нас християнство й ведуть до відчуження населення від церкви загалом, що експерименти греко-католицького єпископату над уніатською церквою в корені вбивають ідею унії, а виступи римо-католицьких ієрархів проти православної церкви в момент, коли вона стримує небачений натиск атеїзму, компрометують

[1223] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1926 / 27. – Львовь, 1927. *Временникь Ставропигійскаго Института*. 1927. С. 55.
[1224] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 29. Арк. 5.
[1225] Там само.

християнство і гублять необхідну взаємність і солідарність християнського світу?». Ставропігія як «найстарше русске церковне братство», – були переконані русофіли, – має змогу успішно боротися за християнство на Русі, і саме цього очікують від цієї інституції не тільки галичани, але й усі «русскі» люди. Автор статті дорікав Інститутові за пасивність, яка виявлялася в тому, що він не скликає зібрань мирян і не очолює суспільного руху на захист Унійної церкви[1226].

Москвофіли стверджували, що Греко-католицька церква в Галичині стала зброєю українофільської політики. На їхній погляд, москвофільське духовенство та миряни ігнорувалися, а то й переслідувався нею. Їх непокоїло, що «когда уйдет от жизни уже небольшая група русских священников-стариков, гр.-кат. Церковь, как організація, станет для русскаго населенія совершенно чужой». Серед своєрідних успіхів РСО в релігійній сфері потрібно назвати заснування Апостольської адміністратури для Лемківщини з «руським» священнослужителем на чолі. При цьому, відверто виступаючи у міжвоєнний період на захист православ'я, русофіли все ж зберігали вірність Греко-католицькій церкві[1227].

27 грудня 1934 р. Ставропігіон відвідав апостольський адміністратор для Лемківщини о. Василь Масцюх – колишній в'язень Талергофу. Його привітав сеньйор А. Гулла. Від імені духовенства Перемишльської єпархії до високого гостя звернувся о. П. Скоморович, який піднесено промовив, що тепер Греко-католицька церква «засяє ясним променем»[1228].

Як бачимо, протягом міжвоєнного періоду Ставропігійський інститут володів правом патронату, підтвердженим польською владою. Однак право вирішального голосу в призначенні пароха Успенського храму належало Греко-католицькому митрополичому ординаріатові. Політичне протистояння між українськими національними силами та москвофілами було перенесено на церковні відносини, що спричинило конфлікт між Інститутом та проукраїнськи налаштованим духовенством Успенської церкви.

[1226] Существенные вопросы. *Русскій голос*. 1930. 2 янв. № 9 (403).
[1227] О національ-политическом положеніи. *Русскій голос*. 1937. 14 марта. № 10 (794).
[1228] Апостольскій Администратор для Лемківщини доктор о. Василій Масцюх в Ставропигіонѣ. *Русскій голос*. 1935. 6 янв. № 1 (690).

Члени Інституту виступали захисниками і греко-католицької віри, дотримуючись давньої традиції та статутних положень, і православ'я, протестуючи, серед іншого, й проти запровадження автокефалії, котра, на їхнє переконання, вела до розриву духовного зв'язку православних у Польщі з Москвою. Вони виступали проти українізаційних заходів, які проводило українське духовенство, не розуміючи вимог нового часу.

6.3. Господарсько-економічна діяльність

Товариство ім. М. Качковського, як і всі інші москвофільські інституції, відновило своє функціонування в міжвоєнний період. Домінуючим напрямом його діяльності ще з XIX ст. був господарсько-економічний[1229]. Наголошуючи на тяглості історичної традиції[1230], москвофіли зберегли цей свій пріоритет. На нормах довоєнного статуту базувалася також організаційна структура. Найважливіші питання, як і в довоєнну добу, розглядалися на загальних зборах, що були вищим керівним органом Товариства.

Однак нові політичні реалії та законодавство Польської держави, до складу якої ввійшли західноукраїнські землі, вимагали відповідних змін і в основному нормативному документі Товариства, затвердженому ще австрійською владою 21 червня 1910 р. Про це, зокрема, йшлося на «Генеральному Собранії Общества ім. Качковського» в 1925 р. Згідно з внесеними на ньому пропозиціями, мета діяльності залишалася такою ж, як і в австрійський період: «благотворітельная, просвітницька та економічна» (тільки тепер уже не «серед русского народа Австрійської держави», а «серед русского народа в Речі Посполитій»). Натомість у текст статуту було додано позицію про поширення «науки» в народних масах[1231]. Зміни заторкнули й організаційну основу Товариства: замість децентралізації (коли філії засновувалися на підставі власних нормативних

[1229] Див.: Орлевич І. Товариство імені Михайла Качковського в національно-політичному русі галицьких українців… С. 101–109; Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: ідеологія та напрями діяльності (70–80-ті рр. XIX ст.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2004. № 7. С. 205–228; Magocsi P. The Roots of Ukrainian Nationalism...

[1230] Орлевич І. Товариство імені Михайла Качковського в національно-політичному русі галицьких українців… С. 101–102.

[1231] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 291. Арк. 2.

документів) пропонувалося запровадження принципу централізації, який передбачав єдиний статут для всіх структур інституції. Виконавчим і керівним органом мала стати Головна управа, зі зменшенням її членів з 12 (і трьох заступників) до 9 (і двох заступників)[1232]. Зміст нового статуту обговорювали й на загальних зборах 1927 р. Тоді, з-поміж іншого, акцентувалося на неактуальності діючого, адже він складався для Галичини і Буковини, не охоплюючи новоприєднаних в останні роки Волині, Холмщини й Полісся[1233].

Змінений статут був затверджений воєводським рескриптом 2 серпня 1929 р.[1234]. Вказана в ньому мета Товариства ім. М. Качковського полягала в поширенні просвіти серед «русского» народу та піднесенні морального, культурного й економічного рівня народного життя. Організація складалася з дійсних, допоміжних і почесних членів. Дійсним членом могла бути і приватна особа «русскої» національності, і окрема юридична одиниця. Москвофільська орієнтація й надалі залишалася базовою умовою членства в усіх структурах цієї течії. Завданнями Товариства визначалися просвітництво (за посередництвом своїх делегатів та інструкторів), заснування читалень, показових господарств, аматорських музично-театральних гуртків, хорів, проведення курсів садівництва, городництва, бджільництва тощо, створення кооперативних спілок та ін. Для охоплення впливом провінції відкривалися численні філії Товариства. Кожна організована Товариством читальня повинна була мати власну управу, яка звітувала б головній. Основним законодавчим органом влади товариства був з'їзд делегатів, у якому, крім членів вищих виконавчих органів (Головної управи і Контрольної комісії), могли брати участь голова зі своїми заступниками, делегати від читалень (по одному на кожних 30 членів читальні) та від філій (по два від кожної), а також почесні члени Товариства, дійсні члени, запрошені Головною управою. У разі ліквідації Товариство ім. М. Качковського його майно переходило до товариства «Ризниця» в Самборі, а за відсутності останнього – до

[1232] Где-що про проектъ нового статута О-ва им. Качковского. *Наука.* Львов, 1926. № 10–11. С. 229–230.
[1233] Мысли по загальномъ собранью членовъ нашого Общества. *Наука*. Львов, 1927. № 9–11. С. 221–222.
[1234] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 292. Арк. 4.

товариства «Русскій приют»[1235]. Після затвердження статуту центрального виділу воєводством усі філії та читальні узгоджували з ним власні статутні документи.

Таке узгодження, проте, не було цілковитим: нормативні положення читалень відрізнялися від статуту Товариства в питанні національної та релігійної належності. Читальні мали на меті розширити сфери просвіти і підвищити добробут пов'язаних між собою членів, посилити любов до «прадідного» церковного обряду, працелюбність, тверезість та ощадність, громадянську свідомість і всілякі чесноти і впливати в такому дусі на цілу громаду села чи містечка[1236]. Нечітке узагальнене трактування обрядової належності, яке опосередковано свідчило про прихильність до православ'я, вживалося передовсім задля того, щоб уникнути конфліктів з владою. Поставлені завдання планувалося виконувати кількома шляхами: відкриття читалень, читання у них книг, часописів тощо й обговорення змісту прочитаного; організування лекцій на популярну тематику, літературно-музичних вечорів і театральних вистав; створення товариств тверезості; заснування при читальнях крамниць, позичкових кас і складів збіжжя. Витрати Товариства мали покриватися за рахунок добровільних пожертв, членських внесків, заповітів та легацій, коштів, отриманих від платних вистав і т. п. Дійсними членами читальні[1237*] могли бути всі, без огляду на походження, стать, вік, обряд та ін.[1238] Відсутність принципу членства за національною належністю, ймовірно, пояснювалася бажанням залучити якомога більше людей на місцях, а також передбачала переманювання в русофільські інституції прихильників українства[1239].

Зі всіх москвофільських інституцій Товариство ім. М. Качковського було найчисленнішим – саме через наявність філій, причому не лише на батьківщині,

---

[1235] Там само. Арк. 9.

[1236] Там само. Спр. 296. Арк. 16.

[*] Під час створення читальні воєводство укладало реєстраційний лист, у якому вказувалися її місце заснування, вища влада (це був головний уряд читальні ім. М. Качковського у Львові), терен діяльності, кількість і національність членів, інформація про засновників (імена і прізвища, моральні якості й політичні уподобання) та керівництво цієї місцевої установи (функції, політичні орієнтації). Членами читалень були русини (цей термін польська влада вживала на означення всіх українців Польської держави). Винятки траплялися надзвичайно рідко (як-от два поляки в Кшивотулах Старихчи німець у Дроговижі).
(ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 297. Арк. 3–4, 48, Спр. 293. Арк. 2.)

[1238] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 3. Спр. 293. Арк. 4.

[1239] Там само.

але й за кордоном. Наприклад, станом на 1926 р. воно об'єднувало 2 969 осіб на рідних землях, в Америці – 230, в інших краях – 88. Вступило 155 нових членів. Філії Товариства були в Турці, Самборі, Сокалі, Бродах, Дрогобичі й Жовкві[1240].

У міжвоєнні роки Товариство очолювали О. Алексевич, М. Глушкевич, С. Булик, М. Заяць, Я. Вербицький, А. Копистянський і М. Крижановський. Очільник цієї інституції зазвичай обіймав і посаду відповідального редактора її періодичного видання «Наука». Так, з 1924 по 1927 рр. відповідальним редактором був Маркіян Глушкевич, у 1928 р. – Семен Булик, протягом 1928–1930 рр. – Мирон Заяць, 1932–1936 рр. – Я. Вербицький, 1936–1937 рр. – Адріан Копистянський, 1937–1939 рр. – Михайло Крижановський.

1924 року головою Товариства обрали Олександра Алексевича. Його наступником у 1925 р. став М. Глушкевич. Згодом, після подвійної відмови цього оцільника від подальшого перебування на посаді (попри повторне переобрання), 1927 р. урядування перебрав адвокат С. Булик[1241]. Провід Товариства в 1928 р. перейшов до Мирона Заяця[1242]. Упродовж 1929–1936 рр. інституцією керував Я. Вербицький[1243]; із 1936 до 1938 р. – А. Копистянський, а після його смерті в 1938 р. – М. Крижановський.

Однією з гострих проблем організації в міжвоєнний період, на що неодноразово вказували самі москвофіли, була слабкість Головної управи і, відповідно, недостатньо налагоджена робота філій на провінції[1244].

Наступного року говорили також про неактивність читалень, брак інструкторів, яким відводилася провідна роль у заснуванні та контролі за роботою читалень і кооперативів, недостатню кількість членських внесків і т. д.[1245] Окрім перевірки стану москвофільських інституцій на місцях, інструктори, які їздили у

[1240] Загальне Собранье членів Общества им. М. Качковского. *Наука*. Львов, 1926. № 12. С. 278; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 317. Арк. 32.
[1241] Общее собранье членов им. М. Качковского. *Наука*. Львов, 1927. № 9–11. С. 221–222, 278.
[1242] Там само. № 11–12. С. 240.
[1243] Протоколь сьезда делегатовь Общества им. М. Качковского, состоявшегося 1 листопада 1932. *Наука*. Львов, 1932. № 4. С. 58–59.
[1244] Протокол VI з'їзда делегатів Общества ім. М. Качковского відбувшогося дня 25 грудня 1934 року в салі «Народного Дома» во Львові, ул. Рутовского № 22 / І. *Наука*. Львов, 1935. № 1. С. 3–11.
[1245] Там само. С. 11.

провінції, проводили там т. зв. дні «русской культури» і талергофські свята[1246], читали реферати про кооперативний рух тощо[1247].

До важливих питань, які дискутувалися членами Товариства в міжвоєнну добу, належала й зміна назви. На Генеральних зборах 1926 р., за головування М. Глушкевича, учасники зібрання запропонували перейменувати Товариство ім. М. Качковського на «Наука». Прихильники цієї ідеї вважали назву невдалою, оскільки його прізвище здебільшого невідоме народу[1248]. Однак чимало москвофілів (Ваврик, Третьяк, Монцибович) виступили проти такого перейменування і пропозиції не були прийняті[1249].

Дискусія на цю тему тривала й у 1935 р.[1250]. Проте й ці спроби перейменування не мали успіху.

Роль «Русского ревізійного союзу» в організації кооперації. Як і всі українські політичні сили, москвофіли намагалися вирішувати тогочасні економічні проблеми українського суспільства, захищаючи економічні права українських громадян, насамперед селянства.

У Другій Речі Посполитій більшість українського населення становили малозабезпечені земельними наділами селяни, які населяли господарчо слаборозвинені райони. Українцям бракувало більших промислових закладів і торгівельних підприємств, які могли б забезпечити працею вихідців із сіл. Ситуацію намагався виправити український національний рух, докладаючи зусиль до утворення господарчих організацій і запровадження нових методів управління, до навчання й унезалежнення своїх членів від польських інституцій[1251]. Основним шляхом боротьби за економічне піднесення став кооперативний рух, згодом знищений під час Другої світової війни[1252]. Його відновлення було результатом добре скоординованої співпраці всіх українських організацій, політичних та

[1246] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 428 (Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів). Оп. 1. Спр. 106. Арк. 22.
[1247] Там само. Арк. 12–13.
[1248] Где-що про проекть нового статута О-ва им. Качковского. С. 229–230.
[1249] Загальне Собранье членів Общества им. М. Качковского. С. 278; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 317. Арк. 32.
[1250] Наука: илюстрованый квартальникъ для народа. Львов, 1935. № 2. С. 2.
[1251] Chalupczak H. Browarek T. Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. Lublin, 1998. S. 75.
[1252] Гелей С. Відбудова національної кооперації у 20-х роках. *Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодення*. Львів, 2013. С. 464; Chalupczak H. Browarek T. Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. S. 76.

суспільно-культурних[1253], у т. ч. москвофільського спрямування. Кооперація виявилася найбільш ефективним способом ведення господарства українцями, що з переходом їхніх земель до складу Польської держави опинилися в нових економічних реаліях[1254]. Показово, що її розвиток польська влада розглядала як інструмент унезалежнення українства[1255].

1920 року знову запрацював Крайовий комітет організації кооперативів, метою якого стало відновлення колись існуючих кооперативів та створення нових. Найважливіше значення відігравав Ревізійний союз українських кооперативів, що об'єднував 80 % усіх кооперативів[1256].

Істотним був внесок у підтримку кооперації українських банків. Йдеться передовсім про Центробанк, москвофільський «Кредитний союз "Защита земли"» (фінансував кооперативи «Русского ревізійного союзу», у 1934 р. об'єднував 111 таких структур і понад 1 000 фізичних осіб), Земельний гіпотечний банк (надавав кредити «Центросоюзові» та «Маслосоюзові»), Банк «Дністер», Український торгово-промисловий банк «Промбанк» (заснований 1936 р.)[1257].

Матеріали економічно-господарської тематики, які містили і теоретичні знання, і відомості прикладного змісту, друкувались у місячнику «Наука». У цьому часопису існувала окрема рубрика «Хозяйство», в якій давали практичні поради щодо господарства, публікували державні закони, що стосувалися землеробства, та ін.[1258].

Розвиток кооперативного руху вважався одним з найпріоритетніших завдань і Товариства ім. Качковського. Діяльність інституції в економічно-господарському напрямку поділялася на практичну і теоретичну. Перша передбачала заснування філій, читалень, які вестимуть як просвітницьку, так і

[1253] Chalupczak H. Browarek T. Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. S. 77.
[1254] Гелей С. Відбудова національної кооперації у 20-х роках. С. 464; Chalupczak H. Browarek Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. S. 76.
[1255] Гелей С. Відбудова національної кооперації у 20-х роках. С. 467.
[1256]Найпотужнішим серед них був «Центросоюз», який у 1920 р. налічував 551 кооператив, а через сім років – уже 1 523. Друге місце посідала «Народна торгівля», до котрої входили міські кооперативи. Динамічно розвивався молочно-споживчий кооператив «Маслосоюз». Існували також русофільський «Русский ревізійний союз кооперативів» та «Львівський патронат кооперативів селянських», до якого належали русо- й українофільські кредитні кооперативи (Chalupczak H. Browarek T. Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. S. 76–77).
[1257] Ibid.
[1258] Господарски рады. *Наука*. Львов, 1925. № 4. С. 78–80.

економічну роботу, у т. ч. кооперативні, молочарські курси та ін. Друга реалізовувалася через просвітництво народу в ділянці економічних, господарських, медичних знань, друк відповідних книг для народу та їх розповсюдження.

У запрошенні 1924 р. на збори Товариства, яке розсилав його член М. Черниховченко, головним питанням на порядку денному названо кооперацію[1259]. Аналізуючи економічний аспект роботи Товариства на цьому з'їзді, учасники акцентували на необхідності власними силами забезпечувати фінансування Товариства, а також опиратися на фінансову допомогу інших інституцій[1260].

«Через кооперацію до свободи народу» – під таким заголовком надрукована стаття Корнилія Ганасевича в «Науці», де він пояснює суть кооперації. Кооперація, за К. Ганасевичем, творить таку форму співпраці, яка шляхом об'єднання осіб, а не капіталу прагне покращити умови побуту народу, поступово усуваючи негативні явища економіки.[1261]. У трактуванні кооперації Ганасевичем відчувається і його просоціалістична орієнтація (народне господарство має перебувати в руках народу, а не капіталістів), і демократичність поглядів (право народу на вільну працю і т. п.).

Основна перевага кооперації, підкреслювали москвофільські автори, – у єднанні громади для спільного виконання завдань. Результативність праці, яку не під силу виконати одній людині, можна забезпечити скооперованістю зусиль багатьох. Існування кооперативу дає змогу суттєво скоротити час на виконання різних робіт[1262].

Попри те, що москвофільські товариства, як і всі інституції економічного спрямування, користувалися фінансовою підтримкою Польської держави, вони були незадоволені кредитною політикою влади. Зокрема, краєвий з'їзд РСО 7 червня 1928 р. ухвалив резолюцію з протестом проти державних банків, які

[1259] Черниховченко М. Передь Общимь Собраньемь членовь Общества им. М. Качковскаго. С. 181.
[1260] Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа. Львов, 1924. № 9–10. С. 229–230.
[1261] Ганасевичь К. Через кооперацію до свободы народа. *Наука.* Львов, 1927. № 9–11. С. 244–245.
[1262] Черниховченко М. Кооперативне свято. *Наука*. Львов, 1928. № 8. С. 170–171.

відмовляли у кредитах «русским» кооперативам, натомість надавали їх польським[1263]. У 1933 р. прохання про субсидії відхилив також уряд[1264].

Невід'ємною складовою кооперативного руху були Ревізійні союзи. Задумані владою як інституції контролю, вони перейняли на себе функції опікунів та захисників членів кооперативів. Згідно із законодавством, кооператив, який не належав до жодного Ревізійного союзу, перевірявся спеціальним ревізором (його делегувала Кооперативна рада), тому кооперативи воліли вступати в це об'єднання[1265].

«Русский ревізійний союз» засновано ще перед війною, у 1908 р. Відтоді, як і інші москвофільські структури, він зберігав свою тяглість, і в 1920 р. нараховував у своєму складі 139 кооперативів[1266]. Завдання РСРК полягали в проведенні ревізій, передбачених законодавством, а також у поширенні ідеї кооперації та кооперативній роботі в народних масах задля їхнього морального й матеріального піднесення[1267] Із 1929 р. почав діяти новий статут[1268], згідно з яким РСРК тепер виконував функції не тільки ревізійної установи, але й ідейно-організаційного центру всієї «русской» кооперації в Польщі. До 1934 р. діяльність Союзу поширювалася на територію всієї держави, а з 1935 р. право проводити ревізії було обмежене теренами Львівського, Станиславівського, Тернопільського воєводств[1269*].

«Русский ревізійний союз» і Товариство ім. М. Качковського організовували в 1927 р. місячні курси справочинців сільських кооперативів (керували процесом В. Лагола й О. Денисюк). На курсах навчали кооперативного

[1263] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 428. Оп. 1. Спр. 85. Арк. 5.
[1264] Отчеть о дьятельности Общества им. Михаила Качковского за час с 1 июля 1932 по 30 июня 1933 гг. *Наука*. Львов, 1933. № 4. С. 54–55.
[1265] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 428. Оп. 1. Спр. 43. Арк. 24.
[1266] Кооперативний вісник. 1933. Ч. 4. С. 3.
[1267] Там само. 1929. Ч. 4. С. 5–6.
[1268] Там само. С. 13.
[1269] Земля і Воля. 1934. Ч. 44.

[*] Найбільше москвофільських кооперативів було у Львівському воєводстві – 83, тоді як у Тернопільському – лише 27, а в Станиславівському – взагалі тільки 9. Усі ці кооперативи налічували в 1935 р. 6 653 члени, однак спостерігалася тенденція до зниження їхньої чисельності: того року вступило 176 осіб, а відмовилося від членства 311, тобто загальна кількість членів зменшилася на 135 осіб. Відповідно зменшилося також пересічне число членів на один кооператив: із 55 у 1934 р. до 54 на кінець 1935 р. Кожен з кооперативів, що належав до РСРК, мав власний статут. 1926 року до РСРК входили 95 кооперативів, 1929 р. – 243, 1934 р. – 184, 1935 р. – 201, 1936 р. – 208 (Мізерія. Повний занепад москвофільських кооператив. *Діло*. 1937. 30 березня . Ч. 69; Кооперативний вісник. 1937. Ч. 7. С. 9.)

книговодства, купецьких рахунків, товарознавства, кореспонденції, товарової калькуляції, організації кооперативів, кооперативного законодавства. Цікаво, що до заяви на ім'я директора курсант повинен був додати свідоцтво моральності, підписане кооперативом або парохом села; курсанти призовного віку мусили мати «військову книжечку»[1270].

У 1928 р. Товариство ім. М. Качковського, «Русскій ревізійний союз» і «Краєвий союз кооперативів "Дністросян"» влаштовували кооперативні курси в різних місцевостях: у Громні , в Усті Руському, у Ліску, у Перемишлі, Мисцевій, Угерцях і Бродах, а також 2-тижневий і 3-тижневий кооперативний і культурно-просвітницький – у Львові. Два останні були найчисленніші (понад 30 осіб). Загалом господарсько-кооперативні курси, що їх організовували москвофіли на провінції, були своєрідним аналогом господарсько-кооперативної школи, якої дуже потребували землероби та їхні діти, але відкрити яку бракувало коштів[1271].

Москвофіли зазначали, що розвиток суспільного життя (читальні, гімнастичні дружини, хори тощо) вимагає залучення сил інтелігенції. А оскільки її по селах не вистачає, потрібно готувати кращих представників сільської молоді. Така підготовка відбувалася на культурно-просвітницьких курсах[1272*1273].

29 червня 1932 р. відбувся культурно-економічний з'їзд, скликаний Товариством ім. М. Качковського і «Русским ревізійним союзом». На ньому йшлося про важливість кооперативного руху, зокрема, наголошувалось, що там, де є свідомі члени кооперативів, то кризи або не було, або вона пройшла

[1270] Наука: Илюстрованый мъсячникъ для народа. Львов, 1926. № 10–11. С. 271.

[1271] Мысль по поводу рѣшеній послѣдняго Сьїзда делегатов нашого О-ва. С. 50–51.

[*] У Львові на них читалися лекції й провадилися бесіди на теми: загальний погляд на історію «русских племен» через призму їхньої єдності; географічне розташування руських земель і господарсько-економічні й торгові відносини; «общерусска мова» як витвір усіх «русских» племен; загальне про «русску» культуру та літературу; створення та організація роботи культурно-просвітницьких товариств (читальні, театральні та хорові гуртки, бібліотеки); кооперація в сільському господарстві; земельне питання (парцеляція, комасація, меліорація, вихід на хутори); обробка ґрунту, основи садівництва; огляд пам'ятних місць, музеїв, бібліотек. На двомісячних кооперативних курсах, організованих «Руским ревізійним союзом», серед предметів були такі: кооперативне рахівництво (викладач М. Стецик), кооперативний закон (К. Ганасевич), товарообіг (Ю. Плешкевич), купецька арифметика (К. Ганасевич), теорія кооперації, агрономія (Т. Мишковський), кореспонденція (К. Ганасевич), податки (Ю. Плешкевич), історія та значення руських закладів (С. Бендасюк), спів (Я. Вербицький). Після завершення навчання видавали свідоцтво, у якому фіксували перелік дисциплін, оцінку з кожної з них та прізвище викладача[1272]. Також, як бачимо у свідоцтві, виданому Іванові Басализі 26 грудня 1931 р., ставилася окрема оцінка за «зовнішній вигляд письмових робіт»(ЦДІА України, м. Львів. Ф. 428. Оп. 1. Спр. 106. Арк. 7.)

[1273] Устройство курсов. *Наука*. Львов, 1928. № 11–12. С. 247–248.

непомітно. З'їзд створив Культурно-економічну раду і доручив їй домогтись у влади мораторію на стягнення грошей із селян-боржників[1274].

У 1933 р. члени Товариства взяли участь у влаштованому «Ревізійним союзом» тримісячних курсах з кооперації й нотного співу. Наприкінці 1932 р. сформували секцію «Помощь молодежи», поставивши перед нею завдання виділяти кошти для навчання бідним дітям[1275].

«Русский ревізійний союз» видавав щомісячник «Кооперативний вістник», який виходив українською мовою під гаслом «Кооператори русских сєл єднайтесь!»[1276]. Рада «Русского ревізійного союзу» 1928 р. прийняла в ряди понад 20 кооперативів[1277*]

У 1935 р. розпочав свою діяльність *«Руский рільничий союз»*, завданням якого було «просвіщати селянство в господарських науках, стояти на сторожі економічних інтересів руського селянства перед усілякими зазіханнями ззовні». Позаяк це частково збігалося з цілями Товариства ім. М. Качковського, то передбачалося, що робота цих двох громадських структур буде вестися у взаємодії. Саме читальні Товариства мали допомогти Союзу в організації його «кружків» на території всієї Галичини та Лемківщини. Читальні повинні були зібрати на місцях щонайменше по сім осіб, які напишуть заяви про членство, й надіслати їх до Львова в головний осередок, утворити тимчасову управу, вибрати тимчасових голову і секретаря[1278*].

[1274] Там само.

[1275] Отчеть о дѣятельности Общества им. Михаила Качковского за час с 1 июля 1932 по 30 июня 1933 гг. С. 54–55.

[1276] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 428. Оп. 1. Спр. 86. Арк. 1; Спр. 85. Арк. 5.;Кооперативний вістник. 1928. Ч. 4.

[*] Кооперативи: «Бистриця» (Самбір), «Добробит» (Броди, Горлиці), «Збереженіє» (Грибів), «Згода» (Грушів, Жовква), «Карпатський союз» (Турка), «Кооперативний кредит» (Перемишль), «Лемковска самопоміч» (Горлиці), «Лемковский труд» (Дукля), «Наддністрянська згода» (Жидачів), «Наш світ» (Радимко), «Наш союз» (Яблуниця), «Наш труд» (Красно), «Нива» (Золочів), «Побіда» (Перегримка), «Русскій союз» (Перемишль), «Русскій труд» (Броди), «Самопоміч» (Золочів), «Селянська єдність» (Ліско), «Селянський союз» (Самбір, Сянок), «Селянський труд» (Броди, Горлиці), «Союз» (Сянок), «Союз труда» (Камінка Струмилова), «Уділова торговля» (Перемишльський повіт) (ЦДІА України, м. Львів. Ф. 428. Оп. 1. Спр. 85. Арк. 5–6).

[1278] Читальням під увагу. *Наука*. Львов, 1935. № 3. С. 10–11.

[*] «Рускій рільничий союз» об'єднував у «кружках» і їх групах всіх «ідейних руских господарів», тобто селян-землеробів, різні верстви інтелігенції, а також молодь. Сприяти загальному піднесенню добробуту села планувалося за допомогою заснування вже згаданих сільських «кружків» і поширення в них рільничих знань, створення бібліотек, організацію курсів, лекцій, сільськогосподарських виставок тощо, відкриття сільськогосподарських шкіл, посередництво у постачанні та збуті сільськогосподарської продукції, надання фахових сільськогосподарських порад і ветеринарної допомоги. Членство в цьому Союзі розглядалося як веління «народної чести» (Наука: місячне виданє народноі бібліотеки. Львов, 1937. Ч. 9–10. С. 1.)

Просвітницька робота серед селянства та заснування читалень. «Кто не учится, кто не иде съ духомъ часу, той гине»[1279] – ці слова, що їх читаємо в «Науці», виразно характеризують бачення москвофілів щодо значущості освіти та її ролі в житті селянства. Оскільки представники цього руху вважали одним із своїх основних завдань захист прав селянства, то, відповідно, їхня інтелектуальна діяльність спрямовувалася на осмислення ролі селянства як у народному господарстві, так і в культурі[1280]. Як зазначалось в «Науці», селянство завжди вважалося першоджерелом, здоровою силою будь-якого народу[1281].

Провідною ідеєю розвитку села, за москвофілами, була орієнтація на власні можливості з опертям на народні культурні традиції та історичний досвід[1282]. Як взірець просвітництва щодо цього питання для селянства подавалося періодичне видання «Наука», яке започаткував ще Іван Наумович і яке відродили москвофіли міжвоєнної доби[1283].

Вони прагнули розвинути шанобливе ставлення самих селян до себе. Москвофіли писали, зокрема, про значення слова «хлоп», акцентуючи, що: «Це слово – знамено невільника-раба, людини, позбавленої природної свободи, слуги, залежного від волі іншої вільної людини». А отже, не можна дозволяти так себе називати, і самим відмовитися від такої самоназви, бо вона принижує гідність[1284]. Ця публікація вийшла на шпальтах «Науки» в 1925 р., коли відповідальним редактором і одночасно головою Товариства був М. Глушкевич, який належав до просоціалістично зорієнтованого крила москвофільської партії. Власне тому, вочевидь, тут так яскраво й простежуються тенденції до відстоювання соціальної рівності та прав для усіх верств населення.

Головну роль «Наука» відводила селянам і в творенні нової, міської культури. Адже ті селяни, які через економічні негаразди, безземелля і т. д., йдуть у місто, там стають «якби заквaскою, дріжджами для нової культури». Багато з

[1279] Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа. Львов, 1925. № 1. С. 2.
[1280] Селянство и культура. *Наука*. Львов, 1925. № 5. С. 81–82.
[1281] Там само.
[1282] Не піддаваймось бѣдѣ! *Наука*. Львов, 1925. № 6–7. С. 81–82.
[1283] Не завстыдаемось! *Наука*. Львов, 1926. № 3. С. 59.
[1284] Що таке «хлопъ?». *Наука*. Львов, 1925. № 2–3. С. 48–51.

них або вже їхні нащадки піднімаються високо в культурній або науковій роботі[1285].

Однією з проблем, котра висвітлювалася в цьому часописі, була еміграція та асиміляція. За оцінкою ситуації москвофілами, виїхавши на чужину, селяни відчужуються від власної культури, втрачаються для власного народу, потрапивши під вплив шовіністично налаштованих чужинців. Як взірець протистояння такій асиміляції згадували євреїв, які вміють свого «міцно триматися»[12861287*].

Вирішальною умовою піднесення економіки москвофільські діячі вважали просвітництво народу. На сторінках «Науки» вони закликали молодь здобувати практичну освіту, а саме вивчати промисли, техніку та торгівлю. На їхнє переконання, добрий ремісник, купець чи технік зможе більше зробити для народу, ніж всі ті, хто опанував латину. З огляду на те, що вища освіта – промислова, торгівельна, технічна, медична, юридична – була доволі дорога і тривала в часі, рекомендували отримувати нижчу. Стверджувалося, що перелічені спеціальності дають тим, хто їх отримав, певну незалежність, і чим більше таких людей буде в нашому народі, тим швидше він виборе належні йому права, тим швидше стане справжнім господарем на своїй землі[1288].

На необхідності доброї самоорганізації населення із вмілим керівництвом наголошував, зосібна, один із москвофільських лідерів М. Цебринський[1289]. Найдієвішою формою саморганізації народу, яка дасть змогу вирішити його

[1285] Селянство и культура. *Наука*. Львов, 1925. № 5. С. 81–82.

[1286] Там само.

[*] Негативні наслідки для галицьких українців мало законодавство про земельну реформу й польську колонізацію аграрно перенаселеної Галичини, прийняте в 1920 і 1925 рр. Польський уряд не вжив заходів для економічної відбудови цих теренів, а, навпаки, лише посилив експлуатацію місцевого населення. Безземельне й малоземельне селянство мусило шукати собі кращої долі за окефном. З 1919 по 1935 рр. з Польщі, Румунії та Чехо-Словаччини емігрували 172 000 українців, у т. ч. 11 000 – до США, 67 000 – до Канади, 42 000 – до Аргентини, 7 000 – до Бразилії, 36 000 – до Франції, 9 000 – до інших країн.

Густота сільського населення в тогочасній Галичині становила 80–140 осіб на 1 кв. км, що в тричі перевищувало показники європейських країн; 48,7 % селянських господарств були безземельними або малоземельними (до 2 га). Перед 1938 р. бл. 800 000 га галицької землі зайняли польські колоністи. За два десятиліття 3 000 000 поляків оселилися в західноукраїнських селах і ще 100 000 – у містах. (Гелей С. Відбудова національної кооперації у 20-х роках. С. 465).

[1288] Черниховченко М. Чого нам слідує учитися? *Наука*. Львов, 1926. № 7. С. 155.

[1289] Цебринскій М. Чи возможно наладити въ нашомь сель культурну роботу и вь якій способь то зробити. *Наука.* Львов, 1932. № 1. С. 2–4.

економічні та культурні потреби, москвофіли називали кооперацію[1290]. Членами кооперативного руху мали стати ті, хто здатен на солідарність і на самопожертву[1291].

Функції організаційних осередків, що налагоджуватимуть економічну й культурну роботу серед селянства, за задумом москвофілів, повинні були виконувати читальні, засновані Товариством ім. М. Качковського і підпорядковані його Центральному виділу[1292]. Із проханням фінансово підтримати ці читальні москвофільські діячі зверталися до своїх земляків та їхніх товариств в Америці[1293]. Передбачалося, що до виділу читальні входитимуть люди середнього віку, оскільки старшим складно завжди з'являтися на усілякі зібрання, а молоді, натомість, не мають відповідного досвіду[1294]. Великого значення надавалося чіткій звітності читальні перед Головним виділом Товариства[1295].

На загальному засіданні Товариства в 1931 р. запроваджено посаду інструктора, який допомагав засновувати читальні[1296]. Появі нових читалень перешкоджала, за словами самих представників москвофільської течії, не тільки слабка організація на місцях, а й боротьба з українофільськими кооперативами, котрі мали значно сильніші позиції[1297].

Товариство ім. М. Качковського організувало т. зв. пересувну бібліотеку – сформувавши кілька комплектів по декілька книжок, кожен з них передавали на місяць (за певну плату) в одну читальню, а потім в іншу. Видання з цієї пересувної книгозбірні залишалися власністю Товариства, а гроші, одержані за користування нею, витрачалися на поповнення новими екземплярами[1298*].

[1290] Третьяк Н. Г. О парцеляції. *Наука.* Львов, 1937. Ч. 2. С. 159.
[1291] Там само.
[1292] Цебринскій М. Чи возможно наладити въ нашомь сель культурну роботу и въ якій способъ то зробити. С. 2–4.
[1293] Черниховченко М. Чого нам слідує учитися? С. 155.
[1294] Чѣмь есть для села читальня. *Наука.* Львов, 1926. № 10–11. С. 244–245.
[1295] Цебринскій М. Чи возможно наладити въ нашомъ селѣ культурну роботу и въ якій способь то зробити. С. 2–4.
[1296] Мысль по поводу рѣшеній посліднього Сьїзда делегатов нашого О-ва. *Наука*. Львов, 1932. № 4. С. 50–51.
[1297] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 428. Оп. 1. Спр. 106. Арк. 26.
[1298] Передвижная Библіотека О-ва им. М. Качковського. *Наука*. Львов, 1926. № 3. С. 61.

[*] Книжки з читальні позичали не більше, ніж на два тижні. Встановили за них мінімальну плату, щоб коли з часом знищаться, було за що їх відновити. Показово, що в читальнях мала бути й література для пропагування тверезості та боротьби з курінням (Чьмь есть для села читальня. С. 244–245; Цебринскій М. Чи возможно наладити въ нашомъ селѣ культурну роботу и въ якій способь то зробити. С. 2–4.)

І все ж читання газет і журналів відбувалося неактивно – чи не єдиним, справді потужним виявом культурної діяльності цих закладів були аматорські музично-театральні гуртки («кружки»)[1299]. Керувала таким гуртком людина з музичною освітою, на неї ж покладалася й справа створення читальняного хору. Аматорський «кружок» ставив вистави[1300], купував для них реквізит, встановлював сцени для виступу приїжджих театральних труп[1301]. Непрофесійність цих аматорських творчих груп пов'язувалася і з відсутністю фахових керівників. Було вирішено, що їх забезпечить Товариство, зокрема музикально-театральний кооператив «Муза»[1302].

Подекуди при читальнях відкривали крамниці, прибутки від яких використовували на влаштування курсів для неграмотних і малограмотних, наукові лекції про кооперацію, торгівлю та сільське господарство. Ці заходи мали зацікавити дуже широку аудиторію – і молодь, і старшу генерацію.

Найбільш занедбаною складовою роботи читалень і кооперативів була участь у них жінок[1303]. Тим часом саме в читальнях і кооперативах, на переконання москвофілів, селянки можуть почерпнути корисні поради про різні способи ведення господарства, дізнатися про наукові винаходи практичного значення та ін.[1304].

При Товаристві ім. М. Качковського діяла «Секція помочи молодіжи». Вона фінансово підтримувала студентів університету та учнів середніх шкіл[1305]. У Львові існував «Комітет курящих», який зібрав деякі кошти і допомагав бідним студентам та учням. У 1932 р. Комітет ліквідувався і передав своє майно Товариству ім. М. Качковського, котре 12 грудня 1932 р. заснувало «Помощь молодежи» – секцію при своєму товаристві[1306].

[1299] Чьмь есть для села читальня *Наука.* Львов, 1926. № 10–11. С. 244–245.
[1300] Там само.
[1301] Цебринскій М. Чи возможно наладити въ нашомь селѣ культурну роботу и въ якій способъ то зробити. С. 2–4.
[1302] Кілька слів о наших театральних кружках. *Наука.* Львов, 1935. № 3. С. 4; Там само. С. 5.
[1303] Цебринскій М. Чи возможно наладити въ нашомь селѣ культурну роботу и въ якій способъ то зробити. С. 2–4.
[1304] Чѣмь есть для села читальня. *Наука.* Львов, 1926. № 10–11. С. 244–245.
[1305] Протокол VI з'їзда делегатів Общества ім. М. Качковского відбувшогося дня 25 грудня 1934 року,в салі «Народного Дома» во Львові, ул. Рутовского № 22 / І. С. 6.
[1306] *Наука.* Ілюстрованый місячникъ для народа. 1933. № 1. С. 30

Товариство ім. М. Качковського, відновлене в міжвоєнний період поряд з іншими москвофільськими інституціями, виконувало свою основну функцію, забезпечуючи підтримку господарсько-економічної діяльності та сприяючи підвищенню освітнього рівня селянства як найчисленнішої верстви населення. Реалізація цієї функції відбувалась у двох площинах: теоретичній і практичній. У межах першої в селянському середовищі пропагувалися знання про раціональне ведення господарства (у т. ч. про кооперацію), проводилися різні курси (кооперативні, садівництва тощо), видавалися книжки відповідної тематики, а в межах другої – засновувалися кооперативи, читальні, крамниці та ін. Хоча висловлювані ідеї щодо розвитку кооперативного руху, ведення господарства і т.п., діяльність кооперативів, відіграли позитивну роль у справі унезалежнення української економіки від Польської держави, однак пропаговані між тим москвофільські погляди мали негативний вплив на розвиток української національної ідеї.

6.4. Пропаганда ідеології через друковану продукцію

Усі москвофільські товариства вели свою видавничу діяльність. Їхній книжковий репертуар характеризувався подібністю, що пояснюється спільністю завдань усіх структур цього суспільно-політичного руху (пропаганда москвофільських ідей та запровадження «русскої» мови). Кожна москвофільська інституція мала, однак, і власне завдання в загальній системі цього руху. Так, Ставропігія відповідала за релігійну сферу, Товариство ім. М. Качковського – за економічну, а Народний дім та Галицько-руська матиця – за культурно-просвітню. Це й обумовлювало певні відмінності в асортименті їхніх видань. Ставропігія, як і в XIX ст., публікувала здебільшого книги релігійної тематики, Товариство ім. М. Качковського – економічної, Народний дім – суто наукової, а Галицько-руська матиця – науково-просвітньої.

У 20–30-х роках XX ст. едиційна справа в Галичині розвивалася на ідейно-громадських засадах діяльності української інтелігенції[1307]. Найактивнішими видавцями були культурно-освітні товариства, які мали багатий довоєнний видавничий досвід та авторитет серед галичан, – Ставропігійський інститут, «Просвіта», «Рідна школа», Наукове товариство ім. Шевченка[1308]. Ставропігія й НТШ володіли власними книгарнями[1309]. Москвофільські товариства, відповідно до своїх ідейних переконань, робили певний внесок в українську видавничу справу, хоч і друкували свою продукцію також і російською мовою. На прикладі москвофільської періодики: всього в західноукраїнських землях під польською владою 1936 року виходило 143 українські пресові видання[1310], а москвофільська періодика складала приблизно 1 / 7 із всієї західноукраїнської преси.

Книговидавнича справа Ставропігії . Книгарня Ставропігійського інституту в міжвоєнний період розташовувалася навул. Руській, 3 у Львові. У січні 1922 р., згідно з договором на 6 років, її орендувало Українське педагогічне товариство «Рідна школа». За «умовами найму» воно перейняло всі залишки виданої Ставропігією літургійної літератури, які зобов'язалося продавати без прибутків і з відповідною знижкою. Разом з книгарнею в підпорядкування УПТ перейшов і її персонал – управителька й помічниця. Вартість оренди постійно зростала, що загострювало взаємини між УПТ і Ставропігією.

У звітному 1926 / 27 р. книжкова крамниця все ще перебувала в користуванні «Рідної школи», проте Ставропігія переуклала новий договір терміном на 6 років, а не на 12, як спочатку планувалось. Орендар був змушений змінити вивіску, на якій відтепер чітко було видно напис про Інститут. Чинш за використання цієї нерухомості підвищили[1311].

[1307] Пірко М. І. Українська книговидавнича справа в Галичині (1919–1939 рр.): історичні умови, проблематика, внесок у національний рух. С. 169–170. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/dis_ pirko.pdf.
[1308] Там само. С. 169–170.
[1309] Там само. С. 172.
[1310] Історія преси в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D.
[1311] *Временникъ: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона* на 1926 годъ. Львовъ, 1927. С. 58.

У квітні 1929 р., по закінченні терміну оренди, «Рідна школа» перенесла книгарню до приміщення, винайнятого в «Народної гостиниці» на вул. Сикстуській, 20 (тепер вул. Дорошенка)[1312]. Тоді ж було засновано москвофільський кооператив «Слово», який узяв на себе обов'язок вести торгівлю «русскими» книгами й підпорядкувати собі діяльність друкарні, тому керуюча рада Інституту, відмовивши «Рідній школі», передала свою крамницю «Слову»[1313]. Цей торговельний заклад розміщувався в інститутському будинку на вул. Руській, 3. Його управителем був А. Манастирський[1314]. Загалом таке створення інституцій, які б контролювали й підтримували економічну діяльність москвофілів, було для цього руху характерним. Тож фундація кооперативу «Слово» – яскраве свідчення того, що москвофільські діячі й надалі залишалися вірними собі, дотримуючись тих самих принципів, що й у XIX ст., а саме надання переваги у співпраці москвофільським установам та намагання позбуватись українофільських, висуваючи їм невигідні умови співробітництва й діючи на шкоду їхнім інтересам.

Підтримка москвофілів польською владою детермінувала пріоритети їхніх товариств, через що ці організації ставали засобом боротьби з українством. Для цього нерідко залучалися й матеріальні ресурси москвофілів, у т. ч. їхня друкарня, яка перетворилася на центр протистояння двох політично-суспільних течій. За визначенням газети «Діло», «великі заслуги при віднові "трибуни" польських (так підкреслювався факт тісної співпраці з урядом. – *І. О.*) москвофілів поруч з Лісковацьким мав друкарський складач Яськов»[1315]. У 1923 р. те приміщення Ставропігії, в якому розташувався український «Пласт», передали в оренду польському державному асекураційному товариству. Спробувавши, але не зумівши відібрати книгарню в УПТ, москвофільське керівництво вирішило усунути з друкарні двох українофільських складачів Кулинського й Гайниша (перший з них невдовзі помер, а другого таки позбавили верстата праці). Згодом взялися за директора друкарні Ю. Сидорака – відомого львів'янина з активною громадянською позицією, голову товариства українських ремісників «Зоря».

[1312] Пірко М. І. Українська книговидавнича справа в Галичині… С. 174.
[1313] *Временникъ Ставропигійскаго Института*... Львовъ, 1931. С. 119.
[1314] *Временникъ Ставропигійскаго Института*…. Львовъ,1932. С. 105.
[1315] Польські москвофіли. *Діло*. 1923. 12 жовт. Ч. 154.

Очоливши друкарню за українофільського правління, він привів устаткування до ладу, зробив ревізію шрифтів і зовсім збиті продав, а натомість закупив нові. Така робота тривала два роки. Прихід у 1923 р. О. Яськіва, який був «свого роду комісарем польських комісарів в друкарні», нічого не змінив, тому комісар Ставропігії М. Третьяк постановив віддати друкарню в оренду. І хоча Сидорак погоджувався на всі висунуті Третьяком умови, його звільнили, призначивши на керівну посаду Яськіва[1316].

Олександр Яськів виправдав сподівання москвофілів у плані поборювання українських національних сил – незабаром Ставропігійська друкарня стала штрейкбрехером українського друкарського руху. 1925 року у Львові відбувався масовий страйк друкарів, які добивалися підвищення платні. Власники друкарень один за одним підписували новий друкарський кошторис, і в такий спосіб страйк припинявся. Проте, на відміну від інших українських друкарень, Ставропігійська не погодилася на вимоги страйкарів. Її директор від початку дивився на неї «не як на народнє добро, але як на джерело особистих користей й наживи і тому без вагання пішов проти інтересів загалу друкарських робітників». Найнижчими цінами Яськів планував переманити на свій бік видавців. Найрадше Яськів приймав на роботу інтернованих з армії Колчака та Денікіна – колишніх солдатів, що набули друкарського досвіду в таборах. Друкарі ширшої акції щодо діяльності Яськіва не проводили, сподіваючись, що кожен, хто визнає засади солідарності, не буде друкувати у Ставропігії, однак знайшлись видавці, які віддавали свої роботи бойкотованій друкарні[1317]. Для обговорення ситуації з цим друкарським закладом українські друкарі навіть скликали спеціальне зібрання, що відбулося 18 жовтня 1925 р. в льокалі друкарської організації «Огнище». Основну доповідь виголосив голова «Огнища» Володимир Кубицький. Присутніми було ухвалено: закликати всіх українських видавців розірвати будь-які відносини зі Ставропігійською друкарнею і співпрацювати виключно з іншими українськими друкарнями або тими, в яких задіяні українські робітники; звернутися до

[1316] Там само.
[1317] Справа Ставропігійської друкарні. *Діло*. 1925. 27 жовт. Ч. 240.

Товариства українських емігрантів з проханням пояснити своє ставлення до тих мнимих складачів, які зайняті в друкарні Ставропігії і які називають себе емігрантами з Великої України[1318]. Однак усі ці спроби боротися з вказаним друкарським закладом не дали бажаного результату, ставши лише черговим фрагментом боротьби з русофільським рухом.

Ще одним кроком влади назустріч москвофілам було надання їм дозволу на видання шкільних підручників. У 1923 р. Львівська шкільна кураторія за наказом міністра освіти Станіслава Ґломбінського, який персоніфікував собою «духа нищення всього українського»[1319], змінила друкарню НТШ, що вже 30 років видавала навчальну літературу для шкіл, на друкарню Ставропігійського інституту. З цього приводу польська преса зазначала, що таким чином було вирвано «з рук бунтарів (українофілів. – *І. О.*) засоби для ведення гайдамацької політики й творення тайного університету, а ті засоби були передані Ставропігійському інститутові, котрий не займається політикою, тільки культурними справами»[1320]. Та оскільки Ставропігійська друкарня не була пристосована до друку шкільних книжок (це добре усвідомлював М. Третьяк) і не мала шрифту з наголосами, то підготовка до такого виробничого процесу вимагала великих затрат коштів і часу[1321].

1929 року, коли завершився термін оренди друкарні, Інститут оголосив конкурс на нового користувача, але гідної кандидатури не виявив, отож залишив цей заклад у власній компетенції. Було проведено ґрунтовний ремонт приміщень та устаткування, що вийшло з ладу за керівництва О. Яськіва, продано старі й закуплено нові машини (у т. ч. системи «Europa»). Придбали 1 152 кг більш чіткого шрифту[1322]. Ще 1926 / 27 звітного року Інститут купив машину за 1 500 доларів для одночасного друку книг двома фарбами: червоною та чорною[1323].

[1318] Там само.
[1319] Польські москвофіли. *Діло*. 1923. 12 жовт. Ч. 154.
[1320] Там само.
[1321] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 309. Оп. 1. Спр. 190. Арк. 15.
[1322] *Временникъ*. Львовъ, 1932. С. 105.
[1323] Отчеть 1926–27. С. 59–60.

У 1930 р. справи у друкарні похитнулись, що, на думку Інститутського правління, зумовлювалося важкою фінансовою кризою в краї. 1 січня 1932 р. заклад здали в оренду на 6 років З. Медицькому, доручивши йому також завідування друкарнею, і той зумів вивести її з боргів*.

Загальносвітова фінансова криза істотно вплинула на всі сфери діяльності Інституту. У звітному 1932/33 р. продаж виданих ним книг впав на 70 %. Дохід приносила тільки інститутська нерухомість – будинки[1324].

Як бачимо, надання друкарні в оренду було необхідним заходом, позаяк самостійне її утримання обходилося дуже дорого. Тим часом орендатор З. Медицький вкладав у розвиток закладу власні кошти, придбавши, з-поміж іншого, й нову машину для набору «Типограф» (вартістю 3 000 доларів), яка через 5 років, у 1938 р., перейшла у власність Інституту[1325] і мала прослужити ще щонайменше одне десятиліття[1326].

1937 року, по завершенні терміну дії згаданого договору з Медицьким, друкарню передали Іванові Тиктору – громадсько-політичному діячеві, старшині УСС та УГА, знаному українському видавцеві й редакторові, власникові найбільшого на той час львівського українського видавничого концерну Галичини «Українська преса»[1327]. Такий вибір, що впав на людину з табору політичних опонентів, мабуть, пояснюється певними фінансовими вигодами, а також політикою «нормалізації» відносин між польською владою та найвпливовішою українською політичною партією УНДО після 1935 р., в результаті чого на посади в русофільських товариствах почали потрапляти й українські демократичні сили.

Палітурню на вигідних для Інституту умовах здали в оренду з липня 1929 р. Степанові Геваку (у цьому статусі вона перебувала до кінця досліджуваного

---

* Їх було чимало – відомо, зокрема, що перший після відходу Олександра Яськіва завідувач Мирон Мацон (1 листопада 1929 р. – 30 червня 1931 р.) залишив борг на суму 22 000 злотих. Утворенню заборгованості сприяло й те, що коли митрополит А. Шептицький замовив 1 000 примірників Євангелія, Ставропігія надрукувала аж 5 000 і зайвий нереалізований наклад припадав пилом на складі, унеможливлюючи повернення витрачених на видання коштів.

[1324] Отчеть о состояніи Ставропигійскаго Института оть Фомина воскресенія (8-го мая) 1932 до Фомина воскресенія (23-го апрьля) 1933 года. *Временникъ*: *научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона на 1934 годъ*. Львовъ, 1933. С. 98–99.

[1325] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1937 / 38. Львовь, 1938. С. 10–11.

[1326] Отчеть о состояніи Ставропигійскаго Института оть Фомина воскресенія (8-го мая) 1932… С. 102–103.

[1327] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1937 / 38. С. 10–11.

періоду). Її префектами були А. Сметанський та А. Павенцький[1328]. Книжки продавалися в книгарні «Слова»[1329].

Кожне з москвофільських товариств мало власне періодичне видання: Ставропігія – «Временник», Товариство ім. М. Качковського – «Науку», а ще «Иллюстрованный народный календарь», Народний дім – «Вістник Народного дома», Галицько-руська матиця – «Научно-літературний сборник». Загалом, москвофільська періодика була представлена понад двома десятками періодичних видань, різних за журналістськими завданнями, тематичним спрямуванням, періодичністю, обсягом, однак одностайних щодо сповідуваної ідеології[1330].

Декларуючи тяглість своєї діяльності з довоєнного періоду, члени Ставропігії звітували про відновлення видання «Временника» (з 53-го номера), який знову почав виходити 1922 р. і друкувався російською або наближеною до неї мовою. Попередній номер був українофільським. Редакторами «Временника» були: Ю. Яворський (1922), Д. Ключник (1923–1925), М. Третьяк (1926), В. Ваврик (з 1927 р.). Журнал зберіг традиційні для нього рубрики, сформовані ще в XIX ст.)[1331*].

«Временник» щороку оприлюднював фінансові звіти про діяльність Інституту. Звіт за 1933–1934 рр. вийшов окремим виданням і був розісланий та схвалений усіма членами Ставропігії[1332]. Недрукування цього документа у виданні, очевидно, було пов’язане з небажанням афішувати незадовільний фінансовий стан інституції, її борги.

Істотною особливістю «Временника» на тлі інших москвофільських видань називали насамперед безперервність його виходу[1333].

[1328] *Временникъ Ставропигійскаго Института*. Львовъ,1932. С. 105.
[1329] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1937 / 38. С. 10–11.
[1330] Сніцарчук Л. В. Москвофільська преса в Галичині міжвоєнного періоду…
[1331] *Временникъ Ставропигійскаго Института съ мъсяцесловомъ* на 1923 годъ. Львовъ, 1922. С. 35–38.
[*] Рубрики Временника: місяцеслов на наступний рік; довідковий відділ («Справочный отдълъ»), у якому містилась інформація про українські храми у Львові, русофільські й українофільські видавництва, товариства, адвокатів, лікарів та ін. (не завжди лише русофільської орієнтації); рубрики для поширення знань з медицини, права, економіки, сільського господарства; некрологи, оголошення й реклама; списки правління і всіх членів Ставропігії; відомості з історії Інституту (про перебування його в руках українофілів тощо); літературно-науковий відділ, в якому публікувалися праці русофілів, художні твори російських та українських письменників.
[1332] Сокращенная лѣтопись Ставропигійскаго Института. *Временникь на 1935 год*. Львовъ, 1934.
[1333] Значеніе Временника среди другихъ галицко-русскихъ зданій. *Временникъ*: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1934 годъ. Львовъ, 1933. С. 35.

У видавничому репертуарі Ставропігійської друкарні продовжувала домінувати релігійна література. На звітний 1923 / 24 р. запланували видати український молитвослов за редакцією о. Ю. Дзеровича[1334], проте реалізувати ці плани не вдалося. Натомість вийшов друком «Збірник церковних пісень» (композиції С. Людкевича – видатного українського композитора, фольклориста, педагога, доктора музикознавства (1908), дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка)[1335].

1924 / 25 звітного року готували до друку Євангеліє, яке побачило світ у 1925 / 26 звітному році (у кількості 2 000 примірників). Тоді ж було видано і першу частину Требника (1 500 екземплярів)[1336]. Розпочали також підготовку до публікації твору Д. Зубрицького «Хроніка Ставропигійскаго Института»[1337]. У звітному 1926 / 27 р. надрукували другу частину Требника і почали працювати над Служебником. Цю богослужбову книгу благословив митрополит А. Шептицький, який намагався викорінювати неприйнятні у східному обряді практики, очищаючи його від різних латинізаторських нововведень[1338]. Головну редакцію здійснював о. Д. Дорожинський[1339]. Укладений вченою комісією по давньому східному обряду, створеною й очоленою митрополитом Андреєм, Служебник знову містив багато положень, усунених у процесі латинізації чи з політичних міркувань (наприклад, відновлено вживання терміна

[1334] Юліан Дзерович (03.01.1871–08.04.1943) – церковний та освітньо-культурний діяч, педагог. Народився в с. Смільне (нині село Бродівського р-ну Львівської обл.). Теологію вивчав у Львові. 1894 року став священником. Катехит у містах Броди, Бережани, Стрий, Львів. Викладав катехитику у Львівському університеті, професор Львівської греко-католицької духовної семінарії та Львівської богословської академії, директор Української жіночої учительської семінарії, голова «Просвіти» і Товариства святого Андрія. Редагував релігійні часописи. (Шкраб'юк П. В. Дзерович Юліан. *Енциклопедія історії України*. Київ, 2004. Т. 2: Г–Д / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. 688 с.: іл.).

[1335] *Временникъ Ставропигійскаго Института*. Львовъ,1923. С. 56.

[1336] *Временникъ Ставропигійскаго Института Львовъ*, 1926. С. L.

[1337] *Временникъ Ставропигійскаго Института. Львовъ*, 1925. С. L.

[1338] *Временникъ Ставропигійскаго Института. Львовъ*, 1927. С. 58.

[1339] Діонисій Дорожинський (31.07.1866, Галич – 1.07.1930, Старий Мізунь) – церковний та освітньо-культурний діяч, богослов. Початкову освіту здобув в академічній гімназії у Львові, де 1885 р. з відзнакою склав іспит зрілості. Завершив богословські студії в Генеральній семінарії у Відні (1885–1889). У 1905 р. у Віденському університеті, на основі праці «De deluvio Noachitico», отримав ступінь доктора богослов'я. Після рукоположення на священника в 1891 р. став сотрудником собору св. Юра. Був також учителем у вчительській семінарії в Тернополі. Протягом 1906–1907 рр. викладав пастирське богослов'я й догматику у Львівському університеті, з 1920 р. – церковне право у Львівській греко-католицькій духовній семінарії, а згодом і Львівській богословській академії. Один із засновників Українського богословського наукового товариства, дійсний член і перший голова його історично-правничої секції. (Кость С. А., Крив'як Б. Дорожинський Діонісій. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ, 2008. URL: https://esu.com.ua/article-20964).

«православний»)[1340]. Надрукований у 1930 р. новим шрифтом старослов'янського зразка, він, на переконання керівництва Інституту, мав причинитися до очищення «русского» богослужіння від латинства[1341].

За 1927 / 28 звітний рік видали «Гласопыснець» (накладом 1 000 екземплярів) та «Устав церковныхъ Богослуженій»[1342] (перевиданий наступного року)[1343]. У 1931/32 звітному році видавничий репертуар Інституту поповнився такими книгами, як «Указанія изь церковнаго Устава» на 1932 р., які уклав о. Тит Мишковський, декан греко-католицької академії у Львові (передруки – у 1933 і 1938 рр.), «Воскресние тропари», «Мелкіе друксорты», Євангеліє-апракос (закінчення), підготовлене / і під керівництвом професора священника Спиридона Кархута[1344], окремі друксорти для потреб Церкви (дошлюбний протокол, молитва після хрещення, виписи із метрик про хрещення, шлюб та померлих тощо)[1345].

23 лютого 1938 р. на засіданні керуючої ради вирішено заснувати журнал, присвячений церковним справам і захисту чистоти східного обряду, проте ця ідея так і не була втілена в життя[1346].

Ставропігія у міжвоєнний час залишалась вірною своїй давній традиції і видавала релігійну літературу. Її періодичне видання «Временник» також зберегло свій традиційний характер, який сягав XIX ст., а зокрема і мову видання – російську.

Книгодрукування Товариства ім. М. Качковського. Тривала також видавнича діяльність Товариства ім. Михайла Качковського, друкована продукція якого поширювалася через його читальні, локальні кооперативи і т. д. Товариство видавало щомісячні книжечки у серії «Народна Бібліотека», квартальник «Наука» та «Ілюстрований календар». У міжвоєнний період найбільші прибутки у

[1340] Отчеть за 1928–29. С. LXXVI–LXXVII.
[1341] *Временникъ Ставропигійскаго Института* 1931. С. 119.
[1342] *Временникъ Ставропигійскаго Института* 1928. С. XV.
[1343] *Временникъ Ставропигійскаго Института* 1929. С. LXXVII.
[1344] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта за время оть 19 апрѣля 1931 по 8-ое мая 1932 года. *Временникъ*: научно-литературныя записки Львовского Ставропигіона на 1933 годь. Львовь, 1932. С. 108.
[1345] Там само.
[1346] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1937 / 38. С. 10–11.

видавничій сфері приносив продаж календарів[1347], тому й Товариство ім. М. Качковського приділяло цьому різновиду літератури належну увагу. Від 1936 р. його «Ілюстрований календар» друкувався українською мовою. Розпочинався він переліком усіх днів року із зазначенням свят, далі подавалися астрономічна частина та церковний календар, літературна частина, інформаційна частина, метрична система мір, різні пізнавальні рубрики, в яких читачі могли ознайомитися з певними господарськими навичками, отримати практичні поради тощо, наприкінці публікувалися оголошення[1348].

Такий підбір інформації був зумовлений тим, що у системі москвофільських організацій це товариство відповідало за економічну діяльність, а отже, вважало своїм завданням економічну просвіту населення. Окрім сільськогосподарської, ремісничої та торговельної грамотності, видання Товариства навчало селян історії Русі (у москвофільській версії), боролося з пияцтвом і неписьменністю. У той час, час помітних соціальних перетворень і реформ, великого значення для українців Галичини набули земельне питання[1349] та підтримка кооперативного руху. Тож невипадково на сторінках «Ілюстрованого календаря» лунали заклики на кшталт: «Усі повинні говорити про кооперацію, хто здобув якісь знання про неї, – нехай шириться думка, щоб усі дійшли висновку, що в спільній праці, зорганізованій у спільних товариствах і спілках, лежить майбутнє дрібного господарства і тих, що з нього живуть, а заселяє наш край 90 % хліборобів»[1350].

Поширенням цих знань про кооперацію й займався вже згаданий журнал «Наука». У березні 1924 р., після понад 20-річної перерви Товариство ім Качковський відновило це видання як щомісячника[1351]. Обравши за зразок досягнення газети-попередниці, редакторами були: М. Глушкевич, С. Булик, М. Цебринський, Я. Вербицький, М. Крижановський та ін.) формували зміст нового часопису в кількох форматах: інформаційному (громадсько-політичне й

[1347] Пірко М. І. Українська книговидавнича справа в Галичині… С. 118.
[1348] Иллюстрованный народный календарь на 1936 високосный годъ, числящій 366 дней. Львовъ, 1935.
[1349] Наша головна задача. *Русскій голос*. 1923. 2 черв. (20 мая). № 21.
[1350] Ивановичъ О. Изъ кооперації. *Илюстрованный календарь Общества им. Мих. Качковского на годъ 1920 числящий 366 дней*. Львовъ, 1919. С. 123.
[1351] Suławka Adam Radosław. Prasa rosyjska i rosyjskojęzyczna w II Rzeczypospolitej (1918–1939). Warszawa, 2018. S.219.

культурницьке новинникарство), науково-практичному (відомості з різних прикладних галузей науки), публіцистичному (проблемні щодо тогодення, історичні, літературознавчі статті) та художньому[1352]. У цьому квартальнику існували розділи, що стосувалися господарства, природознавства, психології, медицини, гігієни, народної економії, арифметики, кооперації, техніки, літератури; у політичній хроніці описувалися важливіші події року, що минув; під рубрикою «Історія» з'являлися переважно розвідки про добу Київської Русі (наприклад, авторства М. Черниховченка)*.[1353].

У 1925 р. Товариство перебувало у скрутному фінансовому становищі – через несплату підписниками минулорічних боргів за «Науку», видання наступних її чисел опинилося під загрозою. Задля зростання попиту на друковану продукцію проводилися навіть усілякі заохочувальні акції. Зокрема, тим, хто придбає «Ілюстрований календар», причому за зниженою ціною – 35 грошів (повна ціна – 50), пропонували безкоштовно книжечку Г. Мальця «Потуги розъединенія и ослабленія русского народа»[1354]. Ті ж, хто розпродасть 10 екземплярів календаря або якихось книжок, мали одержати один примірник задарма. При замовленні щонайменше п'яти календарів або чотирьох книжечок з чотирма календарями плати за надсилання не брали. Усіх членів Товариства закликали долучитися до розпродажу «Ілюстрованого календаря» і таким чином зробити ювілейний подарунок Товариству (разом із тим виданням ще можна було придбати «Церковный уставъ», складений о. Т. Мишковським)[1355].

Правління Товариства ім. М. Качковського всякими способами намагалося покращити матеріальне становище інституції*, щоб уможливити її подальшу едиційну активність. Членам надавалася 15-відсоткова знижка при сплаті заборго-

---

[1352] Сніцарчук Л. В. Москвофільська преса в Галичині міжвоєнного періоду…

* «Наука» виходила накладом 1 200 примірників і розповсюджувалася здебільша безкоштовно (так, 1926 р. із 65 читалень Товариства, які функціонували в Галичині, лише 28 оформили повну передплату на це видання)

[1353] Там само.

[1354] *Наука*: ілюстрованый місячникъ для народа. Львов, 1924. № 7–8. С. 224.

[1355] Там само.

* На 1930 р. сума заборгованості членів Товариства перед Центральним виділом за користування книгами складала 21 000 злотих. Прагнучи хоча б частково виправити ситуацію, правління організації делегувало М. Цебринського до США, аби повернути борги галицьких емігрантів за видання Товариства, однак плідного результату це не дало(ЦДІА України, м. Львів. Ф. 182. Оп. 1. Спр. 312. Арк. 57, 63).

ваності за друки організації 1930–1933 рр., а за передплачене на 1933–1935 рр. – 20-відсоткова (натомість за видання 1935–1937 рр. необхідно було платити повністю). У 1938 р. керівництво провело чергову акцію, яка полягала в тому, що всі учасники товариства, яким вдалося покрити свої боргові зобов'язання до 30 червня того року, отримували назад 75 % коштів від загальної суми боргу на передплачене, а ті з них, які ліквідували свою заборгованість до кінця вересня або грудня того ж року, – 50 % і 25 % відповідно[1356].

Щоб привернути молодь до читалень, пропонувалося запроваджувати ігри: шашки, доміно, пружний більярд, блошки (гра для дівчат)[1357].

Розповсюджували «Науку», крім Польщі, також в Америці та Чехо-Словаччині, про що свідчать ціни, вказані на першій сторінці журналу. В усіх цих країнах були члени Товариства і його філії.

Істотною проблемою в цій сфері, що усвідомлювали й самі москвофіли, стала низька конкурентноздатність їхніх видань порівняно з усіма українськими. Це обумовлювалося кількома чинниками. По-перше, москвофільські книги були надто дорогі (і через це малодоступні для селян), тоді як українські читальні продавали свої майже за безцінь, а деколи навіть роздавали безкоштовно. По-друге, книжки Товариства виявлялися не завжди цікаві (деякі з них, як-от «Гроші», «Торговля и промисль», «Чехословакія», ніхто не читав). По-третє, вони далеко не завше мали привабливий зовнішній вигляд.

Перспективи організації окреслювалися її діячами доволі амбітно. У другому півстолітті планувалося, що вона стане вищою народною школою, народним університетом, всенародним Товариством культурної самопомочі[1358]. Цим планам не судилося збутися, як через матеріальні проблеми, так і занепад цього руху як такого.

Репертуар москвофільських видань. Як показав статистичний аналіз, щорічно Ставропігія видавала в середньому близько трьох позицій. Загалом за

[1356] Лукашів В. Видавнича діяльність «Товариства ім. М. Качковського» у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2015. Вип. 2. Ч. 1. С. 181.

[1357] Наука: ілюстрованый квартальникъ для народа. Львов, 1934. № 4. С. 15.

[1358] Наука: ілюстрованый місячникъ для народа. Львов, 1924. № 9–10. С. 226.

міжвоєнний період із 26 видань (число занижене, оскільки інформація про п'ять років відсутня) 15 були релігійного-прикладного характеру й 11 – світського. Отож Ставропігійський інститут і надалі виступав видавцем передовсім релігійної літератури, кількість якої переважала над світською.

Зіставною з цими показниками була видавнича діяльність Товариства ім. М. Качковського. 1934 року, для прикладу, зусиллями цієї інституції світ побачили 8 різних друків, 1935 р. – 4, 1936 р. – 6, 1937 р. – 4, тобто пересічно по 5 назв на рік.

У репертуарі москвофільських видань можна виділити декілька тематичних блоків. Перший з них – це події Першої світової війни. Безпосередні учасники тих подій намагалися зафіксувати свої спогади, відтворити у різних наукових та літературних жанрах. Ось хочав б «Временникь» за 1923 р. – у його літературній частині йдеться і про Галицьку битву, і про падіння Перемишля, і про участь «карпаторосів» у Корнилівському поході та Добровольчій армії (розвідка В. Ваврика)[1359]. У 1936 р. Товариство ім. М. Качковського опублікувало твір В. Ваврика «В перехрестних огнях».

Окрім безпосередньої тематики війни, висвітлення її причин, перебігу, наслідків, бойових дій і т. д., найбільше москвофіли фокусувалися на проблемі Талергофу, який став особливим символом у міжвоєнні роки відродження москвофільства. Цю тему, зокрема, розкривав у своїй статті в «Ілюстрованому календарі» 1920 р. Косма Николаєвич[1360]. Упродовж 1924 і 1925 рр., коли друкарню Ставропігії очолював О. Яськів, було видано перший і другий випуски «Талергофського альманаху».

У «Временнику» на 1928 р. оприлюднено праці «Талергофъ» (автор Дерит) та «Извергъ, картина военнаго времени» (В. Ваврик). 1933 року, з нагоди річниці Талергофу, Товариство ім. М. Качковського знову надрукувало твори В. Ваврика, а 1934 р. на сторінках «Ілюстрованого календаря» побачили світло денне спогади талергофців та матеріали «Отець Игнатій про інтернування галичан в Талергоф»

[1359] *Временникъ Ставропигійскаго Института съ мъсяцесловомъ* на 1924 годъ. Львовъ, 1923. С. 114.
[1360] Косма Николаевичь. Талергоф. *Иллюстрованный народный календарь на годъ 1920 числящій 366 дней*. Львовъ, 1919. С. 80–95.

(В. Ваврик) і «Талергофска виставка» (Я. Янчак). На описаній в останньому з них виставці, що відбулася під час ІІ Талергофського з'їзду 1934 р., було експоновано 150 пам'яток[1361]. Її влаштуванням займався А. Копистянський, якому допомагали С. Бендасюк і Я. Янчак. Того ж 1934 року коштом Товариства вийшла друком п'єса священника Кирила Чайковського «Поворот» – трьохактова драма про перипетії Першої світової війни та повоєння.

На шпальтах періодики москвофілів широко висвітлювалась історія їхніх інституцій, насамперед Ставропігії, що мала найтривалішу історичну традицію. Вивчалися біографії її видатніших членів, укладалися їх переліки тощо. У 1923 р. «Временник» відвів цій темі цілий окремий розділ, розмістивши серед іншого і список старійшин інституції від 1773 до 1914 р. Дослідниками минулого Ставропігії переважно ставали її діячі, тож жодних проблем із публікацією їхніх напрацювань у «Временнику», звісно, не було[1362].

У 1931 р., наприклад, читачі цього періодичного видання отримали змогу ознайомитися з працею А. Копистянського «Историческій очеркь сооруженія Ставропигійской церкви во Львовь (По поводу 300-лѣтняго юбилея ея освященія, состоящегося 16 ст. ст. января 1631)». «Львовска Ставропигія» С. Бендасюка з'явилася в «Народному календарі» за 1935 р. У 1937 р. Інститут надрукував другу частину «Ювілейного збірника в память 350-ліття Львівського Ставропігіона» та «Ruskie muzeum Instytutu Stauropigijskiego we Lwowie» І. Шараневича. У названому щойно збірнику знаходимо статті членів Ставропігії Р. Луцика («Храм Успенія Богородицы во Львовь»), М. Онишкевича («Бурса Ставропигійскаго Института»), В. Ваврика («Члены Ставропигіона за 350 льтъ»), І. Сметанського («Музей Ставропигійскаго Института»)[1363].

[1361] Янчак Я. В. Талєргофска виставка. *Иллюстрованный народный календарь на 1935 високосный годъ, числящій 366 дней*. Львовъ, 1934. С. 208–209.

[1362] *Временникъ Ставропигійскаго Института* съ мъсяцесловомъ на 1924 годъ. С. 114.

[1363] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1937 / 38. С. 10–11; Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона. Ч. ІІ. *Временникъ*: научно-литературные записки Львовскаго Ставропигіона на 1936 и 1937 годы. Львовъ, 1937.

Вшанування ювілейних дат відомих москвофільських істориків супроводжувалося виданням відповідних ювілейних збірників. Так, «Временник» 1931 р. був приурочений до 100-ліття від дня народження Ізидора Шараневича[1364].

Важливе місце в інтелектуальному просторі москвофілів посідали постаті знаних ставропігійських діячів. Чи не найбільше уваги приділяли творчості Д. Зубрицького[1365] , С. Бендасюка[1366] та ін. У поле зору тогочасних дослідників із ставропігійського середовища неодноразово потрапляв також І. Шараневич.

У літературній частині «Ілюстрованого календаря» Товариства ім. М. Качковського оприлюднювалися розвідки, присвячені визначним діячам москвофільського руху, які померли. Це, зосібна, статті В. Ваврика про Маріяна Глушкевича (1878–1935) і Генріха Полянського (1847–1935), а також М. Цебринського – про Миколу Сивуляка, Бориса Лелявського, Григорія Мальця[1367]. Зокрема, священник Генріх Полянський був безоплатним співробітником усіх «галицко-руских» газет і журналів від 1860 р. Чимало текстів з-під його пера надруковано в «Науці» і календарях Товариства ім. М. Качковського, почесним членом якого він став ще до війни[1368].

Знаковою подією в культурному житті москвофілів стало видання Ставропігійським Інститутом 1931 / 32 звітного року «Исторіи Руси», написаної членом Ставропігії А. Копистянським[1369]. На V загальних зборах Товариства ім. М. Качковського мовилося про потребу селян у такій книжці, але обов'язково малого обсягу та з доступним викладом змісту[1370]. Під цим оглядом і було розкритиковано «Історію Русі», написану членом Товариства А. Копистянським. Так, І. Крушинський зазначив, що «село потребує дешевих і зрозумілих книжок, а тритомний опус Копистянського не для простих людей, тож вони й далі читатимуть різноманітні українські книжечки і брошури». До критики долучився і

[1364] *Временникъ Ставропигійскаго Института.* Львовъ, 1931. С. 119.
[1365] *Наука: ілюстрованый місячникъ для народа*. Львовъ, 1928. № 1. С. 14–18.
[1366] Указатель ко всѣмь выпускамъ Ставропигійскаго Временника за годы: 1864–1915 и 1923–1933. Церковный уставъ. *Временникъ*: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1934 годъ. Львовъ, 1933. С. 37–62.
[1367] *Иллюстрованный народный календарь* на 1936 високосный годъ…
[1368] Ваврик В. Свящ. Генрих Афанасієвич Полянскій (1847–1935). *Иллюстрованный народный календарь на 1936 високосный годъ, числящій 366 дней*. Львовъ, 1935. С. 131–132.
[1369] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта за время оть 19 апрѣля 1931 по 8-ое мая 1932 года… С. 108.
[1370] *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа*. Львов, 1934. № 1. С. 8.

студент П. Чучвара, який вказував на україноφільський ухил обговорюваного видання. Професійний історик Я. Вербицький, натомість, охарактеризував працю Копистянського як цілком добру, відповідну всім вимогам історичної науки, аргументувавши свій висновок тим, що позитивні рецензії на цю книгу дали не тільки «свої» фахівці (москвофіли), а й «чужі» (представники українського національного табору). У відповідь на гострий виступ Чучвари А. Копистянський заявив, що цей студент є представником технічної спеціальності, а отже, не може компетентно оцінити «Історію» з наукового погляду[1371].

Активно публікувався доробок русофіла XIX ст. – Івана Наумовича, якого називали галицьким кобзарем. Його твори для дітей увійшли до календаря Товариства ім. М. Качковського на 1925 р. 1926 року в «Науці» до 100-річчя від дня народження письменника подали його біографію[1372]. У 1927 р. було опубліковано два томи по три книжки з літературною спадщиною І. Наумовича, а в 1937 р. вийшло повне зібрання творів.

Поширеною коммеморативною практикою москвофілів було відзначення річниць Хрещення Русі. Організовувалися святкові заходи, готувалися до друку тематичні видання. Саме до 950-річчя цієї видатної події в історії України-Русі приурочило свій «Народный иллюстрованый календарь на 1938 годъ» Товариство ім. М. Качковського. З-поміж інших праць членів Ставропігії в цій книзі знаходимо статті «Початки христыянства на Червоный Руси» (за підписом К. Б.) та «Чи і як святкувати пам'ять крещенія Руси?» М. Цебринського[1373].

Не забували москвофіли і про І. Федорова, уважаючи його «великим майстром русскої культури» [1374]. Окремою публікацією 1936 р. москвофіли віддали шану й членам гуртка «Руська трійця» та їхньому творінню – альманаху «Русалка Дністрова». Мова йде про розвідку М. Цебринського «"Русалка Днѣстровая". В столітню годовщину єі появленя (1837–1937)»[1375].

[1371] Там само. С. 9.
[1372] *Наука: ілюстрованый місячникъ для народа*. Львов, 1926. № 3. С. 176.
[1373] Цебринскій М. С. Чи і як святкувати пам'ять крещенія Руси? *Иллюстрованный народный календарь на 1936 високосный годъ, числящій 366 дней*. Львовъ, 1935. С. 105.
[1374] Г-ій. Великій майстер всхіднои (Русскои) культуры Иванъ Федоровъ. *Илюстрованый народный календарь на 1925 годъ*. Львовъ, 1924. С. 53.
[1375] *Наука:* місячне виданє. Львів, 1936. С. 12–18.

Десятиліттям раніше в «Науці» з'явилася стаття «Два кобзаря», у якій зазначалося, що з року в рік Галичина «справляє шумну тризну великому кобзареві». За довгі роки усталився вже традиційний спосіб святкування цих урочистостей і перейшов у догмат, який монополізували певні кола, приставивши до «дорогої нам могили Шевченка свою сурову сторожу»[1376]. У результаті роздумів над тим, кого можна вважати «батьком і вчителем» для народу, автор публікації виділив дві особистості, два Мойсеї «що вели свій народ вірно і славно через історичні нетрі, до правди і волі народної». Постаті ці – Шевченко в Наддніпрянській Україні та Наумович у Галичині. Перший з них не лише оспівував гірку долю рідного йому народу, але й висловив думки, які фактично стали програмою на майбутнє. Натомість ідеї гуманності другого вкладалися в форми тодішнього морального та етичного закону. Москвофільський автор навіть зумів прив'язати до творчості Шевченка Талергофську трагедію, стверджуючи, що великий поет передбачив «торги правдою непрошених патріотів», які привели до руїни наш народ, а працю його віддали чужинцям, тому, зокрема, у Талергофі й «кайданами мінялися», а «пани правдою торгували»[1377]. Наумович, йшлося у дописі, «не говорить до нас образним віршем – він більш практичний, але «громовий глашатай правди». Обидва ці постаті, – узагальнюється на шпальтах часопису, – за різних політичних обставин постраждали за ідею «русско-слов'янської» єдності. Шевченко через належність до Кирило-Мефодіївського братства був засланий в Оренбург, а Наумович через свої руські переконання вимушено покинув Галичину. Далі підкреслювалося, що в 1926 р. «співпадає ювілей обох Григоровичів, незабутніх, рідних нам і голосних кобзарів!»[1378]. Москвофіли в такий спосіб «приєднували» до своїх культурних надбань і українську літературу.

Твори російських письменників містилися у виданнях усіх москвофільських товариств – і Ставропігії, і Народного дому та Галицько-руської матиці, проте перевагу надавали таки письменникам-москвофілам. Також були представлені

[1376] Два Кобзари. *Наука*. Львов, 1926. № 3. С. 68.
[1377] Два Кобзари. *Наука.* Львов, 1926. № 3. С. 69.
[1378] Там само. С. 70–71.

письменники українського національного табору, яких їхні політичні опоненти вважали частиною свого інтелектуального простору.

Цінним джерелом інформації про стан видавничої справи аналізованого нами періоду є укладені Ю. Яворським «Матеріялы по галицко-русской бібліографіи» (1918–1923) (*Додаток Б*). Як стверджував укладач, вона охоплює надруковані в Галичині й за її межами книги на «руском» та популярні видання на «мѣстномъ народно-литературномъ наръчіи, которыя, какъ по своему внъшнему виду – этимологическому правописанію, такъ и по общему своему характеру и направленію, такъ или иначе примыкаютъ къ общерусскому литературному руслу»[1379]. За 1918–1920 рр. були партійні відозви та періодика. У 1921 р. кількість позицій літератури, яку представники москвофілів зараховували до своїх видань, зросла до 13, серед яких зауважуємо одну наукову (Богдана Барвінського), художні українською мовою (Сильвестра Калинця) та співаник (лемківського поета, співака й етнографа Дмитра Качора), решту ж склали часописи й відозви до народу (Як бачимо, тоді йшлося про публікації текстів не лише русофілів, але й українофілів). Під 1922 р. зафіксовано 32 видання, 11 з яких з'явилися з-під друкарського преса Ставропігії, інші – за кордоном, у Паєвій друкарні або зусиллями окремих діячів. Із письменників, твори яких опублікували того року, двоє були російськими: Олександр Блок і Лев Толстой, інші – Москво-філами: М. Глібовицький, М. Глушкевич, Г. Малець, І. Наумович, І. Трембицький, Ю. Яворський. Надрукували вісім періодиків.

У 1923 р. москвофільська історіографія нараховує 26 назв літератури, серед авторів яких двоє росіян – Лев Толстой та Олександр Волконський, публіцист, що різко виступав проти українського національного руху. Із напрацювань істориків-москвофілів тоді вийшли твори В. Ваврика, К. Вальницького, І. Луцика, І. Лісковацького, Г. Мальця, І. Федорички, Ю. Яворського. З'явилися друком й сім періодичних видань.

[1379] Яворскый Ю. А. Матеріялы по галицко-русской бібліографіи. *Вѣстникъ «Народнаго дома»*. Львовь, 1924. С. 55.

Цікавою є також бібліографія москвофільських публікацій у «Временнику» 1923–1933 рр.[1380] (*Додаток Г*). Як дізнаємося з цього покажчика, бл. 50 із 92 авторів у категорії «Белетристика» були російськими (домінували письменники XIX ст.: А. Майков, М. Некрасов, О. Пушкін, О. Полєжаєв, Ф. Тютчев, Г. Державін, П. Вяземскій, Л. Мей, В. Величко та ін.), ще 20 належали до москвофілів, а двоє представляли Велику Україну – Тарас Шевченко й Антон Хижняк. У розділі «Проза» налічуємо дев'ять москвофілів і шість російських прозаїків. У рубриці «Наука» всі 14 позицій посідають історики-москвофіли, серед котрих Д. Зубрицький, М. Третьяк, А. Копистянський, С. Бендасюк, В. Ваврик та ін. Категорія «Історія і географія» фіксує 33 текстів. Притому автором одного з яких був В. Шульгін, російський політичний діяч, один з ідеологів і організаторів «Білого руху».

Перелік з «Временника» за 1933 р. показує, що, репертуар видань містив твори від маловідомих тоді російських еміграційних авторів до класиків російської літератури до публікацій самих москвофілів (на дуже різні теми: від історії Ставпоргії й Львівського синоду греко-католицької церкви 1891 р. до розповідей про галицьких колоністів у Бразилії).

В «Ілюстрованому народному календарі» Товариства ім. М. Качковського також переважали галицькі автори москвофільських переконань. Наприклад, у виданні за 1930 р. з 14 літераторів – тільки чотири російських, за 1931 р. із 16 – три російські, у 1932 р. всі дописувачі – москвофіли й представники українського національного табору, у 1935 р. 10 із 17 позицій належать москвофільським та україноfільським письменникам: о. К. Чайковському, В. Ваврику (три твори), Г. Глібовицькому, Е. Перхунові, М. Цебринському, С. Бендасюку, Ю. Юрчакевичу, С. Калинцю. Інші автори російські: П. Поляков, Л. Гумільов, О. Плещеєв, О. Блок, М. Зощенко, М. Нікітін, та один французький – Трістан Бернар (*Tristan Bernard* – псевдонім Поля Бернара)

[1380] Указатель ко всѣмь выпускамъ Ставропигійскаго Временника за годы: 1864–1915 и 1923–1933.

Натомість у «Науці»[1381] на 1925 р. з-поміж дев'яти письменників лише один російський – А. Чехов; у цьому ж збірнику на 1926 р. із 14 позицій російські дві: Ф. Достоєвський та І. Бунін, а на 1927 р.[1382] із 18 – три: О. Блок, А. Майков, І. Бунін. Мала кількість російських авторів пояснюється передусім позицією М. Глушкевича (очільника Товариства ім. М. Качковського), який зумів відстояти українську мову для друку видань Товариства і відповідно впливав на його видавничий репертуар.

1921 року відновили друк «Вьѣстника Народнаго дома» за редакцією Ю. Яворського. Перший номер вирішили присвятити історії Народного дому 1914–1920 рр., українофільському правлінню, бібліотеці й музею тощо.

Важливим для вивчення читацьких зацікавлень москвофілів є дослідження видавничої продукції, яка продавалась у книгарні Ставропігійського інституту. Станом на 1921 р. на поличках цієї крамниці лежали книжки 32 назв (*Додаток Д*), усі надруковані у Львові й більшість – у XIX ст. 16 із цих творів мали українське авторство (14 були написані русофілами, а два – носієм українофільських поглядів), ще 14 – російське. Список цих авторів доволі розмаїтий: це і Єлизавета де Вітте (Елизавета де-Витте) (1833 / 34–1915), російська письменниця православно-монархічного спрямування, яка різко критикувала український національний рух та політику Австро-Угорщини щодо слов'янських народів, які її населяли; і літератори, які народилися на східній Україні, – Василь Корабльов, філолог і славіст Григорій Ільїнський. Левову частку цих, опублікованих у Львові, видань становлять твори мовознавчого та літературознавчого характеру, дещо менше – історичних, ще менше – художніх.

Серед усіх книг, які продавалися у крамниці Ставропігії 1924 р., 54 були релігійної тематики і 39 – світської. Понад 60 % цієї світської літератури складали твори російських класиків, решта вийшли з-під пера русофілів.

У списку книжок, які можна було придбати в тому ж магазині 1928 р., – 45 церковних видань і 62 світських (26 творів русофілів, 23 – російських письмен-

[1381] *Наука ілюстрованый місячникъ для народа* . Львовъ, 1925. С. 223–224.
[1382] *Наука ілюстрованый місячникъ для народа*. Львовъ,1927. С. 317–320.

ників, а ще збірники: «Вертеп», «Щедрівки», «Самоучитель немецкого языка» тощо)[1383]. У 1929 р. в цьому торговельному закладі покупцям пропонували на вибір 45 церковних і 65 світських книжок, з яких 30 були русофільські, 27 – російські, ще вісім належали до збірників. Отже, наприкінці 1920-х рр. кількість російської літератури зменшилася порівняно з початком століття. А її наявність у книгарні може свідчити не стільки про особливо прихильне ставлення москвофілів до неї, як про те, що вона погано продавалася. Ще один висновок, дійти якого допомагають наведені кількісні дані, – світські видання почали переважати над релігійними.

Аналіз репертуару видань Товариства ім. М. Качковського, які були в продажу 1935 р., показує, що із 30 позицій вісім – це художні твори російських письменників (Л. Толстой, М. Зощенко, А. Куприн та ін.), ще вісім присвячені господарсько-економічній тематиці (як-от «Буряны и борьба съ ними»; П. Красицкій «Основи рибного господарства» тощо), а решту становили розмаїті тексти авторів русофілів – і не русофілів як XIX ст., так і міжвоєнного часу (В. Ваврикъ, А. Копистянскій, І.Луцыкъ, І. Наумович, О. Стороженко, К. Чайковскій і т. д.)[1384].

Ще у 1920-х рр. «Наука» публікувала твори українських класиків Є. Гребінки, М. Коцюбинського, О. Олеся, П. Тичини, В. Стефаника, І. Франка, російського поета С. Єсеніна, а також уже названих авторів-москвофілів В. Ваврика, Б. Дідицького, Д. Зубрицького, І. Наумовича.

Москвофільську періодику репрезентували більше двох десятків часописів, різних за цільовим призначенням і тематичним спрямуванням, періодичністю, обсягом, але одностайних щодо сповідуваної ідеології[1385]. Представники цієї течії видавали часописи, призначені для москвофільських студентів. Першим з них був журнал «Розсвѣтъ», що виходив нерегулярно з травня 1923 року. Головним

[1383] *Временникъ Ставропигійскаго Института* съ мѣсяцесловомь на 1929 годь. Львовь, 1928. С. 58–59.
[1384] Бібліографія. *Наука*. Львов, 1934. № 2. С. 12.
[1385] Сніцарчук Л. В. Москвофільська преса в Галичині міжвоєнного періоду…

редактором журналу був Я. С. Кміцкевич, а видавцем Б. В. Труш. Останній, подвійний номер 3 / 4 датований січнем-лютим 1924 року[1386].

Ще одним журналом такого типу був двомісячник «На рубежѣ», заснований з ініціативи студентського товариства «Друг» у співпраці з існуючим з 1924 р. Варшавською асоціацією російських студентів (Союз російських студентів – СРС). Спочатку видавцем і відповідальним редактором була Е. Полонська, пізніше її замінив Б. Труш. Для молоді видавали «Огни» (1930–1932). Це був діючий пресовий орган у Львові москвофільського студентського товариства «Друг». До редколегії входили М. Онишкевич, С. Ропицький, І. Андрукович, Н. Рогозін, А. Прислопський[1387]. У цьому аспекті цікавою є також географія вітань, які надійшли до редакції збірника «Вешнія воды», виданого з нагоди 60-ліття «Друга» у 1932 р. Вони мали продемонструвати розповсюдженість чи відгук «русскої ідеї» у Галичині (самому Львові, Бродах, Коломиї, Косові, Дрогобичі. Перемишлі, Скалаті, Станиславові, Турці, Яворові), але також в Холмі й Острозі, Мукачеві, Ужгороді, Варшаві, Вільнюсі (у польському варіанті – Вільно), Ризі, Дерпті / Юр'єві (нині – Таллінн), Бресті, Барановичах, Білостоку, Лодзі, Познані, Празі, Любляні й навіть у Брюсселі, Лейпцизі, Парижі[1388].

Слід зауважити, що до москвофільських видань дописували і частково їх редагували також представники російської еміграції, котра, ймовірно, фінансово сприяла їх виходу. Тому, наприклад, в редакції «Огнів» був присутній В. Рагозін / Рогозін. Звідси й співпраця з львівськими москвофільськими виданнями (окрема з «Русским голосом») таких авторів, як Семен Вітязевський / Пантелеймон Юрьєв (1904–1983), який (завдяки В. Ваврику) дописував також і до «Временника Ставропігійського інституту», видавав у Львові свої збірки, компонував для русофілів, зокрема й агітаційну поезію, закликаючи голосувати за РНО всіх «русских людей» з Галичини, Волині, Полісся та спрямовуючи свої матеріали

[1386] Suławka Adam Radosławю Prasa rosyjska i rosyjskojęzyczna w II Rzeczypospolitej (1918–1939). Warszawa, 2018. S. 222.
[1387] Ibidem. S. 225.
[1388] Вешнія воды. С. 172–187.

проти українського руху [1389]. Подібне спрямування «Русскому голосу» додавав також його приятель, ще один «польсько-російський» письменник міжвоєння, зрусифікований поляк Лев Гомолицький (Лев Гомолицкий, Leon Gomolicki, 1903–1988) тощо.

Ще одним москвофільським виданням став «двухнедельный журналъ для русскихъ дѣтей» «Колосокъ» (1932–1933). Зміст цього дитячого часопису формували зразки українського та російського красного письменства (Т. Шевченко, Б. Грінченко, Л. Глібов, М. Гоголь, О. Пушкін, А. Чехов та ін.), просвітницькі й навчально-виховні матеріали. За характером москвофільська молодіжна преса, зокрема студентські видання «На рубежѣ» (1927–1928), «Разсвѣтъ» (1923–1924), «Звено» (1932–1933), була культурницькою й орієнтованою, передусім на популяризацію російської культури[1390].

Москвофільські очільники піклувалися й про жіночу аудиторію, заснувавши «журнал русской женщины» «Очагъ», який упродовж 1936–1939 рр. щомісяця виходив у Львові, нав'язуючи до історії діяльності «Общества русских дамъ во Львовѣ», яке функціонувало в XIX ст. Цей журнал був конкурентом українських феміністичних видань, таких як «Жіноча доля» чи «Нова хата».

У корпусі москвофільської преси були також церковно-релігійні часописи. «Воскресеніе», півмісячник Православного братства, друкувався протягом 1928–1929 рр. і був відновлений 1935 р., однак уже як місячне незалежне видання, проіснувавши до 1937 р. Пропагування православ'я, інформування про різні конфесії, поради щодо зміни віросповідання – всі ці та інші питання розглядалися через призму єдності «русского народу». Від 1936 р. при «Науці» з'явився безплатний квартальний додаток «Листок», що видавався до кінця 1938 р. Він вирізнявся гострим несприйняттям усього українського в краї, що й визначало його змістові пріоритети та полемічні уподобання[1391].

[1389] Suławka A. R.Siemion Witjaziewskij vel Pantelejmon Juriew (1904–1983) – dziennikarz, poeta i działacz mniejszości rosyjskiej w II Rzeczypospolitej i PRL. *Zeszyty Prasoznawcze*. 2016. T. 59. N. 3 (227). S. 566 – 581.
[1390] Ibidem. S. 571.
[1391] Там само.

Натомість «Научно-литературный сборник Галицько-руської матиці», який продовжував традиції «Літературного сборника Галицько-руської матиці»[1392], у міжвоєння мав лише два випуски – у 1930 і 1934 рр.

З огляду на свої ідейні переконання, москвофіли друкували книги й часописи змішаною українсько-російською мовою і російською, а з 1935 р. – дедалі частіше українською мовою, вважаючи її діалектом російської. У їхньому видавничому репертуарі домінуючі позиції посідали москвофільські літератори, хоча доволі активно публікувалися й твори російських письменників, переважно XIX ст. Крім наукової літератури, готували до друку й книжки для народу. Здебільшого, це були історичні твори про добу Київської Русі, праці, тематично пов'язані з Талергофом, а також видання, які популяризували економічні й господарські знання та навички. Проте навіть у такий, опосередкований спосіб москвофіли прагнули інкорпорувати в свідомість українських селян і міщан «русскую» ідею. Це означало, що їхня книговидавнича продуція, книжкова культура й культурна пам'ять залишалися інструментом москвофільської політики в Галичині.

[1392] Пор.: Седляр О. Серіальні видання «Галицько-руської матиці»: проекти та їх реалізація (1848–1874 рр.). *Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотечні та інформаційні технології*. 2011. Вип. 6. С. 61–77.

РОЗДІЛ 7
САМО (ПРЕЗЕНТАЦІЯ) ІДЕНТИЧНОСТІ

7.1. Просопографічний портрет москвофілів.

Керівники москвофільських партій та товариств, хоч і відрізнялися своїми поглядами на національну ідентичність від представників українських державницьких сил, усе ж були складовою тогочасної інтелігенції, хоча й значним чином негативно впливали на український національний рух.

Модернізаційні процеси другої половини XIX ст. сприяли розбудові соціальної структури українства Галичини, що виявлялося передовсім у зростанні світської освіченої еліти. Сини священників дедалі частіше обирали світські кар'єри, а згодом, із соціально-культурною емансипацією селянства, в цей процес влився ще й потік селянських синів[1393].

На початку XX ст. освічені українці ставали переважно юристами. Проте поступово фахова структура української інтелігенції змінилася, доповнившись технічними, природничими та медичними професіями[1394]. Такий популярний у 20-х роках XX ст. фах правника у 1930-х рр. поступається інженерно-технічним спеціальностям. Це чітко простежується й на прикладі аналізу професійної належності москвофілів, здійсненого на матеріалах списків особового складу їхніх керівних органів, членів товариств та ін.

Кількісний та якісний склад політичні еліти міжвоєнного москвофільства у 1920–1930 рр., природно, зазнав змін та еволюціонував. Про це свідчили, зокрема, списки членів «Русского народного совіта». У 1923 р. до його керівного складу ввійшли: Володимир Труш, викладач гімназії зі Станиславова (як голова); Михайло Бачинський (товариш голови) та М**.** Марко (секретар), чиновники фінансової дирекції зі Львова; присяжні повірені д-р Феодосій Заяць, д-р Олександр Лисяк і д-р К. Черлюнчакевич (усі зі Львова) та д-р О. Гнатишак (з Перемишля); Микола Третьяк, радник суду зі Львова; священники о. Юліан Гумецький (з

[1393] Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / з нім. перекл. Х. Николин. Львів, 2014. С. 57–58.
[1394]. Пахолків С. Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині С. 32.

Вербіжа), о. Іван Давидович (з Болехова), о. В. Лончин (зі Львова) та о. Симон Федоронко (з Перемишля) (два останні від участі в роботі ради пізніше відмовилися); викладач львівської гімназії Дмитро Ключник; студент зі Львова Я. Кмицикевич; селяни Іван Костецький (з Поздяча) і Григорій Лещак (із Толщева); пані О. С. Монцибович з Куткора[1395].

Таким чином, левову частку в тогочасному керівництві москвофілів (29 %) становили юристи: чотири присяжні повірені – правники, які вели приватні практики й не перебували на державній службі (23 %), та один радник суду (6 %). Доволі численно було репрезентоване й духовенство, яке представляли четверо священників (23 %). На половину меншу частину (11,8 %) у цьому соціальному спектрі складали викладачі гімназії (2 особи). Стільки ж – по дві особи (тобто теж по 11,8 %) – бачимо в ньому чиновників фінансової дирекції та селян. Очолювати партію довірили також одному студентові та одній жінці (по 6 %).

У 1925 р. членами «Народного совіта» стали: суддя з Бурштина С. Білінкевич; радник суду зі Львова М. Третьяк; адвокати Ф. Заяць, М. Крижановський та А. Лисяк (усі зі Львова), А. Савюк (із Сянока), Ю. Секало (з Бурштина); нотаріус зі Львова М. Татух; Г. Малець, директор Товариства ім. М. Качковського у Львові; редактор М. Марко; професор гімназії зі Станиславова В. Труш; студенти А. Копистянський і А. Хиляк; о. Ю. Гумецький з Вербіжа; К. Чиж із Сокаля; селяни Г. Лещак (з Толщева) і Г. Ткачук (з Радехова); О. Монцібович із Куткора; О. Раставецький з Громна[1396]. З усіх 19-ти вісім були юристами (один суддя, п’ять адвокатів, один радник суду й один нотаріус), троє мали стосунок до освітньої сфери (професор гімназії і два студенти), ще троє – до сільськогосподарської (агроном і двоє селян), по одній особі репрезентували релігійну (священник) і культурну (журналіст). Із восьми юристів п’ятеро провадили приватну практику, а троє (нотаріуса) перебували на державній службі.

1926 року новим головою РНО став Г. Малець, а до складу «Совіта» ввійшли В. Ваврик (журналіст, письменник), О. Денисюк, Ф. Заяць (адвокат),

---

[1395] Русскій народный съездъ 1 ноября 1923 г. Резолюціи съезда и уставъ Русской народной организаціи. Львовъ, 1923. С. 4–5.

[1396] Съѣзд Русской Народной Организаціи. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.

Л. Луцик (студент), М. Марко, Л. Старицький (селянин), М. Цебринський (), Г. Чемерис (студент) – усі зі Львова; з провінції: М. Лакуста (Журавно), селянин Г. Лещак (Львів), В. Малинка (Дрогобич), селянин І.Ріпнин Миськов і Г. Мулькевич (Кам'янка-Струмилова), пані О. Монцібович (Золочів), селянин М. Радзиминський (Сокаль), адвокат Ю. Секало (Бурштин), І.Сухоцький (Турка), В. Темех (Броди), В. Труш (Станиславів), селянин Ткачук (Радехів), о. К. Чайковський (Лемківщина), Е. Шатинський (Сянок)[1397]. Загалом – 21, у т. ч. два адвокати, два письменники й публіцисти, один журналіст, один священник, один агроном, п'ять студентів, шість селян.

У керівництві партії на VI Всекраєвому з'їзді РСО 13 лютого 1937 р. переважала інтелігенція, а географія представництва охоплювала різні округи Галичини та західної Лемківщини. Очільником РСО вибрали О. Хиляка. Оновився й склад Центрального «Совіта»*. Усього 34, з-поміж яких знаходимо трьох директорів, чотирьох інженерів, чотирьох редакторів, двох чиновників-правників, чотирьох докторів, трьох студентів, одного вчителя, одного священника. Як і в 1920-х рр., у «Совіті» була тільки одна жінка.

Наведені статистичні дані засвідчують також, що наприкінці 30-х років XX ст. у керівному партійному органі москвофільської партії юристи втрачають своє кількісне превалювання, поступаючись представникам інших гуманітарних і технічних спеціальностей.

Зауважимо, що кар'єра службовця для українців у міжвоєнній Польщі була надзвичайно складною для досягнення (це зумовлювалося тим, що де-факто багатонаціональна країна, в якій етнічні меншини становили близько третини

[1397] Съѣзд Русской Народной Организацыи. *Русскій голос*. 1926. 4 іюля. № 16.

* Членство в ньому отримали такі львів'яни, як студ. П. С. Білінкевич, дир. К. І. Ганасевич, інж. Феофіл Дацишин, студ. К. Константинович, інж. О. Ю. Луцик, ред. М. А. Марко, дир. Ю. І. Плешкевич, ред. В. І. Сірко-Білинський, радник М. Г. Третьяк, ред. М. С. Цебринський і студ. В. Г. Шишка; інші були з провінції: Ольга Бойко (Самбір), В. Вахновський (Устя Руське), д-р І. О. Винницький (Дрогобич), інж. Н. Н. Вінницький (Галич), радник Г. Глібовицький (Старий Самбір), д-р І. Гумецький (Калуш), інж. О. Дуркот (Жегестів), Н. Жовнір (Раковець), М. Л. Корвацький (Яворів), Д. А. Куровець (Батятичі), д-р М. Лакуста (Журавно), дир. Іван Матіаш (Перемишль), І. Миськов (Ріпнин), радник М. Пашкевич (Глиняни), Г. Петров (Підмихайлля), П. Сняданко (Сокаль), Іван Степанов (Новоставці), д-р Ю. Струсевич (Золочів), Іван Терешко (Сіракозці), В. Труш (Станиславів), І. Черлюнчакевич (Скалат), А. Хома (Ліско), Д. Чайковський (Турка), о. Р. Чайковський (Бутини) (Русскій голос. 1937. 21 февр. № 7 (791).

населення, позиціонувала себе як мононаціональна держава[1398]). Аналіз професійної діяльності керівництва москвофільської партії підтверджує цю тезу. Так, наприклад, із восьми правників, котрі входили до правління москвофільської партії РНО в 1925 р., лише двоє обіймали державні посади (один суддя та один радник суду). Натомість з усіх 76 юристів, які належали тоді до Ставропігійського інституту, державні посади займали 48: 40 були суддями,, 3 – присяжними повіреними, 2 – аплікатами суду, ще 2 – чиновниками суду, а один був юристом-чиновником державної палати. Недержавні посади – 16 були адвокатами, 6 – нотаріусами.

Москвофілів непокоїла мала кількість адвокатів і значна перевага юристів, які перебували на державній службі. Вони вважали, що професія адвоката є надзвичайно «високо поставлена, якщо не розуміти її як заняття ремісника, а як важливу суспільну функцію». Наголошувалося, що «адвокати є не лише добре матеріально забезпеченими людьми, але і відіграють одну з головних ролей в культурному, суспільному і політичному житті. Адвокат виступає не лише як індивідуальний захисник прав людини, а як тлумач суспільної, політичної, національної, державної, міжнародної і загальнолюдської думки»[1399]. Аналізуючи стан юридичної сфери, невідомий москвофільський автор зазначає, що є кількадесят адвокатів-москвофілів, однак після смерті Маріана Глушкевича, якого називає найвідомішим адвокатом Галичини, Сьокала та інших їхня кількість швидко зменшується.

Далі наводиться той факт, що за останні чотири роки (мовиться про 30-ті роки XX ст.) з’явився тільки один кандидат в адвокати. Акцентується також, що юридична генерація відходить від адвокатури, причиною чого є невіра у власні сили і здібності, слабкість духу тощо. З огляду на те, автор і закликає юристів, перш ніж подаватимуть свої прохання в державні заклади, задуматися над цим питанням[1400]. Треба наголосити, що частина адвокатів-москвофілів справді мала значний авторитет в українському адвокатському середовищі, де представники

[1398] Пахолків С. Українська інтеліґенція у Габсбурзькій Галичині… С. 57–58.
[1399] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 783. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 40–41.
[1400] Там само.

обох таборів були пов'язані відчуттям корпоративної станової солідарності та етики. Так, одного з лідерів москвофільства перших десятиліть ХХ ст. адвоката Володимира Дудикевича адвокати з протилежного політичного табору характеризували як послідовного москвофіла («беззастережний приклоник царської Росії і невтомний пропагатор цієї ідеї»), при цьому вказуючи, що в частині процесів він захищав підсудних поруч з іншими українськими адвокатами, й особливо відзначаючи його «джентельменську» етичну поставу супроти своїх колег (таких, як Іван Ганкевич) і навіть політичних супротивників з адвокатського кола (передовсім Андрія Чайковського)*.

Так само цінували представники українських національних сил й того ж М. Глушкевича. Він неодноразово обирався до керівних органів Союзу українських адвокатів (СУА) і навіть став представником цього адвокатського об'єднання в Начальній Адвокатській раді у Варшаві, чим українські колеги гордилися[1401]. Як високопрофесійний адвокат, М. Глушкевич, поруч з вузьким колом вибраних українських адвокатів (С. Шухевич,В. Старосольський, С. Шевчук, Л. Ганкевич) творив тзв. Колегію Оборонців й був захисником на політичних процесах, які польські державні чинники вели проти діячів українського національного руху[1402]. Для нього світ української адвокатури був, попри все, «своїм» – передовсім у становому плані. М. Глушкевич намагався виступати за станову солідарність всіх адвокатів, проти нечесної конкуренції на адвокатському полі незалежно від політичних орієнтирів[1403]. Адвокатом з москвофільського середовища, який брав участь в політичних судових процесах 1930-х, став Олександр Павенцький / Павенський. Він, поруч з Левом

* «Покійний […] д-р Іван Ганкевич, що мав внести в справі свого клієнта зажалення неважности до Найвисшого Суду у Відні, – мусив негайно виїхати з Коломиї на кілька днів; […] невнесення цього середника могло наразити д-ра Ганкевича на доволі прикру відповідальність. Та д-р Дудикевич, довідавшись про це […] з власної ініціативи зайшов до канцелярії д-ра Ганкевича, переглянув акти і сам вніс зажалення. Направду поступок прегарний, – а в нинішніх обставинах і […] наставленнях серед адвокатської братії – дуже мало правдоподібний. При діяметрально ріжних політичних переконаннях жив д-р Дудикевич у найкращих товариських стосунках […] з […] доктором Андрієм Чайковським та коли в 1915 р. російські війська забрали д-ра Чайковського як заложника зі Самбора і вже мали вивозити на заслання, д-р Дудикевич своїми впливами спричинив звільнення свого колишнього товариша-адвоката. Ось знову гарна черта станової вірности» (Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів у Львові**.** Київ, 2014. С. 112).

[1401] Там само. С. 74–77.

[1402] Гловацький І. Українські адвокати в політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939). Львів, 2003. С. 280.

[1403] Там само. С. 282.

Ганкевичем, Володимиром Горбовим і Ярославом Шлапаком був захисником на Варшавському процесі ОУН 1935–1936 рр. Тут він захищав, зокрема, Катерину Зарицьку та Миколу Климишина[1404]. З русофільської родини вийшов також син священника-москвофіла о. Василя Давидяка, Євген Давидяк (1879–1962) – колишній жовнір австрійського війська та УГА, львівський адвокат (1921–1939), захисник в судових процесах УВО (1922) на Львівському процесі ОУН (1936), дійсний член НТШ, член правління Союзу Українських адвокатів, один з ректорів Українського тайного університету, автор оповідань з побуту бойків, у 1939 та у 1944–1958 рр. – доцент, професор, в. о. завідувача кафедри кримінального права й процесу Львівського університету[1405].

Ще один юрист з москвофільського середовища користувався прихильністю та авторитетом у політичних опонентів. Це Дмитро Марков (1868–1938) – доктор юриспруденції, адвокат. Про еволюцію його поглядів згадував К. Левицький, зазначивши, що він визнав, що в Галичині живе лише один народ, москвофіли називають «малоруським», а українофіли – українським»[1406]. За спостереженнями К. Левицького, від москвофільства цього правника залишилося лише одне бажання – щоб до російського народу не ставилися вороже та щоб у вишах запровадили вивчення російської мови. Така еволюція у поглядах Д. Маркова на національну ідентичність народу, на думку автора спогадів, заслуговує на повагу, адже «він у днях історичних досвідів умів найти шлях до свого народу»[1407].

Це означало, що адвокатський соціальний стан дещо згладжував ідеологічні суперечності, консолідував й змушував до компромісу між москвофілами й українофілами, підіймав їх над партійними інтересами[1408] .

Як показують проведені статистичні обчислення (*додаток Б*), бл. 37 % особового складу Ставропігії становили юристи (76 осіб), 21 % – чиновники (43 особи), 11 % – учителі та викладачі гімназії (23 особи), 4,8 % – лікарі (10 осіб),

[1404] Варшавський акт обвинувачення Степана Бандери та товаришів. Упор. Микола Посівнич. Львів, 2005. С. 8, 9.
[1405] Гловацький І. Ю., Гловацький В. І. Українські адвокати Східної Галичини…; Андрусяк Т. Г. Давидяк Євген Васильович. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]. Київ, 2007. Т. 7. С. 128.
[1406] Левицький К. Д-р. Димитрій Марков. Посмертний спомин. *Діло.* 1937. 10 серпня. Ч. 174.
[1407] Там само.
[1408] Глушкевич М. Адвокат і суспільність. *Життя і право*.Львів, 1928. Ч. 1. С. 27.

4,4 % – міщани (9 осіб), по 3,4 % – інженери і кооператори (по 7 осіб), 1,9 % – поміщики (4 особи), по 0,96 % – музиканти і купці (по 2 особи), по 0,48 % – аптекарі, зодчі, математики, рахівники, агрономи, селяни (по одній особі) (12,66 % – професійна зайнятість невідома).

Документально підтверджено, що принаймні 24 з них отримали університетську освіту (у Львівському, Краківському чи Віденському університетах). Проте наявність університетської освіти і в інших також очевидна, оскільки її відсутність унеможливлювала б таку професійну діяльність.

Кількість членів Ставропігії здебільшого не перевищувала двохсот. Їхній список за 1925 р. фіксує, для прикладу, тільки 99[1409]. Аналогічний перелік з 1924 до 1937 рр. нараховує 193 особи[1410], 1928 р. – 148[1411], 1930 р. – 168[1412], 1931 р. – 177[1413], 1932 р. – 182[1414], 1933 р. – 181[1415], 1937 р. – 192[1416].

Процеси секуляризації суспільства, які почалися ще в XIX ст., активно закріплювали свої позиції у XX ст. Власне цим пояснюється існування статутного положення Ставропігії про те, що священники не можуть бути членами Інституту. Тому представники духовенства поповнювали лави «Народного дому» та Товариства ім. М. Качковського. Так, станом на 1929 р. серед усіх 199 членів «Народного дому» тільки 45 були світськими особами (дев'ять суддів, вісім Адокатів, два професори, два професори гімназії, два директори навчальних закладів – школи та гімназії, вчитель, шкільний візитатор, директор філії банку, лікар, аптекар, актор, двоє рільників та ін.), а всі інші належали до клиру[1417]. Про соціально-професійне обличчя Товариства ім. М. Качковського натомість відомо, що в 1923 р. серед його членів і прихильників налічувалося 467 священників (у

[1409] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 152.
[1410] Там само. Спр. 162.
[1411] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за время от 12 н. ст. мая 1929 по 27-е апрѣля 1930 года. С. 115.
[1412] Там само.
[1413] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта за время оть 19 апрьля 1931 по 8-ое мая 1932 года. *Временникь. Научно-литературныя записки Львовского Ставропигиона на 1933 годь*. Львовь, 1932. С. 103.
[1414] Отчеть о дѣятельности Правящого Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института оть Фомина воскресенія (8-го мая) 1932 до Фомина воскресенія (23-го апрѣля) 1933 года… С. 98–99.
[1415] Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта и состояніи Ставропигійскаго Института за время от 12 н. ст. мая 1929 по 27-е апрьля 1930 года. С. 115.
[1416] Серед наших «руських»... 2 травня.
[1417] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 130. Оп. 1. Спр. 122. Арк. 1–8.

т. ч. сім докторів теології) та 186 чиновників, 115 учителів, 52 адвокатських кандидати в адвокати, 35 адвокатів, 28 професорів гімназії, 18 інженерів, 11 лікарів, 9 професорів і докторів університету, 6 нотаріусів, 5 кандидатів у нотаріуси[1418].

Як бачимо, аналіз соціального складу москвофілів виявив виразне кількісне домінування в їхньому середовищі саме священників. Натомість у світському колі членів міжвоєнної Ставропігії чисельно переважали юристи, причому ті, які займали державні посади (а це, нагадаємо, не було характерно для українців – обираючи найбільш популярний фах правника, зазвичай вони ставали адвокатами[1419] і відкривали приватні практики).

Усе це демонструвало загальні стратегії москвофільського руху: бажання опертися на священників як носіїв традиції консервативних цінностей, заручитися підтримкою інтелігенції з подібними поглядами та вплинути на консервативну частину селян, яких, як і українські національні сили, москвофіли бачили носіями народної / етнічної ідентичності, а також, хоч і меншою мірою, на міщан. Водночас більша присутність суддів (отже, державних посадовців) серед москвофілів могла означати також більшу лояльність до Другої Речі Посполитої, і, з іншого боку, більшу прихильність державних чинників саме до представників цього руху (тут, однак, потрібно зауважити, що державні посади в Галичині 1920–1930 рр. отримували й представники українського національного табору, зосібна ті, які боролися за ЗУНР, але щодо них обмеження були суттєвішими). Загалом слід вказати на вузькість і консерватизм москвофільського середовища, а також на те, що його здобутки у багатьох професійних сферах, окрім юридичної, не були такими помітними, як у представників численнішого, відкритішого й модернізованішого проукраїнського соціуму.

7.2. Мовний вимір.

Сформовані ще в XIX ст. погляди москвофілів на творення тогочасної літературної мови українців Галичини залишалися майже незмінними і для

[1418] Там само. Спр. 119. Арк. 1–2.
[1419] Пахолків С Українська інтелігенція у Габсбурзькій Галичині. С. 55. .

міжвоєнного періоду. Мовне питання тісно корелює з питанням національної самоідентифікації, тому різне бачення процесів формування української модерної нації детермінувало й відмінність трактування генези літературної мови.

Представники москвофільства позиціонували українську мову (в їхній термінології – «наречіє», «діалект») як таку, що не може бути літературною, кваліфікуючи її вивчення лише як перший крок на шляху до засвоєння літературної «русскої» мови, котру, своєю чергою, виводили від церковнослов'янської: «Зійшовши на церковну ниву, ця мова отримала відшліфування від Ломоносова»[1420]. При цьому вони розвивали малоруський патріотизм, зазначаючи: «Але молодим паростком її плекали наші київські вчені і зігрівали своїм сонячним південнорусским словесним відчуттям»[1421].

Уже на першому з'їзді москвофільських діячів у 1923 р., коли відбулася інституалізація «Русскої народної організації», було ухвалено звернутися до влади з вимогою запровадження «русскої» літературної мови в народних училищах і середніх освітніх закладах (їх мали заснувати щонайменше п'ять) та на окремих кафедрах Львівському університету, а також лояльного ставлення до «русскої» мови в усіх державних установах[1422]. Вважаючи українську («малоруську») тільки діалектом, москвофіли все ж закликали якнайкраще ставитися до нього, оскільки це материнська мова більшості «русского народа» в Польщі. Запорукою ж успішного розвитку цього народу вони називали приєднання місцевої (тобто «малоруської») мови й літератури до «общерусской» культури, виявами котрої є «літературний русскій язик» та «общерусская» література[1423].

Аналогічні завдання щодо мовної політики влади ставилися й на наступних зборах РНО в 1925 р. Москвофільські лідери вимагали «розвитку й утримання русскої шкільної мережі з русскою мовою викладання, починаючи з народних училищ, середніх навчальних закладів і відповідних кафедр у Львівському

[1420] Черниховченко М. Праздникъ нашои національнои свьдомости. *Наука*: илюстрованый мъсячникъ для народа. Львовъ, 1928. Черв. № 6. С. 125.
[1421] Там же.
[1422] Русскій Народний съѣздь. *Русскій голос*. 1923. 3 листоп. (21 жовт.). № 43.
[1423] Там же.

університеті, на початках – принаймні заснування кількох середніх навчальних закладів та особливих кафедр русской історії, русской мови та словесності, визнання за місцевим русским населенням права на вільну організацію русской шкільної справи, згідно з постановами польської конституції й міжнародними зобов'язаннями Польщі з питання захисту культурних потреб так званих національних меншин», наполягали на затвердженні статуту Товариства «Русская школа», протестували проти полонізації й латинізації «русского» населення, переважно через нав'язання йому польської школи й релігійну пропаганду[1424].

Постійною вимогою москвофілів було трактування громадян «русской» національності на рівні з етнічними поляками[1425], що передбачало б, з-поміж іншого, й рівноправність «русской» мови[1426]. Так, на своєму з'їзді в 1930 р. РСО вимагала всезагального початкового навчання «русскою» мовою, обов'язкового викладання «общерусской» мови, «общерусской» історії та «общерусской» літератури в «малорусских» середніх освітніх закладах[1427]. Угода українських національних сил з польською владою в 1935 р. остаточно розвіяла надії москвофілів на підтримку з боку уряду. Це спонукало москвофільських лідерів ще більше акцентувати на необхідності використання української мови. Згодом вони почали декларувати, що «русскі» в Польщі повинні обстоювати права «малоруської мови» і виступати за «малоруську школу», оскільки «малоруська мова» є різновидом руської, а шансів на те, щоб держава дозволила викладання на «общерусскій» для малоруського населення, немає[1428].

Отримавши негативний досвід упродовж довоєнних років, коли ігнорування української мови призвело до втрати впливів серед інтелігенції та недостатності їх серед селянства[1429], москвофіли наголошували, що для селян «малорусскій язик – язик мужиковъ», а «русский – панський»[1430]. тож аби привернути до себе сільське населення, варто більше друкувати «на малорусском

[1424] Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[1425] К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 20 янв. № 2 (691).
[1426] РСО. *Русскій голос*. 1930. 13 нояб. № 87 (481).
[1427] Там само.
[1428] Язык и культура. *Русскій голос*. 1938. 9 янв. № 1 (835).
[1429] Мы и они. *Русскій голос*. 1927. 27 февр. № 192.
[1430] Пантелевичь В. Р. Н. Об. в Бресті и малорусская рѣчь. *Русскій голос*. 1927. 20 марта. № 195.

наречіи»[1431]. Побутування в тогочасній Галичині «малоруського діалекту» пояснювалося об'єктивними історичними причинами. З огляду на це, Адріан Копистянський закликав правління Товариства ім. М. Качковського прийняти правопис, ухвалений НТШ 1922 р., щоб «врізатися» в український табір[1432].

Вивчення «малоруської», згідно з поглядами москвофілів, мало відбуватися за такою схемою: від «говорів» простого народу – до «галицко-русскої» літературної мови, в основі якої була мова народна, церковнослов'янська та літературна «русска», і врешті-решт – до «общерусскої»[1433].

Стосовно потреби вживання української мови москвофілами не існувало єдиної думки, що часто спричиняло суперечки, а то й гострі конфлікти. На з'їзді РНО у Бресті 13 лютого 1927 р. частина делегатів різко протестувала проти необґрунтованого шовіністичного ставлення до «малоруського» слова й мистецтва з боку окремих членів партії. Зокрема заявляли, що той негатив до малоросів, який у «русских» асоціюється з українським самостійництвом, несправедливо переносити на «40 мільйонів малоруського племені», до якого належить і більшість членів РНО[1434]. Організаційний комітет дійшов висновку, що українська, білоруська та «общерусска» мови мають бути рівноправними[1435]. Комітет також прийняв рішення поставитися з повним розумінням до прагнення білорусів і українців вважати себе окремими народами.

Москвофіли, як йшлося вище, реагували на закони польської влади, спрямовані на обмеження культурних та освітніх прав українців. Згадаємо закон мовний закон від 31 липня 1924 р., який проголосив, що державною мовою на території Польщі є польська і став сигналом до активної полонізації українських земель[1436]. Українців обурював уже сам вжитий у цьому документі термін «ruski» (у значенні «український»)[1437]. Не імпонувало це і москвофілам, бо хоча ті теж послуговувалися цим означенням, однак розуміли, що в законодавчому акті воно

[1431] Мы и они…
[1432] Наука. Илюстрованый мѣсячникъ для народа. Львовъ, 1926. № 89. С. 203.
[1433] Ваврикъ В. Р. Просвѣтитель Галицкой Руси (Иванъ Г. Наумовичъ). Львовъ; Прага, 1926. С. 27.
[1434] Пантелевичь В. Р. Н. Об. в Бресті и малорусская рѣчь...
[1435] Серебренниковь Н. О резолюціях Львовского Сѣъзда по національному вопросу. *Русскій голос*. 1927. 24 апр. № 200–202.
[1436] Див.: Руда О. Мовна політика Другої Речі Посполитої та Чехословацької республіки в сфері освіти… С. 53–64.
[1437] Chalupczak H., Browarek T. Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. S. 70.

стосується мови української, а не обстоюваної ними «русскої». У резолюції з'їзду москвофільської партії висловлювався протест проти цього закону, в якому «русска національність загалом і русска мова в школах, урядових і автономних закладах, зокрема, зовсім не визнані, такі русскі етнографічні території, як Галицька Лемківщина, Холмщина, частина Підляшшя і частина Білої Русі назагал позбавлені будь-яких мовних прав»[1438].

Москвофіли постійно доводили відмінність між «русскою» мовою та російською, стверджуючи, що їхні політичні суперники спеціально ототожнюють ці поняття, аби дискредитувати опонентів перед владою: «Лише польська і українська преса називають русскій язик російським, свідомо плутаючи державне поняття з національним заради горезвісного "divide et impera"»[1439].

Фонетичний правопис москвофільські діячі розглядали як синтез живої народної мови з «общерусскою». У цьому, на їхнє переконання, і полягає вся суть «русского» національно-культурного світогляду – щоб уважати своїми не тільки матеріальні й духовні здобутки та цінності «общерусскі», але й передовсім українські[1440].

Одним із виявів консервативності частини москвофілів було намагання дотримуватись етимологічного правопису. Боротьба проти нього пов'язувалася з політичною боротьбою за самобутність українського народу, проти москвофільства і за впровадження народної мови на різних інституційних рівнях.

Протистояння прихильників і противників «етимології» простежується на прикладі діяльності Товариства ім. М. Качковського, де активно обговорювалися мовні проблеми, особливо на загальних зборах у 1927 р. Роком раніше А. Копистянський виклав своє бачення щодо мови видань цього товариства, запропонувавши вживати правопис, затверджений Товариством ім. Шевченка. У такий спосіб, переконував історик, москвофіли причиняться до зменшення хаосу в правописі на теренах Галичини, «вклиняться в масу українського табору» і зможуть поширити свої ідеї, а Товариство здобуде вплив на розвиток малоруської

[1438] Резолюціи Съѣзда…
[1439] Рабское подхалимство. *Русскій голос*. 1929. 20 янв. № 5 (297).
[1440] Хиляк А. Выборчій билянс и повыборчи рефлексіи. *Русскій голос*. 1928. 29 апр. № 250–251.

мови[1441]. У своїй статті А. Копистянський зробив навіть спеціальний історичний екскурс. З-поміж іншого, він нагадав, що з 1893 р. в школах запроваджено фонетичний правопис, розроблений для малоруської вимови українським письменником Пантелеймоном Кулішем (т. зв. «кулішівка»). Існує цей правопис уже 33 роки, тож його знає вся молодь. Москвофіли ж часто надають перевагу т. зв. етимології, хоча на Холмщині, Поліссі, Волині, Поділлі та й у цілій Україні цю правописну систему називають «старослов'янською глаголицею» або «сербським письмом». Правильно писати нею не так просто, і навіть її прибічники користуються «фонетикою».

Прихильниками фонетичного правопису були М. Глушкевич та представники просоціалістично зорієнтованого крила партії. Натомість москвофіли старшого покоління перехід на «фонетику» трактували як відхід від «русскої» ідеї. Опоненти їм заперечували, вказуючи, що «ідея – це жива наявність русского почуття взаємності, то факти великої культурної вартості, а якщо хочете, то і вигідності спілки східнорусских народностей»[1442]. Ба більше, можна писати «етимологією» й не будучи «русским», через незнання й нерозуміння «русскої» справи. З іншого боку, москвофіли визнавали, що «вороги (україножіли. – *О. І.*) змінюються під впливом зміни господарсько-політичних відносин і стають ближчими до наших спільних цінностей»[1443]. Серед іншого, наводилися приклади перенесення з «русского лексикону» деяких слів, як-от: поїзд замість потяг, прокурор замість прокуратор, клуб замість клюб[1444]. І все ж більшість москвофілів висловлювалась за етимологічний підхід, посилаючись на те, що так писав І. Наумович.

У одному з номерів щомісячника «Наука» на першій же сторінці було надруковано правила етимологічного правопису, що свідчило про небажання відмовитися від давніх принципів, незважаючи на всі аргументи москвофільської

[1441] Копистянскьй А. Вопрос правописанья в Обществе Михаила Качковского. *Наука*: илюстрованый мъсячникъ для народа. Львовъ, 1926. № 3 (серпень – вересень). С. 204–205.
[1442] Мысли по загальномъ собранью членовъ нашого Общества. *Наука*: илюстрованый мъсячникъ для народа. Львовъ, 1927. № 9–11 (вересень – листопад). С. 218–219.
[1443] Там же.
[1444] Там же.

молоді та адептів просоціалістичних ідей[1445]. Наприклад, О. Гукевич видання «Науки» «фонетикою» обґрунтовував прагненням відновити вплив на народні маси. Він зауважував, що в Німеччині фонетичним правописом друкують тисячі видань, але при цьому ніхто не боїться сепаратизму[1446]. А. Копистянський закликав Товариство ім. М. Качковського прийняти правопис, ухвалений НТШ 1922 р., аби «врізатися» в український табір[1447]. Цілком ймовірно, що розбіжність у поглядах на це питання і спонукала М. Глушкевича відмовитися від керування Товариством – він виразно не погоджувався з постановою лідерів цієї організації друкувати твори «етимологією», бо сам виступав за «фонетику» та вживання української мови («малоруського діалекту»), якою принципово розмовляв на засіданні партії.

На модернізаційних суспільних процесах і поступі, у т. ч. й у царині мовознавства, знову наголошував у 1932 р. А. Копистянський: «змінюється життя русского народу, а не лише правопис, і зараз одягають сурдут західноєвропейського крою, а в Русі предки носили довгі капоти і ярмулки на голові». Показово, що його пропозицію подискутувати на цю тему присутні на зібранні не підтримали[1448].

У 1934 р. поборники використання української мови переважили і «Наука» перейшла на українську. Таке рішення заімпонувало далеко не всім. Всеволод Труш із Станиславова, наприклад, обурювався, що «Общество» перекладає твори, написані «русским язиком» на «галицко-русске нарічіє», і то не чисте, а наближене до української «мови». На його думку, цей переклад узагалі не потрібний, адже селяни розуміють «русску», а молодь подекуди навіть організовує «кружки», де вивчає ту мову. Трушеві заперечив селянин Іван Миськов з Ріпнева (повіт Кам'янка Струмилова), який був переконаний, що «русский літературний язик» можна ввести у видання Товариства тільки після піднесення культурного рівня селянських мас, а з цією метою спочатку необхідно

[1445] Общее собранье членов им. М. Качковского. *Наука*: илюстрованый мѣсячникъ для народа. Львовъ, 1927. № 9–11 (вересень – листопад). С. 221–222. С. 278.
[1446] Там же. С. 201.
[1447] Наука: илюстрованый мѣсячникъ для народа. Львовъ, 1926. № 89. С. 203.
[1448] Протоколь сьезда делегатовь Общества им. М. Качковского, состоявшегося 1 листопада 1932. *Наука*: илюстрованый квартальникъ для народа. Львовъ, 1932. № 4 (IV кварталь). С. 58–59.

видавати книжечки на «чистім галицко-русскім наріччю», яким послуговувався І. Наумович[1449]. Найвідповіднішим «духовним кормом» для народу, говорилося на зборах 1934 р., була б книжка «на літературному русскому язиці» або на «мало-рускім» «фонетикою», позаяк тексти етимологічним правописом незрозумілі людям[1450].

Попри триваючі дискусії щодо мовного питання і відсутність узгодженої позиції членів Товариства, більшість його видань у міжвоєнний період виходило українською мовою. Це заслуга передовсім очільників цієї інституції – М. Глушкевича, Я. Вербицького та А. Копистянського, котрі й визначали основні параметри видавничого процесу.

Москвофіли в міжвоєнні роки не відступали від своєї класичної схеми розуміння мовного розвитку, згідно з якою до творення «русской» літературної мови доклалися всі три народи – українці, росіяни та білоруси, зі своїми власними «діалектами». Розглядаючи українську як «малоросскій» діалект «русской», москвофільські діячі все частіше говорили про необхідність її вивчення й випуск друкованої продукції цією мовою, що сприяло б посиленню впливу їхньої політичної течії на селянство. І схилялися до думки про доцільність використання «малоросійської» як проміжного етапу на шляху до опанування російської.

Загалом, у 1930-х роках ХХ ст. серед членів Товариства ім. М. Качковського домінуючі позиції посіли, фактично, прихильники української мови, і це позначилося на більшості друкованої літератури, яка тепер виходила народною мовою.

7.3. Уявлення про народ, націю, «своїх» та «чужих»

Після визнання в Парижі Радою послів великих держав (Англії, Франції, Італії та Японії) 14 березня 1923 р. суверенітету Польщі над Східною

[1449] Протоколь съезда делегатовь Общества им. М. Качковского, состоявшегося 1 листопада 1932. *Наука*: илюстрованый квартальникъ для народа. Львовъ, 1932. № 4 (IV кварталь). С. 58–59.
[1450] Наука: илюстрованый квартальникъ для народа. Львовъ, 1934. № 1 (I кварталь). С. 9.

Галичиною[1451], вже 30 березня польський уряд зобов'язав воєводства наказати староствам поінформувати все населення «кресів східніх» (так у державних постановах називали новоприєднані території) про рішення Ради амбасадорів щодо встановлення східних кордонів[1452]. Сформована 24 квітня 1924 р. урядова комісія розробила проєкт «кресових законів» і закріпила назви «руський», «русинський» як означення українського народу замість терміна «український» (його, щоправда, дозволялося вживати за бажанням місцевої громади)[1453]. При тому, що ще в згадуваному документі від 30 березня 1923 р. читаємо: «український і білоруський народи»[1454]. Така свідомо закладена неоднозначність термінології для національної самоідентифікації творила підґрунтя для конфліктів у середовищі самих українців, що було лише на руку польській владі. Про вигідність термінологічних маніпуляцій для польської влади слушно згадував Микола Андрусяк: «Поляки називають нас то українцями, то русинами, залежно від того, як їм вигідніше. Коли польський уряд заключив у 1920 р. договір з Петлюрою, то признав незалежну українську (а не руську) Народну Республіку. Серед населення колишньої Конгресівки назва «ruski» означає стільки, що російський. Знову ж про часи української влади в Галичині знайдете в деяких польських книжках «wladze ruskie»[1455].

Встановлені на державному рівні термінологічні норми збігалися з позицією в цьому питанні москвофілів, які не змінювали свого понятійного апарату й у міжвоєнну добу. Як і їхні попередники в XIX ст., вони й надалі використовували слова «русскій», «русин» для номінації народу, що, на переконання представників цієї суспільно-політичної течії, складався з трьох етносів (народів, народностей)[1456]. У резолюції партійного з'їзду русофілів 1925 р. сказано, що саме в глибокому усвідомленні такої національної й культурної єдності всіх «гілок русскаго народа» й «знаходиться його міць, а особливо малоруської

[1451] Соляр І. Ради послів рішення від 15 березня 1923 про Східну Галичину. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ, 2012. Т. 9: Прил. С. 109.
[1452] Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 2. Оп. 1. Спр. 168. Арк. 4.
[1453] Зуляк І. Українці в Другій Речі Посполитій...
[1454] ДАІФО. Ф. 2. Оп. 1. Спр. 168. Арк. 24.
[1455] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 388 (Андрусяк Микола). Оп. 1. Спр. 7. Арк. 12–13..
[1456] Орлевич І. Русофільська течія. *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)*. Львів, 2021. С. 116.

різновидності, а особливо тієї частини його, яка живе у Польщі»[1457]. Аналогічною була й декларація з'їзду РСО від 26 липня 1934 р.[1458]. Ці «народності» / «гілки» / «народи» малоросів, росіян та білорусів помилково порівнювали з етнічними групами польського народу – мазурами, кашубами та ін.[1459].

Москвофіли пов'язували походження терміна «русский» з давньо-українськими часами. Діячі Ставропігії, наприклад, доводили, що назва «Русь» побутувала і в давній, середньовічній Русі, і в період удільних князівств, і на початку XIX ст. (зосібна, у колі діячів «Руської Трійці», які ідентифікували свою національність етнонімами «русь», «руснак», творячи від цих слів прикметник «русскій»). Далі наводилися вислови відомих українських діячів. Нагадувалося, зокрема, що за ствердженням натхненника українського руху М. Грушевського, в Галичині і поляки, і русини називають «плем'я українське» «русскимь» (і його мову – аналогічно). Л. Цегельський уважав тотожними на цих же теренах ідентифікатори «Русь» та «Україна». А отже, висновували москвофіли, обидва синонімічні терміни – «русинь» і «русскій» – походять від іменника «Русь» (перше з коротким закінченням, а друге з повним)[1460]. Додатково вони пояснювали, чому, на їхню думку, «правильним» прикметником від «русин» є «русский», а не «русинський»: згідно з граматичними нормами, від іменників із суфіксом -ин утворюються прикметники із суфіксом -ськ-, тобто: «русин» → «русскі», а не русинські (подібно як від «слов'янин», «татарин» творяться «слов'янські», «татарські»[1461]). При цьому в прикметнику «русскій» москвофіли, які в цих своїх висновках базувалися на правописі російської мови, писали, відповідно, «сс» (пор.: в українській мові, якщо основа слова закінчується на «с», то при додаванні суфікса -ськ- дві суміжні приголосні зливаються в одну[1462]).

Такі теоретичні обґрунтування подав Ставропігійський інститут, виступаючи з протестом проти внесення українських депутатів 15 червня 1928 р. про необхідність заміни термінів «Русь, руский» на «Україна, український». Це

[1457] Съѣзд Русской Народной Организаціи. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
[1458] ДАІФО. Ф. 2 ст. Оп. 1. Спр. 1332. Арк. 3.
[1459] Русскій голос. 1930. 15 мая. № 35 (429).
[1460] Отчет о дьятельности Правящого Совьта за 1928–29… С. LXVIII–LXIX.
[1461] ДАІФО. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 733. Арк. 4–6.
[1462] Див.: Кузьма І. Словотвір прикметників; Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ, 1978.

був спільний меморіал усіх москвофільських товариств. У ньому пропонувалося стосовно «малоруської» національності вживати «рускій», а «український» – виключно в політичному значенні, для окреслення тієї політичної партії, що поставила собі за головну мету утворення «Самостійної Соборної України від Карпат і Сяну до Кавказу і Дону»[1463]. Документ мав помітний резонанс, і згадана заява Українського клубу, яку планували обговорювати в сеймі 14 грудня 1928 р., була знята з порядку денного[1464]. Та хоча формально сейм і не апробував цього внесення, але міністерства все ж почали вживати нові терміни у своїх енунціаціях постійно.

Тим часом прикметник «русскій» активно впроваджувався самими москвофілами в номенклатурі всіх їхніх інституцій, партій, періодичних видань тощо. Наприклад: «Русский исполнительний комитет» (РИК), «Русская рада», «Русский народний совѣт», «Русска народна організація» і т. д.

Намагання польської державної потуги використати москвофілів для розколу українських політичних сил особливо яскраво позначилося на угодовій москвофільській партії РАП, яка відійшла від РНО в 1928 р. Членів РАП називали «старорусинами», «русинами», тобто так, як влада офіційно іменувала всіх українців[1465]. Польські газети коментували, що шлях, вибраний РАП, «є єдиним добрим шляхом, бо видно – Польща, Русь і Литва, то наша молитва» (як бачимо, тут покликалися на вислів полонофіла Платона Костецького)[1466], апелюючи до давніх часів, коли ці народи були об'єднані в одній державі Речі Посполитій. Повернення до її кордонів перед поділами 1772 р. в польській публічній думці розглядалося як перспективна модель відродження Польщі[1467].

Насправді ж РАП свого ставлення до ідеї єдності «русского» народу ніколи не змінювала (про це свідчать її установчі партійні документи та періодика), а спроби послуговуватися етнонімом «русини» були пов'язані винятково із прагненням догодити державній владі.

[1463] «Подвиги й успіхи» ренегатів. *Діло*. 1929. 2 січ. Ч. 2.
[1464] Отчет за 1928–29… С. LXVIII–LXIX.
[1465] Глупота і провокація. *Русскій голос*. 1928. 29 янв. (сѣч.). № 238.
[1466] Раповскія похожденія. *Русскій голос*. 1929. 14 нояб. № 89 (381).
[1467] Mędrzecki W. Kresowy kalejdoskop. Wędrówki przez Ziemie Wschodnie Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939. Krakow: Wydawnictwo literackie, 2018. S. 51.

У своїх документах, часописах, окремих публіцистичних працях москвофіли часто оперують термінами «народ», «нація», «націоналізм». З'ясуємо, що саме вони вкладали в ці поняття. Узявши до уваги весь еволюційний ланцюжок виникнення і становлення етносу, який можна зобразити так: рід → плем'я → народність → народ → нація, зазначимо, що москвофіли мали розуміння нації як історичної спільності людей, що твориться в процесі формування спільності їхньої території, літературної мови, деяких особливостей культури й ментальності, які й становлять її ознаки. Однак, з іншого боку, їхнє розуміння нації було архаїчним, немодерним, інтуїтивним і вони його ані не розбудовували, ані не намагалися змоделювати чи дати йому теоретичне підгрунтя. Один з їхніх ідеологів В. Каренін стверджував: «Термін "Русь" і "русскій" – для визначення нашої нації й національної належності, а визначеннями "білоруський", "великоруський" і "малоруський" визначаємо наші основні національні різновиди»[1468]. Акцентуючи на рівнорядності трьох народностей – великоруської, малоруської та білоруської, він заявляв, що нацією є лише ці три народи разом, і зветься вона «русскою»[1469].

Як синоніми до «нація» вживалися слова «народ» і «народність». Так, у документації Русского народного з'їзду 1923 р. фігурує «русска народність»[1470], а група «Русского голосу», що зібралася на нараду 21 травня того ж року, впевнено іменувала себе «представниками русского народа Галичини»[1471].

За москвофілами, «русский народ» жив у Східній Галичині, підросійській Україні, Білорусії та Росії. Саме «русскі», або «русини», на їхню думку, були автохтонним населенням західноруських земель, які стали територією Речі Посполитої. На означення галичан як частини «русского» народу побутував термін «галицко-русскі», який фіксував їхні етнічні відмінності й водночас належність до «малоросійської народності»[1472].

[1468] Каренин В. Русь и украинцы…
[1469] РНО і РСО. *Діло*. 1930. 12 жовт. Ч. 227.
[1470] Русскій Народний съѣздь…; РНО і РСО *Діло*. 1930. 12 жовт. Ч. 227.
[1471] Наша головна задача. *Русскій голос*. 1923. 2 черв. (20 мая). № 21.
[1472] Во власти пришлого. *Русскій голос*. 1929. 3 февр. № 9 (30); Наша головна задача…

Завдання, яке москвофільські діячі ставили як у XIX, так і в XX ст., – це відродження і збереження культурних традицій «галицко-русского народу» в межах тих держав, у складі яких він тоді перебував, – Австро-Угорщини XIX ст. та Другої Речі Посполитої міжвоєнного періоду. Це було можливо тільки за умови «вільного виявлення етнічних особливостей» русинів, що гарантуватиме культурний і економічний успіх. Дбати про це москвофіли вважали своїм обов'язком[1473].

Власне тому учасники з'їзду 1923 р. й ухвалили рішення звернутися до влади з вимогою забезпечити «місцевому русскому населенню» рівні з іншими народами держави права: визнання політичного, громадянського й культурного повноправ'я в краї і самої «русской народності», і «русской» літературної мови, розвитку «русского» шкільництва тощо[1474]. У програмі РНО від 1926 р. читаємо навіть про обласну автономію «русских» земель[1475]. На перспективу ж ішлося про об'єднання у колишніх кордонах Русі та відновлення цієї держави як політичного організму. Себто така єдність спочатку мала існувати на рівні культурно-освітньому, а згодом охопити й політичний. Москвофіли запровадили поняття «державний націоналізм» та «народний націоналізм». Під першим розуміли російський націоналізм – той, який існує на території лише Російської держави, а отже, в такий спосіб вони визнавали своєю майбутньою державою Росію. Однак настільки відверті декларації могли поставити під сумнів легальність діяльності москвофілів у Польщі, тому було введено ще одне поняття – «народний націоналізм», що властивий усім гілкам «русского народу». «РНО, як русска національна організація, стоїть на грунті русского, тобто народного націоналізму, але не на грунті россійського, тобто державного націоналізму. Якби було інакше, РНО не могло б бути затвердженим польською владою і діяти легально»[1476]. Іншою причиною «винайдення» народного й державного націоналізмів був поділ на націю та народ.

[1473] Программа Русск. Нар. Организаціи…
[1474] Русскій Народний съѣздь…
[1475] Программа Русск. Нар. Организаціи…
[1476] Рабское подхалимство…

Запобігаючи звинуваченням в орієнтації на Росію, москвофіли з РНО підкреслювали, що з Москвою в них тільки спільна мова, література, культура, але це не має якихось політичних наслідків[1477], як і в деяких інших народів Європи («развѣ стремились когда либо нѣмецкіе кантони Швейцаріи слиться съ Германіей?»[1478]). Видається, що термін «державний націоналізм» був покликаний лише захистити москвофільські позиції перед польською владою й вказати на суто культурну єдність з росіянами.

З іншого боку, утворення чи радше відновлення нації, на думку представників москвофільства, мало відбуватися шляхом культурного й політичного об'єднання «галицко-русского народу» із «русскимь народомь вь Россіи»[1479]. Усі народності мав об'єднати всеросійський уряд у єдиній Російській державі[1480].

Аналізуючи націоналізм українських національних сил, москвофільські діячі називали його доктринерським, що означало вперте дотримання абстрактної теорії, навіть якщо та суперечить практиці, або намагання підкріпити відірвані від життя міркування науковими доказами. Наголосивши таким чином на, в їньому уявленні, нежиттєздатності цього націоналізму, москвофіли впевнено проголошували: «Ніяка програма доктринерського націоналізму не зможе бути перепоною, щоб малоруське не залишалось у відношенні до русского як провінціальне до загальнонаціонального. Культурна, політична, економічна та ін. сила і престиж України – у тісному зв'язку її з життям іншого руського світу»[1481].

Як бачимо, вірність ідеї, що насправді вже давно стала анахронізмом, породжувала у представників цієї течії потребу в маніпуляціях і заводила їх у суперечність із власними трактуваннями певних понять.

«Ми вважаємо народ, до якого належать українці і ми, одним народом…»[1482], – акцентувалося в москвофільській періодиці. Аналогічною була відповідь на це питання українофілів: «Ми, українці, стоїмо на становищі, що

[1477] Новыя вѣянья *Русскій голос*. 1927. 28 авг. № 217.
[1478] Там само.
[1479] Там само.
[1480] РНО і РСО. *Діло*. 1930. 12 жовт. Ч. 227.
[1481] Ахов Є. Гдѣ причины?.. № 3 (295).
[1482] Каренин В. Горе от москвофільства. *Русский голос*. 1937. 24 окт. № 41 (825).

москвофіли це частина спільної з нами нації, це наші люди, тільки відсталі у своїй національній свідомости…»[1483]. Дихотомія «свій» – «чужий», як відомо, є однією з основних концепцій у сприйнятті дійсності, що моделює уявлення про світ. Таке ментальне утворення, що відмежовує «себе» / «своє» від «не свого», «іншого», «чужого», є операцією, спрямованою на самоідентифікацію та самооцінку[1484]. У процесі самоідентифікації народу чи якоїсь групи людей із певними поглядами ці два концепти надзвичайно активні. Бажання зрозуміти «своє» не можливе без чіткого усвідомлення, чим є «чуже». Москвофіли, конструюючи власну ідентичність (точніше – народу, до якого себе відносили), шукали теоретичне підґрунтя під визначення понять «свій» – «чужий». Проте перебування на політичній арені змушувало їх до частого переосмислення цих концептів, зокрема під час переорієнтації на нових політичних союзників, коли «свої» ставали «чужими» і навпаки (у мовному плані це маркувалося займенниками на кшталт: «ми і вони», «наші» і т. п.).

Взаємини москвофілів з українофілами характеризуються як протистоянням та взаємною різкою критикою, так і пошуками компромісів та політичних угод. Відповідно до власних уявлень про національну ідентичність, москвофільські діячі підкреслювали, що разом зі своїми опонентами з українофільського табору є представниками того самого народу / нації (ці терміни вживалися паралельно) – «русского», становлячи один з його етнічних різновидів – народність малоросів. Бажання політичного об’єднання у виборчих кампаніях 1928 і 1930 рр. й було уможливлене цим розумінням національної спільності. Москвофіли чітко заявляли: «Ми вважаємо народ, до якого належать українці і ми, одним народом і таким монолітом, який розбити не в силі жодні происки и козни»[1485], та що аж ніяк не заперечують українську культуру, оскільки «наши культури не исключают, а дополняют друг друга»[1486].

[1483] Дві нації. *Діло.* 1937. 16 вересня Ч. 202.

[1484] Семашко Т. «Межі дихотомії “свій” – “чужий” в аспекті етнічної стереотипізації». *Наукові записки ТНПУ*. *Серія: Мовознавство*. 2014. Вип. 2 (24). С. 4.

[1485] Там само.

[1486] Мы и они. *Русскій голос*. 1927. 27 февр. № 192.

Членів усіх українських партій вони іменували «українцями», іноді пишучи це слово в лапках, як начебто штучне (це було властиво і для РНО (РСО), і для РАП (РАО)). З обох боків українського політикуму лунали означення «наші», «свої» і т. д., що москвофіли сприймали як вагомий позитив: «Вітаємо готовність українців вважати нас своїми, так як ми визнаємо їх нашими. Якими б мотивами таке визнання не було викликане, воно все ж таки зміцнює усвідомлення спільності і єдності»[1487].

Про певне порозуміння, метою якого вбачався пошук платформи зближення між «українським громадянством і москвофільською групою, хоч би тільки для конкретного завдання: оборони рідної землі й народу»[1488], йшлося і на сторінках «Діла». Дискусію довкола цього питання започаткувало саме це видання, однак її ініціатива вийшла, як не дивно, з москвофільських кіл. Автор допису закликає не дивитися на москвофільський табір як щось одностайне: «Хоч в ньому і одна монополістична сила, проте (як це, зрештою, скрізь буває) офіціальні достоїнства у РСО не конче покриваються з моральним авторитетом у москвофільському гурті (не хочемо тут нікого ображувати) і є теж у тому гурті навіть люди з-поза РСО, які мають свою питому вартість»[1489].

Розбіжності починалися там, де мовилося про національну й державну належність. Центром об'єднання «русского» народу, крім Москви, розглядали й Київ, що свідчило про певний «малоруський» патріотизм: «Наше єднання з Великоросією – єдина можливість нашого спасіння. Не надаємо значення, чи буде гегемонія належати Києву, чи Москві»[1490]. Подібні думки озвучували також члени РАП, стверджуючи, що «племени малоруському належиться, яко найстаршому

[1487] Там само.

[1488] Колода на шляху. «Земля і Воля» проти українсько-москвофільського наближення. *Діло.* 1938. 14 вересня. Ч. 203. У цьому періодичному виданні йшлося, що українство «є атракційною силою для розумніших з москвофілів, про це говорить саме життя». І як факт наводиться те, що відбулось не лише примирення а й приєднання москвофілів до українства: «З великої колись і впливової москвофільської партії залишились тепер безталанні, жалюгідні недобитки. За останніх 20–ЗО літ все, що не хотіло загубити звязку з рідним ґрунтом і народом, що було чесне з самим собою, що репрезентувало собою інтелект і характер, що мало хребет і мозок, перейшло до українства або до нього наблизилося». (Колода на шляху. «Земля і Воля» проти українсько-москвофільського наближення. *Діло.* 1938. 14 вересня. Ч. 203.)

[1489] Наше становище у справі «мира чи війни» з москвофілами. *Діло*. 1938. 3 серпня. Ч. 168

[1490] Заколдованный круг. *Русскій голос*. 1928. 23 сент. № 272–274.

племени рускому, гегемонія надъ цѣлою Руссю»[1491]. Вияви такого патріотизму були притаманні москвофілам, про що зазначали і їхні ідеологи, і політичні опоненти. Ось як висловлювався з цього приводу вже цитований нами В. Каренін: «Галицькі общерусси не ототожнюють русскості з великорусскістю. Не можна звинувачувати галицьких общеруссов в пренебреженіи к их малорусской природѣ»[1492].

Міжпартійне протистояння між своєю політичною силою та українськими національними силами москвофіли оцінювали як великий недолік довоєнного русофільства: «Весь час ми боролися з тими, хто намагався вбити серед нас роз'єднуючий клин. Наслідком боротьби стала втрата вищих верств, що перейшли до чужих таборів. І як результат: частина народу відкололася і вибрала [як] путеводную звезду мазепинську ідею»[1493].

Представники цієї течії сподівалися, що їхня участь у лавах Галицької армії сприятиме порозумінню з політичними опонентами. Вони були переконані, що повинні разом з іншими українськими партіями воювати за незалежність «галицко-русского» народу[1494]. Саме «спільно пролита кров, спільні жертви за волю і свободу "галицко-русского народу" мали стати початком взаєморозуміння»[1495]. Однак дуже швидко розчарувалися, коли ними проігнорували як політичною силою при утворенні ЗУНР, а пізніше й на виборах до сейму та сенату 1928 і 1930 рр. (тоді УНДО не підтримала пропозицію членів РНО (РСО) йти єдиним списком). Водночас москвофіли як консерватори вперто дотримувалися своєї ідеології, не бажаючи йти на жодні компроміси. Вони критикували ідейні переконання українофілів, їхні погляди на національне питання, намагаючись нав'язати їм своє бачення.

Як і в XIX ст., москвофільські діячі сприймали українофільство як суспільно-політичний рух, що неправильно тлумачив національну ідентичність народу. Заяви про право на самостійне існування українського народу вони

[1491] Уставъ организаційный и регуляминъ Русской Аграрной Организаціи... С. 1, 7.
[1492] Каренин В. Русско-украинская проблема…
[1493] Організуймося. *Русскій голос*. 1923. 19 (8) мая. № 19.
[1494] «Одинь вспольный фронть». *Воля народа*. 1921. 2 лип. Ч. 24.
[1495] «Одинь вспольный фронть». *Воля народа*. 1921. 9 лип. Ч. 25; Единый фронтъ. *Русскій голос*. 1922. 5 серп. (23 лип.). № 6.

називали такими, що працюють на руйнування єдності «русского» народу й ведуть до сепаратизму (звідси й розповсюджені тоді іменування українців та українофільських партій «сепаратистами»). Що ж до означення «український» як синоніма до «малоруський», то москвофіли пояснювали свою позицію так: «Ми ставимо в лапки термін "український" тому, що в нашій батьківщині він визначає, не по нашій вині, […] те, що заперечує Русь і суперечить їй. В інших умовах ми з охотою вживали б термін "український" поряд з "малоруський", щоб підкреслити, що на нашому ґрунті мова йде не про справжнє українське, але про псевдоукраїнське, вороже всьому, що істинно українське, малоруське і руське, тобто загальноруське»[1496]. А далі узагальнювали, що задля уникнення непорозумінь теперішнє «українське» називається «малоруським»[1497]. При цьому категорично заперечувалося вживання цього прикметника в тому сенсі, який вкладали в нього національно-демократичні сили[1498].

Згідно з москвофільськими уявленнями, термін «український» набув свого поширення в результаті Першої світової війни, після розпаду двох імперій – Російської та Австро-Угорської, коли з'явилися Українська Народна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка. За іншою їхньою версією, назва «український» виникла на хвилі утворення Народно-демократичної партії[1499].

Члени РАП, як і їхні колишні однопартійці з РНО, заперечували доцільність існування етноніма «українець». Виявом такої позиції є хоча б внесення РАП у 1929 р. до польського сейму проти «накинення» назви «украинскій» і на користь визнання коректності терміна «русин», що побутував ще в давнину й означав, як і «рускій» та «руській», лише Русь і «русски племена»[1500].

Один з ідеологів РАП Дмитро Яблонський, пояснюючи ґенезу українства, висновував, що обидва, «русский» та український, суспільно-політичні рухи були наслідком тієї самої відбудови культурного життя Галичини. За його словами, вже те, що терміни «Україна, український» введено штучно замість «Русь, русскій»,

[1496] Язык и культура. *Русскій голос*. 1938. 9 янв. № 1 (835).
[1497] Там само.
[1498] Серебренниковь Н. О резолюціях Львовского Сѣзда по національному вопросу. *Русскій голос*. 1927. 24 апр. № 200–202.
[1499] Там само. Спр. 738. Арк. 4–6.
[1500] Голос народа. 1929. 27 сѣч. № 3.

доводить, що наш край є частиною єдиної «русскої цілості»[1501]. Перехід українства від культурного руху до «ідеології сепаратизму», за визначенням Д. Яблонського, зумовило насамперед ігнорування проблем Галичини з боку Росії: «… суспільна думка русского суспільства в Росії не звертала уваги на питання національно-державні, а була зайнята всесвітніми і загальнолюдськими проблемами». Інша причина «українського сепаратизму», на його думку, – це підтримка з боку Австрійської держави, яка всіляко протегувала його, зробивши засобом досягнення своїх політичних цілей. На початках, мовив політик, «русске» суспільство сприйняло «український сепаратизм» як ліберальний визвольний рух, не підозрюючи, що він призведе до роз'єднання «русского» народу на окремі племена з окремими державами. (Доказом цього стала російська революція)[1502].

Складні історичні періоди (як-от у роки «пацифікації», яку польський уряд проводив щодо всього українського населення, без огляду на партійну належність) москвофіли вважали потребою «консолідації всіх сил народу»[1503] У небажанні таких кроків, натомість, звинувачували УНДО[1504], нерідко називаючи українські національні сили, як і в XIX ст., не лише «сепаратистами»[1505], а й «мазепинцями»[1506].

Начебто «неперспективність» (з погляду москвофілів) існування самостійної української нації вони намагалися показати на прикладі радянської України (її вони деколи анахроністично іменували «Малою Руссю»[1507]), яка так і не стала повністю незалежною. Попри можливість розвитку української мови та культури, самостійності, наголошували москвофільські автори, досягнуто не було: «Українізм дійшов до найбільшого розширення, але ідеали самостійництва так і не здійснилися»[1508]. Москвофіли також закидали своїм співвітчизникам з України те, що навіть маючи свою мову (українську), національні освітні й

[1501] Куда намъ ити. *Голос народа*. 1926. 14 листоп. № 21.
[1502] Куда намъ ити. *Голос народа*. 1926. 7 листоп. № 20.
[1503] Серебренниковь Н. О резолюціях Львовского Сьъзда по національному вопросу…
[1504] Кто же непослѣдовательный? *Русскій голос*. 1937. 31 янв. № 4 (788).
[1505] Реальная політика. *Русскій голос*. 1932. 14 февр. № 7 (548).
[1506] Торги о галицко-русскіи народніи институціи. *Голос народа*. 1926. 12 верес. № 12.
[1507] Реальная політика…
[1508] Куда намъ ити. *Голос народа*. 1926. 14 листоп. № 21; Мы и они…; Бендасюк С. Грамматика русского-литературного (общерусского) языка… С. VIII.

культурні заклади, все ж неспроможні піднестися на рівень інших світових культур, зокрема польської[1509]. Факт псевдодержавності України у складі СРСР при цьому ігнорувався.

Критикуючи курс на українізацію, представники досліджуваної течії наводили приклади діячів радянської України, які постали перед цивілізаційним вибором. Водночас, доводячи рацію своїх переконань, вони цитували праці ідеологів українського націоналізму. Для цього обирали ті тези, які поза контекстом можна було інтерпретувати як аргументи на користь уже заздалегідь створеної концепції.

Існування УРСР вважалося в москвофільському таборі негативом, бо навіть така квазідержава, у складі СРСР, означала визнання українців (малоросів) як окремого народу. Це «сепаратистське українство», доводили вони, і «зробило Малу Русь предметом безконечних торгів на всіх міжнародних ринках»[1510].

Дезорієнтація москвофільства виявилась насамперед у ставленні до більшовицької Росії. Оскільки світогляд москвофілів суперечив більшовизму як явищу «великої ганьби, стиду, рабства, несчастя для Росії і всього світу», то вони засуджували відсутність в СРСР демократичних свобод, переслідування релігії, пропаганду ідей історичного матеріалізму та ін.[1511] Особливе несприйняття викликала започаткована більшовиками політика українізації, спрямована на нейтралізацію національно-визвольних прагнень українського народу та зміцнення комуністичної влади в УРСР (передбачала використання національних кадрів у радянських, партійних і громадських установах і організаціях, розширення ідеологічного впливу комуністичної партії на українське суспільство засобами української мови та сприяння «пролетарським елементам» у національній культурі). Не розуміючи справжньої сутності цієї політики, москвофіли думали, що її реалізацією лише санкціонується «сепаратизм малорусів і білорусів», у т. ч. й через поширення ідеї дерусифікації шкіл[1512]. Насправді ж Москва пильно стежила за процесом культурного відродження

[1509] Язык и культура. *Русскій голос*. 1938. 9 янв. № 1 (835).
[1510] Реальная політика. *Русскій голос*. 1932. 14 февр. № 7 (548).
[1511] Почему мы – враги большевизма? *Русскій голос*. 1923. 8 верес. (26 серп.). № 35.
[1512] Там само.

України і, побоюючись зміцнення тенденцій до її усамостійнення, загальмовувала українізацію вже на самих її початках. Пригадаймо хоча б лист 1926 р. Й. Сталіна до Л. Кагановича з попередженням проти ухилу М. Хвильового з його гаслом «геть від Москви»; ліквідацію в 1928–1929 рр. літературних організацій ВАПЛІТЕ і «Ланка» (потім МАРС), пізніше також періодичних видань «Літературний ярмарок» і «Пролітфронт»; переслідування неокласиків; розпуск УАПЦ; розгром Української академії наук; заслання М. Грушевського до Москви тощо.

Припинення українізації з призначенням у січні 1933 р. секретарем ЦК КП(б)У П. Постишева заспокоїло москвофілів і змінило їхнє ставлення до більшовизму. «Русскій голос» у статті від 29 квітня 1936 р. «На путях у національному єдінству» вже захоплювався тим, як більшовики «содєйствуют южнорусской культурє» й «осуществляют «ідею всерусскаго національного єдинства»[1513]. Влучно охарактеризувало тогочасну ситуацію «Діло»: «Скінчився на Україні “українізаційний курс”, скинули большевики маску супроти не москалів, перестали теж гратись у піжмурки зі своїми земляками: прийшов зворот до старої термінології “родіна” і “патріот”»[1514]. Галицькі публіцисти твердили, що СРСР вертається до наративів Російської імперії: «щораз менше чути у світі про Союз Совітських Соціалістичних Республік, а щораз більше про Росію – “Стару матушку Росію з її спільним котелком”, одним російським морем, до якого мають влитися усі слав’янські ріки»[1515].

Москвофілів, однак, тішили будь-які невдачі в УРСР та СРСР, які могли б посприяти появі «сепаратистських» тенденцій. Так, невстановлений москвофільський автор писав про змову в радянській Україні, яку розкрили більшовики: «У військах переважав націоналістичний настрій і стремління до незалежності», а маршал В. Блюхер мав скласти план перевороту – спочатку в УРСР, а потім у цілому СРСР, проте головних провідників змови арештували й вивезли на Соловки. Далі в статті читаємо про арешт «знаного, галицького

[1513] Як наші москвофіли славлять большевиків? *Діло*. 1936. 3 квіт. Ч. 76.
[1514] Там само.
[1515] Там само.

атамана Коссака»[1516]. Імовірно, йдеться про Григорія Коссака (1882–1939) – командanта УСС, полковника, начального командanта УГА. Наскільки відповідають дійсності викладені факти і чи був зв'язок між цими двома діячами, наразі ще не з'ясовано, та простежується величезне задоволення автора від думки, що існування УРСР під загрозою: «з того заговору більшовики, здається, витягнуть науку» і «знесуть цілковито незалежну українську Республику»[1517].

Негнучкість позиції москвофілів і їхнє невідчуття реалій часу викликали критику навіть у самих її діячів. Іван Милорадович, зосібна, зазначав: «Які були в нас погляди перед війною, так осталися і по нині, хоч всьо кругом змінилося»[1518]. На його переконання, обидва суспільно-політичні рухи – як українофілів, так і русофілів – зародилися під іноземним впливом: перші мали допомогу від Австрії й частково від поляків (союз Пілсудського – Петлюри), а другі – Російської імперії й певної частини польських політиків. При цьому автор тексту визнавав помітну перевагу українофільського руху над русофільським: «У них тисячі читалень, кооперативів, Соколів, Лугів і прочих організацій, а у нас ледви десятки». Серед головних причин такої ситуації ним названо: неототожнення релігійного віровизнання з національністю («у українців справа віри байдужа, ніяка віра не є перепоною бути добрим українцем і тому є у них і католики і православні і навіть латинники», натомість русофіли намагалися поширювати саме лише православ'я, причому «коштом унії і єї доброго імени») та популяризація літературної «русскої» мови й нехтування народною (тоді як «українці» культивують народну мову і народну пісню). І. Милорадович вказував на те, що галицькі українці насправді не володіють російською мовою (як би не намагалися русофіли довести протилежне), тож виходить, що «ми кажемо щойно учитися мови, а українці дають готову»[1519]. Критикував автор і відмову від терміна «Україна»: «Боїмося назви "Україна" як чорт свяченої води, оминаючи єї як зарази, між тим як в самій Росії урядово існує Україна, яко провінція».

[1516] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 394 (Русска селянська організация). Оп. 1. Спр. 12 (Статті невстановленого автора про суспільно-політичне становище на Україні та положення українського населення в Польщі). Арк. 26.
[1517] Там само.
[1518] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 783. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 62.
[1519] Там само.

Нелогічною вважає він і боязнь писати фонетикою, коли в Росії вже відмовилися від етимології, і висновує: «Застаріла наша збруя, нічого нею не довоюємся. Інакшої тактики держиться нині світ»[1520]. Як приклад тієї «інакшої тактики» тут наведено союз Чехії й Словаччини та Сербії – Хорватії – Словенії, між якими є менше відмінностей, ніж між великоросами та малоросами, проте вони прагнуть бути державами-союзами братніх племен, а не так, як це випливає з «нашої русской ідеології», «де всі права має одна галузь нації, а прочі ніяких. Не відношення: пан – слуга, але дві сестри одної матери Руси повинні нам стати девізом»[1521]. На завершення своїх міркувань на цю тему І. Милорадович пропонує назву «Україна» вживати на означення «всієї провінції» Русі[1522].

Іншим каменем спотикання на шляху до порозуміння між двома політичними напрямками в галицькому соціумі стала співпраця з владою. Москвофіли ще в XIX ст. звинувачували українофілів в угодовстві щодо австрійської та польської влади. Хоча співпрацювали з нею обидва політичні табори, що було цілком закономірно в реаліях існування в чужій державі. Проте русофільські діячі декларували, що відкидають орієнтацію на «Варшаву», залишаючи її «нашим українцям, які звикли до подачок в формі обглоданной кості з панських рук»[1523]. Зазначалося, що «русска національна організація повинна скристалізуватися із свідомих русских людей, відмежуватися від рутенщини і угодовщини, котра носиться з думкою робити конкуренцію українським угодовим партіям при панському жолобі»[1524]. Та незважаючи на всі ці заяви, лідери РНО не цуралися співробітництва з державою за будь-якої зручної нагоди.

Беручи за основу ідею триєдності «русского» народу, москвофільські діячі відповідно оперували термінами «нація», «народ», «етнос». Процес їхньої національної ідентифікації відбувався у взаємодії / протистоянні з українськими

[1520] Там само. Арк. 63.
[1521] Там само.
[1522] Там само. Арк. 64.
[1523] Единый фронтъ. *Русскій голос*. 1922. 5 серп. (23 лип.). № 6.
[1524] Там само.

національними силами. Москвофіли визнавали спільну з українофілами лише етнічну належність, що унеможливлювало їхню політичну консолідацію.

7.4. «Талергофська трагедія» в інтерпретації москвофілів

У повоєнну добу події Першої світової як предмет інтелектуальних дискурсів привернули увагу широких кіл дослідників найрізноманітніших ділянок науки і культури: істориків, політологів, літературо- та мовознавців, митців тощо. Знання про цю війну використовувалося народами та їхніми політичними силами для формування тогочасної політики пам'яті. Для галицьких українців однією з найскладніших сторінок історії періоду Великої війни стало інтернування в табори австро-угорською владою[1525]. Найбільше арештованих було відправлено в Талергоф, табір для полонених, створений в 1914 р. поблизу австрійського міста Грац. Таким репресіям були піддані, головним чином, представники русофільського руху та їхні прихильники. Пам'ять про це, як уже знаємо, послужила основою для відновлення та зміцнення цієї суспільно-політичної течії в міжвоєнні роки.

Поразка австро-угорських військ в перші місяці війни виявилася фатальною для українського населення, особливо для прихильників москвофільства. «Українська зрада» була вигідна військовій владі, оскільки виправдовувала відсутність перемог[1526] на фронті. Відтак було проведено масові арешти москвофільських діячів, а також частини духовенства й селянства з українофільськими поглядами. Репресії поширилися частково й на інші національні спільноти – євреїв та поляків. Приводом до арештів ставали доноси місцевих урядовців[1527] – як поляків, так і українофілів. В'язнями таборів Талергоф*, Терезин, Гмінд та ін. ставали в тім числі й люди, котрі не належали до жодної з політичних партій.

[1525] Wojtowicz-Huber B. Ojcowie narodu Duchowienstwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinow galicyjskich (1867 – 1918). Warszawa, 2007. S. 218; Маковський В. Талергоф. (Спогади і документи). С. 189

[1526] Гайсенюк В. Москвофільство в Галичині та на Буковині в роки Першої світової війни. Чернівці, 2015. С. 132.

[1527] Wojtowicz-Huber B. Ojcowie narodu Duchowienstwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinow galicyjskich (1867 – 1918). Warszawa, 2007. S. 218.

* В Талергофі постійно налічувалося не менше 6 000 ув'язнених, а загалом за час війни табір пройшло майже 8 000 осіб, – зазначає польський дослідник Т. Ольшанський. Приблизно таку ж цифру (біля 7 000–8 000) подають і русофільські джерела (Olszański T. A. Austriackie represje w Galicji i obóz w Thalerhofie**.** URL: http://www.cmentarze. gorlice.net.pl/ talerhofstrona.htm#9; Талергофський альманах... Вип. 3. С. 6. Про кількість інтернованих у цьому

Уже давно існуюче міжпартійне протистояння загострили різні зовнішнішньополітичні орієнтації: москвофілів – на Росію, а «українофілів» – на Австро-Угорщину та Німеччину, за підтримки яких у дні війни вони сподівалися вибороти незалежність України. Як відповідь на реальні й уявні зради Талергофу, москвофільські діячі, які залишилися під час російської окупації 1914–1915 рр., брали участь у репресіях проти українських громадських інституцій, а окремі з них обіймали посади в російському адміністративному апараті[1528].

Одночасно із заснуванням РНО у 1923 р. засновано Талергофський комітет, який очолив В. Труш[1529]. Завданнями Комітету було перезахоронення на батьківщині тлінних останків талергофців, похованих в Австрії[1530], а також збір інформації про Талергоф й видання присвячених цій темі альманахів. Мав Комітет й чітко визначену ідеологічну функцію: перетворення «Талергофського питання» на культ і символ відновленого москвофільства[1531]. Перше завдання виконати не вдалося через брак коштів. Що ж до реалізації другого, то воно стимулювало до інтелектуальної діяльності[1532]. Місцеві Талергофські комітети були організовані в містах, містечках, селах тощо.

Важливими питаннями, на які намагалися дати відповідь інтелектуали-москвофіли міжвоєнного періоду, були причини арештів і партійна належність арештованих. Представники цієї суспільно-політичної течії у своїх працях стверджували, що репресували лише членів їхньої партії та їхніх симпатиків, і відкидали будь-які спроби українофілів довести, що така репресивна політика держави поширювалася на всіх галицьких українців[1533]. Про таку ж природу цих ув'язнень говорили і українські національні сили з тією відмінністю, що їхні висновки стосувалися арештів учасників українського національного руху.

таборі існують різні дані. Так, історик О. Субтельний називає цифру – бл. 30 000 (Субтельний О. Україна. Історія. Київ, 1993. С. 421), В. Маковський – 20 000 (Маковський В. Талергоф. (Спогади і документи). С. 227). У березні 1917 р. рескриптом цісаря Кароля І табори було ліквідовано, а ув'язнених звільнено.

[1528] Середа О. Москвофільство... С. 83.

[1529] Русскій голос. 1923. 28 (11) марта. № 12.

[1530] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 16.

[1531] Серед наших «руських». Талергофський з'їзд. *Діло*. Львов, 1934. 21 трав. Ч. 131; Андрусяк М. Галицьке москвофільство і Талергоф… Ч. 201.

[1532] Бендасюк С. Наша голгофа. С. 166.

[1533] Талергофський Альманах. Випуск первый. Львов, 1924. С. VII.

Певну інформацію про причини арештів акумулювали зібрані Талергофським комітетом у 1928 р. на Першому талергофському з'їзді «Опитувальні листи»[1534]. Близько 36 % респондентів «Опитувальних листів» на запитання, на основі чийого доносу були арештовані, відповіли: «не знаю» або «без доноса», що свідчить про безпідставність арештів, які проводила влада щодо населення, 25 % вказали про донос українофілів, 18 % – подання місцевої влади тощо; 10 % уважали, що постраждали через ставлення місцевих єврейських громад, а ще 12 % – за членство в читальнях Товариства ім. М. Качковського[1535]. Аналіз цих джерел дозволяє припустити, що основним винуватцем заслання в табори у пам'яті респондентів опитування була австро-угорська влада, а жертвами, окрім москвофілів, ставали також люди, взагалі не причетні до політичної діяльності.

Помітно відрізнялися «Опитувальні листи» москвофільської інтелігенції, котра давала розлогі відповіді, демонструючи свої москвофільські переконання. При цьому дві третини анкет заповнені українською мовою, тільки 8 % – російською, і 17 – змішаною. Про одного із засуджених (із Сколівського повіту) сказано, що він «зрілий українець»[1536]. Анкети свідчили, що російську мову опанувала лише незначна частина населення і це в основу москвофільські лідери, а друге, що серед заарештованих були не тільки люди русофільської орієнтації .

З перших днів діяльності відновленої москвофільської партії її діячі почали розвивати культ Талергофу й захищати своє виняткове право на трактування цієї історичної події, відкидаючи будь-які спроби довести, що жертвами цієї трагедії стали і прихильники української національної ідеї, а загалом і весь народ. Про захист «талергофського питання» виключно як «свого» йшлося в резолюції з'їзду русофільської партії РСО 26 грудня 1933 р.[1537]

У боротьбі за право на історичну спадщину Талергофу москвофіли отримали однозначну перевагу, певною мірою й через бездіяльність українських

[1534] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 60. Арк. 1.
[1535] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 60, 61, 62, 63, 64.
[1536] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр.61. Арк. 24.
[1537] Резолюціи Всекраєвого Съезда РСО. *Русскій голос*. Львов, 1934. 7 янв. № 1 (641).

демократичних сил і занедбання ними цієї теми[1538]. Українські національні сили не створили власної талергофської мартирології, не зробили жодних кроків у напрямку коммеморації цієї сумної сторінки історії, введення її до власного інтелектуального дискурсу. Вони лише обмежувались окремими статтями в періодиці, вступаючи в дискусії з москвофілами і намагаючись довести, що Талергоф – це «голгофта українців і москвофілів»[1539].

Недалекоглядною, певною мірою, щодо талергофської проблеми була поведінка греко-католицького духовенства. Перемиський єпископ Йосафат Коциловський 9 вересня 1929 р. заборонив священникам своєї єпархії брати участь в заупокійних талергофських літургіях[1540]. Фактично ж, маючи намір протидіяти москвофільській та православній пропаганді, такими діями єпископ лише підсилював[1541].

Вагому роль у збереженні і розвитку культу Талергофу москвофіли відводили жінці. У переддень Талергофського з'їзду опублікували звернення до «русских» жінок-селянок, щоб вони взяли участь у цьому торжестві[1542] та закликали до участі у так званих «талергофських поминки (вшанування)» [1543].

Інструменталізація теми Талергофу була центральним елементом історичної політики галицьких москвофілів у міжвоєнну добу. Пов'язані з цим громадські акції й публічні церемонії поступово інкорпорувалися в систему давніх традицій діячів русофільського руху, зокрема традицій однієї із найстарших москвофільських інституцій Львівського ставропігійського інституту (правонаступника Львівського Успенського братства).

Талергофський комітет долучився до давньої Ставропігійської традиції, котра існувала, ще з XIX ст. – в Томину неділю (перший тиждень після Великодня) служити панахиди на могилах видатних «галицко-русских»

[1538] Андрусяк М. Галицьке москвофільство і Талергоф… Ч. 202.
[1539] Галкевич Л. Табор інтернованих у Ентсерсдорф ім. Талие (Причинки до нашої Талергофської трагедії). *Діло*. Львов, 1934. 21 берез. Ч. 74; Як довго ще триватиме талєргофський обман? *Діло*. 1936. 19 серпня. Ч. 186.
[1540] Андрусяк М. Галицьке москвофільство і Талергоф… Ч. 202; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 129. Оп. 2. Спр. 1368. Арк. 6–8.
[1541] Андрусяк М. Галицьке москвофільство і Талергоф… ;Ч. 202. Галицька болячка. *Діло*. Львов, 1933. 4 верес. Ч. 231
[1542] Кокотайло О. До русских женщин селянок! *Наука*. Львов, 1928. Вересень-жовтень. № 9–10. С. 199–200.
[1543] Русская женщина и Талергофскіе поминки. *Наука*. Львов, 1933. № 2–3. С. 38.

письменників і суспільних діячів (Д. Зубрицького, І. Шараневича, Г. Яхимовича та ін.)[1544]. Яскравим прикладом інкорпорації талергофських святкувань до давніх традицій москвофілів було написання кантати «Талергоф» (музика А. Ропницького, слова В. Ваврика)[1545] до 350-ліття Ставропігійського інституту.

Одним із місць, пов'язаних з коммеморацією Талергофу, для москвофілів стало спорудження пам'ятника на Личаківському кладовищі за проєктом архітектора О. Луцика та інженера І. Туровича: великий восьмикутний хрест з білого мармуру на чорній мармуровій стелі з надписом у терновому вінку: «Жертвам Талергофа. 1914–1918. Галицька Русь». Пам'ятник було збудовано за ініціативи й заходами Талергофського комітету, шляхом збору пожертв серед населення[1546]. Відкриття і освячення приурочили до двадцятої річниці трагедії і перевезення з Грацу до Львова тлінних останків одного з талергофців[1547].

Ще один пам'ятник Талергофський комітет спорудив у Перемишлі. Він був приурочений до тої ж події, що й вже згадуване оповідання В. Ваврика «Маша». Завдяки підтримці президента (мера) Перемишля Леонарда Хшановського (Leonard Chrzanowski), який надав одне з найкращих місць для перепоховання, над могилою спорудили п'ятиметровий дубовий хрест[1548].

Заходами, що мали впливати на посилення позицій русофільства в міжвоєнні роки, на думку його очільників, були різні народні й партійні зібрання. Йшлося передовсім про т. зв. Талергофські з'їзди. Проведення з'їздів передбачало богослужіння у церкві, виступи на самому з'їзді русофільських діячів, а на завершення – часто концерти, вистави: Перший Талергофський з'їзд відбувся у Львові 31 жовтня 1928 р. *[1549], а другий – 31 травня 1934 р.[1550].

[1544] ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 155. Арк. 4.
[1545] Там само. Спр. 40.
[1546] Всенародный Талергофский съезд.. *Русскій голос*. Львов, 1928. 11 нояб. № 282–283.
[1547] От Центр. Талергофскаго Комитета. *Русскій голос*. Львов, 1934. 7 янв. № 4.
[1548] Копистянський А. Всенародний рускій пам'ятник в м. Перемишлі. С. 18.
[*] Почався з'їзд Літургією в Преображенському та Святоюрському храмах. З Преображенської церкви учасники, кількість яких сягала бл. 6 000 людей, пройшли хресною ходою по вулицях Львова до Личаківського цвинтаря. На кладовищі було закладено наріжний камінь під пам'ятник невідомому талергофцю. Провели й урочисту академію в Народному домі, на якій виступали лідери русофільського руху. У з'їзді взяло участь бл. 5 000 людей.
[1549] Всенародный Талергофский съезд. *Русскій голос*. Львов, 1928. 11 нояб. № 282–283.
[1550] Колибель единства. *Русскій голос*. Львов, 1934. 10 іюня. № 21; ЦДІА України, м. Львів. Ф. 147. Оп. 1. Спр. 40.

Знання про Талергоф русофіли намагались поширювати в різних регіонах Західної України. Зокрема, 1933 р. представники русофільських організацій виступали з лекціями про Талергоф також і на Волині[1551], встановили традицію щороку проводити так звані «Талергофські поминки» в читальнях і кооперативах[1552]. По селах встановлювали тримаменні хрести, біля яких служили літургії за померлими талергофцями[1553]. Про вагомість для русофілів Талергофської трагедії свідчать факти, що вони навіть намагались прирівняти вшанування Талергофу до релігійного свята Різдва Христового та громадського – знесення панщини[1554].

Образи «героїв» та «ворогів». Проводячи аналогії з біблійною тематикою, русофіли порівнювали Талергоф з Голгофою, а «народ» - з «мучеником», який змушений був її пройти[1555]. Вживані означення мали на меті підсилювали емоційне звучання теми й впливати на почуття людей: «наш доблесний мученик народ», «Галицкая Голгофа», «галицькі мученики» і т. п. Окрім порівняння з біблійною історією, русофіли вдавалися також до зіставлення з історією інших народів: для представників «русского руху» Талергоф мав відігравати ту ж роль, яку для євреїв відігравала єрусалимська Стіна плачу, а для магометян – Мекка[1556]. Порівнювали і з історією власного народу: початок війни – з нападами татар на Русь[1557].

Москвофільська історіографія створила образ ворогів – винуватців «Талергофської трагедії»: австрійську владу, україфілів і поляків (останні в уявленні русофілів представляли місцеву владу). У цій трагедії вони звинувачували здебільшого австрійський уряд (в окремих випадках додавався австро-угорський елемент), про що яскраво свідчить підзаголовок до альманахів: «Книга пам'яті австрійської жорстокості і насилля над карпато-руським народом

[1551] По Волині с Талергофом. *Русскій голос*. Львов, 1933. 22 окт. № 40.
[1552] Цебринський М. Голгофа народних страдній. *Наука*. Львов, 1933. І квартал. № 1. С. 3.
[1553] Кривулянський М. Страшна годовщина (Хроника аустро-мадярских звірств 1914–1918). *Наука.* Львов, 1929. № 9–10. С. 198.
[1554] о. Ст. ровський Талергоф. *Русскій голос*. Львов, 1925. 6 янв. № 106–107.
[1555] Русскій голос. Львов, 1933. 16 апр. № 14.
[1556] Луцик Л. Талергоф. *Русскій голос*. Львов, 1933. 16 апр. № 14.
[1557] Кривулянський М. Страшна годовщина (Хроника австро-мадярских звірств 1914–1918). *Наука*. Львов, 1929. № 9–10. С. 195.

під час світової війни. 1914–1917 рр.»[1558], Австрія в їхніх текстах отримувала означення «дряхлої тюрми народів»[1559]. Вони підкреслювали, що злочини проти «русского» народу відбувались у державі, яка називалася конституційною, і це їх обурювало найбільше[1560].

Чи не найбільше уваги москвофільська історіографія присвятила критиці «україноφілів». В дискурсі москвофілів наскрізним був мотив «української зради», яку описували як «зраду братів по крові», порівнюючи своїх політичних опонентів з «Каїном-братовбивцею»[1561]. Вони поставали також в образі «мазепинців-зрадників», який сформувався в інтелектуальній думці москвофілів ще наприкінці XIX ст.[1562]. Ще одними «натхненниками кривавого австро-мадярського терору» та ворогами «русского народу», поряд з представниками українських національних сил, москвофіли називали галицьких поляків, маючи на увазі передовсім адміністрацію всіх рівнів – від намісника краю до жандармів[1563].

Негативний образ / стереотип ворогів у москвофільському дискурсі урівноважувався стереотипом друзів, приятелів, «братів»: «нас зрозуміти могли тільки наші брати чехи»[1564]. Спогади москвофілів проникнуті вдячністю до представників чеського народу, який, за їхніми словами, співчував їм і допомагав[1565]. Таке ставлення москвофіли пояснювали подібною мартирологією (чеський народ, підкреслювали вони, також зазнав чимало страждань від австро-угорської влади,) та ідеєю слов'янської єдності («Терезину суджено було лежати в братській слов'янській землі»[1566]). Зразком шляхетності для москвофільських авторів і читачів став учинок двох чеських жінок, які змогли забезпечити одягом та провіантом ув'язнених[1567]. До друзів – стратегічних і ситуативних – відносили подеколи й представників інших народів. Як взірець благородства у мемуарах

[1558] Ваврик В. Ізвергъ… С. 75.
[1559] Яворський Ю. Галицька Голгофа. С. IV.
[1560] Бендасюк С. Талергоф. *Наша голгофа*. 1920. С. 164.
[1561] Талергофський Альманах. Випуск первий. С. 10; Кривулянський М. Страшна годовщина (Хроника аустромадярских звірств 1914–1918). *Наука*. Львов, 1929. № 9–10. С. 195.
[1562] Талергофський Альманах. Выпуск первий. С.10.
[1563] Талергофський Альманах. Выпуск первый. С. 15; Марков Д. Талергофская тризна. *Русскій голос*. Львов, 1933. 29 окт. № 41.
[1564] Соколович Г. Кровавие годы. *Русскій голос*. Львов, 1924. 23 февр. № 5.
[1565] Талергофський Альманах. Випуск третій. С. 14.
[1566] Соколович Г. Терновий вінець. Изданіе редакціи «Русская земля» б / р. Ужгород. С. 43.
[1567] Талергофський Альманах. Випуск другий. С. 120–121.

москвофілів постають австрійський граф Герберштейн і його дружина, які відвідували в Талергофі дітей, приносили їжу і навіть домоглися визволення з табору дочки І. Гошовського зі Станиславова[1568]. До приятелів москвофільські автори зараховували й частину політиків. Наприклад, в австрійському парламенті проти масових розстрілів та повішань галичан 14 червня 1917 р. виступили чеський депутат Стрижбин і польський посол, голова Польської соціал-демократичної партії, майбутній прем'єр відродженої Польщі Ігнацій Дашинський (Ignacy Ewaryst Daszyński)[1569].

Завдяки діяльності Талергофського комітету, було зібрано численні документальні свідчення очевидців та учасників цієї події (особисті джерела: спогади, щоденники, малюнки, артифакти, урядові розпорядження та ін.). Відтак москвофільська політична думка та художня уява сконструювала образи ворогів-винуватців трагедії – австрійської влади та «українофілів», останніх називаючи зрадниками, каїнами для власного народу. Героями-мучениками в талергофському дискурсі постають москвофіли та їхні прихильники, страждання яких мали стати «запорукою відродження єдності русского народу». При цьому «забувалася» зрадницька позиція самих москвофілів у роки Першої світової війни, зокрема їхні доноси на політичних опонентів та ганебні заяви про бажання політичного єднання з Росією.

[1568] Талергофський Альманах. Випуск третій. С. 4.
[1569] Цебринський М. Голгофа народних страдній. *Наука*. Львов, 1933. І квартал. № 1. С. 4; Бендасюк С. Талергоф. *Наша голгофа*. 1920. С. 164.

ВИСНОВКИ

Критичний аналіз концепцій еволюції галицького міжвоєнного Москвофільства крізь призму опублікованих й неопублікованих джерел до його історії веде до думки про необхідність системного й стереометричного, міждисциплінарного погляду на цей політичний феномен.

Галицьке москвофільство (у різних термінологічних системах – також москвофільство, «русский рух») зародилося в середині XIX ст. як наслідок політичної диференціації колись єдиного руського руху, поділу модерної руської ідентичності на кілька течій / ідентичностей. Частина галицько-руського соціуму була зорієнтована на ідею України (українофільство), інша – на «загальноруську та російську ідею» (русофільство / москвофільство), ще інша – на зближення з Польщею (полонофільство), крім того, всередині кожної з течій існували австрофільські тенденції. Москвофільство розвивалося в умовах конкуренції з українофільством, яке наприкінці XIX – на початку XX ст. здомінувало в українському соціумі Галичини. Проте й «русска ідея» все ще мала доволі багато прихильників.

Одним з переломних моментів розвитку москвофільського й українофільського руху стала Перша світова війна. У Галичині вона почалася з репресій проти москвофілів, яких інтернували в табори Талергоф і Терезин. Натомість російська окупація краю в 1914–1915 рр., навпаки, сприяла короткочасному витісненню українофільського сегмента й зміцненню москвофільського. Та вже невдовзі австрійське відвоювання Галичини змусило прихильників Москвофільських ідей масово податися в еміграцію разом з відступаючою російською армією, щоб уникнути нової хвилі переслідувань. Певний час здавалося, що москвофільство в Галичині вже не відродиться, однак з крахом царату і приходом до влади більшовиків та закінченням війни москвофіли почали реемігрувати. У 1918–1919 рр., усунуті українофілами від керівництва ЗУНР москвофільські діячі були маргіналізовані. На противагу ідеології возз'єднання ЗУНР і УНР, вони далі наполягали на приєднанні Галичини до Росії. Проте приєднання Галичини до Польщі перекреслили плани і українофілів, і москвсофілів.

Москвофіли, з властивим їм конформізмом, зуміли заручитися підтримкою польської влади й офіційно уконституюватись у новій політичній системі. На зміну лоялізму до Австрії прийшов лоялізм до Польщі. Офіційну Росію, яка патронувала галицьке москвофільство, замінили російські організації, що діяли на території Польщі (головно на її північно-східних окраїнах). Падіння царської Росії тимчасово дезорієнтувало їхні зовнішні вектори. Москвофільські діячі засуджували більшовизм як режим, що придушує свободу людини та сповідує атеїзм. Засуджували вони і курс керівництва СРСР на коренізацію / українізацію, вважаючи, що це санкціонує «сепаратизм» «малоросів» і білорусів та розбиває культурно-національну єдність «русскаго народа». Із припиненням цього курсу москвофіли поступово змінили свою думку про суспільно-політичні процеси у Радянському Союзі – аж до цілковитого їх схвалення.

Незважаючи на лояльність представників москвофільства до польської влади, що забезпечувало їм легальне існування як політичного організму, вони, як і більшість українських партій, критикували політику польського уряду, спрямовану на асиміляцію українського населення. «Русска народна організація» виступала проти політики II Речі Посполитої щодо українського народу у сферах економіки, науки й освіти, релігії, протестуючи проти тогочасного мовного законодавства, колонізації «національно-русских» територій, недопущення місцевого «русского» люду до участі в купівлі землі тощо.

Ідейні протиріччя, які намітились у лавах москвофілів ще на початку XX ст., пов’язані із просоціалістичною орієнтацією групи її діячів, котрі згодом повністю відійшли від москвофільства, оформившись як окрема ліва політична сила «Сельроб». Виокремлення з РНО в 1926 р. «Русской аграрної партії», що означало черговий розкол москвофільської течії, чітко узгоджувалося з намірами польської влади не допустити об’єднання українських партій перед виборами 1928 р., задля чого вона підтримувала формування угодових партійних структур, використовуючи їх як засоби запобігання монолітності українського політикуму. Новостворена РАП, не відходячи від традиційної москвофільської орієнтації, базувала свою ідеологічну платформу на популярних у 1920-х рр. у Європі ідеях аграризму, які

активно розвивав і пропагував російський учений П. Сорокін. Прагнучи посісти провідні позиції на політичній арені, члени партії, завдяки сприянню польської адміністрації, заволоділи «Народним домом», однією з найбагатших українських культурно-просвітніх установ.

Діячі РАП, намагаючись продемонструвати перед польським урядом більшу гнучкість у питанні сповідування москвофільської ідеології, протиставляли свою політичну силу партії РНО. Така гнучкість виявлялася, зокрема, у ситуативному вживанні назви «русини» (РНО послідовно послуговувалася терміном «русскі»), у менш активному нав'язуванні до використання російської мови (визнавалося право самостійного вибору самим населенням), у неподілянні думки про майбутнє політичне об'єднання трьох народів (українського, білоруського і російського) тощо. Водночас для представників РАП було характерне маніпулювання заявами та поглядами з метою отримати політичні дивіденди. При цьому всьому у своїх статутних документах і періодичних виданнях члени РАП продовжували сповідувати ідею про єдність «русского» народу і вживати термін «русский» на означення галицьких українців. Назагал угодовська позиція цих діячів мало залежала від якихось ідейних переконань – вона радше була обумовлена бажанням заволодіти майном «Народного дому».

Москвофіли цього напрямку різко негативно висловлювалися проти українського національного руху (особливо УНДО), Греко-католицької церкви та митрополита Шептицького, а також пацифікації, в якій звинувачували обидві рони: польську – у нераціональному вирішенні питання нацменшин, а українську – у прагненні політиків до виходу Східної Галичини зі складу Польщі й приєднання її або до Наддніпрянської України, або до радянської Росії. Проурядова позиція РАП і відсутність підтримки серед населення привели її до ліквідації в 1934 р.

Якщо члени РНО стало дотримувались ідеї про єдність «русского» народу, не виключаючи, однак, співпраці з українськими національними силами й толерантно ставлячись до греко-католицького владики, то їхні політичні опоненти з РАП, попри декларації толерантного ставлення до всіх партій, насправді були

непримиренними щодо всього українського, а їхнє декларування своєї належності до «русинів» чи «старорусинів» здійснювалося на догоду польському уряду.

Участь москвофілів у виборах до сейму і сенату 1928 та 1930 рр. виявилася безуспішною. РНО, пізніше перейменована на РСО, двічі пропонувала УНДО йти на вибори спільним списком, але через ідеологічні розбіжності двічі отримала відмову. В елекційній кампанії 1928 р. вона зблокувалася з РАП, проте жодного мандата ця коаліція так і не здобула. Свою поразку партія РНО / РСО пояснювала нечисленністю інтелігенції в її лавах, слабкою роботою серед мас, відсутністю видання українською мовою, недостатнім фінансуванням. Після такої поразки провладно налаштовані очільники РАП об'єдналися з проурядовою партією «Безпартійний блок» і вибороли два мандати до сейму в 1930 р.

Проблеми обох виборчих кампаній москвофіли виводили з негативного ставлення польської влади до меншин загалом, а до українців особливо (йшлося про масові арешти українських лідерів перед 1930 р., пацифікацію тощо). Засуджувалася діяльність РАП, що шкодила і українським національним силам, і москвофілам, підриваючи авторитет їхніх партій перед урядом, заважаючи стабілізації відносин з владою та між собою.

Усвідомлюючи необхідність об'єднання українського політикуму і вважаючи українофілів належними до однієї з ними нації, москвофільські діячі визнавали, що польська влада однаково бореться проти всіх українських політичних сил. І все ж, навіть вбачаючи єдино правильний вихід у єднанні й навіть роблячи на шляху до цього певні кроки, вони так і не спромоглися збагнути анахронізму своєї ідеології, що й стало головною причиною їхньої непопулярності.

1930-ті роки для москвофільства позначилися ще більшою втратою впливів на політичній арені. Значною мірою до цього спричинилася угода про виборчий компроміс між керівництвом УНДО та польським урядом 1935 р., що ввійшла в історію під назвою «нормалізація польсько-українських взаємин». По укладенні такої угоди польська влада вже не була зацікавлена в москвофільстві як політичній течії, оскільки більше не мала потреби використовувати його як противагу українським демократичним силам.

Найважливішими завданнями у 30-х роках ХХ ст. для москвофілів залишалися боротьба за Народний дім та розвиток культу Талергофу як ідеологічної основи існування партії та чинника посилення її впливовості. На третьому з'їзді РСО 26 грудня 1933 р. вкотре було проголошено «монополію» на історичну пам'ять про Талергоф та заявлено категоричний протест проти спроби «українців» претендувати на «Талергофську трагедію». Дедалі активніше москвофіли виступали на захист православ'я, економічних прав селянства, тривало й уже традиційне для цієї політичної сили протистояння з українофілами. Новими, натомість, напрямками їхньої діяльності стало змагання за впливи на Лемківщині та заснування Апостольської адміністратури для Лемківщини.

За своїми соціальними вимогами РСО нагадувала радше просоціалістичну, ніж консервативну партію. Зокрема, вона вимагала: охорони праці селян; напрацювання санітарного й ветеринарного законодавства на користь селянства; відкриття закладів безкоштовної медичної допомоги; надання найманим сільським робітникам державної підтримки в разі хвороби, старості, безробіття, а також забезпечення їхніх вдів і сиріт. РСО визнавала також необхідним обмеження контингенту регулярних армій, припинення непосильних для населення озброєнь, а згодом заміни постійної армії народною міліцією. Сповідування москвофілами ідеї слов'янської єдності передбачало декларацію ними солідарності з поляками. У партійних резолюціях мовилося про готовність співпрацювати з «братським слов'янським польським народом» та його урядом для загального блага обох народів у спільній державі.

Польсько-українська угода остаточно вивела москвофілів з політичної гри. «Русский виборний комітет» було розпущено, за словами самих членів цієї партії, завдяки польсько-українській угоді. Москвофільські лідери розуміли безрезультатність участі у виборах, оскільки на попередніх не вибороли жодного мандата. Союз із УНДО, як і раніше, був неможливим, а урядові партії ними не цікавилися. Тривала боротьба за Народний дім завершилася поразкою – перевага була надана українофілам.

Польська влада так і не визнала існування «русского народу», на чому неодноразово акцентували москвофіли, вимагаючи трактування громадян «русскої» національності на рівні з етнічними поляками (а це, своєю чергою, означало б і рівноправність «русскої» мови з державними мовами в усіх державних відомствах і закладах, заснування навчальних закладів з «русскою» мовою викладання тощо). Зневіра в підтримці з боку уряду змусила москвофільських діячів заговорити про орієнтацію на власні сили та відмовитися від парламентської боротьби. Їх обурювало, що польська влада віддала «українцям» монополію на реп резентування галицько-руського населення в сеймі й загалом у політиці. Найбільш яскравим прикладом ігнорування інтересів москвофілів стало видане в лютому 1936 р. розпорядження міністра внутрішніх справ Польщі Ф. Славой-Складковського, яким в офіційних документах терміни «русский» та «український» ототожнювалися як однакові за значенням. Для представників москвофільства це стало справжнім ударом. Подібно вони сприйняли й рішення україно філів про вживання етноніма «українець» для національної ідентифікації в XIX ст.

РСО, як легальна партія, й далі виступала за територіальну автономію для «русских» земель у складі II Речі Посполитої, національно-культурне й економічне самоуправління та відділення органів державної адміністрації від органів самоуправління. Однак її діяльність і на політичному, і на економічному напрямках ставала все менш ефективною.

Вагоме значення для міжвоєнних москвофілів мала справа львівського Народного дому. Польський уряд (незалежно від того, представники якого політичного табору перебували при владі) використовував його як засіб впливу на український політикум. Упродовж фактично всього міжвоєнного періоду щодо цієї установи застосовувалася комісарська форма правління, запроваджена ще австрійською адміністрацією під час війни, хоч обіцянки вирішити цю проблему почергово роздавалися представникам обох політичних сил.

Українські національні сили створили 11 травня 1926 р. «Комітет оборони національного майна» (на чолі з К. Левицьким), метою якого було повернення цієї

інституції українським демократичним силам. Паралельно свої права на володіння цим товариством доводили члени партії РАП.

Зберегти Народний дім за собою москвофілам так і не вдалося. Заклад перебував на етапі фінансової й моральної санації, в якій активну участь брали українські національні сили. Ціллю цієї санації було вигнання з приміщень установи всіх москвофільських інституцій, що займали їх, не сплачуючи оренди. Позитивні зміни могли б перетворити товариство на успішну українську інституцію, однак у 1939 р. Інститут, як і всі інші товариства, були ліквідовані радянською владою.

Із питанням національної самоідентифікації тісно корелювало мовне питання, вирішення якого також розмежовувало міжвоєнних москвофілів і українофілів. Представники москвофільства позиціонували українську мову (в їхній термінології – «наречіє», «діалект») такою, що не може бути літературною, кваліфікуючи її вивчення лише як перший крок на шляху до засвоєння літературної «русскої» мови, котру виводили від церковнослов'янської. Москвофіли в міжвоєнні роки не відступали від своєї класичної схеми розуміння мовного розвитку, згідно з якою до творення «русскої» літературної мови доклалися всі три народи – українці, росіяни та білоруси, зі своїми власними «діалектами». Розглядаючи українську як «малоросскій» діалект «русскої», москвофільські діячі все частіше говорили про необхідність її вивчення й випуск друкованої продукції цією мовою, що сприяло б посиленню впливу їхньої політичної течії на селянство. Зрештою, вони почали схилятися до думки про доцільність використання «малоросійської» як проміжного етапу на шляху до опанування російської.

У соціально-культурному плані РНО брала на себе зобов'язання боротися проти полонізації народних шкіл у «русских» селах; домагатися визнання за місцевим «русским» населенням права на вільну організацію «русскої» шкільної справи, відкриття на цих теренах шкіл з «общерусскою» мовою викладання, а також заснування в майбутньому руського університету, а тим часом створення при Львівському і Віленському університетах кафедр «общерусскої» літературної

мови, руської літератури та історії; сприяти фундації й діяльності народних інститутів самоосвіти (культурно-просвітніх товариств, бібліотек, народних університетів тощо), розвитку частково професійної освіти, організації й утриманню бурс, пансіонів, приватних шкіл, курсів та ін. Протестуючи проти колонізаційних заходів польської влади (передовсім через нав'язання «русскому» населенню польської школи та релігійну пропаганду), москвофільські діячі захищали таким чином насамперед інтереси москвофільськи налаштованих галичан.

У церковному плані москвофіли офіційно продовжували сповідувати греко-католицизм, хоч і виявляли симпатії до православ'я. Відсутність чітко визначеного статусу ГКЦ, зобов'язань держави перед ГКЦ та обов'язків духовенства щодо держави провокувала напруження й конфлікти. Оскільки Унійна церква в історії українців Галичини завжди виконувала роль захисника національних інтересів, то патріотичні сили й тепер очікували від неї такої ж позиції. Урядові польські чинники, натомість, намагалися змусити ГКЦ повністю усунутися від політичної й національно-культурницької роботи та активно пропагувати серед своєї пастви лояльне ставлення до Польської держави. Проблемну правову ситуацію мав урегулювати Конкордат між Польщею й Апостольським престолом. Визнаючи за «русскою церквою важливе значення як одного із важливих факторів самозбереження національного обличчя русского населення», москвофіли не схвалювали підписання цього Конкордату, вважаючи його спробою уряду Польської Республіки позбавити Греко-католицьку церкву адміністративної й господарської автономії. У постановах москвофільського «Народного з'їзду» також звучали протести проти тогочасної українізації ГКЦ, усунення церковнослов'янської та «русскої» мов з богослужінь, переслідування русофільськи налаштованих священників, неприймання «русских» у духовні семінарії, введення целібату «русского» унійного клиру тощо. Це означало, що релігійні погляди москвофілів, так само як політичні, були різноспрямованими.

Москвофільські товариства – Ставропігійський інститут, Народний дім, Товариство ім. М. Качковського, Галицько-руська матиця та ін. – слугували інструментарієм реалізації культурно-просвітніх завдань цього суспільно-

політичного руху. Ставропігія відповідала за релігійну сферу, Народний дім – за наукову, Товариство ім. М. Качковського – за економічну і т. д. Аналіз фінансової діяльності двох перших з них усе ж засвідчує, що інституції значно менше приділяли уваги своїй культурно-просвітній місії, ніж дбали про збільшення нерухомого майна. Їхній особовий склад, як і склад москвофільських політичних організацій, був вузьким і часто становив закриту систему, відмежовану від решти суспільства. Внаслідок такої недостатньої культурно-освітньої активності, кількість дітей у бурсах була надто малою, а допомога приватним особам «русской» національності (також деколи й українофілам), учнівській москвофільській молоді не мала системного характеру. Бурси Ставропігії й «Народного дому» за своєю структурою та призначенням у загальній системі державного шкільництва виконували допоміжну функцію.

Взаємини москвофілів з українськими національними силами характеризувалися як протистоянням та різкою критикою, так і пошуками компромісів та політичних угод. Відповідно до власних уявлень про національну ідентичність, москвофільські діячі наголошували, що разом зі своїми опонентами з українофільського табору вони репрезентують той самий народ / націю (ці терміни вживалися паралельно) – «русских», становлячи один з його етнічних різновидів – народність малоросів. Бажання політичного об'єднання у виборчих кампаніях 1928 і 1930 рр. й було уможливлене цим розумінням національної спільності. Членів українофільських партій москвофіли іменували «українцями», іноді пишучи це слово в лапках, як начебто штучне (це було властиво і для РНО / РСО, і для РАП / РАО). З обох боків українського політикуму лунали означення «наші», «свої», що москвофіли сприймали як вагомий позитив.

Розбіжності починалися там, де мовилося про національну й державну належність. Центром об'єднання «русского» народу, крім Москви, розглядали й Київ, що свідчило про певний «малоруський» патріотизм. «Неперспективність» існування самостійної української нації москвофільські діячі намагалися довести на прикладі радянської України (її вони інколи анахроністично називали Малою

Руссю), яка так і не стала повністю незалежною. Факт псевдодержавності України у складі СРСР при цьому ігнорувався.

В ідеологічному / світоглядному плані центральною фігурою історичної пам'яті галицьких москвофілів міжвоєння стала інструменталізація теми Талергофу. Саме на її підставі постав «культ русского народу-мученика» за «русску» ідею. Навколо цього культу й об'єдналося тогочасне галицьке москвофільство, і він допоміг відновити та зміцнити його суспільні позиції. Основою ідеології залишилася традиційна москвофільська концепція про національну єдність усіх «відломів / відгалужень Русі» (тобто великоросів / росіян, українців, білорусів) як народностей, що формують «триєдиний русский народ», при цьому зберігаючи етнічні відмінності.

Для розповсюдження своїх ідей москвофіли 1920–1930-х рр. використовували книговидавничу діяльність. Однак їхній книжковий репертуар був невеликим за обсягом, вузьким за тематикою й часто спрямованим у минуле, а отже, таким же анахроністичним, як і їхні погляди на суспільство, націю та її культуру. Акцент на російській книжності, що не була рідною для галицьких українців, теж відчужував їх від москвофільських видань, хоча в них вживалася часами й народна мова. У репертуарі москвофілів домінували твори москвофілів, хоч і були російські письменники та історики.

Встановлені на рівні міжвоєнної Польської держави етнонімічні норми (етнонім «русин» замість «українець») та ідеологічні постулати (невизнання Галичини територією України) збігалися з позицією москвофілів, які не змінювали свого понятійного апарату й у міжвоєнну добу. Як і їхні попередники в XIX ст., москвофільські діячі й надалі послуговувалися словами «русскій», «русин» для номінації народу, що, на їхнє переконання, складався з трьох етносів / народів / народностей: українського, російського та білоруського. Згідно з такою концепцією, «русскій» народ утворився в часи Київської Русі, але через несприятливі політичні обставини не весь зумів зберегти свою державну незалежність, частинно потрапив під владу інших держав, що спричинилося до формування етнічних відмінностей між «малоросами», «великоросами» та

білорусами. З огляду на це, поняття «русскій» не ототожнювалося з «російський», охоплюючи відразу три щойно згадані «народності», «племені», «гілки».

Москвофіли як консерватори вперто дотримувалися своєї ідеології, не бажаючи йти на жодні компроміси. Вони критикували ідейні переконання українофілів, їхні погляди на національне питання, намагаючись нав'язати своє бачення. Беручи за основу ідею триєдності «русского» народу, москвофільські діячі відповідно оперували термінами «нація», «народ», «етнос». Процес їхньої національної ідентифікації відбувався у взаємодії / протистоянні з українськими державницькими силами. Попри відмінне тлумачення вказаних понять, москвофіли все ж визнавали спільну з українофілами національну належність, однак вкладали в неї інше значення, що унеможливлювало політичну консолідацію цих двох суспільно-політичних течій. Анахронізм у розумінні та трактуванні національної ідентичності українців москвофілами відіграв негативну роль у політичному житті українців Галичини міжвоєнного періоду.

Усе це зробило їхню ідеологію, національну свідомість, суспільну думку змішаною, неоднорідною, гібридною, в чомусь деструктивною й часто слугувало для просування зовнішніх політичних наративів, несумісних з ідеєю України та української державності. Москвофільський проєкт, який зародився в руському (українському) етнічному середовищі, з часом став лише проєкцією чужих, неукраїнських чи антиукраїнських політичних сил. Звідси конформізм москвофільського середовища в умовах різних державних формацій. Відкинена на маргінес суспільства та історії, москвофільська ідея врешті-решт утратила свою цінність і перестала були орієнтиром для соціуму, хоча релікти її ще довго простежувалися в суспільній підсвідомості.

Вивчення таких негативних суспільно-історичних феноменів, яким було галицьке москвофільство, важливе не лише для української історіографії, але й для суспільства, бо дозволяє зробити висновки на помилках попередників і не повторювати їх у майбутньому. Один з таких висновків – необхідність орієнтуватися на власні сили, відкидаючи ті зовнішні орієнтири, які розмивають і руйнують політичну й національну свідомість та ідентичність народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

ДЖЕРЕЛА

І. Неопубліковані джерела

Архівні матеріали

Архів Львівського історичного музею

1. Album czyli księga wpisujących się przyjętych do Instytutu Stauropigialnego człąkow. Acnutorum Instituti Stauropigiani Архів Львівського історичного музею.
2. Особова справа Вав-рика В. Р. Архів канцелярії Львівського історичного музею.
3. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г–11531, ЛІМ–1865 (11).
4. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г–11540, ЛІМ–1865 (12).
5. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г–11541, ЛІМ–1865 (13).
6. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г–11543, ЛІМ–1865 (15).
7. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г–11548, ЛІМ–1865 (19).
8. Фондова група «Графіка». Інв. ном. Г–11552, ЛІМ–1865 (24).

Державний архів Івано-Франківської області

Ф. 2. Станіславівське воєводське управління, м. Станіславів

Оп. 3. Відділ безпеки

9. Спр. 296. Листування з повітовими староствами про діяльність читалень українського товариства ім. М. Качковського. 271 арк.
10. Спр. 297. Листи обліку українського товариства ім. М. Качковського в повітах Станіславівського воєводства. 56 арк.

Ф. 2 er. Станіславівське воєводське управління, м. Станіславів

Оп. 1. Відділ безпеки. Підвідділ політичний і безпеки ББ.

11. Спр. 760. Листування з повітовими староствами про діяльність УНДО, української селянської організації і списки товариств, які перебувають під їхнім впливом, 1930–1931. 112 арк.
12. Спр. 168. Відозва польського уряду до населення Західної України про визнання східних кордонів Польщі, 1922. 18 арк.
13. Спр. 457. Листування з повітовими староствами і поліцейськими органами про об'єднання двох християнських соціалістичних партій «Народная воля» і «Селянский союз» у «Сельроб», 1926. 457 арк.
14. Спр. 1332. Інформація Львівського воєводського управління про IV з'їзд РСО і звернення «русских» організацій до уряду про закріплення за ними Народного дому у Львові, 1935. 14 арк.

Оп. 1 er. Відділ президіальний. Підвідділ преси і суспільної безпеки

15. Спр. 7. Циркулярне розпорядження воєводського управління про боротьбу з українською націоналістичною агітацією на території воєводства, 1921. 11 арк.

Ф. 2-er. Станіславівське воєводське управління, м. Станіславів

Оп. 3. Відділ безпеки ББ

16. Спр. 291. Листування з Львівським воєводським управлінням про зміну статуту українського товариства ім. М. Качковського у Львові, 1926. 15 арк.
17. Спр. 292. Листування з Жидачівським повітовим староством про ліквідацію читалень українського товариства ім. М. Качковського в селах Жидачівського повіту, 1935–1936. 34 арк.
18. Спр. 293. Листи читалень українського товариства імені Михайла Качковського в Жидачівському і Тлумаческому повітах. 3 арк.

Державний архів Львівської області

Ф. 1. Львівське воєводське управління. Суспільно-політичний відділ

Оп. 52.

19. Спр. 493. Повідомлення відділу безпеки Міністерству внутрішніх справ Польщі про політичну діяльність членів русофільського товариства «Народний дім». 34 арк.
20. Спр. 500. Заява урядового керуючого справами русофільського товариства «Народний дім» Бачинського про пропозицію йому відпустки та інше. 15 арк.
21. Спр. 501. Заява родичів службовців в Народному домі про надання їм матеріальної допомоги та інше. 1926–1927. 45 арк.
22. Спр. 840. Лист директора Товариства «Народний дім» у Львові про вихід на пенсію і присвоєння звання 5-ї категорії та призначення пожиттєвої пенсії його дружині. 1927–1928. 15 арк.
23. Спр. 846. Справа про розпуск товариства «Союз українок» у Львові. 1927–1928. 114 арк.

Ф. 300. Товариство «Русских дам» у Львові

Оп. 1.

24. Спр. 1. Звіти про діяльність товариства, плани, кошторис, рахунки та інші документи. 1926–1931. 52 арк.
25. Спр. 2. Листи (копії) правління «Народний дім» у Львові магістрату м. Львова про надання коштів на утримання бідних учениць, погашення заборгованості батьківської платні, повідомлення про склад правління товариства та інші документи. 1929–1935. 52 арк.
26. Спр. 6. Правила внутрішнього розпорядку в пансіоні товариства і тексти декларацій батьків та опікунів вихованок пансіону. 1924–1929. 23 арк.

Державний архів Тернопільської області

Ф. 231. Тернопільське воєводське управління (1909–1939 рр.)

Оп. 1.

27. Спр. 757. Статут селянської партиї «Народная воля», інформація Міністерства внутрішніх справ, воєводського управління і повітових староств про діяльність вказаної партії, 1936. 34 арк.
28. Спр. 1058. Інформація повітових староств про діяльність партії «Руска Селянська организация». 34 арк.
29. Спр. 1361. Інформація Воєводського управління поліції про промову, виголошену українським послом Бачинським в сеймі, 1930. 3 арк.

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів

Ф. 11. Барвінські

30. Спр. 3747. Заява Бобринському Георгію, графу, генерал-губернатору Галичини із проханням повернути іконостас і інші речі церкві «Непорочного Зачаття» у Львові. 9 лютого 1915. 1 арк.

Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Інститут рукопису

Ф. XXI. Архів Яворского

31. № 445. Дудикевич – Яворському [Юлиану Андреевичу] Телеграмма. 1917 Из Ростова в Киев. 1 л. Ростов – 117612 51 4/6 18.

Центральний державний архів України у м. Львові

Ф. 129. Львівський Ставропігійський інститут

Оп. 2.

32. Спр. 5. Статут інституту. Чернетки з правками та листування щодо редагування. 1911–1912. 95 арк.
33. Спр. 6. Статут інституту та копії декретів польських королів в справі статуту і привілеїв Ставропігійського братства, 1912–1938. 83 арк.

34. Спр. 15. Історична довідка про Ставропігійське братство і його Георга-нізацію австрійським урядом. 1910–1923. 18 арк.
35. Спр. 21. Звіти про діяльність інституту, звіт контрольної комісії, списки членів інституту, Ради та контрольної комісії за 1916–1919 рр. 38 арк.
36. Спр. 22. Звіти про діяльність за 1920 р., протокол Контрольної комісії, список нових членів інституту. 1921. 20 арк.
37. Спр. 23. Звіт про діяльність за 1924–25 рр. та доповідь Перевірочної комісії інституту, 1925. 17 арк.
38. Спр. 24. Звіт про діяльність за 1925–1926 рр. 24 арк.
39. Спр. 25. Звіт про діяльність за 1926–1927 рр. 14 арк.
40. Спр. 26. Звіт про діяльність за 1927–1928 рр. та запрошення на засідання Ради. 1927–1928. 21 арк.
41. Спр. 28. Звіт про діяльність за 1929–1930 рр. 1931. 6 арк.
42. Спр. 29. Звіт про діяльність і списки членів Ради за 1932–33 рр. 1933. 11 арк.
43. Спр. 30. Звіт про діяльність за 1935–1936 рр. 1936. 16 арк.
44. Спр. 47. Копії протоколів засідань Ради. 1916–1921. 26 арк.
45. Спр. 48. Протоколи засідань Ради у дисциплінарній справі члена інституту Лісковацького Івана. 1927–1929. 27 арк.
46. Спр. 70. Листування з Греко-католицькою митрополичою консисторією і Малицькою Теклею про виплату їй платні її покійного чоловіка, помічника священика Успенської церкви. 1832 р. 8 арк.
47. Спр. 136. Заяви претендентів про прийняття на посаду диригента хору при бурсі та доповідні записки диригента Полянського Ореста про роботу хору, 1912–1914. 31 арк.
48. Спр. 147. Тексти присяги при прийомі в члени інституту з власноручними підписами вступників. 1920–1921. 23 арк.
49. Спр. 152. Списки членів інституту та запрошення на загальне засідання 17 червня 1927. 1927. 4 арк.
50. Спр. 158. Заяви претендентів на посаду директора бурси. 1931–1936. 30 арк.
51. Спр. 159. Список членів інституту. 1932. 10 арк.

52. Спр.162. Список членів інституту за 1924–1937 рр. 5 арк.
53. Спр. 163. Списки членів інституту з зазначенням їх біографічних даних. 1937. 83 арк.
54. Спр. 164. Доповідь комісії в справі виключення директора канцелярії товариства «Народний дім» Слезюка Івана із членів інституту, протоколи допиту, апеляція і листування з членами інституту з цього приводу. 1937–1938. 14 арк.
55. Спр. 165. Матеріали товариських судів інституту (листи, скарги, протоколи. 1937–1938. 40 арк.
56. Спр. 457. Реєстр прибутків і видатків. 1898 р. 30 арк.
57. Спр. 506. Баланс за 1927 р. 11 арк.
58. Спр. 511. Бюджет на 1932 р. 2 арк.
59. Спр. 514. Звіти та листування з Начальником Фундаційного департаменту Львівського воєводства др. Раппе, банками, установами і членами інституту з фінансових питань. Витяг з іпотечної книги Львова. Квитанції про сплату податків на протипожежну охорону. 1933–1944 рр. 74 арк.
60. Спр. 516. Бюджет на 1936 р. 9 арк.
61. Спр. 531. Списки цінних паперів за 1924–1938 рр. 1938 р. 7 арк.
62. Спр. 534. Бюджетний кошторис на 1939 р. 1939 р. 4 арк.
63. Спр. 535. Протокол перевірки Ревізійною комісією фінансової діяльності за 1939 р. 1939 р. 7 арк.
64. Спр. 596. Декрет Шляхетського суду, листування з Галицькою фінансовою прокуратурою, Окружним управлінням та ін. установами про використання стипендійного фонду Саврацького Григорія. 1805–1842 рр. 57 арк.
65. Спр. 625. Листування з Греко-католицькою митрополичою консисторією, Начальником фундаційного департаменту Львівського воєводства др. Раппе і приватними особами про з'ясування даних відносно фондів пожертвувань. 1930–1939. 117 арк.
66. Спр. 670. Листи товариств і приватних осіб з проханням про матеріальну допомогу. 1924–1928. 179 арк.

67. Спр. 671. Листи товариств, шкіл і приватних осіб з проханнями про матеріальну допомогу та пожертвування книг. Том І. 1928. 110 арк.
68. Спр. 673. Те ж. Том. ІІІ і останній. 1937. 168 арк.
69. Спр. 705. Листування з Дирекцією поліції, банками і Греко-католицькою митрополичою консисторією про цінні папери інституту. 1916 р. 14 арк.
70. Спр. 727. Лист Лясковацького Івана та Третяка Миколи до Галицького Намісництва про боротьбу української та москвофільської течій за очолювання інституту. 1919 р. 5 арк.
71. Спр. 732. Протоколи, рішення і листи в справі товариського суду над Липецьким Іларіоном та Марковим Варфоломієм за збір підписів під протестом проти фінансування інститутом товариства «Дністросян». 1928. 8 арк.
72. Спр. 733. Заява-протест до Сейму у Варшаві проти введення назви «український» замість «руський». Чорнові варіанти та документи про розсилання цього листа. 1928 р. 43 арк.
73. Спр. 754. Листування з редакціями газет про діяльність музею. 5 арк.
74. Спр. 755. Звітні доповіді Бендасюка Семена про діяльність музею за 1931–1932 та 1937–1938 рр. 6 арк.
75. Спр. 757. Листи Чоловського Олександра і художника Вигживальського Фелікса та доповідна записка Чайковського Романа в справі повернення музейної колекції і утримання її охоронця Цибика Івана в Ростові-на-Дону.1920–1922 рр. 10 арк.
76. Спр. 762. Листи до міністерства закордонних справ у Варшаві про повернення музейної колекції інституту з СРСР. 1928 р. 17 арк.
77. Спр. 763. Листування з міністерством закордонних справ у Варшаві і дирекцією Національного музею у Львові про реевакуацію музейної колекції з СРСР. 1929–1930 рр. 118 арк.
78. Спр. 764. Протоколи прийняття і перевірки наявності музейної колекції, повернутої з Ростова на Дону. 1929 р. 93 арк.

79. Спр. 998. Листування з Греко-католицькою митрополичою консисторією про друкування церковних книг. 1923–1927 рр. 13 арк.
80. Спр. 1290. Звернення директора академічної гімназії про реорганізацію діяльності бурси з метою ліквідації москвофільського впливу. 1910–1911 рр. 9 арк.
81. Спр. 1291. Інструкції настоятелю бурси та прохання настоятеля Дзямби Юліана про підвищення платні у зв'язку з широким колом обов'язків. 1929–1934 рр. 7 арк.
82. Спр. 1294. Примірники газет «Русскій голос» та «Земля і воля» від 8 серпня 1937 р. зі статтями про діяльність бурси.1937 р. 7 арк.
83. Спр. 1295. Доповідні записки, рахунки і листування з установами та товариствами у зв'язку із влаштуванням вечора до свята св. Миколая для вихованців бурси. 1936–1938 рр. 30 арк.
84. Спр. 1314. Заяви-зобов'язання батьків та опікунів учнів регулярно вносити гроші на їх утримання. 1929 р. 19 арк.
85. Спр. 1315. Списки вихованців бурси з зазначенням внесення плати за навчання з 1929–1930 рр. 1930 р. 24 арк.
86. Спр. 1316. Заяви батьків та учнів з проханням зменшити плату за навчання, звільнити від плати за харчування та ін. 1932–1939 рр. 38 арк.
87. Спр. 1317. Журнал внесення плати за навчання за 1935–1936 рр. 1935–1939 рр. 23 арк.
88. Спр. 1318. Заяви-зобов'язання батьків та опікунів учнів регулярно вносити гроші на їх утримання. 1936–1937 рр. 19 арк.
89. Спр. 1324. Програма шкільного навчання. Поч. ХХ ст. 4 арк.
90. Спр. 1365. Матеріали про введення Григоріанського календаря у Станіславівській єпархії. 1916 р. 16 арк.
91. Спр. 1367. Протест до митрополита Шептицького Андрея та папи Пія II проти введення целібату у греко-католицькій церкві. 1918–1928 рр. 79 арк.
92. Спр. 1368. Скарги священика-москвофіла до папи за введення української мови у церковне діловодство. 1926–1929 рр. 20 арк.

93. Спр. 1394. Заява священика Успенської церкви про підвищення платні у зв’язку з видатками на ремонт вежі. 1795 р. 1 арк.
94. Спр. 1410. Проект реставрації настінного розпису Успенської церкви, представленого художником Беллою Йосипом, відгук мистецтвознавця графа Лянцкоронського Карла, доповідні записки, рахунки та ін. документи щодо реставрації та ремонту церкви. 1905–1907 рр. 13 арк.
95. Спр. 1418. Лист Галицького намісництва і митрополита Шептицького про відхилення реставраційного проекту художника Вгживальського. Листи і доповідні записки про кошти реставрації Успенської церкви. 1914 р. 11 арк.

Ф. 130. Руський народний інститут «Народний дім», м. Львів

Оп. 1.

96. Спр. 4. Статут Руського народного інституту «Народний дім у Львові», 1869 р. 8 арк.
97. Спр. 6. Статут Руського народного інституту «Народний дім у Львові» від 1869 р., виданий в 1913 році та його переклад на польську мову. 1869, 1913 рр. 79 арк.
98. Спр. 19. Довідка про історію та розвиток інституту «Народний дім у Львові». 1920 р. 59 арк.
99. Спр. 23. Справа про припинення Інституту «Народний дім». 1914 р. 14 арк.
100. Спр. 25. Лист представників українського населення м. Львова Намісництву з проханням ввести в життя фонд «Русько-народний інститут “Народний дім” у Львові». 1914 р. 4 арк.
101. Спр. 26. Меморандум «Загальної української національної ради» підписаний К. Левицьким про необхідність реорганізації Народного дому, «Ставропігійського інституту» та товариства Качковського, опанованих москвофілами. 1915 р. 6 арк.
102. Спр. 28. Справа про клопотання колишніх членів товариства «Народний дім» перед польським урядом про відновлення правового статусу закритого австрійським урядом товариства. 1917–1928 рр. 43 арк.

103. Спр. 29. Рішення Галицького намісництва про призначення кураторії розв'язаного товариства «Народний дім» для управління його маєтком і позовна заява Міністерству внутрішніх справ у цій справі. 1917–1918 рр. 22 арк.
104. Спр. 33. Лист Ставропігійського інституту центральним органам влади Польщі про врегулювання справи «Народний дім» у Львові. 1926–1930 рр. 59 арк.
105. Спр. 34. Лист Львівському воєводству з приводу відновлення діяльності інституту. 1927 р. 7 арк.
106. Спр. 36. Лист генеральному інспектору збройних сил Ридз-Сміглому про необхідність передачі інституту «Народний дім» у відомство Ставропігійського інституту. 1936 р. 21 арк.
107. Спр. 38. Меморіал членів Народного дому та українських організацій, відкритий лист РСО, Ставропігійського інституту, Галицько-руської матиці і товариств Львова в справі реорганізації Народного дому. 1926, 1936 рр. 72 арк.
108. Спр. 39. Резолюції кураєвого з'їзду ГРНО, РСО від 7 червня 1928 р. про політичне становище москвофілів, 1929 р. 2 арк.
109. Спр. 40. Рішення загальних зборів інституту про остаточне існування інституту, 1928 р. 5 арк.
110. Спр. 41. Лист крайовому господарському банкові у Львові з донесенням про самовільну фінансову діяльність державних комісарів інституту. 1928, 1930 рр. 19 арк.
111. Спр. 42. Справа клопотання Ставропігійського інституту про повернення ліквідованого майна інституту «Народний дім». 1929 р. 23 арк.
112. Спр. 46. Лист Ставропігійського інституту Львівському воєводству з проханням допомогти у вирішенні питання про відновлення діяльності інституту. 1930 р. 26 арк.
113. Спр. 47. Пояснювальна записка Третьяка М. про стан справ відновлення діяльності «Народного дому». 1929 р. 14 арк.

114. Спр. 49. Рішення Львівського воєводства про призначення вчителя технічної школи Вельпеля Романа адміністратором інституту «Народний дім». 1936 р. 5 арк.
115. Спр. 53. Стаття невстановленого автора «Господарка Черкавського Льва у Народному домі». Про критику роботи Черкавського Льва як державного комісара інституту. 1926 р. 10 арк.
116. Спр. 54. Рішення Львівського воєводства про призначення службовців фінансової палати Бачинського Михайла державним комісаром Народного дому. 1927 р. 4 арк.
117. Спр. 89. Книга реєстрації протоколів засідань «Керівної ради» Народного дому з 12 листопада 1914 р. по 21 жовтня 1916 р. 1914–1916 рр. 14 арк.
118. Спр. 93. Протокол загальних зборів членів інституту «Народний дім» від 21 серпня 1935 р. 1935 р. 8 арк.
119. Спр. 94. Протокол засідань членів Ради інституту «Народний дім» від 24 жовтня 1935 р., список членів. 1935 р. 2 арк.
120. Спр. 95. Протокол засідань членів «Народного дому» від 30 квітня 1937 р. 1937 р. 2 арк.
121. Спр. 104. Листи Львівському воєводству та староству з повідомленням про скликання членів товариства. 1928 р. 4 арк.
122. Спр. 105. Резолюція надзвичайних загальних зборів членів Ставропігійського інституту від 12. 04. 1937 року у Львові з протестом проти внесення змін в діяльність «Руського народного інституту «Народний дім». 1937 р. 5 арк.
123. Спр. 120. Список членів інституту Народний дім у Львові. 1925 р. 8 арк.
124. Спр. 122. Списки членів інституту «Народний дім». 1929 р. 22 арк.
125. Спр. 125. Лист Ставропігійського інституту львівському воєводству про призначення членів «Прибічної ради» Народного дому. Списки. 1929. 36 арк.
126. Спр. 169. Справа про надання кредиту Народному дому Галицким воєнним кредитним закладом в Кракові. 1918 р. 47 арк.

127. Спр. 528. Листування з адвокатом Євіпом Пилипом, синдиком інституту «Народний дім», про ведення ним правових справ. 1919–1921 рр. 37 арк.
128. Спр. 835. Інвентарні описи експонатів музею інституту «Народний дім», б/д. 60 арк.
129. Спр. 840. Статут бурси Народного дому. 1928 р. 2 арк.
130. Спр. 846. Звіт про роботу бурси Народного дому за 1928/29 навч. роки. 1929 р. 12 арк.
131. Спр. 848. Звіт про роботу бурси Народного дому з 1929/30 навч. роки. 1930 р. 16 арк.
132. Спр. 849. Те ж, за 1930/31 навч. роки. 1931. 6 арк.
133. Спр. 857. Листування з батьками вихованців бурси про прийняття до бурси та оплату заборгованостей. 1907–1909 рр. 9 арк.
134. Спр. 860. Список вихованців бурси, які одержали стипендію в 1937/38 навч. роках. 1938 р. 1 арк.
135. Спр. 862. Інвентарний опис рухомого майна бурси Народного дому. 1927 р. 4 арк.
136. Спр. 868. Відомості про фінансові видатки на утримання бурси. 1890–1902 рр. 2 арк.
137. Спр. 880. Відомості про пожертвування грошових сум на бурсу та потреби Народного дому, 1869–1881. 6 арк.
138. Спр. 881. Відомості про пожертвування грошових сум, крупи, муки на потреби Народного дому, 1873–1879 рр. 3 арк.
139. Спр. 941. Праця державного комісара Бачинського Михайла «З питань національних меншостей в Польщі». 1935 р. 37 арк.

Ф. 147. Центральний Талергофський комітет у Львові, 1923–1939 рр.

Оп. 1.

140. Спр. 12. Інвентарний опис фотографій рукописів книжок та інших експонатів талергофської виставки у Львові, 1934. 14 арк.

141. Спр. 20. Альбом «Терезинские и Талергофские карикатуры», ілюстрований в'язнями Смольським, Процико́м, Гелитовичем, з пояснювальним текстом, 1915. 19 арк.
142. Спр. 21. Рукописний молитовник, художньо оформлений Бахаєм Г. в Талергофському концтаборі у 1915 р. 9 арк.
143. Спр. 22. Мемуари колишніх в'язнів Талергофу Андрухова, Антоновича, Бабія та ін. з прізвищами на букву «Б», надіслані для публікації в «Талергофський альманах» 1914–1918. 78 арк.
144. Спр. 36. Статті, вірші, п'єси, нариси та ін. художні твори Ваврика В. Р. 1932–1934. 107 арк.
145. Спр. 40. Кантата «Талергоф», присвячена пам'яті жертв Талергофу на слова В. Ваврика, музика Ропицького А. 1934. 7 арк.
146. Спр. 60. Анкетні листи колишніх в'язнів Талергофа Самбірського повіту. 1929. 39 арк.
147. Спр. 61. Анкетні листи колишніх в'язнів Талергофа Теребовлянського та Тернопільського повітів. 1928–29. 38 арк.
148. Спр. 62. Анкетні листи колишніх в'язнів Талергофа Тернопільського повіту. 1928–29. 40 арк.
149. Спр. 63. Анкетні листи колишніх в'язнів Талергофа Товмацького і Турківського повітів, 1928–1929. 56 арк.
150. Спр. 64. Анкетні листи колишніх в'язнів Талергофа Яворівського, Ярославського і Яслівського повітів, 1928–1929. 43 арк.
151. Спр. 69. Картотека ув'язнених, страчених і померлих на тиф у концтаборі в Талергофі з прізвищами на «А – С». 1914–1917. 29 арк.
152. Спр. 72. Фото окремих осіб, інтернованих в Талергоф. 1914–1917. 27 арк.
153. Спр. 74. Фото експонатів Талергофської виставки у Львові 1934. 5 арк.
154. Спр. 76. Фото православних церков в сс. Близянці, Загір'ю, Синяві та Талергофі, б/д. 12 арк.

Ф. 148. Науково-літературне товариство “Галицько-руська матиця”, м. Львів

Оп. 1.

155. Спр. 3. Статут Галицько-руської матиці і Товариства «Просвіта». 1851. 4 арк.

Ф. 182. Товариство імені Михайла Качковського

Оп. 1.

156. Спр. 14. Проект статуту товариства та лист дирекції поліції у Львові про його апробацію намісництвом. 1894.

157. Спр. 312. Газетні повідомлення, звіти та ін. матеріали про організаційну, пропагандистську та фінансово-господарську діяльність читальні в с. Перегонина-Будаках Горлицького повіту. 1927–1939.

158. Спр. 317. Звіти, газетні повідомлення та ін. матеріали про організаційну, пропагандистську та фінансово-господарську діяльність в с. Кривотулах Старих Товмацького повіту. 1928–1933.

Ф. 309. Наукове товариство ім. Шевченка, м. Львів

Оп. 1.

159. Спр. 190. Листування з Крайовою шкільною радою та Кураторією Львівського шкільного округу про видання підручників і використання друкарні товариства. 1918–1927. 18 арк.

Ф. 351. Українське селянсько-робітниче соціалістичне об’єднання («Сель-Роб»), м. Львів

Оп. 1.

160. Спр. 1. Статут і програма партії «Сель-роб». 21 арк.

Ф. 388. Андрусяк Микола (1902–1985), історик, дійсний член НТШ, бібліотекар бібліотеки НТШ у Львові, професор УВУ

Оп. 1.

161. Спр. 7. Назва «Україна». Рукопис, верстка, 1936–1937. 15 арк.

Ф. 394. Руська селянська організація, м. Львів

Оп. 1.

162. Спр. 7. Бланки заяв про прийом в члени Руської селянської організації та запрошення на IV–V Крайові з'їзди організації. 10 арк.
163. Спр. 12. Статті невстановленого автора про суспільно-політичне становище на Україні та положення українського населення в Польщі. 1929–1934 рр. 45 арк.

Ф. 428. Ревізійний союз руських кооперативів, м. Львів

Оп. 1.

164. Спр. 43. Звіти, баланси, акти ревізій та ін. матеріали про фінансово-господарську діяльність кооперативу «Союз» в с. Вороблику Шляхетським. Том. I. 1926–1931 рр. 174 арк.
165. Спр. 85. Екземпляр журналу «Кооперативний вістник» № 4 за 1928 р., орган Ревізійного союзу. 1928 р. 12 арк.
166. Спр. 106. Анкетні відомості про членів кооперативів і відомості про їх діяльність. 1927–1933 рр. 31 арк.

Ф. 506. Товариство російських студентів «Друг», м. Львів

Оп. 1.

167. Спр. 14. Протоколи загальних зборів 1937–1938. 5 арк.
168. Спр. 25. Звіт про діяльність 1939. 4 арк.
169. Спр. 40. Статут «Союзу російських меншинських організацій в Польщі». Листування з «Союзом» та «Гуртком друзів російської гімназії у Варшаві»

про скликання з'їзду, нарад, збір коштів у фонд російської школи. 1931–1939. 37 арк.

170. Спр. 71. Листування з РСО про скликання зборів, засідань. 1933–1938. 15 арк.
171. Спр. 90. Доповідь про становище російських студентів в Галичині, виголошена на конференції в Ризі. 1925. 8 арк.
172. Спр. 107. Стаття Хиляка «Ідеологія та розвиток суспільно-національної думки», б/д. 62 арк.
173. Спр. 164. Об'яви про прийом на виключення з членів товариства. 1925–1936. 74 арк.

Ф. 735. Шухевич Володимир (1849–1915), педагог, етнограф, громадський діяч, голова товариств «Руська бесіда», «Боян», редактор часописів «Дзвінок» та «Учитель» у Львові, дійсний член НТШ

Оп. 1.

174. Спр. 2. Щоденник про події 1914 р. у Львові з додатком газетних вирізок. 1914. 106 арк.

Ф. 783. Редакція газети «Русский голос», м. Львів

Оп. 1.

175. Спр. 1. Протоколи, резолюції верховної ради РНО в Польщі, документи про скликання чергового зїзду РНО, необхідність активізації і діяльності об'єднання. 1927–1930. 28 арк.
176. Спр. 2. Статті та листування з кооперативним банком «Самопомощь» в Ужгороді, податковим управлінням у Львові, приватними особами та ін. про відкриття та діяльність читальні ім. Качковського, підготовку руського народного з'їзду у Львові. 1926–1936. 51 арк.
177. Спр. 3. Статті та інформаційні повідомлення про суспільно-політичні події в Радянському Союзі, Польщі та Західній Європі. 1921–1930. 50 арк.

178. Спр. 4. Статті та замітки з проблем міжконфесійних та міжнаціональних стосунків, 1929–1935. 67 арк.
179. Спр. 6. Оповідання, нарис, замітка та вірші побутового характеру. 1922–1935. 45 арк.

Archiwum akt nowych w Warszawie

Zesp. 9. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie, 1918–1939

180. Sygn. 1036. Referat Wydzialu Narodowosciowego Ukrainskie i Ruskie ugrupowania polityczne w Polsce 02. 1566/п. 7. S. 4–5.

Zesp. 62. Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem. Sekretariat Generalny i Klub Parlamentarny w Warszawie, [1925–1927] 1928–1935 [1936–1937].

181. Sygn. 1. Organizacja i zakres działania BBWR. Instrukcja, «zasady organizacji», regulamin, 1930–1934. 41 k.
182. Sygn. 51/8 p.1. Odezwy wybornie do Sejmu I Senatu 1930. s. 1, 7.

Дисертації та автореферати

183. Бегей І. І. Ідейно-теоретична спадщина та практична діяльність української лівиці Галичини (кінець XIX – перша третина XX століть): дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.01 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015. 503 с.
184. Васьків А. Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11 / Інститут філософії НАН України. Київ, 1997. 25 с.
185. Гайсенюк В. Москвофільство в Галичині та на Буковині в роки Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2016. 16 с.
186. Гудь Б. В. Українсько-польські конфлікти XIX – першої половини XX століття: етносоціальний аспект: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 2008. 445 с.

187. Жванко Л. Перша світова війна: біженці в Україні (1914–1918 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01. Харків, 2013. 40 с.

188. Зінько О. Я. Професійна діяльність Романа Луцика (1900–1974): бібліотечний, бібліографічний, книгознавчий аспекти: дис. ... канд. наук із соц. комунікацій: 27.00.03. Київ, 2023. 265 с.

189. Комар В. Л. Концепція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.): дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02 / Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2011. 458 с.

190. Кураєв О. Український фактор у політиці Німеччини та Австро-Угорщини періоду Першої світової війни: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02 / НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського. Київ, 2006. 26 с.

191. Кучера І. Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Чернівці, 2005. 19 с.

192. Лехнюк Р. О. Українські консервативні середовища в Галичині у першій чверті XX століття: національно-політичний аспект: дис. ... канд. іст. наук (доктора філософії): 07.00.01. Львів, 2018. 20 с.

193. Лозинська І. Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.00.22. Львів, 2010. 20 с.

194. Любчик І. Д. Лемківщина і лемки в новітній історії Центрально-Східної Європи: суспільно-політичний дискурс: дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 і 07.00.02 / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича, Інститут народознавства. Львів, 2021. 431 с.

195. Матюшко Л. І. Галицьке москвофільство міжвоєнного періоду: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2006. 233 арк.

196. Монолатій І. Інституціоналізація та діяльність етнічних політичних акторів в Австро-Угорщині (на прикладі Галичини і Буковини): автореф.

дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2011. 39 с.

197. Передерко В. Галичина в політиці Російської імперії (1900–1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича. Чернівці, 2007. 20 с.
198. Пиріг М. Український ліворадикальний рух у Польщі (1919–1929 рр.): дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2016. 240 с.
199. Райківський І. Я. Українська соціал-демократична партія (1918–1939 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1996. 20 с.
200. Уська У. Р. Українське питання в Галичині у політиці австрійського уряду в 1907–1914 рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02. Львів, 2004. 174 с.

ІІ. ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Документи

201. Головна Руська Рада (1848–1851): протоколи засідань і книга кореспонденції / за ред. О. Турія, упоряд. У. Кришталович та І. Сварник. Львів: Інститут Історії Церкви УКУ, 2002. XXXIV+270 с.
202. Докладная записка делегата Русскаго Исполнительнаго Комитета во Львовѣ, д-ра Э. Вальницкаго. Одесса, 1919. 23 с.
203. Іюльскія резолюціи Русскаго Народного Совѣта Прикарпатской Руси 1917 г. Ростовъ на Дону, 1917. 43 с.
204. Кореспонденція Я. Головацького в літах 1850–1862 / ред. К. Студинський. Львів, 1905. 592 с.
205. Марковъ О. О. Изъ переписки А. И. Добрянского (письма къ О. А. Маркову). Ужгородъ, 1930. 22 с.
206. Меморандумь народного совѣта русскаго прикарпатья / изд. Н. Совѣта. Печатня Дра Ед. Грегра и сына въ Прагь, б. г.

207. Москвофільство: документи і матеріали / за заг. ред. С. А. Макарчука; вступ. ст., комент. та добірка док. О. Сухого. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2001. 235 с.

208. Московська окупація Галичини 1914–1917 р. в свідченнях сучасників / упоряд. В. Семеніва. Львів: Апріорі, 2018. 348 с.

209. Організацийний устав Русской Селянской Организаціи. Типографія Ставроп. Института, б. р. 9 с.

210. Отчетъ о деятельности Комитета политического Общества «Русская Рада» за время отъ 17 (29) ноября до 30 октября (11 ноября) 1885 г., составленный и в новейшем генеральном Собрании отчитанный Венедиктом М. Площанским. Львов, 1885.

211. Отчеть о дьятельности Общества им. Михаила Качковского за час с 1 июля 1932 по 30 июня 1933 гг. *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1933. № 4. С. 54–55.

212. Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта Ставропигійскаго Института за 1927–28. Львовъ, 1928.

213. Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта Ставропигійскаго Института за время оть 22-го апріля 1928 по 12-ое мая 1929 года. *Временникь: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона.* Львовъ, 1929.

214. Отчеть о дѣятельности Правящаго Совѣта Ставропигійскаго Института за время оть 27-го апрѣля 1930 по 19-ое апрѣля 1931 года. *Временникь: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона*. Львовъ, 1932.

215. Отчеть о дьятельности Правящего Совьта за время оть 19 апрьля 1931 по 8-ое мая 1932 года. *Временникь: научно-литературныя записки Львовского Ставропигиона на 1933 годь*. Львовь, 1932.

216. Отчеть о дьятельности Правящаго Совьта и состояніи Ставропигійскаго Института за годь 1937/38. Львовь, 1938.

217. Отчеть о состояніи Ставропигійскаго Института оть Фомина воскресенія (8-го мая) 1931 до Фомина воскресенія (23-го апрѣля) 1932 года.

Временникъ: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона на 1933 годъ. Львовъ, 1932.

218. Отчетъ правительственного комисара по управлению «Народным Домом» за время 24.II.1921 – 31.XII.1923 г. *Вѣстникъ «Народного дома»*. 1924. № 2. С. 30.
219. Отчетъ о съездѣ РСО. *Русскій голос*. 1936. 5 янв. № 1 (735).
220. Программа Русской народной организаціи. Резолюціи, принятыя съъздом Русской народной организаціи 19 іюня 1926 г. во Львовъ. Львовъ, 1926. 53 с.
221. Программа Русск. Нар. Организаціи, принятая на Съѣздѣ 29-го іюня. *Русскій голос*. 1926. 4 іюля. № 162.
222. Промова М. Бачинського посла на соймѣ зъ рамены Рускои Аграрнои Організаціи виголошена в сѣчнѣ 1931 р. *Голосъ народа*. 1931. 12 цвѣт. № 5.
223. Протестъ «Русской Рады» противъ репрессивнаго рескрипта галицкаго областного школьнаго Совѣта по дѣлу русскихъ бурсъ отъ 28 іюля 1910. *Русскій голос*. 1911. № 188. С. 10.
224. Протокол VI з'їзда делегатів Общества ім. М. Качковского відбувшогося дня 25 грудня 1934 року в салі «Народного Дома» во Львові, ул. Рутовского № 22/I. *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовѣ. 1935. № 1. С. 3–11.
225. Протоколь сьезда делегатовь Общества им. М. Качковского, состоявшегося 1 листопада 1932. *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа.* 1932. № 4 (IV кварталь). С. 58–59.
226. Резолюціи VI всекраевого сѣъзда Русской Селянской Организаціи, состоявшегося 13 февраля 1927 г. во Львовѣ. *Русскій голос*. 1937. 21 февр. № 7 (791).
227. Резолюціи Всекраевого Съѣзда РСО. *Русскій голос*. 1934. 7 янв. № 1 (641).
228. Резолюціи Съѣзда. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110.
229. Русскій народе! Львовъ, 1880. 5 с.

230. Русскій Народный Съездъ 1 ноября 1923 г. Резолюція Съезда и Уставъ Русской народной организаціи. Съ приложеніемъ Резолюцій русскаго народного совѣта отъ 2 февраля 1924 г. Львовъ, 1924. 34 с.

231. Современная Галичина / составлено при Военно-Цензурномъ отделении Управления Штаба Главнокомандующего Армиями Юго-Западного фронта (Іюль 1914 г.). Походная типографія Штаба Главнокомандующего Армиями Юго-Западного фронта, 1914. 35 с.

232. Статуты политического общества «Русская Рада». Львов, 1901. 26 с.

233. Студинський К. З кореспонденції Д. Зубрицького. 1840–1853. *Записки НТШ.* 1901. Т. 43. С. 1–66; 1909. Т. 110. С. 71–120.

234. Талергофскій Альманахъ. Пропамятная Книга австрійскихъ жестокостей, изуверстствъ и насилий надъ карпато русскимъ народомъ во время Всемірной войны 1914–1917 гг. Львовъ, 1924. Вып. 1. 209 с.

235. Уставъ организаційный и регуляминъ Русской Аграрной Организаціи (Ухваленый на загальномъ Собранію дня 25 лютого 1931 г.). Львовъ, 1931. 28 с.

236. Protokoły Zjazdów Łemko-Sojuzu. 1931–1935 / oprac. J. Moklak. Kraków, 2016. 193 s.

Періодика

237. II Всекраєвой сьезд делегатов РСО. *Русскій голос*. 1932. 3 янв. № 1–2.

238. Американская Русь в защиту Народного дома. *Русскій голос*. 1935. 27 янв. № 3 (692).

239. Андрусяк М. Галицьке москвофільство і Талергоф. *Діло*. 1933. 3 серп. Ч. 201; 4 серп. Ч. 202.

240. Апостольскій Администратор для Лемківщини доктор о. Василій Масцюх в Ставропигіонѣ. *Русскій голос*. 1935. 6 янв. № 1 (690).

241. Ахов Є. Гдь причины? *Русскій голос*. 1929. 7 янв. № 2 (294); 13 янв. № 3 (295).

242. Бачинський М. Куда нам ити? *Голос Народа*. 1930. 2 падолиста. № 32 (193).

243. Без руля и без вітрил. *Русскій голос*. 1928. 26 нояб. Эстренный вып.

244. Бендасюкъ С. Возрожденіе православія въ Карпатской Руси. *Прикапатская Русь*. 1914. 3 (16) окт. № 1432.

245. Бердяев Н. О современном национализме. *Русские записки*. 1938. № 3. С. 232–238.

246. Берутся на хитрость... *Голосъ народа*. 1928. 19 лют. № 7 (78).

247. Билинкевич І. Звонаръ М. *Временникъ Ставропигійскаго Института з мѣсяцесловом на 1925 рік*. Львов, 1924.

248. Билинкевичъ О. Талергоф. *Наука*. 1933. № 4.

249. Бібліографія. *Наука*: *илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовѣ. 1934. № 2. С. 12.

250. Балаганный погром. *Русский Голос*. 1928. 9 дек. Ч. 289.

251. Божий Гріб в Успенській церкві. *Діло*. 1932. 29 квіт. Ч. 94.

252. Бондаренко Ив. Сальто-мортале. *Русскій голос*. 1930. 10 іюля. № 51 (445).

253. Братскія поминки. *Прикарпатская Русь*. 1914. 21 апр. № 1622.

254. Булик С. Замученимъ... *Наука*. 1927. № 12. С. 202.

255. Булик С. Як герої умирали... Рождественский розказ (Правдива історія з світової войни). *Наука: ілюстрований мѣсячник для народа*. 1927. № 12 (грудень). С. 295–299.

256. В 300-ліття Успенської церкви. *Діло*. 1931. 3 лют. Ч. 24.

257. В защиту Народнаго добра! *Русскій голос*. 1928. 26 нояб. Эстренный вып.

258. В обороні національного майна. Нарада українців міста Львова в справі «Народнього Дому». *Діло*. 1928. 30 трав. Ч. 118.

259. Ваврик В. Ізвергъ. Картина воєнного времени. *Временникъ Ставропигійскаго Института з мѣсяцесловом на 1928 рік*. Львовъ, 1927.

260. Ваврик В. Свящ. Генрих Афанасієвич Полянскій (1847–1935). *Иллюстрованный народный календарь на 1936 високосный годъ, числящій 366 дней*. Львовъ, 1935. С. 131–132.

261. Ваврик В. Талергоф. *Русскій голос*. 1933. 16 апр. № 14.

262. Ваврик В. Як Богдан Черемха умирав за правду. *Наука: місячне виданіе народної бібліотеки*. 1936. Ч. 6–7. С. 6–49.

263. Ваврик В. Р. Крепость духа. *Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона*. Львовъ, 1937. Ч. 2 / под ред. В. Р. Ваврика. С. 6–21.

264. Ваврикъ В. Карпаторосы в корниловском походе и Добровольческой армии. *Временникъ Ставропигійскаго Института*. Львовъ, 1923. С. 114–142.

265. Ваврикъ В. Роковая песенка. *Временникъ Ставропигійскаго Института*. Львовъ, 1924. С. 89–92.

266. Ваврикъ В. Р. Священики – члени Ставропигийского института. *Временникъ Ставропигійскаго Института*. Львовъ, 1932. С. 3–8.

267. Ваврикъ В. Р. Члены Ставропигіона за 350 лътъ. (1586–1936*). Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона*. Львовъ, 1937. Ч. 2 / под ред. В. Р. Ваврика. С. 121–124.

268. Ваврикъ В. Р. Школа и бурса Львовского Ставропигіона. *Временникъ Ставропигійскаго Института*. Львовъ, 1933. С. 19–71.

269. Вергун Д. Нѣсколько азбучныхъ истинъ и одинъ проектъ. *Живая мысль: литературно-общественный журналъ*. 1902. № 1.

270. Вишневський В. Трагедія православних церков у Польщі. *Пам'ятки України.* 1990–1991. № 4. С. 18–19.

271. Вістник неуконституованої фондації «Народного Дому». 1918–1919. Ч. 1.

272. Во власти пришлого. *Русскій голос*. 1929. 3 февр. № 9 (30).

273. «Вовки вь овечой скорь». *Воля народа*. 1922. 1 лип. Ч. 73.

274. Возстановленная Ставропигія. *Русскій голос*. 1924. 18 мая. № 14.

275. Волынскій обласной Сѣздъ Русскаго Народнаго Об'ѣдіненія. *Волынское Слово*. 1927. 7 апр. С. 3.

276. Воля народа. 1921. 11 марта. Ч. 59.

277. Воля народа. 1921. 13 серп. Ч. 30.

278. Воля народа. 1922. Ч. 72. 24 черв.

279. Вопрос о Народном Домѣ в Сеймѣ. *Русскій голос*. 1933. 19 февр. № 7 (598).

280. Вражіння з засідання адміністраційної комісії сойму дня 20 січня 1930 р. Діло. 1931. 25 січ. Ч. 17.

281. Временникъ Института Ставропигійского на годъ 1866. Львовъ, 1865.

282. Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1886 годъ. Львовъ, 1885.

283. Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1889 годъ. Львовъ, 1888.

284. Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1890 годъ. Львовъ, 1889.

285. Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1893 годъ. Львовъ, 1892.

286. Временникъ Института Ставропигійского на годъ 1895. Львовъ, 1894.

287. Временникъ Института Ставропигійского на годъ 1898. Львовъ, 1897.

288. Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1900 годъ. Львовъ, 1899.

289. Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1904 годъ. Львовъ, 1903.

290. Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный 1922 годъ. Львовъ, 1921.

291. Временникъ Ставропигійскаго Института сь мѣсяцесловомь на 1924 г. Львовъ, 1923.

292. Временникъ Ставропигійскаго Института сь мѣсяцесловомь на 1925 г. Львовъ, 1924.

293. Временникь Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на годъ 1926. Львовъ, 1925.

294. Временникь Ставропигійскаго Института сь мѣсяцесловомь на 1927 г. Львовь, 1926.

295. Временникъ Ставропигійского Института сь мѣсяцесловомь на 1928 г. Львовъ, 1927.
296. Временникь Ставропигійскаго Института сь мѣсяцесловомь 1929. Львовъ, 1928.
297. Временникъ Ставропигійскаго Института сь мѣсяцесловомь на 1930 г. Львовъ, 1929.
298. Временникъ Ставропигійскаго Института сь мѣсяцесловомь на 1932 г. Львовъ, 1931.
299. Временникь: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона на 1933 г. Львовъ, 1932.
300. Временникь: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигиона на 1934 годъ. Львовъ, 1933.
301. Всекраевой сьѣзд по дѣлу защиты Русскаго Института «Народный Дом». *Русскый Голось*. 1935. 11 авг. № 28 (717).
302. Всенародный Талергофский съезд. *Русскій голос*. 1928. 11 нояб. № 282–283.
303. Выборчій білянс и повыборчи рефлексіи. *Русскій голось*. 1928. 15 апр. (квіт.). № 249.
304. Вымогательство и захват. *Русскій голос*. 1937. 24 янв. № 3 (787).
305. Высочайшая благодарность Ставропигіи. *Прикарпатская Русь*. 1914. 28 апр. № 1629.
306. Вь защиту родной земли. *Русскій голос*. 1925. 1 нояб. № 134.
307. Вѣстникъ «Народного дома». 1921. № 1.
308. Вѣстникъ «Народного дома». 1924. № 2.
309. Галицко-русски земледѣльцы! *Голос народа*. 1927. 6 листоп. № 39.
310. Галицька болячка. *Діло*. 1933. 4 верес. Ч. 231.
311. Галичанинь. 1910. 17 (30) янв. № 13.
312. Галичанинь. 1910. 4 (17) апр. № 76.
313. Галкевич Л. Табор інтернованих у Ентсерсдорф ім. Талие (Причинки до нашої Талергофської трагедії). *Діло*. 1934. 21 берез. Ч. 74; 22 берез. Ч. 75.

314. Ганасевичь К. Через кооперацію до свободы народа. *Наука*: *илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1927. № 9–11. С. 244–245.

315. Где-що про проекть нового статута О-ва им. Качковского. *Наука*: *илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1926. № 10–11. С. 229–230.

316. Генеза українства. *Временникъ Института Ставропигійского съ мѣсяцесловомъ на простый 1915 годъ*. Львовъ, 1914. С. 140–158.

317. Г-ій. Великій майстер всхіднои (Русскои) культуры Иванъ Федоровъ. *Илюстрованый народный календарь на 1925 годъ*. Львовъ, 1924. С. 53.

318. Глупота і провокація. *Русскій голос*. 1928. 29 янв. (сѣч.). № 238.

319. Глушкевич М. Адвокат і суспільність. *Життя і право*. 1928. Ч. 1. С. 27.

320. Год дьятельности РСО. *Русскій голос*. 1937. 28 марта. № 12 (795).

321. Голось народа. 1927. 6 марта. № 9 (36).

322. Голосъ народа. 1928. 1 лип. № 2.

323. Голосъ народа. 1928. 9 груд. № 45.

324. Голосъ народа. 1928. 23 груд. № 47.

325. Голосъ народа. 1929. 27 сѣч. № 3.

326. Голосъ народа. 1930. 9 падолиста. № 33.

327. Голосъ народа. 1930. 7 груд. № 37.

328. Голосъ народа. 1931. 1 марта. № 3.

329. Голосъ народа. 1931. 17 мая. № 7.

330. Голос третього. *Русскій голось*. 1930. 23 окт. № 81 (475).

331. Господарка народнім добром. *Діло*. 1927. 1 квіт. Ч. 72.

332. Господарка народнім майном. *Діло*. 1931. 4 січ. Ч. 4.

333. Господарски рады. *Наука*: *илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1925. № 4. С. 78–80.

334. Даймо відповідь! *Діло*. 1930. 21 берез. Ч. 63.

335. Дальше идти некуда. *Русскій голос*. 1930. 6 нояб. № 85 (479).

336. Два Кобзари. *Наука*: *илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. № 3 (мартъ). 1926. С. 68.

337. Два слова Архіепископа Євлогія. *Прикарпатская Русь*. 1914. 23 апр. № 1627.

338. Дві нації. *Діло*. 1937. 16 верес. Ч. 202.

339. Делегація Ставропігіона у апостольського визитатора. *Русскій голос*. 1934. 18 нояб. № 43 (683).

340. Дерит А. Талегроф. *Временникъ Ставропигійскаго Института з мѣсяцесловом на 1928 рік*. Львов, 1927. С. 69–70.

341. Дивимся правдь въ очи. *Голосъ народа*. 1927. 30 жовт. № 38.

342. Дитя – будучность народа. *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1933. № 2–3.

343. Діло. 1916. № 33.

344. Діло. 1917. 23 квіт. Ч. 95.

345. Діло. 1927. 30 берез.

346. Діло. 1927. 1 квіт. Ч. 72.

347. Діло. 1928. 2 груд. Ч. 269.

348. Діло. 1936. 30 серп. Ч. 194 (14.443).

349. Діло. 1937. 17 січ. Ч. 10.

350. Діло. 1937. 23 квіт. Ч. 89.

351. Діло. 1937. 22 груд.

352. Діло. 1938. 21 черв.

353. Довкола «Народнього Дому». *Діло.* 1929. 8 лют. Ч. 29.

354. Доля Народнього Дому. *Діло.* 1933. 18 листоп. Ч. 30.

355. Дописи. *Слово*. 1870. 14 (26) янв. Ч. 4.

356. Дѣло Народнаго Дома во Львовь. *Русскій голос*. 1933. 5 февр. № 5 (596).

357. Дѣло Народнаго Дома перед судом. *Русскій голос*. 1931. 4 окт. № 36 (529).

358. Единый русскій фронтъ. *Голосъ народа*. 1928. 5 февр. (лют.). № 5 (76).

359. Единый фронтъ. *Русскій голос*. 1922. 5 серп. (23 лип.). № 6.

360. Есть порох в пороховницах! *Русскій голос*. 1930. 28 дек. № 98–99 (492–493).

361. Еще о реальной политицѣ галицко-русскаго селянства. *Голосъ народа*. 1926. 11 лип. № 3.

362. Еще о результатах выборов. *Голосъ народа*. 1928. 1 цвѣт. № 11 (82).

363. Еще по дѣлу Талергофского Альманаха. *Русскій голос*. 1923. 23 (11) марта. № 12.

364. Єдиный фронт. *Русскій голосъ*. 1922. 29 (16) лип. № 5; 5 серп. (23 лип.). № 6.

365. Живая мысль. 1902. № 1.

366. Житьева конечность. *Голосъ народа*. 1927. 25 груд. № 44 (71).

367. З недолї галицьких збігців у Росиї. *Свобода.* 1915. № 33.

368. З организаціи житѣя Русской Аграрной Партіи. *Голос народа*. 1930. 23 марта. № 12 (173).

369. З польської преси. Л. Василєвський про москвофілів. *Діло*. 1935. 3 квіт. Ч. 87.

370. З судової салі. Довкола «Народнього Дому». *Діло*. 1928. 4 груд. Ч. 270.

371. Загальне Собранье членів Общества им. М. Качковского. *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1926. № 12. С. 278.

372. Загибаючи москвофільство. *Діло*. 1936. 8 жовт. Ч. 226.

373. Заколдованный круг. *Русскій голос*. 1928. 23 сент. (верес.). № 272–274.

374. Засѣданіе Верховного Совѣта Р. Н. О. *Русскій голос*. 1929. 10 нояб. № 88 (380).

375. Засѣданіе Верховного Совѣта РНО. *Русскій голос*. 1938. 6 февр. № 5 (839).

376. Засѣданіе Ширшого Народного Совѣта. *Русскій голос*. 1924. 9 февр. № 4.

377. Заява проф. д-ра І. Свєнціцького. *Діло*. 1929. 22 берез.

378. Заявленіе на «заявленіе». *Галичанинь.* 1909. 23 янв. (5 февр.). № 18.

379. Збірник Львівського Ставропігійського Інституту / за ред. К. Студинського. Львів, 1921.

380. Зворот музейного добра. *Діло.* 1928. 5 жовт.

381. Земля і Воля. 1928. 11 черв. Ч. 21–22.

382. Земля і Воля. 1928. 24 черв. Ч. 23.

383. Земля і Воля. 1932. 10 січ. Ч. 1–2.

384. Земля і Воля. 1934. 7 січ. Ч. 1.

385. Земля і Воля. 1934. Ч. 44.

386. Земля і Воля. 1936. 28 черв. Ч. 24.

387. Зібрання в Раві Русскій. *Русскій голос*. 1923. 15 (2) верес. № 36.

388. Значеніе Временника среди другихъ галицко-русскихъ изданій. *Временникъ: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1934 годъ*. Львовъ, 1933. С. 34 – 45.

389. Зъ выборчого руху. *Голосъ народа*. 1928. 19 лют. № 7 (78).

390. Ивановичъ О. Изъ кооперації. *Илюстрованный календарь Общества им. Мих. Качковского на годъ 1920 числящий 366 дней*. Львовъ, 1919. С. 35 – 42.

391. Изъ жизни «Народнаго Дома» въ 1921 году. *Вѣстникъ «Народного дома»*. 1921. № 1. С. 23–24.

392. Изъ исторіи Ставропигійскаго Института въ 1914–1922 гг. *Временникъ Ставропигійскаго Института съ мѣсяцесловомъ на 1923 годъ*. Львовъ, 1922. С. 56–57.

393. Иллюстрованный народный календарь на 1936 високосный годъ, числящій 366 дней. Львовъ, 1935.

394. «Исторични дни, исторични документи». *Голосъ народа*. 1927. 30 жовт. № 38 (65).

395. Итоги и Заключенія. *Русскій голосъ*. 1928. 15 апр. (квіт.). № 249.

396. Із нор і закаварків. *Діло.* 1929. 20 листоп. Ч. 258.

397. К IV Съѣзду РСО. *Русскій голос*. 1935. 20 янв. № 2 (691); 27 янв. № 3 (692).

398. Как быть? *Русскій голос*. 1929. 8 дек. № 96 (388).

399. Каренин В. На новой дорозѣ. *Русскій голос*. 1928. 25 марта. № 240.

400. Каренин В. Русско-украинская проблема. *Русскій голос*. 1931. 15 марта. № 10 (503).

401. Каренин В. Русь и украинцы. *Русскій голос*. 1932. 23 окт. № 41 (582).

402. Каренин В. Талергофская жертва. *Русскій голос*. 1934. 13 мая. № 4.

403. Карпаторусский Календарь Лемко-Союза на год 1937 / сост. В. Гунянка. Нью Йорк, 1936. 130 с.

404. Кедрин І. Галицьке нєо-москвофільство. *Діло*. 1935. 1 трав. Ч. 95.

405. Кедрин І. Дефініції понять. *Діло*. 1935. 5 січ. Ч. 5.

406. Кедрин І. Інститут національної культури чи твердиня обскурантизму? *Діло.* 1934. 6 берез. Ч. 90.

407. Кедрин І. Українські дні у соймі. *Діло*. 1931. 30 січ. Ч. 21.

408. Кілька слів о наших театральних кружках. *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1935. № 3. С. 4.

409. Левицький К. Д-р. Димитрій Марков. Посмертний спомин. *Діло.* 1938. 10 серп. Ч. 174.

410. Луцик Л. Талергоф. *Русскій голос*. 1933. 16 апр. № 14.

411. Мазепинско-радикальное «просвѣщеніе». *Галичанинъ*. 1912. 24 янв (4 февр.). № 18.

412. Малець Г. Русска Народна Організація въ 1926 роць. *Русскій голос*. 1927. 30 янв. № 188.

413. Марков Д. Талергофская тризна. *Русскій голос*. 1933. 29 окт. № 41.

414. Меньшинства и выборы. *Русскій голось*. 1930. 27 нояб. № 91 (485).

415. Мізерія. Повний занепад москвофільських кооператив. *Діло*. 1937. 30 березня. Ч. 69.

416. Містерії довкола «Народнього Дому». *Діло*. 1928. 11 квіт. Ч. 81.

417. Міхал Бачинський знову на овиді?! *Діло*. 1933. 20 листоп. Ч. 307.

418. Москвофільський «легіон» в Росії. *Діло*. 1917. 15 марта. Ч. 61.

419. Музей Ставропигійского Института. *Русскій голос*. 1922. 29 (16) лип.

420. Мы и они. *Русскій голос*. 1927. 27 февр. № 192.

421. Мысли по загальномъ собранью членовъ нашого Общества. *Наука*: *илюстрованый мъсячникъ для народа*. 1927. № 9–11. С. 218–219.

422. Мысль по поводу рьшеній посліднього Сьїзда делегатов нашого О-ва. *Наука*: *илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1932. № 4. С. 50–51.

423. На виборчому фронті. *Діло.* 1927. 22 груд. Ч. 286.

424. На денне світло! *Діло*. 1927. 9 груд. Ч. 275.

425. На злобу дня. *Русскій голосъ*. 1922. 29 (17) черв. № 1.

426. На маргінесі нового придбання Успенської церкви у Львові. *Діло.* 1923. 30 серп. Ч. 119.

427. На передвиборчому фронті. *Діло.* 1927. 29 груд. Ч. 291.

428. На перепутьи. *Новая жизнь*. 1908. № 1 (іюнь).

429. На помощь РСО. *Русскій голос*. 1930. 7 дек. № 93–94 (487–488).

430. На правильной дорозь. *Голосъ народа*. 1927. 6 марта. № 9 (36).

431. На прямый путь. *Галичанинъ*. 1908. 4 (17) окт. Ч. 236.

432. На чисту воду. *Русскій голосъ*. 1922. № 12. 16 (3) верес.

433. На чистую воду. *Русскій голос*. 1928. 16 дек. № 290.

434. Наболівшій вопрос. *Русскій голос*. 1937. 10 окт. № 39 (823).

435. Наглый вызовъ. *Русскій голос*. 1923. 9 черв. (27 мая). № 22.

436. Надсон С. Голгофа. *Наука*. 1928. № 3–4.

437. Намѣстникъ Бобжинскій – покровитель мазепинцевъ. *Галичанинъ*. 1912. 11 (24) янв. № 8.

438. Народный Дом. *Русскій голос*. 1936. 27 сент. № 37 (771).

439. Народный домъ в 1914–1920 гг. *Вѣстникъ «Народного дома»*. 1921. № 1.

440. Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа / изд. Общества Качковского во Львовь. 1924. № 9–10.

441. Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа / изд. Общества Качковского во Львовь. 1925. № 1.

442. Наука: илюстрованый мѣсячникъ для народа. 1926. № 89.

443. Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа / изд. Общества Качковского во Львовь. 1928. № 1.

444. Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа / изд. Общества Качковского во Львовь. 1928. № 11–12.

445. Наука: ілюстрованый місячникъ для народа. 1933. № 1.

446. Наука: илюстрованый квартальникъ для народа. 1934. № 1 (I кварталь).

447. Наука: илюстрованый квартальникъ для народа. 1934. № 2.

448. Наука: илюстрованый квартальникъ для народа / изд. Общества Качковского во Львовь. Львов, 1935. № 2.

449. Наука: місячне виданє народноі бібліотеки. 1937. Ч. 9–10.

450. Национальное credo. *Новая жизнь*. 1909. № 8. С. 2–3.

451. Наш отвѣт клеветникам. *Русскій голос*. 1938. 27 февр. № 8 (842).

452. Наша головна задача. *Русскій голос*. 1923. 2 черв. (20 мая). № 21.

453. Наше послідне спростованє. *Голосъ народа*. 1926. 26 верес. № 14.

454. Наше становище у справі «мира чи війни» з москвофілами. *Діло*. 1938. 3 серп. Ч. 168.

455. Наши дѣла. Русская Рада. *Слово*. 1870. 25 апр. (7 мая). Ч. 32.

456. Наши дѣла. *Слово*. 1871. 18 янв. Ч. 26.

457. Наши идеалы. *Слово*. 1877. 5 (17) февр. Ч. 13.

458. Наши пораженцы. *Голосъ народа*. 1927. 31 лип. № 26.

459. Наши пораженцы. Плянъ ликвидаціи русского руху въ Галичинѣ. *Голосъ народа.* 1927. 29 жовт. № 37 (64).

460. Наші «русскі». *Діло*. 1926. 22 квіт. Ч. 88.

461. Нашъ програмъ. *Слово*. 1861. Ч. 1.

462. Не завстыдаемось! *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1926. № 3.

463. Не ломити душ. *Новий час*. 1932. 24 серп. Ч. 185.

464. Не піддаваймось бѣдъ! *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1925. № 6–7. С. 81–82.

465. Недвижимость Народного Дома во Львовь по ул. Зыбликевича 30, продана. *Русскій голос*. 1937. 23 мая. № 19 (803).

466. Недоля «Народнього Дому». *Діло.* 1930. 6 берез. Ч. 50.

467. Необуздана комісарщина. *Діло.* 1928. 19 груд. Ч. 288.

468. Несостоявшееся собраніе членов «Народного Дома» во Львовѣ. *Русскій голос.* 1930. 30 окт. № 83 (477).

469. Неудачные интриганы. *Русский Голос*. 1923. 21 (8) апр. № 15.

470. Новая апологія украинофильства. *Слово*. 1885. 23 іюля (4 авг.). Ч. 79.

471. Новая жизнь. 1908. № 1 (іюнь).

472. Новый жест комисарщины. *Русскій голос*. 1934. 26 авг. № 31 (671).

473. Новыя вѣянья. *Русскій голос*. 1927. 28 авг. № 217.

474. Нѣсколько замѣчаній по поводу отчета Украинской Кураторіи за 1918–1919 гг. *Вѣстникъ «Народного дома».* 1921. № 1.

475. О нашей программъ. *Голосъ народа*. 1926. 27 черв. № 1.

476. Обвинительный акт по делу С. Ю. Бендасюка и тов. *Приложение к Прикарпатской Руси*. 1914. № 1294.

477. Обзоръ печати. *Прикарпатская Русь.* 1915. 28 декабря (10 января). № 1512.

478. Общее собраніе членовь Ставропигійскаго Института во Львовѣ. *Русскій голос.* 1924. 11 мая. № 13.

479. Общее собранье членов им. М. Качковского. *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа.* 1927. № 9–11 (вересень – листопад). С. 221–222.

480. Обьявленія общества «Русская Рада» во Львовѣ. *Прикарпатская Русь*. 1909. 7 (20) дек. № 9.

481. «Одинъ вспольный фронть». *Воля народа*. 1921. 2 лип. Ч. 24; 9 лип. Ч. 25.

482. Обычным чередом. *Русскій голос*. 1930. 20 нояб. № 89 (483).

483. Одинь вспольный фронть. *Воля народа*. 1921. 9 лип. Ч. 25.

484. Одинь селянськiй фронть. *Русскій голось*. 1928. 29 янв. (січ.). № 238.

485. Оправдательный приговор в деле «Лемковской Республики». *Прикарпатская Русь*. 1921. 21 июня. № 117.

486. Організаціонная жизнь. *Русскій голос*. 1923. 15 (2) верес. № 36.

487. Організуймося. *Русскій голос*. 1923. 19 (8) мая. № 19.

488. Основа мазепинства. *Галичанинъ*. 1912. 11 (24) янв. № 8.

489. От «Комитета Защиты Народного Дома». *Русскій голос*. 1931. 15 марта. № 10 (503).

490. От Центр. Талергофскаго Комитета. *Русскій голос*. 1934. 7 янв. № 4.

491. Отверта рана. *Українські вісти*. 1937. 13 лютня. Ч. 32.

492. Отже, не ломити душ! *Новий час*. 1932. 27 серп. Ч. 188.

493. Оть редакціи. *Новая жизнь*. 1908. № 1.

494. Очаг. 1937. Ч. 4 (апр.).

495. Очередь за нами! *Русскій голос*. 1926. 16 мая. № 155.

496. Павлова И. Что нами сдьлано? *Русскій голос*. 1935. № 2.

497. Пантелевичь В. Р. Н. Об. В Брестi и малорусская рьчь. *Русскій голос*. 1927. 20 марта. № 195.

498. Партіи на Галицкой Руси. *Слово*. 1870. 6 (18) іюля. Ч. 44.

499. Первый шаг въ великомъ дьль. *Русскій голос*. 1923. 7 черв. (24 черв.). № 26.

500. Передвижная Библіотека О-ва им. М. Качковського. *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1926. № 3. С. 61.

501. Передвыборче въче въ Сяноку. *Голосъ народа*. 1928. 5 лют. № 5 (76).

502. Перспективи галицького москвофільства. *Діло.* 1936. 28 груд. Ч. 288.

503. Перша ластівка знеснья «выимкового стану». *Воля народа*. 1922. 19 серп. Ч. 80.

504. Письмо къ молодежи. *Живая мысль*. 1905. 1 янв. Вып. 22.

505. Під омофором санації. *Діло*. 1927. 24 груд. Ч. 287.

506. По важнымъ національнымъ вопросамъ. *Галичанинъ.* 1909. 21 нояб. (4 дек.). № 262.

507. По Волині с Талергофом. *Русскій голос*. 1933. 22 окт. № 40.

508. По поводу проголошення русской Аграрной Партіи. *Голосъ народа*. 1928. 15 сѣч. № 2 (73).

509. По прямой дорозь. *Русскій голос.* 1923. 19 (8) мая. № 19.

510. По пути большевиковь. *Русскій голос*. 1923. 16 (3) черв. № 23.

511. Побѣда санаціи. *Русскій голось*. 1930. 23 нояб. № 90 (484).

512. «Подвиги й успіхи» ренегатів. *Діло*. 1929. 2 січ. Ч. 2.

513. Польські москвофіли. *Діло*. 1923. 12 жовт. Ч. 154.

514. Попов А. Годовщина і действительность. *Русскій голос*. Львов, 1934. 10 іюня. № 21.

515. Пора, пора за Русь святую. *Русско-американский календарь на годъ высокосный 1924*. Філадельфія, 1923.

516. Посли з ББ. Бачинський і о. Яворський на гастролях у Тернополі. *Діло.* 1931. 5 трав. Ч. 97.

517. Почему мы – враги большевизма? *Русскій голос*. 1923. 8 верес. (26 серп.). № 35.

518. Прикарпатская Русь. 1914. 12 (25) сент. № 1414.

519. Прикарпатская Русь. 1914. 7 (20) дек. № 1493.

520. Прикарпатская Русь. 1914. 8 (21) дек. № 1494.

521. Прикарпатская Русь. 1915. 30 марта (12 апр.). Ч. 1600.

522. «Приятелі пластової молоді». *Діло.* 1930. 18 берез. Ч. 60.

523. Проголошенє русской Аграрной Партіи. *Голосъ народа*. 1928. 15 сѣч. № 2 (73).

524. Проста бесіда. *Голосъ народа*. 1926. 27 черв. № 1.

525. Протесть противь отказа в заль Народного Дома. *Русскій голос*. 1927. 13 февр. № 190.

526. Протесть противь целибата. *Русскій голос*. 1925. 1 февр. № 109.

527. Противъ безотвѣтственной комиссарщины. Въ защиту народнаго имущества. *Русскій голос*. 1926. 16 мая. № 155.

528. Процесс о помѣщеніи для Ставропигийскаго музея. *Русскій голос*. 1929. № 52 (344).

529. Прочь съ рутенствомь! *Русскій голос*. 1922. 15 (2) лип. № 3.

530. Пустили фарбу. *Голос народа*. 1930. 9 падолиста. № 33 (194).

531. Рабское подхалимство. *Русскій голос*. 1929. 20 янв. № 5 (297).

532. Раповскія похожденія. *Русскій голос*. 1929. 14 нояб. № 89 (381).

533. Реальная політика. *Русскій голос*. 1932. 14 февр. № 7 (548).

534. Речь д-ра В. О. Дудыкевича. *Галичанинъ*. 1908. 21 окт. (3 нояб.). Ч. 239.

535. РНО і РСО. *Діло*. 1930. 11 жовт. Ч. 226; 12 жовт. Ч. 227.

536. Розширенный Совѣть ГРНО. *Русскій голос*. 1928. 8 янв. (січ.). № 235.

537. РСО. *Русскій голос*. 1930. 9 нояб. № 86 (480); 13 нояб. № 87 (481).

538. «Русска аграрна партія». *Діло*. 1929. 18 січ. Ч. 12.

539. Русская женщина и Талергофскіе поминки. *Наука*: *ілюстрований квартальник для народа*. 1933. № 2–3 (II і III квартал).

540. Русская народная организация. *Прикарпатская Русь*. 1914. 15 (28) сент. № 1416.

541. Русскимъ выборцямъ Галицкой Руси. *Голосъ народа*. 1928. 29 янв. (січ.). № 4 (75).

542. Русскій голос. 1922. 29 (16) лип.

543. Русскій голос. 1923. 6 янв. Ч. 1.

544. Русскій голос. 1923. 10 февр. Ч. 11.

545. Русскій голос. 1925. 6 янв. № 106–107.

546. Русскій голос. 1926. 25 янв. Ч. 142.

547. Русскій голос. 1927. 18 дек. № 231–232.

548. Русскій голос. 1928. 17 іюля. № 258–259.

549. Русскій голос. 1928. 12 авг. № 266.

550. Русскій голос. 1929. 23 янв. № 6.

551. Русскій голос. 1930. 15 мая. № 35 (429).

552. Русскій голось. 1930. 23 окт. № 81 (475); 6 нояб. № 85 (479).

553. Русскій голос. 1935. 5 янв. № 1 (735).

554. Русскій голос. 1935. 28 іюля. № 26 (715).

555. Русскій голос. 1936. 4 окт. Ч. 38.

556. Русскій голос 1937. 24 янв. № 3 (787).

557. Русскій голос. 1937. 21 февр. № 7 (791).

558. Русскій голос. Надзвычайне выданье. 1927. 8 груд. № 1.

559. Русскій народ и его мірская интелигенція. *Слово*. 1874. 31 окт. (12 нояб.). Ч. 120.

560. Русскій Народний съѣздь. *Русскій голос*. 1923. 3 лист. (21 жовт.). № 43.

561. Русскій Народный Совѣтъ (IV). *Прикарпатская Русь*. 1915. 19 мая. № 1650.

562. Русь и еи отношеніе къ соседамъ. *Слово*. 1861. Ч. 1.

563. Санація і москвофіли. *Діло*. 1930. 30 груд. Ч. 289.

564. Свєнціцкий І. У справі музейних збірок Ставропігії і Народнього Дому. *Діло.* 1929. 27 берез. Ч. 67.

565. Селянство и культура. *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1925. № 5. С. 81–82.

566. Серебренниковь Н. О резолюціях Львовского Съѣзда по національному вопросу. *Русскій голос*. 1927. 24 апр. № 200–202.

567. Серед наших «руських». *Діло*. 1934. 2 трав. Ч. 112.

568. Серед наших «руських». Збори Ставропігії. *Діло.* Ч. 106. 29 квіт.

569. Серед наших «руських». Талергофський з'їзд. *Діло*. 1934. 21 трав. Ч. 131.

570. Серед русофілів. *Діло*. 1928. 30 листоп. Ч. 267.

571. Слово. 1866. 25 серп. № 64.

572. Слово. 1869. 19 нояб. (1 дек.). Ч. 91.

573. Слово. 1869. 26 нояб. (8 дек.). Ч. 92.

574. Слово. 1879. 15 (27) нояб. Ч. 124.

575. Слово. 1885. 27 апр. (2 мая). Ч. 44.

576. Слово. 1885. 15 (27) мая. Ч. 51.

577. Совѣщанья по дѣлу Народнаго Дома. *Русскій голос*. 1936. 18 окт. № 40 (774).

578. Современное украйнофильство. *Слово.* 1875. 24 апр. (6 мая). Ч. 44; 28 авг. (9 сент.). Ч. 93.

579. Соколович Г. Кровавие годы. *Русскій голос*. 1924. 23 февр. № 5.

580. Сокольцовь Д. М. Самая важная задача. *Русскій голос.* 1927. 10 апр. № 198.

581. Сором й образа. *Діло*. 1928. 12 квіт. Ч. 82.

582. Сохоцкій М. Итоги и заключенія. *Русскій голос*. 1928. 15 апр. (квіт.). № 249.

583. Спільний наступ. *Діло.* 1929. 14 листоп. Ч. 253.

584. Справа Збірок Ставропигії і Народнього Дому. *Діло*. 1929. 5 берез.

585. Справа «Народнього Дому». *Діло*. 1927. 5 квіт. Ч. 75.

586. Справа Ставропігійської друкарні. *Діло*. 1925. 27 жовт. Ч. 240.

587. Ставка на «старорусинів». *Діло.* 1935. 4 берез. Ч. 57.

588. Стрѣльба из-за угла. *Русскій голос*. 1930. 16 нояб. № 88 (482).

589. Студинський К. «В адін час»: Російська мова серед москвофілів у Галичині. *Наша культура*. Варшава, 1936. Ч. 5. С. 358–372.

590. Сучок и бревно. *Русскій голос*. 1937. 24 янв. № 3 (787).

591. Существенные вопросы. *Русскій голос*. 1930. 2 янв. № 9 (403).

592. «Схаменѣтся, будьте люде!». *Русское слово*. 1914. 6 (19) черв. Ч. 21.

593. Съѣзд Русской Народной Организаціи. *Русскій голос*. 1925. 15 февр. № 110; 1926. 4 іюля. № 16.

594. Талергофобія українцев. *Русскій голос*. 1933. 13 авг. № 30.

595. Талергофский отдел Ставропигийского Музея во Львові. *Русскій голос*. 1936. № 21 (755). 7 іюня.

596. Тверезо и спокійно... *Голосъ народа*. 1927. 13 лют. № 6.

597. Тонкая игра на путях к нормализаціи. *Русскій голос*. 1938. 13 февр. № 6 (840).

598. Торги о галицко-русскіи народніи институціи. *Голось народа*. 1926. 12 верес. № 12.

599. Третьяк Н. В защиту гал.-русских музеев (К дѣлу музеев Ставропигійскаго Института и Народного Дома). *Русскій голос*. 1929. 14 марта.

600. Третьяк Н. Дьло Народнаго Дома во Львовѣ. *Русскій голос*. 1931. 13 сентяб. № 33 (526).

601. Третьяк Н. Г. О парцеляції. *Наука: місячне виданє народноі бібліотеки*. 1937. Ч. 2. С. 159.

602. Третьякъ Н. Исторія Ставропигійскаго Института въ послѣднемь десятилѣтіи. 1915–1925. *Временникъ Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный годъ 1925*. Львовъ, 1924.

603. Трубецкой Н. Общеевразийский национализм. *Евразийская хроника*. 1927. № 9. С. 123.

604. У распятія Руси. *Русскій голос*. 1929. 1 сент. № 68.

605. Угода комисара Л. О. Черкавского. *Голосъ народа*. 1927. 6 марта. № 9 (36).

606. Указатель ко всѣмь выпускамъ Ставропигійскаго Временника за годы: 1864–1915 и 1923–1933. Церковный уставъ. *Временникъ: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1934 годъ*. Львовъ, 1933.

607. Украинская напасть на рускій інститут. *Русскій голос*. 1928. № 264.

608. Український нарід мусить перемогти. *Діло.* 1935. 14 лют. Ч. 39.

609. Устройство курсов. *Наука: илюстрованый мъсячникъ для* народа / изд. Общества Качковского во Львовь. 1928. № 11–12. С. 247–248.

610. Фіголь В., о. Церковні братства Галицької греко-католицької провінції у XVIII ст. *Богословія*. 1938. Т. 16. Кн. 4. С. 218.

611. Фондація «Народний Дім» у Львові в рр. 1849–1919. *Вістник неуконституованої фондації «Народний дім» у Львові*. 1921.

612. Хиляк А. Виновники Талергофа в освещеніи історических документов ч. II. *Русскій голос*. 1933. 22 окт. № 40.

613. Хиляк А. Выборчій билянс и повыборчи рефлексіи. *Русскій голос*. 1928. 29 апр.

614. Хиляк А. Е. О политическом положеніи Галицкой Руси. *Русскій голос*. 1935. 5 янв. № 1 (735).

615. Хуліганство. *Діло*. 1935. 4 січ. Ч. 4.

616. Хуліганські оборонці загарбаного і розтраченого Народного дому. *Діло.* 1936. 31 жовт. Ч. 246.

617. Цебринскій М. Чи возможно наладити въ нашомь сель культурну роботу и вь якій способь то зробити. *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1932. № 1. С. 2–4.

618. Цебринскій М. С. Чи і як святкувати пам'ять крещенія Руси? *Иллюстрованный народный календарь на 1936 високосный годъ, числящій 366 дней*. Львовъ, 1935. С. 105.

619. Цебринський М. Голгофа народних страдній. *Наука.* 1933. № 1 (І квартал).

620. Цебринський М. На встрічу «Неізвістному талергофтцю». *Наука*. 1933. № 1 (І квартал).

621. Цебринський М. Страстям талергофців. *Наука*. 1928. № 9–10 (вересень – жовтень).

622. Церковная утварь для Галицкихъ церквей. *Прикарпатская Русь*. 1914. 23 янв. (5 февр.). № 1536.

623. Церковні авантюри москвофілів. *Діло*. 1929. 18 груд. Ч. 280.

624. IV Всекраевой съезд РСО. *Русскій голос*. 1935. 4 февр. № 4 (693).

625. Черезь борьбу кь правам? *Русскій голос*. 1925. 1 марта. № 112.

626. Черниховченко М. Кооперативне свято. *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1928. № 8. С. 170–171.

627. Черниховченко М. Праздникь нашои національнои свьдомости. *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа*. 1928. № 6. С. 125.

628. Черниховченко М. Чого нам слідує учитися? *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1926. № 7. С. 155.

629. Чи в погонѣ за счастьемь маемь покидати рідну землю? *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1927. № 2. С. 44–45.

630. Чи Ставропігія піде слідом Нар. Дому? *Діло*. 1933. Ч. 100. 28 квіт.

631. Читальням під увагу. *Наука: илюстрованый квартальникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1935. № 3. С. 10–11.

632. «Чорна рада» або «Совьт нечестивыхь». *Воля народа*. 1922. 8 лип. Ч. 74.

633. «Чувство і сознаніє правопорядка...». *Діло*. 1937. 22 трав. Ч. 111.

634. Чѣмь есть для села читальня. *Наука*: *илюстрованый мѣсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1926. № 10–11. С. 244–245.

635. Шляхи і засоби русофільської пропаганди. *Діло*. 1928. 22 груд. Ч. 284.

636. Що діється з народнім добром? *Діло.* 1929. 24 лют.

637. Що дьеся сь литературн. Фондом им. М. Качковского? *Русскій голос*. 1927. 3 апр. № 197.

638. Що таке «хлопъ?». *Наука: илюстрованый мъсячникъ для народа* / изд. Общества Качковского во Львовь. 1925. № 2–3. С. 48–51.

639. Щоб неправда не ширилася! *Діло.* 1931. 23 квіт. Ч. 87.

640. Юбилейное издание въ память 300-летняго основания Львовского Ставропигійского братства. Львов: Иждивениемъ и типом Ставропигийского Ин-та, 1886. Т. 1. 112 с.

641. Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона. Львовъ, 1937. Ч. 2 / под ред. В. Р. Ваврика.

642. Юркевич В. Талергофський вечір. *Наука.* 1936. Ч. 6–7 (липень – червень).

643. Яблонскій Д. Неоцѣнениі труженники. *Голосъ народа*. 1927. 13 лют. № 6.

644. Яблонскій Д. Слезы умиленія... (Пораженцы хвалятся своими подвигами). *Голосъ народа*. 1927. 27 листоп. № 40 (67).

645. Яворский Ю. А. Матеріялы по галицко-русской библіографіи. *Вѣстникъ «Народнаго дома».* 1924. № 2. С. 55.

646. Яворский Ю. Очерк развития галицкой русской литературы. *Галицко-Русский Вестникъ.* 1894. № 4 (август). С. 39–51.

647. Яворскій Ю. По-поводу нашей культурно-политической терминологіи. *Живая мысль: литературно-общественный журналъ*. 1902. № 2. С. 46–47.

648. Язык и культура. *Русскій голос*. 1938. 9 янв. № 1 (835).

649. Як господарять москвофіли. *Діло*. 1933. 28 січ.; 2 лют.; 3 лют.

650. Як довго ще триватиме талєргофський обман? *Діло*. 1936. 19 серп. Ч. 186.

651. Як наші москвофіли витали православного єпископа Саву. *Діло*. 1934. 21 груд. Ч. 24.

652. Як наші москвофіли славлять большевиків? *Діло.* 1936. 3 квіт. Ч. 76.

653. Якої національності є «посол» о. Яворський? *Діло.* 1935. 19 лют. Ч. 44.

654. Якъ голосувати при выборахъ. *Голосъ народа*. 1928. 5 лют. № 5 (76).

655. Янчак Я. В. Талєргофска виставка. *Иллюстрованный народный календарь на 1935 високосный годъ, числящій 366 дней*. Львовъ, 1934. С. 208–209.

656. Slowo Polskie. 1927. 3 lutego. № 33.

657. Starorusini a „ukraincy". Walka o „Dom Narodny". – „Ukrainski" hymn w cerkwi. – Polityka w konsystorzu. *Slowo Polskie*. 1928. 13 grud. № 344.

658. Ukrainskie napascie. *Slowo Polskie*. 1926. 15 maja. № 151.

659. Zjazd rosyiskiej organizacji we Lwowie. *Slowo Polskie*. 1927. 4 lutego. № 34.

Публіцистичні та художні видання

660. Бачинський А. Конкордат заключний між Апостольською столицею а президентом Річипосполитої Польської дня 10 лютого 1924, ратифікований польським соймом і обовязуючий з днем 2 серпня 1925. Львів, 1925. 54 с.

661. Бендасюк С. Талергоф. Наша голгофа. Про борців за православну віру і свою народність, яку захищали в Талергофі. Нью Йорк, 1919. С. 163 – 192.

662. Ваврик В. Калининъ сруб. Львов: Типографыя Ставропигийского Інститута, 1926. 16 с.

663. Ваврик В. Р. Маша. Картина австро-мадьярскаго террора въ 1914 году. Львовъ, 1933. 18 с.

664. Ваврик В. Р. Стихотворенія. Нью-Йорк, 1922. 26 с.

665. Ваврикъ В. Р. Въ водоворотѣ. Львовъ, 1926. 80 с.

666. Дѣдицкій Б. Въ вѣчную память Іосифу Лѣвицкому, сочинителю первой руской Грамматики, бывшому учителю св. богословія и руского языка въ Перемышли, пароху Нагуевичь и пр., усопшему въ Бозѣ на дню 24 мая 1860. Львовъ, 1860. 7 с.

667. Соколович Г. Терновий вінець / изд. редакціи «Русская земля». Ужгород, б. р. 78 с.

668. Федоричка І. Талєргоф або руcько-українська Голгофта. Опис мук і страждань галицькоукраїнського народу під германським ярмом в часі всесвітньої війни на засланню в Талєргофі 1914–1917 р. рукою мученика й очевидця. Коломия, 1923. 68 с.; Федоричка І. Талергоф или русская Голгофа. Описание мук и страданий галицко-русского народа под игом германским в Талергофе 1914–1917. Коломыя, 1923. 68 с.
669. Хто такі тзв. ліві Сельроби з будинку общ. Качковскаго? Львів: Накладом часопису «Наше слово», 1928. 61 с.

Спогади

670. Барагура В. Як я став журналістом: Спогади зі студентських років 1928–1934. Торонто: Українська книжка, б. р. 103 с.
671. Гайда П. Пройдений шлях. Спогади 1892–1952. Київ, 2014. 600 с.
672. Грабарь И. Моя жизнь: Автомонография, Москва; Ленинград 1937. 375 с.
673. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918). Львів, 1923. Част. І: Галицька руїна 1914–1917 років. 543 с.
674. Кедрин І. Життя. Події. Люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк, 1976. 724 с.
675. Макар В. Спомини та роздуми. Торонто; Київ, 2011. Т. 1. 415 с.
676. Маковський В. Талергоф (Спогади і документи). Львів, 1934. 260 с.
677. Нагірний В. З моїх споминів. Львів, 1935. 76 с.
678. Слиж А. Мої літа. Спогади. Львів, 2014. 64 с.
679. Споминки з тернової дороги. Львів, б. р. (Відбиток). 18 с.
680. Трильовський К. З мого життя. Київ; Едмонтон, 1999. 278 с.
681. Шах С. Між Сяном та Дунайцем. Мюнхен, 1960. Ч. 1. 439 с.
682. Чарнецький А. Спомини з мого життя. Лондон: Наше слово, 1964. 144 с.
683. Яблонська С. Книга про батька. Едмонтон, б. р. 237 с.
684. Jabłońska H. Dziennik z oblężonego Przemyśla 1914–1915 / wstęp, przypisy i opracowanie S. Stępień. Przemysl, 2017. 323 s.

ЛІТЕРАТУРА

Енциклопедичні та довідкові видання

685. Андрусяк Т. Г. Давидяк Євген Васильович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Т. 7: Ґ – Ді / гол. редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. URL: https://esu.com.ua/article-26004.

686. Арабажин К. Галицко-русское литературно-общественное движение. *Энциклопедический словарь* / изд. Ф. А. Брокгауз и И. А. Ефрон. Санкт-Петербург, 1892. Т. 7. Полутом 14. С. 913–922.

687. Дудикевич Б. Львів у період капіталізму. *Львів*: довідник. Львів, 1955. С. 56.

688. Енциклопедія Українознавства. Перевид. в Україні. Львів, 1994. Т. 4. С. 1573.

689. Ідеї К. Д. Ушинського в контексті сучасної педагогічної освіти та науки: 1991–2010 рр.: до 185-річчя від дня народж.: біобібліогр. покажчик / упоряд.: А. М. Доркену, І. О. Іванова, Т. В. Лога; авт. вступ. ст. Л. Д. Березівська. Одеса, 2010. 124 с. (Серія «Видатні педагоги світу». Вип. 5).

690. Історія преси в Україні. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D.

691. Зінько О. Я. Луцик Роман Ярославович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2017. Т. 18: Лт – Малицький / гол. редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. URL: https://esu.com.ua/article-59417.

692. Качмар В. М. Львівський таємний український університет. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла – Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Lvivsky_taemny_universitet.

693. Кость С. А., Крив'як Б. Дорожинський Діонісій. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2008. Т. 8: Дл – Дя / гол. редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. URL: https://esu.com.ua/article-20964.

694. Красовський І. Д. Вислоцький Дмитро Федорович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т. 4: В – Вог / гол. редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. URL: https://esu.com.ua/article-34151.

695. Красовський І. Д. Лемко-Союз. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. Т. 17: Лег – Лощ / гол. редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. URL: https://esu.com.ua/article-54219.

696. Купчинський О. А. Заяць Юліан. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. Т. 10: З – Зор / гол. редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=16462.

697. Львівський обласний державний архів: путівник / ред. Б. К. Дудикевич [та ін.], уклад.: В. І. Котельникова, Р. Б. Плоткіна, О. М. Рузанов. Львів: Каменяр, 1965. 374 с.

698. Львов: справочник / под ред. Б. Дудыкевича. Львов, 1949. 96 с.

699. Орлевич І. Марков Дмитро Андрійович. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2009. Т. 6: Ла – Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Markov_D_A.

700. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. Киев: Будивельник, 1983–1986. Т. 3. 161 с.

701. Патриляк І. К. Організація українських націоналістів. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7: Мі – О / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Orhanizatsiia_ukrainskykh

702. Пундій П. Українські лікарі: біобібліогр. слов. Львів; Чикаго, 1994. Ч. 1.

703. Рибалко О. Л. Ваврик Василь Романович. *Енциклопедія сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. Т. 4: В – Вог / гол. редкол. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. URL: https://esu.com.ua/article-32804.

704. Середа О. В. Москвофільство. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2010. Т. 7: Мі – О / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Moskvofilstvo.

705. Соляр І. Ради послів рішення від 15 березня 1923 про Східну Галичину. *Енциклопедія історії України*: у 10 т. Київ, 2012. Т. 9: Прил – С. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Rady_posliv.

706. Українські часописи Львова 1848–1939 рр.: Історико-бібліографічне дослідження: у 3 т. Львів: Світ, 2003. Т. 3. Кн. 2: 1929–1939 рр. 928 с.

707. Центральний державний історичний архів України, м. Львів: путівник / Авт.-упоряд.: О. Гнєвишева, У. Єдлінська, Д. Пельц, Г. Сварник, І. Сварник, Н. Франко. Київ, 2001. 365 с.

708. Шематизм Греко-Католицкого Духовеньства Апостольскої Адміністрації Лемковщини. Львів: Накладом ААЛ, 1936. 202 с.

709. Шкраб'юк П. В. Дзерович Юліан. *Енциклопедія історії України*. Київ: Наукова думка, 2004. Т. 2: Г – Д / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Dzerovych_Yu

710. Ювілейний альманах Союзу українських адвокатів у Львові. Київ: Юстініан, 2014. 320 с.

Монографії та інші наукові видання

711. Андрусяк М. Генеза і характер галицького русофільства в XIX–XX ст. Прага: Пробоєм, 1941. 9 с.

712. Андрусяк М. Нариси з історії галицького москвофільства. Львів, 1935. 78 с.

713. Аристовъ Ф. Ф. Карпато-русскіе писатели: Изслѣдованіе по неизданнымъ источникамъ. Москва, 1916. Т. 1. 424 с.

714. Бендасюк С. Историческое развитие украинского сепаратизма. Львовъ, 1939. 25 с.
715. Бендасюкь С. Грамматика русского (общерусского) литературного языка для русскихъ въ Галичинѣ, Буковинѣ и Угріи. Львовь, 1909. 376 с.
716. Блюменталь Г. Галичина. Східний вал. Галичина. З великої війни = Galizien. Aus dem grossen Krieg. Львів: ВНТЛ-Класика, 2014.
717. Будзиновський В. Москвофільство. Його причини і теорії. Львів, б. р. 122 с.
718. Ваврик В. Р. Галицкая литература «Слова о полку Игореве». Львовъ, 1937. 64 с.
719. Ваврик В. Р. Исидор Шараневичъ: сб. ст. / под ред. В. Ваврика. Львов, 1929. 128 с.
720. Ваврик В. Р. Краткий очерк истории галицко-русской письменности. Лувен, 1973. 80 с.
721. Ваврик В. Р. Крестяне-поеты. Лувен, 1973. 85 с.
722. Ваврик В. Р. Руска Тройця. Львовъ, 1933. 39 с.
723. Ваврик В. Р. Справка о русскомъ движеніи въ Галичинъ съ библиографией за 1929 годъ. Львовъ: Типография Ставропігийского Ин-та, 1933. 48 с.
724. Ваврикъ В. Р. Просвѣтитель Галицкой Руси (Иванъ Г. Наумовичъ). Львовъ; Прага, 1926. 104 с.
725. Ваврикъ В. Р. Яковъ Федоровичь Головацкий его дъятельность и значеніе въ галицко-русской словесности. Львовъ, 1925. 168 с.
726. Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918–1939). Львів: Каменяр, 2006. 335 с.
727. Вендлянд А. В. Русофіли Галичини: Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848–1915 / пер. з нім. Х. Назаркевич. Львів: Літопис, 2015. 688 с.
728. Вешнія воды: сб. ст., посвященныхъ шестидесятилѣтію Общества Русскихъ Студентовъ «Другъ» («Академическій Кружокъ»), 1871–1931 /

редкол.: Л. Я. Луцыкъ, О. Ю. Луцыкъ, Р. Я. Луцыкъ и др. Львовъ: Изданіе Общества Русскихъ Студентовъ «Другъ». 1932. VII, 197, [1] с.

729. Виздрик В. Галицьке село: соціально-економічне життя та суспільно-політичні процеси (1919–1939). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. 394 с.
730. Вол Б. Д., Лагунова Н. Т., Мороз Ю. М. [та ін.]. Історія суспільних рухів і політичних партій в Україні в ХХ ст. Львів: Ред.-вид. відділ Львівського університету, 1993. 360 с.
731. Гайсенюк В. Початок кінця. Москвофіли у Великій війні (1914–1918) / наук. ред. О. В. Добржанський. Чернівці: Друк Арт, 2017. 304 с.
732. Гловацький І. Українські адвокати в політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939). Львів: Тріада плюс. 2003. 346 с.
733. Голик Р. Й. Культурна пам'ять і Східна Європа: писемна культура та формування суспільних уявлень в Галичині. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2015. 424 с.
734. Головацкій Я. О первомъ літературно-умственномъ движеніи русиновъ въ Галиціи со временъ Австрійского владїнія въ той землї. Львовъ, 1865. 39 с.
735. Головацкый Я. Розправа о языцѣ южнорускымъ и его нарѣчыяхъ. Львовъ, 1849. 56 с.
736. Гопцусь П. О. Народно-просвѣтительная дѣятельность Общества имени Михаила Качковского въ Галицкой Руси, основаннаго просвѣтителемъ ея, о. Іоанномъ Наумовичемъ. Полтава, 1909. 56 с.
737. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації XIX–XX століття. Київ: Генеза, 2019. 656 с.
738. Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ: Наукова думка, 1978. 207 с.
739. Ґелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / пер. з англ. Київ: Таксон, 2003. 300 с.
740. Ґречило А. Українська міська геральдика. Київ; Львів, 1998. 192 с.

741. Дністрянський М. Політична географія України. Львів: Вид-во ЛНУ, 2019. 148 с.

742. Дорошенко Д. Нарис історії України. Львів, 1991. 228 с.

743. Дѣдицкій Б. Лѣтопись Руси для галицко-русскаго народа / изд. Общ. Им. М. Качковского. Львовь, 1887. Ч. 134. 96 с.

744. Дѣдицкій Б. Народная Исторія Руси отъ начала до новѣйшихъ временъ. Львовь, 1868. Ч. 1. 224 с.

745. Дѣдошак В. Руско-народна інституція «Народный домъ во Львові»: єи початок, основанє и теперішный станъ. Львовъ, 1885.

746. Дядюк М. Український жіночий рух у міжвоєнній Галичині. Між гендерною ідентичністю та національною заангажованістю. Львів, 2011. 367 с.

747. Елітознавство / за заг. ред. В. А. Гошовської. Київ, 2013. 268 с.

748. Єгрешій О. Єпископ Григорій Хомишин: портрет релігійно-церковного і громадсько-політичного діяча. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. 168 с.

749. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2002. 752 с.

750. Зубрѣцкий Д. Лѣтопись Львовскаго Ставропигіальнаго братства. Львовь, 1850. 197 с.

751. Зубрицкій Д. Исторія древняго Галичско-русского княжества. Львовъ, 1852. Часть I. 210 с.

752. Зуляк І. Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939). Тернопіль: Воля, 2005. 946 с.

753. Іван Петрович [Крип'якевич І.]. Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 – червень 1915. Львів, 1915. 116 с.

754. Ісаєвич Я. Братства та їх роль у розвитку української культури XVI–XVIII ст. Львів, 1966. 248 с.

755. Історія європейської ментальности / за ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам'янець. Львів: Літопис, 2004. 720 с.

756. Карамзинь Н. М. Исторія государства Россійскаго. С.-Петербургъ, 1892. Т. 1. XXVIII, 172, 144 с.

757. Камінський А. Народники и общеруссы (их историческая стоимость). Львов: Слово, 1930. 31 с.

758. Камінський А. Синтеза українства і руськости. Львів: Накладом автора, 1937. 35 с.

759. Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут у громадському житті Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Львів: Логос, 2001. 188 с.

760. Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини Львів: Логос, 2018. 291 с.

761. Козеллек Р. Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу. Київ: Дух і Літера, 2005. 380 с.

762. Козеллек Р. Часові пласти: Дослідження з теорії історії / пер. з нім. Київ, 2006. 429 с.

763. Колб Н. «З Богом за Церкву і вітчизну»: греко-католицьке парафіяльне духовенство в Галичині у 90-х роках XIX століття: монографія. Жовква: Місіонер, 2015. 324 с.

764. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 566 с.

765. Комар В. Л. Конценція прометеїзму в політиці Польщі (1921–1939 рр.): монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2011. 360 с.

766. Копистянський А. Всенародний рускій пам’ятник в м. Перемишлі. Львів, 1937. 35 с.

767. Красівський О. Галичина в першій чверті XX ст.: проблеми польсько-українських стосунків. Львів: Вид-во ЛФУАДУ, 2000. 416 с.

768. Красівський О. ЗУНР і Польща: політичне та воєнне протиборство (листопад 1918 – липень 1919 рр.). Львів, 1999. 43 с.

769. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин. Київ: УАДУ, 1998. 304 с.

770. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ: ІПіЕНД, 2008. 544 с.

771. Красівський О. Українсько-польські відносини в Східній Галичині в контексті національної політики Другої Речіпосполитої (1918–1923 рр.). Львів, 1999. 435 с.

772. Кузьма І. Словотвірна синонімія і словотвірна варіантність прикметників в українській мові. Львів, 2006. 306 с.

773. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.). Київ: Вид. дім «Альтернативи», 1999. 336 с.

774. Кун Т. Структура наукових революцій / пер. з англ. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.

775. Кушнір В. Спроба характеристики ідейних підстав українського політичного русофільства. Прага; Берлін: Нова Україна, 1924. 42 с.

776. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. Львів, 1926. 736 с.

777. Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тягар історії. Історичні есе: в 2 т. Київ: Основи, 1994. Т. 1 / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака та ін. С. 83–111.

778. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України; Інститут Центрально-Східної Європи, 1998. 488 с.

779. Литвин М., Науменко К. Історія ЗУНР. Львів, 1995. 361 с.

780. Лозинський М. Українство і москвофільство серед українсько-руського народу в Галичині. Львів: Накладом В. Бачинського, 1909. 96 с.

781. Магочій П. Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). Ужгород, 1994. 296 с.

782. Магочій П.-Р. Україна: історія її земель та народів / наук. ред. С. Біленький; ред. укр. вид. Л. Ільченко. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2012. XXII с., 789, [5] с.

783. Макарчук С. Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма. Львов: Вища школа, 1983. 255 с.

784. Малецъ Г. С. Потуги розъединенія и ослабленія русского народа. Львовъ, 1924. 39 с.

785. Малкин В. А. Русская литература в Галиции. Львов: Изд-во Львовского университета, 1957. 164 с.

786. Малышевский И. И. Западная Русь в борьбе за веру и народность. Москва, 1903. Ч. 1. 249 с.

787. Марков Д. Русская и украинская идея в Австрии (свободный перевод с немецкого) / сост. А. Гагатко. Львов: Изд. А. Гагатко, 1911. 28 с.

788. Марков О. Враги единства русского народа – мазепинцы. Каинова работа: В пользу русского народа в Карпатской Руси. Киев: Киевское отделение галицко-русского общества, 1915. 32 с.

789. Марковъ Д. А. Украинская и русская идея в Австріи. Москва, 1915. 28 с.

790. Милько В. Українське представництво в Державній думі Російської імперії (1906–1917): монографія. Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 396 с.

791. Михутина И. В. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века). Москва, 2003. 287 с.

792. Мончаловскій О. А. Литературное и политическое украинофильство. Львовь, 1898. 190 с.

793. Мончаловскій О. А. Памятная книжка в 25-лѣтній ювілей Общества имени Михайла Качковского 1874–1899. Львовь, 1899. 168 с.

794. Мончаловскій О. Житье и дѣятельность Ивана Наумовича. Львов, 1899. 112 с.

795. Мончаловскій О. Положеніе и нужды Галицкой Руси. Москва, 1915. 68 с.

796. Мончаловскій О. Святая Русь. Львов, 1903. 110 с.

797. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині. Львів; Нью-Йорк, 1999. 129 с.

798. Нагорна Л. П. Національна ідентичність в Україні. Київ, 2002. 271 с.

799. Наконечний Є. Украдене ім'я: Чому русини стали українцями. Львів, 2001. 400 с.

800. Національні меншини України в політичних процесах XX–XXI століть: стан і проблеми дослідження / авт. кол.: В. О. Котигоренко (керівник), О. Я. Калакура, Л. Л. Ковач та ін. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. 624 с.

801. Осечинський В. К. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в період імперіалізму. Львів, 1954. 184 с.

802. Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (кінець XVIII – 60-і рр. XIX ст.). Львів: Логос, 2000. 188 с.

803. Партико Т. В. Загальна психологія. Київ: Вид. дім «Ін Юре», 2008. 416 с.

804. Пасіцька О. Львів і львів'яни: український соціум та промисел (20–30-ті роки XX ст.) Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014. 400 с.

805. Пасіцька О. «Львівський Манчестер» і «Галицька Каліфорнія»: соціально-економічна діяльність українців Галичини (20–30-ті роки XX ст.). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2019. 572 с.

806. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. 346 с.

807. Пахолків С. Українська інтеліґенція у Габсбурзькій Галичині: освічена верства й емансипація нації / з нім. пер. Х. Николин. Львів: ЛА «Піраміда», 2014. 612 с.

808. Перевезій В. Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20–30-х рр. XX ст. Київ: Інститут політичних і етно-національних досліджень НАН України, 1998. 48 с.

809. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.): монографія. Тернопіль: Економічна думка, 2011. 440 с.

810. Плекан Ю. Нариси з історії москвофільства на Галичині (середина XIX – початок XX століть). Івано-Франківськ: НАІР, 2020. 108 с.

811. Погодин А. Как живется червонорусским. Санкт-Петербург: Тип. Комарова, 1890. 4, 172 с.

812. Подолинський В. Слово перестроги 1848. Львів, 2001. 66 с.

813. Прах Б. Духовенство Перемиської єпархії та Апостольської адміністрації Лемківщини: у 2 т. Львів: Вид-во УКУ, 2015. 722 с.

814. Проект «Україна». Галичина та Волинь у складі міжвоєнної Польщі / авт.-упоряд. М. Литвин. Харків, 2017. 444 с.

815. Райківський І. Ідея української національної єдності в громадському житті Галичини XIX ст. Івано-Франківськ, 2012. 932 с.

816. Райківський І. Українська соціал-демократична партія (1928–1939 рр.). Івано-Франківськ, 1995. 67 с.

817. Рим і обрядово-літургічні дискусії у Патріаршій Київській Вселенській церкві між двома світовими війнами / упоряд. Д. Блажейовський. Львів, 2002. 237 с.

818. Рубльов О. С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914–1939). Київ: Інститут історії України НАН України, 2004. 640 с.

819. Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та рецепції: монографія. Львів, 2019. 802 с.

820. Савченко Ф. Західна Україна у листуванні Головацького з Бодянським. Київ, 1930. 51 с.

821. Свистун Ф. Галицкая Русь в Европейской политицѣ. Львовь, 1886. 87 с.

822. Себайн Дж. Г., Торсон Т. Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ: Основи, 1997. 838 с.

823. Скакун Р. «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині. Львів: Вид-во УКУ, 2012. 171 с.

824. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939). Київ: Наукова думка, 1985. 271 с.

825. Сливка Ю. Ю., Стеблій Ф. І. (кер. авт. кол.), Баран В. К. та ін. *Історія Львова*: [монографія] / редкол.: В. В. Секретарюк (відп. ред.). Київ: Наукова думка, 1984. 411 с.

826. Слотюк Т. Антиукраїнська суть москвофільської преси в Східній Галичині (1900–1939): монографія. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 248 с. + 4 кол. с.

827. Сміт Е. Д. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія. Київ, 2004. 170 с.

828. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращука. Київ: Основи, 1994. 224 с.

829. Соляр І. Зовнішні орієнтації національно-державницьких партій Західної України (1923–1930). Львів, 2011. 354 с.

830. Соляр І. Консолідаційні процеси національно-державницьких сил Західної України (1923–1928). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2010. 150 с.

831. Соляр І. Українське національно-демократичне об’єднання: перший період діяльності (1925–1928). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 1995. 70 с.

832. Сорока П. Іван Филипчак. Літературний портрет. Тернопіль: Джура, 2001. 450 с.

833. Сорокин П. Идеология аграризма. Прага: Хутор, 1924. 35 с.

834. Споживча кооперація України. Від зародження до сьогодення / за ред. С. Гелея. Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2013. 972 с.

835. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. Зміна на Наддніпрянщині в 1860–1870-х рр.: Зворот у Галичині. Заслуга М. Драгоманова. Львів: Самоосвіта, 1938. Ч. 3. 48 с.

836. Стахів М. Народні маси в русі: Історія українського політичного руху. (Проти режима перти. І. Франко). Від 1890 до 1895. Львів: Самоосвіта, 1939. Ч. 5. 75 с.

837. Стахів М. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918). Скрентон: Український Робітничий Союз. Національно-освітня бібліотека, 1958. Т. 1. 208 с.

838. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772–1939 рр.). Івано-Франківськ, 1994. 144 с.

839. Студинський К. В адін час. Львів, 1936. 15 с.

840. Студинський К. Галичина і Україна в листуваннях 1860–1880 рр. Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною. Харків; Київ: Пролетар, 1931. 661 с.

841. Студинський К. Епізоди боротьби за українство в 1863 р. Б. м., б. р. 26 с. (Відбиток).

842. Студинський К. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1797–1857 роках. Львів, 1920. 431 с.

843. Сухий О. Від русофільства до москвофільства: Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті. Львів, 2003. 498 с.

844. Тарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини. Нью Йорк, 1964. С. 253–256.

845. Тарнович Ю. Княже місто Сянік. Краків; Львів, 1941. 32 с.

846. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію. Таємниці історичної наратії / пер. з пол. Київ, 2012. 400 с.

847. Торжество історичної справедливості: закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі / відп. ред. М. М. Олексюк. Львів, 1968. 802 с.

848. Федевич К. Галицькі українці у Польщі. 1920–1939 рр. Київ: Основа, 2009. 280 с.

849. Флоринский Т. Д. Зарубежная Русь и ея горькая доля. Киев: Тип. Горбунова, 1900. 28 с.

850. Францев В. А. И. Срезневский и Славянство. Памяти И. Срезневского. Петроград, 1914. 186 с.

851. Черные дни Ставропигійскаго Института / сост. В. Р. Ваврикъ. Львовь, 1928. 67 с.

852. Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861–1901 рр. Львів, 2002. 288 с.

853. Шагала В. Вибране / упоряд. І. Паламар. Львів: Логос, 2010. 568 с.

854. Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція в Галичині 1930 р. і українська суспільність. Львів, 1993. 53 с.

855. Юсова Н. «Давньоруська народність»: зародження і становлення концепції в радянській історичній науці (1930-ті – перша половина 1940-х рр.). Київ, 2006. 620 с.

856. Яворскій. Ю. А. Русскій языкъ. Львовъ, 1925.

857. Яковенко Н. Вступ до історії. Київ, 2007. 375 с.

858. Ajnenkiel A. Historia sejmu polskiego. II Rzeczpospolita. Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1989. T. 2. Cz. 2. 420 s.

859. Ajnenkiel A. Od rządów ludowych do przewrotu majowego. Zarys dziejów politycznych Polski 1918–1926. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1968. 528 s.

860. Ajnenkiel A. Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejow politycznych Polski 1926–1939. Warszawa, 1980. 724 s.

861. Berger P. L. Luckmann T. The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge. Garden City: Anchor Books. 1966. 240 p.

862. Bonusiak A. Lwów w latach 1918–1939. Ludność; Przestrzeń; Samorząd. Rzeszów, 2000. 302 s.

863. Bonusiak W. Druga Rzeczpospolita (1918–1939). Rzeszów: Wyd-wo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2011. 364 s.

864. Brzoza Cz., Sowa A. L. Historia Polski 1918–1945. Kraków: Wyd-wo Literackie, 2006. 754 s.

865. Bułhak Wł. Dmowski – Rosja a kwestia polska. U źródeł orientacji rosyjskiej obozu narodowego 1886–1908. Warszawa: Wyd-wo Neriton Instytut Historii PAN, 2000. 226 s.

866. Chalupczak H., Browarek T. Mniejszosci narodowe w Polsce 1918–1995. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 1998. 323 s.
867. Chlebowczyk J. O prawie do bytu małych i młodych narodów. Ęwestia narodowa i procesy narodotwórcze we wschodniej Europie środkowej w dobie kapitalizmu (od schyłku XVIII do początków XX w.) Warszawa; Kraków, 1983. 304 s.
868. Chojnovski A. Concepcje polityki narodowosciowej rządów polskich w latach 1921–1939. Kraków, 1979. 262 p.
869. Edelman M. Constructing the Political Spectacle. Chicago: University of Chicago Press, 1988. 137 p.
870. Erlacher T. Ukrainian Nationalism in the Age of Extremes: an Intellectual iography of Dmytro Dontsov. Cambridge, MA: Harvard Ukrainian Research Institute, 2021. Xvi, 642 p.
871. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads to Modernity. Cambridge (Mass.); London: Harvard University Press, 1992. 580 p.
872. Halbwachs M. La mémoire collective [1939]. Paris: Presses Universitaires de France, 1950. 170 p.
873. Hein-Kirher H. Kult Pilsudskiego i jego znaczenie dla panstwa polskiego 1926–1939 / przel. Z. Owczarek. Warszawa, 2008. 357 s.
874. Himka J.-P. Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900. Monreal; Ithaka, 1999. 267 p.
875. Hostičska V. K. V. Zap a halitci Ukraínci. Kapitoly z dějin vzájemných vztáhu národu ČSR a SSSR. Praha, 1958. 119 s.
876. Huntington S. L. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York: Simons and Shuster, 1996. 367 p.
877. Jameson F. The Political Unconscious: Narrative as a Social Symbolic Act. London: Routlegde, 2002. 320 p.
878. Kaczmarek R. Historia Polski (1914–1989). Warszawa, 2010. 992 s.

879. Kierski K. Ochrona praw mniejszości w Polsce. Poznań: Drukarnia „Dziennika Poznańskiego”, 1933. 712 s.

880. Koko E. W nadziei na zgode. Polski ruch socjalistyczny wobec kwestii narodowosciowej w Polsce (1918–1939). Gdansk: Wyd-wo Uniwersytetu Gdanski, 1995. 247 s.

881. Koko E. Wolni z wolnymi. PPS wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1925. Gdańsk: Wyd-wo Uniwersytetu Gdańskiego, 1991. 234 s.

882. Krasowski K. Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne. Warszawa; Poznań: PWN, 1988. 356 s.

883. Krochmal A. Konflikt czy współpraca? Relacje między duchowieństwem łacińskim i greckokatolickim w diecezji przemyskiej w latach 1918–1939. Lublin, 2001. 238 s.

884. Lippmann W. Public Opinion. New Brunswick; London, 1998. 447 p.

885. Łozinski J. Grammatyka języka ruskiego (malo-ruskiego). Przemyśl, 1846. 129 s.

886. Magocsi P. The Shaping of a National Identity of Subcarpathian Rus' 1848–1948. Cambridge (Mass.), 1978. 640 p.

887. Mannheim K. Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge. London: Routledge & Kegan Paul, 1979. 376 p.

888. Mich W. Problem mniejszości narodowych w myśli politycznej polskiego ruchu kon-serwatywnego (1918–1939). Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 1992. 306 s.

889. Mogilnicki J. Rozprawa o języku ruskim. Lwów, 1848. 26 s.

890. Moklak J. Łemkowszczyzna w Drugiej Rzeczypospolitej. Zagadnienia polityczne i wyznaniowe. Kraków, 1997. 223 s.

891. Moklak J. Hałyczyna contra Galicja: ukraińskie szkolnictwo średnie i wyższe w debatach Sejmu Krajowego galicyjskiego 1907–1914. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”, 2013. 201 s.

892. Newcomb T. M., Turner R. H., Converse P. E. Psychologia społeczna: studium interakcji ludzkich. Warszawa: PWN, 1970. 597 s.

893. Nowak M. Narodowcy i Ukraincy. Narodowa demikracja wobec mnejszosci ukrainskiej w Polsce 1922–1939. Gdansk, 2007. 304 s.

894. Olszewski D. Szkice z dziejów kultury religijnej. Katowice: Księgarnia Św. Jacka, 1986. 289 s.

895. Osadczy W. Święta Ruś: rozwój i oddziaływanie idei prawosławia w Galicji. Lublin: Wyd-wo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2007. 791 s.

896. Papierzyńska-Turek M. Od tożsamości do niepodległości. Studia i szkice z dziejów kształtowania ukraińskiej świadomości narodowej. Toruń: Wyd-wo Adam Marszałek, 2012. 498 s.

897. Papierzyńska-Turek M. Sprawa ukraińska w Drugiej Rzeczypospolitej 1922–1926. Kraków: Wyd-wo Literackie, 1979. 391 s.

898. Paul K. J. Šafarik. Rusiní a Belorusově. Praha, 1931. 64 s.

899. Pisulinski J. Nie tylko Petlura. Kwestia Ukrainska w Polskiej polityce zagranicznej w latach 1918–1923. Wroclaw, 2004. 445 s.

900. Pudłocki T. Iskra światła czy kopcąca pochodnia?: inteligencja w Przemyślu w latach 1867–1939. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica". 2009. 523 s.

901. Radziejowski J. Komynistyczna partia Zachodniej Ukrainy 1919–1929. Węzłowe problemy ideologiczne. Kraków, 1976. 266 s.

902. Rudnicki Sz. Obóz Narodowo-Radykalny. Geneza i działalność. Warszawa, 1985. 391 s.

903. Slovanská vzajemnost (1836–1936). Sb. pracy k 100-výroci vydaní rozpravy J. Kolara o slovanské vzajemností. Praha, 1938. 428 s.

904. Suławka A. R. Prasa rosyjska i rosyjskojęzyczna w II Rzeczypospolitej (1918–1939). Warszawa, 2018. 651 s.

905. Szumilo M. Ukrainska reprezentacja Parlamentarna w Sejmie i Senacie RP (1923–1939). Warszawa, 2007. 325 s.

906. Tomaszewski J. Ojczyzna nie tylko Polaków. Mniejszości narodowe w Polsce w latach 1918–1939. Warszawa: Młodzieżowa Agencja Wydawnicza, 1985. 226 s.

907. Tomczyk R. Ukraińskie Zjednoczenie Narodowo-Demokratyczne. 1925–1939. Szczecin, 2006. 336 s.

908. Torzecki R. Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923–1929. Kraków, 1989. 467 s.

909. Viereck P. Conservatism: from John Adams to Churchill. New York; Toronto, 1956. 191 p.

910. Vierek P. Conservatism Revisited: Revised and Enlarged Edition. New Yorк: Free Press, 1962. 192 p.

911. Wapiński R. Narodowa demokracja, 1893–1939: Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej. Wrocław: Ossolineum. 1980. 337 s.

912. Wendland A. V. Die Russophilen in Galizien: Ukrainische Konservative zwischen Österreich und Russland, 1848–1915. Wien, 2001. 644 S.

913. Werzejska J. „Była wschodnia Galicja w Polsce, Polska w byłej wschodniej Galicji". Obraz (wielo)narodowej prowincji w międzywojennej literaturze polskiej. Warszawa: Wyd-wo Uniwersytetu Warszawskiego, 2023. 834 s.

914. Whorf B. L. Language, Thought, and Reality: Selected Writings. Cambridge (Mass.): Technology Press of Massachusetts Institute of Technology, 1956. 302 p.

915. Wojtowicz-Huber B. Ojcowie narodu. Duchowienstwo greckokatolickie w ruchu narodowym Rusinow galicyjskich (1867–1918). Warszawa, 2007. 336 s.

916. Życie i śmierć dla narodu. Antologia myśli narodowo-radykalnej z lat trzydziestych XX wieku / pod red. A. Mellera i P. Tomaszewskiego. Toruń, 2009. 307 s.

Наукові статті

917. Алексієвець Л. Парламентські вибори 1922 р. та особливості діяльності сейму та сенату першого скликання ІІ Речі Посполитої. *Україна – Європа – Світ*: міжнар. наук. зб. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2010. Вип. 4. С. 119–134.

918. Аркуша О., Мудрий М. Русофільство в Галичині в середині XIX – на початку XX ст.: генеза, етапи розвитку, світогляд. *Вісник Львівського університету.* Серія історична. Львів, 1999. Вип. 34. С. 231–268.

919. Барвінський О. Ставропігійська церква Успенія Пресв. Богородиці і заходи коло її обнови і прикраси. *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 4–54.

920. Бегей І. І. Діяльність представників української лівиці у Сеймі і Сенаті Другої Речі Посполитої (1928–1935 рр.). *Грані*. 2015. № 2 (118). С. 124–129.

921. Бегей І. О. Добромильська реформа: передумови та наслідки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. 2013. № 1055. Вип. 16. С. 29–34.

922. Беген О. Політична шахівниця. *Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки*) / за ред. О. Зайцева. Львів: Вид-во УКУ, 2011. С. 116–134.

923. Беген О. Український католицький рух до початку 1930-х рр. *Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки)* / за ред. О. Зайцева. Львів: Вид-во УКУ, 2011. С. 135–149.

924. Бендасюк С. Общерусский первопечатник Иван Федоров и основанная им Братская Ставропигийская печатня во Львове. *Временникъ Ставропигійскаго Института.* Львовъ, 1934. С. 59–64.

925. Брик І. Початки української преси в Галичині і Львівська Ставропігія. *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 123–141.

926. Булак В. Взаємини Ю. Романчука і москвофілів у першій половині 1890-х рр. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 42–47.

927. Ваврик В. Р. Талергоф. В 20-ті роковини народної трагедії галицко-руского народа. Львовъ, 1934. 64 с.

928. Виздрик В. С. Польська аграрна реформа та її реалізація у 20-х рр. XX ст. на західноукраїнських землях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2013. № 752: Держава та армія. С. 150–155.

929. Виздрик В. С., Мельник О. М. Деякі особливості колонізаційної політики Польщі на західноукраїнських землях у міжвоєнний період: нормативно-правова база. *Військово-науковий вісник*. 2018. Вип. 30. С. 136–148.

930. Вуйцик В. Архітектурний ансамбль Успенського братства: реставрація та обнови. *Успенське братство і його роль в українському національно-культурному відродженні*: доп. та повідомл. наук. конф. 4–5 квітня 1996 р. Львів, 1996. С. 23–24.

931. Гайдай В. Розстановка політичних сил Польщі на момент становлення Другої Речі Посполитої та в перші роки її існування (1918–1920). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 6: Історичні науки. 2013. С. 17–25.

932. Гайсенюк В. В. Москвофільський рух в Галичині та на Буковині в період другої російської окупації краю (1916–1917 рр.) // *Гілея*: науковий вісник. 2015. Вип. 98. С. 24–28.

933. Геник М. Українське питання в політичних концепціях польських правоцентристських партій (1918–1920). *Галичин*а: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 1997. № 1. С. 37–43.

934. Генсіорський А. Книги Ставропигійской печатни и их роль в культурной жизни Галицкой Руси. *Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона*. Львовъ, 1937. Ч. 2 / под ред. В. Р. Ваврика. С. 56–59. (*Временник: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1936 и 1937 годы*).

935. Гентош Л. Становище Греко-католицької церкви у Польщі до підписання Конкордату 1925 р. *Емінак.* 2016. № 1 (3). С. 25.

936. Гловацький І. Судовий процес над членами уряду Руської Лемківської Республіки – джерело вивчення українських державотворчих процесів на Лемківщині (1918–1921 рр.). *Вісник Львівського національного університету ім. І. Франка*. Серія юридична. Львів: Вид. центр ЛНУ, 2004. Вип. 39. С. 145–154.

937. Голик Р. Й. Лабіринтами назв: етноніми, уявлення та стереотипи галицьких українців у культурній пам'яті й громадському житті Східної Європи. *Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX ст.* Львів, 2016. С. 30–74.

938. Голик Р. Й. Пісні з Талергофа: образ Першої світової війни у співанику галицького селянина. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2015. Вип. 26. С. 234–245.

939. Голик Р. Й. Реальна й віддзеркалена Галичина: календарі, час, ментальність й повсякденне життя галичан в краю й на еміграції (кінець XIX − перша половина XX ст.). *Вісник Львівського університету.* Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2014. Вип. 9. С. 23–42.

940. Голик Р. Й. Сльози й кості: Перша світова війна у текстах та уявленнях галицьких селян. *Народознавчі зошити*. Львів, 2014. № 3. С. 494–501.

941. Голик Р. Й. Українські Карпати: історія, культура, ідентичність. *Етнографічні групи українців Карпат. Бойки*. Харків: Фоліо, 2020. С. 10–53

942. Голик Р., Орлевич І. Школа львівського Ставропігійського інституту в міжвоєнний період. *Сторінки історії*. Київ, 2021. Вип. 53. С. 172–183.

943. Гошко Ю. Антинародна діяльність москвофілів на Лемківщині. *Лемківщина*: у 2 т. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. Т. 1. С. 89–100.

944. Жерноклеєв О. Національні меншини в Західній Україні в міжвоєнний період. *Національні меншини України у XX столітті: політико-правовий аспект*. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2000. С. 158–164.

945. Заброварний С. Товариство «Народний дім» у Перемишлі. *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. Вип. 3: Інституції / за ред. С. Заброварного. С. 485–499.

946. Зайцев О. Суспільно-політичне життя. *Історія Львова*: у 3 т. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3: Листопад 1918 – початок XXI ст. / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. С. 54–73.

947. Зайцев О. Українці у польському парламенті (1922–1927 роки). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів, 2000. Вип. 7: Збірник на пошану професора Юрія Сливки. С. 342–356.

948. Зайцев О., Беген О., Стефанів В. Націоналізм і релігія: Греко-Католицька Церква та український націоналістичний рух у Галичині (1920–1930-ті роки) / за ред. О. Зайцева. Львів: Вид-во УКУ, 2011. 384 с.

949. Зашкільняк Л. Українська історіографія у міжвоєнній Польщі: організаційні та методологічні аспекти. *Вісник Львівського університету.* Серія історична. 2014. № 50. С. 55–72.

950. Зашкільняк Л. Українсько-польське порозуміння 1935 р. (за матеріалами архіву Я. С. Лося). *Проблеми слов'янознавства:* міжвід. наук. зб. Львів, 1996. С. 62–72.

951. Зємба А. А. Митрополит Андрей Шептицький і уряд II Речі Посполитої Польщі у 1923–1939 рр. *Метрополія Нью-Йорку Слузі Божому Андреєві у п'ятидесятиріччя його смерти* / за ред. М. Галіва. Нью-Йорк, 1996. С. 36–51.

952. Зуляк І. Українці в Другій Речі Посполитій. *Україна – Європа – Світ*: міжнар. наук. зб. Серія: Історія. 2011. Вип. 6–7. С. 133–146.

953. Киричук О. Конкордат як спосіб врегулювання державно-церковних відносин: історичний і сучасний світовий досвід для України. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів: Логос, 2008. Кн. 3. С. 986–1000.

954. Кобилецький М., Трепак Л. Юліан Заяць – правознавець, художник, співак. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2021. Вип. 73. С. 177–179.

955. Колб Н. Дискусії про соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства в Галичині наприкінці XIX століття. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. С. 191–206.

956. Колосовська О. Бібліотека «Народного дому»: з історії формування фондів. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 2002. Вип. 9 / 10. С. 114–134.

957. Комар В. Політика Польщі щодо українців Галичини (1919–1939 рр.): основні напрямки та етапи. *Галичина*: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2001. № 5–6. С. 290–295.

958. Комар В. «Українське питання» в політиці урядів Польщі (1926–1939 рр.). *Український історичний журнал*. 2001. № 5. С. 120–127.

959. Комарницький Я. Роль Василя Мудрого в проведенні політики «нормалізації» українсько-польських відносин (1935–1939). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 17. С. 204–211.

960. Кондратюк К. Західноукраїнський консерватизм у міжвоєнний період. *Поляки, українці, білоруси, литовці у міжвоєнній Польщі (1920–1939)*: матеріали міжн. наук. конф. (Дрогобич, 8–9 жовтня 2004 р.) / упоряд. В. Футала. Дрогобич: Коло, 2005. С. 52–62.

961. Копыстянський А. Митрополит Іосифъ Сембратовичъ и его отношеніе къ Ставропигіи. *Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона*. Львовъ, 1937. Ч. 2 / под ред. В. Р. Ваврика. С. 46–48. (*Временник: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1936 и 1937 годы*).

962. Красівський О. Концепції польського політикуму щодо українського питання (початок 20-х років XX ст.). *Галичина*: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2001. № 5–6. С. 284–289.

963. Красівський О. Українські політичні партії Західної України в період становлення Польської держави (1918–1923 рр.). *Наукові записки* [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2006. Вип. 30 (2). С. 410–420.

964. Красівський О., Марчук В. Українці в національній політиці Польщі в 20–30-х роках XX століття. *Наукові записки*[Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. 2006. Вип. 29. С. 136–148.

965. Крвавич Дмитро. Мальовила Петра Холодного в каплиці Духовної семінарії у світлі львівської преси 1929 року. *Записки НТШ.* Львів, 1994. Т. 227: Праці Секції мистецтвознавства. С. 435–439.

966. Крип'якевич І. Ставропігійська літографія в роках 1847–1854. *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 143–147.

967. Кугутяк М. Галицькі українці в боротьбі за державну незалежність у 1920–1923 роках. *Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис.* 1998. № 1 (2). С. 56–66.

968. Куций І. Проблема «руської» етнонаціональної ідентичності в науково-історичній спадщині Дениса Зубрицького. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія: Історія. Тернопіль, 2005. Вип. 2. С. 20–27.

969. Кучерепа М. Національна політика Другої Речі Посполитої щодо українців (1919–1939 рр.). *Україна – Польща: важкі питання*: матеріали II міжнар. семінару істориків «Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках» (м. Варшава, 22–24 травня 1997 р.). Варшава: Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об'єднання українців у Польщі, 1998. С. 11–28.

970. Кучерепа М. Українська проблема в політиці Другої Речі Посполитої і в концепціях та діях українських політичних сил у міжвоєнний період. *Україна – Польща: важкі питання:* матеріали XI Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни». Варшава, 2006. С. 26–28.

971. Ливчак И. Н. О современном раздвоении культурних направлений в общественной жизни «Галицкой Руси». Санкт-Петербург: Пушкинская старопечатня, 1903. 16 с.

972. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 років як конфлікт історичної пам'яті. *Україна – Європа – Світ*: міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2012. Вип. 10. С. 106–111.

973. Луговська Т. Характеристика персональних анкет членів товариства російських студентів «Друг» у Львові. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2012. Вип. 2. С. 57–61.

974. Лукашів В. Видавнича діяльність «Товариства ім. М. Качковського» у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. Тернопіль, 2015. Вип. 2. Ч. 1. С. 178–182.

975. Любченко В. Москвофільський фактор в політиці Російської імперії напередодні та на поч. Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX – поч. XX ст*. Київ, 2003. Вип. 6. С. 125–142.

976. Магочій П.-Р. Українське національне відродження: нова аналітична структура. *Галичина: історичні есе*. Львів, 1994. С. 59–61.

977. Мазур О., Патер І. Перша світова війна. *Історія Львова*: у 3 т. Львів, 2007. Т. 2: 1772 – жовтень 1918 / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. С. 492–536.

978. Майор Р. І. Національна концепція русофілів Закарпаття у другій половині XIX – на початку XX століть. *Науковий вісник Ужгородського університету*: Серія: Історія. Ужгород: Говерла, 2013. Вип. 2 (31). С. 13–18.

979. Макарчук С. А. Москвофільство: витоки та еволюція ідеї. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. Львів, 1997. Вип. 32. С. 82–98.

980. Макарчук С. А. Населення Західної України за переписом 1931 року. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 1993. Вип. 29: Дослідження з історії України. С. 53–61.

981. Марчук В. Греко-католики в Другій Речі Посполитій: суспільний чин та конфесійно-територіальний устрій. *Галичина*: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2001. № 5–6. С. 302–307.

982. Матюшко Л. Діяльність москвофільського студентського товариства «Друг» у міжвоєнний період. *Шляхами історії*: наук. зб. історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка / [упоряд. О. Сухий]. Львів, 2004. С. 310–322.

983. Мельник В. І. Розкол у рядах «Русско-народной» партії (1909 р.). *Вісник Прикарпатського університету*. Серія: Історія. Івано-Франківськ, 2007. Вип. 12–13. С. 198–203.

984. Мисак Н. Етноніми «русин», «русский», «українець» у молодіжному середовищі Галичини наприкінці XIX – на початку XX ст. *Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX століття (еволюція етноніма)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2016. С. 223–249.

985. Мисак Н. Українські судді в Галичині наприкінці XIX – на початку XX століття: соціально-професійний портрет. *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. і упоряд. І. Орлевич. Львів, 2020. Вип. 16. С. 17–52.

986. Мицько І. Денис Іванович із Зубриці Зубрицький. *Зубрицький Д. Хроніка Ставропігійського братства* / пер. з пол. І. Сварник. Львів: Апріорі, 2011. 389 с.

987. Мудрий М. Виборчі кампанії до Галицького сейму: суспільство, політика та міжнаціональні взаємини (60–70-ті XIX ст.). *Республіканець*. Львів, 1995. № 1–2. С. 35–42.

988. Мудрий М. Галицьке русофільство в сучасній історіографії: стан і перспективи дослідження. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів, 2001. Вип. 9. С. 254–280.

989. Нагірняк А. Особливості антиукраїнської політики польської влади в Галичині у 1920-х роках. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2009. № 65. С. 112–116.

990. Нахлік Є. Франкова характеристика Дениса Зубрицького як галицького фольклориста, історика та москвофіла. *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. і упоряд. І. Орлевич. Львів, 2021. Вип. 17. С. 67–89.

991. Оленич Я. Українсько-польські стосунки XI–XVIII ст. у слов'янознавчій спадщині Дениса Зубрицького. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2014. Вип. 1. Ч. 2.

992. Онышкевичъ М. О. Бурса Ставропигійского Института. *Юбилейный сборникъ въ память 350-льтія Львовскаго Ставропигіона*. Львовъ, 1937. Ч. 2 / под ред. В. Р. Ваврика. С. 3–8. (*Временник: научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1936 и 1937 годы*).

993. Павлишин О. З історії впровадження Григоріанського календаря в церковне життя українців: календарна реформа єпископа Григорія Хомишина. *Україна модерна*. Київ; Львів: Критика, 2002. Ч. 7. С. 7–68.

994. Павлов О. Руралізм як світогляд та ідейна течія: історичний вимір. *Регіональна історія України*: зб. наук. ст. Київ: Інститут історії України НАН України, 2018. Вип. 12. С. 157–186.

995. Палилюлько О. Впровадження сільськогосподарських знань кооперативними організаціями Східної Галичини у міжвоєнний період. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2010. Вип. 1. С. 105–109.

996. Патер І. Адміністративно-територіальний устрій Східної Галичини у 1919–1939 рр. як чинник державно-управлінської системи Польщі. *Місцеве*

самоврядування в Україні (XX – поч. XXI ст.). Західні землі / відп. ред. М. Романюк. Львів, 2023. С. 173–202.

997. Патер І. Перемишль і Перемиська земля у часи російської окупації в березні – червні 1915 р. *Перемишль і Перемиська земля протягом віків*. Перемишль; Львів, 1996. Вип. 1. С. 159–169.

998. Патер І., Мазур О. Львів у роки Першої світової війни. *Львів*: історичні нариси. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. С. 315–317.

999. Петрій І. Характеристика мемуарних джерел до історії побуту Східної Галичини часу Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії.* Серія: Гуманітарні науки. Львів, 2010. Вип. 9. С. 30–42.

1000. Петрій І. Щоденник Володимира Шухевича як джерело до історії російської окупації Львова 1914–1915 років. *Львів: місто – суспільство – культура*: зб. наук. праць. Львів, 2007. Т. 6. С. 464–479.

1001. Пилипів І. В. Греко-католицька церква – найвпливовіша суспільна сила у кристалізації української нації міжвоєнної Галичини. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія: Історія. 2010. № 1. С. 109–114.

1002. Пилипів І. В. Правовий статус Греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій (1925–1939 рр.). *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 154–162.

1003. Пиріг М. Ліворадикальні сили у саботажних акціях 1930 року та їх наслідки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.* Серія: Історія. 2012. Вип. 2. С. 77–83.

1004. Пірко М. І. Українська книговидавнича справа в Галичині (1919–1939 рр.): історичні умови, проблематика, внесок у національний рух. С. 169–170.

1005. Подлусская И. Нѣсколько словъ объ участиии женщинъ въ жизни галицкого студенчества въ Галичинѣ. *Вешнія воды:* сб. ст., посвященныхъ

шестидесятилѣтію Общества Русскихъ Студентовъ «Другъ» («Академическій Кружокъ»), 1871–1931 / изд. Общества Русскихъ Студентовъ «Другъ». Львовъ, 1932. С. 63–71.

1006. Пономаренко М. Видавнича діяльність Львівської бібліотеки Академії наук УРСР (1956–1959): події, тематика, персоналії. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*. 2012. Вип. 4 (20). С. 39–40.

1007. Потіха О. Українська Парламентська Репрезентація у сеймі і сенаті Польщі: склад, діяльність (1930–1935 рр.). *Парламентаризм в Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції*: зб. наук. праць. Київ: Ліра-К, 2015. С. 72–79.

1008. Прах Б. Апостольська адміністрація Лемківщини: соціокультурні передумови і канонічне підґрунтя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Історичні науки. 2014. Вип. 22. С. 260–275.

1009. Пуйда Р. Б. Українське національно-демократичне об'єднання 1928–1939 рр. у польському парламенті. *Молодий* вчений. 2014. № 1. С. 48–51.

1010. Райківський І. Взаємини галицьких і наддніпрянських діячів у 1830–1840-х рр. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 39–55.

1011. Райківський І. Взаємини українських соціал-демократів Галичини з Польською партією соціалістичною в 1918–1939 рр. *Галичина*: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. 2002. № 8. С. 70–86.

1012. Расевич В. Перша світова війна. Церковно-релігійне життя. *Історія Львова*: у 3 т. Львів, 2007. Т. 2: 1772 – жовтень 1918 / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. С. 525–536.

1013. Ревуцький М., Луговська Т. Аналітична характеристика складу товариства російських студентів «Друг» у Львові на підставі їх персональних анкет (1924–1934 рр.). *Україна – Європа – Світ*: міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2012. Вип. 10. С. 337–342.

1014. Реєнт О. П., Янишин Б. М. Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. № 4. С. 3–37.

1015. Рубльов О. Національне питання в II Речі Посполитій. *Національне питання в Україні XX–XXI ст.*: історичні нариси. Київ, 2012. С. 264–281.

1016. Руда О. Мовна політика Другої Речі Посполитої та Чехословацької республіки в сфері освіти (на матеріалах Галичини і Закарпаття). *Проблеми слов'янознавства*. 2016. Вип. 65. С. 53–64.

1017. Савченко Ф. Листи галичан до Бодянського. *Україна*. 1929. Ч. 9. С. 91–93.

1018. Савченко Ф. Справа про щорічну таємну субсидію львівському «Слову». *Записки НТШ*. 1929. Т. 150.

1019. Світлик Н. М. Ставропігійський інститут і Общество св. Василія Великого: історія заснування, діяльності, взаємин. *Грані*. 2017. Т. 20. № 3. С. 61–67.

1020. Седляр О. «Галицько-руська матиця»: завдання, організація, члени товариства (1848–1870 рр.). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність.* Львів, 2012. Вип. 21. С. 668–692.

1021. Седляр О. Серіальні видання «Галицько-руської матиці»: проекти та їх реалізація (1848–1874 рр.). *Вісник Львівського університету*. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. 2011. Вип. 6. С. 61–77.

1022. Семашко Т. Межі дихотомії «свій» – «чужий» в аспекті етнічної стереотипізації. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Мовознавство. 2014. Вип. 2 (24). С. 237–241.

1023. Середа О. Між українофільством і панславізмом: до історії змін національної ідентичности галицько-руських діячів у 60-х роках XIX ст. (спроба полібіографічного дослідження). *Journal of Ukrainian Studies*. 2010–2011. Vol. 35–36. Confronting the Past: Ukraine and Its History. A Festschrift in Honour of John-Paul Himka. P. 103–119.

1024. Середа О. Українські народовці та польські повстанці в Східній Галичині (1863–1864): таємні контакти та публічні дискусії. *Galicja a powstanie styczniowe*. Warszawa; Rzeszów, 2013. S. 125–134.

1025. Симоненко Р. Г. Українці в міжвоєнній Польщі (1918–1939). *Політична історія України. XX століття*: у 6 т. Київ: Генеза, 2003. Т. 5: Українці за межами УРСР (1918–1940) / редкол. І. Ф. Курас (голова), Ю. І. Шаповал (заст. голови), Ю. А. Левенець та ін. С. 281–554.

1026. Сніцарчук Л. В. Москвофільська преса в Галичині міжвоєнного періоду: тематико-типологічні аспекти. *Наукові записки Інституту журналістики*. 2007. Т. 29 (жовтень – грудень). С. 41–46.

1027. Сокращенная лѣтопись Ставропигійскаго Института. *Временникь Ставропигійскаго Института на 1935 год*. Львовъ, 1934. С. ???

1028. Соляр І. Виборчі кампанії українських партій до парламенту Польщі (1922–1938 рр.): порівняльний аналіз. *Парламентаризм в Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції*: зб. наук. праць. Київ: Ліра-К, 2015. С. 95–100.

1029. Соляр І. Культурно-просвітницька діяльність національно-державницьких партій Західної України у 1920-х рр. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія. 2010. Вип. 2. С. 75–79.

1030. Соляр І. Освіта. *Історія Львова*: у 3 т. Львів: Центр Європи, 2007. Т. 3: Листопад 1918 – початок XXI ст. / редкол. Я. Ісаєвич, М. Литвин, Ф. Стеблій. С. 78–85.

1031. Студинський К. Галичани в світлині у М. Максимовича в 1872. *Записки НТШ.* Львів, 1935. Т. 153. С. 209–233.

1032. Сухий О. Товариство імені Михайла Качковського: ідеологія та напрями діяльності (70–80-ті рр. XIX ст.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст*. 2004. № 7. С. 205–228.

1033. Тершаковець М. Роля Ставропігії у виданню Д. Зубрицького «Историіи древняго галичо-русскаго княжества» I–III т. та його брошури «Аноним

Гнезнинській и Іоанн Длугош». *Збірник Львівської Ставропігії. Минуле і сучасне* / за ред. К. Студинського. 1921. Т. 1: Студії, замітки, матеріали. С. 187–213.

1034. Тишинська Є. М. Погодін і Зубрицький. *Записки НТШ.* 1912. Т. 110. С. 101–122.

1035. Третьяк Н. Исторія Ставропигійскаго Института въ послѣднемъ десятилѣтіи. 1915–1925. *Временникъ Ставропигійскаго института съ мѣсяцесловомъ на обыкновенный годъ 1925*. Львовъ, 1924. С. 52–54.

1036. Турій О. Галицькі русини між москвофільством і українством (до питання про так зване «старорусинство»). *ІІІ Міжнародний конгрес україністів. Харків, 26–29 серпня 1996*. Харків, 1996. Ч. 1: Історія. С. 106–112.

1037. Турій О. Греко-Католицька Церква та українська національна ідентичність у Галичині. *Ковчег*: наук. зб. із церковної історії / за ред. о. Б. Гудзяка, І. Скочиляса, О. Турія. Львів: Вид-во УКУ, 2003. Ч. 4: Еклезіальна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. С. 67–85.

1038. Турчак О. В. Вибори 1922 р. до польського сейму і сенату: історико-правові аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія: Право. 2014. Вип. 29. Т. 1. С. 49–52.

1039. Турчак О. В. Законодавчий сейм і Мала Конституція 1919 р. як перший етап побудови незалежної Польської держави. *Право і суспільство*. 2014. № 6.2 (3). С. 33–38.

1040. Федевич К. Українці і політичний терор у Польщі. 1 листопада 2012. URL: https://zaxid.net/ukrayintsi_i_politichniy_teror_u_polshhi_v_19201939_rokah_n1269571.

1041. Футала В. Діяльність українських політичних сил у міжвоєнній Польщі (1921–1939): проблеми і напрями наукових досліджень. *Україна – Польща:*

історична спадщина і суспільна свідомість. 2010–2011. Вип. 3–4. С. 268–291.

1042. Циганик М. Постать Дениса Зубрицького в наукових візіях Івана Франка. *Вісник Львівського університету*. Серія філологічна. 2015. Вип. 62: Франкознавство. С. 229–236.

1043. Чорновол І. П. Польська національна демократія. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Polska_natsionalna.

1044. Шараневичъ И. Введеніе к Юбилейному изданію въ память 300-летняго основания Львовского Ставропигійского братств . *Юбилейное издание въ память 300-летняго основания Львовского Ставропигійского братства*. Львов: Иждивениемъ и типом Ставропигийского Ин-та, 1886. Т. 1. С. V-XX. 254 с.

1045. Швагуляк М. Військові плани «зміцнення польського характеру» східних воєводств держави (березень 1938 р.). *Записки НТШ*. Львів, 1999. Т. 238: Праці Історично-філософської секції. С. 562–583.

1046. Швагуляк М. «Пацифікація». Польська репресивна акція у Галичині 1930 року і українська суспільність. *Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (друга половина XIX – перша половина XX ст.)*. Львів: Тріада плюс, 2013. С. 461–509.

1047. Швагуляк М. Суспільно-політична ситуація у Західній Україні на початку 30-х років XX ст. *Записки НТШ.* Львів, 1991. Т. 222: Праці Історично-філософської секції. С. 111–145.

1048. Шептицька Л. Парламентаризм – одна із форм боротьби українців за свої права у 20–30-х роках XX ст. *Парламентаризм в Центрально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції*: зб. наук. праць. Київ: Ліра-К, 2015. С. 63–67.

1049. Шпилька П. Визвольні змагання Східної Лемківщини в 1918 році. *Аннали Лемківщини*. Нью-Йорк: Фундація Дослідження Лемківщини, 1993. Ч. 5 / ред. І. Гвозда. С. 70–93.

1050. Ajnenkiel A. Polityka Polski w stosunku do Ukraińców w okresie międzywojennym. Wybrane problemy. *Polska – Ukraina: trudne pytania*: materiały II międzynar. seminarium historycznego „Stosunki polsko-ukraińskie w latach 1918–1947” (m. Warszawa, 22–24 maja 1997) / pod red. R. Niedzielko. Warszawa: KARTA, 1998. T. 1–2. S. 11–28.

1051. Bachman K. Tlo polityczne ekapansiji prawoslawia na terenie Galicji przed wybuchem I wojny swiatowej. *Biuletyn polydniowo-wschodnego Instytutu naukowego*. Przemysl, 1997. № 3. S. 81–91.

1052. Bankowicz B. Z dziejów myśli politycznej ruchu ludowego w II Rzeczypospolitej. *Myśl i polityka: księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jackowi Marii Majchrowskiemu*. Kraków, 2011. S. 149–162.

1053. Barnaś-Baran E. Opiekuńczo-wychowawcze dzieło krakowskich elit społecznych w XIX wieku. *Galicja i jej dziedzictwo*. Rzeszów, 2008. T. 20: Historia wychowania misija i edukacja. S. 430–448.

1054. Carmines E. G., D'Amico N. The New Look in Political Ideology Research. *Annual Review of Political Science*. 2015. Vol. 18. P. 205–216. URL: https://ssrn.com/abstract=2605432, http://dx.doi.org/10.1146/annurev-polisci-060314-115422.

1055. Chałupczak H., Browarek T. Szkolnictwo mniejszości narodowych w II Rzeczypospolitej. *Katolicka a liberalna myśl wychowawcza w Polsce w latach 1918–1939* / pod red. E. Walewandra. Lublin: Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2000. S. 281–307.

1056. Dijk Teun A., van. Discourse Analysis as Ideology Analysis. *Language & Peace* / by Ch. Schäffne, A. L. Wenden. London: Routledge, 1995. P. 18–33.

1057. Faryś J. Piłsudczycy wobec kwestii ukraińskiej w latach 1918–1939. *Akcja „Wisła” na tle stosunków polsko-ukraińskich w XX wieku:* materiały z sesji naukowej zorganizo-wanej przez Instytut Historii Uniwersytetu Szczecińskiego i Polskie Towarzystwo Ukrainoznawcze w dniach 12–14 czerwca 1992 r. / pod red. J. Farysia, J. Jekiela. Szczecin, 1994. S. 50–54.

1058. Faryś J. Polska bez Piłsudskiego: z dziejów myśli piłsudczykowskiej (1935–1939). *Mazowieckie Studia Humanistyczne*. 2002. № 8 / 2. S. 281–289.

1059. Galadza P. Tyt Myshkovsky: The Esteemed Russophile of the Lviv Greco-Catholic Theological Academy. *Journal of Ukrainian Studies*. 1993. Issue 18. P. 93–122.

1060. Guignery V. Hybridity, Why It Still Matter. *Hybridity: Forms and Figures in Literature and the Visual Arts* / ed. by V. Guignery, C. Pesso-Miquel, F. Specq. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2011. P. 1–8.

1061. Hajek Z. Styky Jakiva a Ivana Holovackych s Josefem Podlipskim a Frantiskiem Cyrilem Kampelikem. *Franku Wollmanowi k sedemdesatinam*. Praha, 1958. S. 220–225.

1062. Himka J.-P. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions. *Intellectuals and Articulation of the Nation* / ed. R. G. Suny, M. D. Kennedy. Ann Arbor, 1999. P. 109–164.

1063. Himka J.-P. The Propagation of Orthodoxy in Galicia on the Eve of World War I. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 9: Ювілейний збірник на пошану Феодосія Стеблія. С. 483, 485.

1064. Holyk R. Leksykon ideologiczny galicyjskich Ukraińców w XIX – na początku XX wieku: zasady metodologiczne i podstawowe kategorie. *Z dziejów pojęć społeczno-politycznych w Polsce. XVIII–XX wiek*. Warszawa, 2019. S. 427–452.

1065. Hosticka V. K. V. Zap – prîtel ukrájinskeho liúdu. *Slovánsky prehled*. Praha, 1957. S. 81–84.

1066. Jost J. T., Federico C. M., Napier J. L. Political Ideology: its Structure, Functions, and Elective Affinities. *Annual review of psychology*. 2009. Vol. 60. P. 307–337.

1067. Kamil R. Galicyjscy uchodźcy w Austro-Węgrzech w trakcie pierwszej wojny światowej. *Wielki Przełom. Konflikty zbrojne i przemiany wojskowości 1912–1923*. 2021. S. 107–121.

1068. Kamil R. The Evacuation and Flight of Galician Refugees in the Habsburg Empire During the First World War an Analysis of the Relocation System. *Prace Historyczne*. 2021. T. 148. № 2. S. 331–347.

1069. Kępa M. Polityka narodowościowa II Rzeczypospolitej wobec Łemków. *Wrocławskie Studia Politologiczne*. 2016. № 20. S. 55–68.

1070. Koko E. Metropolita Andrzej Szeptycki a państwo polskie w latach 1918–1939. *Metropolita Andrzej Szeptycki*: mater. z sesji nauk. / pod red. T. Stengera. Gdańsk: STEPAN desing, 1995. S. 55–69.

1071. Koko E. PPS wobec problemu narodowościowego w Polsce w latach 1918–1939. *Stulecie Polskiej Partii Socjalistycznej 1891–1992*: materiały sesji naukowej Towarzystwa Miłośników Historii i Towarzystwa Naukowego im. Adama Próchnika zorganizowanej w dniach 8–9 czerwca 1992 r. / red. M. Drozdowski, J. Myśliński, J. Sujecki, A. Żarnowska. Warszawa: Warszawska Oficyna Wydawnicza „Gryf", 1993. S. 130–145.

1072. Lylo T. Ideologeme as a Representative of the Basic Concepts of Ideology in the Media Discourse. *Social Communication.* 2017. T. 19. № 3. P. 14–20.

1073. Magocsi P. R. Old Ruthenianism and Russophilism: A New Conceptual Framework for Analyzing National Ideologies in Late-Nineteenth-Century Eastern Galicia. *American Contributions to the Ninth International Congress of Slavists* / ed. P. Debreczyn. Columbus, 1983. Vol. 2: Literature, Poetics, History. P. 305–324.

1074. Magocsi P. The Roots of Ukrainian Nationalism. Galicia as Ukraine's Piedmont. Toronto; Buffalo; London: Toronto University Press, 2002. P. 119–158.

1075. Marling W. The formal ideologeme. *Semiotica*. 1994. Vol. 98. № 3–4. P. 277–300. URL: https://doi.org/10.1515/semi-1994-983-404.

1076. Mędrzecki W. Ukraińska Reprezentacja Parlamentarna w Drugiej Rzeczypospolitej. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. 1996. № 3. S. 220–234.

1077. Moklak J. Koncepcje staroruskie i prorosyjskie w ukraińskiej myśli politycznej: Ruska Agrarna Organizacja (RAO) i Russka Włościańska

Organizacja (RSO). *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego*. 1993. № 103: *Prace Historyczne*. S. 149–154.

1078. Moklak J. Moskwofilstwo (moskalofilstwo) i rusofilstwo: uwagi o terminologii, w związku z artykułem A. Zięby (Łemkowie i łemkoznawstwo w historiografii polskiej, w: Łemkowie i łemkoznawstwo polskie. T. 5. Kraków 1997). *Studia Historyczne*. T. 43. № 4. S. 701–712.

1079. Moser M. The Language Behavior of Galician Russophiles during the Interwar Period. *Russian Linguistics*. 2014. Vol. 38 (3). P. 315–339.

1080. Mudryj M. Spór o ukraiński uniwersytet we Lwowie na przełomie XIX i XX stulecia i Ukraiński [Tajny] Uniwersytet lat 1921–1925. *Academia Militans*. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie* / red. A. Redzik. Wyd. 2, popr. Kraków: Wysoki Zamek, 2017. S. 887–912.

1081. Olszański T. A. Austriackie represje w Galicji i obóz w Thalerhofie**.** URL: http://www.cmentarze.gorlice.net.pl/talerhofstrona.htm#9.

1082. Orlevych I. The Galician-Ruthenian Matica (1848–1939). *Cultural Associations and Nationalism in Europe*. Brill, 2020. P. 292–234.

1083. Papierzyńska-Turek M. „Mała" i „wielka" ojczyzna w świadomości ludności ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2006–2007. Вип. 15: Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. С. 700–707.

1084. Pisuliński J. Kwestia autonomii terytorialnej Galicji Wschodniej w okresie między-wojennym. *Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 21–22 листопада 1996 р.). Івано-Франківськ: Плай, 1997. С. 160–166.

1085. Pudłocki T. Najdowcipniejszy z mecenasów przemyskich – Cyryl Czerlunczakiewicz. *Nasz Przemyśl*. 2006. № 9. S. 42.

1086. Serczyk W. Drogi i bezdroża ukraińskiej myśli politycznej i narodowej w XX stoleciu. *Zeszyty naykowe Uniwersytetu Jagellonskiego*. 1993. № 103: Prace historyczne. S. 11–19.

1087. Szumiło M. Ukraińskie koncepcje autonomii terytorialnej w ramach Drugiej Rzeczypospolitej. *Rocznik Lubelski*. 2011. T. 37. S. 106–121.

1088. Tanty M. Kontakty rosyjskich komitetów slowiańskich ze slowianami z Awstro-Węger. *Kwartalnik historyczny*. 1964. № 1. S. 59–77.

1089. Waszkiewicz Z. Józef Piłsudski a problem ukraiński. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. nauk. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń: Wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997. S. 191–215.

1090. Wojdyło W. Kwestia ukraińska w myśli społeczno-politycznej obozu narodowo demokratycznego w Drugiej Rzeczypospolitej. *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa* / red. nauk. Z. Karpus, W. Rezmer, E. Wiszka. Toruń: Wyd-wo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997. S. 359–370.

1091. Zayarnyuk A. Mapping Identities: The Popular Base of Galician Russophilism in the 1890s. *Austrian History Yearbook*. 2010. Vol. 41. P. 117–142.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Орлевич І., Киричук О. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини. Львів: Логос, 2018. 288 с.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 70 %*).

Брошури

2. Орлевич І., Каднічанський Д., Литвин М., Середа О., Стеблій Ф., Хахула Л. Тарас Шевченко: галицький вимір. Львів, 2014. 36 с.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 30 %*).

3. Орлевич І., Каднічанський Д., Литвин М., Середа О., Стеблій Ф. Тарас Шевченко як символ національної єдності Галичини і Наддніпрянщини. *Україна Тараса Шевченка*. Харків: Фоліо, 2014. С. 433–462.

Розділи в колективних працях

4. Орлевич І., Пашук В. Культурно-освітні інституції. *Історія Львова*: моногр. Харків, 2012. Т. 2. С. 371–384

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

5. Орлевич І. Діяльність русофілів. *Галичина: історія, політика, культура:* в 11 т. / гол. ред. М. Литвин, відп. ред. І. Патер. Львів; Тернопіль, 2015. Т. 6. С. 269–290.
6. Орлевич І. Освіта, театр, стрілецька творчість. *Галичина: історія, політика, культура:* в 11 т. / гол. ред. М. Литвин, відп. ред. І. Патер. Львів; Тернопіль, 2015. Т. 6. С. 579–602.

7. Орлевич І. Русофільська течія в Східній Галичині: інституалізація, пошук компромісів та протистояння з українофілами. *Проект «Україна». Австрійська Галичина* / упоряд. М. Литвин. Харків: Фоліо, 2016. С. 125–145.
8. Орлевич І. Термінологія русофілів як індикатор самоідентифікації. *Національна ідентифікація українців Галичини у XIX – на початку XX століття (еволюція етноніма)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2016. С. 188–222.
9. Орлевич І. Ставропігія міжвоєнного періоду: реорганізація, особовий склад, сфери діяльності. *Львівська Ставропігія: історія, персоналії, взаємини* / наук. ред. В. Александрович, І. Орлевич. Львів: Логос, 2017. С. 253–295.
10. Орлевич І., Киричук О. Русофільські товариства в політико-правовому полі Австро-Угорщини (1772–1914). *Взаємодія інституцій держави та громадянського суспільства в Україні: західні землі (кінець XIX – початок XXI ст.)*: колект. моногр. / відп. ред. І. Соляр. Львів, 2017. С. 110–150 (*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 70 %).*
11. Орлевич І. Недержавні освітні заклади українців Галичини у XVIII – на початку XX століття. *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)*: колект. моногр. / відп. ред. І. Соляр; упоряд. М. Романюк. Львів, 2018. Кн. 1. С. 117–153.
12. Орлевич І. Політика російської окупаційної влади у сфері культури, науки та освіти. Співпраця з русофілами. *Цивільно-військове співробітництво на території Донецької та Луганської областей: моделі, тенденції, перспективи*: колект. моногр. / відп. ред. І. Патер; упоряд. О. Муравський. Львів, 2018. С. 73–90.
13. Орлевич І. Василь Ільницький – священик, науковець, громадський діяч і педагог. *Освіта національних меншин в Україні: історичні традиції, правові засади, сучасні виклики (XX – початок XXI століть)*: колект. моногр. / відп. ред. І. Соляр; упоряд. Н. Колб. Львів, 2019. Кн. 2. С. 138–151.
14. Орлевич І. У взаєминах з польською владою: реорганізація русофільства у 20-х роках XX ст. *Польсько-українське пограниччя: етнополітичні, мовні*

та релігійні критерії самоідентифікації населення: колект. моногр. / відп. ред. І. Патер; упоряд. О. Муравський, М. Романюк. Львів, 2019. С. 221–230.

15. Орлевич І. Інкорпорація русофільства у політичне поле Польської держави. *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2021. С. 330–344.
16. Орлевич І. Русофільська течія. *Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2021. С. 101–126.

Статті, опубліковані у виданнях, що належать до науково-метричних баз Web of Science, Scopus

17. Orlevych I. The Galician-Ruthenian Matica. *The Matica and Beyond. Cultural Associations and Nationalism in Europe*. *Series: National Cultivation of Culture* 21 / ed. K. Lajosi, A. Stynen. Leiden; Boston; Brill, 2020. Vol. 21. S. 292–324. (*WoS*).
18. Орлевич І., Голик Р. Школа Львівського ставропігійського інституту в міжвоєнний період. *Сторінки історії*. 2021. Вип. 53. С. 173–183. (*WoS*).
19. Orlevych I. The Ukrainian Greek Catholic Church in 1918–1923: faicing social and religious challenges. *Postwar Continuity and New Challenges in Central Europe, 1918–1923. The War That Newer Ended*. Routledge, 2022. P. 361–380. (*WoS*).
20. Orlevych I., Kolb N. “National consciousness and honor are not betrayed anywhere”: The organization and self-organization of Ukrainian refugees in Gmünd camp (1915–1918). *Refugees and Population Transfer Management in Europe, 1914–1920s* / ed. by K. Ruszała. New York; London: Routledge, 2024. P. 128–153. (*Scopus*)

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 70 %).*

Статті, опубліковані в наукових виданнях категорії «Б»

21. Орлевич І. Денис Зубрицький: штрихи до портрета історика і громадського діяча. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2001. Вип. 9. С. 281–299.
22. Орлевич І. Боротьба між русофілами та українофілами за Народний дім у Львові. *Вісник Львівського університету. Серія історична. Спец. випуск. Львів: місто – суспільство – культура*. Львів, 2007. С. 333–353.
23. Орлевич І. Фінансова діяльність Комісії Народного дому у Львові (1848–1872). *Наука, релігія, суспільство*. Донецьк, 2007. № 3. С. 51–57.
24. Орлевич І. Товариство «Народний дім» у Львові 1914–1921. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2008. Вип. 16. С. 275–288.
25. Орлевич І. Будівництво церкви Преображення Господнього у Львові. *Галичина*: Всеукр. наук. і культ.-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 15–16. С. 523–533.
26. Орлевич І. Ставропігійський інститут у Львові (1914–1925). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2009. Вип. 18. С. 156–169.
27. Орлевич І. Товариство ім. М. Качковського в національно-політичному русі галицьких українців (1874–1914). *Наука, релігія, суспільство*. Донецьк, 2009. № 4. С. 101–109.
28. Орлевич І. Галицьке русофільство під час Першої світової війни. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія – гуманітарні науки*. Львів, 2011. Вип. 10. С. 235–249.
29. Орлевич І. Будівництво Преображенської церкви у Львові та заснування її парафії. *Вісник Львівського університету. Львів: місто, суспільство, культура*: зб. наук. праць. Львів, 2012. Т. 8. Ч. 2. С. 56–69.
30. Орлевич І. «Народний дім» у Львові: заснування, етапи діяльності, роль у національній ідентифікації галицьких українців. *Київська старовина*. 2012. № 1. С. 35–54.

31. Орлевич І. Повернення Ставропігійського музею до Львова в контексті протистояння русофілів та українофілів. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2013. Вип. 23. С. 389–401.
32. Орлевич І. Русофільська течія на початку 1920-х років у Галичині. *Галичина:* Наук. і культ.-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 22–23. С. 200–209.
33. Орлевич І. «… и онъ будетъ имъ тѣмъ, чѣмъ долженъ быть, – отцемъ, врачемъ душъ и тѣлесъ!…»: о. Іван Наумович про священиків і гомеопатію. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів: Логос, 2018. Вип. 28. Ч. 1. С. 150–164.
34. Orlevych I. Priest and political activist: Ivan Kostetskyi in Russofail movement of the late 19th and early 20th centuries. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів: Логос, 2019. Вип. 29. С. 139–149.
35. Орлевич І. Пам’яті доктора історичних наук, професора Ігора Скочиляса. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2021. Вип. 31. С. 1–4.
36. Орлевич І. Портретне малярство в історичному та мистецькому вимірі [рец. на кн.:] Левицька М. Львівський портрет кінця XVIII – першої половини XIX ст. Художній і меморіальний виміри. Київ: Наукова думка, 2019. 168 с. *Народознавчі зошити*. 2021. № 5 (161). С. 1293–1295.
37. Орлевич І., Колб Н. Релігійність та національність: актуальні питання Пінських унійних конференцій 1930–1937 років. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2022. Вип. 32. С. 74–100.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

38. Орлевич І. Розкол русофільства й утворення Русской Аграрної партії у 1927 р. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів, 2022. Вип. 36. С. 69–93.
39. Орлевич І., Нахлік Є., Мисак Н. о. Василь Ільницький: до 200-ліття від дня народження. *З історії західноукраїнських земель*. Львів, 2023. Вип. 19. С. 218–250.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 40 %*).

Статті, опубліковані у зарубіжних виданнях

40. Orlevych I. Do historiografii historii Instytutu Stauropigialnego. *Galicija 1772–1918. Problemy metodologiczne stan i potrzeby badań*. Rzeszów, 2011. T. 2. S. 133–146.
41. Orlevych I. Powstanie styczniowe w ujęciu galicyjskich historyków rusofilów. *Galicja a powstanie styczniowe*. Warszawa; Rzeszów, 2013. S. 457–467.
42. Orlevych I. Wasyl Ilnyckyj (1823–1895). *Złota księga historiografii lwowskiej XIX i XX wieku*. Rzeszów, 2014. T. 2. S. 59–71.
43. Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут міжвоєнного періоду: реорганізація, членство, діяльність. *Znani i nieznani miedzywojennego Lwowa. Studia i materialy*. Kielce, 2015. T. 4. S. 129–144.
44. Орлевич І. Система української громадської освіти у Східній Галичині (на прикладі Ставропігійської школи у Львові). *Galicia. Studia i materiały.* Rzeszów, 2015. T. 1. S. 176–198.
45. Орлевич І., Колб Н., Бенькалович Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2010. *Galicia. Studia i materiały.* Rzeszów, 2015. T. 1. S. 495–528.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).

46. Орлевич І. Жіноче питання у трактуванні русофілів (за сторінками періодичного видання «Временникъ Ставропигійскаго Института»). *Galicja i jej dziedzictwo*. Rzeszów, 2016. T. 24. S. 6–76.
47. Орлевич І., Колб Н., Бенькалович Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2011. *Galicia. Studia i materiały*. Rzeszów, 2016. T. 2. S. 379–411.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).

48. Орлевич І., Колб Н., Курнявка Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2012. *Galicia. Studia i materiały*. Rzeszów, 2017. T. 3. S. 485–517.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).

49. Орлевич І., Колб Н., Курнявка Н. Materiały do bibliografii Galicji za rok 2013. *Galicia. Studia i materiały*. Rzeszów, 2018. T. 4. S. 405–429.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 35 %*).

50. Orlevych I. Intellectual thought of the Galician Russophiles of the interwar period about the Thalerhof tragedy. *Intellectuals and the First World War*. Krakow, 2018. P. 185–200.
51. Орлевич І., Колб Н. Українські греко-католицькі капелани в часі Першої світової війни: портрети на тлі доби. *Wielka Wojna wyzwań duchowych. Kapelani wojskowi na froncie wschodnim. 1914–1920*. Kraków, 2020. S. 77–93.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

52. Орлевич І. Українська світська інтелігенція кінця XVIII – першої половини XIX століть: походження, освіта та роль у суспільно-політичному житті (на прикладі Львівського Ставропігійського інституту). *Galicja. Studia i materiały*. Rzeszów, 2024. T. 11. S. 323–335.

Статті у нефахових виданнях

53. Орлевич І. Денис Зубрицький – автор «Хроніки міста Львова» (Передмова). *Зубрицький Д. Хроніка міста Львова*. Львів, 2002. С. 1–11.
54. Орлевич І. Заходи Ставропігійського інституту щодо реорганізації Успенської церкви (кінець 18 – перша половина 19 ст.). *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2002. Кн. 1. С. 305–311.
55. Орлевич І. Патронат Народного дому щодо Преображенської церкви у Львові. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2003. Кн. 1. С. 395–400.
56. Орлевич І. Конфлікт Народного дому та сс. Василіянок у 1911 р. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2004. Кн. 1. С. 413–420.
57. Орлевич І. «Народний дім» та навчально-виховний заклад для українських дівчат: до проблеми взаємин. *Історичні та культурологічні студії*. Львів, 2004. Вип. 4. С. 137–152.
58. Орлевич І. З історії будівництва Преображенської церкви у Львові. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2005. Кн. 1. С. 436–446.

59. Орлевич І. Заходи Народного дому щодо будівництва Преображенської церкви та заснування її парафії. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2006. Кн. 1. С. 430–441.
60. Орлевич І. Взаємини греко-католицької ієрархії та русофільських товариств Галичини XIX – поч. XX ст. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2007. Кн. 1. С. 672–684.
61. Орлевич І., Пашук В. Українські товариства. *Історія Львова*: у 3 т. Львів, 2007. Т. 2. С. 289–300.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

62. Орлевич І. Участь греко-католицького духовенства у створенні Народного дому у Львові. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2008. Кн. 1. С. 470–477.
63. Орлевич І. Співпраця русофільських товариств з російською владою під час Першої світової війни: релігійно-культурний аспект. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2009. Кн. 1. С. 508–519.
64. Орлевич І. Українська еліта Львова кінця XVIII – першої половини XIX ст. в контексті національно-культурних процесів. *Вісник Львівського музею історії релігії*. Львів, 2009. Ч. 5. С. 73–83.
65. Орлевич І. Між духовним пастирством і політикою: о. Іван Костецький в русофільському русі кінця XIX – початку XX століття. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2010. Кн. 1. С. 649–660.
66. Орлевич І. Духовні фундації Львівського Ставропігійського інституту. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2011. Кн. 1. С. 153–164.
67. Орлевич І. Львівська Ставропігія міжвоєнного періоду: відстоювання права патронату та участь у релігійних процесах. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2012. Кн. 1. С. 567–585.
68. Орлевич І. Галицькі священики у науковому і громадському житті Галичини XIX ст. (на прикладі отця Василя Ільницького). *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2013. Кн. 1. С. 739–759.

69. Орлевич І. «Отцы и дѣти»: ідеологічні розбіжності чи боротьба за домінування в Русскій народній партії? (До питання розколу в русофільській течії на початку XX століття). *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. і упоряд. І. Орлевич. Львів, 2014–2015. Вип. 10–11. С. 166–183.
70. Орлевич І., Киричук О. Реставраційні роботи Львівського Ставропігійського інституту (кінець XVIII – 70-ті рр. XIX ст.). *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2015. Кн. 2. С. 244–259.

(*внесок автора у збір матеріалу та написання тексту – 50 %*).

71. Орлевич І. Взаємини митрополита Андрея Шептицького з русофілами наприкінці XIX – на початку XX ст. *Історія релігій в Україні*: наук. щорічник. Львів, 2016. Т. 1. Ч. 1. С. 338–353.
72. Орлевич І. «Інтелектуали і Перша світова війна: Центрально-Європейська перспектива» – зустріч у Кракові. *Україна модерна*. 2016. RL: http://uamoderna.com/event/orlevych-intelligentsia-and-wwi.
73. Орлевич І. Руська Трійця» і Денис Зубрицький. *«Русалка Дністровая» – перша книга українською мовою в Галичині: загальнонаціональний та європейський контекст. (З нагоди 180-річчя виходу у світ)*: матер. Всеукр. наук.-практ конф. (м. Івано-Франківськ, 27 вересня 2017 р.) / наук. ред. В. Качкан. Івано-Франківськ, 2017. С. 206–216.
74. Орлевич І. Інтелектуальна думка галицьких русофілів міжвоєнного періоду: новий погляд чи вірність традиції? *З історії західноукраїнських земель* / [наук. ред. і упоряд. І. Орлевич]. Львів, 2019. Вип. 15. С. 143–156.
75. Kolb N., Orlevych I. A prosopographic portrait of the Ukrainian Greek Catholic chaplains during the First world war. *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. і упоряд. І. Орлевич. Львів, 2020. Вип. 16. С. 158–184.
76. Орлевич І. Талергофська трагедія: інтерпретація та інструменталізація русофілами у міжвоєнний період. *З історії західноукраїнських земель* / наук. ред. і упоряд. І. Орлевич. Львів, 2022. Вип. 18. С. 42–68.

Додаток В

Список членів Ставропігії міжвоєнного періоду

1923

1. Микола Третьяк – суддя. Закінчив гімназію у Станиславові та університет у Львові. Повітовий суддя в Турці, Тернополі (з 1909), у Львові (1912 р).

2. Маріан Глушкевич – доктор права, адвокат.

3. Михайло Сохоцький – доктор права, народився 1898 в Нижанковичах, закінчив у 1902 р. Львівський університет як доктор права, адвокат спочатку в Бродах, а з 1910 – по 1939 р. у Турці.

4. Володимир Клосевич

5. Богдан Глушкевич – доктор філософії, педагог.

6. Григорій Малець – вчений агроном.

7. Ілля Церох / Цьорох / Тьорох / (1880–1942) – музикант, композитор, хормейстер, поет, учень бурси Ставропігійського інституту, випускник Львівської консерваторії, у 1920-х емігрував у США, автор церковної музики й збірки поезій з неоязичницькими мотивами. Брат відомої монахинв ЧСВВ Соломії Цьорох.

8. Іоан / «Іван» Івахів – суддя.

9. Юліан Яворський (1873–1937) – доктор філології, доцент Київського університету. член правління львівського «Академического кружка», редактор журналу «Живое слово». Закінчив філософський факультет у Чернівцях, у Віденському університеті де отримав ступінь доктора словянської філології в професора В. І. Ягича. Фольклорист, етнограф, історик, поет, водночас (разом з В. Дудикевич) один з організаторів «Карпато-руського визвольного комітету».

10. Іларіон Липецький – кооператор.

1924

11. Володимир Костецький – суддя, радник КС у Станиславові (з 1907 р.).

12. Михайло Крижановський (Крижанівський) – доктор права, адвокат. Народився у 1873 р (м. Бучач), в 1897 закінчив Львівський університет, по закінченні – стажування у суді, суддя в Сокалі (1905–1912), жовнір у Великій війні 1914–1918 рр., після війни – адвокатське стажування й адвокатура у Львові.

13. Михайло Татух – юрист, власник нотаріальної контори в Турці.

14. Антоній Павенцький – учитель народних і вчительських шкіл у Станиславові, Кракові та Львові.

15. Дмитро Ключник – викладач гімназії, директор бурси Народного дому та Ставропігії.

16. Іоан / Іван Сметанський – викладач гімназії в Коломиї, Перемишлі та Львові (викладав природознавство, математику, фізику). Закінчив гімназію у Львові та філософський факультет у Празькому і Львівському університетах. Редактор шкільних підручників, зокрема підручника природознавства Івана Верхратського (Верхратський І. Ботаніка на низші кляси середніх шкіл / по другому виданню основно опрацював і впорядкував Іван Сметанський. Львів, 1922), відомого згодом як «підручник Верхратського – Сметанського».

17. Роман Давидович – чиновник краєвого банку Львові.

18. Сильвестр Пеллех-Личковський – юрист, суддя у Львові (Під час Першої світової війни, в 1917 р. був військовим, надпоручником, і разом з іншим надпоручником, згодом адвокатом С. Шухевичем, став кавалером австрійського Залізного хреста ІІ класу)

19. Іоан / Іван Гарбусевич – початково керівник повітового суду в Борині, згодом суддя в Самборі (з 1911 р.) і в Станиславові.

20. Володимир Труш – викладач математики та фізики, згодом директор гімназії в Станиславові.

21. Адріан Копистянський – доктор філософії. Закінчив ІІІ гімназію та філософський факультет Львівського університету, де отримав диплом доктора історії, згодом викладач географії й історії в гімназіях Коломиї та Станиславова, згодом – у Львові. Автор ряду книг, в тому числі «Історії Русі» в трьох частинах (1931–1933), «Стара княжа Русь в народних піснях-билинах» (1929)

22. Михайло Березський – чиновник Руського банку в Станиславові.

23. Михайло Гумецький – секретар канцелярії Ставропігії.

24. Данило Свищ – львівський торговець.

25. Осип Денисюк – кооператор.

26. Теофіл Заяць – секретар канцелярії Ставропігії.

27. Євгеній Пернаровський – референдар скарбової палати у Львові. Закінчив училище.

28. Олексій Пурій – поштовий чиновник.

29. Роман Шкирпан – чиновник кредитного товариства «Самопоміч».

30. Юліан Кисілевський – контролер пошти в Коломиї.

31. Лука Спольський – вчитель міської школи в Коломиї.

32. Філарет Кмицикевич – податковий управитель.

33. Володимир Іллясевич – банківський чиновник, прокурент у віденському банку. Закінчив гімназію у Львові.

34. Костянтин Данилович – чиновник банку.

35. Володимир Якса-Ладижинський – чиновник банку.

36. Богдан Монцібович – доктор права, суддя в Станиславові.

37. Володимир Курилович (1867–1951) – суддя, згодом нотаріус у Кам'янці-Струмиловій. закінчував право в Львівському та Чернівецькому університеті, проходив судову практику в Раві-Руській, був суддею в Риманові на Сяніччині. Посол Галицького сейму і Австрійського парламенту (райхсрату). Через Москвофільські переконання був засуджений до страти у 1914 р., вирок був відмінений. Амністований у 1917 р.

38. Яків Поврозник – доктор права, юрист.

39. Іоан Гумецький – доктор права, юрист, секретар державної палати у Львові, поміщик і колятор церкви у с. Ріпник на Лемківщині.

40. Филимон Метелля – довголітній (17 років) голова окружного суду в Станиславові.

41. Святослав Шанковський – юрист, суддя у Станиславові.

42. Олександр Гандяк – чиновник залізниці у Станиславові.

1925

43. Микола Демчук – юрист, суддя в Кам’янці-Струмиловій.

44. Юліан Секало – доктор права, юрист, адвокат у Бурштині.

45. Симеон Білінкевич – юрист, суддя в Бурштині та Львові. Закінчив гімназію і юридичний факультет університету у Львові.

46. Іоан / Іван Гвоздович – юрист у Бурштині.

47. Кирило Чюк – інженер у Сокалі.

48. Олександр Савюк – доктор права, юрист, адвокат у Сяноку.

49. Орест Гнатишак – доктор права, юрист, адвокат у Криниці.

50. Ярослав Микитка-Крижановський – інженер, старший комісар залізничного відділення в Стрию.

51. Кирило Черлюнчакевич (1869–1950) – доктор права, юрист, адвокат у Перемишлі. Вивчав право в Ягелонському університеті в Кракові, практикант, аускультант окружного суду в Ярославі, згодом добився власної адвокатської канцелярії, згодом став членом Дисциплінарної ради Самбірсько-Перемишльської Колегії Адвокатів.Як знавець канонічного права, виконував обов’язки судді при Перемишльській греко-католицькій консисторії. В 1914 р. звинувачений австрійською владою у антидержавній діяльності з присудом смерті, заміненій на пожиттєве ув’язнення, в 1916 році помилуваний, в міжвоєнний час – член русофільських товариств в Перемишлі, знавець мистецтва і музики.

52. Володимир Перфецький – суддя та власник адвокатської контори в Кам’янці-Струмиловій. Народився в 1876 р. в Коломиї. Закінчив право на Львівському університеті (1910), початково працював в судівництві (до 1928), притягався до кримінальної відповідальності за русофільські погляди, став адвокатом у кримінальних справах (1929), почав провадити адвокатську діяльність з 1934 р.

53. Іоан / Іван Сосенко – юрист, суддя у Бережанах, Чорткові, Козовій, Радехові, Коломиї й Самборі. Закінчив гімназію та юридичний факультет університету у Львові.

54. Володимир Кіндій – доктор права, юрист, радник фінансового управління в Сяноку.

55. Володимир Володимирович Хиляк – юрист, суддя в Самборі, керівник хору.

56. Ігнатій Степанович Хиляк – юрист, суддя повітовий в Микулинцях, з 1910 р. в Самборі. 1915 року виїхав до Росії, звідки повернувся в 1919 р.

57. Євгеній / Євген Лонкевич – юрист, суддя в Бурштині (до 1935 р.), згодом у міському суді Львова. Член усіх русофільських товариств. Закінчив II німецьку гімназію у Львові та юридичний факультет у Віденському і Львівському університетах.

58. Юліан Величко – юрист, суддя в Жовкві (з 1909) та Стрию.

59. Євгеній Шатинський – доктор права, юрист, адвокат у Сяноку. Був ув'язнений у Талергофі (1914 р.). Після I Світової війни керував організаційним життям русофілів у Сяноцькому повіті.

60. Онуфрій Ткач – директор Товариства «Ризница» в Самборі, кооператор і суспільний діяч.

61. Лев Дейницький – юрист, суддя в Станиславові.

62. Іоан / Іван Яськів – директор народної школи в Ямниці під Станиславовом, меценат.

63. Роман Турчманович – радник воєводства у Львові.

64. Еміліан Булик – юрист, суддя у Львові.

65. Іоан / Іван Бартків – юрист, суддя в Перемишлі;

66. Михайло Якса-Ладижинський – доктор філософії, викладач гімназії в Сяноку.

67. Володимир Литинський – юрист, суддя в Перемишлі.

68. Іоан / Іван Петрович – юрист, суддя в Сколе.

69. Олександр Нижанківський – комісар Львівського магістрату, професор музики. Виступав як соліст на оперній сцені.

70. Ярослав Коломієць – доктор права, юрист, адвокат у Раві-Руській. Голова повітового комітету РСО.

71. Степан Сколоздра – податковий управитель у Львові.

72. Петро Сняданко – чиновник суду в Сокалі. Голова сокальської філії Товариства ім. М. Качковського.

73. Антон Котлярчук (пом. 1935 р.) – магістр фармації, аптекар у Яблонові Коломийського повіту. Був ув'язнений у Талергофі (1914). До 1930 р. мав аптеку в Яблонові, потім продав її й переселився до Винників.

74. Олександр Строцький – юрист, нотаріус в Отинії Толмацького повіту. Співробітник В. Дудикевича (до Першої світової війни Світової війни*)*

75. Нестор Саламон – поміщик у Коморниках Коморниках Турківського повіту. Кандидат до сейму від РСО (1928).

76. Михайло Лакуста – доктор права, юрист, присяжний повірений у Журавному Жидачівського повіту. Голова місцевої читальні Товариства ім. Качковського. Був ув'язнений у Талергофі (1914).

77. Осип Гукевич – доктор філософії, викладач гімназії в Жовкві, Тернополі, Сянокугерманіст.

78. Іоан / Іван Рогозинський (пом. 1932 р.) – чиновник у страховому Товаристві «Фенікс». Закінчив 6 класів німецької гімназії в Чернівцях. У 1914 р. призначений російською владою товаришем бургомістра в Комарні. Після відходу російських військ арештований за доносом місцевих євреїв і засуджений до двох років тюрми в Араді (на Мадярщині). Після розпаду Австро-Угорської імперії повернувся до Львова. Член Інституту з 1925 р.

79. Антоній Церох / Цьорох – інженер-гідротехнік.

80. Андрій Алексевич – лікар.

81. Олександр Пелех – доктор медицини, директор повітової лікарні в Сокалі. Народився у 1890 р. у Боднарівці в священничій родині. Вчився у Львівській гімназії і у Львівському університеті на медичному факультеті. Лікар на італійському фронті в часі Великої війни, мав лікарську практику в Сербії. З 1922 р. – у Львові, в амбулаторії «Народної лічниці». Керівник, модернізатор і реорганізатор Сокальського шпиталю. Брав активну участь в українському медичному житті, член надзірної ради Українбанку. У 1939 р. заарештований

радянською владою. Після 1941 р.– директор лікарні в Станиславові. Помер у Львові у 1943 р.

82. Ісидор Коверчук (пом. 1929 р.) – чиновник банку і страхового товариства «Славія».

83. Іоан / Іван Штибель – контролер державної палати в Кракові.

84. Юліан Чирнянський – чиновник державної палати у Львові.

1926

85. Андрій Поліщук – зодчий у Фільварках Малих Бродівського повіту. Активний учасник роботи читальні Товариства ім. Качковського у Бродах. Був ув'язнений у Терезині, згодом у Талергофі.

86. Юліан Білінкевич – юрист у Львові.

87. Роман Білінкевич – суддя у Львові.

88. Михайло Литвак – доктор права, залізничний референдар.

89. Володимир Криницький – юрист, суддя в Яблонові Коломийського повіту.

90. Степан Медвицький – юрист. Закінчив гімназію у Львові. До 1914 р. був студентом юридичного факультету університету у Відні, потім у Ростові-на-Дону.

91. Іоан / Іван Жаровський – у Могильниці Чортківського повіту, доброволець Карпато-русского загону Добровольчої армії. Член усіх русофільських товариств.

92. Ярослав Барановський – юрист, суддя в Золочеві. Закінчив юридичний факультет Львівського університету.

93. Євстахій Крохмалюк – чиновник суду в Косові. Був ув'язнений у Терезині. Пізніше жив у Пістині в Коломиї як відставний судовий чиновник.

94. Симеон Борух – управитель русофільського кооперативу в Золочеві та кооперативу «Нива» в Перемишлі, директор відділення кооперативу «Ризниця», звідки пішов на вимогу єпископа Коциловського. Був ув'язнений у Талергофі (1914).

95. Роман Юрчакевич – викладач торгової школи в Самборі, математик, директор кооперативу «Ризниця».

96. Федір Кмицикевич доктор права, юрист, присяжний повірений у Самборі. У 1915 р. евакуювався до Ростова-на-Дону. Після І Світової війни був членом «Совіта» РСО та головою повітового комітету РСО.

97. Федір Лепкий – нотаріус у Підкамені Бродівського повіту, власник нотаріальної контори в Динові.

1927

98. Михайло Лебищак – чиновник шкільної кураторії у Львові.

99. Ярослав Вербицький (нар. 21 грудня 1872 р. в Бережанах) – викладач історії й географії в Тарнові, Золочеві, Ланцуті та Львові, у середині 1920-х рр. директор державної гімназії з українською мовою викладання. Засновник і керівник русофільської Бурси ім. Гоголя в Золочеві. Один рік був комісаром «Народного дому», двічі обирався головою Товариства ім. М. Качковського. Закінчив німецьку гімназію в Бродах і філософський факультет у Краківському та Львівському університетах. За русофільські переконання був переведений на «мазури» в західну Галичину, де перебував до 1926 р.

100. Омелян Давидович – суддя в Збаражі.

101. Іоан / Іван Гриневецький (1864–1929) – доктор медицини, лікар. Редактор «Прикарпатської Русі». Закінчив Віденський університет. Керував театром у Львові, пізніше разом з В. Дудикевичем зайнявся політичною діяльністю. Був ув'язнений у Терезині, згодом у Талергофі (1914). У міжвоєнний час став українофілом, членом Українського лікарського товариства й присвятив себе медицині.

102. Зигфрид Турянський – начальник канцелярії державної дирекції лісів у Львові (до 1919 р.).

103. Василь Ваврик (нар. 1889 р. в Яснищах Бродівського повіту – 1970, Львів) – один з лідерів галицького міжвоєнного русофільського руху. Журналіст, письменник, історик. В'язень Талергофу, згодом капітан у Добровольчій армії

Денікіна, Випускник Львівського та Празького університетів, доктор слов'янської філології (1929), працював бібліотекарем, секретарем ряду русофільських товариств у Львові (Ставропігійський інститут, Галицько-руська матиця), редактором «Временника Ставропигийского института». Автор поетичних збірок («Трембіта»), оповідань («Маша», «Калинин сруб») частина яких була видана за кордоном, праць з історії Ставропігії, Талергофського й Терезинського табору, а також розвідки, присвячені «Слову о полку Ігоревім», Івану Вагилевичу та Якову Головацькому. Після Другої світової війни – працівник Львівського історичного музею. Захистив дисертацію у Москві. Після смерті В. Ваврика в Лувені були опубліковані його праці «Краткий очерк галицко-русской письменности», «Крестьяне-поэты» (1973).

104. Осип Кенс (псевдонім – Черніховченко) (нар. 1883 р. в Тернополі) – педагог. Засновник кооперативу «Самопоміч» та читальні Товариства ім. Качковського в Хоросткові. Закінчив вчительську семінарію. Вчителював у Хоростькові. Кандидат до сейму від РСО.

105. Захар Копистянський (нар. 1886 на Мостищині) – доктор права, юрист, адвокат у Куликові (з 1926 р.). Закінчив Самбірську гімназію (1906), Львівський університет (1914), стажувався у Станиславові (1920) і Новому Сончі Голова філії ім. М. Качковського в Жовкві. Кандидат до сейму від РСО.

106. Семен Булик – доктор права, юрист, адвокат у Львові. 1914 року заарештований і вивезений до Відня. Після розпаду Австро-Угорської імперії повернувся до Львова.

107. Іван Марковський – інженер у Львові.

108. Юрій Третьяк – інженер у Романові Бібрецького повіту. 1915 року виїхав до Ростова-на-Дону. Після повернення й закінчення Львівського університету працював лісовим інженером у помістях графа Потоцького.

109. Лука Старицький – львівський торговець і псаломник. Активний учасник суспільного життя. Був ув'язнений у Талергофі (1914) і засуджений у Відні до смертної кари.

110. Дмитро Мороз – чиновник державної палати в Жидачеві.

111. Зиновій Медицький – поміщик в Олександрівці Підгаєцького повіту. Орендатор друкарні Ставропігії (з 1932 р.). Закінчив юридичний факультет Віденського університету. Служив у Денікінській армії.

112. Володимир Валявський – директор каси «Банку господарства краєвого». Закінчив реальне училище у Львові.

113. Антоній Котлярчук – чиновник магістрату в Городенці.

114. Олександр Гнатишак – комірник у Яслі.

1928

115. Володимир Зарицький – юрист, суддя.

116. Ієронім / Єронім Глинський – суддя у Львові. Закінчив гімназію та юридичний факультет Львівського університету.

117. Казимир Геринович – старший асесор залізничних доріг у Львові.

118. Денис Чайковський – вчитель.

119. Юліан Валявський – доктор медицини. Навчався на медичному факультеті університету в Одесі, який закінчив у Варшаві.

120. Юрій Дем'янчик (нар. 1896 на Перемишльщині) – Закінчив Перемишльську гімназію. В 1914 р. увязнений в Терезині, потім в Талергофі. Навчався на філософському факультеті Донського університету, а диплом доктора зі слов'янської філології отримав у Празі 1927 р. Потім викладач української мови в гімназії у Бродах, згодом у Сокалі. У 1960 пішов на пенсію як викладач педінституту. Автор ряду праць про Миколу Гоголя, Юрія Венеліна, вплив російської літератури на українську.

121. Петро Монастирський – чиновник банку і торговець книжками у Львові.

1929

122. Григорій Чемерис – закінчив медичний факультет Львівського університету зі ступенем доктора.

123. Йосиф Бородчак (1897, Глиняни – 1958) – лікар. Школу закінчив у Львові та Києві. Вояк УГА. Випускник медичного факультету Львівського університету. З 1929 р. працював на Станиславівщині (Рожнятів), згодом переніс практику до Топорова в Бродівському повіті. У 1939 р. став окружним лікарем у Глинянах. Після Другої світової війни емігрував до Канади.

124. Юрій Пущинський – рахівник.

125. Олександр Хиляк – доктор права, адвокат у Жовкві.

126. Юрій Луцик – інженер.

127. Антоній Гулла – суддя. Закінчив юридичний факультет Львівського університету.

128. Іван Рудко – математик. Закінчив університет у Львові.

129. Еммануїл Рожецький – суддя в Риманові. Закінчив інженерний факультет Львівської політехніки й перейшов на юридичний факультет університету у Львові.

130. Костянтин Сиротинський – юрист.

131. Гавриїл Мулькевич – слюсар і купець у Кам'янці-Струмиловій.

132. Осип Слюзар – викладач комерційного училища в Перемишлі.

133. Роман Мирович (1892–1971) – юрист, адвокат у Перемишлі. Народився на Львівщині, далі – учень (польських) гімназій в Сяноку й Самборі. Член Ставропігіону та студентського товариства «Друг». У 1946 р. переїхав з Перемишля у Львів і став бібліотечним бібліографом. Автор ряду нарисів про Талергоф, Перемишльську трагедію 1914 р., біограм В. Ваврика. М. Сандовича. Основна робота: «Алфавитный указатель жертв австро-мадьярского террора на Галицкой и Буковинской Руси в первую мировую войну, с биографическими данными» (1954–1960), з додатками (1961–1970) і з топографічним вказівником залишилася в рукописі. Помер у Львові, похований у гробівці «Братская могила русскихъ журналистовъ» на Личаківському кладовищі.

134. Іван Миськов – селянин.

1930

135. Степан Кметик – доктор медицини, лікар санітарної служби УГА, лікар у Львові. Очолював товариство «Друг».

136. Михайло Марко (нар. 1893 р. в Кам'янці-Липник Рава-Руського повіту) – чиновник державної палати у Львові. Редактор часопису «Русский голос» (з 1922 р.). Закінчив гімназію у Львові, один рік навчався в Московському господарському інституті та ще один рік – на юридичному факультеті Львівського університету. Був ув'язнений у Талергофі (1914). У 1916 р. потрапив до російського полону. 1921 року повернувся до Львова, влаштувався на службу в державну палату.

137. Юліан Юрчакевич (нар. 1889 р. в Тихані Короснянського повіту) – редактор часописів «Земля і воля» (з 1928 р.) та «Рольничі відомості» (з 1934 р.). Закінчив гімназію в Яслі, три роки навчався на медичному факультеті Львівського університету. У 1914 р. мобілізований до австрійської армії, на італійському фронті потрапив у полон. Після звільнення вступив в УГА, в якій виконував обов'язки полкового лікаря. Кандидат до сейму від РСО (1928).

138. Іван Сиротинський – інженер-гідротехнік у Варшаві.

139. Володимир Павловський – міщанин Галича.

140. Яків Медицький – поміщик в Олександрівці Підгаєцького повіту.

141. Роман Дуркот (нар. 1899 біля Кракова) – доктор права, юрист, адвокат у Старому Самборі, помічник адвоката в Куликові. Закінчив Краківський університет, у 1931–1932 стажувався в судах Самбора. Відкрив адвокатську канцелярію в Золочеві (1933), потім працював в Старому Самборі, а з 1939 р. – у Самборі.

142. Андрій Мусій – міщанин Куликова.

143. Дмитрій Ступка – міщанин Куликова.

144. Федір Воробець – міщанин Куликова.

145. Дмитро Лозинський – міщанин Куликова.

146. Федір Турчинський – міщанин Куликова.

147. Василь Темех (нар. 1888 р. у Фільварках Великих у Бродах) – службовець банку «Защита земли» у Львові, рахівник у Здолбунові. Закінчив німецьку гімназію в Бродах і вище комерційне училище у Відні. 1915 року виїхав до Росії. У 1917 р. вступив у Карпато-русский загін Добровольчої армії.

148. Амвросій Кенс (нар. 1889 р.) – член усіх центральних русофільських товариств, голова спортивного гуртка «Святогор». Закінчив гімназію у Львові.

149. Володимир Роман Авдиковський – юрист, суддя в Перемишлянах.

150. Микола Третьяк – технічний працівник пошти в Перемишлі.

151. Ілля Гошовський – службовець залізниці у Станиславові. Був ув'язнений у Талергофі.

152. Володимир Смольницький – домовласник і міщанин Станиславова.

153. Матвій Квасник (нар. 1854 р. в Колоденці Жовківського повіту) – вчитель у Сулимові, Кротошині, Львові та Раківці. Член усіх центральних русофільських товариств, засновник кількох читалень Товариства ім. Качковського. Закінчив учительську гімназію у Львові. Три роки служив у кавалерії. Був ув'язнений у Талергофі. Повернувся в Раковець і продовжував працювати в читальні.

154. Василь Наорлевич – міщанин Львова. Був ув'язнений у Талергофі.

155. Володимир Свистунович (нар. у Попівцях Бродівського повіту) – вчитель. Активний учасник роботи читалень Товариства ім. Качковського. Закінчив німецьку гімназію в Бродах. Був ув'язнений у Талергофі. Після розпаду Австро-Угорської імперії склав іспит на народного вчителя і працював за фахом у Заболотцях.

156. Матвій Назаркевич – викладач гімназії в Стрию.

157. Василь Правур – викладач гімназії в Стрию.

158. Святослав Василькевич – землевласник у Ляцькому Шляхецькому Толмацького повіту.

159. Ілля Винницький – доктор права, юрист, адвокат у Дрогобичі. Голова РСО (1930–1934). Був ув'язнений у Талергофі.

160. Мирослав Корвацький – викладач промислової школи в Яворові.

161. Юрій Копистянський – ревізор Союзу русских кооперативів у Львові.

162. Василь Бик – викладач гімназії в Ярославлі.

163. Олексій Гошовський – асесор державної палати в Журавні.

164. Корнилій Ганасевич – кооператор, директор Ревізійного союзу русских кооператорів у Львові.

165. Микола Гукевич – прокурист банку Краєвого господарства у Варшаві. Член усіх русофільських товариств.

166. Теофіл Василій Курило (нар. 1891 р. у Мацині Великій Горлицького повіту) – доктор права, суддя в Лешні на Познанщині, власник адвокатської контори в Равичі, міністр закордонних справ Лемківської Республіки (тимчасове державне утворення, що виникло після розпаду Австро-Угорської імперії). Закінчив гімназію в Яслі, вище комерційне училище у Відні та один курс юридичного факультету Львівського університету. Був ув'язнений у Талергофі. У 1915 р. мобілізований до австрійської армії. 1922 року завершив навчання на юридичному факультеті університету в Кракові. Ще гімназистом, перебуваючи під впливом Ю. Яворського, працював у часописах «Лемко», «Недѣля». Видав «Дневникъ лемка изъ Талергофа» та ін.

1931

167. Олексій Грицик (нар. 1891 р. у Дроздовичах Перемишлянського повіту) – юрист, керівник бурси Ефіновича. Закінчив гімназію у Львові та юридичний факультет Донського університету, диплом якого нострифікував у Львівському університеті. Був ув'язнений у Талергофі. 1916 року мобілізований до австрійської армії, потрапив у російський полон. На батьківщину повернувся в 1925 р. З 1929 р. працював у нотаріаті в Підкамені, 1932 р. перейшов на таку ж службу в Бродах.

168. Степан Барна – директор народного училища в Вороблику Королівському Короснянського повіту, повоєнний діяч Лемківщини. 1915 року виїхав до Росії. У козацькій станиці Мечетинській організував притулок для «галицко-русских» хлопців.

169. Михайло Кметко – вчитель народного училища у Вітрном Дуклянського повіту. 1915 року виїхав до Росії. У 1918 р. вступив у Карпато-русский загін Добровольчої армії.

170. Ілля Брич – доктор медицини, лікар у Білозорці Кременецького повіту.

1932

171. Вітольд Сенкевич – чиновник митниці у Львові.

172. Григорій Томчук – юрист, суддя у Львові.

173. Євстахій Куспись (нар. 1887 р. у Волощі Самбірського повіту) – міський суддя у Львові. Член «Правящаго Совіта» і префект каси Ставропігійського інституту (з 1932 р.). Закінчив гімназію в Самборі та юридичний факультет Львівського університету.

174. Юрій Плешкевич – кооператор, директор Ревізійного союзу русских кооперативів у Львові. Член усіх москвофільських товариств.

175. Іван Журба (нар. 1885 р. в Чехах Бродівського повіту) – чиновник дирекції поліції. Закінчив німецьку гімназію у Бродах. Записався на богословський факультет Львівського університету, але разом із сімома товаришами був відрахований українофільською церковною владою.

176. Михайло Лагола – юрист, викладач німецької мови в гімназії на Кубані. У 1915 р. виїхав до Росії. Повернувшись на Галичину, склав юридичні іспити і 10 років виконував обов’язки судді в Підгайцях. Після звільнення зі служби відкрив адвокатську контору в м. Турек.

1933

177. Михайло Стасюк – кооператор, службовець Ревізійного союзу русских кооператорів у Львові. Був ув’язнений у Терезині, згодом у Талергофі.

1934

178. Мечислав Кокуревич – юрист, нотаріус у Косові, згодом у Підгайцях.

179. Роман Максимович (нар. 1904 р.) – викладач математики та фізики в гімназії в Горлицях. Керуючий Руської бурси, секретар центрального Талергофського комітету (1928–1933). У 1914 р. був вивезений до Росії. Навчався в гімназії в Ростові-на-Дону, середню освіту закінчив у Перемишлі, вищу – на філософському факультеті (математичне відділення) Львівського університету.

180. Роман Луцик (1900–1974) – журналіст, громадський діяч, публіцист, активіст і член правління товариства «Друг» (1925–1928), працівник – архівіст й бібліотекар центральної філії Товариства ім. М. Качковського, редактор «Листка», журналіст видань «На рубежѣ», «Огни» Навчався в гімназіях в Борщеві на Тернопіллі та в Росії, згодом закінчив філософський факультет Львівського університету (1932). У 1938 отримав диплом магістра за працю про Михайла Бакуніна. З 1942 до 1972 – працівник бібліотеки АН у Львові, зокрема відділу рідкісної книги. Дослідник історії журналістики та бібліотечної справи у Львові. Автор кількох опублікованих і неопублікованих робіт.

181. Олег Юліанович Луцик (нар. 1904 р.) – старший асистент Львівської політехніки. Редактор «Народного календаря» Товариства ім. М. Качковського (1934 і 1937). У 1915 р. виїхав до Росії. Навчався в гімназії в Ростові-на-Дону, реальне училище закінчив у Львові. 1928 року у Львівській політехніці отримав диплом інженера шляхів сполучення.

182. Роман Цибик – доктор медицини, директор шпиталю в Жовкві.

183. Олександр Гичко – радник державної палати у Львові.

184. Анатолій Гук (пом. 1934 р.) – міщанин Львова. Голова читальні Товариства ім. Качковського у Львові (обраний 1933 р.). Був ув’язнений у Талергофі.

185. Петро Красицький – інженер у господарській палаті у Львові, автор статей про рибне господарство. Закінчив гімназію та політехніку у Львові.

186. Анатолій Яворський – вчитель народної школи, директор п’ятикласного училища в Іванівцях Коломийського повіту. Був ув’язнений у Терезині, згодом у Талергофі.

187. Олександр Клиш – юрист, суддя у Бурштині.

1935

188. Степан Михновський – вчитель народної школи.

189. Петро Криницький (нар. 1884 р. в Новому Селі Жовківського повіту) – суддя у Львові. Закінчив гімназію в Дрогобичі та юридичний факультет Львівського університету. Був ув'язнений у Талергофі.

190. Роман Копистянський – чиновник банку у Львові.

191. Єронім Полянський (нар. 1884 р. в Телешниці Санній Ліського повіту) – суддя у Львові. Співробітник «Прикарпатської Русі», автор фейлетонів. Закінчив гімназію в Сяноку та юридичний факультет Львівського університету. У 1914 р. мобілізований до армії, потрапив до російського полону. 1918 року повернувся на батьківщину.

192. Євгеній Миронович – юрист, суддя апеляційного суду у Львові.

193. Іван Кульматицький – юрист, суддя в Кутах.

194. Анатолій Кульматицький – доктор права, юрист, суддя в Буську.

195. Микола Убогий – юрист, суддя в Стрию. 1915 року виїхав до Росії. У 1918 р. вступив у «Карпато-русский» загін Добровольчої армії. Був поранений.

196. Григорій Глібовицький (нар. 1874 р. в Попівцях Бродівського повіту) – суддя в Старому Самборі (до 1930 р.), очільник місцевої читальні Товариства ім. Качковського. Закінчив німецьку гімназію в Бродах та юридичний факультет Львівського університету. З 1901 р. працював у суді. Був ув'язнений у Терезині, згодом у Талергофі. 1915 року мобілізований до австрійської армії в Тиролі. Повернувся на батьківщину.

197. Євгеній Мокрицький – юрист, суддя в Устриках Дольних.

198. Борис Ольшанський – юрист, чиновник державної палати в Ланцуті.

199. Володимир Ольшанський – юрист, помічник нотаріуса в Щирці.

1936

200. Микола Винницький – інженер, товариш бургомістра в Галичі, директор русофільського кооперативу «Надежда» в Галичі.

201. Іван Заяць – юрист, аплікат суду у Львові, піаніст.

202. Корнилій Левицький – прокурент Страхового товариства у Львові.

203. Зиновій Сваричевський – лікар у Большівці, співак. Закінчив гімназію та медичний факультет університету у Львові.

204. Микола Хиляк (нар. 1908 р. в Добромилі – пом. 1972 р.) – лікар, 1915 року виїхав з матір'ю в Ростов-на-Дону. Повернувшись на батьківщину, закінчив гімназію в Жовкві та медичний факультет Львівського університету (1934), вів лікарську практику, В часі Другої світової війни – завідувач відділу в Дрогобицьому шпиталі. Після війни емігрував до США (Джерзі Сіті).

205. Василь Плешкевич – чиновник залізниці у Львові, співак.

206. Фома Дьяков / Тома Дяків (?) (нар. 1865 р.) – селянин Вербіжа Львівського повіту. Засновник місцевої читальні Товариства ім. Качковського. Закінчив народне училище. У 1914 р. разом з Д. Марковим засуджений до страти, але помилуваний.

207. Семен Возняк (нар. 1883 р.) – доктор права, юрист, адвокат у Коросні[1570].

[1570] Ваврикъ В. Р. Члены Ставропигіона за 350 лътъ. (1586–1936). Юбилейный сборникъ въ память 350-лътія Львовскаго Ставропигіона. *Временникъ. Научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1936 и 1937* / под ред. В. Р. Ваврика. Львовъ, 1937. С. 120–143.

Додаток В

Витяг з «Матеріяловъ по галицко-русской бібліографіи» (1918–1923) Ю. Яворського*

«1918: Меморандумъ Народного Совѣта Русскаго Прикарпатья. Сянокъ, 1918 (вимога приєднання до Російської імперії за підписом В. Куриловича, Вл. Туркиняка, К. Богатирца, А. И. Савюка, Є. Вальницького, і 72 інших членів Совіту; – І. О.); Прикарпатская Русь – орган Русскаго Исполнительнаго Комитета во Львове, відп. редактор О. Гнатишак.

1919: Илюстрованный народный календарь Общества им. Мих. Качковского на годъ 1920 числящий 366 дней. Львовъ, 1919 (Тип. Ставропигійскаго Института); Годы великой войны въ жизни русскаго Прикарпатья (Иждивеніемъ И. Г. Лѣсковацкаго. Л. Паевая типографія).

1920: Илюстрованный народный календарь Общества им. Мих. Качковского на 1921 г. Львовъ, 1920; Прикарпатская Русь. Органъ Рус. Исполн. Комитета во Львовъ. Н-ра 43–94.

1921: Барвинскій Б. А. Бібліотека и музеи «Народнаго Дома» съ 1 янв. 1920 по 1 іюля 1921 г. (Отд. оттиск изъ «Вѣстника Нар. Дома», 1921; Воля народа. Газета для трудового народа. Н-ра 1–49. Отв. ред. К. Пелехатый; «Въстникъ Народнаго дома» под ред. Ю. А. Яворскаго; До тебе, Галицко-русскый Народе! Воззваніе к пожертвованіямъ «Галицко-русскаго Комитета помощи голодаещему населенію Россіи»; Илюстрованый Народный Календарь на 1922 г. Изд. О-ва им. М. Качковскаго; Калинець С. М. Нічь передъ Новымъ Рокомъ; Його ж. Вертепъ, Щедрівки, Легенды (Тип. Ставроп. Инст.); Качор Д. И. Лемковскій спѣванникъ (Тип. Ставроп. Инст.); Помогите голодающимъ братьямъ! Издание ред. Руси. (Паевая тип.); Прикарпатская Русь. Изд. и отв. ред. К. Вальницкій; Русь. Орган Рус. Испол. Комитета во Львовъ. Издатель и отв. ред. К. М. Вальницкій; Страхопуд. Сатирично-гумористичный календарь на 1922. Ред. Г. Г. Гануляка; Яворскій Ю. А. Новыя данныя для исторіи старинной малорусской пьсни и вирши (Л. Паевая тип.).

1922: Блокъ А. Двѣнадцать (тип. Ставроп. Инст.); Бѣрецкій Л. Всечестнѣйшій Отче!; Водозва до русскихъ выборцъвъ! (тип. Ставроп. Инст.); Воля Народа. Отв. ред. К. Пелехатый (Л. Паевая тип.); Временникъ

* Яворский Ю. А. Матеріялы по галицко-русской бібліографіи. *Вѣстникь «Народнаго дома»*. Львовь, 1924. С. 55─67.

Ставропигійскаго Института съ мъсяцесловомъ на 1923 г. Под ред. Ю. А. Яворскаго; Глушкевичъ М. Символы и иллюзіи. 3-ья книжка стиховъ. Тип. Ставроп. Инст.; Глѣбовицкій Н. Одуванчикъ; Учительница (Тип. Ставроп. Инст.); До гг. членовъ Общества им. М. Качковского и до всѣхъ русскихъ людей (Тип. Ставроп. Инст.); Жизнь. Еженедѣльная газета. Н-ра 1–14. Издатель и отв. ред. К. М. Вальницкій; Изданія Общества им. Михаила Качковского. Н-рь 472. Мысли о дѣлъ. Читанка для селянъ и мѣщанъ. Тип. Ставроп. Инст. Съ портретомъ И. Наумовича. Содержаніе: Авдыковскій О. Русским орлам; Глушкевичъ М. Слово до земляковъ; Наумовичъ И. Що може у человѣка крѣпка воля и неутомимый трудъ. То же. Н-ръ 473: Кокотайло О. О. Рады женщинамъ беременнымъ и родильницямъ и плеканіе немовлятъ; Толстой Л. Два брата и золото, Кающійся грьшникъ, Русски пословицы. То же. Н-ръ 474: Малецъ Г. С. Зеленый навоз и культура люпина и серадели; Покладайте и засѣвайте стернища; Бурьяны и борьба съ ними; То же. Н-ръ 475. Наумовичъ И. Сироты. Съ портретомъ И. Наумовича; Илюстрованый народный календарь на 1923 г.; Карманный календарь на 1923 г. (тип. Ставроп. Инст.); Каталогъ книжнаго склада зданій О-ва им. М. Качковскаго (тип. Ставроп. Инст.); Малецъ Г. С. Щепленье и перещеплюванье старшихъ овочевыхъ деревъ и ихъ вотмоложуванье (тип. Ставроп. Инст.); М. Г. Происшедшій въ приснопамятном 1914 (тип. Ставроп. Инст.); М. Г. Судьбы главнѣйшихъ нашихъ… (тип. Ставроп. Инст.); Наши думы – наши пѣсни. Нар. Библиотека; Наумович И. Знѣмченый Юрко; Осиповъ И. (Сосенко И. П.) На проломъ. Очерки 1914–1922. Нью Йорк; Поклонъ жертвамъ большевицкого раю; Полищук Кл. Атаманша Соколовская. Авторизованный переводъ съ украинскаго Г. Орливны (Изд. Г. Г. Гануляка) (тип. Ставроп. Инст.); Праздникъ труда. Одноденка. Изд. газеты «Воля народа»; «Русскій голосъ». Отв. ред. И. В. Козоровскій; Русь. Издатель и отв. ред. К. М. Вальницкій; Сборникъ современной русской поэзіи; Статуты читальни имени Михаила Качковского; Страхопудъ або торбина смѣху. Изд. Г. Г. Гануляка; Стѣнной Календарь на 1923; Трембицкій Ис. Ицко-сватъ. Комедыя; Березскый Я. Приказки и монольоги для народныхъ сценъ; Цънникъ книжного склада О-ва им. М. Качковского; Шкирпанъ Наталія Ю. И. Ставровскій Попрадовъ; Яворскій Ю. Беззвучныя пѣсни и другія стихотворенія въ прозъ; Його ж. Блудные огни; Його ж. Изъ галицко-русскаго помянника; Його ж. Новыя данныя для исторіи малорусской пїсни и вирши; Його ж. Вопросъ о Народномъ домъ и Ставропигіи в свѣть правды.

1923: Ваврикъ В. Р. Красная горка; Його ж. Карпатороссы въ Корниловскомъ походъ и Добровольческой Арміи; Вальницкій К. М. Отъ Версаля до Генуи (Л. Паевая тип.); Воззваніе учено-литературнаго О-ва Галицко-русская Матица во Львовъ; Волконскій А. М. Историческая правда и украинофильская

пропаганда; Воля народа; Временникъ… на 1924; До гг. членовъ О-ва и подписчиков его изданій; Жизнь; Изданія Общества им. М. Качковского «Народная Читальня» Н-ра 479–480: Стороженко А. П. Марко Проклятый. То же. Н-ръ 481: Толстой Л. Народные разсказы: Гдѣ любовь, тамъ и Богъ, Чѣмъ люди живы, Три старца; Каталогъ книжнаго склада изд. О-ва им. М. Качковскаго; Коляды или Пѣсни на Рождество Христово; Къ русскому народу Прикарпатья!; Луцыкъ І. Я. Надъ пропастью; Лѣсковацій И. М. Г.; Його ж. Конкурсъ Института «Народный Домъ» во Львовъ; Малецъ Г. С. Бесѣды о садоводствѣ; Милостивый Государь, Многоуважаемый… Приглашеніе на довїренное собраніе 29 іюня 1923 г. по вопросу о русской національной школѣ; Модные романсы, популярныя пѣсни, куплеты и малорусскыя пѣсни; Молитвенникъ для молодежи; Подъ увагу гг. членамъ; Пропамятное письмо и смиренное прошеніе; Разсвѣт. Журнал посвященный деламъ галицко-русскаго студенчества. № 1, 2. Издатель. Б. В. Труш; Русскій Голосъ; Кровавые годы. Картины ужаса, насилыя и произвола австро-венгерской арміи надъ русскимъ народомъ Прикарпатья въ 1914–1917 гг.; Стѣнной Календарь на 1924 годъ; Федорычка И. Талергофъ или Русская Голгофа; Ювилейный илюстрованый календарь на 1924 г.; Яворскій Ю. А. Думы о Родине».

Додаток Г

Видання у «Временнику» 1923–1933 рр.*

«Указатель ко всемъ выпускамъ Ставропигійскаго Временника за годы: 1864–1915 и 1923–1933»

«*Белетристика*:

1923 – М. Некрасов, О. Пушкін, А. Майков, А. Полежаев, М. Кузьмін, Ю. Яворскій, Ф. Тютчев, К. Фофанов, М. Лохвіцкая, Максимиліан Волошин, В. Величко;

1924 – Мінскій, Державін, Д. Вергун, П. Вяземскій, В. Ваврик, Горбунов-Посадов, С. Бендасюк, М. Здакевич, Д. Лучник;

1925 – Я. Полянскій, С. Маковський, В. Ваврик, М. Лермонтов, Л. Мей, М. Глушкевич;

1926 – М. Некрасов, Ф. Тютчев, Майков, К. Бальмонт, Козлов, А. Круглов, Лермонтов, Никитак, Блок, С. Есенін;

1927 – М. Гоголь, Тютчев, Л. Мей, М. Глушкевич, Ю. Яворський, В. Ваврик, Л. Толстой, І. Лабенський, І. Бунін, Іван Тернопольський;

1928 – Б. Ніконов, А. Майков, Г. Лабенський, К. Фіофанов, М. Лермонтов, В. Калужнянскій, Будянцев, Галина Кузнецова, Г. Струве, В. Ваврик, О. Пушкін, К. Случавскій, С. Есенін, Крижановський, Ю. Яворський, Дерет, Т. Шевченко;

1929 – Маргаріта Шубінская, С. Вяземскій, А. Хижняк, К. Фіофанов, В. Ваврик, Алексей Акулин;

1930 – Леонид Афанасьев, М. Некрасов, Вітавицький, Юрьев, Л. Толстой, В. Величко, Я. Соллогуб, А. Хижняк, М. Глушкевич, Т. Шевченко;

1931 – Лев Гомуляцкій, Лілія Січінская, Наталья Русова, Ілья Петров, Тамара Соколова, М. Мацон;

1932 – А. Карабалеш, О. Блок, Петр Алексеевич;

1933 – Ю. Яворскій, С. Дорожанін, Сава Черний.

---

* Временникъ. Научно-литературныя записки Львовскаго Ставропигіона на 1934 годъ / подъ ред. В. Р. Ваврика. Львовъ, 1933. С. 37 - 65

Проза:

1923 – А. Н. Толстой «Побег», В. І. Талін «В большевицкомь раю – современныя записки», І. Ф. Свистун «Даръ вождя – расказъ изъ жизни галицкихъ колонистовъ въ Бразиліи»;

1924 – А. И. Куприн «Настоящая любовь, или сумашествіе – отрывокъ изъ расказа “Гранатовый браслетъ”», В. Р. Ваврик «Козаки во Львовъ»;

1925 – Ваврикъ В. Р. «Роковая пъсенка», Н. С. Лъсковъ «Златокузнецъ», И. Билинкевичъ «Звонорь Матвъй», Ваврикъ В. Р. «Подъ шумъ салгира»;

1927 – В. Р. Ваврикъ «Въ водоворотъ», И. И. Мясницкій «Посмотръла»;

1928 – С. Савиновъ «Разбойникъ чобанъ – гуцульская быль», В. Ваврикъ «Извергъ – картина военнаго времени»;

1929 – В. М. Добрянскій (Глѣбъ Соколовичъ) «Жертва ревности – изъ жизни карпаторусской Верховины», Ваврикъ «Въ борьбѣ за свободу русской земли – разсказъ изъ жизни карпаторусскихъ добровольцевъ».

Наукова частина:

1923 – (Без пыдпису): Изъ исторыи Ставропигыйскаго Института въ 1914–1922 гг.; Ю. А. Яворскій «Кукушкино яичко въ Ставропигіи»;

1925 – Н. Третьякъ «Исторія Ставропигійскаго Института в послъднемь десятьлетіи (1915–1925)»; (Безъ подписи): Документы къ исторыи Ставропигыйскаго Института во время міровой войны;

1926 – Его Святъйшеству Пыю XI Папъ Римскому… Пропамятное письмо Ставропигійскаго Института по дѣламь новшествь вь богослуженіяхь, украинизаціи Церкви и введеніи безбрачія духовних…

Те ж саме, Д. И. Зубрицкій «Лѣтопись Львовскаго Ставропигіальнаго братства» (Перепечатка перваго изданія изь журнала Министерства Народ. Просвьщенія в С.-Петербургь, 1849 и 1950 гг.);

1927 – (По А. Крыловскому): Львовское Ставропигіальное Братство, Ваврикь «Львовскій Ставропигіонь – оть принятія уніи до 1914 г.»;

1928 – Николай Третьякь «Призывъ къ братіи Ставропигійскаго Института о пожертвованіяхь на обновленіе Успенской церкви»;

1929 – (Безь подписи): Музей Ставропигійскаго Института во Львовь, В. Ваврикь «Д. И. Зубрицкій и его труды о Ставропигійскомь Братствь (1777–1862)», (Безь подписи): Константинь Корніактъ;

1931 – А. Копыстянскій «Историческій очеркь сооруженія Ставропигійской Успенской церкви во Львовь (По поводу 300-лѣтняго юбилея ея освященія, состоящегося 16 ст. ст. января 1631)»;

1933 – Бендасюкъ «Ставропигійскій Музей въ настоящее время», В. Р. Ваврикъ «Школа и бурса Львовскаго Ставропигіона».

Історія і географія:

1924 – (Без підпису): Д-рь Владимірь Дудыкевичь, Д. Ключник «Великая Галицкая битва», Киріаковь і Ключник «Паденіе Перемишля», Посланіе Патріарха Тихона к большевикамь (к 25 октября 1918 г.), С. Мстиславскій (С. Д. Масловскій) «Брестскіе переговоры», В. Ваврикъ «Карпатороссы въ Корниловскомъ походъ и Добровольческой арміи», Д. Ключникь «А. О. Пелехъ», В. Ваврикь «Д-рь Ю. Еднакій», А. Бабичь «Шутовской мир или предательство?», В. Крудишинь «350-лѣтняя годовщина напечатанія во Львовь первой вообще книги на церковно-славяенскомъ языке», Д. И. Ключникъ «Какъ мы воевали», В. Шульгин «Кто началъ русскую революцію?»;

1927 – Д. И. Ключникь «Свящ. О. Іоань Мих. Костецкій», И. Бѣлѣнкевичъ «Изъ ходженій по мукам и воспоминанія о конфинаціи (заточеніи) въ Оберголлябрунъ возлѣ Вѣны изъ 1915 г., Изъ Талергофскаго Альманаха: Маша», Г. Медвѣцкій «Гдѣ правда?» (Изь полеміки П. Струве сь П. Милюковымъ);

1928 – (Безъ подписи): Славянскіе апостолы св. Кириллъ и Мефодій (к 1100-ой годовщинь рожденія св. Константина Кирилла), (Без підпису): Владимірь Ив. Костецкій, Б. Н. Лелявскій «Адамь Кисьль – руській посоль на сеймь», Вятичь (В. Я. Труш) «Архидіаконь Іоань Литвиновичь»;

1930 – (Без підпису): Юліан Кисілевський, В. Лагола, И. Гриневецький, И. Сась-Льсковацкій, А. Копыстянскій «Историческіе труды Исидора Шараневича»;

1932 – В. Ваврикь «Матеріалы, относящіеся к Львовскому Синоду в 1891 г.», Ф. Павликовь «Записки о томь же синодь», О. Огоновскій «Промова на томь же синодь», Іосиф Левицкій «Рѣчь на томь же синодь», Илія Мардаровичь «Заявленіе на томь же синодь», М. Малиновскій «Записка “Окончаніе Синода”»,

(Без підписи): О внесеннях поданнихь на провинціальный синодъ во Львовъ въ 1891, Левъ Гомолицкій «Исторія одного юродства – Гальшка, княжна Острожская, и Дмитрій Сангушко», А. Г. Бескидъ «Адольфь Ив. Добрянскій, какъ вождь и общественный дъятель», В. Р. С. Куровецкій, «Владимирь Трушъ»;

1933 – (Безь подписи): М. Ладыженскый, А. Чабанъ, Ю. Романчукъ.

Мовознавство:

Наталія Шкирпакъ «Ставровскій Попрадомъ – страничка изь исторіи угрорусскаго возрожденія второй половины XIX вька», Ю. Яворскій «Новыя данныя для исторіи старинной малорусской пьсни…», О. Марковь, В. Д. Залозецкій, Ю. Яворскій, проф. Т. Д. Флоринскій, Н. П. Глїбовицкій, Д. И. Вьнцковскій;

1927 – Ю. И. Демянчикь «Мысли Ю. И. Венелина о спорѣ южанина съ сѣверянами», Г. Полянскій «Мое слово о бл. И. Наумовичь», Каппа: Н. М. Карамзинь;

1928 – В. В. Богдановичь «Трагедия Гоголя», Г. Полянскій «Мое слово о Б. Дьдицкомь»;

1929 – В. Ваврикь «Цѣнность русской культуры для Галицкой Руси», С. Бендасюкъ «Осип Мончаловскій»;

1930 – Ф. Аристовь «Ис. Шараневичь», В. Ваврикьъ «Основныя черты литературной дъятельности И. Шараневича»;

1931 – Ф. Аристов «Исторія литературнаго развитія Карпатской Руси», Е. Недзьльскій «А. Духновичь», Ю. Демянчик «Н. Гоголь каь знамя единства русской культуры», Ваврик «Справка о русскомъ движеніи на Галицкой Руси»;

1932 – «Проф. Федорь Аристовь (к 25-лѣтію его научно-литературной дѣятельности)»;

1933 – проф. Ф. Аристовь «Ю. Яворскій (к 40-лѣтію его літературно-научной дьятельности 1892–1932)», С. Бендасюк «Первые памятники русской переписи Д. И. Зубрицкаго», Д. И. Зубрицкій “Текстъ первыхъ русскихъ писемъ (1839–1841)”».

Додаток Д

Список книг, які були в книгарні Ставропігії 1921 р.*

«Блонскій Т. Анастазія. Трагедія в 4 д. Л., 1866;

Галька И. М. Великій пость и день Воскресенія. Л., 1884; Його ж. Начала разумнаго земледѣлія. Л., 1875; Його ж. Сельская господыня. Л., 1875;

Геровскый Р. Русскые студенты за границей. Л., 1906;

Глъбовицкій Н. П. Расказы и очерки. Т. 1. Л., 1905;

Г. М. Л. Патріотическія письма. Л., 1873; Его же. Проектъ политической программы. Л., 1871;

Головацкій Я. Грамматика русскаго языка. Л., 1848; Его же. Ист. очерк основанія Гал.-рус. Матицы. Л., 1850; Его же. Памятники диплом. и судебно-дѣлового языка русскаго. Л., 1867; Его же. Новооткрытый источникъ для церк. исторіи Гал. Руси XIV ст. Л., 1890;

Григорьевъ А. Д. Общіе результаты работъ собирателей и изследователей русскихъ былинъ. Л., 1905;

Гушалевичъ И. Н. Гальшка. Острожская княжна. Козацкая выправа въ Молдавію. Л., 1883; Его же. Крещеніе Руси. Л., 1888; Его же. Стихотвореніе. Л., 1889;

Де Витте Е. Пангерманизм. 1909;

Дѣдицкій Б. Мих. Качковскій и современная галицко-русская література. Л., 1867; Его же. Свое-житьевіи записки. Ч. I–II. Л., 1908;

Замотин И. И. Голубой цвьтокъ въ поэзіи Жуковскаго. Л., 1902;

Житіе святителя Николая. Л., 1887;

Житіе великого Георгія. Л., 1887;

---

* Вѣстникъ «Народного дома». Повременное изданіе руско- народного Института «Народный Домъ» во Львовѣ под ред. Ю. Яворского. Год XXXIV. Н-рь 1. Львовъ, 1921. С. 105 – 106.

Ильинскій Г. А. Дибрскій отрывокъ сербской лѣтописи. Л., 1901; Его же. Къ вопросу объ образованіи старослав. нарѣчій. Л., 1901; Его же. Къ ист. сложнаго склоненія прилагат. именъ. Л., 1902;

Кораблевъ В. Н. Поэтъ унынія В. А. Жуковскій. Л., 1902; Его же. Памяти Успенскаго. Л., 1902;

Курилловь В. В. Двѣ лекціи по химіи. Л., 1906;

Лабенскій Ф. Русскія церкви и братства на предградіяхь львовскихъ. Л., 1911;

Левицкій И. Практичная наука о садоводствѣ. Л., 1871;

Левицкій И. Е. Гал.-русская бібліографія за 1888. То же за 1889».